Toate exemplarele vor fi semnate propriu.

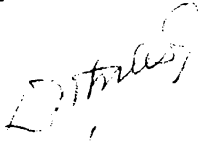

CUVÂNT INTRODUCTIV

Universul întreg — ca unitate, — *deşi se prezintă gândirii ca o complexitate de existenţe, numeroase şi felurite* — *constitue obiectul de cercetare al* Filosofiei. *Aceasta face ca studiul lui să fie făcut parte cu parte şi din punct de vedere deosebite, alcătuindu-se astfel din fiecare parte şi punct de vedere deosebit, obiectele diferitelor Ştiinţe şi Arte (ca aplicări ale ştiinţelor), din ce în ce mai numeroase.*

Filosofiei îi revine sarcina grea să sintetizeze — ca o încoronare — şi începuturile, ca adevăruri de plecare şi rezultatele, ca adevăruri finale, ale tuturor ştiinţelor şi artelor. Cu acest înţeles atribuit Filosofiei conchidem, că fiecare ştiinţă are filosofia sa — aşa cum are şi arta sa — şi reciproc.

Înţelesurile diferite date Filosofiei, n'au oprit şi nu pot opri gândirea să-şi explice (altfel decât prin simboluri şi revelaţii mistice, date de religiile tuturor timpurilor) Universul în alcătuirea, origina şi scopul ce-l are, pe Dumnezeu drept creator şi pe om în vieaţa şi gândirea lui ca alcătuire, origine şi valoare.

Teoriile filosofice, ca răspunsuri acestor probleme puse parţial sau integral, au toate acelaşi rol: de a cunoaşte explicativ, *total şi unitar, prin cauze naturale de gândire.*

Preocuparea de bază a gândirii filosofice, a fost şi rămâne Problema Cunoaşterii, ajungându-se prin răspunsurile date, să se lege cunoştinţele ştiinţifice teoretice de: cele practice, de cele filosofice abstracte, de cele morale şi estetice şi de cele religioase.

Se împacă astfel tot mai temeinic, Filosofia *cu:* Ştiinţa, Arta, Morala *şi* Religia, *fiecare menţinându-şi calea, ca metod de cunoaştere şi cercetare a aceluiaşi obiect:* Universul — Omul — Dumnezeu.

In lucrarea ce publicăm, ne-am propus să dăm o orientare generală în Filosofie, străduindu-ne să uşurăm înţelegerea termenilor consacraţi în exprimarea gândirii filosofice.

In acest scop, facem cunoscute înțelesurile a 1300 termeni uzuali, adresându-ne celor care voiesc să-i știe și să-i întrebuințeze ca atare — în special elevilor de curs superior și studenților în genere — cuprinzând și 40 expuneri succinte, a concepțiilor filosofilor din Antologia Filosofică, publicată de Casa Școalelor.

Pentru realizarea practică a acestui scop, am găsit necesar — ca metodă — înfățișarea lucrării sub forma alfabetică a vocabularului — ușor de cercetat, atunci când trebuința se cere.

Numărul mare de termeni și înțelesurile felurite atribuite aceluiași termen, își au explicația, pe de o parte, în înțelesul ce am atribuit mai sus Filosofiei. Și, ca să-i redăm mai inteligibili, i-am localizat pe fiecare în: știința, arta, morala, religia sau problema filosofică respectivă. Pe de altă parte, explicația felurităților înțelesuri atribuite termenilor, trebue găsită în faptul că aceste înțelesuri alcătuesc fondul gândirii, care nu este definitiv fixat ca adevăr dogmatic, absolut, deoarece neîncetat progresează gândirea și în calitate și în cantitate. Istoria culturii înregistrează acest permanent efort al gândirii: de a stabili cât mai numeroase cunoștiințe și cât mai adevărate, ca o dovadă a biruinții omului, către gândirea ideală spre care năzuește, ca o chemare și misiune divină, îndepărtându-ne astfel de gândirea reală, legată și determinată de: sufletul celui care gândește, de corpul în care sălășluește, de temperament și caracter, de ereditate și mediul cosmic și social, etc.

*

Adevărul este relativ; *însă, devine din ce în ce mai puțin relativ, pe măsură ce este produs de cât mai curată gândire ideală, pură de orice subiectivism, ca un îndreptar al gândirii reale, ca o călăuză pe drumul gândirii obiective cu valoare universală, ca un valorimetru al cunoștințelor subiective, mai mult sau mai puțin, prin însăși natura lor.*

Totuși, la o epocă anumită în timp și spațiu, înțelesurile atribuite cuvintelor sunt uniforme. Ele sunt determinate și fixate în cuvinte, ca mod de gândire, ca vehicul de exprimare și înțelegere cu semenii.

Limbajul și Vocabularul, sunt opera colectivă a societății și Dicționarul fiecărei limbi cuprinde înseși aceste înțelesuri, deși nevoi psihologice — sociale și ale aceluia ce-și exprimă gândirea și ale aceluia căruia i se adresează cuvintele — alcătuiesc reguli de gramatică, care nu sunt identice întotdeauna cu regulele de gândire.

Astfel, deşi înţelesurile — ca noţiuni şi fond *ale gândirii — nu sunt identice întotdeauna cu termenii (cuvintele) întrebuinţate ca exprimare materială, — totuşi* forma *identităţii gândirii — considerată Principiu permanent de gândire — ne sileşte, în mod necesar şi imperativ, să atribuim oricărei cunoştinţe un înţeles propriu numai ei, identic fixat de uzajul comun, în măsura în care este posibilă cunoştinţa la acea vreme, corespunzătoare gândirii care fixează acel înţeles. Şi, dacă se modifică acest înţeles, prin progresul calitativ şi cantitativ al cercetărilor în timp şi se fixează ca atare — atunci, el trebue întrebuinţat identic cum s'a fixat, în toate actele de comparaţie ce gândirea face între el şi alte înţelesuri, până când o nouă modificare i se va aduce de progresul ştiinţei.*

Iată cum, fondul gândirii este relativ şi înţelesurile termenilor, exprimate prin cuvinte, capătă aspecte deosebite în timp şi spaţiu.

Gândirea se îmbogăţeşte neîncetat cu noţiuni, cu înţelesuri noi, prin aceiaşi vastă operaţie a ei, care este Comparaţia şi apoi verifică înţelesurile fixate de ştiinţa de până acum, *dacă ele mai corespund sau nu, ştiinţei* de acum.

*

Cu aceste precizări, nădăjduim că Filosofia nu va fi considerată numai în exprimarea termenilor de care se foloseşte, ci în înţelesurile *acestor termeni, ca explicări teoriilor — date ca răspunsuri problemelor ei. Explicate aceste înţelesuri, devin uşor accesibile înţelegerii oricărei minţi normale, chiar şi acelora care n'au o pregătire iniţială în terminologia filosofiei.*

Fiecare ştiinţă, artă şi profesie, îşi are termenii săi speciali şi necesari, fără ca prin aceasta valoarea lor să fie desconsiderată, sau chiar contestată.

Recunoaştem însă, greutatea înţelegerii unor termeni speciali ai filosofiei — cum recunoaştem mai cu deosebire obscuritatea şi „grandilocvenţa" căutată intenţionat, a termenilor din scrierile unor „filosofi de profesie" — fără ca prin aceasta să ne contrazicem afirmarea ce facem: nu Filosofia este greu de înţeles, ci termenii folosiţi în unele scrieri filosofice.

Filosofia este o necesitate a gândirii, structuralizată adânc în organizarea omului — *şi nu cum se crede deobşte, că este alcătuită din creaţiuni artificiale numai ale gândirii unora, fără legătură cu viaţa, elaborate din divertisment sau*

snobism, ca o pierdere inutilă de vreme și pentru ei și pentru acei care le cercetează scrierile.

Diferitele Teorii filosofice, în raporturile ce au cu Știința și Tehnica, cu Morala și Religia, au prin aceasta raporturi cu viața. Ele construesc un sistem de gândire acordat cu toate faptele și fenomenele cunoscute și cunoscibile, determinând astfel reguli de orientare în viață.

Cei care înțeleg Filosofia află, că scopul ei este să fixeze semnificația și prețul vieții, călăuzind omul către rolul ce-l are: de a se spiritualiza pe sine și Universul în care viețuiește.

*

Lucrarea de față constitue o încercare, poate chiar îndrăsneață, cu multe lipsuri. Modificări însă i s'au adus an cu an, până în ultima oră a tipăririi ei și i se vor mai aduce, dacă va avea norocul unei alte ediții. Dar nădăjduim, că poate să fie și utilă celor cărora li se adresează, fie că sunt la începutul cercetării scrierilor filosofice, fie că nu le este cunoscut un asemenea studiu.

Numeroasele trimeteri ce-am întrebuințat, dela înțelesul unui termen la înțelesurile altor termeni sinonimi, sau de aceiași speță, sau opuși, precum și redarea înțelesurilor termenilor sub un dublu aspect: a) *de orientare generală, sumară și de* b) *orietare specială, explicativă — le-am considerat necesare pentru o mai lesnicică înțelegere.*

*

Am adăogat lucrării patru Indice alfabetice, pentru:

1. Termenii, *ale căror înțelesuri s'au expus în lucrare;*

2. Filosofii și gânditorii citați, *cu indicarea termenilor unde sunt citați;*

3. Filosofii străini, *publicați în Antologia Filosofică editată de Casa Școalelor, cu o succintă expunere a concepțiilor lor filosofice;*

4. Filosofii români, *cercetați în Istoria Filosofiei Românești, de către D-nii: Nic. Bagdazar și Tr. Herseni.*

1 Mai 1945
Craiova

Primul INDICE alfabetic cuprinzând TERMENII aflați în Dicționarul de față

A

1. A.
2. A... An...
3. A = A.
4. ABERAȚIE.
5. ABNEGAȚIE.
6. ABULIE.
7. ABSOLUT.
8. ABSOLUTISM.
9. ABSTINENȚĂ.
10. ABSTRACT.
11. ABSTRACȚIUNEA.
12. ABSTRACTO (In).
13. ABSURD.
14. ACADEMIE.
15. ACCIDENT.
16. ACROMATOPSIE.
17. A CONTRARIO.
18. ACOSMISM.
19. ACROMATIC.
20. ACTIV.
21. ACȚIUNE.
22. ACTIVISM.
23. ACTUALIZARE.
24. ACUITATEA (Simțurilor).
25. ACUSTICA.
26. ADAPTARE.
27. ADECUAT.
28. ADEVĂR.
29. AD HOMINEM.
30. ADIFORIE.
31. ADJECTO (In).
32. ADMINISTRATIV (Drept).
33. ADVENTICE (Idei).
34. AFAZIE.
35. AFECTE PRIMARE.
36. AFECTIVITATE.
37. AFERENT.
38. AFINITATE.
39. AFIRMAȚIUNE.
40. AFIRMATIVE (Judecăți).
41. AFORISM.
42. A FORTIORI.
43. AGNOZIE.
44. AGNOSTICISM.
45. AGRAFIE.
46. AGROFOBIE.
47. ALGEBRĂ.
48. ALGORISM.
49. ALIENAȚIE.
50. ALEGORIE.
51. ALTERNATIVĂ.
52. ALTRUISM.
53. AMBIGUITATE.
54. AMETROPIE.
55. AMFIBOLOGIE.
56. AMNEZIE.
57. AMOR.
58. AMORAL.
59. AMORALISM.
60. AMOR PROPRIU.
61. AMOR PUR.
62. AMORF.
63. AMPRENTOLOGIE.
64. AMUZIE.
65. ANAGOGIC.
66. ANALGEZIE.
67. ANALITICA Transcendentală.
68. ANALIZA.
69. ANALOGIA.
70. ANARHIE.
71. ANATOMIE.
72. ANCHETA.
73. ANEANTIZARE.
74. ANESTEZIE.
75. ANIMISM.
76. ANOMALIE.
77. ANOREXIE.
78. ANOSMIE.
79. ANTECEDENT.
80. ANTINOMIE.

81. ANTROPOCENTRIC.
82. ANTITEZĂ.
83. ANTROPOLOGIE.
84. ANTROPOMORFISM.
85. APAGOGIC.
86. APATIE.
87. APERCEPȚIE.
88. APODICTIC.
89. APOMETRIE.
90. APOSTERIORI.
91. APOSTERIORISM.
92. A PRIORI.
93. APRIORISM.
94. APROXIMATIV.
95. ARBITRU (Liber).
96. ARGUMENTARE.
97. ARGUMENT Ad h'ominem.
98. ARHIGONIA.
99. ARISTOCRAȚIE.
100. ARITMETICĂ.
101. ARMONIE.
102. ARMONIE Prestabilită.
103. ARTA.
104. ARTE Frumoase.
105. ARTE Liberale.
106. ASCETISM.
107. ASCEZĂ.
108. ASENTIMENT.
109. ASERȚIUNE.
110. ASERTORICĂ Judecată).
111. ASOCIAȚIE.
112. ASOCIAȚIONISM.
113. ASTROLATRIE.
114. ASTRONOMIE.
115. ATARAXIE.
116. ATAVISM.
117. ATEISM.
118. ATENȚIUNE.
119. ATOM.
120. ATOMISM.
121. ATRACȚIUNE.
122. ATRIBUT.
123. AUDITIVE (Senzații).
124. AUTO...
125. AUTOBIOGRAFIE.
126. AUTODIDACT.
127. AUTOMATIC.
128. AUTOMATISM.
129. AUTONOMIE.
130. AUTORITATE.
131. AUTOSCOPIE.
132. AUTOSUGESTIE.
133. AVERSIUNE.
134. AVUȚIE.
135. AXIL (Cilindru).
136. AXIOLOGIE.
137. AXIOMA.

B

138. BARBARISM.
139. BATOLOGIE.
140. BEATITUDINE.
141. BIBLIA.
142. BINELE.
143. BIOGRAFIA.
144. BIOLOGIA.
145. BIONOMIE.
146. BOLȘEVISM.
147. BOTANICĂ.
148. BRAHICEFAL.
149. BRAHMANISM.
150. BUCURIE.
151. BUDISM.
152. BULB Rachidian.
153. BUNURI.

C

154. CABALĂ.
155. CABALISM.
156. CALITATE.
157. CALORICE (Senzații).
158. CANON.
159. CANONIC (Drept).
160. CANTIFICAREA Predicatului.
161. CANTITATE.
162. CAPITAL.
163. CAPITALISM.
164. CARACTER.
165. CARNET Psihologic.
166. CARTEZIANISM.
167. CASTĂ.
168. CATALEPSIE.
169. CATAPLEXIE.

170. CATARACTĂ Oculară.
171. CATEGORIC (Silogism).
172. CATEGORICĂ (Judecată).
173. CATEGORII.
174. CATEHETICĂ.
175. CAUZĂ.
176. CAUZALITATE.
177. CAVERNA Lui Platon.
178. CAZUISTICA.
179. CECITATE.
180. CEFALIC.
181. CELULĂ.
182. CENESTEZIE.
183. CENTRI Nervoşi.
184. CENTRI Fugali-Petali (Nrvi).
185. CERC Vitios.
186. CEREBRU.
187. CERTITUDINE.
188. CHESTIONAR Psihologic.
189. CHIMIA.
190. CHIROMANCIA.
191. CINEMATICA.
192. CINESTETICE (Senşaţii).
193. CINETICA.
194. CINISM.
195. CIRENAICA.
196. CIVIL (Drept).
197. CIVILIZAŢIE.
198. CLAN.
199. CLASĂ.
200. CLASIFICARE.
201. CLAUSTROFOBILE.
202. CLEPTOMANIE.
203. CLINAMEN.
204. COGITO Ergo Sum.
205. COGNOSCIBIL.
206. COHERENT.
207. COINCIDENŢA Antitezelor.
208. COLECTIV (Suflet).
209. COLECTIVISM.
210. COLERIC.
211. COMENSURABIL.
212. COMERCIAL (Drept).
213. COMPARAŢIA.
214. COMUN (Simţ).
215. COMUNISM.
216. COMPLEX.
217. COMPORTAMENT.
218. CONCEPT.
219. CONCEPTIONISM.
220. CONCEPTUALISM.
221. CONCILIANTĂ (Teorie).
222. CONCLUZIE.
223. CONCOMITENT.
224. CONCOMITENTĂ.
225. CONCOMITENTE (Metoda Variaţiilor).
226. CONCORDAT.
227. CONCORDANŢEI (Metoda).
228. CONCORDISM.
229. CONCRET.
230. CONDILLACISM.
231. CONDIŢIE.
232. CONFIGURAŢIE.
233. CONGENITAL.
234. CONOTATIV.
235. CONSECINŢĂ.
236. CONSECUTIV.
237. CONŞTIENT.
238. CONŞTIINŢA.
239. CONŞTIINŢA Socială.
240. CONŞTIINŢA Morală.
241. CONSTITUŢIONAL (Drept).
242. CONTEMPLAŢIE.
243. CONTIGUITATE.
244. CONTINGENT.
245. CONTINUITĂŢII (Legea).
246. CONTRADICŢIE.
247. CONTRADICŢIEI (Problema).
248. CONTRADICTORII (Judecăţi).
249. CONTRADICTORII (Noţiuni).
250. CONTRARIETATE.
251. CONTRARE (Judecăţi).
252. CONTRARE (Noţiuni).
253. CONTRAPOZIŢIE.
254. CONTRAST.
255. CONTRAPROBĂ.
256. CONŢINUTUL Noţiunei.
257. CONVERSIUNEA Logică.
258. CONVINGEREA.
259. COPULA.
260. COPULATIV (Silogism).
261. COPULATIVĂ (Judecată).
262. COROLAR.
263. CORP (oral).
264. CORPORATIVISM.
265. CORPUSCUL.
266. COSMOGONIE.
267. COSMOLOGIE.
268. COSMOLOGICĂ (Problema).
269. COSMOPOLITISM.
270. COSMOS.
271. CRANIOLOGIE.
272. CREEAŢIE.
273. CREDINŢĂ.

274. CREŞTINISM.
275. CRIMĂ.
276. CRIMINOLOGIE.
277. CRITERIOLOGIE.
278. CRITERIU.
279. CRITICĂ.
280. CRITICA Mărturiei.
281. CRITICA Raţiunii.
282. CRITICISM.
283. CRUCIAL.
284. CULT Religios.
285. CULTUL Morţilor.
286. CULTURĂ.
287. CUNOAŞTERE.
288. CUNOAŞTERII (Problema).
289. CUNOŞTINŢĂ.
290. CURBA Gaus.

D

291. DALTONISM.
292. DARWINISM.
293. DECIZIUNE.
294. DEDUBLARE.
295. DEDUCŢIE.
296. DEFINIŢIE.
297. DEGENERESCENŢĂ.
298. DEISM.
299. DELIBERARE.
300. DELIR.
301. DEMENŢĂ.
302. DEMIURG.
303. DEMOCRAŢIE.
304. DEMONSTRAŢIE.
305. DENOTAŢIE.
306. DENOTOLOGIE.
307. DEPRINDERE.
308. DEZAGREGARE Mintală.
309. DESCRIERE.
310. DESPERSONALIZARE.
311. DESPOTISM.
312. DESTIN.
313. DETERMINARE.
314. DETERMINISM.
315. DIALECTICĂ.
316. DIALELĂ.
317. DIDACTICĂ.
318. DIOTOMIE.
319. DIETETIC.
320. DIFERENŢA.
321. DIFERENŢEI (Metoda).
322. DIFERENŢIAL (Calcul).
323. DIFERENŢIERE.
324. DISJUNCŢIE.
325. DISJUNCTIV (Silogism).
326. DISJUNCTIVĂ (Judecată).
327. DILEMA.
328. DINAMICA.
329. DINAMISM.
330. DINAMOGENEZĂ.
331. DIPLOPIE.
332. DIS...
333. DISCROMATOPSIE.
334. DISURSIVĂ (Gândire).
335. DISTELEOLOGIE.
336. DISTRACŢIE.
337. DIVERS.
338. DIVINITATE.
339. DIVIZIUNE.
340. DIVIZIUNEA Muncii.
341. DOGMĂ.
342. DOGMATISM.
343. DOLORICE (Sensaţii).
344. DOLIHOCEFAL.
345. DREPTUL.
346. DUALISM.
347. DUMNEZEU.
348. DURATĂ.
349. DURERE.

E

350. E.
351. ECLITATE.
352. ECHILIBRU (Senzaţii).
353. ECHIVOC.
354. ECLECTISM.
355. ECOULALIE.
356. ECONOMIE Politică.
357. EDONISM.
358. EDUCAŢIA.
359. EFECT.
360. EFERENT.
361. EFICIENŢĂ (Cauză).

362. EFORT.
363. EGALITATE.
364. EGOISM.
365. EGOTISM.
366. ELEMENTARĂ (Logica).
367. ELENCHI (Ignoratio).
368. ELIMINARE.
369. EMANATISM.
370. EMBRIOLOGIE.
371. EMETROPIE.
372. EMIPLEGIE.
373. EMOȚIA.
374. EMPIRIC.
375. EMPIRISM.
376. ENDOCRINOLOGIE.
377. ENDOTAZIE.
378. ENERGETISM.
379. ENERGIE.
380. ENTELEHIE.
381. ENTIMEMA.
382. ENTITATE.
383. EOTONOMIE.
384. EPAGOGICĂ (Metoda).
385. EPICHEREMĂ.
386. EPIFENOMEN.
387. EPISTEMATICĂ (Metodă).
388. EPISTEMOLOGIE.
389. EPISILOGISM.
390. ERARHIE.
391. EREDITATE.
392. ERGOGRAF.
393. EROAREA.
394. ERORI Congenitale.
395. EROARE Accidentală (Sofism).
396. EROARE Fundamentală (Sofism).
397. ERMETISM.
398. ESCATOLOGIE.
399. ESENȚIAL.
400. ESOTERISM.
401. ESTETICA.
402. ESTEZIOMETRU.
403. ETERNITATE.
404. ETEROGEN.
405. ETERONOMIC.
406. ETICA.
407. ETIMOLOGIE.
408. ETIOLOGIE.
409. ETNOGRAFIE.
410. ETNOLOGIE.
411. ETOGRAFIE.
412. ETOLOGIE.
413. EUDEMONISM.
414. EUFORIE.
415. EUL.
416. EV.
417. EVIDENȚA.
418. EVOLUȚIE.
419. EVOLUȚIONISM.
420. EVOLUȚIONISM Biologic.
421. EVOLUȚIONISM Psihologic.
422. EXCITAȚIE.
423. EXCLUSIVE (Noțiuni).
424. EXEGEAZĂ.
425. EXISTENȚĂ.
426. EXISTENȚIALE (Judecăți).
427. EXOGAMIE.
428. EXPERIENȚA.
429. EXPERIMENT.
430. EXPIAȚIE.
431. EXPLICARE.
432. EXPLICIT.
433. EXPOZITIVĂ (Metoda).
434. EXTAZ.
435. EXTENSIV.
436. EXTENSIUNE.
437. EXTERN.
438. EXTERIORIZARE.
439. EXTREM.
440. EXTRINSEC.
441. EXTROVERTIT.

F

442. FACTICE.
443. FACULTATE.
444. FAPT.
445. FALACIA.
446. FANATISM.
447. FANTAZIA.
448. FATALISM.
449. FATUM.
450. FAUNĂ.
451. FECHNER-WEBER (Legea).
452. FENOMEN.
453. FENOMENALISM.
454. FENOMENISM.
455. FENOMENOLOGIA.
456. FERICIREA.
457. FETIȘISM.
458. FIBRĂ Nervoasă.
459. FIDEISM.

460. FIGURI Silogistice.
461. FILO...
462. FILODOXIE.
463. FILOGENIE.
464. FILOLOGIE.
465. FILOSOFIE.
466. FINALĂ (Cauză).
467. FINALISM.
468. FINALITATE.
469. FIŞA Psihologică.
470. FIZIC.
471. FIZICA.
472. FIZICOTEOLOGIE.
473. FIZIOGNOMIE.
474. FIZIOLOGIE.
475. FLEGMATIC.
476. FLORĂ.
477. FOBIE.
478. FONETICA.
479. FOR Interior.
480. FORMĂ — FOND.
481. FORMALISM.
482. FORMULĂ.
483. FORŢĂ.
484. FORŢIORI (A).
485. FOTISM.
486. FOTOTROPISM.
487. FRENOLOGIE.
488. FREUDISM.
489. FRICA.
490. FRUMOSUL.
491. FULGURAŢIE.
492. FUNCŢIUNE.
493. FUNDAMENT.

G

494. GÂNDIREA.
495. GÂNDIREA Ideală.
496. GÂNDIREA Reală.
497. GÂNDIREA Socială.
498. GÂNDIREA Ştiinţifică.
499. GEMULE.
500. GEN.
501. GEN Proxim.
502. GENERAL.
503. GENERALIZARE.
504. GENERAŢIE
505. GEN Spontan.
506. GENERIC.
507. GENETIC.
508. GENEZĂ.
509. GENIU.
510. GEOCENTRISM.
511. GEODEZIE.
512. GEOGRAFIE.
513. GEOGRAFIE Cerească.
514. GEOLOGIE.
515. GEOMETRIE.
516. GEOTROPISM.
517. GLANDE Endocrine.
518. GNOMICĂ.
519. GNOZĂ.
520. GNOSEOLOGIE.
521. GNOSTICISM.
522. GRAFICĂ (Metoda).
523. GRAFOLOGIE.
524. GRAMATICA.
525. GRAMATICA — LOGICA.
526. GRAŢIE.
527. GUSTATIVE (Senzaţii).

H

528. HALUCINAŢIE.
529. HELIOCENTRIC.
530. HIBRID.
531. HIDROLOGIE.
532. HILOSOISM.
533. HIPER...
534. HIPERACUZIE.
535. HIPERHEMIE.
536. HIPERESTEZIE.
537. HIPEROSMIE.
538. HIPERSPAŢIU.
539. HIPERTENSIUNE.
540. HIPNOTISM.
541. HIPO...
542. HIPOCONDRIE.
543. HIPOSTAZĂ.
544. HISTOLOGIE.
545. HUMANISM.

I

546. I.
547. IDEAL.
548. IDEALISM.
549. IDEAȚIE.
550. IDEE.
551. IDENTITĂȚII (Principiul).
552. IDENTIC.
553. IDENTICE (Noțiuni).
554. IDEOLOGIE.
555. IDEOMOTOR.
556. IDEOPATICĂ.
557. IDEOSINCRAZIE.
558. IDIOT.
559. IDEOTISME.
560. IDEOTISM Moral.
561. IDOLATRIE.
562. IDOLI.
563. IDOLA Fori.
564. IDOLA Specus.
565. IDOLA Theatri.
566. IDOLA Tribus.
567. IGNORABIMUS.
568. IGNORATIO Elenchi.
569. ILUMINAT.
570. ILUMINISM.
571. ILUZIE.
572. IMAGINE.
573. IMAGINAȚIE.
574. IMANENT.
575. IMATERIALISM.
576. IMBECILITATEA.
577. IMEDIAT.
578. IMORAL.
579. IMORALISM.
580. IMORTABILITATE.
581. IMPENETRABILITATE.
582. IMPERATIV.
583. IMPLICIT.
584. IMPRESIE.
585. IMPULSIUNE.
586. IMPULSIV.
587. IMPUTABILITATE.
588. IMUABIL.
589. IN ADJECTO.
590. INCLINAȚIE.
591. INCLUZIUNE.
592. INCONDIȚIONAT.
593. INCONEȘABIL.
594. INCONSEVABIL.
595. INCONȘTIENT.
596. INDEFINIT.
597. INDETERMINAT.
598. INDETERMINISM.
599. INDICE Cefalic.
600. INDIVIDUALITATE.
601. INDIVIDUALITATE Organică.
602. INDIVIDUALITATE (Psihică).
603. INDIVIDUAL.
604. INDIVIDUALISM.
605. INDOIALĂ.
606. INDOIALĂ Metodică.
607. INDUCȚIE.
608. INDUCȚIE Aristotelică.
609. INDUCȚIE Baconiană.
610. INDUCȚIE Matematică.
611. INERENT.
612. INERȚIE.
613. INFANTILISM.
614. INFERENȚĂ.
615. INFINIT.
616. INFINITIZIMAL (Calcul).
617. INHIBIȚIE.
618. INNĂSCUT.
619. INNEISM.
620. INSTABILITATE Mintală.
621. INSTINCT.
622. INSTRUCȚIE.
623. INTEGRAL.
624. INTEGRARE.
625. INTELECT.
626. INTELECTUALISM.
627. INTELIGENȚA.
628. INTELIGIBIL.
629. INTENSITATE.
630. INTENSIV.
631. INTENȚIUNE.
632. INTERDEPENDENȚĂ.
633. INTERES.
634. INTERNAȚIONAL (Drept).
635. INTRINSEC.
636. INTROSPECȚIUNE.
637. INTUIȚIA.
638. INTUIȚIONISM.
639. INȚELEPCIUNE.
640. INVENȚIA.
641. INVERSIUNEA.
642. INVERSIUNEA Contrapoziție.
643. IPOTEZA.
644. IPOTETICE (Judecăți).
645. IPOTETICE (Silogisme).

646. ISTORIA Generală.
647. ISTORIA Popoarelor.
648. ISTORIA Cronologică.
649. ISTORIA Național Ideală.
650. ISTORIC Determinism.
651. ISTORIE Evoluționistă.
652. ISTORISM.
653. ISTORIE (Pre).

J

654. JUDECATA.
655. JUSTIȚIE.
656. JUSTIFICARE.

K

657. KABALĂ.
658. KALEIDOSCOPIC.
659. KINESTETICE (Senzații).

L

660. LAMARKISM.
661. LEGALITATE.
662. LEGEA.
663. LEGEA Lui Weber.
664. LETARGIE.
665. LIBER Arbitru.
666. LIBER Examen.
667. LIBERALISM.
668. LIBERTATE.
669. LIBIDO.
670. LIMITATIVE (Judecăți).
671. LIMITĂ.
672. LINGUISTICĂ.
673. LOCALIZARE.
674. LOCALIZĂRI Cerebrale.
675. LOGIC.
676. LOGICĂ.
677. LOGICISM.
678. LOGISTICĂ.
679. LUCRU.
680. LUME.
681. LUMINĂ Naturală.

M

682. MACROCOSMOS.
683. MAGIE.
684. MAGNETISM.
685. MAHOMEDANISM.
686. MAIOTICA.
687. MAJOR (Termen).
688. MAJORĂ (Premisă).
689. MANIE.
690. MANICHEISM.
691. MÂNIA.
692. MĂRIME.
693. MARXISM.
694. MASSĂ.
695. MATEMATICĂ.
696. MATEMATICA Aplicată.
697. MATERIE.
698. MATERIA Nervoasă.
699. MATERIALISM.
700. MATERIALISM Istoric.
701. MATERIHARHAT.
702. MAXIMALISM.
703. MAXIMĂ.
704. MECANICĂ.
705. MECANICISM.
706. MEDIAT.
707. MEDIU.
708. MEDIU (Termen).
709. MELANCOLIC.
710. MELANCOLIE.
711. MEGALOMANIE.
712. MELIORISM.
713. MEMORIA.
714. MEMORIZARE.
715. MENTALITATE.
716. META...
717. METAEMPIRIC.
718. METAFIZICĂ.
719. METAGEOMETRIE.
720. METAPSIHICĂ.
721. METEMPSIHOZĂ.
722. METODĂ.
723. METODOLOGIE.
724. MEZOCEFAL.
725. MICROCEFAL.
726. MICROCOSMOS.
727. MIJLOCITOR (Termen).

728. MILENAR.
729. MIMETISM.
730. MINIMALISM.
731. MINOR (Termen).
732. MINORĂ (Premisă).
733. MINTAL.
734. MINTALĂ (Rezervă).
735. MIOPIE.
736. MIRACOL.
737. MIS... MISO...
738. MISTER.
739. MISTICĂ.
740. MISTICISM.
741. MITOLOGIE.
742. MNEMO.
743. MOBIL.
744. MOBILISM.
745. MOD.
746. MODALITATE.
747. MOLECULĂ.
748. MONADĂ.
749. MONERĂ.
750. MONISM.
751. MONOGENEZĂ.
752. MONOGRAFIE.
753. MONOIDEISM.
754. MONOMANIE.
755. MONOTEISM.
756. MORAL.
757. MORALĂ.
758. MORALISM.
759. MORFOLOGIE.
760. MOTIV.
761. MOTOR.
762. MOTRICITATE.
763. MULTIPLICITATE.
764. MUNCA.
765. MUSCULARE (Sensații).
766. MUTAȚIONISM.

N

767. NATIVISM.
768. NATURĂ.
769. NATURALISM.
770. NATURAL.
771. NATURAL (Drept).
772. NATURALĂ (Istorie).
773. NATURALE (Științe).
774. NATURISM.
775. NAȚIUNE.
776. NEANT.
777. NECESAR.
778. NECESITATE.
779. NEGATIV.
780. NEMURIREA.
781. NEO...
782. NEOLOGISM.
783. NEURASTENIE.
784. NEUROLOGIE.
785. NEVROZĂ.
786. NIHILISM.
787. NIRWANA.
788. NOMINAL.
789. NOMINALISM.
790. NON-EU.
791. NOOLOGIE.
792. NORMAL.
793. NORMĂ.
794. NOȚIUNE.
795. NUMĂR.
796. NUMEN.

O

797. O.
798. OBICEIU.
799. OBIECT.
800. OBIECTIV.
801. OBIECTIVARE.
802. OBIECTIVISM.
803. OBIECTIVITATE.
804. OBLIGAȚIUNE.
805. OBSCUR.
806. OBSCURANTISM.
807. OBSERVAȚIA.
808. OBSESIE.
809. OCAZIE.
810. OCAZIONALISM.
811. OCULT.
812. OLFACTIVĂ (Sensații).
813. OMNIPOTENȚĂ.
814. OMOGEN.
815. OMOLOG.
816. OMUL.

817. ONIRIC.
818. ONTAL.
819. ONTOGENEZĂ.
820. ONTOLOGIE.
821. ONTOLOGIC.
822. ONTOLOGISM.
823. ONTOS.
824. ONUS Probandi.
825. OPINIE.
826. OPOZIŢIE.
827. OPTIMISM.
828. ORDINE.
829. ORGAN.
830. ORGANICISM.
831. ORGANUM.
832. ORIENTARE Profesională.
833. ORIGINE.
834. ORTOGENEZĂ.
835. OSTENSIV.

P

836. PALETNOLOGIE.
837. PALEONTOLOGIE.
838. PALINGENEZIE.
839. PAN...
840. PANCALISM.
841. PANENTEISM.
842. PANGENEZĂ.
843. PANLOGISM.
844. PANTEISM.
845. PANTELISM.
846. PANTELELISM.
847. PARA...
848. PARADOX.
849. PARALELĂ.
850. PARALELISM.
851. PARALOGISM.
852. PARAMETRIE.
853. PARAMNEZIE.
854. PARANOIA.
855. PARAPSIHIC.
856. PARASITISM.
857. PARCIMONIEI (Legea).
858. PARI.
859. PARTICULAR.
860. PARTI-PARŢIALĂ.
861. PARTI-TOTALĂ.
862. PASIUNE.
863. PATOLOGIE.
864. PATO-PATOLOGIE.
865. PATRULATERUL Boetius.
866. PEDAGOGIE.
867. PEDOLOGIE.
868. PEDOMETRIE.
869. PEDOTEHNIE.
870. PERCEPŢIE.
871. PERCEPŢIONISM.
872. PERDURABILITATE.
873. PERENITATE.
874. PERIPATETICI.
875. PERSOANĂ.
876. PERSONALITATE.
877. PERSONALISM.
878. PERSONALISM Energetic.
879. PERSPECTIVISM.
880. PESIMISM.
881. PETITIO Principii.
882. PITIATICĂ.
883. PLĂCERE.
884. PLASMA Germinativă.
885. PLURALISM.
886. PLUTOCRAŢIE.
887. PNEUMATOLOGIE.
888. POLIMATIC.
889. POLIREALISM.
890. POLISILOGISM.
891. POLITEISM.
892. POLITELISM.
893. POLITICA.
894. POSIBILITATE.
895. POSTULAT.
896. POTENŢIAL.
897. POZITIV.
898. POZITIV (Drept).
899. POZITIVĂ (Filosofie).
900. POZITIVE (Ştiinţe).
901. POZITIVISM.
902. PRAGMATIC.
903. PRAGMATISM.
904. PRACTIC.
905. PRECIZIUNE.
906. PREDESTINARE.
907. PREDETERMINISM.
908. PREDICABIL.
909. PREDICAT.
910. PREFORMAŢIE.
911. PREISTORIE.
912. PRELOGICĂ.
913. PREMISE.
914. PREMOŢIE Fizică.
915. PRENOŢIUNI.

916. PREŞTIINŢĂ.
917. PREZENŢĂ (Tabelă).
918. PREZENTĂRI.
919. PREZENTAŢIONISM.
920. PRIM-PRIMĂ.
921. PRIMĂ Filosofie.
922. PRIMARĂ.
923. PRIMAT.
924. PRIMITIV.
925. PRIMORDIAL.
926. PRINCIPIU.
927. PRINCIPIILE Raţiunii.
928. PROBABIL.
929. PROBABILITAŢII (Calculul).
930. PROBABILISM.
931. PROBLEMĂ.
932. PROBLEMATICE (Judecăţi)
933. PROCESSUS.
934. PROFIL Psihologic.
935. PROGRES.
936. PROLEGOMENE.
937. PROPEDEUTICĂ.
938. PROPORŢIE.
939. PROPOZIŢIUNEA.
940. PROPRIU.
941. PROPRIETATEA.
942. PROSILOGISM.
943. PROSPECTIV.
944. PROTENSIV.
945. PROTOTEZĂ.
946. PROVIDENŢĂ.
947. PRUDENŢĂ.
948. PROXIM.
949. PSEUDO...
950. PSEUDOAMNEZIE.
951. PSEUDOCONCEPT.
952. PSEUDOESTETICĂ.
953. PSEUDOESTEZIE.
954. PSIHIC.
955. PSIHICENTRIE.
956. PSIHOANALIZĂ.
957. PSIHODINAMICĂ.
958. PSIHOFIZICĂ.
959. PSIHOFIZIOLOGIE.
960. PSIHOGNOZIE.
961. PSIHOGRAFIE.
962. PSIHOGRAMĂ.
963. PSIHOID.
964. PSIHOLEXIE.
965. PSIHOLOGIC.
966. PSIHOLOGICISM.
967. PSIHOLOGIE.
968. PSIHOLOGIE Comparată.
969. PSIHOLOGIE. Diferenţia ă.
970. PSIHOLOGIE Empirică.
971. PSIHOLOGIE Experimentală.
972. PSIHOLOGIE Individua ă.
973. PSIHOLOGIE Patologică.
974. PSIHOLOGIE Raţională.
975. PSIHOMETRIE.
976. PSIHOTEHNICĂ.
977. PSIHOTERAPIE.
978. PSIHOZĂ.
979. PSIHTACISM.
980. PUR.
981. PURGAŢIA Pasiunilor.
982. PUTERE.

Q

983. QUADRIVIUM.
984. QUANTA.
985. QUASI-CONTRACT.
986. QUIETIV.
987. QUIETISM.
988. QUINTESENŢĂ.

R

989. RĂDĂCINĂ.
990. RADICAL.
991. RADICALISM.
992. RAŢIONABIL.
993. RAŢIONAL.
994. RAŢIONALISM.
995. RAŢIONAMENTUL.
996. RAŢIONAMENTUL Deductiv.
997. RAŢIONAMENTUL Inductiv.
998. RAŢIONAMENTUL Inferenţa.
999. RAŢIONAREA.
1000. RAŢIUNEA.
1001. RAŢIUNEA Practică.
1002. RAŢIUNEA Pură.
1003. RAŢIUNEA Suficientă.
1004. RĂUL.

1005. RAZĂ Vizuală.
1006. RE (In).
1007. REACȚIUNE.
1008. REAL.
1009. REALISM.
1010. REALITATEA.
1011. RECEPT.
1012. RECEPTIVITATE.
1013. RECIPROCĂ.
1014. RECIPROCITATE.
1015. RECUNOAȘTERE.
1016. RECURENȚĂ.
1017. REDINTEGRAL.
1018. REDUCERE.
1019. REDUCTOR.
1020. REFLEX.
1021. REFLEXIUNE.
1022. REFULARE.
1023. REGN.
1024. REGRES.
1025. REGRESIUNE.
1026. RELATIV.
1027. RELATIVISM.
1028. RELAȚIE.
1029. RELIGIE.
1030. REMINISCENȚĂ.
1031. REMUȘCARE.
1032. REPREZENTARE.
1033. REPRODUCERE.
1034. REPUBLICĂ.
1035. RESPECT.
1036. RESPONSABILITATE.
1037. REVERSIBIL.
1038. REVIVISCENȚĂ.
1039. REZIDURI (Metodă).
1040. REZISTENȚĂ.
1041. REZOLUȚIE.
1042. RIGORISM.
1043. RITM.
1044. ROMANTISM.

S

1045. S.
1046. SACRU.
1047. SACRIFICIU.
1048. SANCȚIUNE.
1049. SANGUIN.
1050. SCEPTICISM.
1051. SCHEMA.
1052. SCHEMATISM Abstract.
1053. SCHIZOFRENIE.
1054. SCOLASTICA.
1055. SCRUPUL.
1056. SECUNDAR.
1057. SELECȚIUNE.
1058. SEMANTICA.
1059. SENSAȚIE.
1060. SENSIBIL.
1061. SENSIBILITATE.
1062. SENSITIV.
1063. SENSORIAL.
1064. SENSUALISM.
1065. SENSUALITATE.
1066. SENTIMENT.
1067. SERIE.
1068. SILOGISM.
1069. SIMBIOZĂ.
1070. SIMBOL.
1071. SIMBOLICA.
1072. SIMBOLISM.
1073. SIMETRIE.
1074. SIMILAR.
1075. SIMPATIE.
1076. SIMPLISM.
1077. SIMPLU.
1078. SIMȚURI.
1079. SIMULTANEITATE.
1080. SINCRETISM.
1081. SINDICALISM.
1082. SINDROM.
1083. SINERGIE.
1084. SINGULAR.
1085. SINONIM.
1086. SINOPSIE.
1087. SINTEZĂ.
1088. SINTEZĂ Creatoare.
1089. SISTEM.
1090. SOCIAL.
1091. SOCIALE (Probleme).
1092. SOCIALISM.
1093. SOCIALIZARE.
1094. SOCIETATE.
1095. SOCIOCENTRISM.
1096. SOCIOCRAȚIE.
1097. SOCIOLATRIE.
1098. SOCIOLOGIE.
1099. SOCIOLOGISM.
1100. SOFISM.
1101. SOFIST.
1102. SOLIDARISM.

1103. SOLIDARITATE.
1104. SOLIPSISM.
1105. SOMA.
1106. SOMATIC.
1107. SOMNAMBULISM.
1108. SORIT.
1109. SPAȚIU.
1110. SPECIAL.
1111. SPECIFICAȚIE.
1112. SPECIFICITATE.
1113. SPECULATIV.
1114. SPEȚĂ.
1115. SPIRIT.
1116. SPIRITISM.
1117. SPIRITOLOGIE.
1118. SPIRITUALISM.
1119. SPONTAN.
1120. SPONTANĂ (Voință).
1121. STATIC.
1122. STATICE (Sensații).
1123. STATISTICĂ.
1124. STEREOGNOSTIC.
1125. STIL.
1126. STIMUL.
1127. STOICISM.
1128. SUBALTERNE (Judecăți).
1129. SUBCONȘTIENT.
1130. SUBCONTRARE (Judecăți).
1131. SUBIECT.
1132. SUBIECTIV.
1133. SUBIECTIVĂ (Metodă).
1134. SUBIECTIVĂ (Filosofie).
1135. SUBIECTISM.
1136. SUBLIM.
1137. SUBLIMARE.
1138. SUBLIMINAL.
1139. SUBORDONARE.
1140. SUBREPȚIUNE.
1141. SUBSTANȚĂ.
1142. SUBSTANȚIALISM.
1143. SUBSTRAT.
1144. SUFLET.
1145. SUGERA. (A).
1146. SUGESTIE.
1147. SUGESTIVITATE.
1148. SUPERSTIȚIE.
1149. SUPRANATURAL.
1150. SUPRAOM.
1151. SUPRAORDONARE.
1152. SUPRASENSIBIL.
1153. SUPRASTRUCTURĂ.
1154. SUPRATRĂIRE.
1155. SURDITATE Verbală.
1156. SURVIVANȚĂ.
1157. SUVERAN.
1158. SUVERANITATE.
1159. SUZERANITATE.
1160. ȘTIINȚĂ.
1161. ȘTIINȚIFIC.
1162. ȘTIINȚIFIC.

T

1163. TABELELE Lui Bacon.
1164. TABU.
1165. TABULA Rasa.
1166. TACTILE (Sensații).
1167. TACTISME.
1168. TANGIBIL.
1169. TAUTOLOGIE.
1170. TAXINOMIE.
1171. TEHNICĂ.
1172. TEHNOLOGIE.
1173. TEISM.
1174. TELEOLOGIE.
1175. TELEPATIE.
1176. TEMPERAMENT.
1177. TEMPERANȚĂ.
1178. TENDINȚA.
1179. TEOCRAȚIE.
1180. TEODICEEA.
1181. TEOLOGIE.
1182. TEOLOGICĂ (Fază).
1183. TEORIE.
1184. TEORETIC.
1185. TEOSOFIE.
1186. TERAPEUTICĂ.
1187. TERATOLOGIE.
1188. TERMEN.
1189. TERMICE (Sensații).
1190. TERMINISM.
1191. TERMINOLOGIE.
1192. TEST.
1193. TEZĂ.
1194. TIMP.
1195. TIP.
1196. TOPICA.
1197. TOTALITATE.
1198. TOTEM.
1199. TOTEMISM.
1200. TRADIȚIE.
1201. TRADIȚIONALISM.
1202. TRANS...

1203. TRANSĂ.
1204. TRANSCEDENT.
1205. TRANSCENDENTALISM.
1206. TRANSDUCȚIE.
1207. TRANSFERT.
1208. TRANSFORMARE.
1209. TRANSFORMISM.
1210. TRANSITIV.
1211. TRANSMIGRAȚIE.
1212. TRANSNATURAL.
1213. TRANSRAȚIONALISM.
1214. TRIVIUM.
1215. TROPI.
1216. TROPISM.
1217. TRUISM.

U

1218. UBICUITATE.
1219. UCRONIE.
1220. ULTIM.
1221. UMANISM.
1222. UNICITATE.
1223. UNITATE.
1224. UNIVERS.
1225. UNIVERSAL.
1226. UNIVERSALE (Judecăți).
1227. UNIVERSALIA.
1228. UNIVERSALISM.
1229. UNIVERSALITATE.
1230. UNIVERSALIZARE.
1231. UNIVOC.
1232. UTIL.
1233. UTILITARISM.
1234. UTOPIC.

V

1235. VALOAREA.
1236. VALORIFICAREA Gândirii.
1237. VANITATE.
1238. VARIAȚII Concomitente.
1239. „VEDELE".
1240. VELEITATE.
1241. VERBALE (Noțiuni).
1242. VERBALISM.
1243. VERIDIC.
1244. VERIDICITATEA Divină.
1245. VID.
1246. VIEAȚA.
1247. VIEAȚA Viitoare.
1248. VINDICTA Publică.
1249. VIOLENȚĂ.
1250. VIRTUAL.
1251. VIRTUTE.
1252. VISUL.
1253. VITAL.
1254. VITALISM.
1255. VIȚIUL.
1256. VIZIUNE.
1257. VIZUALE (Sensații).
1258. VOCAȚIE.
1259. VOINȚĂ.
1260. VOLUNTARISM.

Al doilea INDICE alfabetic

cuprinzând GÂNDITORII și FILOSOFII citați, cu indicarea Termenilor unde sunt citați.

A

1. ABÈLARD. — Conceptuallism.
2. AGASSIZ. — Darwinism.
3. AGRIPA. — Scepticism.
4. AIKIUS. — Logică.
5. ALAMBERT. (D[1]) — Antologie.
6. ALEXANDRINI **(Filosofi)** — Eclectism, Panteism.
7. AMPÈRE. — Cinematică, Etică, Mecanică, Moleculă Noologie, Psihognozie, Psihografie, Simbolica.
8. ANAXAGORAS. — Realism, Spiritualism, Materialism.
9. ANAXIMENE. — Hilozoism, Spiritualism-Materialism.
10. ANDRONIC **din Rhodos.** — Metafizica.
11. ANSELM **(Sft).** — Sensualism.
12. APPELL. — Mecanică.
13. AQUINO **(Sft. Toma din).** — Innăscut, Intelectualism, Rațiunea, Scolastica, Tabula rasa, Virtutea.
14. ARCESILAU. — Scepticism.
15. ARISTIPP. — Cirenaica.
16. ARISTOTEL. — Apagogic, Beatitudine, Canon, Categorii, Cauză, Contiguitate, Cosmologică Problemă, Dialectică, Divers, Dogmatism, Dumnezeu, Entimemă, Epicheremă, Epistematică, Eudemonism, Formă-Fond, Generație spontană, Geneză, Gnosticism, Inducție Aristotelică-Formală, Judecată, Logică, Major Termen, Matematică, Materie, Medium, Metafizică, Modalitate, Motor, Ontologia, Organum, Particular, Pasiune, Polisilogism, Practic, Predicabil, Primă Filosofie, Principiu, Purgația Pasiunilor, Raționalism, Relație, Republică, Scepticism-Dogmatism, Scolastica, Sensualism, Simțuri, Social, Sofist, Sorit, Spiritualism-Materialism, Suflet, Suveran, Tabula rasa, Teoretic, Timpul, Topică, Virtute.
17. AUGUSTIN **(Sft).** — Drept, Scolastica.
18. AVENARIUS. — Scepticism-Pozitivism.
19. AVOGARDO. — Moleculă.

B

20. BABEUF. — Socialism.
21. BACON. — Cavernă, Concomitente variații, Concordanței (Metoda), Contraprobă, Crucial, Diferenței (Metoda), Dogmatism, Eliminare, Eroare, Experimentul, Filosofie, Idoli, Inducția Baconiană Științifică, Logică, Ontologie, Organum, Percepție, Pozitiv, Prenoțiuni, Prezență (Tabelă de), Raționalism, Reziduri, (Tabelă de), Scepticism-Dogmatism empirist, Sensualism, Tabelele lui Bacon.
22. BAER **(Von).** — Evoluționism Biologic.

23. BALDWIN. — Dinamogeneză, Ereditate, Gnoseologie, Logică, Melancolie, Mimetism, Obiectivism, Pancalism, Percepţionism, Sinonim.
24. BALLANCHE. — Palingenezie.
25. BAKOUNIN. — Anarhie, Bolşevism.
26. BALZAC. — Mediu.
27. BASTIAN. — Kinestetice Senşaţiuni.
28. BAUMGARTEN. — Cunoaşterii (Problema), Estetică, Gnoseologie.
29. BELLOT. — Concordism.
30. BENCKE. — Filosofie.
31. BENTHAM. — Deontologie, Drept, Plăcere, Pur, Radicalism, Utilitarism.
32. BERDIAEFF. — Filosofie.
33. BERGSON. — Afectivitate, Asociaţie. Durată, Filosofie, Graţie, Inconştientul, Instinct, Intuiţie, Logică, Memorie, Miracol, Percepţionism, Realism, Scepticism-Antiintelectualism, Schematism abstract, Sentiment, Sent.-Intuiţionism, Simpatie, Sindicalism, Suflet, Tendinţe, Timpul, Vieaţa, Vitalism.
34. BERKELEY. — Dogmatism, Idealism, Imaterialism, Percepţionism, Raţionalism Empirist, Realism, Idealism, Scepticism-Dogmatism-Empirist, Sensualism, Spiritualism-Materialism.
35. BERNARD CL. — Logică, Obiectiv.
36. BERNÈS. — Solidaritate.
37. BERNSTEIN. — Sindicalism.
38. BERSOT. — Stil.
39. BERTH. ED. — Sindicalism.
40. BERTHELOT. — Psihologism.
41. BINET AL. — Atenţia, Idiot, Imbecilitatea, Psihologie individuală, Sugestivitate.
42. BIRAN M. de. — Obiect, Reminiscenţă.
43. BLANC CH. — Stil.
44. BLANC L. — Socialism.
45. BLONDEL. — Acţiune, Convingere, Dogmatism, Logică, Prospectiv, Superstiţie, Supranatural.
46. BLUM. — Pedagogie.
47. BOEHM. — Axiologie.
48. BOETIUS. — Entimemă, Patrulaterul lui Boetius.
49. BOILEAU. — Stil.
50. BOIRAC. — Sensibilitate. Subiectivă Filosofie.
51. BOISSE L. — Normă, Număr, Raţionament, Ritm, Simbol.
52. BONNET CH. — Palingenezie.
53. BOOLE DE. — Logică.
54. BOSSUET. — Dumnezeu, Lege, Premoţie fizică, Raţiunea, Sensaţie, Sentiment.
55. BOUGLÉ. — Conştiinţa socială. Misticism, Politelism, Solidarism, Transfert.
56. BOURDON. — Sensaţie.
57. BOURGEOIS L. — Quasicontract, Solidaritate.
58. BOUTROUX. — Cogito ergo sum, Extaz, Misticism, Religie, Sociologism.
59. BRADLEY. — Raţionalism neoidealist, Realism idealist.
60. BRÉAL. — Semantică.
61. BRENTANO. — Filosofie.
62. BRISSOT. — Socialism.
63. BROCA. — Antropologie, Localizări cerebrale.
64. BRÜHL L. — Moral, Normă, Practic, Prelogică, Primitiv.
65. BRUNETIÈRE. — Religie.
66. BRUNO G. — Coincidenţa Antezelor.
67. BRUNSCHWIEG. — Metempsihoză, Realism-Idealism.
68. BÜCHNER. — Spiritualism-Materialism.
69. BUFFON. — Pangeneză.

C

70. CABANIS. — Moral.
71. CABET. — Utopie.
72. CAIRD. — Realism-Idealism.
73. CAMPANELLA. — Comunism, Socialism, Utopie.
74. CARLYLE. — Munca, Socialism.
75. CARNAP. — Raţionalism neopozitivist, Realism-Fenomenism.
76. CARNEADE. — Relativism, Scepticism.
77. CARRIGUET. — Sindicalism.
78. CARUS. — Monism.
79. CATTEL. — Test.
80. CHARCOT. — Letargie.
81. CHRISMAN. — Pedologie.
82. CHRISIP. — Stoicism.
83. CICERONE. — Destin, Logică, Quintesenţă, Raţiunea, Sensaţie, Sentiment.
84. CLARKE. — Deism.
85. CLAUBERG. — Ontologie.
86. CLEANTHE. — Stoicism.
87. COHEN. — Raţionalism, Realism-Idealism, Scepticism-Dogmatism raţionalist.
88. COLLARD. — Spiritualism-Materialism.
89. COMBARIEU. — Ritm.
90. COMTE A. — Altruism, Determinism, Dinamică, Drept, Fenomenism, Filosofie, Frenologie, Inconsevabil, Individualitate Psihică, Mediu, Optimism, Ordine, Organicism, Pozitiv, Pozitivism, Progres, Prospectiv, Raţional, Relativ, Religie, Scepticism-Criticism, Scepticism-Pozitivism, Serie, Simţuri, Societate, Sociocraţie, Sociolatrie, Sociologie, Solidaritate, Spiritualism pozitivist, Static, Ştiinţă, Teologică Fază, Univers, Universalism, Utopie, Vanitate.
91. CONDILLAC. — Afectivitate, Condillacism, Empirism, Eul, Filosofie, Nominalism, Pasiune, Principiu, Reminiscenţă, Sensibilitate, Sensualism.
92. CONTA V. — Eul, Fatalism, Materialism, Memorie, Visul.
93. COPERNIC. — Geocentrism, Heliocentric.
94. COURNOT. — Ontologie, Pozitive Ştiinţe, Probabilism, Raţiune, Rezoluţie, Simetrie.
95. COUSIN V. — Eclectism, Misticism, Spiritualism-Materialism.
96. COUTURAT. — Ordine, Panlogism, Psihologicism.
97. CREŞTINI Filosofi. — Filosofie, Hilozoism, Hipostază, Lumina Naturală, Metempsihoză, Mister, Monadă, Persoană, Processus.
98. CROCE B. — Pseudoconcept.
99. CRUSIUS. — Noologie.
100. CUDWORT. — Hilozoism.
101. CUVIER. — Instinct.

D

102. D'ALAMBERT. — Ontologie.
103. DALTON. — Atom, Daltonism.
104. DARWIN. — Adaptare, Altruism, Creaţie, Darwinism, Eliminare, Evoluţionism biologic, Gemule, Generaţie spontană, Omul, Pangeneză, Selecţiune, Transformism.
105. DASTRE. — Vieaţa.
106. DECHAMBRE. — Ereditatea.
107. DECROLY. — Pedotehnie
108. DEMOCRIT. — Ataraxie, Atom Hilozoism, Ideea, Realism, Scepticism, Spiritualism-Materialism.
109. DESCARTES. — Adventice Idei, Cartesianism, Cauză, Cogito ergo sum, Creaţie, Criteriul adevărului, Dinamism-Mecanism, Dogtism, Dumnezeu, Durată, Eul, Factice Idei Filosofie, Idealism, Idee, Indoială, Indoiala Metodică, Infinit, Innăscut, Intelectualism, Intuiţia, Judecată, Lumina Naturală, Mecanism, Moral, Ne-

cesar, Obiect, Obiectiv, Ontologie, Pasiune, Percepţie, Percepţionism, Practic, Raţionalism, Raţiunea, Realism, Scepticism-Dogmatism raţionalist, Scepticism, Sensaţie, Simţuri, Spiritualism-Materialism, Suflet.

110. DEZEUZE. — Reflex.
111. DIDEROT. — Etică.
112. DIOGENE. — Scepticism.
113. DIONISIE AREOPAGITUL. — Sentiment Intuiţionism.
114. DONTCHEF. — Reflex.
115. DRIESCH. — Psihoid.
116. DUBOIS Dr. — Altruism, Neurastenie, Nevroză, Omul.
117. DUBOIS REYMOND. — Ignorabimus.
118. DUGAS. — Ascezǎ.
119. DUHAMEL. — Reducere, Sinteză.
120. DUMAS. — Psihologie Patologică, Psihoză, Sensaţie.
121. DURAND. — Serie.
122. DURKHEIM. — Abstracţie, Clan, Conştiinţă Socială, Gândirea Socială, Individualitate Psihică, Moral, Pedagogie, Prenoţiuni, Regresiune, Religie, Sacru, Social, Societate, Sociocentrism, Solidaritate, Tabù.
123. DUUS SCOT. — Eceitate.
124. DWELSHAUVERS. —Processus

E

125. ECLECTICI **(Filosofi)**. — Eclectism.
126. EGGER. — Endofazie.
127. EIMAR. — Ortogeneză.
128. EINŞTEIN. — Relativism, Timpul.
129. EISLER. — Specificaţie.
130. EMERSON. — Transcendentalism.
131. EMPEDOCLE. — Hilozoism, Quintesenţă, Realism, Scepticism Spiritualism-Materialism.
132. EMPIRICUS SEXTUS. — Empiric, Scepticism.
133. ENFANTIN. — Socialism.
134. ENGELS. — Colectivism, Comunism, Materialism Istoric, Socialism.
135. EPICTET. — Stoicism.
136. EPICUR. — Atom, Dogmatism, Filosofie, Hilozoism, Plăcere, Relativism, Scepticism-Dogmatism empiric, Scolastica, Sensualism, Spiritualism-Materialism, Suveran, Tip, Univers, Utilitarism.
137. ERASMUS. — Scepticism.
138. ERDMANN. — Monadă, Panlogism.
139. ESPINAS. — Organicism, Societate.
140. ESQUIROL. — Monomanie.
141. EUCKEN. — Activism, Contemplaţie, Monism, Noologie, Persoană.
142. EUCLIDE. — Geometrie, Metageometrie, Postulat.

F

143. FECHNER. — Legea Fechner-Weber, Legea Weber, Psihofizică, Sensaţie, Spiritualismul Substanţei.
144. FENELON. — Amor Pur, Raţiunea.
145. FERRERO. — Simbol.
146. FEURBACH. — Scepticism-Pozitivism.
147. FICHTE. — Eul, Filosofie, Idealism, Ideaţie, Intuiţie, Moralism, Raţionalism, Raţiunea, Realism, Realism-Idealism, Romantism, Scepticism-Dogmatism raţionalist, Spiritualism, Teză.
148. FILON. — Sentiment. Sentim.-Intuiţionism.
149. FLAMMARION. — Spiritism.
150. FLOUREANS. — Darwinism.

151. FLOURNOY. — Panpsihism, Parapsihic, Sinopsie.
152. FONSEGRIVE. — Amoralism.
153. FOUILLÉE. — Amoralism, Dialectică, Evoluţionism, Idee, Intensitate, Libertate, Sinergie.
154. FOURIER. — Atracţiune, Colectivism, Socialism.
155. FRANK. — Comunism, Raţionalism Neopozitivist, Realism-Fenomenism.
156. FREUD. — Altruism, Complex, Freudism, Libido, Psihanaliză, Refulare, Sublimare.

G

157. GALILEU. — Geocentrism, Heliocentric, Relativism.
158. GALL. — Frenologie, Localizări cerebrale.
159. GALTON. — Grafică Metodă.
160. GASSENDI. — Moleculă, Spiritualism-Materialism.
161. GAUS. — Grafică Metodă.
162. GEOFROY **St. Hilaire.** — Mediu, Ontogeneză, Teratologie.
163. GIDE M. — Mobilism.
164. GIOBERTI. — Ontologism.
165. GNOSTICI **(Filosofi).** — Demiurg, Pneumatolcgie.
166. GOBLOT. — Lege, Memoria, Misticism, Raţionalism, Scepticism-Dogmatism raţionalist, Speţă.
167. GOCLENIUS — Critică, Nominalism, Polisilogism, Psihologie, Sorit.
168. GODWIN. — Socialism.
169. GOETHE. — Supraom.
170. GORGIAS. — Scepticism.
171. GREEN. — Raţionalism Neoidealist, Realism-Idealism.
172. GUYAU. — Amoral.

H

173. HADAMARD. — Reciprocă.
174. HAECKEL. — Arhigonia, Coincidenţa Antitezelor, Creaţie, Darwinism, Disteleologie, Generaţie spontană, Moneră, Omul, Ontogeneză, Spiritualism-Materialism, Teratologie.
175. HAMELIN. — Raţionalism pozitivist, Realism-Idealism, Relaţie, Scepticism-Dogmatism raţionalist, Simplu, Sinteză.
176. HAMILTON. — Cantificarea Predicatului, Cauză, Definiţia, Fenomenologie, Filosofie, Inconditionat, Inconsevabil, Logică, Massă, Negativ, Nihilism, Noologie, Parti-Parţială judecată, Percepţionism, Prezentaţionism, Realism, Redintegrare, Secundar.
177. HARTMAN. — Inconştientul, Realism.
178. HARVEY. — Ontogeneză.
179. HAŞDEU. — Eul, Spiritism. Spiritologie, Supraom.
180. HELMHOLTZ. — Energie, Număr.
181. HELVEŢIUS. — Spiritualism-Materialism.
182. HEGEL. — Absolut, Dialectică, Dumnezeu, Fenomenologie, Filosofie, Idealism, Ideaţie, Intelectualism, Intuiţie, Logică, Materialism Istoric, Monism, Panlogism, Raţional, Raţionalism, Raţiunea, Realism, Scepticism-Dogmatism raţionalist, Sindicalism, Sinteză, Socialism, Spiritualism.
183. HERACLIT. — Hilozoism, Realism, Scepticism, Spiritualism-Materialism.
184. HERBART. — Apercepţie, Dinamică, Filosofie, Integrare, Intelectualism, Pluralism, Sentiment Spiritualism.
185. HERDER. — Supraom.
186. HERMES TRISMEGITUL. — Ermetism.

187. HERODOT. — Filosofie, Magie.
188. HERSCHEL. — Reziduri Metodă, Variaţii Concomitente Metodă.
189. HEYMANS. — Temperament.
190. HILAIRE **Geofroy St.** — Mediu, Ontogeneză, Teratologie.
191. HIPOCRAT. — Coleric, Flegmatic, Melancolic, Sanguin, Temperament.
192. HITZIG. — Evoluţionism Biologic.
193. HOBBES. — Dreptul, Nominalism, Spiritualism-Materialism.
194. HÖFFDING — Misticism, Redintegrare, Spaţiu, Utopie, Vindicta Publică, Virtute.
195. HOLBACH. — Panteism, Spiritualism-Materialism.
196. HORVICZ. — Sentiment.
197. HOWISON. — Raţionalism Neoidealist, Realism-Idealism.
198. HUBERT. — Timpul.
199. HUËT. — Scepticism.
200. HUME. — Asociaţia, Impresie, Pozitivism, Raţionalism metodologic, Realism-Fenomenism, Scepticism, Sensualism, Spiritualism-Fenomenism.
201. HUSSERL. — Filosofie, Realism.
202. HUXLEY. — Agnosticism.

I

203. ION EVANGHELISTUL. — Lumină Nouă, Vieaţa.
204. IHERING. — Dreptul.

J

205. JACOB. — Solidaritate.
206. JACQUES A. — Sensibilitate.
207. JAMES W. — Dinamogeneză, Memorie, Percepţionism, Pluralism, Pragmatism, Radicalism, Raţionalism Pragmatic, Realism, Scepticism-Pragmatism, Spaţiu.
208. JANET P. — Alienaţie, Amnezie, Automatic, Automatism, Desagregare Mintală, Despersonalizare, Extaz, Monoideism, Nevroză, Obsesie, Psihic, Remuşcare, Scrupul, Simţuri, Somnambulism, Sugestivitate.
209. JASPERS. — Filosofie.
210. JASTROW. — Oniric.
211. JENNINGS. — Tropism.
212. JERUSALEM. — Logică.
213. JEVONS. — Logică.
214. JOËL. — Filosofie.
215. JOUFFROY. — Filosofie, Idee. Reflexiune, Spiritualism-Materialism.
216. JUNG. — Extrovertit, Temperament.
217. JUSTINIAN. — Justiţie, Obligaţiune.
218. JWANOWSKI. — Spaţiul.

K

219. KANT. — Afirmative Judecăţi, Amfibologie, Analitică Transcendentală, Analogia, Antinomie, Antiteză, Antropolcgie, Apercepţie, Apodictic, Aposterioric, Aprioric, Asertorică Judecată, Automie, Axiomă, Calitate, Canonum, Cantitate, Caracter, Cauzalitate, Cinematică, Cognoscibil, Condiţie, Contradicţie, Principiu, Critica Raţiunii, Criticism, Deism, Dialectică, Dogmatism, Dreptul Dumnezeu, Elementară Logică, Eotonomie, Estetică, Eudemonism, Eul, Extensiv, Fatum, Fenomen, Filodoxie, Filosofie, Formă-Fond,

Forţă, Hilozcism, Idealism, Identitate Principiu, Imanent, Imortalitate, Imperativ, Incondiţionat, Indefinit, Inerent, Innăscut, Intuiţie, Ipotetice Judecăţi, Judecată, Justiţie, Legalitate, Lege, Limitative Judecăţi, Logică, Lucru, Maximă, Memorizare, Metodologie, Modalitate, Natural, Neant, Necesitate, Noologie, Număr, Numen, Obiectiv, Opiniune, Organum, Paralogism, Particular, Pasiune, Patologie, Persoană, Pluralism, Pneumatologie, Posibilitate, Postulat, Practic, Predicabil, Primat, Principiu, Prolegomene, Propedentică, Protensiv, Prudenţa, Pur, Quanta, Radical, Raţionalism, Raţiunea, Raţiunea Practică, Raţiunea Pură, Realism, Realitatea, Reciprocitatea, Reflexiune, Relativism, Reproducerea, Respect, Rigorism, Scepticism-Dogmatism raţionalist, Scepticism-Criticism, Scepticism-Pozitivism, Schema, Sensibilitate, Sensualism, Sinteză, Solipsism, Spaţiul, Specificaţie, Spiritualism, Subiect, Sublim, Subrepţiune, Suflet, Suveran, Timp, Totalitate, Transcendent, Transcendentalism, Virtute.

220. KEINES. — Logică.
221. KRAEPELIN. — Paranoia.
222. KROPOTKIN. — Bolşevism, Nihilism.
223. KRAUSE Chv. — Panenteism.
224. KÜLPE. — Logică.

L

225. LAAS. — Vindincta Publică.
226. LABIROLA. — Sindicalism.
227. LACHELIER. — Logică, Psihologie.
228. LALANDE. — Dis..., Gnoseologie, Logică, Ontologie, Principiu, Psihic, Raţionalism, Raţionament, Scepticism Dogmatism raţionalist, Sensaţie, Simultaneitate, Societate, Spaţiu, Ştiinţă, Vanitate.
229. LALO. — Pseudoestetică.
230. LAMARK. — Darwinism, Ereditate, Evoluţionism Biologic, Generaţie spontană, Lamarkism, Omul, Transformism, Vieaţa.
231. LAMBERT. — Organum.
232. LAMENNAIS. — Scepticism, Tradiţionalism.
233. LANGE. — Raţionalism pozitivist, Realism-Fenomenism.
234. LANKESTER. — Binomie.
235. LAVELEY. — Clan.
236. LAVOISIER. — Atom, Principiu.
237. LEIBNITZ. — Anagogic, Apercepţie, Armonie Prestabilită, Cinematică, Consecutiv, Dinamism-Mecanism, Dogmatism, Dumnezeu, Esoterism Fulguraţie, Idealism, Innăscut, Intelectualism, Intuiţie, Lumină Naturală, Maximă, Mecanism, Microcosmos, Monadă, Necesitate, Omnipotenţă, Optimism, Ostensiv, Panlogism, Paralelism, Percepţie, Persoană, Pneumatologie, Pozitiv, Practic, Predestinare, Principiile Raţiunii, Psihtacism, Putere, Raţionabil, Raţionalism, Raţiune, Suficientă, Realism-Idealism, Reflexiune, Societate, Spiritualism-Materialism, Suflet, Teodiceea, Timpul, Transcendent, Truism, Universalism.
238. LENIN. — Bolşevism, Colectivism.
239. LEROUX. — Socialism.
240. LEUCIP. — Atom, Hilozoism, Spiritualism-Materialism.
241. LIARD. — Definiţie, Logică, Mecanism, Parti-Parţială Judecată, Parti-Totală, Relativ.
242. LIPPS. — Filosofie, Logică.
243. LITTRÉ. — Altruism, Simplism.
244. LOCKE J. — Asociaţia, Dogmatism, Empirism, Filosofie, Idee, Maximă, Primară, Raţionalism Parţial, Realism, Reflexiune, Scepticism-Dogmatism empiric,

Semantica, Sensualism, Tabula Rasa.
245. LOEB. — Tropism.
246. LOISY A. — Monoteism.
247. LOMBROSO. — Criminologie, Imbecilitatea, Localizări Cerebrale, Spiritism.
248. LORENZ. — Generaţie.
249. LOTZE. — Filosofie, Localizări Cerebrale, Pluralism, Spiritualism.
250. LUCA EVANGHELISTUL. — Vieaţa.
251. LUCRETIUS. — Clinamen, Raţiunea, Relativism, Religie, Spiritualism-Materialism, Timpul.

M

252. MABLY. — Socialism.
253. MACH. — Raţionalism pozitivist, Realism-Fenomenism, Scepticism-Pozitivism, Spaţiu.
254. MAINE DE BIRAN. — Obiceiu, Realism, Reminiscenţă, Spiritualism, Vieaţa.
255. MAIORESCU. — Batolog'e, Logică, Noţiune, Verbalism.
256. MALAPERT. — Logică, Pasiune.
257. MALEBRANCHE. — Antropologie, Dogmatism, Idealism, Infinit, Justificare, Ocazionalism, Panenteism, Polimatie, Premoţie Fizică, Providenţă, Raţionalism, Raţiunea, Realism-Idealism, Scepticism-Dogmatism raţionalist, Supranatural, Viziune.
258. MANICHEUS. — Manicheism.
259. MARC AURELIU. — Stoicism.
260. MARILLIER. — Telepatie.
261. MARINESCU Dr. — Neurologie.
262. MARTINEZ. — Iluminism.
263. MARX K. — Bolşevism, Capital, Colectivism, Comunism, Idealism, Ideologie, Marxism, Materialism Istoric, Sindica'ism, Socialism, Suprastructură.
264. MATEI EVANGHELISTUL. — Vieaţa.
265. MATISSE. — Raţionalism dialectic, Realism-Idealism.
266. MAXWELL. — Psihic.
267. MECKEL. — Ontogeneză.
268. MENDEL. — Ereditatea.
269. MENTRÉ F. — Logică, Reactiune.
270. MENTRÉ M. — Noologie.
271. MEYER. — Palingenezie, Perdurabilitate.
272. MIHĂLCESCU I. — Religie.
273. MILHAUD. — Număr.
274. MILL J. ST. — Asociaţie, Cauză, Coherent, Concomitente Variaţii Metodă, Concordanţă Metodă, Contiguitate, Contraprobă, Denotaţie, Diferenţei Metoda, Dogmatism, Drept, Etologie, Experimentul, Inconsevabil, Inferenţă, Logică, Percepţionism, Plăcere, Pozitivism, Psihologie Individuală, Radicalism, Raţionalism pozitivist, Realism-Fenomenism, Relativism, Reziduri Metodă, Scepticism-Pozitivism, Sensualism, Spaţiu, Spiritualism-Fenomenism raţionalist, Tabelele lui Bacon, Variaţii Concomit.
275. MILL ST. — Radicalism, Raţionalism Pozitivist, Realism-Fenomenism, Utilitarism.
276. MONTAIGNE. — Scepticism, Stoicism.
277. MONTESQUIEU. — Virtute.
278. MORELLY. — Socialism.
279. MORGAN. — Logică, Parcimonie.
280. MORUS T. — Comunism, Socialism, Utopie.
281. MOTRU R. — Aserţiune, Conştiinţa Socială, Energetism, Gândirea Socială, Inconştientul, Individualitatea Psihică, Misticism, Monism, Personalism energetic, Vocaţie.
282. MÜLLER J. — Energie, Senşaţie.
283. MÜLLER M. — Monoteism, Religie.
284. MÜNSTERBERG. — Patopsihologie.

N

285. NÄGELI. — Vieaţa.
286. NELSON. — Logică.
287. NEOPLATONICIENI (Filosofi). — Categorii.
288. NEWTON. — Atracţie, Gravitate, Mediu, Relativism, Timpul.
289. NIETZSCHE. — Imoralism, Perspectivism, Scepticism-Antiintelectualism, Spiritism, Spiritualism, Supraom, Violenţă.
290. NISSL. — Evoluţionism Biologic, Selecţiune.

O

291. OBERWEG. — Logică.
292. OCCAM. — Sensualism.
293. OSSIP-LOURIÉ. — Verbalism.
294. OSTWALD. — Energetism, Monism, Prototeză, Psihografie.
295. OWEN. — Colectivism, Socialism.

P

296. PARHON Dr. — Neurologie.
297. PARMENIDE. — Realism.
298. PARODI. — Ordine.
299. PASCAL. — Drept, Mister, Neant, Obiect, Pariul lui Pascal, Principiu, Progres, Scepticism.
300. PASQALIS. — Iluminism.
301. PASTEUR. — Generaţie spontană.
302. PATRISTICI (Filosofi). — Filosofie, Processus.
303. PAVLOV. — Reflex.
304. PAUL S. — Endofazie, Gnoză.
305. PAULHAN. — Inhibiţie, Paralelism, Stil,
306. PAULSEN. — Dumnezeu.
307. PEIRCE. — Pragmatism.
308. PELLAT. — Reversibil.
309. PIÉRON. — Receptivitate.
310. PITAGORA. — Armonie, Filosofie, Matematică.
311. PYRRHEU. — Scepticism.
312. PYRRHON. — Adiforie.
313. PLANCK. — Quanta.
314. PLATON. — Absolut, Academie, Caverna, Comunism, Demiurg, Dialectică, Dogmatism, Dumnezeu, Expiaţie, Filosofie, Gnosticism, Idee, Maiotică, Matematică, Mitologie, Monadă, Numen, Opinie, Raţionalism, Realism, Realism-Idealism, Reminiscenţă, Scepticism-Dogmatism raţionalist, Scolastică, Sensualism, Socialism, Sofist, Spiritualism, Suflet, Suveran, Temperanţă, Tip, Utopie, Virtute.
315. PLINIU. — Generaţie spontană.
316. PLOTIN. — Filosofie, Hipostază, Sentiment, Sentiment-Intuiţionism, Spiritualism, Unitate.
317. POINCARÉ. — Intuiţie, Logică, Quanta, Recurenţă, Timpul.
318. PORT-ROYAL (Filosofii). — Logică.
319. POSESCU AL. — Realism.
320. POWEL. — Clan.
321. PRAT. — Escatologie.
322. PREYER. — Catalepsie.
323. PROTAGORAS. — Scepticism.
324. PROUDHON. — Anarhie, Sindicalism.
325. PTOLOMEU. — Geocentric, Heliocentric.
326. PUFFENDORF. — Dreptul.

R

327. RABELAIS. — Scepticism.
328. RABINDRANATH T. — Budism.
329. RAFFAULT. — Conştiinţă scială.
330. RAMON Y. CAJAL. — Neurologie.
331. RAUH F. — Polirealism.
332. RAUZOLI. — Misticism, Spaţiu.
333. RAVAISON. — Instinct, Spiritualism-Materialism.
334. REICHENBAUCH. — Raţionalism Neopozitivist, Realism-Idealism.
335. REID TH. — Filosofie, Spiritualism-Materialist.
336. REINACH. — Religie, Scrupul, Tabù.
337. RENAN C. — Naţiune, Ontologie, Onus Probandi, Piutocraţie, Pozitivism, Scepticism-Pozitivism, Sincretism.
338. RENOUVIER. — Alternativă, Categorii, Credinţă, Criticism, Escatologie, Fenomenism, Număr Personalism, Pluralism, Raţionalism Fenomenologic, Substanţialism.
339. REY A. — Mecanism.
340. RIBOT. — Atenţia, Ereditate, Idiotism Moral Impulsiune, Inconştientul, Justificare, Localizare, Logică, Memoria, Motor, Pasiune, Personalitate, Progres, Regresiune, Sensibilitate, Sentiment, Simbolism, Simpatie, Sinergie, Sublim, Temperament, Transfert.
341. RICARDO. — Socialism.
342. RICHET. — Metapsihică, Spiritism.
343. ROBIN L. — Simplu.
344. ROCHEFOUCAULD.— Altruism.
345. RODBERTUS. — Socialism.
346. ROGUES. — Schizofrenie.
347. ROMANES. — Instinct.
348. ROMBERG. — Ecoulalie.
349. ROSCELIN. — Sensualism.
350. ROSSOLINO. — Profil Psihologic.
351. ROUSSEAU. — Conştiinţa Socială, Dreptul, Egalitate, Natural, Natural Drept, Religie.
352. ROY LE. — Miracol, Nominalism, Utopie.
353. ROYCE. — Raţionalism Neoidealist, Realism-Idealism.

S

354. SAINT-HILAIRE G. — Teratologie.
355. SAKYIA MUNI. — Budism.
356. SAISSET. — Eclectism, Scepticism.
357. SCAEFFE. — Organicism.
358. SCEPTICI **(Filosofi).** — Ataraxie, Dialelă.
359. SCHELING. — Coincidenţa Antitezelor, Filosofie, Idealism, Identic, Raţionalism, Raţiunea, Realism, Realism-Idealism, Romantism, Scepticism-Dogmatism raţionalist, Spiritualism.
360. SCHILLER F. C. S. — Scepticism-Pragmatism, Umanism.
361. SCHLEGEL. — Romantism.
362. SCHLEIERMACHER. — Romantism.
363. SCHLICK. — Realism-Fenomenism.
364. SCHOPENHAUER. — Absolut, Abstracţie, Afectivitate, Cauzalitate, Cogito ergo sum, Dumnezeu, Filosofie, Idealism, Intuiţie, Lumea ca Voinţă şi Reprezentare, Misticism, Necesar, Nirvana, Obiect, Obiectivare, Omogen, Panteism, Pantelism, Percepţionism, Pesimism, Predicabil, Primat, Principiile Raţiunii, Quietiv, Rădăcină, Raţionalism,

Raţiunea, Raţiunea Suficientă, Realism, Religie, Romantism, Sentiment, Spiritualism, Suflet, Suveran, Vieaţa, Voinţa, Voluntarism.

365. SCHURÉ ED. — Esoterism, Teosofie.

366. SCOLASTICĂ. **(Filos.).** — Dialectică, Filosofie, Predicabil, Universalia.

367. SÉAILLES. — Stil.

368. SEMON. — Mnemo.

369. SENECA. — Beatitudine, Stoicism.

370. SERRES. — Ontogeneză.

371. SIMON S. — Idiot, Imbecilitate, Socialism.

372. SIGWART. — Negativ.

373. SMITH A. — Altruism, Clan, Diviziunea Muncii, Simpatie.

374. SOCRATE. — Cunoaşterea, Demiurg, Dialectică, Filosofie, Justiţie, Maiotică, Omul, Raţionalism, Realism, Scepticism-Dogmatism raţionalist, Sensualism, Spiritualism, Suveran, Virtutea.

375. SOFIŞTI **(Filosofii)** — Cazuistică.

376. SOLLIER. — Autoscopie, Imbecilitate.

377. SOLON. — Gnomică.

378. SOREL. — Sindicalism, Utopie, Violenţă,

379. SPENCER. — Asociaţie, Creaţie, Diferenţiere, Dinamică, Dumnezeu, Energie, Evoluţionism, Evoluţionism Biologic, Fenomenism, Filosofie, Inconsevabil, Instinct, Integrare, Memorie, Organicism, Percepţionism, Pozitivism, Raţionalism Transfigurat, Reacţiune, Realism, Religie, Scepticism-Pozitivism, Scepticism-Agnosticism, Sensaţie, Sensualism, Simbolism, Spiritualism-Agnosticism, Transformism-Evoluţionism Univers.

380. SPINOZA. — Acosmism, Afectivitate, Amor Pur, Beatitudine, Cauză, Dogmatism, Infinit, Intelectualism, Necesar, Optimism, Panenteism, Panteism, Paralelism, Percepţie, Raţionalism, Raţiunea, Scepticism-Dogmatism raţionalist, Spiritualism, Suflet.

381. STAH. — Animism.

382. STALIN. — Bolşevism.

383. STENDHAL. — Egotism.

384. STERN W. — Psihognozie, Psihologie Individuală, Sensaţie, Transducţie.

385. STEWART. — Filosofie.

386. STOICI **(Filosofii).** — Ataraxie, Beatitudine, Categorii, Criteriul Adevărului, Dogmatism, Filosofie, Hilozoism, Idiot Optimism, Palingenezie, Panteism, Persoană, Scepticism-Dogmatism empiric, Sensualism.

387. STRADA. — Organum.

388. SULLY J. — Transfert.

389. SWEDENBORG. — Iluminism.

T

390. TAINE. — Pozitivism, Raţiunea, Reductor, Scepticism-Pozitivism.

391. TARDE. — Mediu, Mod, Obiceiu, Opoziţie, Societate, Tradiţie.

392. TAYLOR. — Religie.

393. TECGONIS. — Gnomică.

394. TERTULIAN. — Absurd, Hilozoism, Spiritualism-Materialism.

395. THALES. — Hilozoism, Spiritualism-Materialism.

396. THOMSON. — Socialism.

397. THORNDIKE. — Mod.

398. TRACY. — Filosofie.

399. TREVIRANUS. — Biologie.

V

400. VANDERVELDE. — Colectivism, Evoluţionism.
401. VASCHIDE. — Visul.
402. VIALLETON. — Darwinism.
403. VOGT. — Spiritualism-Materialism.
404. VOLTAIRE. — Dumnezeu, Scepticism.
405. VRIES. — Evoluţionism Biologic, Mutaţionism, Selecţiune.

Z

406. ZENON. — Filosofie, Scepticism-Dogmatism empiric, Scolastică, Sensualism, Stoicism, Suveran, Tip.
407. ZIEGLER. — Sentiment.

X

408. XENOCRAT. — Filosofie.
409. XENOFAN. — Scepticism.
410. XENOPOL. — Istoria Popoarelor.

W

411. WAGNER. — Spiritualism-Materialism.
412. WALLACE. — Omul.
413. WEBER. — Fechner Lege, Psihofizică, Raţionalism Dialectic, Realism-Idealism, Sensaţie.
414. WEISMANN. — Ereditate, Evoluţionism Biologic, Plasma germinativă, Preformaţie, Soma.
415. WHEWELL. — Reziduri.
416. WOLF. — Dogmatism, Filosofie, Intelectualism, Monism, Pluralism, Psihologie, Psihologie Raţională, Scepticism-Dogmatism raţionalist.
417. WUNDT. — Apagogic, Apercepţie, Asociaţie, Atenţie, Etolcgie, Filosofie, Individualitate Psihică, Localizări cerebrale, Logică, Normă, Psihologie Individuală, Raţionalism, Realism, Respect, Sensaţie, Sentiment, Sinteză Creatoare, Spiritualism, Sugestivitate, Voinţă, Voluntarism.

V

400. VANDERVELDE. — Colectivism, Evoluţionism.
401. VASCHIDE. — Visul.
402. VIALLETON. — Darwinism.
403. VOGT. — Spiritualism-Materialism.
404. VOLTAIRE. — Dumnezeu, Scepticism.
405. VRIES. — Evoluţionism Biologic, Mutaţionism, Selecţiune.

Z

406. ZENON. — Filosofie, Scepticism-Dogmatism empiric, Scolastică, Sensualism, Stoicism, Suveran, Tip.
407. ZIEGLER. — Sentiment.

X

408. XENOCRAT. — Filosofie.
409. XENOFAN. — Scepticism.
410. XENOPOL. — Istoria Popoarelor.

W

411. WAGNER. — Spiritualism-Materialism.
412. WALLACE. — Omul.
413. WEBER. — Fechner Lege, Psihofizică, Raţionalism Dialectic, Realism-Idealism, Sensaţie.
414. WEISMANN. — Ereditate, Evoluţionism Biologic, Plasma germinativă, Preformaţie, Soma.
415. WHEWELL. — Reziduri.
416. WOLF. — Dogmatism, Filosofie, Intelectualism, Monism, Pluralism, Psihologie, Psihologie Raţională, Scepticism-Dogmatism raţionalist.
417. WUNDT. — Apagogic, Apercepţie, Asociaţie, Atenţie, Etolcgie, Filosofie, Individualitate Psihică, Localizări cerebrale, Logică, Normă, Psihologie Individuală, Raţionalism, Realism, Respect, Sensaţie, Sentiment, Sinteză Creatoare, Spiritualism, Sugestivitate, Voinţă, Voluntarism.

Al treilea INDICE alfabetic

cuprinzând FILOSOFII STRĂINI publicați în *Antologia Filosofică*, editată de Casa Școalelor, cărora le expunem succint răspunsurile *(Teoriile)* ce au formulat asupra permanentelor întrebări *(Probleme Filosofice)* despre: Univers — Om — Dumnezeu.

TABLOU SINOPTIC AL PROBLEMELOR ȘI TEORIILOR FILOSOFICE

I
Prob. COSMOLOGICĂ
(Universului)

- A. *Prob. Ontologică* (Origina și Natura)
  - a. Materialismul Monist
  - b. Spiritualismul »
  - c. Dualismul Psiho-Fizic
- B. *Prob. Finalistă* (Ordinea și Scopul)
  - a. Mecanicismul
  - b. Evoluționismul
- C. *Prob. Creaționistă*
  - a. Ateismul
  - b. Teismul
    - Deismul
    - Panteismul

II
Prob. CUNOAȘTERII
(Epistemologică)

- A. *Prob. Ontologică* (Origina și Natura)
  - a. Empirismul Monist
  - b. Raționalismul »
  - c. Intuiționismul »
  - b. Dualismul Empiro-Rațional
- D. *Prob. Valoarei* (Adevărului)
  - a. Realismul Dogmatic
  - b Criticismul Fenomenist
  - c. Pragmatismul
  - d. Scepticismul

III **Prob. MORALĂ** (Binelui)	A. *Prob. Ontologică* (Origina şi Natura)	a. Intelectualismul: Raţionalist / Empirist
		b. Intuiţionismul: Intelectual / Afectiv
		c. Revelaţionismul Mistic
	B. *Prob. Finalistă* (Înfăptuirea ca scop)	a. Formalismul Obiectiv şi Imperativ
		b. Utilitarismul Subiectiv: Hedonism / Eudaimonist
		c. Pragmatismul realizării în viaţă
	C. *Prob. Obiectivului* (Conduitei)	a. Egoismul b. Altruismul
	D. *Prob. Valoarei* (Binelui)	a. Pozitivismul Realist b Optimismul Idealist c. Pesimismul Sceptic
	E. *Prob. Responsabilităţii*	a. Liberul Albitru b. Determinismul c. Fatalismul
IV **Prob. RELIGIOASĂ** (Om şi Dumnezeu)	a. Ateismul b. Teismul	
V **Preb. SOCIOLOGICĂ**	a. Individualism b. Socialism	

MEMENTO

Vezi în Dicţionarul de faţă toţi aceşti TERMENI, *iar în cel de al doilea Indice, vezi Termenii de sub fiecare* NUME DE FILOSOF *pentru o fi cercetaţi în Dicţionar.*

1. ARISTOTEL

Filosof grec (384—322 în. Ch.).

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă că Universul este alcătuit ca Fond, din Materie şi Spirit, cu Forme ierarhizate în vederea realizării unei Ordine finale **(teologică).** Spiritul este un „act" al corpului material **(entelechie),** ierarhizat inferior în vieaţa plantelor, ca suflet vegetativ, apoi în vieaţa animalelor, ca suflet sensorial şi ierarhizat superior în vieaţa omului, ca suflet raţional.

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Afirmă că sufletul este gol de con-

ţinut la naşterea omului **(tabula rasa)**, dar se umple de conţinut prin experienţa trăirii, formându-se astfel „intelectul pasiv", variabil — deosebit de „intelectul activ", ce este permanent, nemuritor şi comun cu sufletul Zeilor. Cunoaşterea dobândită despre Univers este reală, fiindcă Realitatea este o stare de fapt, a formelor individuale şi dela aceste forme individuale, gândirea prin Inducţie se ridică la Judecăţi Universale, ca apoi, să se coboare prin Deducţia Silogistică la verificarea adevărului formelor de gândire, la adevărata lor natură. Silogismul este instrumentul ştiinţei. Prin acest metod se cunoaşte **Substanţa** realităţilor individuale, pentru ca de aci prin Metafizică să se ajungă la studiul **Cauzelor** prime, ultime şi generale, ale substanţelor individuale, al căror prototip este Dumnezeu, „primul motor", a tot ceea ce există, se mişcă şi gândeşte. Această cunoaştere a formelor substanţei şi a cauzelor ei prime, ca realitate se obţine prin Raţiune şi Simţuri.

C. **In Prob. Morală.** Afirmă Intelectualismul empiro-raţionalist prin practicarea Binelui, pentru ajungerea la fericirea participării cu Perfecţiunea Divină.

D. **In Prob. Sociologică.** Caracterizează omul ca „fiinţă socială **(zoon politikon)** şi afirmă ca fundamente ale societăţii: familia şi proprietatea.

2. AUGUSTIN Sfântul

Filosof creştin (354—430).

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă Creaţionismul. Dumnezeu este realitatea primă şi ultimă. El a creat Universul din „nimic", nu din Fiinţa Sa, care este în eternitate, în afară de timp, permanent şi neschimbător. Universul simte în el o continuă intervenţie a lui Dumnezeu; chiar şi Materia are o urmă de divinitate, fiindcă Totul se desvoltă după ordinea fixată. Cea mai desăvârşită creatură a Lumii este Omul, al cărui Suflet este nemuritor, deşi este legat vremelnic de Corp.

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Adevărul se află în Dumnezeu. Raţiunea conţine adevăruri eterne, dar se manifestă la om numai ca „imagini" ale adevărului absolut, transcendent. In Dumnezeu sunt situate raţiunile tuturor existenţelor şi contemplând, direct şi intuitiv, pe Dumnezeu, putem cunoaşte prin Înţelepciune aceste existenţe şi „ceva" din Dumnezeu. Sufletul este alcătuit din trinitatea: inteligenţă, memorie şi voinţă, după cum Dumnezeu este „summa essentia" dintre: Cunoaştere, Fiinţă şi Iubire. Valoarea cunoştinţei este dogmatică.

C. **In Prob. Morală.** Binele este însăşi Ordinea Universului, de natură tot transcendentală. **Răul** este numai o „lipsă a binelui", creat de libertatea omului şi nu strică Ordinea şi Armonia lumii, deoarece este pedepsit şi învins de Bine, mai târziu sau mai de vreme, ca o ispăşire. Tocmai trecerea dela Rău la Bine face Frumuseţea Divină a omului, prin Graţia lui Dumnezeu. Chiar şi păcătoşii cunosc adevărul moral, deşi nu-l înfăptuesc şi prin aceasta se face dovada naturii transcendentale a Binelui. — Astfel, se afirmă Binelui: ca origină şi natură, Revelaţionismul Mistic; ca obiectiv, Altruismul; ca valoare, Optimismul Idealist, iar ca responsabilitate, Liberul Arbitru.

D. **In Probl. Sociologică.** Istoria popoarelor reflectează Ordinea Divină. Aceiaşi luptă pentru desăvârşire, între Rău şi Bine: „cetatea terestră" a răului este rând pe rând biruită de „cetatea Divină".

3. AURELIU Marcu

Filosoful împărat roman (121—180).

Se preocupă mai mult de latura practică a vieţii; de aceea gândirea sa are un caracter de „filosofie practică" şi mai puţin de „morală filosofică". Totuşi, se desprinde Creaţionismul, ca teorie Cosmologică şi Raţionalismul, ca teorie a Originii cunoaşterii: o singură realitate, un singur Dumnezeu, o singură raţiune.

Filosof englez (1561—1626).

A. **In Prob. Morală.** Ideea de bază este Libertatea Morală, ca derivare a naturii raţionale a gândirii omului, considerată „geniu al omului". Raţiunea indică omului Datoria de împlinit, care duce prin ea la seninătatea de a primi loviturile vieţii — şi chiar moartea — ca ceva firesc şi natural, fără să fim afectaţi, ci cu indiferenţă **(apatheia).** Stoicismul acesta nu este Fatalism, fiindcă afirmă principiul activ al Datoriei împlinite.

B. **In Prob. Sociologică.** Toţi oamenii având o singură raţiune a Demnităţii, sunt egali. Lumea întreagă este a tuturora, guvernată de o singură Lege: a solidarităţii, prin ajutorarea celor slabi şi acestui scop trebue dedicată Datoria şi Munca (Umanismul).

4. BACON Francis (Verulam).

Filosof englez (1561—1626).

Se preocupă în special de problema Cunoaşterii, după ce sintetizează problemele filosofiei la: Om, Natură şi Dumnezeu, pe care

le rezolvă prin Observaţie, Experiment şi Raţionament Inductiv, fără speculaţiuni metafizice, transcendente.

A. **In Prob. Cunoaşterii.** — Afirmă Dualismul Empiro-Raţionalist: cunoştinţa este rezultatul colaborării Raţiunii (intelectului) cu Simţurile (experienţa), şi-i atribue valoare Dogmatică, întrucât are încredere nemărginită în cunoaştere (Ştiinţă) divizată în: Filosofie, Istorie şi Poezie, după cele trei facultăţi: Intelectul, Memoria şi Imaginaţia, la care reduce Sufletul. — Fixează cauzele Erorilor înglobate în patru categorii de „fantome şi prejudecăţi" **(idoli)** şi are marele merit de a fi formulat Metoda Inductivă pentru descoperirea cauzelor fenomenelor, dând norme în alcătuirea **Tabelelor** de cercetarea acestor cauze. Prin aceasta, răstoarnă Metoda Silogistică a Logicei lui Aristotel, atrăgând însă atenţia asupra erorilor posibile din generalizări pripite prin inducţie.

5. BERGSON Henri.

Filosof francez (1859—1941).

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă Spiritualismul ca origină a Universului, creat de Dumnezeu. Vieaţa, este expresia **elanului vital** ce străbate Materia brută. Vieaţa sufletească, este o continuă curgere şi numai discontinuitatea atenţiei face ca ea să apară drept „stări sufleteşti distincte între ele". Deci, Vieaţa în genere, este **durată.** Sufletul are şi el durată calitativă (nu cantitativă şi spaţială), conservându-se astfel în Inconştient tot trecutul vieţii sufleteşti, care nu părăseşte pe om niciodată, ci îi influenţează permanent gândul, simţirea şi fapta, cu putere de **instinct,** ce este mai aproape de esenţa vieţii. Elanul vital străbate evoluţia universală.

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Inteligenţa la om s'a constituit pentru a fi utilă vieţii şi acţiunii. Cunoştinţa căpătată prin inteligenţă este numai **exterioară,** deşi vrea să fie **interioară,** cunoscând vieaţa în adâncimea ei şi chiar gândirea înseşi. Pentru aceasta, prin efort şi străduinţă, inteligenţa „solidificată" se vrea „topită" în fluidul elanului vital, din care a derivat şi în care s'a solidificat. Ea vrea să trăiască „à rebours" propria-i geneză şi la acest scop ajunge prin puterea de simpatie a instinctului, care crează **intuiţia** — „ca instinct desinteresat, conştient de el însuşi, capabil de a reflecta asupra obiectului său, pe care să-l extindă indefinit". Această intuiţie o posedă mai valoros artistul, întrucât prin efortul creaţiei se coboară şi trece dincolo de bariera pusă de spaţiu între el şi model, realizând astfel contactul cu înseşi esenţa vieţii şi a existenţii universale. — Bergson, separă deci Filosofia şi Arta de Ştiinţă.

C. **In Prob. Morală.** Afirmă aceiaşi cale a intuiţiei de contact cu vieaţa, cu elanul vital, cu efortul creator, pentru realizarea aspiraţiei către umanitate, prin solidaritatea indivizilor izolaţi.

D. **In Prob. Sociologică.** Sindicalismul îl consideră ca precursor.

6. BERKELEY George.

Filosof irlandez (1684—1753).

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă existenţa unei Substanţe Spirituale, supreme, infinite, atotputernică, atotştiutoare şi atotbinevoitoare, care este Dumnezeu, creatorul sufletelor individuale ca substanţe derivate, indivizibile şi active. Nu există substanţă de natură materială, întrucât toate „calităţile" lucrurilor sunt subiective, produse ale sufletului, fără deosebirea ce se face între calităţi „primare" (întinderea, mişcarea, soliditate) şi calităţi „secundare" (culoarea, căldura, sunetul, frigul, etc.). — Prin această teorie, se distruge Materialismul şi Ateismul, duşmanii Religiei.

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Afirmă că toate cunoştinţele provin din percepţii (experienţă). Nu există „idei generale abstracte", ci numai cuvinte cu semnificare generală, deoarece lucrurile sunt individuale şi cuvintele sunt simple Semne **(numiri)** cu menirea de a reprezenta cunoştinţele, alcătuite de intelect în **idei,** pentru a îndeplini acest rol de exprimare generală, deşi cunoştinţele sunt individuale. — Prin această teorie Nominalistă, care înlătură afirmarea vreunei substanţe ca substrat al lucrurilor, ce nu poate fi cunoscut, se înlătură Scepticismul, duşmanul Filosofiei şi Ştiinţei.

7. BOUTROUX Émile.

Filosof francez (1845—1921).

Face o critică documentată Pozitivismului şi ca atare Necesităţii cauzale şi Determinismului ştiinţific mecanicist, afirmând drepturile concepţiei metafizice şi finaliste asupra Universului şi Omului, creaţiuni a'e lui Dumnezeu.

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă Spiritualismul ca natură şi origină a Universului, Finalismul ca ordine şi Creaţionismul Deist. Înlănţuirea cauzală dintre existenţe, este o înlănţuire **de fapt,** empirică şi astfel admite o **Contingenţă.** Experienţa arată numai că o existentă **există,** nu însă că **trebue** să existe, absolut necesar. Apoi, în Univers există permanenţă şi unitate, însă există şi Variaţie şi creaţie; deci şi Determinism şi Indeterminism. Lucrurile nu sunt definit stabilite în constituţia lor şi ca atare Mecanismul afir-

mat de Pozitivism este insuficient pentru a explica Ordinea adâncă a Creaţiei înseşi din natură şi a Tendinţei ei către creaţii superioare de spiritualitate, ca o finalitate a Universului.

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Afirmă posibilitatea unei **Raţiuni mai adânci** decât raţiunea ştiinţifică, — raţiunea filosofică, care lasă loc ideii de **creaţie** şi **libertate** în structura lumii, pentru morală, religie şi artă — fixând astfel mai integral finalitatea sufletului şi a omului în procesul adânc de creaţie al Universului şi al omului faţă de Dumnezeu, Natură şi de el însuşi. Legile, zise „ştiinţifice" nu sunt decât abstracţiuni, interpretări nederminate, invenţiuni de explicaţie ale sufletului, care le gândeşte şi elaborează. — **Boutroux** sintetizează Criticismul Kantian al existenţii în sine, Finalismul Cosmic al lui Leibnitz, Creaţionismul Naturii lui Schelling, Metafizica clasică făcută în jurul Pozitivismului Ştiinţei, preparând astfel Intuiţionismul elanului vital al lui Bergson.

8. COMTE Auguste.

Filosof francez (1789—1857).

Considerat „părintele" Pozitivismului în Filosofie, Ştiinţă, Artă, Morală şi Religie, deoarece înlătură cercetarea cauzelor ascunse în „substanţa" existenţelor, întreprinsă de Filosofia Metafizică, preocupându-se numai de cercetarea datelor experienţii, ca însuşiri ale fenomenelor: **„Voir pour prévoir — Prévoir pour prévenir — Savoir c'est Prévoir"**; acestea formează scopul Pozitivismului.

A. **In Prob. Ontologică,** demonstrează Legea celor trei stadii ale Evoluţionismului spiritului uman: **teologică,** devenită **metafizică** şi aceasta devenită **pozitivă.**

B. **In Prob. Cunoaşterii** (epistemologică) alcătueşte o clasificare a ştiinţelor, orânduite după obiectele, legile şi metodele lor proprii, având în vedere condiţia **istorică** (de timp) a apariţiunii lor şi condiţia **dogmatică** (de valoare) a adevărurilor lor. Rezultatul obţinut este constatarea „generalităţii şi independenţii lor descrescânde şi complexităţii lor crescânde". Iată această orânduire, începând dela cea mai veche, mai dogmatică, mai simplă, mai cuprinzătoare, mai independentă: Logica, Matematica, Astronomia, Fizica, Chimia, Biologia, Psihologia şi ultima, Sociologia.

C. **In Prob. Morală.** Afirmă, ca scop ultim al Pozitivismului, progresul umanităţii prin „identitatea fundamentală care există inevitabil între evoluţia individuală şi evoluţia colectivă". Altruismul, printr'o reformă educativă sufletească, trebue să ia locul Egoismului. Din simpatia pentru Umanitate face obiectul unei Religii noi sociale.

D. **In Prob. Sociologică.** Afirmă instinctul social ca fundament al vieţii, care duce la buna stare socială şi la fericirea individuală, când acest instinct este călăuzit la activitate în folosul social.

9. CROCE Benedetto.

Filosof italian, contimporan, născut 1866.

Este Spiritualist-evoluţionist în problema Cosmologică şi Idealist-intuiţionist în prob. Cunoaşterii, din care face preocuparea de bază a gândirii sale, afirmând Unitatea sufletului, alcătuită din patru forme fundamentale: Frumosul, Adevărul, Utilul şi Binele, **distincte** una de alta, dar nu opuse. Numai înăuntru fiecăreia din aceste forme se întâlneşte opoziţia, astfel: frumos-urît, adevăr-eroare, util-vătămător, bine-rău, şi în opoziţia aceasta este chiar procesul evoluţiei. De aceea, sunt permanent în formaţie datele Filosofiei, Artei, Logicei, Economiei şi Morcilei, ele neputând fi niciodată definitive. — Prin această „dialectică a distinctelor", Croce aduce o schimbare a „dialecticei opuselor" (antitezelor) lui Hegel.

A. **In Prob. Ontologică** a Cunoaşterii afirmă că Fantazia (Frumosul ca Intuiţie şi Artă) este primul moment al spiritului şi apoi urmează Adevărul (Conceptul logic ca Ştiinţă).

Arta, fiind intuiţie de cunoaştere a individului, face dependentă de ea Adevărul conceptului logic de cunoaştere a generalului, ca şi Utilul şi Binele. Astfel, Arta este autonomă faţă de Ştiinţă, de Economie şi de Morală. Cunoaşterea prin Intuiţie (arta) şi prin Intelect (ştiinţa) alcătueşte aspectul **teoretic** al processului dialectic al spiritului, după cum aspectul **practic** îi corespunde „Voliţiunea" individualului sau utilului (economia) şi a universalului sau binelui (morala). Acest ritm al vieţii spirituale, început prin artă, trecut prin ştiinţă şi economie şi încheiat prin morală, se repetă permanent într'o mişcare circulară închisă, cu realizări de progres, înăuntrul celor patru forme distincte ale sufletului: Frumosul, Adevărul, Utilul, Binele.

10. DESCARTES René (Cartesius).

Filosof francez (1596—1650).

Considerat „părintele" filosofiei şi ştiinţei moderne, deoarece a fixat bazele teoretice a culturii ştiinţifice prin principiul metodic al evidenţei raţionale, care duce la explicarea mecanicistă a Universului.

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă existenţa a două Lumi: a

corpurilor şi a spiritelor, deosebite ca substanţă (Dualismul Psiho-Fizic). Corpul (materia) este **întindere** — spiritul este **gândire**. Totul în Univers are o ordine determinată şi necesară (Mecanicismul). Dumnezeu este „Lumina Naturală", existenţa şi perfecţiunea înseşi, care se poate demonstra raţional.

B. **In Prob. Cunoaşterii** afirmă deplină încredere în Raţiune, deoarece adevărurile ei sunt evidente, aşa cum rezultă din „metoda îndoielii": mă îndoiesc, deci cuget — cuget deci exist (**„Dubito, ergo cogit — Cogito, ergo sum"**). Să nu se primească drept adevăruri decât cunoştinţele (ideile) clare şi distincte, evidente pentru raţiune, prin **analiza** şi **sinteza** lor logică. Intuiţia de observare să fie completată cu Deducţia de raţionare.

C. **In Prob. Morală** afirmă acelaşi Intelectualism al Raţiunii, fără ca să excludă utilul şi plăcerile faptei împlinite. Binele, este voinţa de a înfăptui ceea ce raţiunea îţi fixează ca scop clar al vieţii. Aceasta aduce „beatitudinea" de linişte şi mulţumire interioară, care nu poate veni din fapte exterioare şi întâmplătoare. „Să te resemnezi faţă de ceea ce nu este în puterea ta să înfăptuieşti, spre a nu fi nemulţumit cu soarta".

11. EPICTET.

Filosof latin în sec. I d. Chr.

Reprezentant de seamă al înţelepciunii Stoicismului, a cărei gândire este caracterizată de d. C. Fedeleş, traducătorul operei sale de bază, **Manual** astfel: „La Epictet, totul este linie dreaptă: o singură mântuire, filosofia; o singură filosofie, a faptei; o singură fericire, libertatea; o singură putere, voinţa; o singură noblete, raţiunea; o singură atitudine, demnitatea; o singură direcţie, idealul; o singură metodă, lupta; o singură poziţie, conştiinţa; o singură strategie, retragerea în tine însuţi; un singur model în toate, natura; un singur rău, viţiul; o singură siguranţă, datoria; o singură armură a personalităţii, caracterul; o singură frumuseţe, gândul bun de fiecare clipă; o singură dorinţă supremă, perfecţiunea şi apropierea de Dumnezeu de care te leagă pururea esenţa ta raţională".

12. EPICUR.

Filosof grec (341—270 în. Chr.).

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă Materialismul atomist-mecanicist. Mişcările mecaniste ale atomilor, le explică în **Fizica** sa prin „căderile" lor, datorită greutăţii ce au şi gravităţii universale. Prin

această mişcare de „declinare" **(clinamen)** se realizează processul combinării atomilor „care explică „devenirea" lumii (Mecanicismul).

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Afirmă Empirismul ca origină a cunoştinţelor. Totul este cunoscut prin simţuri, iar „ideile generale" nu sunt decât reziduri ale sensaţiilor anterioare şi reprezentări iluzorii ale fantaziei.

C. **In Prob. Morală.** Origina şi natura Binelui este de asemenea Empiric-utilitarist: plăcerea şi durerea sunt mobilele acţiunii. Fericirea, constă în fixarea realizării unei plăceri stabile şi simple, ce poate să aducă contemplarea filosofică de înţelegere a Naturii şi a Lumii. Trebuesc eliminate suferinţele trecutului şi neliniştea viitorului, pentru a realiza liniştea deplină **(ataraxia).** Plăcerile momentului şi cele vulgare ale simţurilor, duc la agitaţii şi suferinţă; de aceea trebuesc înlăturate, spre a se ajunge la o totală independenţă de lume **(apatheia).** Frica de moarte trebue înlocuită cu bucuria de a trăi, iar teama de Divinitate să fie alungată din suflet, fiindcă Zeii nu se amestecă în vieaţa oamenilor. Legile statului trebuesc respectate, pentru a nu suferi sancţiunea lor. — In general, morala epicureică fiind individualistă, este prin aceasta şi egoistă.

13. FICHTE Iohann Gottlieb.

Filosof german (1762—1814).

A. **In Prob. Cosmologică** afirmă un Principiu Activ de natură spirituală, ca **sinteză** a Eului care gândeşte **(teză)** şi a Non-Eului, despre care se gândeşte **(antiteză).** Acest principiu activ este **Eul pur** obiectiv şi nemărginit, care acţionează în fiecare Eu individual, subiectiv şi mărginit.

B. **In Prob. Cunoaşterii** afirmă Raţionalismul Idealist: subiectul activ, eul individual, produce lumea din afară de el (non-eul), fără deosebirea deci, de lumea numenală (existentă în sine) şi lumea fenomenelor (existentă în manifestare).

C. **In Prob. Morală.** Eul spiritual luptă cu Non-Eul material şi izbândeşte astfel să ajungă la cât mai înaltă perfecţiune prin spiritualizare şi înfrângere a tendinţelor şi instinctelor animalice. Ştiinţa Dreptului intervine şi ea în această luptă, pentru armonizarea intereselor oamenilor.

14. FOUILLÉE Alfred.

Filosof francez (1838—1912).

A. **In Prob. Cosmologică** afirmă Spiritualismul, completând Evoluționismul mecanist (în care **forțele** materiale ale Naturii determină întreaga evoluție cosmică, inclusiv a sufletului uman) prin participarea Conștiinței Voluntare la această evoluție; însă, deși afirmă primatul Conștiinței asupra Materiei, rămâne pe planul experienței pozitive, fără ca să treacă pe acela al spiritualismului ontologic și transcendent. Afirmă totuși spiritului caracterul de libertate și **finalitate,** fără ca să părăsească necesitatea cauzală a Determinismului. De aceea, gândirea lui Fouillée este Eclectismul, fiindcă în planul experienței pozitive amestecă și noțiuni ale planului spiritual transcendent.

B. **In Prob. Cunoașterii** afirmă **Ideile-Forțe** de natură Voluntaristă, care exercită o influență covârșitoare asupra cunoștințelor.

C. **In Prob. Morală.** Pe ideea Libertății, ca forță activă, sprijină înfăptuirea idealurilor de Bine și a tendințelor sociale, prin practicarea Bunătății dezinteresate.

15. GIORDANO Bruno.

Filosof italian (1548—1600).

A. **Prob. Cosmologică,** constitue centrul preocupărilor sale. Afirmă Spiritualismul Panteist Finalist: Dumnezeu este pretutindeni în Universul ce i-a creat, este **imanent** lui și activ în finalitatea lui de desfășurare, iar Universul creat este **infinit, imobil** și **omogen** în toate părțile lui alcătuitoare — și spațial și în timp. Sistemul solar este numai unul din nenumăratele sisteme, care se nasc și dispar neîncetat sub influența puterii active a lui Dumnezeu. Mișcarea nu se întâlnește deci, decât în interiorul Universului, la diferitele lui părți. Finalitatea Universului este **perfecțiunea** divină care îi este și cauză primă și scop ultim. Universul în întregul lui este perfect, fiindcă nu-i lipsește nimic; de aceea este imobil și identic cu sine, neexistând nici „devenire", nici moartea — așa cum este și puterea activă a lui Dumnezeu. Multiplicitatea existențelor din Univers este rezultatul contradicției de opoziție dintre aceste părți interioare ale Universului, care luate însă în totalitatea lor dau **armonia** universală a **Infinitului Mare.** Există și trei **infiniturі mici:** p u n c t u l, ca principiu al liniei și spațiului — a t o m u l, ca principiu al corpurilor și m o n a d a, ca principiu metafizic al substanțelor individuale derivate din Substanța Infinitului Mare.

B. **In Prob. Cunoașterii,** afirmă Percepționismul pentru cunoașterea existenței finite, a existențelor multiple din Universul infinit.

C. **In Prob. Morală,** afirmă Optimismul idealist. — Mulți gânditori ai filosofiei moderne și contimporane au fost influențați de Spiritualismul Panteist Finalist și de Optimismul etic al lui Gordano Bruno.

16. GUYAU Jean-Marie.

Filosof francez (1854—1888).

Moartea prematură nu ia îngăduit să-și condenseze într'un sistem filosofic preocupările sale de filosofia religiei, eticei, sociologiei, pedagogiei și esteticei, totuși scrierile sale sunt adevărate opere.

A. **In Prob. Cosmologică,** se manifestă drept Spiritualist evoluționist.

B. **In Prob. Cunoașterii,** afirmă primatul Intuiției afective și al Voinței, față de Intelectul raționalist sau empirist.

C. **In Prob. Morală Sociologică,** afirmă o constantă încredere de Optimism în forțele spirituale morale ale omului printr'o caldă iubire și înțelegere a vieții sociale, în lucrările: **Solidaritatea socială și Simpatia universală — Puterea Vieții și a Acțiunii — Fondul sociologic al Religiei — Emoția Morală și Emoția Artistică.**

17. GENTILE Giovani.

Filosof italian (contimporan, născut 1875).

A. **In Prob. Cosmologică,** afirmă un Spiritualism absolut actualist, întrucât reduse întregul Univers de natură spirituală la actul viu (mereu altul) al ideii (creațiune a spiritului), dincolo de care nimic nu mai există, neadmițând nimic în Univers, care să nu fie înăuntrul (imanent) conștiinței, adică nimic în afară (transcendent) spiritului.

B **In Prob. Cunoașterii,** afirmă Idealismul intelectualist rațional al ideii care gândește (deosebindu-se prin aceasta de Idealismul dialecticei lui Hegel, care afirmă ca process al spiritului, ideea ce s'a gândit) și acordă adevărului o valoare dată de valoarea spiritualizării omului, astfel: „Adevărul este înăuntrul omului, nu în afară de om". — „Omul este om, întrucât se face om" — „Omul este o eternă făgăduință".

C. **In Prob. Morală** prin cele de mai sus, afirmă un Optimism idealist ca valoare a Binelui.

18. HEGEL.

Filosof german (1770—1831).

A. **In Prob. Cosmologică** elaborează un sistem de o vastă gândire arhitectonică, afirmând un Spiritualism Raţionalist absolut: Toate manifestările Naturii **(Fenomenologia)** şi ale spiritului **(Logica)** sunt produse de o Raţiune absolută, care se află pretutindeni **(panlogism)**. Această „Raţiune" nu trebue însă identificată cu raţiunea psihologică a actului de gândire, deoarece ea este esenţa (substanţa) Universului întreg, absolută prin ea înseşi, care se desvăluieşte treptat prin evoluţie, ca etape succesive de devenire către „Providenţă". Etapele constituirii Spiritului şi Naturii (ca manifestări ale Planului raţional al lui Dumnezeu în lume).

B. **In Prob. Cunoaşterii,** fixează Metoda Dialectică, cu scopul de a prinde şi explica **concretul însuşi** în toate formele lui de manifestări variate şi multiple, pe plan material şi spiritual, întrucât rostul Filosofiei este să înţeleagă şi să explice prin **gândire** aspectele totale şi parţiale ale Universului, date prin intelect, sentiment şi voinţă, în ştiinţă, artă, religie şi morală.

Gândirea „dialectică", deşi este **abstractă,** (fiindcă separă, după Principiul Contradicţiei, ceea ce cunoaşte în **Teză — Antiteză — Sinteză**) urmăreşte totuşi explicarea **concretului** în raţiunea lui de a fi ca forme ale naturii, ale spiritului şi ale vieţii şi prin aceasta, tot ce este abstract în Dialectică devine abstract şi real, fără ca prin aceasta să dispară şi raţionalitatea existenţelor naturii şi spiritului. Opoziţia acestor existenţe între ele, urmărită dialectic prin Teză şi Antiteză, se contopeşte prin Sinteză, în Realul raţional, fiindcă „ceea ce este raţional este real şi ceea ce este real este raţional".

C. **In Prob. Morală,** afirmă acelaşi Intelectualism idealist în etapele conştiinţei morale, dela aceea subiectivă la aceea obiectivă şi socială. Formele concrete ale Lumii sunt manifestări ale Raţiunii absolute, condusă de Providenţă pentru crearea de noi forme concrete în sufletul individual şi social ca şi în natură, din ce în ce mai spiritualizate.

19. HOBBES Thomas.

Filosof englez (1588—1679).

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă Materialismul, ca origină şi natură a Universului, — Mecanicismul, ca ordine şi manifestare de finalitate şi Forţa oarbă a materiei drept Creaţie (Aleismul). — Tot ceea ce există este **corp** (materie) şi tot ceea ce se întâmplă este

mişcare. Sufletul este şi el corp „fin", manifestat prin mişcări anumite ale corpului.

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Afirmă Empirismul, întrucât origina şi natura oricărei cunoştinţe este **Sensaţia,** care este „process subiectiv determinat de influenţa materiei asupra simţurilor" (deci, este cu totul altceva decât ceea ce o cauzează). Processele complicate ale cunoaşterii sunt rezultatul prelucrării sensaţiilor în gândire, în mod mecanic. Aşa zisele „forme" ale gândirii: Spaţiul şi Timpul, nu sunt decât reprezentări ale corpurilor şi mişcărilor lor; iar „adevărurile", nu sunt decât simple numiri **(Nominalismul),** semne convenţionale de cuvinte pentru comunicarea cunoştinţelor căpătate prin simţuri.

C. **In Prob. Morală.** Afirmă Determinismul la reacţiuni de natură practică, faţă de influenţele exercitate asupra simţurilor de Corpurile din afară. Binele şi Răul, nu sunt noţiuni absolute, ci Plăcere şi Neplăcere de natură concretă, utilitară **(Utilitarismul hedonist).** Binele este ceea ce foloseşte vieţii în comun, iar Răul este ceea ce este dăunător.

D. **In Prob. Sociologică.** Afirmă că Omul este un animal egoist şi individualist, nu altruist şi social. In starea de natură şi în afară de societate, omul luptă violent prin forţă, pentru existenţă şi supremaţie **(bellum omnium contra omnes),** aflându-se într'un permanent război. Insă, din interes (frică şi înţelepciune) oamenii se asociază încheind un Contract social, prin care ei renunţă la starea de natură (a forţei, a egoismului şi a luptei), obligându-se la supunere faţă de Autorităţile create de ei pentru a-i ocroti pe cei mulţi şi fără putere (forţă), faţă de cei puţini, dar puternici.

20. HUME David.

Filosof englez (1711—1776).

A. **In Prob. Cosmologică,** Inlătură noţiunea de „substanţă", ca existenţă în sine (numen), afirmând numai existenţa de manifestare **(Fenomenism).**

B. **In Prob. Cunoaşterii** de care se preocupă în deosebi, afirmă Empirismul, întrucât toată cunoştinţa este „Impresie" (Percepţie), ca origină şi natură. Sub acest nume însă, înţelege sensaţiile, emoţiile şi pasiunile, care se impun spiritului ca forţe dinamice şi uneori violente „când apar prima oară". Ele lasă în spirit urme, ca nişte còpii ale lor, pe care le numeşte „Idei". — Necesitatea cauzală şi Determinismul, nu sunt idei apriorice, existente în suflet la naştere, ci rezultate ale experienţii vieţii şi ale **obişnuinţei,** considerată „principiul ultim şi baza raţionamentelor din experienţă, cu

putere de **credinţă**", pentru aşa zisă necesitate cauzală, că oricărei cauze îi urmează un efect. — Ca metodă de gândire, afirmă **Inferenţa**, precizând însă că observarea nu a unui singur caz, ci a mai multor cazuri de repetiţie, asociate între ele, duce la concluzia necesităţii cauzale prin inferenţă.

21. JAMES William.

Filosof american (1842—1910).

A In Prob. Cosmologică. Afirmă existenţa în Univers a unei substanţe unice, care ne apare ca „materie", sau ca „suflet" din cauza relaţiilor diferite dintre ele **(Relaţionismul)**, neexistând deci nici numai materie, nici numai suflet, ci amândouă aceste realităţi (Dualismul psihofizic), însă ca **sistem** de relaţii ale unei aceleiaşi substanţe, a cărei finalitate este Evoluţionistă către ideea de Dumnezeu — ca relaţia cea mai intimă, care face Conştiinţa omenească să aspire către o lume mai bună.

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Afirmă un Empirism **radical**, întrucât obiectul lui este vieaţa reală, concretă şi individuală, însă fără a le considera separat, ci totdeauna **în relaţii de legături**, care se cer explicate cauzal, una prin alta. **Pluralismul** existenţelor din Univers („multiversul") se integrează în părţi din ce în ce mai unitare, chiar prin relaţiile dintre ele, fără să fie nevoe de vreun principiu speculativ, metafizic, prin care teoriile raţionaliste reduc multiplicitatea la unitate. Acest Empirism radical se serveşte de Metoda **Pragmatismului**, singura ce duce la concret şi la real, deoarece Valoarea cunoştinţei o dă reuşita în vieaţă, utilul în **producerea** de bunuri necesare vieţii materiale şi spirituale. Adevărul îşi capătă această valoare numai dacă în Ştiinţă, Artă, Religie, Morală, etc. foloseşte omului să se umanizeze **(Umanismul)**.

C. **In Prob. Morală.** Afirmând un Multivers, o lume pluralistă a realităţilor experienţei cu pericole şi riscuri, Empirismul radical are curajul de a înfrunta acest real haotic în manifestarea lui, cu aspecte felurite ale Răului existent şi constant prin experienţa vieţii, întrucât doreşte să învingă Răul, prin relaţii noi evolutive între existenţele realului, care vor avea ca rezultat înlocuirea Răului cu Binele, cu cât mai mult bine în timp. — Prin aceasta, Empirismul radical pragmatic devine optimist umanist.

22. KANT Immanuel.

Filosof german (1724—1804).

Este considerat mare reformator al gândirii filosofice.

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă o existenţă cu dublă realitate: una de manifestare **(fenomen)** şi alta în sine **(numen).** Cea de manifestare se poate cunoaşte valabil, constituind obiectul ştiinţei, prin cele două forme apriorice ale intuiţiei: interne (Timpul) şi externe (Spaţiul) şi prin alte douăsprezece forme apriorice ale intelectului (Categorii), dintre care cea mai importantă este Cauzalitatea. — O finalitate evoluţionistă este scopul acestui Univers, creat de Dumnezeu.

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Afirmă Dualismul Empiro-Raţionalist, întrucât cercetarea critică a originii, naturii şi valoarei cunoştinţei **(Criticismul)** face evidentă participarea şi a simţurilor şi a raţiunii în actul cunoaşterii, fiindcă cunoaşterea numai prin formele înnăscute, apriorice ale raţiunii este **goală** de conţinut — iar numai prin datele simţurilor este **oarbă** de înţeles. Existenţa de manifestare se poate cunoaşte valabil ca adevăruri (Dogmatismul), pe când existenţa în sine, nu se poate cunoaşte, nici prin simţuri, nici prin raţiune, decât numai ca „păreri".

Insă, fiindcă gândirea de totdeauna, cu necesitate doreşte să cunoască şi această existenţă în sine pentru a avea o concepţie unitară despre Existenţă, recurge atunci la „idei" despre: suflet, lume şi Dumnezeu obţinute prin „raţiunea practică" (nu prin aceea a „raţiunii pure") analizată în cperele: Critica puterii de judecare **estetică** şi Critica puterii de judecare **teleologică.**

C. **In Prob. Morală.** Afirmă Intelectualismul Raţionalist rigorist, al legii morale ca datorie de **imperativ categoric,** evidentă prin ea însăşi, necesară şi valabilă universal, ca Formalism obiectiv, al cărui obiect este Altruismul, a cărei valoare este Optimismul idealist şi a cărei bază este Libertatea Voinţei de a îndeplini această lege morală a Datoriei.

23. LEIBNIZ.

Filosof germon (1646—1716).

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă Spiritualismul răspândit în orice existenţă **(monadă)** a Universului. Monada, este substanţa cea mai simplă, care compune toate celelalte substanţe materiale şi sufleteşti, alcătuite din „agregate" de monade şi în fiecare monadă se reflectă Universul întreg, deoarece monada este dotată cu „percepţie" de Dumnezeu (Marea Monadă) pentru a se pune în

legătură cu toate celelalte monade, inferioare şi superioare, aflate toate într'o **„armonie prestabilită“.** — Prin această finalitate a monadelor se depăşeşte Mecanicismul inferior printr'un Finalism de Providenţă Divină, către **perfecţiune.** (Evoluţionismul Finalist).

Dumnezeu, creator al armoniei prestabilite dintre monadele substanţe materiale şi spirituale, constitue fundamentul filosofiei lui Leibniz, întrucât creaţia Universului este făcută după raţiunea suficientă şi nu la întâmplare. Toate monadele sunt create prin „fulguraţii ale Divinităţii“.

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Afirmă Raţionalismul, considerând ca bază principiile: identităţii, al contradicţiei şi al raţiunii suficiente — din care face „marele principiu“ pentru înţelegerea existenţelor şi cauzelor lor fizice sau metafizice, necesare sau contingente, ca existenţe de drept sau de fapt în infinitele combinaţiuni ale lor alcătuind Universul întreg.

C. **In Prob. Morală.** Afirmând principiul organizării raţionale a Lumii prin ordinea Divină şi unind Mecanicismul cu Evoluţionismul Finalist (Natura cu Graţia Divină), — postulează ca valoare a Binelui, Optimismul Idealist: „Există pentru cei buni o cetate a lui Dumnezeu, care se cere alcătuită“. Răul existent în Lume, este „un detaliu într'un imens tablou“, care este rând pe rând biruit de Bine. Dreptatea şi Virtutea sunt răsplătite de Ordinea morală a Providenţei Divine, iar Suferinţa ajută Perfecţiunii.

24. LOCKE John.

Filosof englez (1632—1704).

A. **In Prob. Cunoaşterii** constă preocupările gândirii sale şi'n special asupra felului cum Intelectul ajunge la idei, determinând prin aceasta graniţele cunoaşterii şi gradul de valoare al cunoştinţelor. — Afirmă Empirismul, ca origină şi natură a Intelectului: „Nimic nu este în Intelect, care să nu fi fost în simţuri“. Nu există Idei şi Principii „înnăscute, apriorice“, întrucât gândirea (sufletul) la naşterea omului este gol de orice conţinut **(tabula rasa).** Origina şi Natura cunoştinţelor sunt: 1. **Sensaţiile** (percepţiile, care ne pun în contact cu Lumea externă) — 2. **Reflexiunile** (percepţiile, care ne încunoştiinţează de ceea ce se petrece în Intelect, ca Lume internă) şi 3. **Ideile** (elaborări ale reflexiunii din sensaţiuni), care sunt de două feluri: **simple** (originare) şi **complexe** (derivate). Ideile simple se împart la rându-le în patru grupe, după cum au la bază un singur Simţ sau mai multe simţuri, şi nu redau toate deopotrivă însuşirile lucrurilor, drept cópii ale lor, întrucât unele redau însuşirile **intrinseci,** reale şi inseparabile: întinderea, figura, mişcarea,

repaosul, impenetrabilitatea şi numărul, care aparţin tuturor lucrurilor (**calităţi originare,** primare), — iar altele redau însuşiri **extrinseci,** care nu sunt în lucruri, ci numai în intelect, ca produse ale celor intrinseci (**calităţi derivate,** secundare) — Combinările diferite ale Ideilor simple dau naştere Ideilor complexe, împărţite în trei grupe: 1. **moduri** (pure, simple şi amestecate, exprimând calităţile substanţelor) — 2. **substanţe** (a căror cunoaştere nu este posibilă în exactitatea ei, decât numai ca părere, presupunere, probabilitate) — 3. **relaţii** (comparări ale ideilor: cauză şi efect, identitate şi opoziţie, timp şi spaţiu, etc., care sunt creaţii libere ale intelectului). — Locke, afirmă trei grade ale cunoaşterii, drept valoare şi metode, anume: 1. Cunoaşterea **Sensorială,** (care n'ajunge niciodată la certitudine) — 2. Cunoaşterea **Demonstrativă** (în care acordul sau desacordul între idei (judecăţile), nu poate fi stabilit decât numai cu ajutorul altor idei intermediare, mijlocitoare (raţionamentul) şi care cunoaştere poate ajunge la certitudine) — 3. Cunoaşterea **Intuitivă,** imediată (în care acordul sau desacordul între idei este prins imediat, fără intermediar şi care este cunoaşterea cea mai clară şi mai sigură). Iar, acolo unde nu putem întrebuinţa nici una din aceste căi de cunoaştere şi totuşi vieaţa ne cere să luăm atitudini sufleteşti de cunoaştere, ne rămâne atunci calea ultimă a **Revelaţiei** (care se sprijină pe mărturii de provenienţă Divină, ce nu pot să ne înşele şi care dă naştere **Credinţei**).

25. MALEBRANCHE Nicolas.

Filosof francez (1638—1718).

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă Dualismul Materiei şi Spiritului, considerate existenţe eterogene, fără relaţiuni reciproce între ele, fiind supuse amândouă Cauzalităţii Divine. Cauză, nu poate exista în afară de Dumnezeu, care a creat Universul. Ceea ce se consideră drept „cauză a lucrurilor şi sufletului", nu este decât **ocazia** pentru Dumnezeu de a înfăptui ceea ce El voeşte (Ocazionismul)

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Afirmă Intuiţionismul mistic: ideile şi reprezentările despre Lume vin dela Dumnezeu, nu dela Lume şi nici dela Intelect. Ele se găsesc în Dumnezeu şi noi le vedem în El. Siguranţa ce dăm ca valoare dogmatică celor ce cunoaştem, vine dela faptul că Dumnezeu ne garantează existenţa celor ce cunoaştem

C. **In Prob. Morală.** Afirmă Revelaţionismul Mistic, ca origină şi natură a Binelui. Moralitatea şi Iubirea binelui provine dela Dumnezeu, care este Binele Suveran. Celelalte feluri de Bine, par-

ţiale şi imperfecte, trebuesc ierarhizate după, cum sunt „demne a fi iubite" şi raportate la Binele Suveran, care le cuprinde pe toate. Omului îi este dată putinţa prin Liberul Arbitru să treacă progresiv la grade optime de Bine (Optimismul idealist).

26. MILL John Stuart.

Filosof englez (1806—1873).

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă Spiritualismul permanent al **Percepţiei,** la care se reduc toate obiectele Lumii externe, ca posibilităţi. Existenţa obiectelor externe este o **credinţă,** dobândită cu ajutorul percepţiilor asociate.

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Afirmă Empirismul chiar pentru principiile Logicei şi axiomele Matematicei, întrucât pe toate acestea le derivă din experienţa externă (a simţurilor) şi internă (a reflexiunii inductive), făcând prin aceasta o hotărîtă critică Raţionalismului şi deducţiei Silogismului. Inducţia sa postulează Uniformitatea de succesiune şi simultaneitate a existenţelor (ceea ce este adevărat despre anumite existenţe ale unei clase, este adevărat şi despre toate existenţele acelei clase — şi ceea ce este adevărat uneori, este adevărat întotdeauna în aceleaşi împrejurări), însă recunoaşte acestui fel de cunoaştere o valoare numai **probabilă** (Probabilismul Fenomenist), valabilă până la proba contrarie, făcută tot prin experienţă. — Fixează Experimentului ca îndreptar, patru Metode: Concordanţa, Diferenţa, Variaţia Concomitentă şi Rezidurile, între cauzele şi efectele fenomenelor considerate ipotetic probabile, care se cer verificate şi dovedite prin experiment.

C. **In Prob. Morală.** Afirmă Utilitarismul, însă de natură socială umanitară, întrucât atribue conduitei morale ca obiect, Altruismul şi acordă Binelui o valoare de cald Optimism, în scopul suprem al moralităţii, care este fericirea tuturor oamenilor (Eudemonismul umanistic). Deosebeşte ca forme de plăceri: cantitative şi **calitative** (mult mai preţioase decât primele).

D. **In Prob. Sociologică.** Afirmă Socialismul prin culturalizarea educativă a sentimentelor sociale, care va întări solidaritatea.

27. NIETZSCHE Friederich.

Filosof german (1844—1900).

Profesează o filosofie utopică a Supraomului creator de valori estetice pure, considerate drept singurul criteriu valabil al Culturii.

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă Voinţa de putere, ca expresie a **Devenirii** veşnice şi Universale (cosmice, vegetale, animale şi umane) manifestată prin **Luptă continuă,** ca singură realitate în Univers. Aceasta este **soarta** Lumii, pe care omul trebue să o accepte resemnându-se şi să o iubească **(Amor fati).** — Nu se preocupă de origina şi natura Universului (materialistă sau spiritualistă), nici de finalitatea (mecanicistă sau evoluţionistă), însă afirmă Ateismul în problema Creaţiei.

B. **In Prob. Cunoaşterii** de asemenea, nu se preocupă nici de empirism, nici de raţionalism, ca origină şi natură a Cunoaşterii, dar contestă Adevărului orice valoare dogmatică, afirmând Cunoaşterii numai posibilitatea unei „perspective schematice" (Perspectivism), care foloseşte uneori omului să stăpânească ceea ce cunoaşte (Pragmatism).

C. **In Prob. Morală.** Afirmă ca principiu **Duritatea,** şi faţă de tine însuţi şi faţă de alţii, pentru a deveni tot ceea ce poţi să devii, a realiza tot ceea ce poţi să realizezi prin toate posibilităţile tale fundamentale, înlăturând slăbiciunea şi mila din suflet **(Supraomul).** — O Lume nouă fără Dumnezeu, fără umanitatea milei, fără criteriu moral, fără solidaritatea între oameni — este Lumea supraomului, concepută de Nietzsche, în aşa zisul „Optimist Idealist" al moralei sale, de natură individualistă, egoistă.

28. PASCAL Blasie.

Filosof francez (1623—1662).

Prob. Creştină îi preocupă central toată gândirea şi cu această ocazie, afirmă imensitatea Cosmosului cu Infinitul Mare, faţă de Infinitul mic, între care se situează Omul, — acestea ca teme ale Problemei Cosmologice. In Probl. Cunoaşterii, afirmă Intuiţionismul mistic, afectiv, fără să fie un Iraţionalist, fiindcă nu este ostil decât excesului de raţionalism şi orgoliului ştiinţei de a depăşi toată cunoaşterea: „Inima (afectivitatea) are raţiunile ei, pe care raţiunea nu le cunoaşte". Ştiinţa, în faţa imensităţii Universului apare ca o vanitate deşeartă: „Raţiunea, când este raţională, vede cât de puţin raţională este". Perfecţiunea Cunoaşterii stă în Credinţa creştină, care postulează cunoaşterea lui Dumnezeu, pentru a salva pe om din mizeria în care se sbate, ridicându-l la măreţia către care aspiră: „Oamenii sunt în mirare faţă de cunoaşterea filosofilor, iar filosofii sunt în mirare faţă de cunoaşterea creştinilor". Fiindcă oamenii nu pot găsi o valoare temeinică pentru cunoştinţele lor, care să-i salveze dela mizerie, ignoranţă şi nefe-

ricire, se folosesc de divertisment şi distracţie, dar fără folos pentrucă acestea îi depărtează şi mai mult de adevăr şi fericire.

29. PLATON.

Filosof grec (427—347 în. Chr.).

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă Spiritualismul, ca origină şi natură a Universului, întrucât **Lumea Ideilor** este realitatea, care conţine **esenţele,** modelele, tuturor existenţelor; iar **Lumea Sensibilă,** a experienţii obişnuite, nu este decât o realizare a ei, o umbră. Ideile dau sensul lucrurilor din experienţă, iar sensul Ideilor este Binele Suveran, metafizic, care este Dumnezeu, creatorul Universului. Lumea întreagă, ideală şi sensibilă, este ca un mare organism vital, un animal, o fiinţă, care se reflectă în om. Sufletul omului părăseşte definitiv corpul, fiindcă sufletul este simplu şi nemuritor, existent întotdeauna dintr'un început, fără a se confunda cu trupul în care sălăşlueşte vremelnic, pentru a lua parte la **devenirea** lucrurilor din lumea sensibilă şi a se purifica astfel de orice element legat de corp, în regăsirea substanţei lui originare şi eterne, ca într'o reminiscenţă.

B. In Prob. Cunoaşterii. Afirmă cunoaşterea **esenţelor** lucrurilor şi a ideilor printr'o **Dialectică ascendentă** de Idei, iar cunoaşterea parţială şi completă a **devenirii** din Lumea sensibilă se face printr'o **Dialectică descendentă,** care dă numai cunoştinţele obişnuite, utile vieţii, — nu şi pe cele ultime, metafizice, de înţelegerea esenţelor, rezervată exclusiv Dialecticei ascendente, care presupune trei etape: **Ordinea — Cunoştinţa logică — Reamintirea** prin intuiţie idealistă a sensurilor esenţiale ale lucrurilor.

C. **In Prob. Morală.** Afirmă Intelectualismul Idealist şi raţionalist, ca origină şi natură a Binelui, şi Optimismul idealist ca valoare. In sufletul omului există regiuni diferite cărora le corespunde **Înţelepciunea,** instinctelor sociale, generoase le corespunde **Curajul,** iar instinctelor egoiste, legate de plăcerile corpului, le corespunde **Temperanţa.** La idealul virtuţilor Binelui se ajunge prin **Dragoste** desăvârşită, fiindcă prin aceasta „ne asemuim cu Zeii". — Facem remarca faptului, că Binele Suveran din probl. Cosmologică este altul decât Binele Moral.

D. **In Prob. Sociologică.** Fundamentează Statul pe ideile de Dreptate şi Justiţie, într'o organizaţie socialistă-comunistă, a cărei conducere să fie încredinţată înţelepciunii (filosofilor), apărarea ei, încredinţată curajului (războinicilor), iar activitatea vieţii economice sociale, atribuită temperanţei (muncitorilor). O asemenea organizaţie socială a încercat să realizeze în practică la Siracuza.

30. PLOTIN.

Filosof alexandrin (205—270).

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă Spiritualismul, întrucât tema dominantă este transcendenţa Divină, aflată în afară de Universul creat, cu totul deasupra lui. Este Binele în el însuşi — **Unul** — perfecţiunea supremă, despre care nu se poate spune altceva, decât că există Este prima hypostoză, din care derivă: **Inteligenţa** (sediul Ideilor platoniciene, a modelelor tuturor lucrurilor, a esenţelor inteligibile) şi **Sufletul** (derivare a Inteligenţii, care este vieaţă eternă). Iar, **Lumea Materială** este devenirea corpurilor — existenţa cea mai inferioară la care abia mai poate ajunge lumina Perfecţiunii Unului.

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Afirmă Intuiţionismul de contemplare a Inteligenţii şi a Perfecţiunii Unului, prin degajarea de tot ce este material, de tot ce este sensibil, cu ajutorul Dialecticii ascendente platoniciene, care să ducă la **Extazul** mistic, religios. — Se face astfel trecerea la Filosofia Creştină, însă rămânând deosebirea esenţială, că Dumnezeul creştin produce (crează) prin Atotputernicie şi Bunătate, nu prin emanaţia Unului, conceput de Plotin, ca fără gândire şi fără voinţă.

31. SCHELLING.

Filosof german (1775—1856).

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă Spiritualismul, făcând o „istorie a spiritului", în care toate problemele transcendentale să fie unificate. Natura şi Spiritul se află în corespondenţă, unificându-se în **Absolut,** care le determină pe amândouă şi este indiferent faţă de „real" şi „ideal", întrucât „fundamentul naturii şi al spiritului este **identitatea** dintre ideal şi real. Absolutul se manifestă în „moduri" deosebite, în spirit şi natură, în ideal şi real, în realizări infinite şi finite. Acest Absolut este o **Raţiune,** în perfectă identitate cu sine însesi, unind în această identitate Natura şi Spiritul, Finitul cu Infinitul, Realul cu Idealul, Momentanul cu Permanentul, etc. Materialismul şi Spiritualismul, Realismul şi Idealismul, nu sunt decât aspecte parţiale ale Absolutului, deoarece aceste opoziţii, deşi distincte, sunt totuşi contopite într'o unitate.

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Afirmă posibilitatea unificării opoziţiilor de mai sus prin Dialectică intuiţionistă intelectuală, care cuprinde în conţinutul ei concret şi Natura şi Spiritul, şi Realul şi Idealul, şi Devenirea aparentă a lucrurilor şi Esenţa lor eternă, ca

derivări ale Absolutului. Dialectica aceasta este o **revelaţie,** deci o concepţie iraţională a fondului absolut al existenţelor.

C. **In Prob. Morală.** Afirmă că origina Răului vine din Libertatea omului, în măsura în care individul se singularizează, desolidarizându-se de semeni. Spiritul, adică Binele, tinde să înlăture singularizarea individului, făcând posibilă alegerea între Rău şi Bine, apropiindu-se de natura sa ideală, dată de Divinitatea creatoare.

32. SCHOPENHAUER Arthur.

Filosof german (1788—1860).

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă Spiritualismul, deoarece esenţa realităţii este **Voinţa Universală.** „Materia" nu este decât forma perceptibilă a Voinţei, forţă cosmologică, lucrul în sine, cu o evoluţie treptată dela formele elementare la cele conştiente: **acţiunea mecanică** (unde este vizibilă imediat legătura dintre cauză şi efect) — **forţele speciale,** căldură, electricitate, etc. (unde, este mai greu de înţeles legătura cauzală datorită eterogenităţii cauzelor şi efectelor) — **lumea organică** (unde cauza apare ca excitant, iar efectul depăşeşte cauza) — şi **lumea conştientă** (unde cauza devine simplu motiv al efectului). Rezultă de aci, că Voinţa universală este natura intimă a Cauzalităţii (singura categorie formală a gândirii admisă, din cele 12 categorii Kantiene). Unitatea Universului se datoreşte unităţii Voinţei Cosmice, iar diversitatea existenţelor din Univers se datoreşte tendinţei Voinţei de a depăşi orice treaptă de evoluţie ajunsă, căci Voinţa este un permanent efort, o veşnică luptă pentru conservare, din care rezultă **Suferinţa.**

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Afirmă Scepticismul intelectualist, deoarece numai **aparenţa** singură poate fi cunoscută, numai lumea fenomenală, nu şi aceea în sine, numerală. Influenţa permanentă a Voinţei Universale de a trăi, face ca să **ne** iluzionăm că vieaţa este bună, că suntem liberi şi că trebue să o trăim. Din această iluzie putem ieşi prin **Contemplaţie estetică,** dată în special de Muzică.

C. **In Prob. Morală.** Natura şi origina Binelui fiind deci o iluzie, duce la o valorificare Pesimistă a lui, însă există o cale să ajungem la Bine: **renunţarea** completă la toate plăcerile vieţii (tentaţii şi curse întinse de voinţa de a trăi), spre a realiza liniştea completă a Nirvanei, la care ajung însă complet numai sfinţii şi asceţii.

D. **In Prob. Sociologică.** Afirmă conştiinţa identităţii între oameni, care duce la iubire şi milă, drept fundament de morală socială altruistă.

33. SENECA.

Filosof latin (4—65).

Problema Morală, constitue centrul preocupărilor sale, deoarece elaborează orientări ale vieţii practice, de o înaltă înţelepciune şi de puternice îndemnuri către virtute. Filosofia este definită ca **„saplentiae amor et affectio"** şi **„studiu virtutis"**, deci ca o pregătire intelectuală de înţelepciune a iubirii de oameni. (Vezi **Stoicismul**).

34. SOCRATE.

Filosof grec (470—399 în. Chr.).

Înţeleptul, care n'a lăsat nicio scriere filosofică, dar a cărui gândire a influenţat adânc Filosofia.

A. **In Prob. Cosmologică.** Pune bazele cercetării Sufletului, a Lumii interne, nepreocupându-se de Lumea externă, fizică, în constituirea elementelor ei de substanţă primă şi ultimă, aşa cum fusese preocuparea de până la el a filosofiei. Pentru el, Omul şi Sufletul sunt mai de valoare ca realităţi, decât Natura şi Materia.

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Afirmă Dogmatismul adevărului, combătând Scepticismul Sofiştilor, care susţineau că se poate dovedi şi eroarea şi adevărul unei aceleiaşi idei. Maxima celebră rămasă dela Socrate, scrisă pe frontispiciul templului dela Delphi, este: **„Cunoaşte-te pe tine însuţi".** — In cunoaşterea lucrurilor se servea de metoda **inductivă,** pentru a stabili adevăruri generale, cu o artă specială de a întreba pe cei care voiau să afle dela el adevărurile, — artă numită **maiotică.**

C. **In Prob. Morală.** Afirmă natura şi origina Binelui în Intelect, fiindcă „a fi virtuos, înseamnă a şti". Virtutea este ştiinţă. Nimeni nu este rău de bună voe, nimeni nu face rău din altă cauză, decât aceea a ignoranţei, a neştiinţei. Binele se realizează prin ştiinţă şi înţelepciune, şi aceasta duce la fericire **(Eudemonism),** personală şi socială. Justiţia şi respectarea legilor statului, constituesc Datoria morală a omului.

35. SPENCER Herbert.

Filosof englez (1820—1903).

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă existenţa unei Lumi a fenomenelor (care se poate cunoaşte) şi a altei Lumi a numenelor (care este **inconoscibilă,** deşi este o **realitate).** Legea generală care gu-

vernează Universul este **Evoluționismul** dela omogen la eterogen, dela nederminat la determinat, dela incoherent la coherent și duce la **progres.** Evoluției îi urmează o stare de echilibru, care poate fi urmată de **regres.**

B. **In Prob. Cunoașterii.** Afirmă Fenomenismul, ca limită și valoare a cunoașterii, întrucât numai Lumea fenomenelor este cognoscibilă și numai aceasta formează obiectul de cercetare al diferitelor științe, ca și al Filosofiei, căreia îi fixează drept obiect „cunoașterea cea mai generală și cea mai unificată despre fenomene", care dă „principiile universale", ca sinteză supremă. — Lumea substanței numenale rămâne permanent **incognoscibilă,** ca un mister absolut, care se adâncește pe măsură ce progresele științifice cresc în cantitate și calitate. — Cunoașterea este deci **relativă** și implică ideea **ne-relativului,** adică a absolutului, care este o **realitate** ce rămâne necunoscută cunoașterii.

C. **In Problema Morală.** Afirmă Utilitarismul binelui individual și social, fundat pe evoluția ideilor morale și sociale ale umanității, deci pe tendințele Altruismului, ca obiectiv al moralității.

D. **In Prob. Sociologică.** Afirmă Organicismul, întrucât consideră Societatea ca pe un **supraorganism,** — un individ generic cu multiple funcțiuni vitale interdependente — al cărei scop este **individualizarea** progresivă a omului, prin Libertatea dobândită pe calea adaptării morale conștientă. Prin educație se va realiza sensul moral al libertății progresive, care va aduce o reducere progresivă a constrângerilor autorităților statului.

36. SPINOZA Baruch.
Filosof olandez (1632—1677).

A. **In Prob. Cosmologică.** Identifică Universul cu Dumnezeu, creatorul lui, întrucât Totul există în Dumnezeu, și nimic în afară de El, existent pretutindeni **(Panteism),** ca o substanță necesară **(causa sui).** Lumea este numai modificări ale acestei substanțe **(moduri),** determinate cauzal ca o **natură naturală** de către Dumnezeu, **natura naturantă.**

B. **In Prob. Cunoașterii.** Afirmă că Dumnezeu este substanța care gândește, iar Sufletul și Gândirea umană sunt numai „moduri" ale Gândirii Divine, tot așa cum Lucrurile sunt moduri ale Intinderii Divine. Corpul este o piedică pentru cunoașterea clară (adecvată) a ideilor sufletului, deoarece este dominat de afecte umane, care duc la cunoștințe inadecvate. Sunt trei moduri de cunoaștere: Percepția (pentru cunoștințe inadecvate), Rațiunea și Intuiția afectivă mistică (pentru cunoștințe adecvate), care duc la confundarea contemplativă cu Dumnezeu.

C. **In Prob. Morală.** Afirmă că Binele şi Răul sunt modurile afectelor umane asupra lucrurilor, întrucât ele sunt **utile** sau vătămătoare vieţii. Nu există o Libertate a voinţei, decât atunci când ideile adecvate, căpătate prin Raţiune şi Intuiţie contemplativă, desrobesc omul de Determinismul afectelor sale, care-l stăpânesc ca o **servitute umană,** împiedicându-l şi dela înfăptuirea virtuţii morale şi dela solidaritatea socială. Idealul moral este **Înţelegerea perfectă** a Naturii, a Omului şi a lui Dumnezeu, ca o supremă beatitudine („îmbătare de Dumnezeu").

37. TOMA din AQUINO.

Filosof italian, creştin (1225—1274)

Fixează raţional şi sistematic doctrina Creştinismului prin cele 612 întrebări cu 3.000 articole ale **Summei Teologice,** împăcând Dogma creştină cu Raţiunea filosofică şi ştiinţifică asupra problemelor despre Natură — Om — Dumnezeu.

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă Spiritualismul şi Teismul, întrucât Dumnezeu este „primul motor" şi „cauza primă" a tot ceea ce există; iar ca finalitate, Universul întreg (Natură şi Om), creat de Dumnezeu, are un început dar n'are sfârşit şi urmăreşte un scop, care este ajungerea la Dumnezeu.

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Afirmă un **intelect pasiv,** care primeşte din afară, prin experienţa vieţii, datele simţurilor şi le prelucrează în imagini („fantasme"), ca şi un **intelect activ,** care prin abstracţie duce cunoaşterea la noţiuni şi ştiinţă. Mai există şi un **intelect angelic,** atribuit numai îngerilor, superior intelectului uman, pasiv şi activ, ca o cunoaştere contemplativă a lui Dumnezeu. — Intelectul uman activ este o „introducere în credinţă". Adevărul şi credinţa, raţiunea şi dogma religioasă, nu se exclud, ci se completează.

C. **In Prob. Morală.** Afirmă că Binele trebue înfăptuit, întrucât legea morală este eternă, creată de Dumnezeu; însă, creatura este totdeauna imperfectă faţă de Creatorul perfect. Răul, este o privaţiune a înţelegerii, o lipsă de raţiune, de intelect activ în alegerea motivelor din actul **Libertăţii Voinţii,** constituind astfel o piedică ce şi-o pune omul singur în drumul către fericire şi beatitudine (contemplarea lui Dumnezeu).

38. VICO Giambattista

Filosof italian (1668—1774)

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă Spiritualismul şi Teismul, întrucât Universul este plăsmuirea lui Dumnezeu, cu o finalitate de

evoluţie fixată în voinţa oamenilor spre o vieaţă din ce în ce mai desăvârşită, prin Graţia Divină. — Materialismul, concepţia fizică a existenţii, nu poate procura explicativ **cauzele** şi **principiul** a tot ceea ce există. **Extensiunea** (întinderea), nu poate constitui principiul esenţial al substanţei, ci numai un „datum" al ei, o manifestare, o devenire. Tot astfel, Cauzalitatea necesară şi Determinismul ei.

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Afirmă Raţionalismul Universal, cu înţeles moral, întrucât postulează o „raţiune ideală eternă", manifestată evolutiv în vieaţa istorică a popoarelor spre culturalizare, în care vieaţă distinge trei epoci: **epoca simţului** (caracterizată prin forţă şi violenţă), **epoca fantaziei** (ca explicare a tot ceea ce este supranatural, prin autoritatea de sens Divin) şi epoca **raţiunii morale** (ca explicare de adevăr, dreptate şi umanitate). Prin acestea, afirmă o concepţie a **Dreptului Dinamic,** ca o biruinţă asupra Dreptului Static, întrucât afirmă o necesitate morală în evoluţia vieţii istorice către umanizare. Epocile acestea **(ciclurile istorice)** sunt în formă circulară sub formă de spirală. — Asupra Valorii Cunoaşterii, afirmă că nu se poate cunoaşte structura reală a Existenţii, pentrucă aceasta este creaţia lui Dumnezeu şi ca atare, numai Dumnezeu o poate cunoaşte. Se poate cunoaşte însă manifestarea Existenţii, dar nu pe calea raţionamentului deductiv al analizei, ci pe calea invenţiunii, a creaţiunii datum-ului, ca o participare lăuntrică a gândirii cu modul de a fi al Existenţii, ca o **iluminare emotivă,** ca o gândire poetică (Intuiţionismul estetic).

C. **In Prob. Morală.** Afirmă Optimismul Idealist, întrucât atribue Binelui şi Omului o finalitate dată de Providenţa Divină, pentru o vieaţă din ce în ce mai înfăptuitoare de cultură umanitară, prin ideea de Dreptate, obiect al tuturor aspiraţiilor ştiinţei şi vieţii. — Prin acest **Iluminism al Dreptului,** se aduce un fundament vieţii sociale, concepându-se Istoria ca operă socială, fundată pe raţiunea morală a fiecărui popor de a-şi organiza vieaţa prin voinţă şi înfăptuiri de valoare cultural umanitare.

39. ZENON.

Filosof grec (347—270 în. Chr.).

Reprezentantul Stoicismului, care pregăteşte adânca umanitate a Creştinismului şi care concepe Filosofia drept Logică, Fizică şi Morală.

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă Materialismul însufleţit (Hilozoismul), întrucât face din natura materială a Focului, substanţa eternă. Chiar Dumnezeu, este conceput ca fiind „corpul cel mai curat", iar Sufletul este un „suflu cald". Focul ca Substanţă Primă,

conţine germenii tuturor existenţelor şi el este Raţiunea, care organizează Universul. O Lege implacabilă a Naturii, determină cauzal „soarta" de devenire a Existenţii, care este însă de **ordine raţională** (nu materială) şi în care, Providenţa Divină prin Raţiunea ei, pătrunde şi orânduieşte Totul, fiindcă Raţiunea Lumii este chiar Dumnezeu.

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Afirmă Empirismul, întrucât Logica (gândirea) se fundează pe datele simţurilor. Cunoaşterea este goală de conţinut **(tabula rasa)** la naşterea omului şi prin Percepţii şi Reprezentări se alcătuesc Noţiuni, judecăţi şi Raţionamente prin exerciţii logice. Insă, o cunoaştere valabilă de Adevăr, are trebuinţă de **consimţirea activă** a spiritului pentru a deveni **evidentă.**

C. **In Prob. Morală.** Afirmă ca natură şi origină a Binelui aceiaşi Raţiune a Naturii, cu care trebue să se identifice fapta omului, prin **conformitate** desăvârşită. Prin această raţiune se ajunge la **fericirea universală** (nu la aceea personală, egoistă). Eudemonismul este înălţat deci la Umanitarism. Raţiunea Naturii şi conformismul omului cu aceasta, duce la înfăptuirea Datoriei de a face Binele, faţă de orice fiinţă umană. Din **înţelegerea** ordinei Naturii rezultă stăpânirea afectelor neliniştitoare: plăcerea şi durerea, sărăcia şi bogăţia, onoarea şi dezonorarea nedreaptă ce ţi-o acordă semenii; chiar vieaţa şi moartea devin indiferente, când se realizează suprema virtute a totalei indiferenţe **(Apatia)** în urma deplinei guvernări a omului prin raţiunea morală a datoriei împlinite **(Autarhia).**

40. WUNDT Wilhelm.

Filosof german (1865).

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă Paralelismul Psihofizic, cu preciziunea că raportul dintre Suflet şi Materie nu poate fi precizat, însă în ultima analiză Realitatea Universală este de natură spirituală, deoarece ea se prezintă ca o Totalitate de unităţi de Voinţă creatoare. Astfel, postulează **Principiul Sintezei creatoare şi Legea Creşterii Spirituale,** înlăturând noţiunea de „substanţă" pentru Spirit, fiindcă „deşi este unitar, nu este simplu; el este subiect, întâmplare, activitate, desvoltare — nu substanţă". — Astfel se afirmă ca finalitate un Evoluţionism Voluntarist Particular (nu individual, nici transcendental, nici naturalist).

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Face deosebire între Intelect (cunoaşterea existenţei empirice) şi **Raţiune** (cunoaşterea existenţei metafizice, însă nu dogmatic, ci prin „ipoteze permanente"). Astfel, deobeşte trei grupe de asemenea idei: **cosmologice** (despre infinitatea: spaţiului, timpului, materiei şi cauzalităţii), **psihologice** (despre

unitatea sufletului individual şi social) şi **ontologice** (despre unitatea materiei şi a sufletului, a Noneului, ca experienţă externă şi a Eului, ca experienţă internă). — Filosofia are rolul să unifice rezultatele ştiinţelor (care sunt numai parţiale şi uneori contradictorii) într'un sistem unitar şi în Psihologie introduce Metoda Experimentului.

C. **In Prob. Morală.** Afirmă că Binele, ca natură şi origină, este „produsul evoluţiei spirituale universale" către progresul colectiv, fiindcă „porticul Eticei este Psihologia colectivă, nu acea individuală", fundată pe **simpatie** şi **respect** ca mobile afective ale faptei morale. Motivarea prin raţiune, poate ridica la Liber Arbitru, la conştiinţă şi mobilele instinctive, întrucât Voinţa puternică are afect moral asupra eterogoniei scopurilor urmărite.

3 Iunie 1945
Craiova

Al patrulea INDICE

cuprinzând FILOSOFII ROMÂNI arătaţi de către D-nii Nic. Bagdazar şi Tr. Herseni în *Istoria Filosofilor Românî.*

FILOSOFIA PURĂ (LOGICĂ, EPISTEMOLOGIE, METAFIZICĂ).

1. DIMITRIE CANTEMIR. — Viaţa şi opera, Divanul lumii cu înţeleptul sau Giudeţul sufletului cu trupul, Sacro sanctae scientiae indepingibile imago (metafizica), Critica lui Aristoteles, Esenţa timpului, Cele patru specii vitale, Liberul arbitru, Logica, Caracterizare.

2. DELA CANTEMIR LA MAIORESCU. — Răspândirea cunoştinţelor filosofice, Autorii greci de manuale, Caiete, Traducerile din prima jumătate a sec. al 19-lea, S. Micu, Gh. Lazăr şi Eufrosin Poteca.

3. TITU MAIORESCU. — Viaţa şi opera, Influenţele suferite, Obiectul filosofiei, Concepţia despre Dumnezeu, Logica, Estetica, Psihologia, Rolul jucat în cultura română.

4. VASILE CONTA. — Viaţa şi opera. Concepţia epistemologică, Cunoştinţele provin din simţuri, Categoriile simţurilor, Percepţiile, Ideile abstracte: generale şi particulare, Ideile generale: de lucruri şi de calităţi. Ideile particulare: propriu zise şi legi, Idei abstracte absolute şi relative, Ideea de spaţiu şi timp, Perceperea raporturilor. Judecata, Memoria, Cunoştinţele sunt relative, Sistemul piramidal al cunoştinţelor, Metafizica, Temeiul metafizicei, Principiile existenţii, Teoria ondulaţiei universale, Formele evolutive: unde individuale şi unde pozitive, Origina şi transformarea vieţii, Teoria fatalismului.

5. C. RĂDULESCU-MOTRU. — Viaţa şi opera, Conceptul de metafizică, Critica conceptului de „conştiinţă în genere" al lui Kant, Personalitatea, rezultat sintetic al evoluţiei. Eul şi munca, condiţii ale personalităţii, Personalitatea poporului şi a individului, Vocaţia, Timp, Destin, Caracterizare generală,

6. P. P. NEGULESCU. — Viaţa şi opera, Critica apriorismului, Critica empirismului, Ştiinţă şi filosofie, Caracterizare generală.

7. ION PETROVICI. — Viaţa şi opera, Teoria cunoştinţei, Temeiul Metafizicei, Metoda în Metafizică, Ideea de Neant, Ideea de Dumnezeu, Problema nemuririi, Rosturile practice ale filosofiei.

8. ŞTEFAN ZELETIN. — Viaţa şi opera. Critica filosofiei ştiinţifice, Evanghelia Naturii.

9. LUCIAN BLAGA. — Viaţa şi opera, Sensul metodologic al dogmei, Deosebirea dintre dogme şi paradoxiile metafizice, Gândirea ştiinţifică şi metoda dogmatică, Intelect „enstatic" şi

„ecstatic", Obiectul cunoașterii înțelegătoare: misterul, Cunoașterea paradisiacă și luciferică, Articulațiile cunoașterii luciferice: plus-cunoaștere, zero-cunoaștere și minus-cunoaștere, Momentele cunoașterii individuale, Marele Anonim și censura transcendentă.

10. EUGENIU SPERANȚIA. — Viața și opera, Viața ca bază a problemelor filosofice, Cunoașterea și acțiunea, Propozițiile interogative.

11. MIRCEA FLORIAN. — Viața și opera, Conceptul de filosofie, „Datul ca atare", ca punct de plecare în filosofie. Reforma conceptului de experiență, Reforma conceptului de raționalism.

12. D. D. ROȘCA. — Viața și opera, Bazele metafizicei, Experiența obiectivă, Experiența metafizică, Dublul aspect al realității, Neliniște și desnădejde metafizică, Perspectivele filosofiei.

13. DAN BĂDĂREU. — Viața și opera, Metoda de investigare, Formele gândirii, Rolul imaginilor și raportul dintre voință și imagine, Elementele percepției și ale imaginei, Perspectivele filosofice, Tendința spre un monism spiritualist, Cauzalitatea, Finalitatea, Tendința spre finalism.

14. VASILE BĂNCILĂ. — Viața și opera, Corelatul fundamental și și metoda, Reformele necesare în diferitele discipline, Necesitatea metafizicei, Caracterele filosofiei.

15. NAE IONESCU și C. ANTONIADE. — Viața lui Nae Ionescu, Caracterizarea străduințelor sale, C. Antoniade și iluzia realistă, Incognoscibilul.

ESTETICA.

1. INCEPUTTURI ȘI CONTRIBUȚII. — Radu Ionescu, Titu Maiorescu, C. Dobrogeanu-Gherea, P. P. Negulescu, A. C. Cuza, R. Cerna, G. Ibrăileanu, H. Sanielievici, D. Tomescu, E. Lovinescu, Paul Zarifopol, D. Caracostea, Mihail Ralea, Eugeniu Speranția, Ștefan Nenițescu, Camil Petrescu, Lucian Blaga.

2. MIHAIL DRĂGOMIRESCU. — Viața și opera, Noua orientare în critică, Lumea fizică, Lumea psihică, Lumea psiho-fizică, Știința literaturii, Analiza operii artistice.

3. TUDOR VIANU. — Viața și opera, Frumosul natural și frumosul artistic, Metodele în estetică, Bunuri și valori, Structura operii de artă Filosofie și poezie.

4. LIVIU RUSU. — Viața și opera, Creația artistică. Fazele creației artistice, Tipurile creației artistice, Estetica poeziei lirice.

FILOSOFIA DREPTULUI.

1. INCEPUURI.

2. MIRCEA DJUVARA. — Viața și opera, Drept și filosofie, Funcția creatoare a gândirii. Relaționismul, Cunoașterea și realitatea juridică, Ierarhia cunoștințelor, Drept și morală, Analiza fenomenului juridic, Drept pozitiv.

3. EUGENIU SPERANȚIA. — Opera, Dreptul și viața, Apriorismul în drept, Legile evoluției dreptului, Norme cardinale și norme adventive, Statul.

FILOSOFIA ISTORIEI.

1. INCEPUTURI.

2. ALEXANDRU HASDEU. — Problema timpului nostru, Obiectul ştiinţei istoriei, Legea polarizaţiei.

3. BOGDAN PETRICEICU HASDEU. — Viaţa, Istoria critică a Românilor, Elementele constitutive ale naţiunii, Problema progresului.

4. A. D. XENOPOL. — Viaţa, Natura ştiinţei, Clasificarea ştiinţelor, Valoare, lege şi serie, Inferenţa ca metodă în istorie, Factorii evoluţiei, Caracterul propriu al istoriei ca ştiinţă.

5. NICOLAE IORGA. — Viaţa, Caracterul istoriei ca ştiinţă, Ideile ca forţe active în fenomenul istoric.

6. VASILE PÂRVAN. — Viaţa, Concepţia metafizică a istoriei, Obiectul istoriei, Aperceptia istorică şi modalităţile ei, Devenirea şi ritmul, Categoriile devenirilor istorice, Categoriile ritmului.

7. D. DRĂGHICESCU. — Viaţa şi opera, Sociologie şi psihologie, Idealism şi spiritualism sociologie, Nouvelle cité de Dieu, Incheere.

FILOSOFIA CULTURII.

1. CONTRIBUŢII ŞI TEORII. — M. Eminescu, C. Stere, D. Gusti, Nae Ionescu, Nichifor Crainic.

2. C. RĂDULESCU-MOTRU. — Cultura română şi politicianismul, Cultură şi civilizaţie, Românismul, catehismul unei noui spiritualităţi.

3. S. MEHEDINŢI. — Viaţa şi opera, Caracterul etnografic al civilizaţiei şi culturii, Civilizaţia, Cultura, Civilizaţie şi cultură.

4. P. P. NEGULESCU. — Diferite concepţii ce stau la baza crecţiei culturii, Factorii determinanţi ce stau la baza vieţii intelectuale şi active, Factorii adiţionali, Problema specificului naţional.

5. I. PETROVICI. — Conceptul de cultură şi civilizaţie, Foloasele culturii.

6. L. BLAGA. — Trilogia culturii, Critica concepţiilor morfologice şi psihologice din filosofia culturii, Noua interpretare a inconştientului, Problema stilului, Factorii primari şi secundari, Spaţiul mioritic, Catolicismul, protestantismul şi ortodoxismul ca forme de viaţă, Cultură minoră şi majoră, autonomia lor, Metafora, Cultură şi civilizaţie, Rolul Marelui Anonim.

7. TUDOR VIANU. — Definiţia analogică a culturii, Procesul dialectic al culturii, Intoarcerea la idealurile morale ale clasicismului.

8. Alţi gânditori. — Gr. Tăuşan, Mihail Rădulescu, I. D. Gherea, Ştefan Lupaşcu.

9. PERIODICE.

SOCIOLOGIA.

I. Premergătorii sociologiei românești.

N. Milescu, D. Cantemir, Budai-Deleanu, D. Golescu, I. Codru-Drăguşanu şi Anton Pann.

II. Începuturile sociologiei românești în ideologiile politice.

A. Sociologia paşoptistă şi liberală.
I. Eliade Rădulescu, N. Bălcescu, I. Ghica, I. C. Brătianu, Şt. Zeletin.

B. Sociologia conservatoristă.
P. P. Carp, Titu Maiorescu, C. Rădulescu-Motru.

C. Sociologia socialistă.
Th. Diamant, C. Dobrogeanu-Gherea.

D. Sociologia poporanistă şi ţărănistă.
I. Ionescu dela Brad, C. G. Stere, R. Rosetti, V. N. Madgearu.

E. Sociologia naţionalistă.
M. Kogălniceanu, B. P. Hasdeu, M. Eminescu, A. C. Popovici, A. C. Popovici, A. C. Cuza.

III. Sociologia de specialitate.

A. Primele încercări.
V. Conta, A. D. Xenopol, D. Drăghicescu, Spiru Haret. — (C. Dimitrescu-Iaşi, G. D. Scraba, H. Fundăţeanu etc.).

B. Primul sistem de sociologie.
D. Gusti.

C. Sociologia de catedră.

Universitatea din Bucureşti.
(D. Gusti, G. Vlădescu-Răcoasa, M. Vulcănescu, H. H. Stahl, T. Herseni, A. Golopenţia, N. Petrescu).

Universitatea din Iaşi.
(P. Andrei, V. Harea, I. Lupu, Moisuc), M. D. Ralea, Al. Claudian.

Universitatea din Cluj şi Cernăuţi.

(E. Sperantia, C. Sudeţeanu, G. Marica, T. Brăileanu, L. Ţopa, V. I. Bărbat, P. Andrei, T. Brăileanu, E. Sperantia).

D. Cea dintâi şcoală sociologică românească.

Institutul Social Român.
Şcoala sociologică dela Bucureşti.

(M. Vulcănescu, D. C. Georgescu, A. Golopenţia etc.), a. H. H. Stahl. b. T. Herseni.

A

A. — *In Logică.* Literă cu care se simbolizează exprimarea judecății universal-afirmative. (Însușiri de ale predicatului se găsesc la întreg subiectul gândirii ca rezultat al comparației).

A... și AN... — Prefixe, adăogate unor termeni, pentru a arăta lipsa însușirilor termenilor cărora li se adaogă. (Astfel: A-bulie, An-normal etc).

A = A. — *In Logică.* Formulă cu care se exprimă Principiul Identității: O Noțiune este egală cu înțelesul ei de: calitate, cantitate, relație și modalitate. (Vezi: *Noțiunea* și *Princip. Identității).*

ABERAȚIE. A. — *In Gândirea logică:* Eroare. Greșeală.

B. *In Fiziologie,* se atribue diferitelor funcțiuni fiziologice și sufletești împiedecate să-și îndeplinească scopul din diferite cauze. (Astfel: Aberația vederii — Aberația judecății, etc).

ABNEGAȚIE. — *In Morală.* Renunțare voluntară la interesele personale în favoarea altuia: merge până la sacrificiul de sine.

ABULIE. — *In Psiho Patologie.* Fără Voință. Lipsa hotărîrii de a executa acțiuni, din cauza lipsei: fie a intențiunii, fie a efortului de atențiune necesar executării unei acțiuni.

1. Abulicul execută numai acțiuni vechi, care au devenit automate prin repetare — neputând executa acțiuni noi, fiindcă efortul cerut de asemenea acțiuni îi cauzează suferință. Abulia este o boală a sufletului și are forme deosebite în alienația mintală.

2. Voința normală este alcătuită din: a). Intențiunea intelectuală: b). Deliberarea între: intențiunea inițială și altele noi care pot apărea posterior, adesea protivnice acelei inițiale și c). Hotărîrea, asupra executării uneia din intențiunile deliberate. (Este lămurită aci, Voința Deliberativă Superioară — nu Voința Instinctivă, nici Voința Reflexă și nici Voința Spontană. Vezi, *Voința).*

ABSOLUT. — *In Filosofie.* Ceea ce este fără: dependență, limită, condiție, relație, schimbare. — Este, existența în sine, care n'are nevoie de nici o altă existență, dar care poate avea relațiuni cu alte existențe. — în care caz acestora le este Cauză primă.

1. *Filosofia Religiei* atribue lui Dumnezeu. Divinitate absolută. *Platon* afirmă existența ideilor absolute: Adevărul absolut — Frumosul absolut — Binele absolut, suveran. *Hegel,* afirmă Spiritul absolut. *Schopenhauer* definește absolutul astfel: „Este tot ce există, durează și a survenit. El nu trebue căutat în sfere imaginare, căci este limpede că ma-

teria satisface pe deplin aceste exigenţe".

ABSOLUTISM. — A. *In Filosofie.* Metafizica Absolutului.

B. *In Logică.* Puterea exclusivă, fără reserve, a Principiilor raţiunii pentru a afla adevărul.

C. *In Politică.* Conducerea Statului după voinţa exclusivă a Şefului Statului fără a se acorda libertăţi poporului. (Vezi: *Despotism — Tiranie).*

ABSTINENŢA. — *In Morală.* Renunţare voluntară la satisfacerea unei trebuinţe, sau a unei dorinţe.

ABSTRACT. — *In Logică.* Tot ceea ce se înţelege cu ajutorul numai al raţiunii, fără să aibă existenţă materială. — Opus este Concret. Astfel, sufletul este abstract, materia este concretă. (Vezi: *Suflet — Materie — Concret*).

ABSTRACŢIUNEA. — *In Psihologie.* Operaţia gândirii, prin care se înlătură deosebirile dintre diferitele unităţi de cunoştinţă (Intuiţii — Noţiuni), care s'au comparat.

1. Prin Abstracţiune gândirea desface cunoştinţele (Disocierea), iar prin Generalizare opreşte numai asemănările cunoştinţelor care s'au comparat (Asocierea).

2. Abstracţiunea trebue deosebită de *Generalizare,* deoarece prima izolează o însuşire de alte însuşiri aflate în fenomen, fără a ţine seamă de faptul că însuşirea izolată se va găsi şi la alte fenomene — pe când Generalizarea uneşte fenomenele care au însuşiri comune, fără a ţine seama de celelalte însuşiri deosebitoare de cele comune.

3. Abstracţiunea este logică numai când nu se amestecă, confundându-se asemănările cu deosebirile. (Considerându-se asemenea ceea ce este deosebit şi deosebit ceea ce este asemenea). — Numai gândind astfel se determină şi se fixează înţelesul de calitate şi cantitate al fenomenelor, care va fi apoi exprimat prin cuvânt. Fiecare cunoştinţă, cu înţelesul ei precis fixat în definiţia ce urmează a *i* se da ca noţiune, satisface astfel principiul de bază al raţiunii, care e *Identitatea* (Vezi).

4. Odată fixate asemenea înţelesuri cunoştinţelor, gândirea le sistematizează, ordonându-le în noţiuni cu înţelesuri din ce în ce mai goale de însuşiri, deci mai generale, mai pure, mai abstracte, trecând şi ridicându-se dela speţe la genuri, fiecare cu *diferenţa specifică* fixată, spre a constitui unităţi de gândire valabile oricăror operaţii raţionale.

5. Procedând astfel, gândirea poate studia infinita şi variata fenomenalitate, reducând-o la unităţi din ce în ce mai generale exprimate în cuvinte. Ştiinţa se face posibilă prin *reducerea varietăţii la unitate,* aflându-se cauze şi explicări valabile (sau cel puţin suficiente) tuturor fenomenelor Universului.

6. Ştiinţa porneşte dela abstracţiuni şi ajunge tot la abstracţiuni, din ce în ce mai generale. Un fenomen oarecare devine obiect de cercetare ştiinţifică, numai dacă poate fi grupat cu altele de acelaşi fel într'o *clasă.* Aceste clase pot fi grupate apoi într'o clasă mai generală şi tot aşa mai departe merge drumul abstracţiunii, care dă posibilitate omului să înţeleagă gândirea semenilor săi, gândire comună cu a lui şi a tuturora din grup, dobândită din Comparaţie şi redată apoi prin cuvinte, semne

şi simboluri. Fără gândirea prin abstracţie nu se pot concepe relaţiuni sociale, deoarece fiecare ar avea un limbaj propriu al său, colorat de afectivitatea şi interesele lui.

7. Gândirea *fără abstracţie* gândeşte fenomenele prin însuşirile lor concrete, pe când acea *prin abstracţie* le gândeşte prin însuşirile abstracte, esenţiale şi astfel fenomenele, din reale şi concrete cum sunt, devin ideale şi abstracte în gândire.

8. Precizăm însă că, gândirea prin abstracţie nu este cu totul lipsită de gândire fără abstracţie. Rămâne în seama Educaţiei şi a Culturii fiecăruia posibilitatea de a se putea depărta treptat de afectivitatea şi interesele lui, spre a ajunge la înţelesuri abstracte, pure, ideale, pentru fenomenele concrete şi reale.

9. La primitivi, la copii şi adesea la femei, se constată gândirea fără abstracţie, deoarece aceştia gândesc concret, prin Intuiţie (nu prin Noţiuni) colorate de dorinţele actuale momentului gândirii. De aici lipsa de stabilitate a înţelesurilor ce aceştia dau fenomenelor şi cuvintelor prin care îşi exprimă gândirea. Ei n'au încă structuralizate în gândire necesitatea Cauzalităţii şi a Determinismului Universal fiindcă la ei intervin factori de: mister, basm, spirite, etc., pe lângă afectivitate şi interes propriu. Copilul în deosebi, îşi începe abstracţia prin deosebiri (nu prin asemănări), fiindcă el vede în fenomene numai ceea ce îi place să vadă şi să facă cu acele fenomene. Apoi, lui nu-i apar distincte unul de altul fenomenele din juru-i, ci în generalităţi. El spune: casă — masă — cal, etc.

Numai către 6 ani, copilul începe să individualizeze fenomenele din jurul lui, fiecare prin însuşirile pe care le are, începând prin aceasta Intuiţiile şi odată cu ele Comparaţia, fie a fenomenului cu el însuşi în diferite ocaziuni, fie cu alt fenomen sau cu altele. Din comparaţie rezultă asemănări şi deosebiri şi astfel începe gândirea prin abstracţie.

10. *Durkeim* afirmă: gândirea prin abstracţie a individului este determinată de *gândirea socială;* că înţelesurile noţiunilor sunt fixate de societate şi concretizate în cuvinte ca mod de gândire general şi impersonal; că individul primeşte prin cuvintele învăţate şi înţelesurile lor. Astfel, limbajul este fixat de societate. Dicţionarul unei limbi cuprinde chiar înţelesurile noţiunilor şi astfel constitue un adevărat *îndreptar* pentru folosirea exactă a acestor înţelesuri — punct de plecare pentru Comparaţia prin abstracţie, care duce la făurirea Judecăţilor şi Raţionamentelor.

11. *Schopenhauer* defineşte abstracţiunea: „O aruncare de bagaj nefolositor care se poate lăsa la o parte, spre a se putea mânui mai cu uşurinţă cunoştinţele ce sunt de comparat. Acest bagaj nefolositor este format din însuşirile numeroase întâmplătoare, neesenţiale, ale lucrurilor reale".

12. *Spiritualiştii* afirmă că abstracţiunea este funcţiunea principală a sufletului prin care se şi afirmă ca o *entitate.*

13. *Materialiştii* afirmă că abstracţiunea este o necesitate a unei legi *fatale,* îndată ce omul se află în faţa fenomenelor (independentă deci de voinţa şi sufletul său).

ABSTRACTO. (In). — *In Logică.* Gândirea care *deduce* concluziuni din premise conţinând adevăruri fie chiar numai presupuse — deoarece nu se preocupă dacă a-

ceste concluziuni sunt sau nu realităţi care să se verifice (— cum este cazul în gândirea numită *în concreto* bazată pe fapte reale ale experienţii controlate şi verificate).

ABSURD. — A. *In Psihologie.* Gândirea care nu numai că nesocoteşte principiile şi regulele raţiunii (fiindcă în acest caz ar fi, eroare, greşeală), dar întrece limitele eroarei, fiind gândire fără sens.

B. *In Matematică.* Înţeles special de metodă — aspect al Demonstraţiei — prin care se admite falsitatea unui adevăr drept adevăr, pentru ca apoi să se dovedească indirect adevărul de demonstrat.

C. *In Filosofia lui Tertulian,* expresiunea „Credo, quia absurdum est" are înţeles de admiterea lui Dumnezeu prin revelaţia credinţii, întrucât prin raţiune nu se poate cunoaşte şi nici admite existenţa lui Dumnezeu.

ACADEMIE. — A. *La origină.* Şcoală înfiinţată de *Platon* pentru învăţarea filosofiei, în grădinile numite Akademos.

B. *Înţelesul actual.* Instituţie de cultură superioară.

ACCIDENT. — A. *In Filosofie.* Acele însuşiri ale fenomenului care pot să se schimbe şi chiar pot lipsi, fără ca prin aceasta fenomenul să se schimbe sau să dispară (spre deosebire de alte însuşiri ale aceluiaşi fenomen, care sunt necesare înseşi existenţei fenomenului, numite esenţiale sau specifice). Accident este sinonim cu *Contingent.*

B. *Înţeles comun.* Ceea ce se întâmplă pe neaşteptate (*accidit*), dar fără ca să poată produce schimbare totală acolo unde se produce.

ACROMATOPSIE. — *In Psiho-Patologie.* Boală vizuală, moştenită sau dobândită, din cauza căreia bolnavul nu distinge culorile — fie că boala este generală, pentru orice fel de culoare — fie că este parţială, redusă la neputinţa de a apercepe numai una din culori (Vezi *Daltonismul*).

A CONTRARIO. — *In Logică.* Gândire care demonstrează înţelesul nestabilit al unei noţiuni prin asemănarea cu o altă noţiune cu înţeles stabilit.

Mai poartă denumirea de *A Pari.* Expresiunea are aplicaţiune *în materie juridică.*

ACOSMISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Teorie care neagă existenţa cosmosului (Universului) ca realitate, independentă de Dumnezeu, creatorul lui. (*Spinoza*).

ACROMATIC. — *In Metodologie.* Ceea ce se ascultă. — Denumire dată metodei de expunere a teoriilor filosofice în şcoalele greceşti — numită azi metoda *Expositivă.*

ACTIV. — Ceea ce este capabil de acţiune. — Opus este *Pasiv.*

ACŢIUNE. — Influenţa exercitată de o existenţă asupra altei existenţe.

1. *M. Blondel* precizează astfel înțelesul filosofic al termenului acțiune: Cuprinde două probleme: 1) Studiul raporturilor gândirii cu acțiunea, în scopul de a constitui o critică a vieții și o știință a practicii, împăcând astfel teoriile: Intelectualismul cu Pragmatismul (Vezi) și 2) Studiul raporturilor: Știința cu Credința și Filosofia cu Religia — în scopul de a le împăca și a găsi drepturile Religiei în sufletele tuturor.

ACTIVISM. — *Teorie filosofică* fixată de *Eucken*, prin care se afirmă că: Adevărul este Vieață și acțiune, nu simplu Intelect, cunoaștere abstractă — cum nu este nici ceea ce este numai util.

ACTUALIZARE. — Trecerea dela posibilitatea unei acțiuni (potențialitate) la însești desfășurarea acțiunii.

ACUITATEA Simțurilor. — *In Psiho Fiziologie.* 1. Posibilitatea simțurilor de a prinde vibrațiuni din ce în ce mai slabe ca intensitate și 2. Finețea de a distinge două vibrații, mai mult sau mai puțin depărtate, în privința calității sau gradelor lor de intensitate. (Termeni: Acuitate vizuală, auditivă, etc).

ACUSTICA. — Știință, *speță a Fizicii*, al cărei obiect este sunetul (vibrații sonore ale energiei fizice).

ADAPTARE. — *In Filos. Biologiei:* Modificarea unei funcțiuni a vieții — sau numai a unui organ vital pentru a se pune în acord cu mediul, intern sau extern — al viețuitorului (*Vezi Darwinism).*

Sinonim cu *Acomodare* — însă uneori i se restrânge înțelesul acestuia numai la modificările impuse fiziologiei viețuitorului în timpul vieții sale proprii, — nu și acelor moștenite cum este înțelesul adaptării.

ADECUAT. — Calitatea unei cunoștințe de a corespunde complet înțelesului său, pe care trebue să-l cuprindă. Este deci sinonim cu *Adevărat.*

ADEVĂR. — A. *Înțeles general.* Valoarea unei cunoștințe de a fi admisă de cât mai mulți în timp și în spațiu, fie că este admisă: pe calea simțurilor (Empirismul), pe calea rațiunii (Raționalismul), pe amândouă aceste căi (Empiro-Raționalismul), pe calea intuițiunii (Intuiționismul intelectual sau afectiv), fie pe calea revelației divine (Misticismul).

B. *In Logică.* Adevăr este numai acela obținut exclusiv prin rațiune din materialul concret oferit simțurilor de Univers și adus rațiunii, spre a-i da înțeles și valoare de adevăr. Astfel, Logica este știința adevărului rațional. — Opus este *Eroarea.* (Vezi).

1. Se admite o ierarchie de valori, drept grade ale adevărului, astfel: *Principiul — Axioma — Postulatul* și *Legea* (Vezi).

2. Adevărul este opera oamenilor geniali oferită celorlalți muritori pentru civilizarea și culturalizarea lor. Prin îndelungate străduințe s'au făcut propagarea și adaptarea lor de către cei

mulţi. Atunci, când adeziunea la ele a devenit cât mai generală, au căpătat denumirea de Adevăr.

3. Însă adevărurile nu sunt permanente, nu sunt definitiv şi pentru totdeauna fixate, nu sunt dogme. Ele progresează şi în calitate şi în cantitate. Istoria culturii înregistrează acest efort permanent pentru cât mai adevărat şi pentru cât mai mult adevăr. Universul devine din ce în ce mai cunoscut, ca o dovadă a biruinţii gândirii şi omul se spiritualizează prin cultură, care-l face să se prosterneze în faţa Creaţiunii Divine.

„AD HOMINEM". — Argument cu valoare de adevăr numai faţă de persoana căreia i se face demonstraţiunea — fie că argumentul se sprijină pe o eroare, fie că se sprijină pe o concesie făcută adversarului în discuţiune.

ADIFORIE. — *In Filosofia Moralei.* Fără emotivitate. Stare sufletească lipsită de emoţiile ce trebue să rezulte din deosebirile dintre judecăţile de valoare, care se fac asupra existenţelor. Pentru *Pyrrhon* este Binele Suveran spre care trebue să tindă înţelepciunea.

ADJECTO. (In). — *In Logică.* Formă de gândire care cuprinde comparaţia între un subiect şi un predicat, care predicat este chiar negaţia subiectului. (Ex: Surzii aud; Orbii văd; etc).

Orice contradicţie poate fi o contradicţie în adjecto formală — fiindcă o contradicţie a doi termeni (fiecare cu înţelesul lui) este în fond o contradicţie între două judecăţi şi una dintre aceste judecăţi presupune un principiu sau o consecinţă, care este contradictorie celeilalte judecăţi. (Vezi, *Contradicţia).*

ADMINISTRATIV. (Drept). — Speţă a ştiinţii Dreptului Public având ca obiect fixarea legilor privitoare la Datoriile şi Drepturile acelei Puteri ale Statului, care are funcţiunea să facă astfel ca legile să fie executate de populaţie. Puterea aceasta se numeşte Administrativă sau Executivă şi este încredinţată: Capului Statului, Miniştrilor şi Funcţionarilor Statului.

ADVENTICE. (Idei). — *In Filosofia Cunoaşterii.* Cunoştinţele căpătate prin simţuri.

Termen întrebuinţat de *Descartes* în opera Meditaţiuni, în care formulează trei feluri de idei cu care se poate cunoaşte Universul — şi anume: 1) *adventice,* 2) *factice* (formate de gândire din cele adventice) şi 3) *înnăscute,* care sunt: universale şi necesare şi aparţin gândirii în sine (nu gândirii individuale cum aparţin cele adventice şi factice).

AFAZIE. — *In Psiho-Patologie.* Sindrom de boală nervoasă, care se manifestă prin imposibilitatea de a vorbi, fie parţial pentru anumite cuvinte, fie total. Organele vorbirii: laringele, coardele vocale, limba, nu pot executa mişcările vorbirii, deşi nu există vreo paralizie a lor. Sinonim cu: *Alalie* şi *Afenie.*

AFECTE PRIME. — *In Psihologie.* Afectele (plăceri şi neplăceri) din care îşi trag origina toate celelalte afecte. Ele sunt trei: *Frica — Mânia* şi *Simpatia.*

AFECTIVITATE. — *In Psihologie.* Una din cele trei însuşiri de orientare ale sufletului, prin care individul simte plăceri şi neplăceri privitoare la ceea ce ştie despre Univers (Intelect) şi la ceea ce făptueşte el, cu voie sau fără voie (Voinţă). — Mai poartă denumirea de: Ton afectiv al intelectului şi voinţei, sau Colorit afectiv. (Vezi *Sensaţie* şi *Sentiment).*

1. Sunt cuprinse în afecte: Inclinaţiile — Emoţiile — Sentimentele inferioare (sensoriale) ca şi cele superioare (artistice, morale, patriotice, ştiinţifice şi religioase) — Sentimentele primare (frica, mânia, simpatia), — Pasiunile — Patimile şi Fobiile.

2. Afectele, împreună cu Intelectul şi Voinţa, alcătuesc finalitatea de orientare a sufletului, existente alături una de alta şi toate trei la un loc, legate de Totul sufletesc (Bloc — Configuraţie — Eu) în mod ireductibil şi inseparabil.

3. Afectivitatea mai are şi înţelesul de modificare a Eului. *Spinoza* consideră afectele ca „excitaţiuni ale corpului". *Condillac* afirmă că Afectul este o sensaţie, care nu se poate concepe fără un Eu — ca Subiect. — Astfel, a fost considerată drept cunoştinţă (Intelect), întrebuinţându-se termenul de *Intuiţie* pentru cunoştinţa cea mai simplă şi termenul de *Sensaţie* pentru plăcerea şi neplăcerea (Afectivitatea) cea mai simplă. Intuiţia a fost considerată inerentă existenţii (ca obiect de cunoaştere), iar Sensaţia inerentă Sufletului (ca subiect de cunoaştere).

In acest înţeles i s'au atribuit Afectivităţii două moduri de a fi: 1) modul pasiv (sensaţii de plăceri şi dureri) şi modul activ (tendinţe, înclinaţiuni şi dorinţe de mişcare). *Schopenhauer* afirmă că puterea afectelor este aşa de mare încât întrece funcţiunile cunoaşterii. *Bergson* de asemenea (Vezi *Intuitionism).*

AFERENT. — *In Psiho Fiziologie.* Numire dată funcţiunii acelor nervi care transmit vibraţiile prinse din energia existenţii centrilor nervoşi, care le vor prelucra în fenomene sufleteşti cu însuşiri de: intelect, afect şi voinţă.

Termenul este sinonim cu *Centripetal* şi este opus celui de *Eferent* sau *Centrifugal,* atribuit altor nervi care au funcţiunea să transmită ordinele (îndemnurile) către mişcare, date de centrii nervoşi organelor respective (muşchi, tendoane, oase), care vor executa mişcarea ordonată.

AFINITATE. — Legătură sau atracţiune rezultată din asemănare fizică sau sufletească (analoagă cu atracţiunea moleculară din combinaţiile chimice).

AFIRMAŢIUNE. — *In Logică.* Actul prin care se gândeşte ca adevărat un raport între Subiectul şi Predicatul unei Judecăţi (fie că se afirmă, fie că se neagă Subiectul prin Predicat).

AFIRMATIVE. (Judecăţi). — *In Logică.* Acele Judecăţi care au proprietatea formală a categoriei Calitate *(Kant)* prin care gândirea constată şi atribue Subiectului însuşiri de ale Predicatului (Vezi *Categorie).*

1. Gândirea de comparaţie între S. şi P. nu trebue făcută numai privitor la însuşirile lor (calităţile, conţinutul lor), ci şi privitor la cuprinsul lor (cantitate, extin-

dere, sfera). — Astfel că Afirmaţia (ca şi Negaţia) are două forme: 1) *Universală*, când Predicatul afirmă (sau neagă) întreg Subiectul: 2) *Particulară*, când P. afirmă (sau neagă) numai o parte din S. *Kant* afirmă şi o a treia formă: *Singulară*, când P. afirmă (sau neagă) numai despre un exemplar al Subiectului.

2. Afirmaţiunea nu trebue confundată cu Aserţiunea, deoarece aceasta este una dintre cele trei modalităţi ale Judecăţii (apodictice — problematice — asertorice) şi apoi, afirmaţiunea este opusă negaţiunii, pe când aserţiunea poate fi şi afirmativă şi negativă.

3. Afirmaţiunea poate fi — după relaţia dintre S. şi P. — sau *categorică*, sau *condiţională*.

4. Judecata Afirmativă — Universală este simbolizată în Logică prin litera A, iar cea Afirmativă — Particulară prin litera I.

AFORISM. — Exprimarea: scurtă, concisă, profundă şi complexă — fie a unei întregi Teorii, fie a unui Principiu general şi fundamental cuprinzător de fenomene multiple şi variate.

Este mai cuprinzătoare decât o Definiţie, deşi poate fi mai scurtă ca exprimare.

A FORTIORI. — *In Logică*. Formă de Raţionament în care trebue mai întâi stabilit adevărul din premise, pentru a fi valabil adevărul din concluzie.

AGNOZIE. — In *Psiho-Patologie*. Fără cunoaştere. — Boală sufletească, care face cu neputinţă recunoaşterea şi cunoaşterea fenomenelor prezente simţurilor, deşi organizarea şi funcţia simţurilor este normală. — Este un *Sindrom*. (Vezi).

1. Agnozie *vizuală* sau *Cecitate psihică*, totală sau parţială, cu forma ei particulară de *Cecitate verbală*.

2. Agnozie *tactilă* sau *Astereognozie kinestetică*.

3. Agnozie *auditivă* sau *Surditate psihică*, totală sau parţială, cu forma ei particulară de *Surditate verbală* — (Vezi acestea).

AGNOSTICISM. — *In Filosofia Cunoaşterii*. Denumire dată teoriilor asupra Valorii cunoaşterii, care afirmă imposibilitatea cunoaşterii pentru existenţa în sine a Universului, deşi asemenea existenţă ca fiinţă şi ordine universală se impune cu necesitate gândirii. — Cuvântul este inventat de *Huxley*. (Vezi şi lămuririle de sub *Scepticism* şi pe cele de sub *Spiritualism*).

AGRAFIE. — *In Psiho-Patologie*. Fără scriere. — Boală sufletească care pune pe bolnav în imposibilitate să scrie, deşi organele respective scrisului (mâna, degetele, articulaţiile) sunt sănătoase. Este un *Sindrom* (Vezi).

AGROFOBIE. — *In Psiho-Patologie*. Teama de câmp. — Sindrom de boală nervoasă care se manifestă prin teama de a traversa spaţii goale, cum de exemplu o piaţă sau un loc viran.

ALGEBRA. — *Ştiinţă Matematică*, ca speţă, care are drept obiect cantitatea pură de orice calitate a fenomenelor cantificate, la care se aplică.

Elementele ei sunt Simbolurile (numere, cantităţi, nedeterminate) şi de aceea Algebra este considerată ca o prelungire a *Aritmeticii* — (Vezi).

ALGORISM (Algoritm). — Sistem de notare simbolică prin semne convenţionale a cifrelor arabe şi a feluritelor procedee de calcul. (Ex: notarea zecimală, algebrică, etc).

ALIENAŢIE. — A. *Ca termen general medical.* Boală sufletească. Fiindcă nu i se poate fixa limita, unde sfârşeşte sănătatea mintală şi unde începe boala, este întrebuinţat din ce în ce mai rar în Psihiatrie (Ştiinţa bolilor sufleteşti).

B. *Înţelesul etimologic.* Alienat este „acela care nu-şi mai aparţine". *P. Janet* pornind dela acest înţeles spune că alienatul nu este responsabil de pericolul ce-l săvârşeşte fie altora, fie lui însuşi.

ALEGORIE. — Simbolizarea în întregime, concretă, a ceea ce se urmăreşte: povestire, tablou, etc. Se deosebeşte de *Simbol,* întru cât acesta este numai parţial.

ALTERNATIVA. — A. *In Logică.* Sistem de Judecăţi în care numai una este adevărată. *Renouvier* numeşte Principiul Terţiului Exclus, Principiul Alternativei. (Vezi *Dijunctive Jud).*

B. *In înţeles comun.* Posibilitatea sau necesitatea de a alege între mai multe hotărîri de luat (Vezi, Princ. *Terţiului Exclus).*

ALTRUISM. — *In Filosofia Moralei.* Teorie care afirmă că fapta omului este determinată de ideea de a face Bine altuia, putând merge până la nesocotirea şi sacrificarea binelui personal.

Binele altuia, ca Sentiment, este o evoluare a sentimentului primar, originar, al Simpatiei.

1. Altruismul este teoria afirmată de *A. Comte* pentru a o opune teoriei Egoismului, ca şi Edonismului, Individualismului şi chiar Utilitarismului, în ceea ce priveşte exclusivitatea afirmativă a interesului personal. — (Vezi aceste Teorii).

2. Teoria Utilitarismului *(A. Smith)* consideră altruismul ca o derivaţie a egoismului afirmând că „iubirea de aproapele este iubirea de sine". — *Dr. Dubois* spune: „Altruismul nu-i decât un egoism deghizat". Tot astfel, *La Rochefoucauld* şi *Freud.*

3. Teoria Pozitivismului *(A. Comte)* consideră şi Egoismul şi Altruismul ca sentimente deopotrivă de originare, nederivate unul din altul, afirmând că „iubirea pentru aproapele este pentru aproapele" (nu pentru sine).

4. Teoria Naturalismului *(Littré, Darwin,* etc.) consideră că amândouă derivă din cele două funcţiuni necesare vieţii, astfel: Egoismul din nutriţie, ca instinct al conservării individuale; iar Altruismul din reproducţie, ca instinct al perpetuării speciei.

5. Teoria Voluntarismului consideră şi ea Altruismul ca o formă de Voinţă instinctivă (nu ca Sentiment al Ideei de Bine).

6. Teoria Intelectualismului îl consideră ca pe o normă determinată de Ideea pur intelectuală a binelui altuia — deosebită de Ideea binelui personal.

AMBIGUITATE. — *Înţeles general.*

Echivoc. Posibilitatea de a exprima şi a înţelege un acelaş cuvânt prin înţelesuri aparţinând la noţiuni diferite (două sau mai multe). Astfel, cuvântul „capră" are înţeles de: animal, de unelţă pe care se taie lemnele cu fierestrăul, şi de loc în trăsură unde este aşezat conducătorul trăsurii. De asemenea, sare, înţelesul de verb şi de mineral, etc. Opusul echivocului este *Univoc* (Vezi).

1. Prin asemenea echivocuri se fac posibile erorile de raţionament, fie a acelor voite (Sofisme), fie a celor fără voie (Paralogisme). (Vezi aceasta).

2. Nu trebue confundat Echivocul cu *Amfibologia* (Vezi).

AMETROPIE. — *In Pshio-Patologie.* Fără măsura vederii. Boală a vederii, cuprinzând miopia şi hipermetropia. Razele de lumină se concentrează, fie înaintea retinei (Miopia), fie dincolo (Hipermetropia), din cauza curburei anormale a cristalinului. Mai are denumirea de *Emetropie.*

1. Nu trebue confundată cu *Presbiţia,* — deoarece această boală provine din cauza slăbirii putinţii de acomodare a muşchilor care acţionează cristalinul. — Este un Sindrom.

AMFIBOLOGIE. — *In Psihologie.* Înţelegerea dublă, în două înţelesuri deosebite, a unui raport între Subiectul şi Predicatul unei Judecăţi.

1. Să nu se confunde cu *Echivocul,* prin care se atribue unui acelaşi cuvânt înţelesuri duble sau mai multe.

2. *Kant,* în Critica Raţiunii Pure, întrebuinţează termenul Amfibologie când, în Cunoaştere, întrebuinţează Metoda *Transcendentală* (Vezi) în locul Metodei Observaţiei (Empirice, Experimentale, prin simţuri).

AMNEZIE. — *In Psiho-Patologie.* Fără memorie. — Boală sufletească, ca Sindrom (Vezi), care se manifestă prin pierderea sau slăbirea memoriei, deşi celelalte funcţiuni sufleteşti sunt normale.

1. Amnezia poate fi: totală sau parţială. *P. Janet* întrebuinţează termenul de Amnezie Sistematică pentru *Anestezie* (Vezi).

2. Memoria este posibilitatea sufletului de a recunoaşte că stări sufleteşti actuale în lumina Conştiinţei nu sunt formate atunci ca noi (primare), ci sunt din cele vechi (secundare), formate în trecut, în anume spaţiu şi timp localizate. De aci, definiţia Memoriei: „putinţa localizării în timp şi spaţiu a fenomenelor sufleteşti".

3. Trebue ştiut că Memoria este o operaţie complexă, întrucât presupune existenţa a altor două operaţiuni: 1) păstrarea şi 2) revenirea din Subconştient în Conştient a stărilor sufleteşti păstrate.

4. De aceea, Amnezia este de mai multe feluri: a păstrării, a revenirii şi a recunoaşterii. Prin feluritele amnezii se uită: nume proprii: personale, geografice, tehnice, etc. — sau tot ce se raportă la o persoană, sau la un anumit fapt al vieţii sale *(Amnezie sistematică),* sau o limbă străină, sau înţelesul cuvintelor auzite *(Surditate verbală),* sau al cuvintelor scrise *(Cecitate verbală, Alexie),* sau mişcările care trebuesc făcute pentru a pronunţa cuvintele *(Afazia),* sau pentru a scrie *(Agrafia),* amnezii numite motrice.

5. Tot felul de amnezii şi para-

amnezii devin bruşte, când sunt datorite unor leziuni organice respective accidentale; iar cele datoritei vârstei (leziuni organice în evoluţie) se numesc *progresive,* după cum *regresive* sunt numite acele recâştiguri ale memoriei, când amintirile revin de obiceiu în sens invers de cum s'au pierdut.

AMOR. (Iubire). — *In Psihologie.* Formă evoluată a sentimentului primar al Simpatiei cuprinzând, nu o singură dorinţă, ci o serie de dorinţe prelungite şi iradiate dela persoana care simte, la aceea ce îi determină simţirea (persoană sau obiect).

AMORAL. — *In Morală.* Fără morală. Lipsa ideilor de Bine şi Rău, ca direcţii de făptuire în vieaţă. Termen inventat de *Guyau.*

1. Să nu se confunde cu *Imoral,* deoarece acesta are ca direcţie în faptele sale ideea de Rău, după cum Moralul are pe aceea de Bine.

AMORALISM. — A. *In Filosofie.* Teorie care nu admite în Filosofia Cunoaşterii decât judecăţi de existenţă — negând judecăţile de valoare. *(Fouillée).*

B. Teorie care n'admite în Filosofia Moralei existenţa ideii de Bine, decât ca pe o credinţă fără bază logică *(Fonsegrive).*

AMOR PROPRIU. — *In Morală* Iubirea de sine, egoismul. Sentiment complex simţit în urma aprecierii de către semeni a valorii individuale. De aci, dorinţa de a face Binele pentru a câştiga această apreciere.

AMOR PUR. — *In Filosofia Religiei.* Iubirea de Dumnezeu *(Spinoza* şi *Fenelon)* iubirea în ea însăşi, fără teamă şi speranţă, făurită din cunoaşterea Universului, care ne dă bucuria cea mare faţă de Creaţiune şi de Dumnezeu.

AMORF. — Fără formă. Formă neorganizată, deoarece nu există nimic, în mod logic, fără formă. (Vezi *Formă* şi *Fond).*

AMPRENTOLOGIE Digitală. — *In Metodologie.* Ştiinţă şi metodă nouă, ca speţă a Psihologiei şi a Metodei Observaţiei Externe Psihologice, al cărui obiect îl formează studierea încreţiturilor pielii dela vârful degetelor, considerate specifice pentru identificarea indivizilor, ba chiar şi pentru caracterizarea lor sufletească temperamentală şi de caracter.

1. Are din ce în ce mai mare aplicaţiune în Anchetele Judiciare pentru descoperirea infractorilor.

2. Alte metode ale Observaţiei Externe Psihologice, vezi: Chiromancia — Fiziognomia — Localizările Cerebrale — Grafologia — Biografia — Ancheta — Chestionarul.

AMUZIE. — *In Psihologie.* Fără muzicalitate. Corespunde *Afaziei* şi *Amneziei* (Vezi).

ANAGOGIC. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Ceea ce duce la Cauza Supremă. *(Leibnitz)* ca formă a

raţionamentului prin *Inducţie* (Vezi).

ANALGEZIE. — *In Psiho-Patologie.* Fără durere. Boală sufletească ca Sindrom (Vezi) prin care se pierd sensaţiile de durere, deşi aparatul sensorial respectiv (nervi şi celule) este nevătămat şi'n stare de funcţiune. Se mai numeşte Analgie. (Vezi *Anestezie).*

ANALITICA TRANSCENDENTALA. — *Partea Logicei* al cărui obiect este „descompunerea facultăţii totale de cunoaştere apriorică în noţiuni (concepte) de Cunoştinţă Pură" *(Kant).*

1. Analitica este deosebită de Dialectică şi împreună alcătuesc Logica Transcendentală. (Vezi *Transcendent.*

ANALIZA. — *In Metodologie.* Speţă a operaţiei generale generale de gândire logică numită Disocierea Cunoştinţelor, care formează metoda dela general la particular şi singular, concretizată în metodele: *Determinarea — Diviziunea — Deducţia — Demonstraţia.* (Vezi).

1. Prin Analiză se disociază părţile componente ale unui întreg, fie că asemenea părţi sunt unităţi simple şi ultime care nu se mai pot descompune (disocia), cum este în *Analiza Elementară,* fie că părţile sunt la rândul lor întregi care de asemenea se pot descompune în părţi şi tot aşa mai departe cum este în *Analiza Imediată.*

2. Analiza constitue metoda generală de cercetare în orice domeniu, dar are aplicaţie specială în domeniul experimental al Fizicei şi Chimiei.

3. In domeniul abstract al Logicei, prin analiză se urmăreşte a se dovedi derivarea tuturor Judecăţilor şi Raţionamentelor din Principiile Raţiunii: Identitatea — Contrarietatea — Terţiul Exclus — Raţiunea Suficientă şi Valorificarea.

4. *In Psihologie.* Tipul Analitic de gândire este acela care urmăreşte să afle calităţile de amănunt şi de exactitate ale fenomenelor, iar un aspect al Analizei este *Psihanaliza* (Vezi).

5. *In Logică.* Judecata Analitică este aceea în care Predicatul gândirii este chiar însuşirea conţinută de Subiect în momentul comparării subiectului cu predicatul. Gândirea nu face decât să descompună S., arătându-i însuşirile deja ştiute.

6. Alte feluri de analiză: *calitativă,* când se mărgineşte să afle însuşirile părţilor întregului· *cantitativă,* pentru numărul părţilor întregului; *reală* sau *concretă,* pentru fenomenele materiale care alcătuesc întregul; *ideală* sau abstractă, pentru cele sufleteşti: *gramaticală,* pentru elementele Limbii, etc.

7. Opus Analizei este Sinteza; — Tipului analitic este Tipul Sintetic; — Jud. Analitice este Jud. Sintetică. (Vezi acestea).

ANALOGIA. — *In Metodologie.* Metodă bazată pe asemănarea fenomenelor universale şi anume: gândind asupra înţelesului (de calitate şi cantitate, relaţie şi modalitate) al unui Subiect faţă de un Predicat. Stabilind cât din S. este sau nu este P. prin judecata rezultată, vom face aceiaşi judecată cu Predicatul acesta, ori de câte ori vom constata alte fenomene cu acelaşi înţeles ca al Subiectului iniţial de gândire. Tot

astfel, când vom constata acelaşi înţeles cu P. iniţial de gândire vom face aceiaşi judecată cu S. existent.

1. Analogia serveşte Metodei *Inducţiei* bazată pe Ipoteze. Ea conduce gândirea la Generalizare, însă concluziile sunt numai ipotetic adevărate până ce vor fi verificate experimental. Numai în acest caz concluziile Generalizării prin analogie şi inducţie pot să devină adevăruri, legi şi postulate ştiinţifice.

2. *Kant*, prin expresiunea *Analogiile Experienţii*, cuprinde trei principii ale Universului în privinţa ordinii cosmice, anume: 1) Princ. Permanenţii cantităţii Substanţei, oricare ar fi schimbările ce ar surveni, 2) Princ. Succesiunii fenomenelor, în cauzele şi efectele lor, şi 3) Princ. Simultaneităţii de influenţare reciprocă între fenomene.

Prin aceste Principii scoase din experienţă (deosebite deci de Principiile Raţiunii, care sunt apriorice) se face posibilă Analogia.

3. La *Greci*, Analogia era întrebuinţată numai în relaţiile de proporţii matematice, cantitative, şi târziu s'a întrebuinţat şi în relaţiile calitative de însuşiri ale fenomenelor.

4. *Precizare.* Analogia să fie logică, trebue ca deosebirile dintre fenomenele comparate să fie mai mici ca asemănările şi de mai mică importanţă ca valoare.

ANARHIE. — A. *Înţeles general.* fără conducere organizată. Lipsa de autorităţi, concrete sau abstracte, personale sau instituţionale, care să organizeze şi să conducă funcţionarea părţilor componente ale unui întreg, — indiferent de ce natură.

De aceea, poate fi: fizică, fiziologică şi sufletească-socială: cultură, politică, economică sau juridică.

B. *In Politică* este Teoria, cu felurite aspecte, care înlătură orice organizaţie a Statului cu Puteri de conducere impuse individului. (Termenul este inventat de socialistul *Proudhon* şi reluat de *Bakounin).*

ANATOMIE. — Ştiinţă, aparţinând Ştiinţelor Naturale, care are ca obiect analiza alcătuirii corpurilor vieţuitoarelor.

Anatomia Microscopică este sinonim cu *Histologia* (Vezi).

ANCHETA. — *In Metodologie.* Metodă de Observaţie Externă Psihologică, care constă în întrebări sistematizate cu pricepere ştiinţifică la care se cer răspunsuri dela cel cercetat sufleteşte.

1. O altă speţă este Metoda Chestionar, deosebită de Anchetă prin sistematizarea întrebărilor şi prin valorificarea răspunsurilor raportate la un etalon de valorificare, ca valorimetru sufletesc.

2. Metoda *Testului*, cu drept cuvânt socotită metodă ştiinţifică experimentală, are asemănări cu Ancheta şi *Chestionarul* (Vezi).

3. Alte speţe ale aceleiaşi metode generale de Observaţie Externă Psihologică sunt enumărate sub termenul *Amprentologie* (Vezi).

ANEANTIZARE. — *In Filosofia Moralei.* Fără neant, fără fiinţă. — Trecerea dela fiinţă la nefiinţă, afirmată în teoriile Mistice. — Opus este termenul *Neantizare.*

ANESTEZIE. — *In Psiho-Patologie.* Fără sensibilitate. Boala organelor necesare formării senzaţiilor, anume: 1) fie a organului de simţ, care să prindă vibraţiile existente în Univers; 2) fie a nervilor care conduc acele vibraţii prinse, devenite excitaţii, la centrii nervoşi; 3) fie chiar a centrilor nervoşi, care prelucrează aceste excitaţii în Senzaţii.

1. Anestezia nu este redusă numai la lipsa sensibilităţii tactile, cum impropriu i se reduce înţelesul, deoarece ea poate fi referitoare la orice fel de Senzaţii: vizuale, auditive, motrice, etc.

Să nu se confunde de asemenea cu Analgesia, care este boală a sufletului, nu a corpului cum este Anestezia. (Vezi *Analgesie*).

ANIMISM. — A. *In Filosofie.* Teorie în problema Onto-Cosmologică, care afirmă că Sufletul este Existenţa primă, Principiu al vieţii şi al gândirii, din care derivă orice altă existenţă.

B. *In Religie şi Sociologie.* — Fel de Religie primitivă a societăţilor neevoluate spiritual, care au credinţa că în toate corpurile organice şi neorganice, sălăşluesc Spirite.

1. Ca teorii filosofice asemănătoare Animismului sunt toate teoriile Spirituale, Idealiste, etc. (Vezi acestea şi Vitalismul). In mod special, Animismul este teoria lui *Stahl.*

2. Ca formă religioasă, Animismul este o speţă a teorii Naturalismului, — sau *Naturismului.*

ANOMALIE. — *Inţeles general.* Fără regulă. — Insuşirile care lipsesc sau care se adaugă unui fenomen în mod nefiresc, anormal, fie că este vorba de un fenomen fizic, fiziologic, sau sufletesc.

A. Anomalia este o excepţie dela regulă, dela lege, care este un raport constant, fără excepţie. In caz de anomalie, sau este falsă legea, sau este aparentă numai anomalia.

B. *In Psiho-Fiziologie.* Anomaliile sunt boli, fie că sunt moştenite, fie că sunt dobândite în timpul vieţii individului. Insă, nu toate anomaliile sunt boli, deoarece numai când o anomalie organică sau sufletească aduce după sine şi o funcţionare organică sau sufletească rea, neregulată, anormală, numai în acest caz există boală — numită atunci *Anomalie Patologică.*

ANOREXIE. — *In Psiho Patologie.* Fără simţirea foamei. Sindrom de boală sufletească datorită căreia bolnavul are lipsa nevoii şi dorinţii de a mânca.

Este o formă a *Analgeziei* (Vezi).

ANOSMIE. — *In Psiho Patologie.* Fără sensibilitatea mirosului. — Boală organică, formă a *Anesteziei* (Vezi), din care cauză nu se pot: prinde, transmite şi prelucra vibraţiile de miros, fiind bolnave organele respective.

ANTECEDENT. — *Inţeles general.* Inainte, a ceea ce urmează. — Unul din termenii unui sistem de două elemente şi anume cel dinainte, anterior celuilalt, fie logic, în gândire.

Astfel, Antecedentul este mai

puţin decât Cauza, deoarece aceasta faţă de efect este şi antecedent cronologic şi logic. (Vezi *Condiţia*).

A. *In Logică.* In Judecata Ipotetică, care este formată din două propoziţiuni, se numeşte Antecedent acea propoziţiune care exprimă condiţia sau ipoteza celeilalte, iar această propoziţiune condiţionată ca o concluzie a celeilalte este numită *Consecvent.*

B. *In Psihologie şi Biologie.* Se numesc Antecedente orice întâmplări sau însuşiri, moştenite sau dobândite de un individ, care pot să explice ceea ce se voieşte explicat din viaţa organică sau sufletească a acelui individ.

ANTINOMIE. — *In Filosofia Logicei.* Putinţa de a găsi argumente valabile pentru a susţine, sau una sau alta, din două afirmări logice opuse, numită una *Teză* iar cealaltă *Antiteză.*

A. *Kant* afirmă existenţa a patru Antinomii: 1) Lumea are un început în Timp şi este mărginită în Spaţiu (Teza) şi Lumea n'are început în Timp şi nu este mărginită în Spaţiu (Antiteza). Amândouă aceste afirmări sunt valabile, fiindcă sunt posibile argumente valabile şi pentru Teză şi pentru Antiteză. 2) Există — şi nu există — Cauzalitate şi Determinism Universal. 3) Există — şi nu există — corpuri simple ca părţi ale întregului Substanţei. 4) Există — şi nu există — o Fiinţă necesară existenţii celorlalte existenţe.

Aceste patru Antinomii formează *Antinomia Raţiunii Pure*, considerate contradicţii ale Principiilor Raţiunii, în special ale Princ. *Identităţii* (Vezi). Conflictul Raţiunei cu sine însuşi, duce însă tocmai la însemnătatea şi valoarea Gândirii, astfel: a) O valoare practică, constatată de oricare minte, anume: că Lumea are un început (Teza primei Antinomii), că Eul cugetător este liber în acţiunile sale voluntare şi deci nu este determinat cauzal (Teza celei de a doua antinomii), că Eul cugetător este existenţă simplă (Teza a treia), şi că Ordinea Universală derivă dintr'o Fiinţă unică şi necesară existenţii (Teza celei de a patra antinomii). Toate aceste Teze constituiesc adevăruri câştigate de ştiinţele practice, în special de Religie şi Morală.

b) Valoarea teoretică a Antinomiilor este dată de Antiteze, făcându-se posibile adevărurile afirmate în ele prin Principiile Raţiunii Pure Transcendentale.

c) Insemnătatea pentru mulţime a Antinomiilor este şi ea evidentă, fiindcă are posibilitatea să admită ideea unei Fiinţe necesare existenţii tuturor existenţelor. Mulţimea nu merge cu gândirea până la Principii şi Cauze Prime, ci se mulţumeşte să constate consecinţele, efectele acestora, pentru ca să-şi poată conduce viaţa după norme sigure şi neschimbătoare.

B. *In Drept.* Antinomia este contradicţia între două legi juridice în ceea ce priveşte aplicarea lor la un anumit caz particular.

ANTROPOCENTRIC. — *In Filosofie.* Omul ca centru. — Teorie care face din Om centrul existenţii universale, căruia trebue să i se subordoneze tot ceea ce există şi consideră Binele omenirii ca singur scop al tuturor scopurilor existente în Univers.

ANTITEZA. — *In Filos. Logicei.* Contra Tezei. — Opoziţia de înţelesuri între două noţiuni sau

două gândiri — mai cu deosebire opoziția de *contrarietate*. decât cea de contradicție.

1. Antiteza este o urmare firească a Principiului Rațiunii, numit impropriu al *„Contradicțiunii"* (Vezi).

2. Două Teze (afirmațiuni demonstrate) opuse formează deci o Antiteză, și când opoziția poate să fie înlăturată prin admiterea în parte a valabilității fiecăreia din cele două teze, atunci se ajunge la o Sinteză, care servește de concluzie celor două teze opuse. (Vezi *Coincidența Antitezelor*).

3. O speță de Antiteză în Filosofie este *Antinomia* (Vezi), afirmată de *Kant*.

ANTROPOLOGIE. — *Știință generală* care are ca obiect *viața* omului sub toate aspectele.

1. Este mai mult o monografie a omului studiat și din punct de vedere corporal (anatomic, fiziologic, neurologic, patologic, etc), și din punct de vedere sufletesc (psihologic, logic, moral, estetic, sociologic, religios, etc. etc).

2. *Kant* distinge: a) Antropologie Teoretică, pentru studiul omului în general; b) Antrop. Morală, pentru studiul cunoștinței omenești aplicată la conduita în viață, și c) Antrop. Pragmatică, pentru cunoștințele practice care fac pe om să obțină cât mai mare folos din raportul cu existența fenomenală, prin diferite arte și tehnici.

3. *Malebranche* îi atribue un înțeles teologic de „Artă de a vorbi omenește despre lucrurile divine".

4. *Broca*, o consideră ca „Zoologie a Speței umane în raporturile cu restul Naturii".

ANTROPOMORFISM. — A. *In Filosofie*. Teorie care concepe pe Dumnezeu având însușirile cele mai perfecte ale omului, fiindcă gândirea nu-l poate reprezenta altfel, nici ca formă (corp), nici ca fond (suflet).

B. *Înțeles general*. Se atribue Antropomorfismul oriunde gândirea aplică însușiri de ale omului pentru a explica ceea ce nu este omenesc. (de ex.: în fenomenele fizice, în viața biologică a plantelor și animalelor, etc).

APAGOGIC. — A. *In Metodologie*. Reducere la absurd. „Demonstrația unei teze (afirmațiuni) prin înlăturarea tuturor celorlalte teze alternative, posibile". (*Wundt*). Termenul este inventat de *Aristotel*.

B. *In Logică*. Raționamentul apagogic este un Raționament Disjunctiv. Ex.: Sau A, sau B, sau C.... este adevărat, sau nici A, nici B nu e adevărat și atunci urmează ca să fie adevărat C.

APATIE. — *In Psihologie*. Fără afecțiune. Insensibilitate. Stare sufletească lipsită de sentimente, în special de Emoțiuni, care să aducă tulburări organice și sufletești.

1. Nu trebue confundată cu *Ataraxia* din filosofia antică, ca ideal moral al Înțelepciunii, fiindcă Ataraxia este o stare afectivă de pură ideație cerebrală, fără nici o tulburare, o completă liniște sufletească.

APERCEPȚIE. — *In Psihologie*. Funcțiune a Cunoașterii prin care se asimilează cunoștințele noui de către cele vechi asemănătoare,

chemate, readuse din Subconştient în Conştient pentru acest scop. Prin această asimilare, cunoştinţele noi pot să fie înţelese; însă, pentru ca să fie posibilă asimilarea, trebue să existe legături asociative între cunoştinţele noi şi vechi (Fondul aperceptiv).

1. *Leibnitz.* Apercepţia este „Grad de Percepţie superioară. — Cunoştinţa reflectată a stării interioare". *Kant.* „Raportarea Reprezentărilor la Conştiinţa în sine", iar Apercepţia Pură este „Conştiinţa de sine". *Herbart.* „Percepţie raportată la Stările anterioare acumulate în Eu". *Wundt.* „Sinteza Percepţiilor noui asimilate de cele vechi".

APODICTIC. — *In Logică.* Ceea ce se demonstrează prin Raţiune şi ca atare este necesar. *Judecată Apodictică* este aceea în care Subiectul unei gândiri este cu necesitate Predicat — este deci o Judecată Afirmativă, universală sau particulară.

1. *Kant* stabileşte că Apodicticul (Necesarul) este una din cele trei aspecte ale categoriei Modalitate, împreună cu: Asertoricul (Realul) şi Problematicul (Posibilul). Vezi aceasta, care nu trebue confundate între ele.

APOMETRIA. — (Vezi, Hidrologia).

A POSTERI. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Insuşirea acelor cunoştinţe (idei) de a fi formate, după naşterea persoanei care le are, din materialul adus de simţuri dela experienţa vieţii proprii. *(Kant).* Opusul este *A Priori* (Vezi).

APOSTERIORISM. — *In Filos. Cunoaşterii.* Teorie care la întrebarea: Când şi cum se alcătuesc cunoştinţele?, răspunde: Cunoştinţele se formează în timpul vieţii individului, după naşterea sa (a posteriori), fiindcă la naştere Intelectul său n'are nici o cunoştinţă, este gol de conţinut, ca o foaie albă pe care nu este încă scris nimic *(Tabula rasa).*

A PRIORI. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Insuşirea acelor cunoştinţe (Idei) de a fi formate înainte de naşterea persoanei care le are, din Raţiunea însuşi. Ele sunt deci înnăscute. *(Kant).* Opusul este *A Posteriori* (Vezi).

APRIORISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Teorie opusă Aposteriorismului (Vezi), deoarece la aceiaşi întrebare răspunde: Intelectul este înnăscut; ideile sale sunt anterioare (apriorice) şi faptelor şi persoanelor care le are, întrucât ele derivă din Raţiune — nu din Experienţă. (Vezi: Criticismul — Ineismul — Raţionalismul).

APROXIMATIV. — (Vezi, *Precizare).*

ARBITRU Liber. — *In Filosofia Moralei.* Teorie numită Pr. Libertăţii Voinţii, care afirmă sufletului individual deplina libertate de a hotărî, ca singur arbitru, asupra a tot ceea ce voieşte să înfăptuiască, fără nici o constrângere sau determinare, străină lui. Acelaşi înţeles se mai atribue şi termenilor: Libertate

Morală şi *Responsabilitate Morală* (Vezi). Opusă acestei teorii este aceea a *Determinismului* (Vezi) cu diferite aspecte: Determinism: Cosmic — Biologic — Economic — Istoric, etc., ca şi aceea a *Fatalismului* (Vezi).

ARGUMENTARE. — *In Psihologie.* Operaţiunile de gândire care se fac de cineva pentru a dovedi afirmaţiunea ce face. (Vezi *Demonstraţie).*

ARGUMENT AD HOMINEM. — *In Psihologie.* Argumentarea valabilă numai pentru persoana *(ad hominem)* căreia i se face afirmarea.

ARHIGONIA. — *In Filosofia Biologiei.* Denumire dată explicaţiunilor *Monerelor* concepute de *Haeckel* ca primele fiinţe formate din plasmă, din care au derivat toate celelalte fiinţe prin *Generaţie spontanee* (Vezi).

ARISTOCRAŢIE. — A. *In Sociologia Politică.* Formă de guvernământ prin care statul se conduce prin puterea câtorva, constituţi în castă, cu pretenţiunea de a fi superioară restului poporului, fie prin ereditate de nobleţe, fie prin însuşiri de valoare intelectuală.

B. *In Sociologia Generală.* Clasă socială restrânsă considerată superioară celorlalte clase sociale prin însuşirile arătate mai sus.

ARITMETICA. — *In Metodologie.* Speţă a Ştiinţelor Matematice, al cărui obiect este cantitatea pură definită a numerelor, (spre deosebire de Algebră, care are ca obiect cantitatea pură nedefinită a simbolurilor).

ARMONIE. — *In Filosofia lui Pitagora.* Numărul este considerat ca Prim Principiu al Universului şi se afirmă că se găseşte în orice sistem cosmic, concret şi sufletesc, seria numerelor: 6, 8, 9, 12, — numită *Armonie* şi considerată „Principiul Vieţii şi al Gândirii".

ARMONIE PRESTABILITĂ. — *In Filosofia lui Leibnitz.* Se afirmă existenţa Monadelor (Vezi) considerate Prim Principiu al Universului, astfel legate între ele şi în alcătuirea lor internă, încât formează o armonie prestabilită de Principiul Creator Absolut, care este Dumnezeu.

ARTA. — *In Tehnologie.* Aplicarea adevărurilor teoretice, fie ale ştiinţelor Pure, fie ale celor Aplicate, (Vezi aceasta) cu scopul de a se produce Bunuri, care să satisfacă, atât trebuinţele utilitoare — practice (însumate în Civilizaţie), cât şi pe cele ideale — abstracte (însumate în Cultură).

1. Artele sunt numeroase cât şi Ştiinţele, deoarece fiecărei Ştiinţe îi corespunde Arta sa (după cum îi corespunde şi Filosofia sa).

2. Cu acest înţeles, Arta este Tehnică (serie de operaţiuni manuale), deosebită de Metodă (serie de operaţiuni mintale, logice).

ARTE FRUMOASE. — *In Estetică.* Arte care produc Frumosul, în special pe cel plastic: Pictura, Sculptura, Gravura, Arhitectura,

Arta Decorativă, Dansul — spre deosebire de Arta Poetică (Literatura) şi Arta Muzicală, instrumentală şi vocală, al căror obiect este Frumosul ideativ.

ARTE LIBERALE. — *In Pedagogie.* Cele şapte obiecte de învăţământ ale Culturei educative Scolastice în Evul Mediu divizate în două cicluri de învăţământ: 1) *Trium* cu 3 obiecte: Gramatica — Retorica — Logica, şi 2) *Quadrivium* cu 4 obiecte: Aritmetica (care îngloba şi Fizica) — Geomatria — Astronomia (care îngloba şi Optica) — Muzica (care îngloba şi Acustica).

Adăogăm faptul, că Teologia era obiectul care domina toate Artele Liberale.

ASCETISM. — *In Filosofia Morală.* Teorie şi Metodă de vieaţă pentru realizarea moralităţii în faptă şi revelaţia în gândire prin: meditaţia solitară, singuratică, asupra Divinităţii şi vieaţa austeră de renunţare la cât mai multe trebuinţe fizice şi psihice.

ASCEZA. — *In Morală.* „Efor'ul eroic de Voinţă impus sie însuşi pentru a dobândi energia morală, forţa şi fermitatea de Caracter" *(Dugas).*

ASENTIMENT. — *Inţeles general.* Admiterea, fie a gândirii exprimată de un altul, fie a conduitei sale, în total sau în parte, chiar ca simplă opiniune, dacă nu ca o convingere.

ASERŢIUNE. — A. *Inţeles general.* Adevăr impus de fapte, de experienţa vieţii.

B. *In Logică.* Aserţiunea este un al patrulea element necesar oricărei judecăţi logice, pe lângă: 1) Subiect — 2) Predicat şi 3) Copulă — fără de care nu poate exista judecata şi anume: „atitudinea care o ia întreg sufletul, pentru a garanta realitatea raportului, afirmat sau negat, între subiectul şi predicatul judecăţii, când gândirea compară înţelesurile lor" *(R.-Motru).*

ASERTORICĂ Judecată. — *In Filosofia Logicei.* Judecată a realităţii de fapt, în care afirmaţia sau negaţia subiectului de către predicatul gândirii se face independent de ideea necesităţii (ca la Jud. Apodictică), sau de aceea a posibilităţii (ca la Jud. Problematică).

1. *Kant* stabileşte că Asertoricul (Realitatea de fapt) este una din cele trei aspecte ale categoriei Modalitate, împreună cu: Apodicticul (Necesarul) şi Problematicul (Posibilul). (Vezi aceşti termeni şi *Antinomia).*

ASOCIAŢIA. — A. *In Psihologie.* Legătura fenomenelor sufleteşti, cu scopul de a se păstra temeinic în Subconştient, ca să revină în Conştient.

B. *In Sociologie.* Legătura de tovărăşie a indivizilor pentru vieaţa în comun, cu scopul de a realiza idealurile ce-şi propun.

1. Asociaţia sufletească făcându-se între diferitele fenomene sufleteşti este firesc să se facă între toate cele trei însuşiri finale (de orientare): Intelect — Afect

— Voinţă, care se găsesc cu necesitate în oricare fenom. sufletesc, dar cu grade de intensitate deosebite, ceea ce face să se denumească un fenom. sufletesc oarecare numai cu numele însuşirii celei mai intense (Ex.: Fenomen Intelectual — Afectiv sau Voluntar) Astfel fiind, sunt improprii termenii „Asociaţie de idei", sau „Asociaţia fenom. de Cunoştinţă", sau „Ţesătura de idei", termeni care stăruesc în manualele de Psihologie.

2. Fenom. Sufleteşti: a) se formează şi se înţeleg prin: Atenţie, Apercepţie şi Elemente ale Gândirii: Senzaţii, Percepţii, Intuiţii, Noţiuni, Judecăţi şi Raţionanemte; b) se păstrează legate între ele prin Asociaţie; c) se reproduc, — fie cum s'au format, fie combinate cu altele ca în Imaginaţie şi Fantazie; d) se recunosc când şi cum s'au format, localizându-se în timp şi'n spaţiu prin Memorie.

3. *Formarea* fenom. sufleteşti se realizează în special prin: Observaţie, Comparaţie şi Abstracţie, cu *Atenţie* şi Voinţă.

4. *Înţelegerea* se realizează prin: Asocierea şi Disocierea *(Sinteza* şi *Analiza)* fenom. sufleteşti pentru a rezulta Sinteze creatoare *(Apercepţia)*, între acelea care sunt formate mai de mult şi se Păstrează în Subconştient şi acelea formate actual, aflate în punctul luminos al Conştiinţei.

5. *Păstrarea.* Prin chiar însuşirea naturii lor, fenom. sufleteşti fiind succesive, ele trec din Conştient în Subconştient şi cu timpul în Inconştient, unde se leagă *(Asociaţia)* cu cele deja aflate aci în diferite asocieri cu scopul de a fi păstrate cât mai temeinic, pentru a reveni în Conştient, fie spontan, fie chemate de Voinţă şi a le combina cu alte fenomene noi *(Apercepţia)*, sau tot cu altele vechi *(Imaginaţia* şi *Fantazia)*.

6. *Reproducerea* este chiar scopul păstrării arătat mai sus şi se realizează prin: Imagini, Reprezentări, Imaginaţie şi Fantazie. — Reproducerea mai poartă numele de *Reversibilitate.*

7. *Recunoaşterea* este putinţa de a le localiza în timp şi'n spaţiu, când şi unde s'au format cele care au revenit în Conştient din Subconştient, unde s'au păstrat. *(Memoria).*

8. Legea *Contiguităţii* în Timp şi Spaţiu care explică Asociaţia fen. sufleteşti are ca înţeles etimologic atingerea împreună (contiguitatea) fenom. sufleteşti formate succesiv (unul după altul în timp) şi simultan (din acelaşi spaţiu). Psihologia actuală fixează contiguităţii trei fapte constante: a) revenirea deasă din Subconştientul în care se păstrează în Conştient (Legea *Frequenţei);* b) legarea mai repede a fenomenelor mai contigue cu cele vechi (Legea *Achiziţiei recente);* c) Puterea (intensitatea) fenomenelor noi face să aducă pe cele vechi contigue (Legea *Vivacităţii).*

Alte fapte care condiţionează Asociaţia sunt: vârsta, sexul, profesia, cultura, preocupările, atenţia voinţa, etc.

9. Feluri de Asociaţii: Omogene — Eterogene; Individuale — Generale· Mecanice — Voluntare· Normale — Patologice (Fobii. Idiosincrazii, etc).

10. *Teorii Filosofice:* a) Teoria *Asociaţionistă (Locke, Hume, Mill, Spencer),* bazată pe axioma „Totul este egal cu suma Părţilor lui" consideră Sufletul ca un Tot format din asocierea părţilor sale constitutive. b) Teoria *Sintezei Creatoare (Wundt)* afirmă că Totul — Sufletesc este mai mult decât o sumă de părţi, deoarece cuprinde un plus dat de spontaneitatea Conştiinţei prezentă oricând — numită sinteza creatoare — care dă înţeles părţilor numai când sunt asociate Totului Sufletesc. c) Teoria *Schematismului*

Abstract (Bergson), care afirmă existenţa în suflet a unor tendinţe, datorită cărora se fac asocierile prin trecerea dela abstract la concret, adică prin chemarea din Subconştient a fenomenelor vechi, spre a înţelege pe cele noi, cu care apoi se vor asocia şi combina. Aceste tendinţe formează un Schematism şi prin ele se înţelege Abstractul din Conştient, făcându-l astfel Concret si trecându-l în Subconştient la păstrare.

ASOCIAŢIONISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Teorie care reduce Cunoaşterea în totalitatea ei (ca şi Sufletul întreg) la asocierea cunoştinţelor căpătate prin simţuri (Senzaţii), deci după naşterea fiecăruia din noi (aposterioric) şi numai din contactul cu fenomenele întâlnite în viaţa personală (experienţa proprie).

De aceea, Asociaţionismul mai poartă denumirile: *Aposteriorism — Sensualism — Empirism — Experimentalism.* Toate aceste teorii afirmă că la naşterea individului Sufletul său este gol de orice conţinut (cunoştinţe, afecte, voinţă), este Tabula rasa şi neagă existenţa sufletului înnăscut (aprioric).

ASTROLATRIE. — *In Filosofia Religiei.* Formă primitivă de credinţă religioasă — ca speţă a *Naturalismului* — care adoră ca Divinităţi astrele Cerului, dând naştere cultului Soarelui şi Lunii ca şi cititului în stele (Astrologia), din care a derivat Astronomia, după cum din Astrolatrie a derivat Mitologia. Astrolatria şi Zoolatria (Credinţa în animale) sunt anterioare Idolatriei.

ASTRONOMIE. — Ştiinţa a astrelor, considerată speţă a Şt. Matematice din cauza calculelor numerice care se fac asupra astrelor — deşi acestea prin natura lor fac parte din materia Naturii şi ca atare din Şt. Naturale. Origina ei este Astrologia (Arta cititului în stele) care, la rândul ei, este urmarea *Astrolatriei* (Vezi).

ATARAXIE. — *In Filosofia Moralei.* Liniştea sufletească, calmul, stăpânirea de sine, dată de măsura în plăceri şi armonia vieţii, netulburată de: plăceri, dorinţe, pasiuni şi îndoieli. Termenul se găseşte în Filosofia greacă la: *Democrit, Sceptici* şi *Stoici.*

ATAVISM. — *In Psiho-Biologie.* Moştenirea organică şi sufletească dela ascendenţi mai îndepărtaţi decât un singur grad. Să nu se confunde cu Ereditatea (care este moştenirea dela părinţi — aceea de un singur grad).

1. Atavismul poate merge la grade foarte îndepărtate: la om, la speţa animală şi'n general la regnul vital, conform principiului „Ontogenia repetă Filogenia". (Vezi). In Embriologia medicală se constată numeroase cazuri de embrioni umani cu: solzi de peşte pe corp, capete de viţel, de broască şi alţi asemenea monştri de care se ocupă *Teratologia* (Vezi).

2. Explicări ale diferitelor boli sociale (criminalitatea, alcoolismul, sifilisul, etc. de care se ocupă *Eugenia*) se fac prin atavism. (Vezi, *Survivanţă* şi *Ereditate*).

ATEISM. — *In Filosofia Cosmologică-Creaţionistă.* Fără Dumnezeu.

Teorie care afirmă că Universul n'are creator, este „fără Dumnezeu", deoarece s'a creiat din sine însuşi. Opuse sunt teoriile: Teismul — Deismul — Panteismul.

ATENŢIUNE. — *In Psihologie.* Incordarea sufletului şi a corpului (psiho-fizică) voită sau nevoită, conştientă sau inconştientă, cu scopul multiplu: a) să *prindă* vibraţiile energiei, care se vor transmite prin nervii sensitivi Centrilor nervoşi pentru prelucrarea lor în fenomene sufleteşti; b) să *înlăture* vibraţiile opuse celor care trebuesc prinse; c) să *reţină* în centrul luminos conştient cât mai mult şi după voie fenomenele sufleteşti (intelectuale, afective şi voluntare) elaborate de centrii nervoşi; d) să *aducă* din Subconştient (unde fenomenele trec să se păstreze) în Conştient pe acelea necesare înţelegerii fenomenelor sufleteşti noi formate (Apercepţia); e) să *ajute* gândirii în Comparaţiile pe care aceasta le face între cunoştinţe (Noţiuni, Judecăţi şi Raţionamente); f) să *adapteze* cunoştinţele (Intelectul) cu sentimentele (Afectivitatea) şi cu îndemnurile către mişcare (Voinţa); g) să *facă posibilă* trecerea dela gândirea subiectivă (psihologică) la aceea obiectivă (logică).

1. Atenţia se bazează pe: 1) *Interesul* (apropiat sau depărtat, intelectual, afectiv sau voluntar, concret sau abstract) faţă de Obiectul (fizic sau psihic) către care este îndreptată ea. 2) *Noutatea.* Atunci când obiectul atenţiei este deja cunoscut, energia atenţiei scade până la dispariţie şi odată cu ea scade şi gândirea şi voinţa de comparaţie a cunoştinţelor (Judecata şi Raţionamentul).

2. Atenţia se îndreaptă către: a) fenomene fizice pentru a le prinde vibraţiile şi poartă numirile: Concretă — Naturală — Primitivă — Spontană — Involuntară — Sensorială — sau b) către fenomenele psihice şi poartă numirile: Abstractă — Derivată — Evoluată — Deliberată — Voluntară — Intelectuală.

3. Alte *feluri* de Atenţie: Concentrată sau Distributivă, Fixă sau Variabilă, Analitică sau Sintetică, Rapidă sau Lentă, Perseverentă sau Intermitentă, Adaptabilă sau Rigidă, etc.

4. *Bolile* Atenţiei: *Surmenajul* provenit din prelungirea excesivă a încordării care duce normal numai la Oboseală, când încordarea nu e excesivă; *Atrofia* şi *Hipertrofia* provenite din: surmenaj, intoxicări (cu alcool şi narcotice), leziuni organice, etc., prezentându-se în diferite aspecte patologice: Ideea fixă — Obsesia — Mania — Extazul mistic, etc.

5. *Educaţia* Atenţiei se face prin voinţa de a transforma pe aceea Spontană şi Concretă în aceea Voluntară şi Abstractă cu ajutorul Interesului pentru creaţie şi adaptare la mediu. Sunt fixate metodele: Exemplificări concrete şi intuitive făcute cu simţurilor — Repetiţii — Deprinderi — Înlăturarea obstacolelor de orice fel care ar putea-o duce la neatenţie — Igiena şi un Ritm favorabil de activitate şi repaos, care să ducă la plăcerea de muncă şi de creaţie proprie.

6. Teorii *Filosofice: Ribot* afirmă Teoria Fiziologică, prin care atenţia este considerată ca efectul unor cauze fizice şi fiziologice, numite tendinţe, aflate în muşchi. Oprirea (Inhibiţia) acestor ten-

dinţe produce suprimarea atenţiei, deoarece dispare energia care să dea putinţă încordării. — *Binet* afirmă Teoria Intelectualistă, prin care Atenţia este considerată centrul Conştiinţei, strâns legată de Intelect. (Gândirea cunoştinţelor). — *Wundt* afirmă Teoria Voluntaristă, prin care atenţia provine tot din cauze sufleteşti, dar nu de natură intelectuală, ci voluntară, deoarece Voinţa face posibilă înţelegerea cunoştinţelor şi sentimentelor, prin asimilarea a ceea ce este nou cu ceea ce este vechiu (Sinteze creatoare aperceptive). Voinţa înglobează cunoştinţele însuşirilor fenomenelor (Sensaţiile) în cunoştinţe despre un fenomen întreg (Percepţii şi Intuiţii) şi tot aşa mai departe făureşte şi cunoştinţa grupelor de fenomene (Noţiunile) ca şi raporturile dintre ele (Judecăţi şi Raţionamente). In general, Voinţa recheamă din Subconştient, uunde se păstrează fenomenele sufleteşti de orice fel, pe acelea asemănătoare fenomenului perceput actual, pentru ca să se asimileze împreună, făcând prin aceasta posibilă Înţelegerea şi întreaga gândire, care se reduce astfel la *Sinteze Creatoare Aperceptive.*

ATOM. — Fără diviziune. Ceea ce nu poate fi tăiat, împărţit, fiind unitatea cea mai simplă.

A. *In Filosofia Greacă (Leucip, Democrit, Epicur)* — atomii sunt consideraţi Prima Existenţă din care derivă toate celelalte. Ei sunt de natură materială, indivizibili, invariabili, omogeni între ei, nediferiţi (decât prin: formă poziţie şi mişcare) şi eterni. — Afirmarea aceasta constitue Teoria Materialistă-Atomică.

B. *In Filosofia Modernă,* prin analogie cu Atomul Material, se afirmă existenţa Atomului Sufletesc, din grupările cărora se formează toate fenomenele sufleteşti (Teoria Spiritualistă-Atomică.

C. *In Chimie* există Teoria Atomică *(Dalton — Lavoisier),* care afirmă existenţa atomilor chimici materiali, identici calitativ într'un acelaşi corp şi care se menţin în orice reacţiune chimică. Aceste însuşiri însă nu exclud posibilitatea diviziunii atomului. întrucât ştiinţa modernă afirmă existenţa atomului electric (Electronul), a atomului energetic, sau de acţiune *(Quanta),* cum poate afirma şi existenţa altora.

ATOMIST. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Denumire generală dată teoriilor care afirmă existenţa atomului, material sau sufletesc, ca Primă existenţă.

Prin analogie este întrebuinţat şi termenul de Atomism Matematic (Pitagorician) pentru materia punctelor fără întindere, considerate ca Centrele Forţei.

ATRACŢIUNE. — Forţă care apropie una de alta orice existenţă.

1. *In Filosofia Cosmologică:* termenul de Atracţiune Universală; *In Fizico Chimie:* Atracţiunea Fizică, Atomică, Electronică; *In Psihologie:* Atracţiunea Fenomenelor Sufleteşti *(Fourier).*

ATRIBUIT. — A. *In Filosofie.* Insuşirea esenţială a Substanţei Prime din care derivă toate celelalte existenţe, fără de care însuşire, Substanţa nu poate exista.

B. *In Logică.* Denumire care se mai dă Predicatului oricărei Judecăţi considerat atribut al Subiectului, deoarece determină: ce este, cum este şi ce face Subiectul. (Vezi *Predicat).*

C. *In Psihologie.* Insuşirea e-

senţială a oricărui fenomen sufletesc.

D. *Înţelesul general.* Însuşire esenţială oricărei existenţe, materiale sau sufleteşti, de manifestare (fenomen) sau în sine (numen).

AUDITIVE. Senzaţii. — A. *In Psihologie.* Cunoştinţe despre însuşirile sonore ale fenomenelor care cad sub simţuri.

1. Aceste senzaţii au ca însuşiri speciale numai lor: 1) Tonul (rezultatul vibraţiilor sonore regulate) deosebit de Sgomot (rezultatul vibraţiilor sonore neregulate). 2) Timbrul (sinteza mai multor feluri de vibraţii). 3) Înălţimea (suma vibraţiilor de acelaşi fel). 4) Amplitudinea (intensitatea vibraţiilor de acelaşi fel).

2. Vibraţiile sonore sunt prinse de aparatul senzorial al Urechii, al cărui element principal pentru auz este Vestibulul (Labirintul sau Melcul), deoarece aci se găsesc terminaţiile nervului auditiv, care vor conduce vibraţiile sonore (devenite excitaţii) la centrul nervos pentru a le transforma în senzaţia respectivă (cunoştinţa sonorităţii).

AUTO... — Sine însuşi, propriu. — Prefix în formarea cuvintelor cu acest înţeles.

AUTOBIOGRAFIA. — *In Metodologie.* Metodă a Psihologiei, speţă a Metod. Observaţiei Interne (Introspecţiunea), prin care se pot cerceta *propriile* stări sufleteşti, genetic, evolutiv şi cauzal, *sistematizându-le* apoi analitic şi sintetic, prin: descrieri, diviziuni, clasificări şi definiţii.

1. Educativ, asemenea cercetări pot fi concretizate scriindu-se în Carnetul Psihologic întocmit metodic în acest scop. Prin aceasta, Carnetul Psihologic devine aneză a Metodei Autobiografia. (Vezi *Introspecţiunea* şi *Psihanaliza).*

AUTODIDACT. — Însuşirea acelui individ care se instrueşte el însuşi, fără ajutorul Profesorului şi al Şcoalei (Instituţii didactice de instrucţiune şi Cultură).

AUTOMATIC. — A. *In Filosofie.* Mişcare a cărei cauză este interioară existenţei care se mişcă, considerată izolată de alte existenţe şi independentă de ele.

B. *Înţelesul general.* Însuşire a fenomenelor cu o regularitate determinată în mişcările lor.

1. Dacă am dat înţelesul Automaticului de mişcări de sine însele, repetate constat şi dependente numai de ele, nu urmează de aci că am dat înţelesul „mişcării perpetue", care nu există.

2. *In Psihologia Voinţei* se consideră automate trei aspecte ale îndemnurilor către mişcare (Voinţei) şi anume: Spontanul — Reflexul — Instinctul, deosebite de Voinţa superioară cu: intenţie, deliberare şi hotărîre, singura Voinţă neautomată. — *P. Janet* întrebuinţează termenul Automatisme Psihologice cuprinzând în acest înţeles „formele cele mai simple ale activităţii conştiinţei", adică acelea provocate de vibraţiile externe, care se numesc reflexe. Ele sunt totdeauna aceleaşi, fără variaţii, ca supuse unui riguros determinism.

3. *In Ştiinţa în genere.* Automatismul este oricare sistem de fenomene care se desfăşoară după legi fixe şi au o independenţă relativă, fără intervenţia vreunei cauze din afară, dar actuale, fizice sau sufleteşti (ca Voinţă).

AUTOMATISM. — *In Psihologie.*

Limită a repetării fenomenelor sufleteşti, care a tot micşorat Conştiinţa până la desfiinţare şi a înlocuit-o cu spontaneitatea crescută pe măsură ce a scăzut Conştiinţa. In asemenea împrejurare receptivitatea (prinderea materialului pe care are să-l prelucreze Conştiinţa) devine inexistentă. (Vezi *Obişnuinţă* şi *Deprindere*).

1. Termenul Automatisme Psihologice întrebuinţat de *P. Janet*, cuprinde numai automatismele voluntare (Vezi *Automatic*).

AUTONOMIE. — A. *Înţeles general.* Independenţă. Conducere de sine.

B. *In Morală.* Spunere la legile morale proprii, elaborate de Conştiinţa însuşi, liberă, fără constrângere externă *(Kant).* — Opusul Autonomiei este *Eteronomia* (Supunerea prin constrângerea externă, a altora nu a ta proprie, la legi morale făcute de alţii.

C. *In Politică.* Independenţa Statului de a-şi face şi a-şi empune el însuşi reguli juridice prin autorităţile respective. — Un alt termen cu acelaşi înţeles este *Suveranitate,* iar termen opus este *Suzeranitate.* (Supunere la alte State).

AUTORITATE. — Termen sinonim *Auto-arhie* (putere proprie).

A. *In Psihologie.* Superioritate de valoare sufletească: intelectuală — estetică — morală — ştiinţifică — filosofică, etc., în virtutea căreia se obţine putere asupra altora, drept de a decide, a fi crezut, respectat, etc.

B. *In Politică.* Putere de conducerea populaţiei Statului, asumată sau încredinţată unora din persoane, cărora li se datorează ascultare şi executare a tot ceea ce ei hotărăsc. — In evoluţia ei, ei, Autoritatea din personală cum este la început devine instituţională, abstractă, independentă de însuşirile persoanelor care o reprezintă, deoarece sunt suficiente însuşirile abstracte ce Instituţia are, pentru ca să fie ascultată şi respectată.

C. *In Religie şi Morală.* Revelaţia Creştină formulată în Sfânta Scriptură de către Apostolii inspiraţi chiar de Dumnezeu, ca aleşi pentru aceasta.

D. *In Filosofia Gândirii.* Autoritatea ce are Raţiunea prin Principiile ei de: Indentitate — Contrarietate — Terţiul exclus — Raţiunea Suficientă şi Valorificarea.

AUTOSCOPIE. — *In Psiho-Patologie.* „Halucinaţia de a se vedea el însuşi înaintea sa proprie". *(Sollier).*

AUTOSUGESTIE. — *In Psihologie.* Influenţa exercitată de o idee proprie, de un sentiment sau dorinţă proprie asupra întregei noastre manifestări sufleteşti, de a gândi, de a făptui sau simţi într'un anumit fel. (Vezi *Sugestie*).

AVERSIUNE. — *In Psihologie.* Stare afectivă de neplăcere faţă de lucru, fiinţă, gând sau faptă care ne îndeamnă să ne depărtăm de cauza neplăcerii. Opus este Dorinţa — Plăcerea.

AVUŢIE. — A. *Înţeles general.* Suma bunurilor materiale şi sufleteşti pe care le are o persoană.

B. *In Economia Politică.* Avuţia

constitue obiectul său, însă termenul este înțeles numai referitor la bunurile materiale, acelea care satisfac trebuințele materiale.

AXIL (Cilindru). — *In Psiho-Fiziologie.* Element al Materiei Nervoase care alcătuește Fibra Nervoasă împreună cu alte două elemente: Teaca lui Schwann și Mielina.

1. Fibra Nervoasă este o prelungire a Celulei Nervoase, alcătuită și ea din: membrană, protoplasmă și nucleu.

Mai multe fibre la un loc învelite într'o membrană (perinerv) alcătuesc nervii, care fac legătura între centrii nervoși și organele de simț.

AXIOLOGIE. — „Știință a Valorii". *(C. Boehm).*

1. *Observare.* In Logică, respectiv în gândire, nu trebue să fie numai Judecăți de existență (calitate, cantitate), ci și Judecăți de valoare (relație și modalitate), deoarece este structuralizat în suflet ca un Principiu al Rațiunii și Necesitatea Valorificării Gândirii, al comparațiilor de valoare între un subiect și un predicat, tot așa cum sunt structuralizate și: Identitatea — Contrarietatea — Terțiul exclus și Rațiunea Suficientă în comparațiile de existență calitativă și cantitativă între un subiect și predicat. — (Vezi, *Principiile Rațiunii).*

AXIOMA. — *In Logică.* Adevăr care nu trebue demonstrat, deoarece este evident prin el însuși. Astfel, Axioma este un grad al adevărului alături de: Postulate — Teoreme și Legi, toate forme ale gândirii derivate din formele prime, Principiile Prime ale Rațiunii: Identitatea — Contrarietatea — Terțiul exclus — Rațiunea Suficientă și Valorificarea. — (Vezi acestea).

1. Axiomele se întrebuințează ca termen în Șt. Matematice sub forma Judecăților Universal Cantitative.

2. *Kant* întrebuințează termenul de *Axiome ale Intuiției* pentru Ideile de Timp și Spațiu, necesare înțelegerii datelor simțurilor ca și Principiile Rațiunii.

B

BARBARISME. — *In Linguistică.* Cuvinte străine întrebuințate într'o limbă anume, fără ca ele să fie încetățenite (cu drept de a se întrebuința) în acea limbă, cum sunt *Neologismele.*

BATOLOGIE. — Cuvinte inutil întrebuințate, fie că se repetă, fie că repetă aceiași idee fără să fie necesară înțelegerii întrebuințarea aceasta de mai multe cuvinte. („Beția de cuvinte". *T. Maiorescu).*

BEATITUDINE. — *In Filosofia Doralei.* Fericirea continuă, completă și invariabilă cantitativ și calitativ, căreia nimic nu-i lipsește.

1. *Aristotel, Stoicii, Seneca, Spinoza,* etc. Contemplare a ceea ce este etern.

2. *In Filosofia Creștină.* Ideea unei alte lumi, revelată celor aleși, prin contemplarea lui Dumnezeu.

3. *In Psihologia Patologică.* Indiferenţă totală la tot ce este în jurul bolnavului, ca o euforie permanentă.

BIBLIA. — „Cartea Cărţilor" cuprinzând înţelepciunea de totdeauna şi de pretutindeni, relevată de Dumnezeu. Este alcătuită din: 1) Vechiul Testament (cărţile sfinte ale Evreilor) şi 2) Noul Testament (cărţile sfinte ale Creştinilor, dintre care cele mai însemnate sunt Evangheliile scrise de: Matei, Marcu, Luca şi Ioan, aleşii lui Dumnezeu, cărora li s'au relevat cuvintele Mântuitorului Isus, trimis pe pământ de însuşi Tatăl Său Ceresc — Dumnezeu — între oameni, ca să-i mântuiască de Rău.

BINELE. — A. *Înţeles general.* Ideea şi Fapta omului, care-i perfectează demnitatea, făcându-l să se apropie cât mai mult de spiritualitatea ideală, ca scop al vieţii. Binele este obiectul Filosofiei — Eticei — Moralei ca şi al Religiei, deoarece aceasta este nedespărţită de celelalte şi în special de Morală.

B. *In Filosofie.* Binele, fiind Idee şi Voinţă, Gândire şi Acţiune, Scop şi Mijloc, Viaţă şi Omenesc, va fi cercetat în: natura, origina, obiectul şi valoarea lui (cele patru probleme ale Binelui).

C. In Etică se vor cerceta răspunsurile date problemelor Binelui, fie istoric (succesiv în timp), fie enciclopedic (pe felul prob.emelor indiferent de timpul când s'au emis), fie numai pe anumite epoci.

D. *In Morală* se va cerceta aplicaţiunea practică a teoriilor abstracte asupra Binelui, în viaţa individuală şi socială — cu alte cuvinte înţelesul de faptă a Binelui, nu înţelesul de idee.

E. *In Religie* (nedespărţită de Morală), Binele are înţeles de Virtute necesară apropierii de Dumnezeu. Religiunile de totdeauna au fost preocupate de lupta între Bine şi Rău, de izbăvirea de Rău ca o mântuire revelată de Divinitate.

BIOGRAFIA. — *In Metodologie.* O Metodă de Observaţie Externă Psihologică pentru cunoaşterea sufletului, care constă în cercetarea evenimentelor importante ale vieţii din punct de vedere al influenţelor: biologice (ereditate, naştere, creştere, sănătate, etc.), cosmologie (pământul locuit, climă, faună, floră, etc.) şi sociale (economice, juridice, politice şi cultural-educative).

1. Aceste influenţe sunt considerate neîndoios ca elemente constitutive ale sufletului, împreună cu experienţa trăirii proprii.

BIOLOGIE. — Ştiinţa vieţii în genere cuprinzând ca obiect: Botanica şi Zoologia, iar ca probleme: Morfologia şi Fiziologia cu toate subdiviziunile lor. Cuvântul este inventat de *Treviranus* şi întrebuinţat apoi de Lamarck.

BIONOMIE. — *In Biologie.* Ştiinţa raporturilor dintre organisme şi dintre acestea şi mediurile lor de trăire. Cuvântul este inventat de *Lankester* şi adoptat de biologii actuali.

BOLŞEVISM. — *In Filosofia Sociologiei.* Teorie Economico-Politică, (devenită sistem politic de

guvernare în statul U. R. S. S.) prin care se afirmă ca ideal al vieţii sociale (economice, politice, juridice şi culturale) comunizarea în mare a tuturor bunurilor (de producţie, circulaţie şi de consumaţie) şi organizarea vieţii sociale în Soviete. (Vezi *Sindicalismul*).

1. Bolşevismul este un aspect al Teoriei Comuniste sau Colectiviste. Un alt aspect este Teoria Mincevistă (Comunizarea în mic, parţială, a bunurilor proprietăţii individuale).

La Congresul Internaţional Muncitoresc din 1908, Comuniştii integrali au fost majoritari (bolkevici) şi de aci termenul de Bolşevism, iar Comuniştii parţiali au fost minoritari (minkevici).

2. Reprezentanţii consacraţi ai Bolşevismului sunt: *Bakunin, Kropotkin, Lenin, Stalin*, cu *Karl Marx*, teoreticianul Comunizării. — (Vezi, Marxism — Comunism — Socialism — Colectivism — Sindicalism).

BOTANICA. — Ştiinţa vieţii plantelor, speţă a Biologiei, care aparţine la rându-i Ştiinţelor Naturale.

1. Botanica are două însemnate probleme: Morfologia (structura, alcătuirea) şi Fiziologia (vieaţa, activitatea) plantelor.

BRAHICEFAL. — *In Psihologia Experimentală.* Forma rotundă a craniului omenesc cu indice cefalic mai mare de 85. (Vezi, *Indice Cefalic*).

1. Rasele umane s'au împărţit din puncte de vedere deosebite: 1) aşezarea pe Continentele globului: rasă Europeană, Asiatică, etc. 2) pigmentarea de clorit a pielii: rasă albă, neagră, etc. 3) componenţa sanguinară — care este în curs de cercetare, şi 4) indicele cefalic, rezultat din măsurătorile dimensiunilor craniului, care determină trei tipuri: brahicefal, mezocefal şi dolicefal.

BRAHMANISM. — A. *In Filosofie.* Teorie care afirmă că Brahma reprezintă Totul Unic, origina tuturor existenţelor, Cauza tuturor cauzelor, este Absolut, dincolo de realul Universului, ca un Suflet Universal, ca o „Lumină a luminilor", în care sufletul individual vine să se contopească (Athman).

B. *In Religie.* Credinţa Indiană în care Brahma este Zeul Suprem ce a creiat Universul, fără scop şi fără voinţă, despărţind Lumina de Intuneric. Din această credinţă. Indienii şi-au format o concepţie pesimistă şi fatalistă pentru vieaţa morală, considerând Universul ca o iluzie, structuralizându-se în sufletul lor o lipsă de energie vitală caracteristică.

BUCURIE. — *In Psihologie.* Stare afectivă de plăcere care întovărăşeşte unele cunoştinţe, voinţe şi fapte (conform legii ireductibilităţii însuşirilor de Intelect — Afect — Voinţă, ale oricărui fenomen sufletesc.

1. Bucuria, considerată biologic, favorizează desvoltarea energiei vitale (este *stenică*) — iar opusul ei, Durerea, neplăcerea, scade şi chiar distruge energia vitală (este astenică).

BUDHISM. — *In Religie.* Credinţă aparţinând la o treime din populaţia pământului, relevată credincioşilor de *Sakya Munii*, de-

numit Budha (Înțeleptul), ca o reacțiune în contra Brahmanismului aristocrate, fără legături de simțire cu massa poporului.

Budismul este o religiune democratică, adresându-se tuturora celor care suferă și învățându-i să scape de durere și suferință prin *Nirvana*, la care se ajunge numai suprimând dorințele din suflet — cauză a tuturor durerilor și suferințelor.

1. Durerile și suferințele își trag obârșia nu numai din viața actuală a omului, ci și din viața anterioară (Karma). Prin aceasta Budiștii cred în *Metempsihoză* și nu cred într'o Ființă Supranaturală, într'un Dumnezeu, dincolo de Univers, care să lumineze sufletul omului pentru legătura cu El.

2. Budismul cere credinciosului să găsească în chiar sufletul lui calea pentru îndreptare și mântuirea de suferință, care se realizează prin înțelepciunea lepădării de sine și de viața pământească, trecând în Nirvana, socotită de Budism ca adevărată existență.

3. *Sakya Munii*, după legendă, a fost un prinț din familia Guatama, stăpână în Kapilavastu, și se numea Siddartha, înainte de a fi iluminat de înțelepciune, fapt care i-a dat numele de Sakya Munii sau Budha. Se crede că a trăit cu 6000 ani înainte de Christos.

4. Cânditorul indian contemporan, *Rabindranath Tagore* afirmă în scrierile sale superioritatea Budismului, respectiv a Nirvanei, pentru spiritualizarea omului.

BULB RAHIDIAN. — *In Psiho-Fiziologie.* Prelungirea materiei nervoase din Centrul Cerebral (creierul) socotit și el ca centru nervos, care face legătura cu Centrul Spinal (măduva spinării), ba chiar și cu Centrul Ganglionar (marele simpatic, toracic, vegetativ).

BUNURI. — Orice, (material sau sufletesc), satisface o trebuință a omului (fizică sau psihică). Astfel sunt bunuri: materiale (mobile — imobile) și sufletești.

Bunurile materiale constituesc obiectul Economiei Politice și suma bunurilor avute de cineva poartă numele de *Avuție*.

C

CABALĂ. — Ceea ce este primit. — Termen dat scrierilor mistice, tradiționale, cu conținut filosofic, ale poporului evreu, cu autor și dată necunoscută, în care se interpretează Biblia prin ideile filosofice Neoplatoniciene.

CABALISM. — *In Filosofie.* Teorie conținută în *Cabală* (Vezi), de natură esoterică, deoarece este destinată numai acelor inițiați în mistica secretă a problemelor respective.

1. Cabalismul cuprinde un sistem de simboluri numerice și de cuvinte prin care — se pretinde în Cabală — se poate înțelege: a) adevăratul sens al celor cuprinse în Biblie; b) manifestările lui Dumnezeu prin emanațiuni succesive, considerate grade ale Substanței Sale; c) existența spiritelor cerești, care conduc fiecare în parte câte ceva din Univers, putându-se prin simbolurile Ca-

balei să se obţină dela ele posibilitatea de a stăpâni forţele Naturii. — Prin însuşirile de mai sus Cabalismul are înrudiri cu *Magia* (Vezi).

CALITATE. — A. *Înţeles general:* însuşire.

B. *In Filosofia Logicei.* Formă a gândirii, care împreună cu: Cantitatea — Relaţia — Modalitatea, alcătuesc cele patru principale Categorii fixate de *Kant,* după care se fac comparaţiile subiectului şi predicatului în orice gândire (Vezi *Categorie).*

Prin categoria Calitate gândirea stabileşte dacă se găsesc sau nu însuşiri de ale predicatului în subiect în comparaţia (Judecata) ce se face între aceşti termeni.

Judecăţile rezultate sunt: 1) Afirmative sau Negative (Vezi).

C. *In Logică.* Judecăţile au calitatea de a fi Afirmative sau Negative. Noţiunile au fiecare o calitate, numită *Conţinut* şi o cantitate, numărul fenomenelor cuprinse în ele, numită *Sferă,* sau întindere, extensiune. Când se compară o noţiune cu altă noţiune în privinţa Calităţii lor se constată: 1) sau că însuşiri de ale uneia se găsesc şi în cealaltă — şi acest raport se numeşte *Concordanţă,* sau 2) nu se găseşte nici o însuşire dela una la cealaltă şi raportul se numeşte de *Opoziţie,* posibilă a fi de două feluri: a) opoziţie contrară şi b) opoziţie contradictorie (Vezi).

CALORICE Sensaţiuni. — *In Psihologie.* Cunoştinţe despre însuşirea căldurii sau răcelii fenomenelor. Se mai numesc şi *Termice.*

1. Organele de simţ care prind vibraţiile acestor însuşiri se găsesc răspândite sub piele în formă de corpuscule de celule, în legătură cu nervii speciali (calorici), care duc vibraţiile căldurii sau răcelii (devenite acum excitaţii) la centrii nervoşi, pentru a fi transformate în sensaţia Calorică (cunoştinţa temperaturii).

CANONUM. — Regulă, normă. — (Vezi Ştiinţe Normative, care dau reguli practice).

1. *Canonum* este denumirea dată cărţilor de Logică ale lui *Aristotel,* sinonim cu *Organonum.*

2. *Kant* însă, dă înţelesul de „Logică a fiecărei ştiinţe" termenului Organum şi înţelesul de „Logică formală a tuturor Ştiinţelor", termenului Canonum. Rezultă de mai sus, că aceşti doi termeni au mai mult însuşirea de Metodă, decât de Ştiinţă a Logicei.

CANONIC Drept. — Drept bisericesc Catolic cuprinzând în special reguli de disciplină pentru clerici, decise de Concilii şi Papi.

CANTITATE. — A. *Înţeles general.* Număr, mărime.

B. *In Filosofia Logicei.* Formă a Raţiunii, care împreună cu: Calitatea — Relaţia — Modalitatea, alcătuesc cele patru principale Categorii fixate de *Kant,* după care trebuesc făcute Comparaţiile subiectului şi predicatului în orice gândire logică (Vezi, *Categorie).*

Prin categoria Cantitate, gândirea stabileşte „cât" din subiect este afirmat sau negat de către predicat, în comparaţia (Judecata) ce face între aceşti termeni.

C. *In Logică.* Judecăţile după cantitate sunt Universale (afirmative sau negative) şi Particulare (afirmative sau negative). *Kant,*

adaogă şi Judecăţi Singulare, când predicatul afirmă sau neagă numai de un singur exemplar din tot numărul subiectului.

Noţiunile după Cantitate numită *Sferă*, întindere, extensiune, (numărul de fenomene pe care-l cuprinde) sunt: *Ordonate — Încrucişate — Exclusive — Identice* (Vezi).

CANTIFICAREA Predicatului. — *In Filosofia Logicei.* Determinarea „cât" din Predicat afirmă sau neagă, în total sau în parte subiectul, nu o poate face gândirea când compară subiectul cu predicatul. Aceasta constitue un defect *congenital* al gândirii, însă gândirea şi-l corectează făcând schimbarea funcţiunii predicatului cu funcţiunea subiectului care se poate cantifica *(Hamilton)* — Această operaţiune logică se numeşte Inversiune sau *Conversiune* (Vezi). — Foarte numeroase Erori provin din cauza neputinţii cantificării directe a predicatului (Vezi *Erori congenitale).*

CAPITAL. — *In Economia Politică.* Bun, care serveşte la producţia altui Bun. (Vezi, *Bunuri).*

1. Capitalul este unul din cei cinci factori de producţie a Bunurilor (Natura — Munca — Capitalul — Antreprenorul — Statul) şi nu este numai moneda, banul, cum impropriu i se restrânge înţelesul, Natura şi felurile Capitalului sunt determinate de natura şi felurile bunurilor producătoare: materiale (mobile şi imobile) şi sufleteşti.

2. In Economia Politică se studiază numai Bunurile materiale şi astfel numai Capitalurile materiale.

3. Unii Economişti au fixat Teoria de Filosofie Economică *Mercantilismul.* care afirmă că cel mai însemnat factor de producţia avuţiei este Capitalul monedă aur.

4. *Karl Marx,* în lucrarea intitulată Capitalul (Das Kapital) afirmă că cel mai important factor de producţie este munca lucrătorului şi totuşi este speculată această muncă de către patroni (deveniţi Capitalişti) deţinători fără drept ai bunurilor acumulate din munca lucrătorilor (deveniţi săraci, proletari). Patronii deveniţi capitaliştii oraşelor (burghezi) trebue să fie deposedaţi de proprietăţile individuale asupra bunurilor capitalizate, acestea trecând în proprietatea comună (Comunismul). Documentarea acestei afirmaţiuni formează Teoria *Marxistă* (Vezi).

CAPITALISM. — A. *In Filosofia Sociologiei.* Formă de organizare Social-economică în care capitalurile (bunurile care servesc la producerea altor bunuri) sunt deţinute de o clasă, ca o profesie capitalistă, şi nu de acei care fac ca bunurile să producă alte bunuri prin munca lor, care sunt lucrătorii din întreprinderile, mari şi mici, de producţiune. — Profesiunea capitalistă este şi ea o muncă — pretinde *Capitalismul* — mai însemnată în producţia economică decât munca manuală a lucrătorului, cum pretinde *Socialismul.* Capitalismul, ca teorie, mai afirmă că organizarea socială bazată pe Capital este mai superioară celei susţinută de Socialism şi Comunism, din toate

punctele de vedere: esonomic — juridic — politic şi cultural.

CARACTER. — A. *Înţeles etimologic:* Însuşirea unei existenţe de a se deosebi de o altă existenţă.

B. *În Logică.* Însuşiri esenţiale, comune, caracteristice, specifice, (conţinut) cu ajutorul cărora gândirea făureşte Noţiuni — elementele (formele) tuturor Judecăţilor şi Raţionamentelor.

C. *În Psihologie.* Structură a Sufletului integral (intelect — afect — voinţă) făurită zi de zi, cu trudă, ca o biruinţă personală din ce în ce mai calitativă, prin instrucţie, educaţie şi cultură din: ereditate, mediu şi experienţa vieţii proprii.

D. *În Morală* are înţelesul laudativ, de valoare, de voinţă puternică de a înfăpui binele, dirijată de legile morale pe care şi le făureşte singură, ca suflet autonom (Vezi *Autonomie* şi *Responsabilitate).*

1. In Caracter se plasează deci cele mai mari valori ale spiritualităţii: Credinţa — Binele — Adevărul — Frumosul — Patria, care creiază la rându-le valorile de totdeauna ale culturii: religioase, morale, ştiinţifice, artistice şi naţionale.

2. Caracterul se influenţează reciproc cu o altă mare structură a Sufletului: *Temperamentul,* cu care nu trebue confundat, cum se obişnueşte. (Temperamentul este rezultatul individualităţii organice, iar Caracterul al individualităţii psihice). Pe amândouă se clădeşte ca o „suprastructură", *Personalitatea* (Vezi acestea).

3. *Kant* spune despre Caracter: „Nu e vorba aci de ceea ce face natura din om, ci de ceea ce face omul din el însuşi".

CARNET PSIHOLOGIC. — *În Metodologie.* O Metodă a Observaţiei Interne Psihologice, ca rezultat al *Autobiografiei* (Vezi).

CARTEZIANISM. — Filosofia lui *Réné Descartes* (numit şi Cartesius) ca şi a continuatorilor săi, prin care se afirmă: Teoria *Spiritualistă* în Probl. Onto-Cosmologică şi Teoria *Raţionalistă-Empirică* în Probl. Cunoaşterii fundată pe îndoială (Dubito) şi pe cugetare (Cogito) — Considerate ca metode de bază pentru aflarea adevărului. — *„Dubito, ergo cogit — Cogito, ergo sum"* (Vezi aceste Teorii).

CASTĂ. — A. Înţelesul *etimologic:* neamestecat, de rasă pură.

B. *În Sociologie.* Unitate socială închisă (pentru a intra în ea indivizi ai altei unităţi sociale), formată prin ereditate şi adopţiune, având existenţă legală în Stat şi privilegii fixate prin legi juridice scrise sau nescrise. — Casta nu trebue confundată cu Clasa socială.

1. *În Religia* popoarelor, membrii Castei aveau funcţiuni religioase. (Ex. Brahmanismul în India).

CATALEPSIE. — *În Psiho-Patologie.* Starea de dispariţie a elasticităţii muşchiulare la un număr mai mare sau mai mic de muşchi, concomitentă cu diferite simptone mintale: dispariţia voinţei, lipsa ideilor din Conştient, sugestibilitate chiar prin simple sensaţiuni,

nu prin idei impuse gândirii ca la Somnambulismul provocat.

1. Catalepsia nu trebue confundată cu *Letargia,* care este starea imobilității generale a tuturor mușchilor.

CATAPLEXIE. — *In Psihologie.* Starea de dispariție a oricărei mișcări din cauza spaimei și fricii. — Termenul este inventat de *Preyer.*

CATARACTĂ Oculară. — *In Psiho-Fiziologie.* Boală vizuală datorită opacității parțiale sau totale a Cristalinului ochiului, care nu mai poate deci să-și îndeplinească funcțiunea de a primi razele de lumină și a le refracta pe retină.

CATEGORII. — *In Filosofia Logicei. Aristotel.* Posibilități ale predicatului de a determina subiectul unei gândiri logice. Numărul acestor posibilități sau clase îl fixează la zece.

1. *Stoicii* și *Neoplatonienii* măresc acest număr, iar *Kant* îl reduce la patru: Calitate, Cantitate, Relație și Modalitate însă cu câte trei aspecte pentru fiecare, ceeace revine la douăsprezece și le numește Forme apriorice ale Rațiunii Pure derivate din Formele Prime: Identitatea — Contrarietatea — Terțiul exclus — Rațiunea Suficientă — Valorificarea, numite Principii ale Rațiunii Pure. — (Vezi acestea).

2. *Renouvier* face o altă enumărare a Categoriilor pe care le definește „Legile prime și ireductibile ale Cunoașterii, deoarece îi determină forma și-i conduce activitatea de gândire".

3. Tabloul categoriilor Kantiene, cu posibilitățile Judecăților:

I. CALITATEA.

1. Afirmația = Jud. Afirmative: S este P.
2. Negația = „ Negative: S nu e P.
3. Limita = „ Nedefinite: S e Non P.

II. CANTITATEA.

1. Totalitatea = Jud. Universale: Toți S=P.
2. Pluralitatea = „ Particulare: Unii S=P.
3. Unitatea = „ Singulare: Acest S=P.

III. RELAȚIA.

1. Substanța = jud. Categorice: S=P.
2. Cauzalitatea = „ Ipotetice: Dacă S=M este și P.
3. Reciprocitatea = Jud. Disjunctive: S=M, sau S=P.

IV. MODALITATEA

1. Necesitatea = Jud. Apodictice: S e necesar P.
2. Realitatea = „ Asertorice: S este P.
3. Posibilitatea = „ Problematice: S poate fi P.

4. *Observare.* Toate comparațiile între aceste însușiri (posibilități — Categorii), prin care predicatul determină subiectul, se fac prin: afirmarea sau negarea, în total sau în parte, a subiectului de către predicat, ceea ce reviné la următoarele patru feluri de judecăți: 1) Afirmative-Universale, (A); 2) Afirmative-Particulare (I); 3) Negative-Universale (E) și 4) Negative-Particulare (O).

CATEGORICĂ Judecată. — *In Logică.* Fel de judecată după categoria Relației dintre S. și P., adică determinarea: Ce este, cum este, ce face S. de către P. este posibilă în trei moduri: 1) determinare Categorică (S. este P.); 2)

determ. Condiţională-Ipotetică (S. este P., numai dacă S. este M.); 3) determ. Condiţională-Disjunctivă-Alternativă (Sau, ori, S. este P. sau este M.).

Relaţia categorică dintre S. şi P. poate fi: Afirmativă sau Negativă, Universală sau Particulară, dar fără să cuprindă nici condiţiune, nici alternativă.

CATEGORIC Silogism. — *In Logică.* Silogismul alcătuit numai din Judecăţi Categorice (premisele şi concluzia să nu cuprindă nici condiţiune, nici alternativă în relaţia predicatului cu subiectul).

CATEHETICĂ. — *In Metodologie.* Speţă a ştiinţei Teologiei, al cărui obiect este metoda învăţării populare a religiei creştine prin întrebări şi răspunsuri dinnainte fixate. Să nu se confunde cu metoda *Socratică,* care este un dialog între cel care întreabă şi cel care răspunde, numită şi Maiotică, Euristică, Intuitivă, însă deosebită de *Dialectică* (Vezi).

CAUZĂ. — A. *Înţeles general:* Existenţa (fizică sau psihică) din care derivă altă existenţă, numită Efect. Cauza poate fi considerată şi ca existenţă în sine (Numen) şi ca existenţă de manifestare (Fenomen). Tot astfel şi ca existenţă Primă (din care derivă toate celelalte existenţe, ea nederivând din nici una alta) şi ca existenţă derivată.

1). Înţelesul primitiv al raportului dintre cauză şi efect pare să fie acela dintre gândire şi actul care-l voeşte. Gândirea este cauza, actul este efectul şi prin urmare, persoana care a gândit este responsabilă de actele făptuite. — *A. Comte* afirmă că înţelesul acesta este rezultatul concepţiei Antropomorfismului-Animist, care afirmă că orice existenţă este efectul Voinţei spiritului care se află în acea existenţă şi că, pe măsură ce Antropomorfismul dispare din gândire, Cauza capătă înţeles de existenţă a naturii despre care se gândeşte, iar Efectul devine identic cu Cauza (adică tot de existenţă a Naturii), deosebindu-se numai prin faptul că la rându-i poate deveni element al unui alt act de gândire. *(Hamilton).*

2. Înţelesul comun al raportului de succesiune între Cauză şi Efect este greşit, deoarece Efectul poate fi coexistent în timp cu Cauza. Impropriu deci, se consideră Cauza sinonimă cu Antecedentul şi Efectul sinonim cu Consequentul. Cauzalitatea este mai mult decât o succesiune. Tot aşa de greşit este şi înţelesul cu totul nedeterminat că „fenomenele dintr'un grup unitar, unele sunt cauze şi altele efecte" — deoarece aceiaşi Cauză poate produce Efecte diferite şi un acelaşi Efect poate deriva din Cauze diferite *(St. Mill).*

3. *Descartes* şi *Spinoza* atribue Cauzei un înţeles exclusiv de Logică, astfel: „Adevărurile din premise sunt cauzele adevărurilor din concluzie".

4. *Aristotel* fixează patru feluri de Cauze: materiale (de fond) — *formale* (de formă) — *eficiente* (derivate şi în ele însile) — *finale* (de scop).

5. In afară de înţelesurile punctelor de vedere arătate mai sus, mai sunt: a) Cauze *imediate* (care n'au nici un intermediar între cauză şi efect) şi Cauze *mediate* (depărtate); b) Cauze *ne-*

cesare şi Cauze *ocazionale;* c) Cauze *intrinseci* (materiale şi formale) şi Cauze *extrinseci* (finale şi eficiente).

6. Pentru noi, înţelesul valabil logic care să fie cuprinzător al tuturor punctelor de vedere sub care a fost privită Cauza, este dublu: Cauze de *Existenţă* (fizică sau psihică, numenală sau fenomenală, de formă sau de fond, derivate sau nederivate, imediate sau mediate, eficace sau ocazionale, etc.) — şi Cauze de *Finalitate* (scop), deoarece nimic din Univers nu poate să n'aibă o existenţă şi o finalitate.

CAUZALITATEA. — *In Filosofia Logicei.* Fundament al gândirii exprimat astfel: „Nimic nu este fără Cauză".

1. Expresiunea: „Orice efect are o Cauză" este improprie, deoarece este o tautologie (neaducând nici un înţeles Cauzei).

2. Cauzalitatea este considerată de *Kant* ca o „Formă apriorică de Cunoaştere a categoriei Relaţia (Vezi Categorii) şi mai poartă denumirea de *Necesitatea Cauzală,* deoarece este cu neputinţă ca un fenomen să nu existe ca efect, atunci când există unul sau mai multe fenomene care-l determină ca fiind Cauze — chiar dacă nu s'au putut încă afla acele cauze până în momentul când mintea gândeşte despre acel fenomen. *Schopenhauer* consideră Cauzalitatea ca o categorie a Voinţei, alături de Spaţiu şi Timp.

3. Pe acest fundament al gândirii, care implică şi Determinismul, se construeşte ştiinţa de totdeauna, din ce în ce mai calitativă şi cantitativă în adevărurile ce le descoperă despre fenomenele Universului. Gândirea crede necesar în Cauzalitate şi Determinism, cum crede în puterea Raţiunii sale Suficiente, că va reuşi să afle toate înţelesurile pe deplin ale oricărui fenomen, deci şi înţelesul de Cauzalitate şi Determinism.

4. Le numim pe acestea Fundamente ale gândirii fiind impuse ca necesităţi de *fapt,* spre a le deosebi de Principiile Raţiunii (Identitatea — Contrarietatea — Terţiul exclus — Raţiunea Suficientă şi Valorificarea), care sunt necesare de *drept* oricărei gândiri logice. — (Vezi *Principiile Raţiunii).*

CAVERNA lui Platon. — *Platon* în opera *Republica,* pentru a concretiza înţelesul lumii ideilor, care trebue câştigată de gândire trecând din Lumea sensibilă a cunoştinţelor date de simţuri, face următoarea alegorie: Compară sufletul legat de corp (al Lumii sensibile) cu un prizonier ţintuit într'o peşteră, cu faţa întoarsă dela lumina Soarelui (Lumea Ideilor), astfel ca să nu vadă decât umbrele existenţelor din afara peşterii proectate pe peretele întunecat din faţa lui.

1. *Bacon* (prin analogie cu alegoria Cavernei lui Platon) denumeşte unele Erori congenitale de gândire (Vezi) cu numele de Idoli (erori) ai Cavernei, sau *Idola Specus* (Vezi).

CAZUISTICA. — *In Morală.* Cercetarea cazurilor de conştiinţă morală (conflict între datorii), când sufletul este pus în situaţia de a se hotărî pentru executarea uneia din două datorii contradictatorii şi ca natură şi ca rezultate.

1. Cazuistica are şi un înţeles pejorativ (de ironie), când se atribue operaţiunilor de gândire care urmăresc să justifice oricum

o anumită chestiune, prin artificii de logică (Vezi *Sofiști).*

CECITATE. — *In Psiho-Fiziologie.* Boală a aparatului vizual (retină, cristalin, nervi, etc.) care atrage după sine lipsa de sensibilitate *(Anestezia)* pentru prinderea, transmiterea și prelucrarea vibrațiilor de lumină în sensațiile respective.

1. Cecitatea poate fi: parțială pentru unele culori (Vezi: *Daltonism, Discromatopsie),* sau chiar totală *(Acromatopsie).*

Cecitatea verbală. Bolnavul nu poate citi ceea ce vede din cauza boalei mușchilor aparatului limbajului. Este o *Amnezie* vizual-verbală (Vezi) și nu o Cecitate, deoarece aparatul vizual nu este bolnav. — (Vezi și *Analgesie* cu care nu trebue confundată nici un fel de Anestezie, cum este și Cecitatea — Amnezia etc).

CEFALIC. — (Vezi, *Indice Cefalic).*

CELULA. — A. *In Biologie* ca problemă Morfologică-Fiziologică a materiei nervoase. — Celula este unul din elementele materiei nervoase, alcătuită din: membrană — protoplasmă — nucleu, având forme diferite și prezentând prelungiri (dendrite) dintre care una devine fibra nervoasă alcătuită și ea din: membrană (Teaca lui Schwann) — mielină — cilindru axil. Reunite mai multe fibre într'o membrană (perinerv) formează nervul.

Masse de celule formează Centrii Nervoși (cerebral — spinal — ganglionar).

B. *In Sociologia Biologică.* Teoria Organicistă, întrebuințează termenul de *Celulă socială* pentru elementele sociale: individ, familie, etc.

CENESTEZIE. — A. *In Psiho-Fiziologie.* Știrea despre funcțiunea organelor interne (viscerale: stomac, inimă, plămâni, rinichi, etc), dată de cooperarea tuturor Sensațiilor organice.

1. Cenestezia este definită de *Gh. Rechet:* „Sensația existenței proprii, deoarece ea dă cunoștința unității ființei ca un tot, ca un individ aparte, deosebit de tot ce nu este el.

2. Cenestezia nu trebue confundată cu Sensațiile Cenestetice (Vezi).

CENTRI NERVOȘI. — *In Psiho-Fiziologie.* Ingrămădiri (masse) de celule nervoase, învelite în oase tari, în permanentă legătură:

a) pe deoparte, cu nervii care aduc vibrațiile ce au prins dela fenomenele cu care au venit în contact și care vor fi prelucrate de centrii nervoși în stări sufletești (nervi sensitivi, sau afectivi, sau centripetali).

b) pe dealtă parte cu nervii care transmit organelor de mișcare (mușchi, tendoane, oase) ordine și îndemnuri de mișcare — Voința — (Nervi motori, eferenți, centrifugali).

Se consideră în general patru centri nervoși, anume: Cerebral — Bulbul Rachidian — Spinal și Ganglionar (Marele Simpatic, Vegetativ).

CENTRI — FUGALI — PETALI Nervi. — (Vezi *Centri nervoși).*

CERC VIȚIOS. — *In Logică.* Gre-

şeală de gândire, când o Judecată A. se sprijină pe o alta B. care la rându-i se bazează tocmai pe A. ca să fie valabilă.

1. Astfel, termenul Cerc are înţeles de Deducţie şi trebue precizat că nu orice Cerc este vitios, deoarece Deducţiile sunt operaţiuni logice.

CEREBRU. — *In Psiho-Fiziologie.* Massa de celule nervoase aflată în cutia craniană (ţeasta), formând cel mai important centru nervos pentru făurirea sufletului şi în special a însuşirilor sale de Intelect şi Voinţă. Cerebru este simonim cu Creerul (mare, mijlociu, mic).

Termenii *Cerebral* şi *Cerebralitate* au înţelesul de valoare intelectuală şi chiar de Cultură, atribuţi ca însuşire laudativă unei persoane.

2. Termenul *Circonvoluţiuni Cerebrale* are înţelesul de încreţituri de adâncime în materia nervoasă cenuşie a Creerului (Cerebrului). Acestea cresc în cantitate şi în calitate (adâncime) în raport cu creşterea cantităţii creerului, după cum acesta creşte cantitativ şi calitativ în raport cu bogăţia sufletească, fapt considerat constant şi enunţat sub formă de „legea raportului dintre materia nervoasă şi suflet" (Cunoştinţe — Afecte — Voinţă), afirmată de Teoria Paralelismului Psihofizic.

CERTITUDINEA. — *In Logică.* Valoare de adevăr dată cunoştinţelor alcătuite conform Principiilor Raţiunii (Vezi) şi admise ca o necesitate de drept cât mai mult în timp şi de cât mai mulţi în spaţiu.

1. Certitudinea este sinonimă cu *Evidenţa,* deoarece afirmările evidente sunt făcute fără nici o rezervă, condiţie sau probabilitate.

Opusul lor este *Indoiala.*

2. Certitudinea în înţeles restrâns este adevăr evident şi necesar prin el însuşi, care nu mai cere nici o demonstraţie (cum este *Axioma).*

3. Se întrebuinţează, însă impropriu, şi termenul de „Certitudine Subiectivă", cu înţeles de adeziune sufletească la un adevăr, ca o necesitate de fapt — nu de drept, cum are Certitudinea Obiectivă.

Asemenea „Certitudine" este în realitate o credinţă de natură afectivă, o Convingere, însă nu poate fi confundată cu evidenţa logică de natură raţională.

4. Astfel, sunt deosebiţi termenii: Certitudine şi Convingere, Evidenţă şi Credinţă, deoarece deosebite sunt Raţiunea de Sentiment.

CHESTIONAR Psihologic. — *In Metodologie.* Speţă a metodei mixte: de Observaţie Externă şi de Experiment Psihologic prin care se cercetează Sufletul după răspunsurile date de cel cercetat, la anumite întrebări formulate în scris cu pricepere şi metodă de către Laboratoarele de Psihologie Experimentală consacrate în asemenea cercetări.

1. Asemenea Chestionare pot fi alcătuite cu răspunsurile formulate la întrebările puse, urmând că persoana supusă cercetării să noteze printr'un semn convenţional numai, care este răspunsul ce dă ea întrebării respective. Valorificarea răspunsurilor tuturor întrebărilor din Chestionar este făcută după un valorimetru special întocmit, numit *Etalon,* sau *Barem.* In acest caz chestionarul devine Test, alt metod de cerce-

tare experimentală psihologică, (Vezi *Test*).

CHIMIA. — Ştiinţa care are ca obiect alcătuirea internă (moleculară) a fenomenelor organice şi neorganice.

De aci diviziunea ei în: Chimie Organică şi Chimie Anoroganică.

CHIROMANCIA. — Mai mult o Practică, decât o Metodă, având o valoare empirică, subiectivă, care pretinde posibilitatea cunoaşterii sufletului prin configuraţia palmelor, considerată de Chiromancie ca fiind caracterologică pentru sufletul fiecăruia — cu deosebire pentru Temperament şi Caracter!? (cele mai greu de cunoscut, chiar prin metode consacrate ştiinţific ca valabile). Chiromancia are astfel pretenţia de a fi considerată Metodă a Observaţiei Externe Psihologice (Vezi).

CINEMATICA. — Ştiinţă derivată din Mecanica Raţională, al cărui obiect este numai mişcarea, deoarece nu se ocupă şi de forţele care determină mişcarea — obiect al *Dinamicei* (Vezi).

Cuvântul a fost inventat de *Ampère*, iar *Leibnitz* şi *Kant* au întrebuinţat termenul *Prorononie*.

CINESTETICE Sensaţiuni. — *In Psihologie*. Cunoştinţe despre însuşirea de contracţiune a muşchilor şi articulaţiilor. Au foarte mare rol în Educaţia Deprinderilor şi la făurirea cunoştinţelor (Intuiţiilor) de timp şi spaţiu. Se mai numesc sensaţiuni *Kinestetice*, sau Sens. de *Mişcare*.

CINETICA. — *In Mecanică*. Energia actuală manifestată prin mişcare — spre deosebire de energia potenţială.

CINISM. — A. *In Filosofia Moralei*. Teoria care afirmă ca regulă morală de vieaţă libertatea deplină, străină de orice convenţiuni sociale, prejudecăţi, obiceiuri, credinţe şi chiar legi morale prestabilite. — Fondatorii Teoriei sunt: *Antistene, Diogene* şi *Crates*, care profesau filosofia lor în şcoala numită cu acest nume. De aci Şcoala Cinică în Filosofie.

B. *In Filosofia Cosmologică*. Afirmă prioritatea Naturii căreia trebue să i se conformeze şi vieaţa omului.

C. *In Filosofia Politică*. Exclude şi valoarea legilor juridice, (ca şi a celor morale) ba chiar şi a Statului cu autorităţile constrângătoare la supunere, deoarece acestea sunt contrare naturii de libertate umană.

D. *In Morala Practică*. Pretinde reducerea trebuinţelor vieţii la minimum posibil (austeritate).

E. Înţelesul Pejorativ. Dispreţ faţă de bunele moravuri, ordinea publică şi chiar de civilizaţie şi bunurile culturii.

CIRENAICA. — *In Filosofia Moralei*. Şcoală fundată de *Aristipp* în localitatea Cirena afirmând ca teorie morală Plăcerea, considerată singură virtute a Binelui. (Vezi *Hedonismul*).

CIVIL Drept. — Speţă a Ştiinţei Dreptului Privat, al cărui obiect

îl constitue fixarea şi aplicarea legilor juridice despre: Datoriile şi Drepturile Persoanelor particulare una faţă de alta de a face Contracte asupra Bunurilor.

Înţelesul acesta cuprinde alcătuirea Dreptului Civil din trei părţi: *Persoane — Bunuri — Contracte* (Obligaţiuni).

CIVILIZAŢIE. — Ansamblul bunurilor materiale — pentru satisfacerea trebuinţelor materiale ale omului — rezultate din aplicarea tehnică a cunoştinţelor teoretice ale Culturii.

1. Nu trebue confundată Civilizaţia cu *Cultura,* deoarece aceasta are înţelesul de ansamblul bunurilor spirituale rezultate din cunoştinţele teoretice asupra: adevărului (Ştiinţa) — frumosului (Arta) — binelui (Morala) — credinţei (Religia) — patriei (Naţionalismul), încununate de ansamblul lor de înţeles unitar dat de Filosofie.

2. Menţionăm însă faptul că pentru unii gânditori, termenii Civilizaţie şi Cultură sunt sinonimi, având acelaşi înţeles, iar terminologia franceză întrebuinţează termenul de Civilizaţie, pe când acea germană pe cel de Cultură.

CLAN. — *In Sociologie.* Formă Socială primitivă, inferioară tribului, ale cărei elemente sunt: a) religios, toţi componenţii au acelaşi *Totem* (Vezi); b) economic, au proprietate comună asupra întreg teritoriului locuit; c) juridic, au solidaritate în privinţa răsbunării ca pedeapsă dată celor străini, care au săvârşit omor asupra vreunui membru al clanului — fiind însă oprită răsbunarea între membrii, chiar în caz de omor; d) matrimonial, au interzicerea căsătoriei între ei (exogamie, căsătoria în afara clanului); e) militar-politic, au constituirea în unităţi răsboinice pentru cucerirea clanurilor vecine.

1. Cuvântul Clan este de origină Celtică — împrumutat sistemului familial din Irlanda şi adoptat de sociologii: *Durkeim. Powel, Smith, Laveleye,* etc.

CLASĂ. — A. *In Logică.* Grup de fenomene (indiferent cantitatea, mărimea, întinderea) care corespunde cunoştinţei, numită: noţiune, idee sau concept. — Astfel, o clasă este speţă a alteia, numită *Gen* şi poate ea însăşi fi gen al altor clase.

B. *In Biologie.* Clasa este intermediară între *Ordin* şi *Subîmpărţire* (Incrângătură, ramificaţie).

C. *In Sociologie.* Clasa socială, grup de indivizi plasaţi la un acelaşi nivel economic, juridic, politic şi cultural prin legi juridice sau opiniunea publică. De aci expresiunea „lupta de clasă între lucrători şi patroni", de exemplu.

CLASIFICAREA. — *In Metodologie.* Metodă specială de sistematizarea cunoştinţelor prin care elementele gândirii formale (Noţiunea — Judecata — Raţionamentul) se întrebuinţează în aşa fel ca să se obţină orânduirea cunoştinţelor dela: cele mai puţin generale la din ce în ce mai generale. (Dela Speţe la Gen, dela particular la general, dela simplu la compus, dela concret la abstract, etc).

1. Logica Metodologică fixează regulele Clasificării, care sunt necesare când ea se vrea metodă ştiinţifică şi nu empirică — după voia fiecăruia.

2. Se numeşte Clasificare artificială, când orânduirea se face după însuşiri arbitrar alese şi naturală, după însuşiri esenţiale.

3. Clasificarea se serveşte de raţionamentul inductiv; iar opusul ei ca metodă — Diviziunea — de cel deductiv.

CLAUSTROFOBIE. — *In Psiho-Patologie.* Boală sufletească de teamă, de a nu mai putea ieşi dintr'o anumită încăpere, sau de a nu mai putea respira în anumite împrejurări. Este întovărăşită uneori chiar de fenomene impulsive.

CLEPTOMANIE. — *In Psiho-Patologie.* Boală sufletească de a fura (de a însuşi bunul altuia) fără ca să servească lucrul furat la ceva bolnavului.

CLINAMEN. — Pentru *Lucreţiu* este principiul Liberului Arbitru (Vezi, *Arbitru).*

„COGITO, ergo sum". — „Gândesc şi prin urmare exist" (ca substanţă sufletească). Parte din expresia: „Dubito, ergo cogit — Cogito, ergo sum".

1. Expresie fixată de *Descartes,* pentru a dovedi existenţa sufletului din însuşi faptul existenţii gândirei, care s'a îndoit: „Dubito, ergo cogit".

Schopenhauer completează astfel expresia: „Cogito, ergo sum et est"; iar *Boutroux,* o întrebuinţează pentru dovedirea existenţii din afară de suflet: „Cogito, ergo res sunt".

COGNOSCIBIL. — *In Filosofia Kantiană.* Însuşirea de a putea fi cunoscut, atribuită existenţei de manifestare (Fenomenelor).

1. Opus este *Incognoscibil,* atribuită existenţii în sine (Numenul), deoarece nu poate fi cunoscut nici prin Raţiunea pură.

COHERENT. — *In Logică.* Calitatea gândirii, când Ideile, Judecăţile şi Raţionamentele se acordă logic între ele, fără contradicţii şi fără goluri între ele.

1. *St. Mill* întrebuinţează termenul de Teorie a Coherenţii pentru Ştiinţa gândirii (care este Logică).

COINCIDENŢIA ANTITEZELOR — A. *In Filosofia Cunoaşterii.* Ridicarea la cea mai mare Sinteză dintre Teză şi Antiteză, care se întâmplă în Dumnezeu. *(Schelling, Giordano Bruno.*

B. Iar *Haeckel* spune despre Coincidenţa Antitezelor, astfel: „Intr'o cugetare logică absolută, cu aplicaţia riguroasă a celor mai înalte principii de raţiune, se apropie până la atingere (contopire) antitezele Teismului şi Panteismului, Mecanicismului şi Vitalismului, ca şi toate celelalte antiteze ale Cosmosului". (Vezi, *Teză — Antiteză — Antinomie).*

COLECTIV Suflet. — *In Psihologia Socială.* Sufletul alcătuit din însuşirile comune tuturor sufletelor individuale ale indivizilor unui grup social oarecare.

1. In fiecare individ se află, pe lângă sufletul său individual, şi manifestări comune tuturor indivizilor din grup, de: gândire,

simţire şi voinţă, care sunt de multe ori opuse celor proprii individuale, şi care este deci suflet colectiv, obiect al Psihologiei Colective.

2. Grupul social care formează Naţiunea are o aşa de evidentă Solidaritate, ca însuşire de suflet naţional colectiv, încât indivizii ar pieri chiar, dacă n'ar gândi, n'ar simţi şi n'ar voi ca suflet colectiv. Iar, când aceştia capătă şi conştiinţa precisă a acestei Solidarităţi, dându-şi seama că fiecare din ei compune o parte a Totului naţional, atunci s'a făurit sufletul colectiv de valoare, numit *Personalitate Colectivă.*

3. *In Psihologia Experimentală* se întrebuinţează termenul de *Colectiv* pentru grupul de persoane supus unei aceleiaşi experienţe psihologie.

COLECTIVISM. — *In Filosofia Socială.* Teorie, speţă a Socialismului, cu înţelesurile: a) politic, afirmă principiul democratic (Statul condus prin reprezentanţii aleşi de popor, — singura putere dela care emană toate puterile autorităţilor Statului); b) economic, afirmă comunizarea proprietăţilor bunurilor de Producţia avuţiilor economice, numai în favoarea grupului colectiv al Comunelor urbane şi rurale, deposedându-se astfel Capitaliştii de proprietatea individuală, treptat, prin legi, nu revoluţionar.

1. Cu înţelesul de mai sus a fost creiat termenul de Colectivism, în urma Congresului Muncitoresc în 1869 la Bâle, ca o reacţiune contra Socialismului de Stat reprezentat prin Marxişti, care afirmau comunizarea proprietăţilor individuale în favoarea Statului Comunist, centralizator al tuturor bunurilor economice, chiar prin revoluţie, dintr'o dată, prin lupta de clasă: a lucrătorilor contra patronilor, a muncitorilor proletari contra capitaliştilor burghezi *(K. Marx, Engels, Fourier, Owen, Vandervelde, Lenin,* etc).

COLERIC. — *In Psihologie.* Temperamentul cu iritabilitate repede şi cu reacţiune intensă şi durabilă, determinat de secreţiunea abudentă a firei, după *Hipocrat.*

1. In Psihologia Temperamentului există unele puncte de vedere ca însuşiri esenţiale, după care se fixează împărţirea Temperamentelor în tipuri. Termenul de Coleric aparţine tipului fixat de Hipocrat după secreţiunea abundentă a uneia dintre cele patru humori: fierea (pentru *Coleric),* apa (pentru *Flegmatic);* bila neagră (pentru *Melancolie)* şi sângele (pentru *Sangunic)* — humori existente în orice corp uman.

2. Psihologia contemporană păstrează denumirea tipurilor fixate de Hipocrat, însă din punct de vedere al iritabilităţii şi reacţiuni.

COMENSURABIL. — Ceea ce se poate măsura împreună cu aceiaşi unitate de măsură. (Este necesar deci, existenţa a cel puţin două mărimi).

1. *Incomensurabile* sunt două mărimi, atunci când există o a treia mărime, care să fie cuprinsă în fiecare din ele, de un număr întreg de ori.

COMERCIAL Drept. — Speţă a Ştiinţei Dreptului Privat, al cărui obiect este fixarea şi aplicarea legilor juridice despre: Datoriile şi Drepturile Persoanelor Comerciale (care exercită ca o profesie

Comerţul) una faţă de alta de a face Contracte Comerciale asupra Bunurilor Comerciale.

1. Comerţul este o profesiune economică de a pune la dispoziţia consumatorului bunurile producţiei economice.

2. Faptele comerciale se studiază şi în capitolul Economiei Politice, denumit Circulaţia bunurilor şi cele mai importante sunt: Vânzarea — Schimbul — Cumpărarea — Creditul — Moneda — Operaţiile Băncilor — Transportul — Depozitarea.

3. Profesiunea aceasta de intermediar între Producător şi Consumator se vrea micşorată, dacă nu desfiinţată de Teoria Cooperativismului, pentru ca preţul bunurilor cumpărate de consumator să fie ieftinit cu ceea ce ia drept câştig (specula) comerciantul.

COMPARAŢIA. — A. *In Logică.* Este însăşi Gândirea, o vastă activitate care slujeşte operaţiunilor de: asociere (Sinteză — Inducţie) şi disociere (Analiză — Deducţie), abstracţie şi generalizare a Cunoştinţelor.

1. Orice Comparaţie are un Subiect care se compară (se gândeşte) şi un Predicat, cu care se compară Subiectul, stabilindu-se astfel: că este, cum este şi ce face subiectul. Operaţia este numită *Judecată* pentru orice fel de elemente de cunoştinţă care se compară: Sensaţii — Intuiţii — Noţiuni.

Astfel, Gândirea este Comparaţie şi Comparaţia este Judecată, bază a tuturor Operaţiilor de gândire, din care rezultă unităţile de cunoştinţă: Percepţiile, Intuiţiile, Noţiunile şi Raţionamentele.

2. Comparaţia ca să fie logică trebue să fie completă, asupra tuturor părţilor componente ale unităţilor de cunoştinţă care se compară.

3. Din Comparaţie rezultă asemănări şi deosebiri şi prin acestea se formează unităţile de cunoştinţă: Noţiunile — Judecăţile — Raţionamentele considerate Forme ale oricărei gândiri logice, reduse, cum s'a arătat mai sus, la Judecăţi.

COMUN Simţ. — Gândirea care nu excelează prin uşurinţa de a se orienta în vieaţă şi a deosebi adevărul de eroare.

1. Pentru şcoala filosofică Eclectică franceză *(V. Cousin)* simţul comun este Consimţământul Universal, considerat drept criteriu pentru judecarea teoriilor filosofice contradictorii.

COMUNISM. — *In Filosofia Sociologiei.* Teorie socială economico-politică care afirmă organizarea socială pe bază de proprietate comună asupra tuturor bunurilor şi de producţie şi de circulaţie şi de consumaţie, desfiinţându-se astfel proprietatea individuală asupra acestora şi trecându-se asupra Statului Comunist.

1. Este o speţă a teoriei Socialiste, ca şi *Colectivismul* (Vezi), cu deosebirea că afirmă Comunizarea în favoarea Statului Central, (nu în favoarea Comunelor urbane şi rurale). Iar în privinţa realizării comunizării, afirmă mijlocul politic al luptei de clasă, spre a ajunge la conducerea Statului, situaţie care să poată îngădui realizarea bruscă, dintr'o dată, prin revoluţiune, a comunizării bunurilor, ca şi a intervenţiunii în vieaţa indivizilor, prin legiferări conforme acestui scop.

2. In înţeles restrâns economic, ca teorie asupra factorilor de producţie, Comunismul afirmă că

cel mai important factor de producţiune a bunurilor este Munca fizică, iar Capitalul este cauza tuturor relelor sociale. (De aci lupta necesară între lucrători şi patroni, muncitori-proletari şi capitalişti-burghezi).

3. Manifestul Comunist redactat de *K. Marx* şi *Engels* la 1847 are următoarele idei principale: desfiinţarea proprietăţii funciale individuale; desfiinţarea dreptului de moştenire; socializarea mijloacelor de transport şi de producţiune; educaţia publică în sens comunist.; organizarea Creditului prin instituţiile Statului; reglementarea consumaţiei după tichetul de muncă şi după trebuinţele fixate de Stat.

4. *Franck* deosebeşte Comunismul de *Falansterism* (Vezi), care cere desfiinţarea familiei — deoarece cel dintâiu cere desfiinţarea numai a proprietăţii. *Platon* descrie în *Republica* organizarea socială comunistă în abstract. Comunizarea în genere a fost considerată ca o utopie. Socialiştii utopici au întitulat scrierile lor cu asemenea organizări sociale experimentate abstract, astfel: „Cetatea Soarelui" *(Campanella);* „Utopia" *(T. Morus)* etc.

5. Statul Rus actual U. R. S. S. a realizat în concret organizarea socială (economică — politică — juridică şi culturală) pe baza Comunismului, sub numele de *Bolşevism* (Vezi), devenit sistem politic de guvernământ, aplicând Teoria abstractă în reguli juridice concrete şi obligatorii.

(Vezi *Socialismul* şi *Marxismul).*

COMPLEX. — *A. In Logică.* Termenul unei gândiri (Subiectul sau Predicatul) alcătuit din mai multe noţiuni ca atribute şi complemente care să le determine mai precis înţelesul.

B. *In Psihologia Psihanalitică* (Vezi). Fenomene sufleteşti încătuşate în Inconştient (refulate, îndesate) care pot izbucni în Conştient sub forme deosebite de boli sufleteşti (psihonevroze). Termenul este întrebuinţat de *Freud.*

COMPORTAMENT. — *In Psiho-Fiziologie.* Suma reacţiunilor organismului la excitaţiile simţurilor în urma vibraţiilor prinse.

1. *Claparède* face deosebirea între: a) reacţiunile ca individ sau ca speţă, care sunt aceleaşi, uniforme (stereotipe) şi numai pe acestea le înţelege sub termenul de Comportament; b) şi reacţiunile nestereotipe, ale speţei, atribuindu-le termenul de *Conduită.* Problema Comportamentului este însăşi problema *Temperamentului* (Vezi).

CONCEPT. — *In Logică.* Altă denumire dată Noţiunii sau Ideii (Vezi aceasta).

CONCEPTIONISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Termen general atribuit tuturor teoriilor filosofice care consideră Universul ca rezultat al unei concepţiuni personale.

CONCEPTUALISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Teorie fundată pe afirmarea existenţii Conceptelor (Ideilor) generale, de natură formală şi reală deoarece, deşi sunt tipare, *forme* ale cunoaşterii, ele au şi un conţinut de *fond,* din realitatea primită din afară de gândirea proprie. *(Abèlard).*

1. Conceptualismul este deci o altă numire dată Criticismului Kantian, însă cu deosebire că

acesta din urmă limitează posibilitatea de cunoaștere la realitatea de manifestare (fenomene).

2. O altă teorie, *Realismul* admite posibilitatea cunoașterii în genere, ca și Conceptualismul, însă fără ca să-i atribue o existență pur formală, ca aceasta.

3. Toate aceste teorii sunt opuse teoriei *Nominaliste*, care afirmă că Noțiunile (ideile, conceptele) ce avem drept cunoștințe, nu sunt decât simple *numiri*, și în consecință cunoștințele n'au nici un corespondent real în afară și n'au nici o valoare, neputându-se cunoaște nici existența în sine (numenul) nici acea de manifestare (fenomenul).

CONCILIANTĂ Teorie. — *In Filosofie.* Unește două Teorii opuse, demonstrând că amândouă sunt valabile, dar fiecare privește numai un aspect al existenții din două cu adevărat reale și'n consecință face concilierea, împăcarea, opoziției dintre ele, afirmând o teorie care le cuprinde pe amândouă, din care cauză poartă și denumirea de teorie *Dualistă*.

(Vezi, *Antinomie — Teză — Antiteză*).

CONCLUZIE. — *In Logică.* Judecata al cărui adevăr este rezultat (fie prin Inducție, fie prin Deducție) din adevărul altor judecăți numite premise, în așa fel că premisele nu pot fi adevărate, fără să fie adevărată și concluzia. — Concluzia și premisele sunt judecăți care alcătuesc Raționamentul și Poli-Raționamentul, inductiv și deductiv. (Vezi acestea).

CONCOMITENT. — *Simultan*, în același timp. Însușirea a două fapte care prezintă un raport regulat de simultaneitate în apariția lor. — Nu trebue confundat cu *Concomitență* (Vezi).

CONCOMITENȚĂ. — Variația regulată a două fenomene: a unuia față de a celuilalt și a amândorura împreună. — Nu trebue confundat cu *Concomitent* (Vezi).

CONCOMITENTE Metoda VARIAȚIILOR. — *In Metodologie.* Una din cele patru metode Experimentale stabilite de *St. Mill*, care se aplică numai fenomenelor ale căror împrejurări de producere le putem schimba (varia) cantitativ.

1. Pentru a se înțelege Metoda, precizăm următoarele: a) Prin Experiment se urmărește aflarea cauzelor și efectelor fenomenelor. b) Orice Experiment pornește dela Ipoteza, valabilă în toate cercetările experimentale, că orice fenomen are cauza și efectul său. a) Gândirea în experiment are ca obiect două fenomene: unul cunoscut și celălalt este necunoscutul căruia i se cercetează cauza și efectul său, prin chiar experimentul care se face, bănuindu-se că există o legătură cauzală între acestea.

2. Și acum procedeul: Facem să varieze cantitativ împrejurările care conțin fenomenul cunoscut și dacă se constată că variază și celălalt fenomen necunoscut cu aceleași grade de creștere sau descreștere cantitativă, atunci am descoperit, că ipoteza dela care am plecat (că fenomenul cunoscut este cauză și efect al celui necunoscut) este întemeiată. Variația regulată (concomitență) acestor două fenomene odată constatată prin experiment, atunci legătura dintre ele este dovedită și explicarea necunoscutului făcută.

Observare. Termenul „Variații Concomitente" este un pleonasm, deoarece Concomitența este tocmai variația regulată a fenomenelor. Fiindcă nu orice variație este regulată, termenul propriu de dat acestei metode este *Variația Regulată,* sau numai Concomitența.

3. Celelalte trei metode Experimentale stabilite de St. Mill sunt *Concordanța — Diferența — Rezidurile.* (Vezi acești termeni).

4. Vezi *Tablele lui Bacon,* pentru deosebire.

CONCORDANT. — *In Logică.* Noțiuni Concordante în privința calității înțelesurilor lor, atunci când însușiri dela o noțiune se găsesc și la cealaltă noțiune cu care s'a comparat.

1. Comparația între înțelesurile noțiunilor este Judecata; de aceea când se constată că înțelesurile a două noțiuni sunt concordante, Judecata rezultată este o Judecată *Afirmativă* (Vezi).

2. Opusul Concordanței este Opoziția de două feluri: Contrară și Contradictorie; iar Judecata rezultată este Judecata *Negativă* (Vezi).

CONCORDANȚEI Metoda. — *In Metodologie.* Una din cele patru metode Experimentale stabilite de *St. Mill,* prin care se compară cât mai numeroase și diferite cazuri în care se situează prin experiment fenomenul, pentru ca să se constate existența concordanței (a însușirilor lor comune). Odată constatată însușirea comună, unică, prin care toate cazurile sunt asemenea (concordante) atunci aceasta este sau cauza sau efectul fenomenului cercetat. Tot astfel, dacă din comparația făcută nu constatăm această însușire comună unică decât la o parte din cazuri, aceste cazuri sunt concordante prin însușirea comună aflată — iar cealaltă parte de cazuri și ele sunt tot concordante tocmai prin lipsa însușirii comune unice, deși între aceste două părți (grupe) de fenomene nu este concordanță; — considerate însă fiecare separat, constatăm că, între fenomenele (cazurile) care le cuprind fiecare, există concordanță. De aceea, tragem concluzia că însușirea Comună prin care diferă aceste două grupe este: sau cauză, sau efect, sau numai o parte necesară a cauzei fenomenului cercetat. (Vezi metoda *Diferenței).*

1. Concordanța este verificată prin Metoda Diferenței, și reciproc.

2. Celelalte metode fixate de St. Mill pentru experiment sunt: Concomitența — Rămășițele (Rezidurile) și acestea împreună cu cele două de mai sus: Concordanța sunt considerate prelucrări ale Tablelor Experimentale fixate de *Bacon,* anume: 1) Tabela de Prezență, 2) Tabela de Absență și 3) Tabela Comparației. (Vezi *Tabelele lui Bacon).*

3. Vezi Metoda Concomitenței; observare valabilă și pentru Concordanță.

CONCORDISM. — *In Filosofia Religiei.* Teorie Teologică care afirmă că Știința și Credința (Religia) sunt amândouă divine, deși din puncte de vedere deosebite; prin urmare trebue să se concilieze *(Bellot).*

CONCRET. — Existența materială care poate fi cunoscută prin Sim-

juri. (Vezi, *Materie*). — Opus este *Abstract*.

CONDILLACISM. — *In Filosofie*. Sistemul filosofic aparţinând lui *Condillac* afirmând următoarele: a) Sufletul este o substanţă simplă, modificabilă cu ocazia excitaţiilor primite dela simţurile care prind vibraţiile substanţe; b) Toate fenomenele sufleteşti rezultă din sensaţii; a) Sensaţiile sunt şi afectivitate (simţire) şi intelect (cunoştinţe); d) Realitatea din afară de suflet este un simplu nume; e) Ştiinţele sunt simple expresiuni verbale de limbaj; f) Analiza interioară e singura metodă de cercetare.

(Vezi *Sensualism* — *Empirism* — *Nominalism*).

CONDIŢIE. — *In Filosofia Cosmologică*. Existenţa fără de care o altă existenţă nu poate fi. (Vezi *Antecedent* şi *Cauză*).

1. Expresiunea latină „Conditio, sine qua non" defineşte prin „sine qua non" termenul Condiţie.

2. Totalitatea Condiţiunilor unui Fenomen este Cauza acelui fenomen.

3. Un înţeles restrâns este de Forţă care determină o mişcare, o acţiune; — iar un înţeles larg este de Putere care produce un efect.

4. *Kant* întrebuinţează termenul Condiţia Experienţei, cu înţelesul de condiţionare a înţelegerii fenomenelor existenţii adunate de simţuri de către formele raţiunii (ideile apriorice). Această înţelegere se face numai datorită ideilor de Timp şi Spaţiu, denumite Intuiţii de Kant, concepute ca deosebite faţă de ideile înnăscute (apriorice).

CONFIGURAŢIE. — *In Psihologie* Forţa care atrage, grupează şi dă înţeles fenomenelor sufleteşti disparate şi variabile, interpretându-le şi valorificându-le ca elemente constitutive ale individualităţii sufleteşti în care se contopesc, înlănţuindu-se de Totul Sufletesc, de Eu, ca întrun Bloc (*Gesthalt*).

1. Termenii: Individualitate Sufletească — Eu — Configuraţie — Totul Sufletesc — Bloc — Gesthalt — sunt sinonimi în înţelesul lor esenţial.

2. Teoria Asociaţionistă afirmă că sufletul este format din *asocierea* fenomenelor sufleteşti, făcându-l astfel dependent de aceste fenomene părţi — iar teoria Configuraţionistă afirmă că părţile, fenomenele sufleteşti disparate, sunt dependente de Totul Sufletesc, singurul care le poate da înţeles şi valorificare.

CONGENITAL. — Ceea ce se moşteneşte, organic şi sufletesc, manifestat imediat sau mai târziu, prin naştere (*aprioric*). — Opus este Dobândit, câştigat (*aposterioric*).

CONOTATIV. — Însuşirea unor cuvinte de a exprima o clasă întreagă de fenomene prin însuşirile comune tuturor fenomenelor din clasă.

1. Asemenea cuvinte sunt ceea în gramatică se numesc Nume comune însă nearticulate, deoarece în acest caz nu mai exprimă clasa întreagă, ci determină fie anumite fenomene din clasă, fie unul singur.

2. *In Logică*, asemenea cuvinte conotative exprimă cunoştinţa clasei de fenomene, numită Noţiune (idee, concept).

3. Conotativ este mai mult decât Denotativ, deoarece pe lângă faptul că se *denumesc* fenomenele grupate în clasă, li se arată, implică *(conotează)* şi însuşirile lor comune — (Vezi *Denotativ*).

CONSECINŢĂ. — *In Logică.* Relaţia logică care uneşte Principiile Raţiunii cu Judecăţile logice deduse din ele. — Efectul unei gândiri conforme regulelor raţiunii. — In Raţionament, Concluzia unor premise. — In general, Efectul cauzei.

CONSECUTIV. — Succesiune imediată.

1. *Leibnitz,* întrebuinţează termenul Consecuţie, pentru deprinderile empirice ale Intelectului şi Voinţei.

2. *In Psihologie.* Imagine Consecutivă, are înţelesul de altă Imagine sau altă Sensaţie, atunci când persistă în Conştient cunoştinţa însuşirilor unui fenomen, deşi vibraţiile care le-au dat naştere nu mai sunt în contact cu simţurile. — Nu trebue confundată cu *Reprezentarea,* sau cu *Imaginea,* care necesită revenirea din Subconştient în Conştient a cunoştinţelor păstrate acolo.

CONŞTIENT. — A. *In Psihologie.* Ca adjectiv. Insuşirea atribuită numai acelor fenomene sufleteşti, care pot să fie explicate: când şi cum s'au format. De aci rezultă că nu toate fenomenele de conştiinţă (sufleteşti) sunt şi conştiente.

B. Ca Substantiv. Conştientul este unul din cele trei straturi ale sufletului; considerându-se, din nevoi didactice pentru înţelegere, o stratificare a sufletului alcătuit din: Conştient — Subconştient — Inconştient (Vezi). In acest înţeles, Conştientul este stratul sau regiunea Conştiinţei în care se formează actual fenomenele sufleteşti (Centrul luminos) — şi unde revin din Subconştient acelea care sunt păstrate acolo.

C. Termenul: Conştient de Sine are înţelesul de sub A.

1. Nu trebuesc confundaţi termenii: *Conştiinţă — Conştient* şi *Cunoştinţă,* — deoarece înţelesurile sunt deosebite: Conştiinţa cuprinde totalitatea fenomenelor sufleteşti, deci sinonim cu suflet; Conştientul cuprinde o parte numai din Conştiinţă; iar Cunoştinţa cuprinde însuşirea tuturor fenomenelor sufleteşti de a da ştiri şi este sinonim cu Intelect.

CONŞTIINŢA. — *In Psihologie.* A. Înţeles larg. Suflet în genere, la toate vieţuitoarele; la plante se numeşte Tropism; — la animale Instinct — la om Conştiinţă propriu zisă.

B. *Înţeles restrâns.* Sufletul omenesc cu cele trei însuşiri de orientare ca scop: cunoaşterea (Intelectul) — simţirea (Afectivitatea) — îndemnurile către mişcare (Voinţa); toate trei inseparabile şi ireductibile, necesar existente în orice fenomen sufletesc şi dependente de Totul Sufletesc, numit: Eu, Configuraţie, Bloc, Gesthalt.

1. In acest înţeles, Conştiinţa are toate însuşirile sufletului (Vezi). Termenul de: Fenomene de Conştiinţă este sinonim cu Fenomene Sufleteşti.

2. Conştiinţa (sufletul) se manifestă în succesiune (fenomen după fenomen) şi nu dispar după ce s'au format, ci rămân păstrate

pentru a reveni, fără să mai fie nevoie de cauza dela început datorită căreia s'au format. Astfel fiind se consideră o stratificare a Conştiinţei cu trei straturi sau regiuni: Conştientul, regiunea în care se formează actual fenomenele sufleteşti şi unde ele pot apoi să revină din regiunea Subconştient unde se păstrează, iar a treia regiune, Inconştientul, stratul cel mai de adâncime al Conştiinţei unde se depozitează fenomenele sufleteşti ale întregei spețe umane şi chiar a întregului regn de vieţuitoare, în înţelesul Conştiinţei de suflet în genere, dat mai sus, sub A, deoarece „nimic nu se pierde" din ceea ce s'a format. — Din Inconştient fenomenele sufleteşti nu mai revin în Conştient — aşa cum revin acelea din Subconştient — însă, de acolo ele exercită influenţe hotărîtoare asupra celorlalte două regiuni: Subconştientul şi Conştientul.

3. Fenomenele Conştiinţei sunt în privinţa *clarităţii* lor, a posibilităţii de a fi înţelese (când şi cum s'au format, s'au păstrat şi au revenit) de trei grade: Conştiente — Subconştiente — Inconştiente.

4. In privinţa originii de formaţiune, fenomenele de Conştiinţă sunt de trei provenienţe: a) moştenite (ereditare); b) dobândite din influenţa mediului cosmic şi social; c) dobândite din experienţa trăirii propriei vieţi.

5. Înţelesurile de mai sus, date Conştiinţei ca Existenţă de manifestare (Fenomene) sunt rezultate ale Psihologiei ca Ştiinţă — şi nu pot fi deosebite de înţelesurile date Conştiinţei ca Existenţă în sine (Numen) de către teoriile de Filosofie Psihologie.

CONŞTIINŢA SOCIALĂ. — *In Psiho-Sociologie.* Conştiinţa alcătuită din însuşirile comune tuturor Conştiinţelor individuale ale acelora care compun un grup social oarecare.

1. Conştiinţa Individuală (Vezi) este strâns legată de Conştiinţa Socială a diferitelor unităţi (grupe) în care individul este în legătură: familie, profesie, regiune, stat, patrie, rasă, etc.

2. *R. Motru:* „Conştiinţa individuală se prelungeşte în jos, spre vieaţa corporală, prin Subconştient şi Inconştient — în sus spre vieaţa culturală, prin Conştiinţa Socială".

Tarde: „Conştiinţa Socială este un process de imitaţie";

Durkheim şi *Bouglé* „O constrângere socială";

Rousseau şi *Raffault:* „Expresia unei Voinţe libere contractuale".

3. Conştiinţa socială este sinteza Conştiinţelor individuale: 1) născută din trecutul vieţii de tovărăşie a unui individ cu alţi indivizi, 2) crescută din prezentul activităţii lor comune şi 3) proectată în viitor ca un ideal de convieţuire care să armonizeze relaţiile dintre problemele materiale şi spirituale ale vieţii pentru a realiza valori culturale şi pentru individ şi pentru naţiune şi pentru umanitate — (Vezi şi termenul *Colectiv).*

CONŞTIINŢA MORALĂ. — A. *In Morală.* Putinţa conştiinţei de a deosebi Binele de Rău în faptele vieţii proprii sau ale altora, trecute şi viitoare, făcând Judecăţi de valoare morală asupra lor.

B. *In înţeles comun* are rolul unui „judecător interior", însă independent, care dă omului, fie satisfacţiunea bucuriei, fie remuşcări turburătoare (recompense şi pedepse).

1. Conştiinţa Morală este de-

pendentă fie de: a) gândirea raţională, care-i fixează reguli de purtare imperative *(Imperativul Categoric,* Vezi); b) de tendinţe instinctive, spontane, fără gândire; c) de revelaţii interioare; d) deprinderi câştigate sub influenţa Educaţiei şi Culturii; e) influenţe ereditare şi de mediu social; f) impulsiuni de natură afectivă şi reflexivă naturale.

CONSTITUŢIONAL Drept. — Speţă a ştiinţei Dreptului Public, al cărui obiect este fixarea şi aplicarea legilor juridice asupra elementelor constitutive ale Statului, care sunt: Teritoriul — Populaţia — Autorităţile.

1. Dreptul Constituţional cuprinde numai principii de organizare urmând ca acestea să fie desvoltate în toate celelalte ramuri de Drept Naţional al statului respectiv, fie ramuri de drept public (Dr. Administrativ — Dr. Procedural — Dr. Penal — Dr. Internaţional), fie ramuri de drept privat (Dr. Civil — Dr. Comercial — Dr. Industrial — Dr. Muncitoresc, etc).

2. Dr. Constituţional al unui Stat este sinonim cu termenul *Constituţie.* — Este alcătuit felurit: a) de poporul însăşi, direct (prin hotărîrea fiecărui cetăţean al Statului), sau indirect (prin reprezentanţi ai cetăţenilor), numite Constituţie *Democratică.* b) de Conducătorul Statului (Inpărat, Rege, Preşedinte, etc.), numită C. *Octroiată.* a) de participarea mixtă şi a poporului şi a Conducătorului, numită C. *Statut,* (hotărîrea Conducătorului este supusă aprobării poporului, fie direct prin votare individuală a fiecărui cetăţean *(plebiscit),* fie indirect prin votarea în Parlament a reprezentanţilor poporului.

Adăogăm şi d) alcătuirea Constituţiei de un alt Stat considerat suveran, stăpân al Statului considerat suzeran, vasal, stăpâni, care primeşte silit acea Constituţie, numită deci C. *Străină.*

CONTEMPLAŢIE. — *Înţeles general.* Starea sufletească specială, de cel mai puternic şi mai înalt grad intelectual, afectiv şi volitiv, care duce la contopirea fiinţei proprii întregi în obiectul contemplat.

Acelaşi înţeles îl are şi *Intuiţia Revelatoare.*

1. Contemplaţia sau Intuiţia Revelatoare sunt considerate în Problema Filosofiei Cunoaşterii drept o a treia cale pentru a cunoaşte, pe lângă celelalte două Raţiunea şi Simţurile. — Teoriile asupra existenţei în sine a Contemplaţiei o consideră astfel: a) sau ca cel mai înalt grad intelectual: Intuiţia Intelectuală „Deasupra Cugetării şi Meditaţiei". *(R. Eucken);* b) sau ca cel mai înalt grad afectiv; Extazul Intuiţia Mistică cu speţa de afectivitate religioasă: Intuiţia Mistică Religioasă numită şi Revelaţie Religioasă (Divină); c) sau ca cel mai înalt grad de Voinţă: Intuiţia Voluntaristă — Budistă — Nirvana.

CONTIGUITATE. — *In Psihologie.* Insuşirea fenomenelor sufleteşti de a se atinge când sunt succesiv formate (unul după altul) şi când sunt simultane (din acelaşi spaţiu primite cauzele care le-au dat naştere).

Acest fapt fiind constant, ia înţelesul de Lege a Contiguităţii în Timp şi Spaţiu, fixată de *Aristotel* şi întrebuinţată de *St. Mill* ca Lege a Asociaţiunii fenomenelor sufleteşti. (Vezi *Asociaţiune).*

CONTINGENT. — Intâmplător. Ceea ce poate sau nu poate să fie, deoarece nu este necesar existenții, nici pentru gândire, nici pentru fenomene (Vezi *Accident*).

CONTIGUITĂȚII Universale Legea. — *In Filosofia Cosmologică.* Faptul constant de a exista stări intermediare de schimbări între două anumite momente, luate oricum, pe linia schimbării (mișcării) universale.

1. Fundamentul acestei legi este principiul: „Totul se mișcă, totul se schimbă", pe care se clădesc teoriile: Evoluționismul și Mecanicismul (Vezi).

2. Legea a fost formulată de *Leibnitz* sub expresia: „Lex continui in Natura et Natura non facit saltus".

3. *In Mecanică.* Legea existenții unei infinități de puncte între două puncte oarecare ale Spațiului parcurs de mișcare — după cum există o infinitate de momente oarecare ale Timpului scurs.

4. *In Biologie* datorită acestei legi se restabilește continuitatea între Spețele de viețuitoare care păreau că n'au spețe intermediare între ele.

5. Legea are aplicațiunea vastă, în toate domeniile Universului.

CONTRADICȚIE. — *In Logică.* Situația în care se află gândirea când admite, sau i se cere să admită, două înțelesuri opuse, unui aceluiași termen, deoarece Rațiunea cu Principiile ei îi impune să atribue unui termen, în mod necesar, numai un singur înțeles — (Vezi *Principiul Identității*).

1. Contradicția este una dintre cele două posibilități ale Opoziției dintre înțelesurile de calitate (conținut) ale noțiunilor când se compară între ele — și este formată totdeauna din noțiuni perechi. Ex.: Simplu — Compus; organic — neorganic; omogen — eterogen; etc.

Cealaltă posibilitate a opoziției (negației) este *Contrarietatea* (Vezi), unde opoziția este mai mult decât între două noțiuni. Ex.: roș, galben, verde, albastru, indigo, violet și etc.; mare, mijlociu, mic, etc.

2. Felurile Contradicției: a) C. Formal exprimată. Ex.: Planta este organică și Planta este neorganică; — b) C. Implicit exprimată, când numai una din cele două Judecăți opuse este exprimată formal însă ca o consecință a aceleia neexprimate, socotită ca adevăr general pentru jud. exprimată; — c) C. In adjecto, când se atribue subiectului gândirii un predicat al cărui înțeles este contradictoriu cu acel al subiectului. Ex.: Surzii sunt cei care aud. (Vezi *In Adjecto*).

3. Contradicția există între: Judecățile A față de O și E față de I, având bine înțeles același subiect și predicat (Vezi *Patru'aterul Boețius* și literele: *A, E. I. O.*).

CONTRADICȚIEI Principiul. — *In Logică.* „Ceva nu poate să fie și să nu fie în același timp". Gândirea este oprită de acest principiu să afirme și să nege același înțeles unei existențe oarecare și'n consecință, când compară un S. și un P. care sunt cu înțelesuri opuse unul față de celălalt, nu face în mod necesar logic decât Judecată negativă. Predicatul va nega însușirile (înțelesul) Subiectului său, fie în total, pentru toate fenomenele cuprinse ca număr în subiect (Jud. Negativă Universală),

— fie numai în parte pentru unele din fenomenele subiectului (Jud. Negativă Particulară), fie chiar și numai pentru un singur fenomen dintre ale subiectului (Jud. Negativă Singulară).

(Vezi *Categoria Cantitate).*

Observare. Acest Principiu nu poate să determine gândirea să fixeze „Ceea ce este" (cum poate Princ. Identității. Vezi), — deoarece gândirea fixează prin el, numai „Ceea ce nu este și nu poate fi" stabilind numai Judecăți Negative între înțelesul unui subiect comparat cu al unui predicat, fiindcă ele sunt opuse. În această opoziție stabilită însă, nu este necesar un raport de Contradicție întotdeauna când se face o Judecată Negativă (așa cum cere înțelesul termenului Contradicție. (Vezi) aflat ca denumire a acestui Principiu). — Contradicția este numai în opoziția de noțiuni perechi și de aceea în mod necesar se afirmă un înțeles termenului în chestiune (subiectului despre care se gândește), dacă i se neagă celălalt înțeles; — după cum, i se neagă un înțeles, dacă i s'a afirmat celălalt.

Principiul denumit al Contradicției nu are însă această funcțiune pentru gândire și ca atare n'are nici acest înțeles, ci numai acela arătat mai sus, de a determina gândirea să fixeze „ceea ce nu este și nu poate fi". — Insă, acest înțeles aparține termenului *Contrarietate și deaceea trebue să se schimbe denumirea principiului dată impropriu și menținută în manualele de Logică prin termenul propriu înțelesului său, anume de Pr. Contrarietății, ca opus Pr. Identității.*

1. Rațiunea care determină gândirea logică este alcătuită din forme (structuri, tipare, denumite Principii ale Rațiunii Pure de *Kant)* fixate la un număr de cinci: Identitatea — Contrarietatea — Terțiul Exclus — Rațiunea Suficientă și Valorificarea (Vezi) din care derivă toate elementele și operațiunile de gândire, considerate și ele tot ca *forme* și studiate în Logica Formală. (Vezi, natura și însușirile acestor Principii sub termenul respectiv: Principiile Rațiunii).

CONTRADICTORII Judecăți. — *In Logică.* (Vezi, Contradicție — Două Judecăți contradictorii: A față de O și E față de I, nu pot fi niciodată nici amândouă adevărate, nici amândouă false. (Vezi Noțiuni *Contradictorii).*

CONTRADICTORII Noțiuni. — *In Logică.* Noțiuni opuse numai perechi, ale căror înțelesuri de calitate nu se găsesc, cele ale unei noțiuni la cealaltă din perechea sa. Nici o însușire dela una nu se află la cealaltă. — Ex.: organic — neorganic; simplu — compus; etc.

1. Ele alcătuesc Judecățile Negative ca și Noțiunile Contrare, deoarece și Contradicția și Contrarietatea sunt două spețe ale opoziției de însușiri (conținut) între Noțiuni.

CONTRARIETATE. — (Vezi *Contradicție,* unde i s'a dat înțelesul).

CONTRARE Judecăți. — *In Logică.* Jud. Universal afirmativă (A) față de Jud. Universal negativă (E). Ele nu pot fi amândouă adevărate, dar pot fi amândouă false (spre deosebire de Jud. Contradictorii, care nu pot fi niciodată amândouă adevărate, nici amândouă false).

1. O afirmație făcută poate fi înlăturată, dacă se face proba falsității unei alte afirmațiuni contrare.

CONTRARE Noțiuni. — *In Logică.* Noțiuni opuse între ele mai multe decât două, ca perechi (cum sunt noțiunile contradictorii). Ex.: roșu — galben — verde — portocaliu, etc.

1. Ele alcătuesc împreună cu Noț. Contradictorii Judecățile Negative, deoarece și Contrarietatea și Contradicția sunt două specie ale Opoziției de însușiri (Conținut) între noțiuni.

CONTRAPOZIȚIE. — *In Logică.* Schimbarea subiectului prin predicat într'o Judecată Afirmativă Universală (A) negând raportul lor calitativ, fără ca înțelesul lor de fond să se schimbe. Ex.: „Toți S. sunt P.", prin Contrapoziție se capătă Judecata Universal Negativă: „Nici un Non P. nu este S." — Tot astfel în Judecata Ipotetică: „Dacă A este adevărat și B este adevărat" — prin Contrapoziție devine: „Dacă B. este fals și A este fals".

CONTRAST. — Opoziția (însușiri deosebite) la spețele aceluiași gen.

1. Spețele unui gen sunt asociate împreună prin însușiri comune, însă în afară de acestea, spețele mai au și alte însușiri care se deosebesc, și care constitue Diferența Specifică a fiecărei spețe.

CONTRAPROBĂ. — Operațiuni de gândire invers (opuse) celor făcute deja, cu scopul de a verifica rezultatele obținute.

In Metodologie. Aplicațiune a Metodei Diferenței în cercetările experimentale pentru a verifica rezultatele obținute prin Metoda Prezenței. — (Vezi Metode Experimentale *St. Mill* și Tablele lui *Bacon*).

CONȚINUTUL Noțiunii. — *In Logică.* Calitatea — însușirile unei noțiuni, care sunt comune tuturor fenomenelor cuprinse de acea noțiune, — abstrase (scoase prin Abstracție) din toate însușirile fenomenelor care au fost comparate și atribuite, prin Generalizare, oricărui fenomen al clasei noțiunii. (fie că este intrat deja în acea clasă, fie că va face parte în viitor din acea clasă).

1. Fenomenele din clasă reprezintă un număr oarecare, o Cantitate, numită Sfera noțiunii, astfel că o noțiune este necesar alcătuită dintr'un conținut și o sferă, între acestea fiind un raport invers proporțional: la sferă mare corespunde un conținut mic și invers.

2. O Noțiune capătă înțeles numai prin Conținutul și Sfera ei. (calitatea și cantitatea, la care se mai adaogă relația și modalitatea).

3. Gândirea nu face altceva decât compară Noțiunile între ele, adică înțelesurile lor, și din aceste Comparații rezultă Judecăți — singura operație a gândirii care cuprinde și Noțiunea și Raționamentul, deoarece acestea sunt rezultate ale Judecății.

4. Noțiunile comparate în privința înțelesului lor de Conținut (calitate) pot fi de două feluri: sau *concordante,* sau *opuse,* iar opoziția și ea poate fi sau *contrară,* sau *contradictorie* (Vezi acești termeni).

Observare. Când Noțiunile au conținuturi concordante, sferele lor pot să fie de trei feluri: *„identice" — ordonate — încruci-*

şate (Vezi), însă numai unul din acestea este cel care trebue dat raportului de conţinut concordant fixat. Rămâne în sarcina gândirii să fixeze care anume este cel necesar.

Dacă gândirea nu procedează logic, respectând regulele stabilite de Logică, se comit erori din această cauză, care sunt şi cele mai numeroase, atribuindu-se alt raport decât cel necesar.

5. Când noţiunile au conţinuturi opuse, sferele lor sunt numai de un singur fel, anume *exclusive* (Vezi).

Conţinutul noţiunilor determină Conţinutul judecăţilor, numit *Calitate* (Vezi).

CONVERSIUNEA Logică. — Sinonim cu *Inversiune* (Vezi).

CONVINGEREA. — *In Psihologia Gândirii.* Admiterea unei cunoştinţe ca adevăr dintr'o necesitate bazată pe fapte — spre deosebire de *Certitudine,* care este o necesitate de drept, bazată pe Principiile Raţiunii şi Legile logice (Vezi).

1. Convingerea este mai mult o credinţă, o adeziune, o *Aserţiune* (Vezi), amestec de sentimente şi raţiune. Ea nu trebue confundată cu Persuasiunea, care este admiterea ca adevăr a unei cunoştinţe pe calea unei constrângeri de natură afectivă, impusă din afară.

2. *Blondel* dă Convingerii înţelesul de „aspect intelectual al unei credinţe puternice, fără îndoială, chiar dacă n'are o justificare raţională".

COPULA. — *In Logică.* Posibilitatea de exprimare a funcţiunii ce are predicatul oricărei gândiri de a determina subiectul, afirmându-l sau negându-l, în total sau în parte. Còpula este deci însuşi Aserţiunea, însuşi Judecata, deoarece ea este aceea care face posibilă relaţia dintre înţelesurile subiectului şi predicatului rezultată din comparaţia lor.

1. Verbul exprimă relaţiile dintre subiect şi predicat fixate de gândirea de comparaţie prin flexiunile sale de moduri şi timpuri, ca şi prin adverbele şi complimentele lui, fixând dacă relaţia: se face în prezent, s'a făcut în trecut, sau se va face în viitor, în total sau în parte, Categoric sau Condiţionat, dacă este necesară (apodictică), sau întâmplătoare (problematică), sau numai admisă de fapt (asertorică).

2. Câte verbe sunt atâtea Còpule pot să fie, însă pentru uşurinţa constatării şi exprimării relaţiei toate verbele se pot reduce la unitatea de exprimare prin flexionarea lor în verbul *a fi,* al cărui mod indicativ are putinţa să exprime în toate limbile orice relaţie (Còpulă) între S. şi P. oricărei gândiri (judecăţi), fie ca nume predicativ (cu un atribut sau adjectiv) fie singur. De ex.: „Sufletul este", — nemai având nevoie să fie urmat şi de numele „existenţă".

3. Funcţiunea Còpulei „este" pentru exprimarea relaţiei dintre S. şi P. devine evidentă uşor când predicatul este substantiv, fiindcă îi dă forma verbială. Ex.: „Acesta este un peisaj". Predicatul, îndeplinindu-şi funcţiunea de a determina pe subiect (Acesta), în mod necesar Còpula „este" face din substantivul (peisagiu) un predicat („este peisagiu").

4. Uneori, Còpula „este" se întrebuinţează contrar înţelesului ei „existenţă", — atribut al subiectului. Ex.: „nevinovăţia invocată este este o invenţie". — (Subiectul „ne-

vinovăție" se află negat cu: „este o invenție". —).

5. Foarte adesea, cu deosebire în limbajul copiilor, Còpula „este" nu se exprimă. Ex.: „cal frumos, — om bun", etc. totuși Cópula există, dovedindu-se că nu exprimarea concretă articulată prin limbaj este înțelesul Còpulei, ci funcția de gândire, care mijlocește predicatului posibilitatea de a determina pe subiect în relațiile ce are cu el.

Astfel, Còpula — Subiectul și Predicatul alcătuesc necesar Judecata.

COPULATIVĂ Judecată. — *In Logică.* Judecată care are mai mult decât un S. și un P., putându-se descompune în atâtea Judecăți câte S. sau P. are.

1. Să nu se confunde cu Propoziținea complexă în care S. sau P. este alcătuit din mai multe noțiuni — deoarece subiectul logic al unei Judecăți nu este același lucru cu subiectul gramatical al unei Propoziținni. *(Vezi Logică și Gramatică).*

COPULATIV Silogism. — *In Logică.* Rațonament Deductiv a cărui premisă majoră (Vezi) este o Judecată Copulativă (Vezi) totdeauna negativă — iar concluzia deasemenea neputând fi niciodată afirmativă când și premisa minoră e negativă, deoarece nu se poate trage o concluzie din premise negative.

Ex: 1) Premisă Majoră = S. nu este nici P. nici M.
Premisă Minoră = S. este P.
Concluzia = S. nu este M.

Ex: 2) Premisa Majoră = S. nu este nici P. nici M.
Premisă Minoră = S. nu este M.
Concluzia nu se poate deduce.

COROLAR. — *Înțeles general.* Concluzia *directă* a unei Teoreme (Adevăr general), care n'are nevoe să fie demonstrată, deoarece adevărul cuprins în Teoremă este deja demonstrat.

1. Să nu se confunde cu Concluzia unui rațonament, deoarece aceasta este concluzie *indirectă* (cu ajutorul premiselor).

CORP (ORAL). — Existență extinsă în spațiu determinat, emanând vibrații care pot fi prinse de Simțuri, pentru a fi transmise și prelucrate de Centrii nervoși în știri despre ele. Înțeles restrâns, de Corp omenesc, sinonim cu *Soma* (Vezi) cu derivările lui.

Corporal, sinonim Material. *(Vezi Materie).*

CORPORATIVISM. — *In Sociologie.* Organizare socială pe profesii, organizate la rândul lor în asocierea membrilor aparținând aceleași profesii pentru realizarea scopului propus (economic, sanitare, cultural, etc.).

CORPUSCUL. — *In Filosofia Cosmologică.* Grup de mici elemente corporale (atomi, molecule, colule, etc). — Termen întrebuințat în Fiziologia materiei nervoase. Ex.: Corpusculele Tactile, Calorice, etc).

1. Filosofia Corpusculară este Teoria explicării fenomenelor fizice prin gruparea de particule invizibile (corpuscule) în diferite poziținni — care alcătuesc Materia.

2. Corpuscului este deci o altă denumire dată Atomului. *(Vezi Atomismul).*

COSMOGONIE. — Explicaţiuni asupra: Originii, Naturii, şi Scopului Universului (Cosmos) date pe cale subiectivă de cunoştinţe empirice — şi care explicaţiuni aparţin legendei. — Să nu se confunde cu *Cosmologia* (Vezi).

COSMOLOGIE. — Termen general atribuit tuturor Ştiinţelor care au ca obiect existenţa de manifestare (fenomenele) a materiei anorganice în special şi a celei organice în particular, (adică fără preocupare de manifestările fiziologice şi sufleteşti). — Să nu se confunde cu *Problema Cosmologică* (Vezi).

COSMOLOGICĂ Problema. — *In Filosofie.* Intrebare (problemă) asupra Existenţii în Sine (Numenul) a: Originii, Naturii şi Scopului Universului (Cosmos) la care s'au dat răspunsuri documentate metodic ca ipoteze de explicare (Teorii).

1. Intrebarea asupra Naturii (alcătuirea) Universului a fost prima preocupare a gândirii, şi ea s'a impus minţii cu mult mai înainte de alcătuirea Filosofiei propriu zise, (Vezi Cosmogonie), deoarece Universul prezentându-se simţurilor şi observaţiei în mod concret este mai uşor a se răspunde la această întrebare, decât la întrebările asupra Originii (privitoare la trecutul îndepărtat şi asupra Scopului (privitoare la viitorul nedefinit).

Astfel, din Problema Cosmologică s'a constituit separat şi independent o alta, numită Problema Ontologică asupra alcătuirii (structurii, naturii) Universului prin întrebare: Ce există în Univers?

Răspunsul dat de *Aristotel* acestei Probleme este cunoscut sub termenul Metafizica Aristotelică.

3. In general, Teoriile care s'au formulat asupra Problemei Cosmologice sunt: Materialismul — Spiritualismul — Dualismul Material şi Spiritual — Fenomenalismul — Idealismul — Agnosticismul — Pozitivismul — Realismul — Mecanicismul — Finalismul şi Evoluţionismul. — (Vezi toţi aceşti termeni).

COSMOSPOLITISM. — *In Sociologia Culturii.* Teorie care acordă valoare Ştiinţei (Adevărului), Moralei (Binelui), Artei (Frumosului) şi Religiei (Credinţei) numai dacă au valoare universală. (adresându-se Umanităţii întregi, nu numai unei singure Naţiuni) — Opus este termenul *Naţionalism.*

COSMOS. — Univers, Lume, Existenţă. — Pentru antici, în special pentru Greci, Cosmosul avea înţeles de Natură. — (Vezi, Cosmogonie, Cosmologie şi Problema Cosmologică).

CRANIOLOGIE. — Înţelesul termenului *Localizări Cerebrale* (Vezi).

CREAŢIE. — A. *Înţeles general.* Combinare de elemente vechi din care rezultă ceva nou. Înţeles sinonim cu *Imaginaţia* (Vezi) pentru creaţiile sufleteşti, fie de ordin practic, fie teoretic. Aci se plasează şi *Invenţia* în Tehnică şi *Imaginaţia Creatoare* în Artele Frumoase (plastică, poetică şi muzică) în Ştiinţă, în Filosofie, în Morală şi'n Religie.

B. *Înţeles Teologic.* Inceputul existenţii din nimic, al cărui autor

(creator) este Dumnezeu (creaţie ex nihilo), aşa cum arată Biblia.

C. *Descartes* dă un înţeles filosofic: „Actul Creaţiei este continuu şi permanent. Este raţiunea începutului şi raţiunea existenţii de a fi fost creat, este deci o Creaţie continuă".

1. *Teoria Teologică* afirmând „creaţia ex nihilo", datorită căreia Speţele de vieţuitoare au fost dela început create de o putere Divină, respinge Teoriile Evoluţioniste şi Deterministe în evoluţia Speciilor *(Darwin, Haeckel — Spencer).* — (Vezi: Geneza — Deismul — Teismul — Panteismul).

CREDINŢĂ. — *In Psihologie.* Adeziune afectivă pe care sufletul *întreg* o acordă unei cunoştinţe spre a o susţine ca adevărată. — *Renouvier:* „Nicio afirmaţie nu poate fi fără motive afective şi voluntare".

1. *Credinţă Religioasă.* Incredere absolută în Dumnezeu Atotputernic, Atoate Ştiutor, Atoate Făcător, Bun şi Milostiv.

2. Inţelesuri obiective: a) *In Drept.* Buna Credinţă este sinceritatea, fidelitatea executării unei obligaţiuni din proprie voinţă. b) *In Psihologie.* Profesiunea de Credinţă este mărturisirea, afirmarea, adeziunea în public a unei Credinţe fie într'o persoană, fie într'o idee. c) *In Relig'e.* Rugăciunea este exprimarea verbală a Credinţii în Dumnezeu.

3. Inţelesurile: *Credinţă, Convingere* şi *Certitudine,* care foarte adesea se consideră ca fiind aceleaşi, sunt logic deosebite: Convingerea este determinată de Credinţă, iar Certitudinea este Convingerea dată de Raţiune şi legile ei.

CREŞTINISM. — Cea mai perfectă formă de Credinţă Religioasă Monoteistă, deoarece este împărtăşită lumii întregi, fără nici o deosebire, de către Fiul lui Dumnezeu însuşi, care a Sfinţit această Credinţă prin jertfirea pe Cruce a Fiinţei Sale după Voia Tatălui Ceresc.

CRIMĂ. — *In Sociologia Juridică.* Infracţiunea (Vătămarea) cea mai gravă făcută: corpului, onoarei sau averii vreunei persoane fizice sau Statului, pedepsită cu cea mai aspră pedeapsă. Asemenea vătămări putând fi de grade deosebite şi pedepsele crimei sunt de grade deosebite — iar cercetarea, judecarea şi pedepsirea lor se face de Stat, independent de Voinţa şi interesele celor vătămaţi, când aceştia sunt persoane particulare.

1. Celelalte două categorii de infracţiuni mai puţin grave sunt în ordine: *Delictele* şi *Contravenţiunile.*

2. Crima este socotită azi ca o *boală socială,* cercetată ca atare de Ştiinţa *Eugeniei* (Vezi) şi nu numai o boală psiho-patologică-morală individuală.

CRIMINOLOGIE. — Ştiinţă socială juridică al cărui obiect este Crima şi Criminalitatea, cercetându-se în raport cu influenţele exercitate asupra criminalului — om de către: ereditate, atavism şi mediul cosmic şi social (economic, juridic, politic şi cultural).

1. *„Criminalul înnăscut",* afirmat de *Lombroso,* prezintă stigmatele degenerescenţii cu predispoziţii către crimă, aşteptând numai împrejurări favorabile pentru deslănţuire — spre deosebire de *„Criminalul de ocazie",* determinat la

crimă de împrejurări externe biologiei lui ereditare.

2. Speţele crimei sunt determinate de aşa numitele „Circumstanţe" — uşurătoare sau agravate — în care s'a petrecut crima, anume: Legitimă Apărare — Provocarea — Caz Fortuit — Ordinul Legii — Bătrâneţea — Minoritatea — Rudenia — Sănătatea — Intenţia — Premeditarea — Complicitatea — Recidiva — etc.

CRITERIOLOGIE. — Speţă a Logicei al cărei obiect este măsura valorii adevărului dată de anume criterii, care permit şi deosebirea adevărului de eroare.

CRITERIU. — A. *Semn,* însuşire a unei existenţe, prin care se deosebeşte de o alta recunoscând-o ca atare, şi care constitue punctul de vedere din care este gândită şi apreciată ca valoare.

B. Criteriul Adevărului *(Descartes şi Stoicii)* este Semnul sau însuşirea prin care se deosebeşte în gândire adevărul de eroare.

CRITICA MĂRTURIEI. — Inţelesul dat sub termenul *Observaţie* (Vezi).

CRITICĂ. — *Valorificarea* unei cercetări proprii, sau cercetarea urmată de o valorificare.

1. Valorificarea poate fi negativă, defavorabilă sau pozitivă, favorabilă — şi nu numai negativă, cum impropriu se înţelege termenul Critică.

2. *Spirit Critic* dovedeşte acela care nu acceptă o afirmaţiune nedovedită ca atare.

3. Critică, în înţelesul dat de *Goclenius,* este „partea Logicei care are ca obiect Judecata".

CRITICA RAŢIUNII. — Este făcută documentat de *Kant* în teoria sa, denumită Criticismul Kantian sau Kantism, în patru opere: 1) Critica Raţiunii Pure, 2) Critica Raţiunii Practice, 3) Critica Facultăţii de a Raţiona şi 4) Religiunea în marginele Raţiunii.

CRITICISM. — A. *Inţeles larg.* Denumirea dată tuturor teoriilor filosofice în Problema Cunoaşterii, care afirmă existenţa formelor Raţiunii, (Categorii sau Principii), înnăscute, apriorice, cu care se poate cunoaşte adevărul existenţii de manifestare (fenomenele), dar nu se poate cunoaşte adevărul existenţii în sine (numenul).

B. *Inţeles particular.* Teoria lui *Kant* asupra problemei de mai sus.

C. *Neo-Criticism.* Teorie filosofică formulată de *Renouvier,* completează examenul Criticii Raţiunii Practice Kantiene, în sensul că face din Morală baza adevărului (Ştiinţei) şi oricărei cunoştinţe. (Vezi şi lămuririle de sub *Raţionalism* şi pe acelea de sub *Scepticism).*

CRUCIAL. — *In Metodologie.* Orice experienţă decisivă între Ipoteze posibile, datorită ivirii unei împrejurări noi, care are darul să admită numai o singură ipoteză ca valabilă. — Termen întrebuinţat de *Bacon,* după semnele indicatoare dela răscruci de drumuri.

CULT RELIGIOS. — Formă de practicare a credinţei religioase (rugăciuni, post, ritual, etc.), care se cer respectate întocmai pentru

a se obţine milostivirea (graţia) Divinităţii.

1. Idolatrii au credinţa că prin rugăciunile însoţite de anumite practici, Idolul (Divinitatea) le acordă ceea ce ei cer. Dacă nu se realizează cererea făcută, cauza este că formele cultului n'au fost respectate cum trebue.

2. Vrăjitorii, vracii şi magii (chiar şi preoţii la origine) iau fiinţă ca tehnicieni ai cultului.

CULTUL MORŢILOR. — Cinstirea, venerarea, adorarea până la idolatrie a celor plecaţi din lumea aceasta, mai cu seamă a celor care au făcut parte din familie şi s'au bucurat de prestigiu în vieaţa pământească. — Este o derivare a Credinţei în *Nemurirea Sufletului* (Vezi).

CULTURĂ. — Totalitatea cunoştinţelor care dau: a) pe deoparte, înţelegerea raţională (Ştiinţifică), etică (Morala), estetică (Artistică) naţională şi religioasă a Universului, iar b) pe dealtă parte, trăirea vieţii potrivit acestei înţelegeri.

1. Cultura se capătă prin Educaţie integrală (a corpului şi a sufletului: intelectuală, estetică şi morală) şi din ea rezultă Bunuri Spirituale, spre deosebire de *Civilizaţie* din care rezultă Bunuri Materiale pentru satisfacerea trebuinţelor materiale, rezultate din aplicarea tehnică a cunoştinţelor teoretice ale Culturii: invenţii, descoperiri concrete şi de legi ale Naturii.

2. Cultura este pregătită şi ajutată, dacă nu chiar determinată, de către buna stare economică, ca rezultat al Civilizaţiei.

3. Cultura creiază Tehnica (ştiinţa aplicată) şi prin Tehnică se ajunge la Civilizaţie.

4. Pentru unii gânditori, termenii de Cultură şi Civilizaţie sunt sinonimi. In terminologia franceză se întrebuinţează termenul Civilizaţiei, iar în acea germană, cel de Cultură.

CUNOAŞTERE. — *In Psihologie.* Insuşirea de scop a sufletului, în orientarea sa de a forma individului ştiri despre: ce este, cum este şi de ce este existenţa, în parte şi în total.

1. Este denumită *Intelect* şi este iseparabilă de celelalte două însuşiri de scop ale sufletului: Afectivitatea (plăceri şi neplăceri) şi Voinţa (îndemnuri către mişcare).

2. Sunt cuprinse în Intelect numeroase fapte şi operaţiuni: Observaţia — Atenţia — Sensaţia — Reprezentarea — Asociaţia — Comparaţia — Percepţia — Intuiţia — Memoria — Apercepţia — Imaginaţia — Abstracţia — Generalizarea — Noţiunea — Judecata — Raţionamentul — Adevărul şi Eroarea.

3. Toate acestea produc *Cunoştinţa*, cu care nu trebue confundată Cunoaşterea, (care este cauza Cunoştinţii), nici *Inteligenţa* (care este posibilitatea de orientare a individului ca valoare, folosind sufletul său întreg: Cunoaştere (Intelect), Simţire (Afectivitate) şi Voinţă.

CUNOAŞTERII Problema. — *In Filosofie.* Intrebare (problemă) asupra: Originii, Naturii, Obiectului şi Valorii Cunoaşterii (Intelectului), la care s'au dat răspunsuri documentate metodic, ca Ipoteze de explicare (Teorii).

A. Pr. Cunoaşterii s'a impus meditaţiei filosofice după Pr. Cosmologică (Vezi), începând cu *Socrate* prin aforismul „Cunoaşte-te pe tine însuţi".

Asupra primei părţi a Pr. Cunoaşterii, — origina şi natura Cunoaşterii — s'au formu'at următoarele Teorii ca răspunsuri: Raţionalismul — Empirismul — Dualismul empiro-raţionalist (Criticismul) şi Intuiţionismul (intelectual, afectiv, sau mistic revelator divin) (Vezi).

Şi, asupra celei de a treia părţi, — Valoarea Cunoaşterii — s'au formulat Teoriile: Dogmatismul — Relativismul — Pozitivismul — Agnosticismul — Pragmatismul — Scepticismul şi Antiintelectualismul (Vezi).

B. *Observare.* Prob. Cunoaşterii este impropriu numită „Teoria Cunoştinţei" deoarece: 1) înţelesul termenului *Teorie* este de răspuns la problemă, nu problema însăşi şi 2) înţelesul termenului *Cunoştinţă* este de rezultat, efect al Cunoaşterii, nu însăşi Cunoaşterea, care este cauză a Cunoştinţei.

C. Alt termen sinonim Pr. Cunoaşterii este *Pr. Epistemologică* şi mai puţin întrebuinţat, *Pr. Gnozeologică,* dat de *Baumgarten.*

CUNOŞTINŢĂ. — *In Psihologie.* Efect al Cunoaşterii, fără de care nu poate exista. Are înţelesul de obiect al Cunoaşterii, adică ceea ce se poate cunoaşte, aşa cum răspund la această întrebare diferitele Teorii formulate în Problema Obiectului Cunoaşterii: Realismul — Idealismul — Fenomenalismul şi Nomenalismul (Vezi aceşti termeni) şi care răspunsuri sunt grupate în două concepţiuni, anume: 1) Cunoştinţa are ca obiect existenţa din afară de suflet (Non-Eu) pe care o poate cunoaşte şi 2) Cunoştinţa are ca obiect existenţa ei însăşi (Eul), deoarece tot ce se pretinde că sunt cunoştinţe, nu sunt decât Modificări ale Eului în raport cu existenţa întreagă.

CURBA GAUS. — *In Psihologia Experimentală.* Sistem în Metoda Experimentală Psihologică, prin care se valorifică însuşirile biologice şi sufleteşti, constatate experimental, cu ajutorul variaţiei de creştere şi descreştere, prezentate de o curbă faţă de ordonată (axa verticală) şi abscisă (axa orizontală). Pe abscisă se înscriu punctele bune (Cota) pe care subiectul cercetat experimental le-a obţinut din rezolvarea corectă a probei (testului) la care a fost supus; — iar pe ordonată se înscrie numărul indivizilor (frequenţa) din grupul colectiv supus aceluiaşi experiment care a obţinut acelaşi număr de puncte bune (cote). — La stânga pe abscisă sunt înscrise cotele mai mici (rezultatele cele mai rele) şi mergând spre dreapta se înscriu succesiv, cotele mai mari, iar frequenţele se înscriu în dreptul cotei respective, obţinându-se astfel o serie de cote cuprinsă între două extreme: cote rele şi cote bune. Intre aceste extreme se plasează cotele cu răspunsuri normale. (mediane între extreme). Intinderea seriei se poate împărţi în o sută de unităţi (centile), în zece (decile), în patru (Quartile), etc. — Curba lui Gaus este o curbă de frequenţă deosebită de o curbă de mărime. *(Vezi, Testul).*

D

DALTONISM. — *In Psihologia Patologică.* Boală a vederii, de a nu putea deosebi culorile complimentare (acelea care nu dau culoarea albă când se combină).

1. Culorile complimentare sunt: roşul cu verdele albăstrui — galbenul cu indigo — verdele cu purpuriu — portocaliul cu albastrul deschis — galben, verde cu violet — etc.

2. Boala a fost studiată de *Dalton;* de aci şi numele ei, care se întrebuinţează mai mult pentru nedeosebirea verdelui de roşu.

3. Daltonismul este o speţă a Acromatopsiei şi mai poartă numele de *Discromatopsie.*

DARWINISM. — *In Filosofia Biologiei.* Teorie formulată de *Darwin.* Afirmă că speciile vieţuitoarelor se transformă; fiecare specie derivând dintr'una anterioară ei, fie chiar dispărută în timp. — Opusă ei este *Creaţionismul* (speţele sunt fixe dintr'un început, dela creaţia lor).

1. Darwinismul explică *Transformismul* prin adaptarea la mediu, determinată necesar de: a) Concurenţa Vitală (lupta pentru viaţă) şi b) Selecţiunea Naturală. (Natura selectează speţele tari, deoarece speţele slabe dispar în lupta vieţii şi ele dau naştere speţelor următoare, care din nou vor fi selectate de Natură — şi tot aşa mai departe, o speţă derivă altă speţă, astfel că speţa umană derivă din cea animală). Darwinismul nu face însă nici o afirmare asupra Problemei Originii şi Scopului vieţii, ca finalitate ultimă.

2. *Selecţiunea Naturală* (altă denumire a Darwinismului) este considerată de Darwin ca determinant important; însă nu exclusiv, deoarece admite şi *Concurenţa Vitală.* (spre deosebire de Lamarkism, care afirmă că adaptarea se face numai prin Exerciţiu şi Ereditate).

3. Prin *gemule,* considerate forţe ale Universului existente în plasa germinativă a individului, Darwinismul explică naşterea indivizilor variaţi, ca speţe noi. Dacă aceste variaţii rezistă mediului (Concurenţei vitale) atunci se adaptează la mediu (ca o selecţiune a Naturii) şi transmite ereditar, mai departe, aceste gemule, care devin astfel variaţii ale speţei (filogenetice) — din variaţii ale individului (ontogenetice), cum au fost la început.

4. Darwinismul este o speţă a *Evoluţionismului* şi a fost mult combătut de acei care susţineau Creaţionismul Biblic şi de naturalişti ca *Agassiz, Floureans* şi *Vialleton;* însă a fost continuată teoria de *Lamark* şi *Haeckel,* rămânând deplin câştigate pentru ştiinţă afirmaţiile din opera lui Darwin: Origina Speciilor, publicată la 1859.

DECIZIUNE. — *In Psihologia* Voinţei Deliberative este terminarea *deliberării,* prin admiterea executării numai a uneia din intenţiunile care s'au deliberat. (Vezi *Voinţa).*

DEDUBLARE. — (Vezi *Individualitate Patologică).*

DEDUCŢIE. — A. *In Psihologie.* Operaţia de gândire prin care se trece dela una sau mai multe judecăţi (indiferent dacă sunt sau nu afirmări sau negări logice)

la o altă judecată, care este consecinţa necesară impusă de gândire.

B. *In Logica Metodologică.* Metoda care se serveşte de Raţionamentul Deductiv (Silogism), pentru ca să extragă, să disocieze, un adevăr particular şi simplu dintr'un adevăr general şi compus, fără ca prin aceasta să se identifice cu Silogismul.

C. *In Filosofia Kantiană.* Termenul „Deducţie Transcendentală" are înţelesul restrâns de Deducţie din Principiile Pure ale raţiunii înseşi — deosebită de „Deducţia Empirică", care se face asupra cunoştinţelor date de simţuri.

1. Deducţia nu este identică cu Silogismul, deoarece nu este necesar ca adevărul din Concluzie să fie deja existent, inclus, implicit, în adevărul din Premisa Universală — aşa cum se consideră că este un silogism. (din care cauză se contestă valoare logică silogismului).

Dacă premisa universală dela care se porneşte este o Judecată Sintetică (vezi), atunci concluzia Deducţiei aduce Subiectului său un Predicat nou, fie oricum: de calitate, cantitate, relaţie sau modalitate, care n'a putut fi cuprins implicit în premisa cu adevărul judecăţii sintetice, dela care a pornit Deducţia — aşa cum s'ar fi întâmplat, dacă judecata din premisa universală ar fi fost Analitică (Vezi).

2. Opusă Deducţiei este *Inducţia.* (Vezi).

3. Deducţia se mai numeşte şi *Epistematică.*

DEFINIŢIA. — *In Logica Metodologică.* Metodă pentru stabilirea şi exprimarea înţelesului unei Noţiuni, fără de care înţeles ea nu poate exista.

1. Definiţia se exprimă printr'o Judecată Afirmativă Universală, al cărui Predicat este chiar înţelesul. (Definiţia) Subiectului de definit.

2. Şi la Definiţie — ca pretutindeni în operaţiile gândirii logice — baza este tot Comparaţia, deoarece prin ea se realizează însuşirile de: calitate, cantitate, relaţie şi modalitate, existente în fenomene, care le alcătuesc înţelesul. Se compară fenomenele (respectiv cunoştinţele lor) şi se stabilesc astfel *asemănări* şi *deosebiri.* Asemănările alcătuesc esenţialul fenomenelor şi se atribue prin Generalizare tuturor fenomenelor din care s'au extras prin Abstracţie, formându-se astfel Noţiunea. (Cunoştinţa clasei de fenomene comparate). Fiecare noţiune are înţelesul ei deosebit de al altei noţiuni — specific şi identic cu noţiunea — conform Pr. Identităţii. (Vezi).

3. Prin Definiţie se fixează înţelesul noţiunilor în judecăţi logice şi se exprimă apoi printr'o Propoziţiune, al cărei subiect este noţiunea de definit, iar predicat este însuşi înţelesul de: calitate, cantitate, relaţie şi modalitate al noţiunii de definit. Acest predicat trebue să exprime *genul proxim* şi *diferenţa specifică* — considerate elementele oricărei Definiţiuni — astfel: a) Noţiunea care urmează să fie definită, trebue înglobată în Genul cel mai apropiat din care face parte ca Speţa împreună cu alte noţiuni comune acelui gen. b) Noţiunii de definit, trebue să i se arate înţelesul specific numai ei, prin care se diferenţiază de înţelesurile celorlalte noţiuni — speţe.

4. Metoda Definiţiei încoronează opera logică de sistematizare a cunoştinţelor, realizată cu alte

două metode: *Clasificarea* şi *Diviziunea* (vezi), prin care se orânduesc — crescând şi descrescând — noţiunile după înţelesurile lor de cantitate (sferă) şi calitate (conţinut).

5. Definiţiile sunt greu de formulat; deoarece, nu trebue să cuprindă nimic mai mult şi nimic mai puţin decât înţelesul logic arătat mai sus şi totdeauna exprimat afirmativ (nu negativ) prin cuvinte explicite. De aceea, Definiţiile sunt scurte dar complete, lapidare, purtând numele de *Definiţii Reale* (logice), spre deosebire de acelea care nu se conformează regulelor logice arătate mai sus, numite *Definiţii Nominale,* (empirice).

6. *Hamilton* deosebeşte trei feluri de Definiţii: nominale, reale şi genetice (care arată cum iau naştere noţiunile de definit).

7. *Liard* întrebuinţează termenii de *Definiţii Geometrice*, pentru acelea cu care începe o ştiinţă oarecare şi *Definiţii empirice — inductive,* pentru acelea cu care sfârşeşte ştiinţa. Cele geometrice pot fi denumite şi formale, sintetice, prin generaţiune; iar cele inductive mai pot fi numite materiale, analitice, prin compoziţiune.

DEGENERESCENŢĂ. — *In Psihologică.* Denumire generală dată inferiorităţilor — fie biologice, fie sufleteşti.

DEISM. — A. *In înţeles larg.* Denumire dată tuturor teoriilor asupra lui Dumnezeu. *(Clarke).*

B. *Kant* deosebeşte Deismul (Fiinţă Primă, transcendentală, care poate fi cunoscută, dar nu i se poate determina atributele) şi *Teismul* (Fiinţă Primă, căreia i se poate determina atributele, prin analogie cu Natura şi însuşirile ei).

C. *Enciclopedia Filosofiei* atribue Deismului înţelesul de teorie — răspuns la Problema Creaţiei Universului — prin care se afirmă Creaţia Universului de către Dumnezeu, aflat în Univers pentru a-l conduce. — Opus acestui înţeles este *Teismul,* care afirmă că Dumnezeu a dat Universului legi de conducere de când l-a creat, astfel că nu mai este amestecat în Univers, ci stă deasupra, înafară de el).

DELIBERARE. — *In Psihologie.* Faza cea mai importantă din actul Voinţei Conştiente, fiindcă aici intră în luptă motivele şi mobilele, intelectuale şi afective, care duc la hotărîrea de executare în faptă, a ceea ce s'a intenţionat.

1. Cu cât vor fi mai temeinic structuralizate în suflet motive şi mobile de valoare intelectuală şi afectivă, căpătate prin: ereditate, influenţe ale mediului cosmic şi social, educaţie şi cultură — cu atât vor putea învinge în această luptă a deliberării, motivele şi mobilele rele, potrivnice lor.

2. Deliberarea explică teoriile Libertăţii şi Responsabilităţii Morale şi Juridice *(Vezi).*

3. Deliberarea constitue şi criteriu pentru valorificarea Temperamentelor şi Caracterelor. *(Vezi).*

4. In Deliberare se găsesc şi explicările bolilor sufleteşti ale Voinţei. *(Vezi).*

DELIR. — *In Psiho-Patologie.* Stare sufletească anormală, cu durată intermitentă, manifestată prin Iluzii şi Halucinaţii cu efecte chiar

de acte violente. (Vezi *Iluzie-Halucinaţie).*

DEMENŢĂ. — *In Psiho-Patologie.* Starea de desordine şi slăbiciune sufletească a unui alienat, după ce a suferit de tulburări mintale, caracterizate de *Patologie* (vezi).

1. Demenţa este considerată nevindecabilă (incurabilă), când se constată distrugeri organice definitive ale materiei nervoase şi glandelor endocrine (vezi); deaceea este foarte greu de stabilit natura şi gradul ei. Patologia întrebuinţează deseori termenii: *Demenţă Precoce-Demenţă Senilă.*

DEMIURG. — *In Filosofia Cosmologică.* Fabricator al Universului. Înţeles dat de *Platon* lui Dumnezeu, în scrierea: *Timeu.*

1. Înainte de Platon, şi *Socrate* a întrebuinţat termenul cu înţeles de: fabricaţiune a sufletului omenesc.

2. Demiurgul lui Platon este fabricatorul suprem al sufletului Lumii întregi şi al Zeilor, cu misiunea de a fabrica la rândul lor fiinţele, toate câte sunt.

3. Pentru Filosofii Gnostici, Demiurgul Lumii este deosebit de Dumnezeu, ba chiar multe din cele ce fabrică Demiurgul sunt contrare Voiei lui Dumnezeu. (Vezi şi *Deismul-Teismul).*

DEMOCRAŢIE. — A. *In Filosofia Social-Politică.* Teorie asupra problemei întâietăţii Individului sau Statului, care afirmă întâietatea Individului, căruia Statul trebue să-i servească ca mijloc desvoltării şi realizării idealurilor de vieaţă socială ce-şi propune. — Opusă este teoria Etatistă — Socialistă. — *Etimologic:* stăpânire a poporului.

B. In înţeles *Juridico-Politic* este forma de guvernământ, care afirmă şi realizează prin legi juridice conducerea Statului prin Voinţa poporului întreg, fără deosebire de clase sociale bazate pe: avere, capacitate şi naştere: „Toate Puterile (autorităţile de conducere) emană dela naţiune", iar principiile juridice de bază ale alcătuirii legilor sunt: Libertatea şi Egalitatea.

(Vezi: *Individualism — Totalitarism — Despotism — Plutocratism — Aristocratism — Socialism).*

DEMONSTRAŢIE. — *In Logică.* Metodă prin care se arată argumentele pe care se bazează o concluzie ca adevărată, dedusă din alte judecăţi (premise) presupuse ca adevărate.

1. Demonstraţia se serveşte de metoda Deducţiei şi ca atare de Silogism, însă nu trebue confundată cu acestea, deoarece ele caută adevărul bazându-se pe legile gândirii logice deductive şi silogistice în virtutea cărora este posibilă aflarea adevărului; pe când Demonstraţia arată numai adevărul, indiferent cum s'a căutat şi aflat. De aceea, Demonstraţia se mai numeşte şi *Argumentare* şi serveşte pentru a se obţine *Convingerea.* Ştiinţelor Matematice, Demonstraţia le serveşte drept metodă specială.

2. In general, Demonstraţia este *analitică,* când se face argumentarea concluziunilor particulare dintr'un principiu general; şi este sintetică, când se face argumentarea Principiului din Concluzii. Se mai întrebuinţează termenul *Demonstraţie Experimentală* (deşi pare un paradox, deoarece Experimentul se bazează pe Inducţie,

nu pe Deducţie) cu înţelesul de probarea unui adevăr, care se pretinde ascultătorul să şi-l însuşească pe simpla demonstraţie făcută de vorbitor.

DENOTAŢIE. — *In Logica lui St. Mill,* are înţelesul de: cantitate, număr sau întindere, numită *Sferă* în Logica actuală, existentă ca element constitutiv al oricărei noţiuni, a'ături de Conţinut, numit de St. Mill „Conotaţie".

DEONTOLOGIE. — *In Morală.* Cunoaşterea îndatoririlor cerute de oricare situaţie socială şi profesională. — Ex: Deontologie Medicală.

1. Termenul este inventat de *Bentham* în teoria sa de Morală Utilitaristă (vezi) cu înţelesul de: cantificare a plăcerilor şi neplăcerilor drept criteriu al Datoriei Morale", din care cauză teoria aceasta mai are denumirea de *Aritmetică Morală.*

DEPRINDERE. — *In Psihologie.* Indemnuri către activitate, care au fost în trecut conştiente, dar care — prin repetiţie — tind să devină automate.

1. Ele se dobândesc şi în mod conştient, educativ, cu scopul de a economisi şi energia psihofizică, deoarece omul are nevoe de reacţiuni imediate şi sigure la excitaţiile mediului în care trăeşte — cum are nevoe şi de rezistenţă la tendinţe care-l determină la acte nefolositoare, ba şi vătămătoare organismului şi sufletului.

2. Astfel sunt Deprinderi: fizice şi sufleteşti (intelectuale, afective), de natură individuală şi socială şi, impuse chiar de mediul: cosmic, organic şi sufletesc.

3. Deprinderile se bazează pe *senzaţiile* Cinestetice (de mişcare) şi constituesc la rându-le baza Educaţiei, în special a Educaţiei morale.. (Vezi *Automatism).*

DESAGREGARE Mintală. — *In Psiho-Patologie.* Termen inventat de P. Janet pentru a explica Anesteziile — Analgiile — Amneziile — Paraliziile — şi Personalitatea Multiplă a Isteriei, deoarece aceste boli sufleteşti constituiesc desagregări (desfaceri) ale Blocului Conştiinţei Individuale.

DESCRIERE. — *In Logică.* Metodă specială în St. Naturale, care constă în arătarea (exprimarea) tuturor însuşirilor esenţiale şi accidentale ale fenomenelor care se cercetează prin *Analiză.* (Vezi).

1. Descrierea se bazează pe Metoda Observaţiei Externe, cu atenţie şi aparate tehnice. (Vezi).

DESPERSONALIZARE. — *In Psiho-Patologie.* „Iluzie suigeneris, datorită căreia bolnavul percepe propriile cuvinte şi fapte ca străine Eu-lui său, fiind deosebită de bolile: Dedublarea Personalităţii şi Paramnezia". *(P. Janet).*

DESPOTISM. — *In Sociologia Politică.* Sistem de guvernământ care afirmă şi realizează guvernarea poporului (Statului) printr'un singur conducător (Despot sau Monarh) deţinător al tuturor Puterilor de conducere ale Statului: legislativă, administrativă şi judecătorească, în mod nelimitat, absolut; de aici vine şi termenul

Absolutism dat acestui fel de guvernare, care nu dă socoteală poporului, socotindu-se fără responsabilitate.

DESTIN. — A. *Înțeles general.* Concepție care admite existența unui viitor dinainte stabilit (predestinat, prestabilit) ca finalitate a vieții, pentru fiecare individ sau popor.

B. *Filosofia Spiritualistă* rezolvă chestiunea Destinului, argumentând din studiul naturii omului, că acesta este destinat prin creație divină să cucerească fericirea și viața eternă prin virtute.

C. *Filosofia Teologiei* are teoria Predestinării prin care afirmă că există Destin și pentru Viciu (păcat) ca și pentru Virtute (bine). Faptele bune duc pe om în împărăția cerului (rai-eden-paradis), iar cele rele (păcatul) îl duc la condamnarea ispășirii executată în iad, infern. Atotștiutorul și Atotputernicul Dumnezeu previne pe om de ceea ce este virtute (bine) și de ceea ce este rău (păcat), înainte ca omul să le săvârșească în fapte.

Predestinarea admite judecata de apoi la trecerea omului din viața pământească în cealaltă viață, de dincolo de moarte, ca o consecință a teoriei Nemuririi Sufletului. (Vezi *Fatalismul).*

1. Destinul este sinonim *Soartei* și *Ursitei.* Concepția populară materializează Destinul în ființe supranaturale, care se pot îndupleca prin anumite practici de Vrăjitorie și Magie. (Vezi).

2. In concepția științifică, Destinul a devenit Determinism și Cauzalitate.

3. *Cicerone* — în scrierile: Divinatione și De Fato — dă Destinului înțeles de „rânduială a cauzelor care produc efecte, mai puternică decât puterea Zeilor, întrucât și Zeii trebue să se supună Destinului".

DETERMINARE. — A. Precizarea însușirilor unui fenomen, fie ale tuturora (esențiale și accidentale), fie numai ale celor esențiale, prin care se deosebește fenomenul de un altul asemenea lui.

B. *In Logică* este fixarea înțelesului de: calitate, cantitate, relație și modalitate a noțiunilor limitându-le Sfera și Conținutul, spre a le face identice cu ele însile, deosebindu-le astfel de alte noțiuni.

DETERMINISM. — *In Filosofia Științei.* Postulat al Gândirii științifice, derivat din celălalt postulat de bază, numit Necesitatea Cauzală și înțeles astfel: Totul în Univers este silit să se petreacă ca efecte ale unor cauze. Nimic fără cauză determinată și cunoscibilă, chiar dacă gândirea actuală nu poate preciza cauza tuturor fenomenelor, dar o va putea face în viitor; deoarece, Universul este Ordine și Exactitate (nu desordine, întâmplare sau miracol), ceea ce face ca fenomenele să se lege între ele cauzal, după legi universal valabile. (Vezi *Cauzalitatea — Finalismul — Destin — Fatalism).*

1. Ordinea Universală — afirmată de Determinism — este chiar în Univers (imanentă)

— nu transcendentală, cum afirmă teoriile Fatalismul şi Predestinarea, că este venită dela Destin sau Divinitate.

2. Adevărurile cuprinse în Determinism şi Cauzalitatea Necesară sunt valorizate numai ca *fundamente* ale Gândirii Ştiinţifice, ca *Postulate* (Vezi), deoarece acestę adevăruri se impun numai ca o necesitate de fapte constată concret în Universul sensibil — şi nu ca o necesitate de drept, cum se impun categoric Gândirii însăşi ce'e cinci adevăruri formale, ale raţiunii: Identitatea — Contrarietatea — Terţiul Exclus — Raţiunea Suficientă şi Valorificarea, numite *Principii* pure, axiomatice, ale raţiunii.

3. Necesitatea de fapt însă este suficientă, ca adevăruri'e Determinismului şi Cauzalităţii să devină cât mai universal valabile; deoarece, au însuşirea *prevederii* fenomenelor, care este însăşi baza ştiinţei de totdeauna, lapidar exprimată de *A. Comte* prin: „Savoir, c'est prevoir".

Cauzele aflate numai unora dintre fenomene vor fi atribuite la un număr din ce în ce mai mare de fenomene, prin Inducţie şi Analogie.

4. In Problema Voinţei (Facem ce voim?), Determinismul are ca opusă teoria *Liberului Arbitru.* (Vezi).

5. Spęte ale Determinismului sunt: *D. Psihologic* denumit şi Idei-Forţe; *D. Economic* sau Marxism, care afirmă desfiinţarea proprietăţii individuale ca o necesitate cauzală de fapt, de natură social-economică; *D. Biologic — D. Rasial — D. Cultural — D. Juridic — D. Istoric,* etc., şi *D. Moral,* al cărei înţeles este redat sub termenul *Responsabilitate Morală.* (Vezi).

DIALECTICĂ. — *In Logică.* Metodă pentru învăţământ şi înţelegere, sau Artă a Discuţiunii şi Argumentării. Are înţelesuri felurite; aşa încât este necesar să fie precizat în discuţiune, care este înţelesul ce i se dă.

Înţelesul general este de Artă de a divide: genurile în spęte, întregul în părţi, pentru a le putea examina şi apoi discuta asupra lor.

1. *Socrate* întrebuinţează această metodă (numită de aceea şi *Metodă Socratică)* pentru a scoate adevărul chiar dela ascultători prin răspunsurile ce el cere întrebărilor puse acestora; — din acest motiv metoda se mai numeşte şi *M. Maiotică* (asemuind-o cu practica moşitului). Socrate, se ştie, n'a scris nimic din filosofia sa; deoarece era convins că adevărul nu se poate comunica, ci fiecare îl descoperă în sine însuşi, dacă ştie să-l caute. De aceea, Socrate nu concepea adevărul decât realizat pe calea dialogului. Pentru înţelesul Metodei Socratice, dialogul nu este orice fel de discuţiune, ci numai aceea în care se reuşeşte să se stabilească prin *Definiţie* (vezi) o idee generală pentru fiecare Gen de fenomene, cărora urmează să li se fixeze înţelesurile de Spęte. Astfel, Metoda Socratică se serveşte de metode'e: Diviziunea: Diviziunea — Clasificarea — Definiţia, deoarece prin ele se pot fixa şi exprima cunoştinţele sistematizate cu diferenţele şi raporturile dintre ele, cu ordinea şi unitatea lor. Ideea generală (Genul) cuprinde sinteza Spęţelor pe care le depăşeşte, deoarece este mai bogată decât fiecare din ele.

2. *Platon,* în teoria: Lumii Ideilor, atribue Dialecticii înţelesul de Metoda Inductivă, deoarece gândirea se ridică la noţiuni din ce în ce mai generale din judecată în judecată, până la idei e cele mai generale ale Principiilor Prime. (Dela senzaţii la

Idei, dela frumosul concret la Frumosul abstract, dela scopuri individuale la Justiţia Universală). Această operaţie triplă este numită de *Fouillée* „Dialectică Intelectuală — Afectivă şi Voluntară".

Genul este considerat de Platon mai real decât speţele, ca însăşi raţiunea lor de a fi — iar Genul Suprem este realitatea care conţine şi explică toate speţele.

3. *Aristot* deosebeşte Dialectica de Analitică. Analitica este Deducţia unor concluzii din adevărurile premiselor; iar Dialectica este Raţionarea asupra unor adevăruri probabile ca fond („artă intermediară între Retorică şi Analitică"), cu înţeles de Logică numai Formală.

4. *Filosofia Scolastică* a Evului Mediu atribue Dialecticii înţelesul de Logică Formală — opusă Retoricii şi Gramaticii — cu care formează împreună ciclul de învăţământ numit: Trivium.

5. *Kant* i-a dat înţelesul de: Logică Aparentă, deoarece majoritatea filosofilor căzuse „în iluzia raţionamentelor dogmatice", afirmate fără contradicţie, imperativ şi făcute asupra posibilităţii cunoaşterii întregii existenţe (şi a existenţii în sine — numenul). De aceea, în Dialectica Transcendentală Kant face critica acestei iluziuni. (Vezi *Criticism*).

6. *Hegel* înţelege prin Dialectică: „gândirea conformă legilor ei", prin care se recunoaşte neseparabilitatea contradicţiilor (*Antiteze*) şi principiul unirii lor într'o idee generală de sinteză (*Antinomie*) (Vezi acestea).

DIALELĂ. — *In Logică.* Eroare de raţionament. Cerc vitios. Denumire dată de către Filosofii Sceptici Metodei Dogmatice, care pretinde să demonstreze valoarea infailibilă a raţiunii pentru orice fel de cunoaştere a existenţei.

DIDACTICĂ. — Speţă a ştiinţei Pedagogiei, al cărei obiect este fixarea regulelor, cerute de fiecare obiect de învăţământ pentru predarea lor. Este o Metodologie Pedagogică — Educativă.

DIOTOMIE. — *In Logică.* Diviziunea unui Gen numai în două Speţe. Este posibilă numai când o aceeaşi singură însuşire esenţială este prezentă la o speţă şi este absentă la cealaltă.

DIETETIC. — Regim medical care conservă sau redă sănătatea.

DIFERENŢA. — *In Logică.* Insuşire prin care o speţă se deosebeşte de alta, sau altele, ale aceluiaşi gen; sau în general: ceea ce deosebeşte o existenţă de altă existenţă. Logica Scolastică o denumea „differentia specifica", considerată ca element constitutiv al Definiţiunii logice împreună cu celălalt element „genus proximum" (Vezi *Definiţia*).

DIFERENŢEI Metoda. — *In Logică.* Inlăturarea (prin Experiment) a împrejurării care face să concorde cazurile ce cuprind fenomenul de explicat prin cauza sau efectul său. Astfel că dispărând fenomenul de explicat prin înlăturarea de mai sus, atunci s'a verificat că, acea împrejurare înlăturată este chiar cauza căutată prin experiment.

Baza metodei este tot gândirea de comparaţie a acelor două ca-

zuri (sau mai multe) care se cer însă cât mai asemenea, iar unul să prezinte împrejurarea comună cazurilor și celălalt să nu prezinte.

1. Metoda Diferenței verifică Metoda Concordanței, precizându-se că amândouă sunt aplicabile numai fenomenelor cărora li se poate schimba după voe împrejurările în care se produc.

2. Diferența — Concordanța — Variațiile Concomitente și Rezidurile sunt cele patru metode Experimentale stabilite de *St. Mill* (asemănătoare ce or stabilite de *Bacon* și denumite Tabele de: Prezență — Absență și Comparație) prin care se urmărește aflarea cauzelor și efectelor fenomenelor, bazate toate pe *Ipoteză* și *Analogie*. (Vezi acestea și Tabelele lui Bacon pentru deosebire).

DIFERENȚIAL Calcul. — *In Logica Matematicii*. Admiterea și introducerea în calculul funcțiunilor a unor cantități infinit de mici pentru stabilirea variațiilor funcțiunii,

1. Alături de Calculul *Diferențial* se introduce și Calculul *Integral* și împreună dau Calculul *Infinitesimal*.

Prin Calculul Integral se înlătură (elimină) cantitățile infinit de mici introduse de Calculul Diferențial, pentru a reveni la Calculul numai de cantități finite, ca să poată fi aplicate ecuațiile fixate.

DIFERENȚIERE. — *In Filosofie*. „Trecerea dela starea omogenă, nedefinită și incoherentă la starea eterogenă, definită și coherentă". *(Spencer)*. Transformarea elementelor asemănătoare în elemente deosebite — și a elementelor mai puțin deosebite în elemente mai mult deosebite.

Diferențierea morfologică este asupra structurii, organizării — iar aceea funcțională este asupra activității, funcțiunii. (Vezi: *Evoluționism — Transformism*).

DIJUNCȚIE. — *In Logică*. Diviziune, despărțire a unui întreg în părțile componente, astfel ca părțile să se excludă una pe alta fără altă posibilitate, decât sau..., sau....; ori una, ori alta. — Se mai numește *Alternativă*.

DIJUNCTIVĂ Judecată. — *In Logică*. Judecată cu Predicatul alcătuit din noțiuni opuse, fie numai două contradictorii (sau A, sau B) fie mai multe contrare (sau A, sau B, sau C, etc..). (Vezi *Contradicția* și *Contrarietatea*), iar Subiectul va fi determinat numai prin una din posibilitățile opoziției dintre noțiunile care alcătuesc Predicatul.

1. *Precizare*. Dijuncția este logică numai când Predicatul conține toate noțiunile contrare, sau pe amândouă noțiunile contradictorii, după regula compunerii unui întreg (gen) din toate părțile componente (spețele). Astfel, când voiu face J. Dijunctivă: „Plantele (subiect) sunt sau viețuitoare, sau...." mă voiu gândi să completez Predicatul cu noțiunea contradictorie (a doua) față de *viețuitor* și voiu găsi noțiunea *neviețuitoare*, care va completa Predicatul Subiectului ce-l gândesc, ca să pot gândi astfel: „Plantele sunt viețuitoare sau neviețuitoare". Tot astfel pentru J. Dijunctivă cu Predicat alcătuit din noțiuni opuse contrarii, de exemplu spețele rasei umane după cu-

loarea pielei, voiu alcătui toate Predicatele subiectului judecății următoare: „Românii (subiect) sunt sau de rasă albă, sau de rasă galbenă, sau de rasă neagră, sau de rasă măslinie".

2. Judecata Dijunctivă — fixând Subiectului numai una din speţele Predicatului — este alcătuită din J. Particulară, (ca şi J. potetică, pentru aceeaşi explicaţiune).

3. Judecata Dijunctivă poate lua forma unei J. Ipotetice. Ex: S. este sau P, sau M, sau N, — poate deveni: S este P, dacă S nu este nici M, nici N.

4. Judecata Dijunctivă este una din cele trei speţe ale posibilităţii înţelesului de *Relaţie* între S şi P, anume: a) *Substanţă*, care dă J. Categorică (S este P); b) *Cauzalitate*, care dă J. Ipotetică (S este P, dacă P este M); şi c) *Alternativă* (reciprocitatea), care dă J. Dijunctivă.

Celelalte posibilităţi ale înţelesului unui S faţă de P sunt: *Calitatea, Cantitatea* şi *Modalitatea*, — toate patru cu Relaţia, sunt denumite *Categorii*. (Vezi).

DIJUNCTIV Silogism. — *In Logică.* Raţionament Deductiv a cărui Premisă majoră este o J. Dijunctivă. — (Vezi).

1. Dijuncţia (alternativă) din Premisa Majoră poate fi alcătuită numai din două noţiuni opuse, când opoziţia este de Contradicţie, — şi din mai multe noţiuni când opoziţia este de Contrarietate. (Vezi Precizarea de sub J. Dijunctive).

2. Deoarece Judecata Dijunctivă poate lua forma unei J. Ipotetice şi invers, — Silogismul format mai poartă denumirea de Silogism *Ipotetic — Dijunctiv.*

3. Elementele Sil. Ipotetic — Dijunctiv sunt: a) Premisa Majoră ipotetică dijunctivă, contradictorie sau contrară: b) Premisa Minoră este necesar o judecată categorică — fie negativă, fie afirmativă; c) Concluzia este negativă când minora e afirmativă şi este afirmativă când minora e negativă. Ex: 1) Sau A e adevărat sau B. — Insă A este adevărat. Deci B nu este adevărat.

4. Când opoziţia dijuncţiei din Premisa Majoră, fie contradictorie (S este sau P, sau M), fie contrară (S este sau P, sau M, sau N, etc.), este rând pe rând afirmată sau negată în judecăţi singulare drept Premise Minore — în care intră un termen mijlocitor sau mai mulţi, pentru a trage Concluzia că oricare din aceste alternative ipotetice sau dijunctive duce la aceeaşi Concluzie, — atunci raţionarea se numeşte *Dilemă* (când Alternativa Majorei este din două contradictorii), *Trilemă* din trei, etc. Ex: 1) A sau B este adevărat. — Dacă A este adevărat atunci este adevărat C. — Dacă B este adevărat, este adevărat şi C. — Deci C este adevărat. — 2) A sau B, sau C, sau D, etc. este adevărat. Dacă A este adevărat, atunci şi P este adevărat, — Dacă B este adevărat este şi P. Dacă este adevărat, este şi P. — Dacă D e adevărat, este şi P — Deci P este adevărat, oricare ar fi premisa minoră, — întrucât toate duc la aceeaşi Concluzie. — Dăm şi un exemplu când Premisa Majoră este J. Ipotetică. explicând denumirea mixtă de: Silogism Ipotetic — Dijunctiv: — Dacă A este adevărat, atunci sau B sau C este adevărat. — Dacă B este adevărat, atunci este adevărat şi P. — Dacă C este adevărat, este adevărat şi P. — Deci şi dacă A este adevărat, este adevărat P.

DILEMĂ. (Vezi *Silogism Dijunctiv*).

DINAMICĂ. — A. Speţă a ştiinţei. *Mecanica Raţională* (opusă Cinematicei) al cărei obiect este Forţa care produce mişcare (nu forţa în ea înseşi — care este obiectul Cine-

maticei). Dinamica stabileşte ecuaţiunile mişcării şi este opusă, din acest punct de vedere Staticei, care stabileşte ecuaţiile de echilibru, — însă Dinamica cuprinde şi Statica când introduce noţiunea de Forţă în studiul Mişcării, — rămânând însă opusă Cinematicei.

B. *In Sociologie.* Dinamica Socială — opusă Staticei Sociale — are ca obiect activităţile societăţii: economice — juridice — politice — culturale, după cum Statica Socială are ca obiect structura de alcătuire, morfologia, cadrele societăţii: cosmic — biologic — psihic — istoric.

Ambele dau înţelesul Societăţii. *(A. Comte şi Spencer).*

C. *In psihologie* deasemenea: Dinamică Psihică, are ca obiect funcţiunile sufletului — opusă Staticei Psihice, care are ca obiect structura sufletului. — *(Herbart).*

DINAMISM.-MECANISM. — A. *In Filosofia Cosmologică.* Dinamismul este opus Mecanismului, deşi amândouă sunt Teorii Cosmologice, care explică Universul prin Mişcare şi Forţă; însă Dinamismul identifică înţelesul de forţă cu cel de fiinţă, iar Mecanismul le separa — deoarece afirmă că „fiinţa este inertă", incapabilă să se mişte şi să-şi modifice actele sale şi pe sine înseşi, fără intervenţia Forţei, care este deci Principiul Prim al Universului, din care derivă Fiinţa şi toate existenţele.

B. *In Psihologie* se întrebuinţează: Mecanismul Memoriei — Atenţiei — Gândirii, etc. cu înţelesul de neparticipare a Conştiinţei (Voinţei, Raţiunii) în aceste operaţiuni, considerate numai ca Forţe.

C. *In Biologie.* Mecanismul Vital — nu neagă existenţa fenomenelor sufleteşti, dar le derivă din Materie, reducându-le la fenomene fizico-chimice, ca funcţiuni ale Vieţii organice, sau ca „etape ale progresului Materiei".

D. *In Filosofia Fizicei.* Teorie asupra materiei, afirmată de *Leibnitz* numită: Dinamism Fizic; iar aceea afirmată de *Descartes:* Mecanism Cartesian.

DINAMOGENEZĂ. — A. *Înţeles General.* Trecerea energiei (forţei) dela starea latentă la starea de mişcare actuală.

B. *In Psihologie.* „Realizarea în mişcări interne organice şi externe fizice, a fenomenelor sufleteşti: intelectuale şi afective". *(W. James şi Baldwin).*

DIPLOPIE. — *In Psiho-Patologie.* Dublă imagine vizuală a unui singur obiect prezent organului ochiului. — Boala poate fi numai la un singur ochi, (monoculară) sau la amândoi (binoculară).

DIS.... — *Prefix,* de origine greacă, alăturat cuvintelor pentru a arăta înţelesul de „defectuozitate, lipsă, dificultate, lipsă dela regulă, dela normă". *(Lalande).*

DISCROMATOPSIE. — *In Psiho-Patologie.* Defectuozitate a vederii, de a nu putea distinge culorile, fie total fie parţial. (Vezi *Acromatopsie şi Daltonism).*

DISCURSIVA Gândire. — *In Psihologie.* Gândirea care are calitatea de a putea urmări şi prinde înţelesul seriei întregi de efecte posibile ale unei singure cauze, ca prevedere — ca şi calitatea de a reuni efectele la cauză, adevărurile particulare la cel general şi speţele felurite la genul din care fac parte. Gândirea Discursivă are deci înţeles de Analiză făcute cu uşurinţă şi repede, ceea ce constitue o speţă a *inteligenţei* (Vezi).

Dacă aici prefixul „Dis" n'are înţelesul lui (vezi) este pentrucă, prin gândirea care nu este discursivă se urmăreşte cauzalitatea fenomenelor, concret, analitic, parţial şi se prinde anevoios înţelesurile lor — şi aceasta este gândirea obişnuită pentru cei mulţi, considerată „normala"; iar aceea discursivă este deci o lipsă, o dificultate, o defectuozitate dela normă; dar acestea sunt tocmai calităţi pentru gândire: de a urmări şi prinde — nu greoiu, concret, analitic şi parţial cauzalitatea — ci repede, abstract, sintetic şi general.

DISTELEOLOGIE. — *In Filosofia Biologiei.* Defectuozitate a finalităţii (ordinei fireşti ca scop) în alcătuirea şi funcţionarea organismelor vieţuitoarelor: organe inutile, avortări, monştri, etc. (Vezi *Teratologie).* Termenul este inventat de *Haeckel* în scrierea: Morfologia Generală.

DISTRACŢIE. — *In Psihologie.* Lipsa Atenţiei concentrate pentru prinderea vibraţiilor energiei fenomenelor sau a înţelesului cunoştinţelor. (Vezi *Atenţie).*

DIVERS. — *In Logică.* „Ceea ce nu este identic sau esenţial" *(Aristotel).*

DIVINITATE. — *In Religie.* Însuşirea a ceea ce este Divin, Dumnezeesc, fie în înţeles păgân de Zeităţi: animiste, politeiste, dualiste, antropomorfiste, etc. fie în înţeles de Dumnezeu Unic (monoteist): mozaic, creştin, mahomedan, budist, etc. (Vezi *Dumnezeu).*

DIVIZIUNE. — *In Logică.* O metodă de sistematizarea cunoştinţelor (înţelesurilor noţiunilor) alături de Clasificare şi Definiţiune, considerate toate ca metode speciale St. Naturale (deşi aplicaţiunea lor este generală) — şi anume acea metodă prin care gândirea descompune: Intregul în Părţile componente, Genul în Speţele lui, Generalul în Particularele lui.

1. Logica impune Diviziunii următoarele reguli: a) Să descompună Totul de divizat. b) Părţile descompuse să constitue noţiuni opuse între ele, fiecare cu înţeles propriu (diferenţa specifică) c) nici una din părţi să nu figureze decât într'o singură parte a Diviziunii făcute. d) Diviziunea să se facă numai dintr'un anumit punct de vedere dinainte stabilit.

2. Diviziune *Diotomică* este când sunt numai două speţe (părţi) ale Genului (întregului) divizat, ca noţiuni opuse contradictorii (Vezi).

3. Diviziune *Triotomică, Quatrotomică,* etc., când rezultă un număr de trei, patru, etc., speţe, părţi, diviziuni ale Totului împărţit, şi sunt între ele noţiuni opuse contrare (Vezi).

4. In Judecata logică, Speţele Diviziunii alcătuesc predicatele subiectului despre care se gândeşte sub forma dijunctivă (S este sau P, sau M, sau N, etc.).

5. In Diviziune intervine gândirea Deductivă şi opusul ei este *Clasificarea,* unde intervine g. Inductivă. (Vezi toţi aceşti termeni).

DIVIZIUNEA MUNCII. — *In Sociologia Economică,* fixată de *A. Smith,* are înţelesul de descompunere în părţi (numite parcele) a operaţiunilor ce trebuesc făcute pentru a se produce un Bun economic în întregul lui, realizându-se prin aceasta idealul producţiei economice, care este „maximum de randament cu minumum de efort".

Prin analogie se întrebuinţează termenul: Diviziunea Muncii Fiziologice, cu înţelesul de specializarea funcţiunilor între diferite organe ale corpului.

DOGMĂ. — *Înţelesul general.* Valoare de adevăr atribuită unei afirmări, fie de o autoritate externă, fie de convingere proprie, ca o autoritate internă, care afirmare trebue (sau este) acceptată fără împotrivire.

A. *Înţelesul primitiv* al cuvântului, de origine greacă, era de: hotărîre politică a conducerii statului (Lege Juridică), pentru cei conduşi.

B. *In Filosofie.* Adevăruri indiscutabile, atribuite teoriilor afirmate şi profesate în Şcolile vechi, de Filosofie adepţilor şi discipolilor — şcoli care avea adesea un caracter de sectă religioasă.

C. *In Religie.* Afirmări indiscutabile făcute de autorităţile clericale creştine asupra lui Dumnezeu, Christos şi Biserica Lui, care trebuesc acceptate din convingerea Credinţei proprii.

D. *Dogmatica Religiunii Creştine Ortodoxe* cuprinde: Revelaţia Divină — Sfânta Scriptură şi Tradiţia, — Atributele lui Dumnezeu — Sfânta Treime — Crearea Universului şi în special a Omului — Providenţa Divină — Păcatul Originar — Intruparea Fiului lui Dumnezeu pentru posibilitatea mântuirii omului, prin cele trei ipostase (profet, arhiereu şi împărat) — Biserica (casă a lui Isus) — Sfintele Taine (Botezul şi Ungerea cu Mir, Pocăinţa, Impărtăşania, Nunta, Maslul şi Preoţia) — Moartea şi Judecarea de apoi — Nemurirea Sufletului ca stare de veci şi a celor Buni şi a celor Răi — Criteriile Revelaţiunii (minunile şi profeţiile) — Dumnezeirea Creştinismului — Biblia, cartea Cărţilor.

DOGMATISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Teorie care afirmă cunoştinţei valoarea de adevăr real, de certitudine, (Dogmă) ca şi posibilitatea cunoaşterii pentru orice existenţă — fie de manifestare (fenomen), fie în sine (numen) — deoarece cunoaşterea este înseşi existenţa realităţii Realismul). Dogmatismul este Raţionalist (adevărul pe calea raţiunii) şi Empirist — adevărul pe calea simţurilor. (Vezi şi lămuririle de sub *Scepticism).*

1. Dogmatismului (Realismului) i se opune Scepticismul şi Criticismul (Fenomenalismul), alcătuind cele trei teorii ca răspunsuri posibile date Problemei Valoarei Cunoaşterii. Teorii intermediare sunt: Pozitivismul — Agnosticismul — Pragmatismul — Antiintelectualismul. (Vezi acestea).

2. *Dogmatism Moral.* Explică

certitudinea prin acţiunea voită a gândirii de a căuta adevărul în Univers — spre deosebire de *Dogmatismul Intelectual*, pasiv şi iluzoriu, „care-şi afirmă numai certitudinea, fără să o şi dobândească activ". *(Blondel)*.

3. *Kant*, în Critica Raţiunii Pure, spune că Dogmatica, raţiunii, lipsită de critică, nu duce la ştiinţă şi adevăr, ci numai la afirmări de adevăr nejustificate, cărora li se poate opune altele la fel, conducând în acest mod gândirea la Scepticism.

4. Reprezentanţii Dogmatismului Raţionalist: Socrate, Platon, Aristotel, Descartes, Spinoza, Malebranche, Leibnitz şi Wolf — iar ai Dogmatismului Empirist sunt: Epicurienii, Stoicii, Bacon, Locke, Berkeley şi I. S. Mill.

DOLORICE Sensaţiuni. — *In Psihologie.* Cunoştinţe despre însuşirea de durere ce o suferă corpul dela fenomenele cu care vine în contact. (Arsură, înţepătură, strivire, etc).

Organul de simţ respectiv este alcătuit din corpuscule de celule nervoase răspândite în organele corpului şi sunt în legătură cu nervii respectivi, care prinzând excitaţiile de arsură, înţepătură, etc., le conduc la centrii nervoşi unde se vor transforma în senzaţia respectivă (cunoştinţa de durere).

DOLICOCEFAL. — *In Sociologia Biologică.* Conformaţia lunguiaţă a craniului cu indicele cefalic cel mai mic. (Maximum 80).

Indicele cefalic (Vezi) împreună cu conformaţia craniană servesc la divizarea raselor omeneşti în trei grupe: Brahicefal — Mezocefal — Dolicocefal. (Vezi).

DREPTUL. — *Înţeles general.* Ceea ce este îngăduit să se facă şi ceea ce nu este îngăduit — fixat ca reguli precise.

A. *Ştiinţa Dreptului* este o ştiinţă normativă, stabilind reguli de purtare (norme) între oameni, componenţi ai diferitelor unităţi sociale organizate chiar pe aceste reguli, denumite *legi juridice* (de Drept); cuprinde drepturi şi datorii obligatorii la executare prin autorităţile sociale care le-au fixat. Dreptul are şi Arta sa, de a aplica aceste legi şi Filosofia sa (ca orice ştiinţă). Noţiunile: Drept şi Datorie se presupun una pe alta, deoarece Drept este libertatea de a face orice fără a vătăma pe altul, iar Datoria este chiar obligaţia de a nu vătăma pe un altul, cuprinsă în înţelesul libertăţii Dreptului. (Vezi *Justiţie*).

1. Diviziunea Ştiinţei Dreptului se face din diferite puncte de vedere).

I) Drept *Ideal* cuprinde regulile de purtare, nelegiferate încă în legi juridice, formulate de: Morala, Doctrina Juridică şi Jurisprudenţă. — Mai poartă denumirea de Drept *Natural*, însă cu înţelesuri deosebite după cum este înţeleasă noţiunea de natură a dreptului.

II) Drept *Real-Pozitiv* cuprinde legiferarea regulelor de purtare în legi juridice obligatorii la executare prin autorităţile sociale care le-au fixat. El se divide astfel: a) Dr. *Public* (Datorii şi Drepturi obligatorii pentru toţi componenţii unităţii sociale respective faţă de unitatea socială înseşi); b) Dr. *Privat* (Datorii şi Drepturi între componenţii unităţii sociale respective, socotiţi ca particulari). — Dr. Public se devide la rându-i în: Dr. Constituţional, Dr. Administrativ, Dr. Penal, Dr.

Procedural, Dr. Internaţional; — Dreptul Privat se divide în: Dr. Civil, Dr. Comercial, Dr. Industrial — Muncitoresc, Dr. Maritim, etc. (Vezi toţi aceşti termeni).

2. Intr'un înţeles larg, Dr. Pozitiv-Real cuprinde şi legile juridice nescrise, nelegiferate de autoritatea conducătoare politică, dar constrângătoare la executare de opinia publică, numite *obiceiuri ale pământului.*

3. *Dr. Internaţional Public şi Privat,* care cuprinde Datoriile şi Drepturile Statelor între ele şi ale persoanelor aparţinând la state diferite, derivă (după *Puffendorf)* din *Jus Gentium* al Romanilor, aplicabil străinilor de statul Romei şi este fundat pe echitate, fiind astfel Dr. Natural, cu înţeles de Dr. Moral.

4. Dreptul şi Morala trebue să aibă înţelesurile lor de calitate (însuşiri) concordante şi când aceste înţelesuri sunt opuse, când Legile Juridice sunt în desacord cu cele morale simţite de opinia publică a populaţiei Statului, atunci autoritatea legiuitoare este constrânsă de această opinie la legiferarea legilor morale.

Se spune: „Dreptul este un minimum de Morală" şi se constată că Dreptul, născut din Morală şi subordonat ei ca întindere (sferă) îşi tot măreşte treptat întinderea în sfera Moralei.

5. *Filosofia Dreptului.* Ideea de Drept la origine, în societăţile primitive religioase, era de natură religioasă, divină, teologică. Dumnezeu acordă legile pentru oameni. (Tablele lui Moise, de ex.) — *Sft. Augustin* spune: „Voinţa lui Dumnezeu este eterna lege", afirmând prin aceasta înţelesul metafizic al ideii de drept. — *Hobbes, Ihering* şi *Rousseau* afirmă ideii de drept înţelesul de forţă („Forţa primează Dreptul"). — *Pascal* conciliază Dreptul cu Forţa astfel: „Tot ce este Drept, să fie puternic şi tot ce este puternic, să fie drept" — *Kant* afirmă ideii de Drept o natură înnăscută, apriorică, cu înţelesul de acord între Voinţă şi Libertatea Morală de a urma sau nu această idee, deşi este înnăscută şi are caracter de: imperativ categoric, „Dreptul este ceea ce trebue să fie conform cu legile morale". — *Bentham* şi *St. Mill* afirmă ideii de Drept o natură egoistă de utilitate, individuală şi socială, iar *A. Comte,* şi cu el întreaga Teorie Pozitivistă, nu se mai ocupă de natura în sine a ideii de drept, ci îi dă înţelesul de funcţie socială. (Vezi *Justiţie).*

DUALISM. — *In Filosofie.* Înţeles general. Orice teorie ca răspuns, indiferent la ce problemă, care afirmă existenţa a două realităţi deosebite ireductibil şi nesubordonat, deoarece aceste existenţe au însuşiri opuse contradictoriu. — Dualismul împacă Teoriile Moniste. (Vezi *Monismul).*

1. *Dualismul Cosmologic* afirmă alcătuirea Universului din Materie şi Suflet, împăcând teoriile: Monismul Materialist şi Monismul Spiritualist, care afirmă fiecare în parte o singură existenţă (Materia sau Sufletul) în alcătuirea Universului. — Mai poartă denumirea de Teoria Psiho-Fizică sau Paralelismul Psiho-Fizic.

2. *Dualismul Cognoscibil,* asupra naturii cunoaşterii, afirmă Cunoaşterea şi prin Raţiune şi prin Simţuri, împăcând teoriile: Monismul Raţionalist (Idealist — Apriorist — Conceptualist) cu Monismul Sensualist (Empirist — Aposteriorist — Experimentalist). — Mai poartă denumirea de Teoria Empiro-Raţionalism, sau Criticism. Tot în D. Cognoscibil plasăm şi Teoria Fenomenalistă şi Criticismul Kantian asupra valorii Cunoaşterii, deoarece acestea afirmă posibilitatea cunoaşterii pentru e-

xistenţa de manifestare (fenomenul), însă o neagă pentru existenţa în sine (numenul), împăcând astfel teoriile: Scepticismul (care neagă posibilitatea cunoaşterii şi pentru fenomen şi pentru numen) cu Dogmatismul — Realismul (care afirmă această posibilitate).

3. *Dualismul Moral* afirmă existenţa şi a Binelui şi a Răului, în luptă continuă unul faţă de altul. — Mai poartă denumirea de: Manicheism.

4. *Dualismul Logic* afirmă existenţa şi a adevărurilor abstracte, deductive şi a celor concrete, inductive. — Mai poartă denumirea de: Eclectism. (Vezi toţi aceşti termeni).

DUMNEZEU. — Câteva înţelesuri date de Filosofia de totdeauna, care a căutat să ştie Substanţa de alcătuire a Universului, Originea şi Cauza lui Primă (de creaţie sau formaţie), ca şi scopul (finalitatea) acestui Univers, fixând prin aceste preocupări raportul dintre Om şi Univers.

Toate înţelesurile formulate asupra lui Dumnezeu sunt de două naturi: 1) unele dominate de logică şi raţiune; 2) celelalte dominate de afecţiune, voinţă şi acţiune.

A. *Înţeles Onto-Cosmologic.* Dumnezeu este principiul Suprem al existenţii şi activităţii universale, fie ca Substanţă Imanentă pentru orice existenţă, fie ca o Cauză Transcendentă care a creat Universul existent în afară de El, fie ca o Finalitate a Universului întreg către Perfecţiune. — Aceste trei aspecte ale înţelesului ontocosmologic sunt reunite în înţelesul: „Dumnezeu este Existenţa existenţelor, Cauza cauzelor, Scopul scopurilor".

B. *Înţeles Logic.* Dumnezeu este Principiul Suprem: al Ordinei Universale, al Raţiunii Umane şi al Corespondenţei între Gândire şi Existenţă — adică Dumnezeu este însuşi Adevărul.

C. *Înţeles Activ Material.* Fiinţă personală, supremă tuturor Fiinţelor, cărora le ordonă şi Căreia i se adresează rugăciuni — considerată ca aliată şi protectoare a grupurilor sociale: clan, familie, cetate, stat, naţiune, Căreia i se datorează şi organizează cult. — Grupul social cel mai cuprinzător este Biserica. *(Bossuet:* „Biserica este totalitatea fiilor lui Dumnezeu, regatul şi templul Său").

D. *Înţeles Moral Activ.* Fiinţă personală, Principiu Suprem şi garanţie a Binelui prin Atotştiinţa şi Atotvoinţa Sa.

Platon. „Perfecţiunea Supremă în putere, ştiinţă, frumos şi iubire". *Aristotel.* „Fapta ca act pur, necondiţionat, neschimbător, perfect şi nemişcat, primul motor al mişcării universale". *Descartes.* „Fiinţă desăvârşită care are toate perfecţiunile ce se pot concepe". *Spinoza.* „Substanţa imanentă a oricărei existenţe, Cauză a cauzelor a tot ce este în lume, material şi sufletesc". — *Leibnitz.* „Substanţa imanentă a monadelor, din care a derivat întreaga existenţă". — *Kant.* „Fiinţă supranaturală necondiţionată, concepută de gândire ca o necesitate". — *Hegel.* „Raţiunea şi Spiritul Absolut". — *Schopenhauer.* „Putem crede un Dumnezeu, dar nu-l putem cugeta". — *Voltaire* „Infinitul neconceput de gândire". *Paulsen.*, a-

firmă că ideea de Dumnezeu a trecut evolutiv prin trei faze: Fetişismul — Politeismul şi Monoteismul. (Vezi acestea).

DURATĂ. — Parte determinată a Timpului, considerat în întregimea lui.

Descartes îi atribue un înţeles contrariu, anume: Timpul este o parte a Duratei în care un fenomen se întâmplă. Durata este infinită deci faţă de Timp, care este finit, determinat cantitativ. Apoi, Durata există prin ea înseşi, fiind obiectivă, pe când Timpul există numai în mintea celui care măsoară durata fenomenelor, este obiectiv.

Bergson, deasemenea afirmă că Durata este înseşi succesiunea, aşa cum o percepe sufletul, ca durată pură, concretă, trăită real — pe când Timpul este o idee matematică, pe care o traducem în imagini spaţiale, necesa ă raţionamentelor noastre şi comunicării cu semenii noştri.

DURERE. — *In Psihologie.* Una din cele două mari despărţăminte ale Afectivităţii (al cărui înţeles pentru noi este de Plăcere şi Durere, care întovărăşesc orice cunoştinţă (Intelect) şi îndemn către mişcare (Voinţă). Intelectul, Afectivitatea şi Voinţa sunt cele trei însuşiri de scop ale oricărui fenomen sufletesc, toate trei inseparabil şi ireductibil legate între ele şi toate raportate la Totul sufletesc. (Vezi *Afectivitate).* Durerea, ca înţeles de sine stătător nu se poate fixa decât ca înţeles de afectivitate.

E

E. — *In Logică.* Simbol al Judecăţii Negativ Universale (Vezi).

ECEITATE. — *In Psihologia Caracterologică.* Insuşirea esenţială a unui individ prin care se deosebeşte de ceilalţi. — Termenul este inventat de *Duus Scot.*

ECHILIBRU (de Sensaţiuni). (Vezi *Stereognostic).*

ECHIVOC. — *In Gândirea Subiectivă.* Cunoştinţă căreia i se atribue înţelesuri deosebite, săvârşindu-se astfel o *eroare,* deoarece principiul fundamental al Raţiunii (care este Identitatea) cere în mod necesar gândirii să fixeze şi să atribue numai un singur înţeles cunoştinţei de care se serveşte ca Termen în operaţiile sale. Acest singur înţeles se numeşte *Univoc.* Faptul că poate să fie exprimat prin mai multe cuvinte (numite sinonime) nu trebue confundat (înţelesul) cu exprimarea lui (cuvintele). De aici rezultă eroarea existentă în manualele de Logică, care afirmă existenţa noţiunilor identice — ca şi cum ar putea exista mai multe noţiuni, decât una singură, care să aibă înţelesuri identice. Numai o noţiune este identică cu înţelesul său; însă pot exista mai multe cuvinte pentru acelaşi înţeles.

ECLECTISM. — A. *In Filosofie.* Înţeles general. Metodă de a împăca Teoriile opuse contradictorii în acelaşi sistem filosofic. (Vezi:

Dualismul — Teza — Antiteza — Antinomia).

B. Înţeles restrâns. Teorie afirmată de Şcoala Alexandrină filosofică şi Şcoala Franceză Eclectică, stabilită de *V. Cousin*, care afirmă că teoriile filosofice moniste sunt falşe, deoarece sunt unilaterale. Adevărul pentru ele este acela pe care-l afirmă ele şi Eroarea este ceea ce neagă ele. De aceea, V. Cousin recomandă metoda Simţului Comun — consimţământul universal — drept criteriu pentru împăcarea teoriilor opuse contradictoriu. „Adevărul filosofic este în fiecare din noi sub formă latentă, rămâne numai să fie pus în acţiune de gândire". (V. Cousin).

„Eclectismul constă în culegerea marilor idei ale tuturor teoriilor, pentru a le uni şi sintetiza într'o singură idee" *(Saisset)*. (Vezi *Sincretism)*.

ECOULALIE. — *In Psiho-Patologie.* Repetarea — ca un ecou — în mod automatic, fără conştiinţă, a cuvintelor auzite, de către unii bolnavi mintali. Termenul este inventat de *Romberg.*

ECONOMIE POLITICĂ. — Ştiinţă normativă al cărui obiect îl formează Bunurile materiale, asupra cărora fixează patru probleme: 1) Cum se produc? (Producţie înseamnă a face ca un bun să capete o şi mai mare valoare prin participarea a cinci factori: Munca — Natura Fizică — Capitalul — Antreprenorul — Statul); 2) Cum se împartă? (Distribuţia bunului produs între factorii care au participat la producerea lui, dându-se Rentă naturii, Salariu muncii fizice, Dobândă, Arendă, Chirie capitalului, Profit Antreprenorului şi Impozit statului); 3) Cum să circule? (Circulaţia bunurilor dela producător la consumator prin: Schimb, Vânzare, Transport, Depozitare, Credit, etc.); 4) Cum să se consume bunurile? (Consumaţia înseamnă Echilibru între producţie şi consumaţie, Balanţă economică — financiară — comercială — industrială, Somaj, Crize, etc...).

Termenul: Economie Politică se cere înlocuit cu cel de: Economie Socială, sau cu cel de Economie Naţională, — pentru fiecare stat în parte, sau chiar cu Economie, în înţelesul de Ştiinţă Economică.

EDONISM. — *In Filosofia Moralei.* Teoria care identifică Binele (Obiectul Moralei) cu *Plăcerea* — spre deosebire de *Eudemonism*, care-l identifică cu *Fericirea.* (Vezi şi *Utilitarism).*

EDUCAŢIE. — *In Metodologie.* Influenţele, conştient şi priceput întrebuinţate, asupra omului, pentru a i se forma corpul şi sufletul conform idealului propus de educaţie. Este deci o Artă, o tehnică de aplicarea adevărurilor teoretice ale Ştiinţei Pedagogiei.

1. Educaţia fiind artă, îşi are şi Ştiinţa ca şi Filosofia sa. Ea se fundamentează pe Pedagogie, după cum aceasta îşi stabileşte adevărurile sale pe cele ale Fiziologiei, Psihologiei şi Moralei în special, — ca şi pe ale celorlalte ştiinţe sociale în general.

2. Speţe ale Educaţiei: Fizică — Intelectuală — Logică — a Sentimentelor — Artistică — Morală — a Voinţei — a Simţurilor — a Atenţiei — a Memoriei, etc... — In-

fantilă (Pedologia) — Profesională cu toate aspectele profesiilor, etc...

3. Numai omul se poate educa. („Omul este o ființă educabilă"), iar animalul se poate *dresa*, deoarece dresaj se numesc influențele exercitate conștient asupra formării animalului.

4. *Filosofia Educației* cuprinde Problema Posibilității Educației, ale cărei răspunsuri formează teoriile: a) Educația nu e posibilă (Scepticismul — Pesimismul — Fatalismul); b) Nu numai că este posibilă dar poate schimba total valoarea corpului și a sufletului. (Optimismul — Dogmatismul — Realist). c) Este posibilă numai în parte, anume pentru însușirile latente existente în corp și suflet. (Pozitivismul Științific) Vezi și Didactica Pedagogică.

EFERENT. — Opusul lui *Aferent.* (Vezi).

EFECT. — Opusul lui *Cauză.*

EFICIENTĂ Cauză. — (Vezi *Cauza).* (Vezi).

EFORT. — *In Psihologie.* Activitatea Sufletului pentru a învinge și înlătura o rezistență dela un obstacol interior sau exterior.

EGALITATE. — A. *In Logică.* Însușirea unor înțelesuri de a putea fi exprimate prin mai multe cuvinte, între ele sinonime, întrucât se raportă la același Conținut și aceeași Sferă. — Este impropriu a se spune că sunt „noțiuni egale" sau „identice". (Vezi *Echivoc).*

B. *In Politica Socială și Drept.* Principiu de organizare politică și juridică pe neexistența claselor sociale și a privilegiilor de drepturi acordate legal pentru: naștere, avere, origină etnică, religiune, etc... Aceleași datorii și aceleași drepturi pentru toți cetățenii Statului.

(Vezi *Drept* și *Justiție).*

C. *In Filosofia Dreptului, J. J. Rousseau* afirmă egalitatea dela Natură a oamenilor.

EGOISM. — A. *In Filosofie.* Teorie care afirmă ca reală numai existența proprie, personală — și neagă sau se îndoește de existența altora (Vezi *Solipsism).*

B. *In Psihologie.* Sentiment și Voință. Iubire de sine și tendință naturală de a se apăra, a se menține și a se desvolta înaintea altora.

C. *In Filosofia Moralei.* Teorie care afirmă iubirea exclusivă sau excesivă de sine însuși și care subordonează: interesul altora interesului său propriu, plăcerea altora plăcerilor lui proprii, bucuria și fericirea altora bucuriei și fericirii lui personale, — făcând din această concepție conduita vieții sale morale și înțelesul ideii de Bine. — Opus este termenul *Altruism.* (Vezi).

EGOTISM. — Autobiografia unui scriitor detailată asupra corpului și sufletului său. Termenul este inventat de *Stendhal.*

Înțelesul actual este: preocupare exclusivă pentru cultura Eului. (Vezi *Eu).*

ELEMENTARA Logică. — Are ca obiect: Noțiunea — Judecata — Raționamentul, considerate numai în *forma* lor; (indiferent de conținutul lor de *fond)* de aceea se mai numește și *Logica Formală.*

Adevărul noţiunilor, judecăţilor şi raţionamentelor — considerate elemente sau forme ale raţiunii — sunt derivate din Primele elemente sau Forme ale raţiunii, denumite de *Kant* Principiile sau Categoriile Raţiunii Pure, şi care sunt: Identitatea-Contrarietatea-Terţiul exclus-Raţiunea Suficientă şi Valorificarea. — (Vezi *Logica*).

ELENCHI Ignoratio. — Determinarea altui Subiect decât cel propus iniţial gândirii, care astfel s'a ignorat (nesocotit).

1. *In Logică* e o speţă a erorilor de raţionament, fie intenţionate (Sofisme), fie neintenţionate (Paralogisme), împreună cu *Error Fundamentalis — Error Accidentalis* şi *Error Petitio Principii*, toate patru considerate erori materiale *(de fond)* alături de celelalte erori numite *de formă*, provenite din nerespectarea regulelor gândirii.

2. *Observare.* Din analiza eroarei: ignoratio elenchi, se constată că ea provine din nerespectarea regulii de bază a raţionamentului, anume: Orice Noţiune ca termen al gândirii (subiect, predicat şi mijlocitor) trebue să fie identică cu înţelesul ei, fiind cu neputinţă ca acest înţeles să aparţină şi unei alte noţiuni. Gândirea are totdeauna un subiect care se cere să fie determinat de un predicat. Această determinare se face prin comparaţia înţelesurilor lor, fie că este posibilă direct, fără mijlocire — şi atunci rezultă Judecata — fie că este posibilă indirect prin mijlocirea unor alte înţelesuri (Noţiuni) — şi atunci rezultă Raţionamentul. Oricum deci, Gândirea are un subiect care trebue menţinut, dacă Gândirea voeşte să-i determine înţelesul prin înţelesul predicatului, ajungând astfel la o Concluzie.

Concluzia cuprinde un alt subiect decât cel propus iniţial să fie determinat de predicatul gândirii, de aceea s'a săvârşit o nerespectare a legii gândirii prin raţionament, care cere menţinerea aceloraşi termeni: Subiect — Predicat — Mijlocitor, fiecare cu înţelesul lor identic, care să nu fie schimbat.

Eroarea este deci *de formă* a gândirii, şi nu de fond, cum socotim că este impropriu a se spune. (Vezi şi celelalte *Erori formale*).

ELIMINARE. — A. *In Metodologie.* Negaţia şi îndepărtarea tuturor ipotezelor neadmise de gândire şi neverificate de experiment. (Vezi *Tabelele lui Bacon, T. Absenţei*).

B. *In Biologia* Selecţiunii Naturale (Darwinism) are înţelesul de dispariţie a vieţuitoarelor neadaptate la mediul prin lupta pentru viaţă.

C. *In Algebră.* Metodă prin care se înlătură una sau mai multe necunoscute dintr'un prim sistem de ecuaţii, care se transformă astfel într'un alt sistem echivalent.

EMANATISM. — A. *In Filosofia Cosmologică.* Teoria care afirmă că toate existenţele derivă dintr'un Principiu Prim (Substanţă, Cauză, Fiinţă, etc.), fără nici o întrerupere în timp.

B. *Emanatism Divin.* Înţeles restrâns al teoriei Creaţionismului: Deist, Teist, Panteist. (Vezi).

EMBRIONOLOGIE. — *In Fiziologia Comparativă.* Speţă a acestei ştiinţe, al cărei obiect este transformarea noului născut în

organismul animal şi uman al mamei, prin cercetarea fazelor prin care trece (embrionul) dela concepţia lui şi până la naştere. (Vezi *Atavism — Teratologie).*

EMETROPIE. — Sinonim cu *Ametropie.* (Vezi).

EMIPLEGIE. — *In Psiho-Patologie.* Paralizie parţială (neputinţa mişcării datorită leziunilor materiei nervoase din centrii nervoşi, care numai dau ordine muşchilor şi tendoanelor pentru mişcare).

Emiplegie Incrucişată, când leziunea este a emisferului stâng cerebral şi aduce paralizia părţii drepte a: feţei, trunchiului, mâinii, piciorului, etc. — Tot astfel şi invers.

EMOŢIA. — *In Psihologie.* Plăcere sau Neplăcere cu durată scurtă, dar cu putere (intensitate) mare, manifestându-se prin sguduiri ale fiinţei întregi — corp şi suflet — prin atitudini de comportament: mimică, fiziognomie (mişcările feţei), pantomimică (mişcări'e corpului), mişcări bruşte ale organelor interne: inima, rinichi, plămân, etc. şi a'e glandelor în secreţiunile lor. (Vezi *Afectivitate*).

1. Emoţiile împreună cu *Inclinaţiile* şi *Pasiunile* (Vezi) alcătuesc înţelesul general al Afectivităţii ca însuşire de plăcere şi neplăcere întovărăşind însuşirile de cunoaştere (Intelect) şi de mişcare (Voinţă) — toate trei însuşiri de Orientare ale oricărui fenomen sufletesc, inseparabile şi ireductibile, legate de Totul sufletesc.

2. Emoţiile sunt strâns legate de Temperament *(Vezi).*

3. *Teoria James — Lange,* ca răspuns la problema: dacă emoţia este efectul mişcării — afirmă că Intelectul dă ordin Voinţei şi aceasta deslănţue emoţia. — *Teoria Intelectualistă* este opusă acestei teorii, deoarece afirmă că Intelectul determină emoţia şi aceasta determină mişcarea (Voinţa). Aceste teorii sunt aspecte ale *Problemei Filosofiei Ontologice,* care caută să reducă la una cele trei însuşiri de finalitate ale sufletului: Intelectul — Afectul — Voinţa.

EMPIRIC. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Insuşirea cunoştinţei căpătată imediat prin experienţa dată de Simţuri, nesistematizată ca dedusă din legi, adevăruri generale sau forme ale raţiunii, impusă din afară de Suflet, ca o necesitate *de fapt* (opusă Raţionalului, care este impusă de chiar Raţiunea înseşi, prin formele ei, ca o necesitate *de drept).* — Termenul este întrebuinţat de *Sextus Empiricus,* care a fixat *Teoria Empiristă.* (Vezi).

EMPIRISM. — A. *In Psihologie.* Teorie care afirmă formarea Precepţiunilor de formă (Spaţiu) şi de distanţă (Timp) ca fiind rezultate ale cunoştinţelor vizuale. (opusă *Raţionalismului,* care le consideră Idei rezultate din Raţiune, în care ele sunt înnăscute).

B. *In Filosofia Cunoaşterii.* Denumire generală dată tuturor teoriilor care afirmă, că numai prin Simţuri se formează Cunoştinţele de orice fel. *J. Locke.* „Nimic nu este în Intelect, care să nu fi trecut prin Simţuri".

— Opusul ei este Raționalismul. (Apriorismul, Formalismul Categoric, Conceptualismul, Idealismul, Inneismul) și numai în parte Teoria Empiro-Raționa'istă (Criticismul-Fenomenalismul). Vezi lămuririle de sub *Sensualism*.

1. *Empirismul lui Locke* afirmă și Reflecțiunea, ca „experiență internă", asupra cunoștințelor formate prin simțuri, ca experiență externă.

2. *Sensualismul lui Condillac* înlătură distincția făcută de Locke, afirmând un singur isvor al cunoașterii: *simțurile*, deoarece toată gândirea cu Operațiile ei: atenția — memoria — etc., ca și reflecțiunea cu: ideile — judecățile — raționamentele) rezultă din asocieri de sensații. *(Teoria Asociaționistă)*.

3. *Nativismul* este altă denumire dată Empirismului, sau Asociaționismului sau Sensualismului, deoarece se afirmă că întreaga cunoaștere *se naște* din cunoașterea prin simțuri.

4. *Aposteriorismul* este altă denumire, deoarece se afirmă că toate cunoștințele se capătă *după* nașterea omului, întrucât sufletul întreg la nașterea omului este fără nici un conținut, este gol ca foaia de hârtie nescrisă („tabula rasa"). (Vezi și lămuririle de sub *Raționalism*).

ENDOCRINOLOGIE. — *In Psiho-Fiziologie.* Știință al cărei oblect este cercetarea glandelor cu secrețiune internă (endocrine), care influențează în mare măsură alcătuirea individualității organice și sufletești ca și dependența lor, tot așa cum influențează și materia nervoasă. (Vezi, *Individualitatea)*.

1. Glandele endocrine sunt: Tiroida — Suprarenalele — Sexualele — Hipofiza — Epifiza.

ENDOFAZIE. — *In Psiho-Patologie.* Boală sufletească prin care se exteriorizează cu vorbe și mișcări corespondentul lor sufletesc, așa cum se succed în gândire. — Se mai numește *Limbajul interior* sau *Vorbirea interioară (Egger — S. Paul)*.

ENERGETISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Teorie care afirmă că Substanța unică a Universului nu este materia — ci *energia (Ostwald)*. Vezi *Energie*.

1. Termenul *forță* este înlocuit cu *energie*, făcând să ia naștere denumirea în Mecanică, de: Energetică, întrebuințată chiar și în cercetările sufletului. — Vezi *Personalismul Energetic (R.-Motru)*.

ENERGIE. — A. *Înțeles general.* Forță la care se reduce întreaga existență și care emană vibrații în manifestarea ei de natură sufletească și fizică (electrică, mecanică, calorică, etc.) definite fiecare prin posibilitatea de a transforma o cantitate anumită a uneia din ele într'alta.

B. *In Psihologie.* Posibilitatea de a face o sforțare cerută de Intelect, Afect și Voință. — *Energia specifică a simțurilor* constitue teoria fixată de *J. Muller*, care afirmă specializarea pentru fiecare simț (ochiu, ureche, etc.) să prindă prin nervii săi respectivi numai un fel de vibrații ale energiei, cu condiția ca tăria acestora să nu treacă de „pragul de sus", sau „pragul de jos", fixat pentru fiecare simț.

C. *In Filosofia Fizicei.* Principiul Conservării Energiei afirmă că un sistem de corpuri nu se modifică decât prin mişcările şi acţiunile părţilor uneia asupra alteia, conservând o cantitate de energie constantă. Mai poartă şi denumirea de Principiul Conservării Forţei *(Helmholtz)* sau al Persistenţei Forţei *(Spencer).*

ENTELEHIE. — *In Filosofia Moralei. Leibnitz:* „Perfecţiunea, spre care tinde Fiinţa". *Aristotel:* „Perfecţiunea de a fi complet în sine însuşi".

ENTIMEMA. — *In Logică.* Formă de exprimare prescurtată a gândirii prin raţionament, lipsind exprimarea, fie a unei premise din două, fie a mai multora, când este vorba de un polirаţionament, fie chiar a concluziei *(Boethius).* Vezi *Epicherema.*

1. Premisa care se subînţelege este de obicei *majora* (conţinând adevărul general în Raţionamentul deductiv) şi este exteriorizată prin expresiunile gramaticale: „fiindcă — aşadar — deoarece". — Entimema în general, începe cu concluzia. (Ex. „Acum plouă, fiindcă sunt nori". Premisa: „Norii cauzează ploaia" — se subînţelege).

2. Entimema avea înţelesul de silogism fundat pe analogii dialectice pentru *Aristotel.* Numai dela *Boethius* are înţelesul de exprimare prescurtată a unui silogism şi nu de silogism însuşi prescurtat, deoarece silogismul prin natura lui formală este alcătuit necesar din două premise şi o concluzie.

ENTITATE. — *In Filosofie.* Existenţă distinctă şi independentă de oricare altă existenţă, care n'are nici unitate materială, nici identitate. — Sinonim cu *Existenţa în sine* (Numen).

EOTONOMIE. — *In Filosofia Kantiană.* Impunerea proprie, (constrângerea de sine) a posibilităţii cunoaşterii Universului, ca o lege necesară a raţiunii. (Vezi. *Raţiunea Suficientă).*

EPAGOGICA Metoda. — *In Metodologie.* Gândire dela concret la abstract, dela particular la general, dela fapte la legi. — Sinonimă este Metoda *Inducţiei Formale Aristotelice.* (Vezi). — Opusă este Metoda *Epistematică* (Vezi).

EPICHEREMA. — *In Logică.* Formă de exprimare prescurtată a gândirii prin Polirаţionamente (Entimeme legate succesiv între ele). Vezi *Entimema.*

1. Fiecare premisă a gândirii este o entimemă ca o concluzie motivată a unui raţionament.

2. *Aristotel* îi da înţelesul de formă a argumentării în *Dialectică* (Vezi), de aceea numea Epicheremă şi Silogismul Dialectic şi Entimema.

EPIFENOMEN. — *In Filosofia Cosmologică.* Înţeles dat conştiinţei de către Teoria Materialismului, care consideră Sufletul ca pe un fenomen derivat din Materie.

EPISTEMATICĂ Metodă. — *In Metodologie.* Gândirea dela General la particular, dela abstract la concret, dela legi la fapte. — Sinonimă este *Deducţia.* — Opusă este *Metoda Epagogică.* — Termenul este întrebuinţat de *Aristotel.*

EPISTEMOLOGIE. — *Înțeles general.* Filosofie a tuturor științelor al cărui obiect este studiul critic al Principiilor și Ipotezelor dela care pornește fiecare știință — al rezultatelor la care ajunge, cu scopul de a determina originea logică, valoarea lor ca adevăr și raportul dintre ele.

1. Epistemologia nu este sinonimă cu Problema Filosofiei Cunoașterii (Vezi) și nici cu Metodologia (Vezi) pentru faptul că analizează critic fiecărei științe cele patru elemente constitutive: obiectul — metoda — legile — scopul.

EPISILOGISM. — *In Logică.* Gândire complexă, fiind alcătuită din mai multe silogisme (raționamente deductive) legate astfel între ele ca fiecare concluzie a silogismului anterior să servească drept premisă majoră silogismului următor și tot așa mai departe în toată Deducția care se face, până la stabilirea concluziei ultime care s'a urmărit în gândire, pentru a se determina subiectul gândit cu înțelesul predicatului inițial.

ERARHIE. — *Înțeles general.* Organizarea în serie, astfel ca un element al seriei să depindă succesiv de elementele dinaintea lui și în același timp să determine la dependență pe cele din urma lui, existente în serie.

1. *In Biologie.* — Erarhia Speței Viețuitoarelor.

2. *In Metodologie.* — Erarhia Științelor.

3. *In Morală.* — Erarhia Datoriilor.

4. *In Politică.* — Erarhia Puterilor — Autorităților etc.

EREDITATE. — *In Psiho-Biologie.* Transmiterea însușirilor organice și sufletești numai dela ascendenții de un singur grad (părinții) descendenților direct (copiii). Dela părinți înainte, în sus, transmiterea se numește *Atavism.* (Vezi).

1. Ereditatea se constată în întreg regnul vital: plante, animale și om.

2. Se consideră diferite forme de ereditate: anatomică — fiziologică — psihologică — psihopatologică — fiziopatologică, etc. Există Problema Eredității însușirilor câștigate (nu a celor moștenite), iar *Dechambre* și *Baldwin* afirmă existența Eredității Sociale cu înțelesul de: perfecțiune intelectuală și morală a unei generații sociale întregi, obținută prin educația generației anterioare.

3. Cercetării consacrați ai Eredității sunt: *Lamark, Mèndel, Weisman* și *Ribot* (pentru Ereditatea Psihologică).

4. Constatările constante asupra Eredității au devenit următoarele legi științifice: a) Legea Preponderanței (unul din părți are mai mare putere decât celălalt în transmiterea însușirilor sale urmașilor), b) Legea Apariției Corespunzătoare (apariția însușirilor moștenite de copil la aceiași vârstă la care au apărut și la părinți), c) Legea Virtualității (însușirile moștenite au numai o putere virtuală de a se manifesta — nu au putere actuală).

5. Ereditatea Sufletească constitue unul din cele trei straturi în structura sufletului pe lângă: mediul cosmic — cultural și experiența vieții proprii. (Vezi *Suflet*).

ERGOGRAF. — *In Psiho-Tehnică.* Aparat cu care se măsoară e-

nergia de contracțiune a unui oarecare sistem de mușchiu până la epuizarea ei prin oboseală.

1. Oboseala este un factor însemnat în studiul Psihologiei, cu aplicațiuni în Educație.

EROAREA. — *Înțeles general.* Cunoștința opusă Adevărului — provenită fie din gândirea psihologică (legată și determinată de Totul Sufletesc al celui care gândește), fie din gândire logică (determinată de Principiile și Legile Rațiunii, pure de orice subiectivism).

1. Din *Gândirea Psihologică* isvoresc în primul rând erorile de interpretarea materialului adus de Simțuri ca vibrații ale existenței și anume: *Iluziile — Halucinațiile — Visele și Nebunia,* numite și cunoștințe nenormale (patologice). Acestea nu pot fi rectificate în Adevăruri, deoarece cauza lor se află în chiar organizarea simțurilor sau a materiei nervoase, a centrilor nervoși. Ele se produc chiar și după ce li s'a constatat și explicat cauza.

2. Din *Gândirea Logică* isvorăsc erori în stabilirea celor trei elemente ale gândirii: Noțiunea, Judecata și Raționamentul reduse la Erori de Comparație între înțelesurile unui Subiect și Predicat provenite din cauza nerespectării Principiilor și Legilor Rațiunii fixate de Logică. Aceste erori sunt numite *Paralogisme,* când se fac fără voe și *Sofisme,* când se fac cu bună știință; însă ele se pot rectifica în Adevăruri, dacă se respectă regulile rațiunii (deosebindu-se și prin aceasta de erorile gândirii psihologice arătate mai sus).

3. Erorile provin din toate cele trei însușiri finale ale sufletului: Intelect — Afect — Voință. a) din *Intelect:* din simțuri și din interpretarea datelor lor (Observare — Comparare — Asociere — Abstracție — Generalizare, neconforme regulelor fixate de Logică). b) din *Afectivitate:* Simpatie, ură și frică, cu toate aspectele lor. — c) din *Voință* personală, egoistă, slabă, interesată, — prejudecăți — obiceiuri — modă — tradiție (acestea ca voință colectivă impusă tiranic voinței personale). — Și din cele de mai sus se face dovadă că Intelectul — Afectul — Voința sunt inseparabile, ireductibile și legate de Totul Sufletesc.

4. *Bacon* consideră erorile *fantome* sau *idoli* ai gândirii adevărului, fixându-le cauzele următoare: a) în defecta organizare a speței umane de a generaliza. — b) în defecta organizare a individualității organice (Temperament) și c) în influențele mediului social: educație, limbă, credință, obiceiuri, etc., care alcătuesc individualitatea sufletească (Caracterul).

ERORI CONGENITALE. — Noi fixăm Erorile gândirii logice ca provenind din Insuficiențe Congenitale ale gândirii, care o împiedică să fie, să devină și să ajungă la gândirea ideală, pură de orice subiectivism.

Aceste insuficiente congenitale sunt:

1. Gândirea este indisolubil legată de individualitatea organică și sufletească, de corp și suflet întreg, rezultate din: a) ereditate, b) influențele mediului cosmic și cultural și c) experiența viețiiproprii.

2. Gândirea nu cuprinde dintr'o dată întregul de cunoscut, ci îl fragmentează în părți și apoi se străduiește să-l înțeleagă din înțelesul părților, reducând prin aceasta multiplicitatea și varietatea la unitate. Universul deși este

unul singur, sunt atâtea şi atâtea şi tot mai multe ştiinţe care-i cercetează părţile constitutive. Logica şi Filosofia îşi iau greaua sarcină să facă unificarea tuturor ştiinţelor într'un Tot Sistematizat.

3. Gândirea nu poate cantifica decât subiectul, nu şi predicatul în vasta ei operaţie de Comparaţie între înţelesurile acestora. Astfel, gândirea fixează numai *cât* din subiect (Tot-Parte sau Unul) este sau nu este, predicat. Va trebui să facă gândirea o înlocuire a predicatului prin subiect (Conversia sau Inversiunea), ca să poată ajunge şi la cantificarea fostului predicat, devenind acum subiectul.

4. Gândirea, deşi cantifică numai subiectul, nu poate preciza nici *care* este acea parte când îl cantifică parţial, fie că-l afirmă, fie că-l neagă.

5. Gândirea, în raportul de însuşiri concordante fixat între înţelesurile subiectului şi predicatului, nu poate preciza şi care este raportul de Sferă (număr de fenomene cuprins în noţiunile care se compară), deoarece sunt trei raporturi posibile: a) identitate (tot atâtea fenomene în ambele noţiuni concordante), b) ordonare (într'una mai multe decât în cealaltă), a) încrucişare (o parte din numărul de fenomene al uneia, într'o altă parte a fenomenelor din cealaltă). In raportul de însuşiri opuse fixat între înţelesurile noţiunilor comparate se poate fixa şi raportul de sferă, fiind numai unul singur, cel de exclusivitate (nici un fenomen din noţiunea comparată nu se află în aceea cu care s'a comparat).

6. *Concluzie.* Erorile gândirii logice sunt naturale, firești alcătuirii imperfecte a gândirii umane, numai că foarte multe dintre erori se pot rectifica în adevăruri, dacă se disciplinează gândirea cu voinţă tare în luptă contra cauzelor lor. Adevărul este o cucerire, o izbândă, care se obţine prin cunoaşterea temeinică a regulilor gândirii raţionale puse la dispoziţia oricui de ştiinţa Logicei.

7. Menţionăm însă şi acele zone indefinizibile în organizarea unor suflete, care derivă prin gândire acea Intuiţie Creatoare din Afectivitate, acel Presentiment şi Inconştient din Intelect şi din Voinţă, acele Instincte, care sunt tot aşa de temeinice călăuze ale gândirii spre adevăr, ca şi Principiile şi Legile formale ale Raţiunii.

EROARE ACCIDENTALĂ Sofism. — *In Logică.* „Error Accidentalis". — Un *accident* este o însuşire atribuită în plus sau în minus înţelesurile celor trei termeni ai silogismului (Subiect-Predicat-Mijlocitor), ceea ce face ca să se schimbe înţelesul şi ca atare să intervină în gândire un nou termen, un al patrulea. Astfel fiind, este înfrântă regula silogismului, care cere existenţa numai a trei termeni şi se săvârşeşte o eroare de formă considerată impropriu ca „eroare de fond" cu denumirea de: Sofism material, alături de celelalte trei: Error Fundamentalis-Error Ignoratio Elenchi-Error Petitio Principii. (Vezi termenii aceştia).

EROARE FUNDAMENTALĂ Sofism. — *In Logică.* „Error Fundamentalis". — Premisa universală care alcătuieşte *majora* (dela care porneşte gândirea şi pe care se fundează cealaltă premisă şi concluzia derivată) este eronată, deoarece nu respectă regulile de

Conținut și Sferă în Comparația ce gândirea face între înțelesurile fixate de știință pentru subiectul și predicatul acelei premise majore.

1. Conținutul (înțelesul de calitate, de însușiri) și sferă (înțelesul de număr, întindere), alcătuiesc *fondul* noțiunilor, de aceea Eroarea Fundamentală este considerată Sofism Material, în concepția că Logica are să se preocupe numai de *forma* adevărului, nu și de *fondul* lui. Pentru noi însă, Logica nu este numai formală, deoarece obiectul ei este să se preocupe și de înțelesul (fondul) cunoștințelor fixate de știință, — nu numai de raporturile ce aceste cunoștințe au ca forme ale gândirii. Astfel, oricare Eroare este întâiu de fond și numai după aceea devine de formă. (Vezi *Elenchi ignoratio*).

ERMETISM. — Tradiții științifice, sau pseudo-științifice, provenite din scrierile lui *Hermes Trismegistul* și ale gânditorilor din școala sa, numită: Școala Ermetică, întrucât aceste tradiții erau secrete (ermitice, esoterice Vezi).

ESCATOLOGIE. — *In Filosofia Finalistă.* Denumire generală dată tuturor teoriilor privitoare la destinul omului, extins și asupra naturii. *(Renouvier* și *Prat).*

ESENȚIAL. — Ceea ce este indispensabil pentru o existență (Vezi, *Propriu).* — Opus este *Accidentul* (Vezi).

ESOTERISM. — Teorie secretă, învăluită în mister, indiferent asupra cărei probleme, împărtășită numai elevilor adepți inițiați pentru a o înțelege. — Opus este *Exoterismul.*

1. Esoteric are înțelesul etimologic de interior — înăuntru și termenul era întrebuințat în școlile filosofice din Grecia, în special în școlile de magie și de revelații divine ale diferitelor Religiuni. — *Ed. Schuré* spune: „Marile religiuni au o istorie exterioară și alta interioară. Înțeleg prin istorie anterioară (esoterică) acea Știință adâncă, secretă, oculată, a marilor inițiați, profeți sau reformatori, care au creiat, susținut și propagat aceste religiuni, cu aspect de mister, fiindcă se petrec în taina templelor, iar marile drame se desfășoară în sufletele lor, fără să fie cunoscute ori și cui divinele lor extaze și nici încredințate pergamentelor supremele lor crize de revelație..... Esoterismul Creștin ține ascuns ca un isvor din Evanghelii și Parabolele lui Cristos, suflet adânc, incomparabil și aderat Dumnezeesc". *Leibnitz* consideră esoterismul ca o filosofie nepieritoare care face legătura între Știință și Religie.

ESTETICA. — Știință normativă al cărui obiect este Frumosul produs de om, în natură și artă. Termenul este inventat de *Baumgarten.*

1. *Estetica Teoretică* (Generală) are ca obiect condițiunile Frumosului în genere, ca emoție estetică; iar *Estetica Practică* (Particulară) are ca obiect condițiunile Frumosului într'o anumită formă de artă, sau operă de artă, luate individual. Este denumită și *Critică de Artă.*

2. *Estetica Transcendentă* este termenul întrebuințat de *Kant* în Critica Rațiunii Pure pentru studiul cunoștințelor apriorice ale sensibilității: Timpul și Spațiul,

însă în Critica Judecății dă acestui termen și înțelesul de judecată de valoare în aprecierea frumosului.

3. *Estetism Filosofic* (Filodoxic) are înțelesul pejorativ, dat în ironie, acelor teorii filosofice, care sunt mai mult frumoase decât adevărate.

4. *Estetism Moral,* teorii morale care sunt mai mult frumoase decât critice-morale, ca idee a Binelui în origina, natura și scopul lui.

ESTEZIOMETRU. — *In Psiho-Tehnică.* Aparat pentru măsurarea sensibilității tactile a pielii.

1. Este bazat pe aparatul: Compasul lui Weber, ale cărui brațe se apropie sau se depărtează, până ce ambele înțepături ale vârfurilor brațelor făcute pe piele nu se mai disting decât ca una singură.

ETERNITATE. — Durată în timp nedefinită; ceea ce revine a avea înțelesul de: ceea ce este în afară de timp.

ETEROGEN. — Genuri diferite, sau calități diferite, sau naturi diferite. — Opus este *Omogen.*

ETERONOMIE. — Vezi, *Autonomie.*

ETICA. — Știință normativă al cărui obiect este *Binele Teoretic* studiat în: natura — origina — obiectul și valoarea lui, — așa cum a fost conceput de gânditori ca răspunsuri la Problemele Morale alcătuite din cele de mai sus.

1. Binele Teoretic se studiază fie pe epoci, fie cronologic, fie enciclopedic (pe natura Problemelor morale indiferent de timpul când au fost concepute și de gânditorul care le-au formulat).

2. Astfel Etica — concepută ca istorie a Binelui Teoretic — are alt înțeles decât *Morala,* care este o aplicare a Binelui, sau a Eticei; deci o *artă* de a înfăptui binele concretizat în viața omului și a popoarelor.

3. *Etica Politică* este termenul întrebuințat de *Diderot* pentru instituțiile de cultură.

4. *Telesiologie* numește *Ampére* Știința moravurilor, în înțeles de Etică.

5. *Etologie* sau *Etografie,* alte denumiri ale Eticei.

ETIMOLOGIE. — Speță a științei Limbii (Lînguistica) al cărui obiect este: natura, origina și transformările în timp ale cuvintelor.

ETIOLOGIE. — Știința cauzelor unui *grup* anumit de efecte.

1. *In Biologie.* Studiul originii (genezii) organelor și funcțiunilor lor.

2. *In Medică.* Studiul cauzelor diferitelor boli.

3. *In Istorie.* Studiul cauzelor diferitelor evenimente din trecutul popoarelor. — Etc.

ETNOGRAFIE. — Știință socială al cărui obiect este cercetarea Raselor și Popoarelor, din punct de vedere al așezărilor lor în spațiul geografic și în timp, cu felul lor de viață și instituțiile lor sociale, însă numai *descriptiv* — nu și explicativ cum face *Etnologia.*

ETNOLOGIA. — Știința socială *explicativă* a fenomenelor descrise de *Etnografie.* — (Vezi: Antropologia — Paleetnologia — Preistoria — Istoria).

ETOGRAFIE. — Ştiinţă Socială *descriptivă* a obiceiurilor popoarelor. — Sinonimă pentru Morală sau pentru Antropologie. (Vezi *Etica*).

ETOLOGIE. — Ştiinţă Socială *explicativă* a obiceiurilor popoarelor descrise de *Etografie*.

1. *St. Mill* a inventat termenul cu înţelesul de: ştiinţă deductivă a legilor caracterului. Este de foarte mare importanţă în Educaţie.

2. *Wundt* o numeşte „Filosofie Istorică a Ştiinţei Limbilor şi Mitologiei". (Vezi şi *Etica*).

EUDEMONISM. — *In Filosofia Moralei.* Teorie care identifică Binele — ca obiect al Moralei — cu Fericirea (spre deosebire de Edonism, care identifică Binele cu Plăcerea).

1. *Aristotel* îi atribuia înţelesul de Judecată de apreciere implicând valoarea morală a Fericirii ca virtute teoretică (nu ca apreciere a unui fapt concret).

2. *Kant* îi atribuia înţelesul restrâns pentru denumirea teoriilor morale, care au ca scop fericirea numai personală.

EUFORIE. — *In Psihologie.* Sentiment general de bucurie şi veselie fără cauză externă, sau în disproporţie de exagerare a bucuriei şi veseliei normal cauzată de o anumită împrejurare externă.

1. Termenul este întrebuinţat şi în Psihologia Patologică, ca un simptom al unor boli sufleteşti: mania, analgia, etc.

EUL. — A. *In Psihologie.* Faptul de a fi conştient de sufletul personal, propriu, ca fiind deosebit de restul existenţei (Non-Eul), datorită căruia se gândeşte, se simte şi se voieşte personal. (Vezi *Configuraţie* şi *Individualitate*).

B. *In Filosofie. Condillac* îi atribuie înţelesul de: „Realitate permanentă şi invariabilă ca substrat fix al Eu-lui-empiric". — *Descartes* îl consideră ca Primul Principiu al întregei sale filosofii, fiindcă Eu-l i-a dat siguranţa de nesdruncinat a lui „Cogito, ergo sum". — *Kant* îl numeşte „Eu Transcedental" alcătuit din formele înnăscute ale raţiunii, cu ajutorul cărora se poate cunoaşte. — *Fichte* îl numeşte „Eu Absolut", act originar al gândirii cu autonomie absolută faţă de orice altă existenţă. — *V. Conta* îl numeşte „Conştiinţa de sine", formată fatal prin evoluţie la fiinţele superioare. — *Haşdeu* spune: „Eul nu se poate nimici, se conservă prin memorie, deoarece prin aceasta află omul că este *unul* şi *acelaşi* într'un lung şir de momente".

EV. — *In Istorie.* Impărţire a timpului istoric sub aspectul căruia se studiază trecutul universal al popoarelor, sau al unui popor. (Vezi *Istoric ev*).

EVIDENŢĂ. — *In Logică.* Calitatea adevărului obţinut, sau garantat, prin întrebuinţarea strictă a regulelor gândirii raţionale fixate de Logică.

1. Termen sinonim este *Certitudinea,* sau Certitudinea obiectivă, pentru acei care afirmă şi o certitudine „subiectivă", fundată pe factori sufleteşti personali: interese, înclinaţii, etc.

2. Evidenţa nu trebuie confundată cu Convingerea. (Vezi: *Certitudinea* — *Convingerea* — Credinţa).

EVOLUŢIE. — *In Filosofia Ştiinţei.* Fapt constant, devenit lege, al transformărilor succesive ale existenţei *universale* de desfăşurare şi diferenţiere, întovărăşită de integrare, în virtutea căreia s'a format: sistemul solar, speţele chimice, speţele plantelor şi animalelor, însuşirile sufleteşti ale omului şi instituţiile sociale (economice, juridice, politice şi culturale).

1. Evoluţia nu se confundă cu *Progresul,* fiindcă acesta nu este necesar şi constant ca evoluţia — şi nici cu *Transformismul,* care este un Evoluţionism redus la fenomenele vieţii, la Biologie.

EVOLUŢIONISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Teorie generală, cu tot mai vastă aplicaţiune în Ştiinţe, care afirmă Evoluţia întregei existenţe. — Să nu se confunde cu Transformismul. Teorii opuse: Finalism, Creaţionism, Mecanism. (Vezi şi lămuririle de sub *Finalism* şi *Transformism).*

1. Evoluţionismul răstoarnă Teoria Creaţionismului, care afirma că Universul (fizic, organic şi psihic) a rămas neschimbat dela creaţie, înlocuind-o cu afirmaţia: „Totul se schimbă, nimic nu se crează".

2. *Spencer* spune: „Evoluţia este o integrare a materiei şi o disociere a ei concomitentă mişcării, datorită cărora materia trece dela omogenitate nedefinită şi incoherentă la o eterogenitate finită şi coherentă — iar Disoluţia este o desintegrare şi o absorbire a mişcării concomitentă materiei".

3. *Fouilleé* o defineşte: „Transformarea lentă şi gradată a Universului" şi adaogă *Vandervelde:* „indiferent de progres sau regres".

EVOLUŢIONISM. BIOLOGIC. — „Transformarea unei speţe de vieţuitoare într'o altă speţă" *(H. Spencer).* Varietatea speţelor de vieţuitoare este explicată astfel: *Darwin,* prin Gemu'e. (Vezi *Darvinism).*

Lamark, prin Adaptarea prin exerciţiu (Vezi *Lam rk'sm).*

Weismann, prin Plasma germinativă înseşi.

Vries şi *Nissl,* prin existenţa în vieaţă a unor „perioade" de proliferare succesive, un fel de vârtej de vieaţă sexuală între feluritele speţe de vieţuitoare. Urmaşii acestor încrucişări, dacă reuşesc să se adapteze la mediu, dau naştere la speţe noi *(Teoria Mutaţiei).*

Hitzig şi *Von Baer,* prin Forţele vitale existente în orice celulă embrionară cuprinzând forţele vitale ale tuturor speţelor de vieţuitoare, persistente şi după naştere până la o anumită epocă, când se fixează individualitatea organică. La om aceste forţe vitale durează până la circa şapte ani, după care urmează evoluţia liniştită, fără salturi, ale fazelor: copilăria — pubertatea — adolescenţa — maturitatea şi bătrâneţea. Pe existenţa acestor forţe vitale se fixează legea biologică „Ontogenia repetă Filogenia", cu înţelesul că individul trece în perioada embrionară prin aceleaşi faze prin care a trecut şi speţa din care face parte şi tot aşa speţa din gen, până la începutul vieţii. — Alte denumiri: *Transformism* şi *Transmutationism* (Vezi).

EVOLUȚIONISM PSIHOLOGIC. — Mai anevoie de explicat ca Ev. Biologic. (Vezi *Individualitatea Psihică*).

EXCITAȚIE. — *In Psiho-Fiziologie.* Denumire dată oricărei vibrații a energiei din momentul când a fost prinsă de nervii respectivi ai aparatelor organice de simț, care au fost prin aceasta, *excitați*, spre a le conduce centrilor nervoși pentru prelucrare în fenomene sufletești: intelectuale, afective și vo'untare. — Este deci un act fiziologic. Mai poartă denumirea de *Stimul.*

1. *In Psiho-Patologie.* Excitație nervoasă are înțelesul restrâns de activitate anormală mintală produsă din cauze deosebite: emoțiuni puternice, intoxicări, obsesii, etc.

EXCLUSIVE Noțiuni. — *In logică.* Raportul în care se găsesc noțiunile ale căror înțelesuri de calitate (însușiri, conținut) sunt opuse, iar acelea de cantitate (număr, întindere, sferă) sunt astfel că nici unul din fenomenele cuprinse în noțiunea comparată nu se află în numărul fenomenelor noțiunii cu care s'a comparat.

1. *In Logica judecăților,* când raportul între subiectul și predicatul gândirii este opus ca însușiri. Judecata este negativă iar ca număr poate fi de trei feluri: a) neg. universală. b) neg. particulară și c) neg. singulară.

EXEGEZA. — *Înțeles general.* Interpretarea unui text (scriere), în special din punct de vedere filologic (al originii și transformărilor înțelesurilor cuvintelor) și doctrinal (al teoriilor explicative asupra acelui text ca învățământ).

1. Termenul se întrebuințează în special pentru interpretarea Bibliei, însă are aplicațiune și în știința juridică, de ex: Exegeza Codului Penal. (Vezi pentru Exegeza Bibliei și termenul *Cabală*).

EXISTENȚA — *Înțeles general.* Cuprinde și Materia și Sufletul, fie ca manifestare, fie în sine-Fenomen sau Numen-Substanță sau Principiu. — Sinonim cu: *Univers, Cosmos, Lume.*

1. *Filosofia Scolastică* dădea înțelesuri deosebite Existenței și Esenței: a) existența este concepută ca aparținând esenței deoarece ea este în actualitate — pe când b) esența este în devenire, ca putere de a fi.

EXISTENȚIALE Judecăți. — *In Logică.* Altă denumire dată Judecăților Afirmative sau Negative, Universale, Particulare sau Singulare, în care predicatul afirmă sau neagă, în total, în parte sau singular, existența înțelesurilor de calitate și cantitate subiectului pe care-l determină.

EXOGAMIA. — *In Sociologie.* Căsătoria între un bărbat și o femee care nu aparțin aceluiași clan, Trib sau Familie, — ca forme sociale primitive.

EXPERIENȚA. — A. *Înțeles general.* Orientarea personală, proprie, în trăirea vieții.

B. *In Psihologie.* Cunoștința imediată prin simțuri.

C. *In Logică Metodologică.* Me-

toda de a produce artificial (după voie) fenomenele, pentru a fi observate și explicate în cauzalitatea lor. Acestui înțeles i se atribuie termenul *Experiment.*

Înțelesul B este dat și termenului sinonim *Empiric* sau Sensibil.

EXPERIMENTUL. — *In Metodologie.* Metodă pentru aflarea cauzelor și efectelor prin anticiparea lor, aplicabilă numai acelor fenomene care se pot produce la voia experimentatorului. Experimentul se bazează pe postulatul uniformității de succesiune și simultaneitate universală prin Cauzalitate și Determinism și de aceea are ca metode ajutătoare: Analogia și Ipoteza. (Vezi: *Cauzalitate* și *Determinism).*

1. *Bacon* a fixat Experimentului trei procedee, pentru aflarea cauzei formale a fenomenelor denumite Tabelele de: Prezență, Absență și Comparație, pe care *St. Mill* le-a transformat în patru, pentru aflarea cauzelor eficiente, explicative denumite Metode de: Concordanță, Diferență, Variații Concomitente și Reziduri. (Vezi acestea și *Tabelele).*

2. In toate aceste Tabele sau metode, gândirea întrebuințează tot vasta ei operație: Comparația fenomenului cunoscut (dela care pornește experimentul) cu un alt fenomen necunoscut, presupus cauză sau efect celui dintâi).

3. Fiecare are o funcțiune specială, astfel: a) *Met. concordanței,* pornind dela Analogie și Ipoteză, verifică ipoteza făcută pe baza analogiei de însușiri între fenomenele comparate, reducând analogiile (concordanțele) numeroase și variate la unități din ce în ce mai esențiale, mai cuprinzătoare, care vor deveni legi prin constanța lor. — b) *Met. Diferenței* — și ea compară critic ca să verifice definitiv ipotezele de plecare și analogiile făcute și obținute prin met. concordanței. — c) *Met. Variațiilor Concomitente* dovedește legătura constantă (ca relație cauzală necesară) între fenomene, iar d) *Met. Rezidurilor* descoperă excepțiile dela lege, neverificate până atunci, pentruca să le înglobeze și pe ele la lege, încetând prin aceasta a mai fi considerate ca excepții dela Fundamentul Uniformității Universale.

3. Experimentul este considerat metodul special al științelor Fizico-Chimice, însă tot mai necesar se constată a fi și pentru celelalte științe, în deosebi pentru Psihologie.

4. Experimentul Psihologic are următoarele metode ca speție: Ancheta — Chestionarul — Testul — Psihometria cu aparate tehnice (Psihotehnica) și Psihanaliza. (Vezi acești termeni).

EXPIAȚIE. — *In Morală.* Suferință fizică sau sufletească, impusă propriu sau acceptată, ca urmare a unei greșeli; deoarece este considerată ca o metodă pentru „purificarea către Spiritualitatea ideală". *(Platon).*

EXPLICARE. — A. *Înțeles general.* A face să se înțeleagă ceea ce se crede că nu este înțeles, fiind necunoscut înțelesul, sau nedeterminat precis.

B. *In Psihologie.* A dovedi că ceea ce se cere explicat este cuprins implicit în adevăruri deja admise, fie chiar și numai ipotetic.

C. *In Știință.* A determina legături cauzale între fenomene și

fapte, dovedindu-le posibilitatea şi necesitatea fiinţării lor.

D. *In Filosofie.* — A nu fi supranatural şi deci ceva posibil ca natural.

EXPLICIT. — Exprimarea vădită, neîndoioasă, pe faţă, a unei cunoştinţe, afect sau voinţă. — Opus este *Implicit* (subînţeles, neexprimat).

EXPOZITIVA Metodă. — *In Didactica Pedagogică.* Metodă de predarea unor cunoştinţe auditoriului fără întrebări şi răspunsuri, cerute acestui auditor, — aşa cum este metoda activă (Socratică, Dialectică). Mai poartă denumirea de *Met. Discursivă.*

EXTAZ. — *In Psihologie.* Starea psiho-fiziologică manifestată: fizic, prin imobilitatea aproape completă; fiziologic, prin o scădere a tuturor funcţiunilor de relaţie în special a respiraţiei şi a circulaţiei; iar sufleteşte: prin o separare intelectuală de lumea sensibilă (de cunoaşterea ei prin simţuri şi raţiune) — prin o bucurie şi iubire profundă de adorare şi revelaţie — prin detaşarea voluntară de Eu-l propriu (ieşirea din tine însuţi) — prin despersonalizarea pentru identificarea cu: Adevărul Suveran, Binele Suveran, Frumosul Suveran, cu Dumnezeu. *(Janet şi Boutroux).*

EXTENSIV. — Insuşirea de întindere, de mărime, atribuită materiei. — Opusul este *Intensiv,* însuşirea de forţă, putere, intensitate, atribuită sufletului.

1. *Protensiv:* Insuşirea de mărime în timp.

2. *Cantitate Extensivă:* Insuşirea de întindere ca durată *(Kant).*

EXTENSIUNE. — *In Logica Noţiunii.* Sinonim cu *Sferă* (Vezi).

EXTERN. — *Inţeles general.* Impreună cu Intern, constituesc termenii opuşi contradictorii ai relaţiunii spaţiale intuitive. Sinonimi cu: în afară şi înăuntru.

A. *In Filosofie.* Lume Externă — fenomene cunoscute prin simţuri (lume sensibilă), ca obiect al cunoaşterii, numite percepţiuni externe. — Opusă: Lume internă — fenomene sufleteşti proprii cunoscute prin simţul intern (Introspecţiunea) ca subiect al cunoaşterii, numite percepţiuni interne.

B. *In Psihologie.* Lumea externă este Non Eu-l, iar lumea internă este Eu-l.

C. *In Fiziologie.* Simţuri externe — sunt acelea ale căror nervi au terminaţiunile în afara corpului pentru a prinde vibraţiile lumei externe — iar simţuri interne, acelea ale căror nervi au terminaţiile înăuntru corpului (în profunzimea ţesuturilor) pentru a prinde vibraţiile inimei, plămânilor, stomacului, etc.

D. *In Metodologie.* Metodă de observare externă, observare cu simţurile. — Opusă met. de obs. internă, observarea de sine însuşi prin Introspecţiune. (auto-observaţie).

E. *In Metafizică.* Existenţă externă (de manifestare-Fenomen). — Opusă Existenţă internă (în sine-Numen).

EXTERIORIZARE. — *In Psihologie şi Logică.* Manifestarea în mod concret prin: vorbă, gesturi, mimică, pantomimică şi fapte în

genere a stărilor sufleteşti de cunoaştere, afecţiune şi voinţă care sunt interne).

EXTREM. — *In Logică.* Noţiunile ale căror însuşiri (conţinut) sunt opuse contradictoriu (Vezi). Deasemenea în raţionament, subiectul şi predicatul concluziei sunt consideraţi termeni extremi, faţă de termenul mijlocitor.

EXTRINSEC. — *In Logică.* Însuşiri întâmplătoare, accidentale, neînsemnate ale fenomenelor, pentru a constitui înţelesul esenţial de conţinut (intrinsec) al unei noţiuni. — In Judecăţile de valoare, termenul: *Valoarea extrinsecă* are înţelesul de valoare dată de o altă valoare, socotită ca unitate de valorizare (valorimetru) — opus termenului *Valoare intrinsecă* (valoare prin ea însăşi, fără mijlocirea altei valori).

EXTROVERTIT. — *In Psihologia* Temperamentului şi Caracterului, *Jung* fixează două tipuri: 1) Extrovertit, acela cu preocupări psihofiziologice de tot ce este în afară de Eu-l său propriu (de lumea din afară, externă, Non-Eu) determinat prin acestea la acţiune, la faptă şi vorbă multă, indiferent dacă sunt şi de valoare — 2) *Introvertit,* acela cu preocupări psihofiziologice de tot ce este în Eu-l său propriu, fiind prin aceasta un om de reflexiune, de meditare, greoiu la faptă şi închis la vorbă, puţin comunicativ şi sociabil.

1. Metoda Experimentului Psihologic, prin *Testul Chestionar Jung* poate determina cunoaşterea acestor două tipuri caracterologice, după răspunsurile date de cel examinat la cele 50 întrebări câte are testul acesta.

F

FACTICE. — A. *Înţeles general.* Ceea ce este: artificial, construit, fabricat.

B. *In Filosofia Cunoaşterii.* Idei (cunoştinţe) construite de gândire. Termen întrebuinţat de *Descartes,* împreună cu opusul lui *Adventice* (Vezi) şi cu un al treilea termen — *Innăscute* (idei) (Vezi).

FACULTATE. — A. *Înţeles general.* Puterea sau libertatea de a face ceva.

B. *In Filosofia Psihologiei.* Teoria Facultăţilor Sufletului, consideră cele trei însuşiri de orientare (intelectul-afectul şi voinţa) că sunt deosebite una de alta, fiecare fiind o „facultate" (o putere specială de a cunoaşte, de a simţi şi de a vorbi). — Teoria aceasta este cu totul părăsită în Psihologia actuală, care consideră Intelectul, Afectul şi Voinţa ca: inseparabile, ireductibile şi legate de Totul Sufletesc.

C. *In Sociologia Culturală-Educativă* are înţelesul de: diviziune a celei mai superioare instituţii de învăţământ public, care este Universitatea. Cele patru facultăţi tradiţionale sunt: Teologia-Dreptul-

Medicina-Filosofia şi Artele (divizată în Litere şi Ştiinţe).

FAPT. — Ceea ce există şi poate exista ca realitate cunoscută, ca manifestare *(fenomen)*. — Opus este existenţa în sine *(numenul)*.

1. *Necesitatea de Fapt* este determinată de realitatea concretă a faptelor aşa cum sunt ele cunoscute de ştiinţe — iar *Necesitatea de Drept* este determinată de Principiile Raţiunii, ca forme ale gândirii fondului dat de fapte — (Vezi *Formă* şi *Fond*).

FALACIA. — *In Logică*. Eroare de gândire, voită sau nu. La origină era sinonim cu *Sofism* (eroare voită).

FANATISM. — *Înţeles general*. Însuşirea oricărui fel de credinţă-în special religioasă, de a fi: susţinută, apărată şi propagată altora cu toate puterile, cu sacrificii fizice şi sufleteşti şi chiar cu violenţă contra celor care se opun, sau n'o primesc.

1. La origină, termenul este întrebuinţat pentru preoţii divinităţilor diferitelor religii politeiste, care în oficiarea cultului erau într'o stare de delir sufletesc, manifestat prin flagelări până la sânge şi auto-răniri violente.

FANTAZIA. — *In Psihologie*. Combinarea cunoştinţelor aflate în Subconştient, despre fenomene *reale*, ca să se obţină fenomene *ireale*, care contrazic legile Cauzalităţii.

1. Prin Fantazie se alcătuiesc Basmele şi Legendele.
2. Fantasia este o speţă a *Imaginaţiei*. (Vezi).

FATALISM. — *In Filosofia Cosmologică*. Teorie care afirmă, că ceea ce se va întâmpla în viitor se va întâmpla *inevitabil* (fatal). Gândirea şi Voinţa omului nu pot împiedeca desfăşurarea fatală a vieţii, dinainte fixată de o Putere Superioară, fie de natură Divină, fie de natură deterministă prin Cauzalitatea Universală. — Totuşi Fatalismul admite o *Libertate* a *Voinţei* (Vezi).

1. *Fatalismul Teologic* afirmă că nimic nu se poate întâmpla fără voia lui Dumnezeu.
2. *Fatalismul Cauzalităţii* este sinonim cu Determinismul (Vezi), ca o consecinţă a Necesităţii Cauzele Universale, ale cărei forţe sunt superioare — afirmă Fatalismul Antic — chiar voinţei zeilor deoarece şi aceştia se supun destinului *(Fatum)*.
3. *V. Conta* în: Teoria Fatalismului, n'are nimic comun cu Fatalismul Teologic, deoarece nu Dumnezeu este Principiul afirmat, ci Materia: „In lume nu există nimic altceva decât *materie*, care se mişcă şi se metamorfozează până la infinit în spaţiu şi în timp, ascultând de legile fatale. Sufletul este numai o proprietate a creierului, o metamorfoză a materiei, conform legii Ondulaţiei universale, care ne face să înţelegem, prin fatalitatea ei, armonia perfectă între lumea fizică, intelectuală şi morală". — Astfel, Fatalismul afirmat de *V. Conta* este Determinismul Material.
4. Fatalismul admite o Libertate a voinţei şi prin aceasta nu este identic cu Determinismul ca şi prin faptul că Necesitatea cauzală afirmată de Determinism este existentă în chiar fenomenele Universului (nu în afară de Univers, într'o Putere Forţă, Destin sau Dumnezeu cum

afirmă Fatalismul, care devine prin aceasta teorie metafizică, nu cum este Determinismul).

FATUM. — Înţelesul *etimologic:* Ceea ce este spus; prin analogie: Ceea ce este scris.

1. *Kant* afirmă că Fatum este o Lege a priori, ca o necesitate oarbă, independent de cauze.

FAUNĂ. — Regn animal. — Opus *Flora* (regn vegetal).

FECHNER-WEBER Legea. — *In Psihologia-Fiziologică.* Privitoare la raportul dintre Sensaţie şi Excitaţie (vibraţia prinsă de aparatele de simţ) este: Intensitatea sensaţiei creşte cu logaritmul excitaţiei, sau: La o creştere a puterii excitaţiei, de valoarea unei progresiuni geometrice (1-2-4-16-etc.) abia corespunde o creştere a puterii sensaţiei de valoarea unei progresiuni aritmetice (1-2-3-4-5 etc.).

FENOMEN. — Existenţa de manifestare a Universului, singura care se poate cunoaşte valabil de către gândirea *(Kant)* — Opus este *Numenul,* existenţa în sine a Universului (Vezi).

1. Fenomenele constituesc obiectul tuturor Ştiinţelor, şi acestea se străduiesc să le cunoască tot mai temeinic, formând despre ele Adevăruri; iar Numenul formează obiectul Filosofiei, care emite numai Teorii, (Vezi, *Adevăr-Teorie).*

FENOMENALISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Teorie a Obiectului şi Valorii Cunoaşterii, care afirmă că nu se poate cunoaşte decât existenţa de manifestare a Universului, (fenomenele). — Opuse sunt Teoriile: Idealismul — Realismul — Dogmatismul — Scepticismul. (Vezi termenii).

1. Fenomenalismul în genere nici nu admite, nici nu neagă existenţa în sine (Numenul). — Criticismul Kantian însă afirmă existenţa Numenului, dar neagă posibilitatea de a fi cunoscut prin Raţiune, aşa cum poate fi cunoscut Fenomenul. — (Vezi Pozitivismul lui *A. Comte,* Evoluţionismul lui *H. Spencer* şi Fenomenismul lui *Renouvier).*

FENOMENISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Teorie care afirmă existenţa numai a fenomenelor, singura realitate a Universului. *(Numenul* nefiind decât un nume Vezi *Nominalism).* Adesea este considerat sinonim cu *Fenomenalismul.* (Vezi şi lămuririle de sub Realism, de sub Scepticism şi de sub Spiritualism).

FENOMENOLOGIE. — Ştiinţă descriptivă a Fenomenelor (manifestărilor Universului), fără a le cerceta legile teoretice explicative, fără a le considera ca dependente de Numen, şi fără a le stabili şi valoarea sau legitimitatea.

1. *Fenomenologia Spiritului* este termenul întrebuinţat de *Hegel* cu înţelesul de: istorie a fenomenelor sufleteşti succesive, prin care se ajunge dela senzaţie individuală la raţiunea Universală — iar *Hamilton* întrebuinţează acest termen ca sinonim cu Psihologia.

FERICIREA. — *In Filosofia Moralei.* Plăcerea unică, durabilă şi

continuă, alcătuită din o succesiune de plăceri felurite calitativ şi cantitativ, considerată ideal moral de *Teoria Eudemonistă* (Vezi).

1. *Beatitudinea* este superlativul plăcerii, fericirea unică şi constantă, fără variaţiuni de: intensitate, calitate sau cantitate. — Pentru Creştinism, beatitudinea celor aleşi a vedea pe Dumnezeu, este numită *Extazul mistic.* Pentru mulţi gânditori, beatitudinea este Contemplaţia existenţii externe prin Extaz. (Vezi).

FETIŞISM. — *In Religie.* Formă primitivă de credinţă religioasă, ca speţă a Naturismului care adora ca Divinităţi obiecte materiale, fie naturale: os, piatră, arbori, etc., fie artificiale: săgeată, brăţară, cercel, etc. (Vezi *Naturismul).*

1. Asemenea obiecte se numesc *fetişi;* se purtau ca talismane, amulete şi li se atribuiau puteri magice, întrucât în ele se aflau Divinităţile în care se credea.

FIBRA NERVOASĂ. — (Vezi: Celulă, Axil, Neuron-Materia Nervoasă).

FIDEISM. — Termen de origine Teologică, întrebuinţat şi în Filosofie cu înţelesul de: denumire dată teoriilor, care admit „adevăruri ale Credinţei", cărora le atribuie valoarea cel puţin egală, dacă nu superioară, adevărurilor ştiinţifice, raţionale.

FIGURI SILOGISTE. — *In Logică.* Forme ale raţionamentului deductiv (Silogism), determinate de funcţia de Subiect sau Predicat care se dă Termenului mijlocitor în comparaţiile ce se fac între el şi Termenul mare într'o premisă şi între el şi Termenul mic în cealaltă premisă. Ele sunt în număr de trei (dacă se inversează termenii în Figura I se capătă şi a patra figură) — fiecare având o funcţiune bine determinată în gândire.

FIGURA I. Termenul mijlocitor are funcţia de S. într'o premisă şi de P. în cealaltă. Astfel: S=M, M=P. Când gândirea de comparaţie între înţelesurile celor trei termeni arată *concordanţa* însuşirilor, atunci în concluzie se afirmă subiectului (term. mic) de către predicat (term. mare) însuşiri de ale sale, deoarece se cuprind ca părţi ale t. mijlocitor în care şi subiectul este cuprins. — b) Când din comparaţie rezultă *opoziţia* însuşirilor, atunci în concluzie se neagă subiectului de către predicat însuşiri de ale sale, deoarece ele nu se cuprind nici în t. mijlocitor care-l conţine pe subiect.

Funcţiunea acestei figuri în gândirea raţională este dublă: 1) de a aplica un adevăr general la un caz particular şi 2) de a îngloba un adevăr particular într'unul general. Modurile Figurii I-a sunt cele patru forme ale silogismului respectiv determinate de *calitatea* afirmativă sau negativă şi de *cantitatea* universală sau particulară a Judecăţilor din premisele alcătuite din cei trei termeni: S, P şi Mijlocitorul cu funcţia lui respectivă (de subiect în prima premisă şi de predicat în a doua).

Modul 1.

Term. Mijlocitor este:

a) *Calitativ* = Concordant şi cu S şi cu P.

b) *Cantitativ* = Supraordanat lui S, subordonat lui P.

Exprimarea acestui mod prin propoziţiuni şi grafic:

Jud. A = Toţi S sunt M.
„ A = „ M „ P.

„ A = Deci Toţi S sunt P.

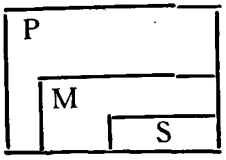

Modul 2.

Term. Mijlocitor este:
a) *Calitativ* = lui S, opus lui P.
b) *Cantitativ* = Supraordonat lui S, exclusiv lui P.

Jud. A = Toţi S sunt M.
„ E = Niciun M nu e P.

„ E = Deci niciun S nu e P.

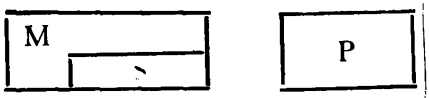

Modul 3.

Term. Mijlocitor este:
a) *Calitativ* = Concordant cu S şi P.
b) *Cantitat v* = Incrucişat cu S, identic cu P.

Jud. I = Unii S sunt M.
„ A = Toţi M „ P.

Jud. I = Deci unii S sunt P.

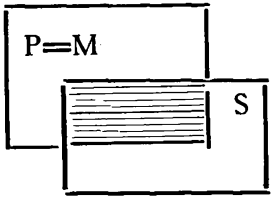

Modul 4.

Term. Mijlocitor este:
a) *Calitativ* = Concordant cu S, opus lui P.
b) *Cantitativ* = Incrucişat cu S. exclusiv lui P.

Jud. I = Unii S sunt M.
„ E = Niciun M nu e P.

Jud. O = Deci unii S nu-s P.

Are două exprimări grafice: I şi II.

I)

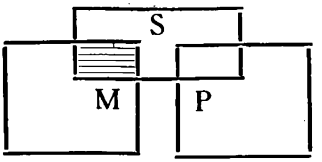

II)

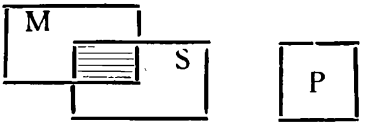

Concluziuni: a) Predicatul afirmă tot subiectul în Modul 1 şi în parte numai în Modul 3; îl neagă tot în Modul 3 şi numai în parte în Modul 4.

b) Premisa majoră este necesar Universală (Afirmativă sau Negativă).

c) Premisa minoră este necesar Afirmativă (Universală sau Particulară).

d) Calitatea Concluziei (de a fi Afirmativă sau Negativă) o determină premisa majoră.

e) Cantitatea Concluziei (de a fi Universală sau particulară) o determină premisa minoră.

FIGURA II. Termenul mijlocitor are funcţiunea de *Predicat* în ambele premise. Funcţiunea acestei figuri este de a arăta *deosebirile* (opoziţia) dintre înţelesurile celor trei termeni: S — P — M, pentru a împiedeca eventuale confuziuni.

Modurile Figurii II sunt de asemenea cele patru forme ale silogismului respectiv, determinate de *calitatea* şi *cantitatea* judecăţilor din premise.

Modul 1.

Term. Mijlocitor este:

a) *Calitativ* = Opus lui S, concordant lui P.

b) *Cantitativ* = Exclusiv lui S, identic sau supraordonat lui P.

Jud. E = Nici un S nu e M.
„ A = Toţi P sunt M.

Jud. E = Deci Niciun S nu e P.

Are două exprimări grafice.: I şi II.

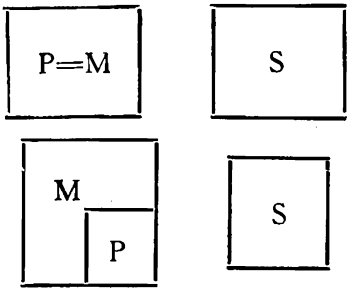

Modul 2.

Term. Mijlocitor este:

a) *Calitativ* = Concordant lui S, opus lui P.

b) *Cantitativ* = Supraordonat lui S, exclusiv lui P.

Jud. A = Toţi S sunt M.
„ E = Nici un P nu este M.

Jud. E = Deci Nici un S nu este P.

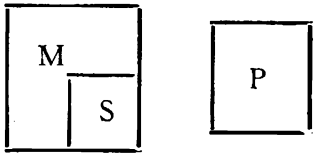

Modul 3.

Term. Mijlocitor este:

a) *Calitativ* = Concordant lui S şi lui P.

b) *Cantitativ* = Incrucişat cu S identic sau supraordonat lui P.

Jud. O = Unii S nu-s M.
„ A = Toţi P sunt M.

Jud. O = Deci Unii S nu-s P.

Are două exprimări grafice: I şi II.

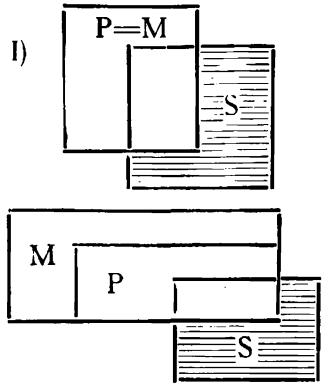

Modul 4.

Term. Mijlocitor este:

a) *Calitativ* = Concordant cu S. opus lui P.

b) *Cantitativ* = Incrucişat cu S, exclusiv P.

Jud. I = Unii S sunt M.
„ E = Niciun P nu e M.

Jud. O = Deci unii S nu-s P.

Are două exprimări grafice: I şi II.

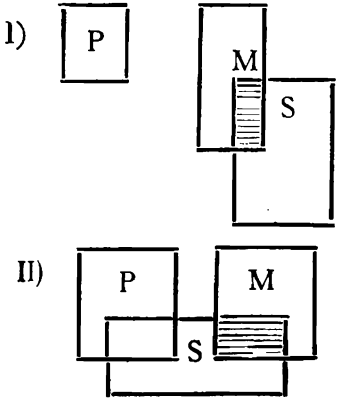

Concluziuni: a) Predicatul neagă tot S în Modul 1 şi 2 şi numai în parte în modul 3 şi 4.

b) Ambele premise nu pot fi afirmative: Pr. majoră este nenesar Universală (Afirmativă sau Negativă); iar Pr. minoră, necesar Negativă (Universală sau Particulară) când premisa majoră e afirmativă şi necesar afirmativă când pr. majoră e negativă.

c) Concluzia e necesară negativă şi de aceiaşi calitate (Universală sau Particulară) cu pr. minoră.

FIGURA III. Termenul mijlocitor are funcţiunea de *Subiect* în ambele premise şi în majoră şi în minoră — astfel ca S şi P concluziei sunt atribute (însuşiri) ale lui M, având calitatea de concordanţă. Funcţiunea acestei figuri este de a scoate în evidenţă *excepţiile* dela regulă. De aceea, are două moduri afirmative prin care se contrazice regula şi două moduri negative prin care se întăreşte regula — adică afirmări particulare la negaţiuni generale şi negaţiuni particulare la afirmări generale. Modurile Figurii a III, de asemenea sunt cele patru forme ale silogismului respectiv determinate de calitatea şi cantitatea judecăţilor din premise.

Modul 1. Afirmativ.

Term. Mijlocitor este:

a) *Calitativ* = Concordant şi cu S şi cu P.

b) *Cantitativ* = Subordonat lui S şi lui P.

Jud. A = Toţi M sunt S.
„ A = Toţi M „ P.

Jud. I = Deci, unii S sunt P.

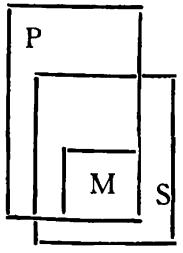

Modul 2. Afirmativ.

Term. Mijlocitor este:

a) *Calitativ* = Concordant şi cu S şi cu P.

b) *Cantitativ* = Subordonat lui S şi lui P.

Jud. A = Toţi M sunt S.
„ A = Toţi M „ P.

Jud. I = Deci, unii S sunt P.

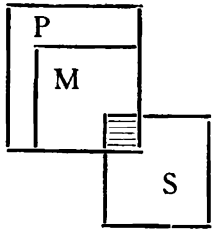

Modul 3. Negativ.

Term. Mijlocitor este:

a) *Calitativ* = Concordant lui S, opus lui P.

b) *Cantitativ* = Subordonat lui S, exclusiv lui P.

Jud. A = Toţi M sunt S.
„ E = Niciun M nu e P.

Jud. O = Deci, unii S nu-s P.

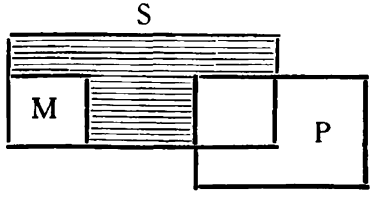

Modul 4. Negativ.

Term. Mijlocitor este:

a) *Calitativ* = Concordant şi lui S şi lui P.

b) *Cantitativ* = Subordonat lui S, încrucişat cu P.

Jud. A = Toţi M sunt S.
„ O = Uni M nu-s P.

Jud. O = Unii M nu-s P.

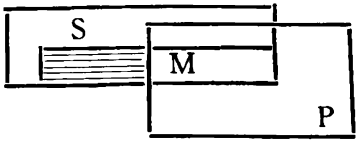

Concluziuni: a) Predicatul afirmă numai în parte subiectul în Mod. 1 şi 2, afirmative şi-l neagă tot numai în parte în Mod. 3 şi 4, negative.

b) Premisa majoră este necesar Afirmativă Universală în Modurile Afirmative şi Negative — fie Universal, fie Particular în Modurile Negative.

c) Pr. minoră e Afirmativă (Universal sau Particular) în toate Modurile.

d) Concluzia este Particulară în toate Modurile, urmând în calitate Pr. majoră (afirmativă în modurile afirmative şi negative). Dacă un subiect (M) are două predicate (S şi P), unul într'o judecată şi celălalt în cealaltă, atunci ele nu aparţin unul altuia. Ele sunt cantitativ (ca sferă) încrucişate şi ca atare dau Jud. Particulare Negative sau Afirmative).

Observare. 1. Este eronată afirmarea că toate cele trei Figuri Silogiste se reduc la Figura I, (din moment ce prin inversiunea lui S cu P se capătă numai această figură) — deoarece fiecare Figură *are o anumită funcţiune în gândire,* cum s'a arătat, care nu pot fi şi ele inversate ca *fond,* aşa cum se pot inversa ca *formă* judecăţile.

2. Tot eronată este şi afirmarea că Termenul Mijlocitor (mediu, cum i se spune) are sfera mai mică decît t. major (predicatul) şi mai mare decât subiectul (t. minor) Afirmarea nu este adevărată decât pentru Figura I, Modul 1. — (Vezi *Term. Mediu).*

3. Modurile figurilor sunt mult mai numeroase decât acestea 12 fixate pentru primele trei figuri. Ele se pot memora uşor, dacă celor trei judecăţi, care alcătuesc un silogism (două premize şi o concluzie), ale fiecărui Mod, li se atribue câte un nume propriu sau comun, care să cuprindă cele trei vocale respective judecăţilor acestora din cele patru A. E. I. O. cu care se simbolizează Judecăţile după calitatea şi cantitatea lor. — Aşa se proceda în Logica Scolastică care a fixat asemenea termeni ca: *Barbara* pentru Fig. I Mod. 1, deoarece toate cele trei Judecăţi respective sunt Afirmative Universale simbolizate cu litera A şi: *Barbari — Baroco — Bocardo — Calentes — Camestres — Celantes — Celarent — Cesare — Dabitis — Darapti — Darii — Datisi — Dibatis — Disamis — Fapesmo — Felapton — Ferio — Ferison — Fespamo — Festino* şi alţi asemenea termeni.

FILO.... — Iubitor de.... — Se întrebuinţează ca *prefix* multor termeni (Ex: Filo-sofie).

FILODOXIE. — Iubire de argumentarea unui adevăr — nu de aflarea adevărului, sau înţelepciunei, cum este Filosofia. Cuvântul este inventat de *Kant* cu înţeles pejorativ.

FILOGENIA. — *In Filosofia Biologiei.* Naşterea vieţuitoarelor speţă din speţă (succesiv), cu-

prinzând chiar speţe'e dispărute din care au rămas numai urme (fosile paleontologice). Astfel, Filogenia estę evoluţia *speţelor*, pe când Ontogenia este a *individului* dintr'o speţă. — *Haeckel* a fixat legea: „Ontogenia reproduce fazele Filogeniei". (Vezi: *Evoluţie — Ereditate — Transformism).*

FILOLOGIE. — Ştiinţă Socială, speţă a Linguisticei, al cărui obiect este: origina, formarea şi transformarea cuvintelor unei limbi, ca şi studiul comparativ al acestor cuvinte: etimologic, genetic şi istoric. (Vezi *Gramatica).*

FILOSOFIE. — *Inţeles etimologic.* Iubirea de înţelepciune. Are ca obiect de cercetare numai Existenţa în sine — primele şi ultimele Principii ale tuturor existenţelor — deci Universul întreg, care este unul, cu toată complexitatea existenţe'or lui. De aceea şi Filosofia este una singură. Asupra acestui obiect nu s'au putut fixa cunoştinţe valabile cât mai Universal, (adevăruri), ci s'au emis numai ipoteze neverificate (teorii). Adevăruri s'au putut fixa numai asupra Existenţei de manifestare a universului (fenomenele), care sunt variate şi infinit de numeroase, deşi Universul este unul singur. Această fenomenologie a trebuit să fie studiată parte cu parte, fiecare parte alcătuind obiectul ştiinţelor din ce în ce mai numeroase; iar filosofiei i-a rămas sarcina să găsească explicaţia Existenţii în sine a fenomenelor. Fiecare Ştiinţă are Filosofia sa, cum are şi Arta sa (aplicarea adevărurilor ştiinţelor) — şi reciproc. Astfel înţeleasă, Filosofia este încoronarea tuturor ştiinţelor şi artelor. Diferitele teorii filosofice sunt tot atâtea raporturi cu: ştiinţele, artele şi viaţa, deoarece fiecare teorie construeşte un sistem de gândire, care se acordă cu toate faptele şi fenomenele cunoscute şi cunoştibile ale Universului şi prin aceasta construeşte norme, reguli de viaţă morală. Scopul Filosofiei în fond este chiar acesta: de a fixa semnificaţia şi preţul vieţii, determinând omului rolul ce-l are de a se spiritualiza şi în acelaşi timp, de a spiritualiza şi Natura în care vieţuieşte. Filosofia se întemeiază pe necesitatea gândirii de a explica — prin cauze raţionale şi naturale — alcătuirea, origina şi scopul Universului, Cunoaşterii şi Vieţii omului — altfel de cât explicarea prin imagini, simboluri şi revelaţii mistice, dată de Religiile tuturor timpurilor.

Inţelesurile diferite date filosofiei n'au oprit gândirea de totdeauna să-şi pună întrebările asupra a) alcătuirii, originii şi scopului Universului *(Probl. Cosmologică);* b) alcătuirii, originei şi valorii Cunoaşterii acestui univers *(Probl. Cunoaşterii);* în acelaşi timp cu c) întrebările asupra condiţiei umane pentru aflarea mijloacelor şi scopului în realizarea idealului moral *(Probl.*

Morală) — ca şi cu d) întrebările asupra raportului dintre om şi Dumnezeu *(Probl. Creaţiunii).* — Indiferent dacă gândirea şi-a pus parţial sau integral aceste probleme, rolul Filosofiei a fost totdeauna acela de *a cunoaşte explicativ, total şi unitar,* universul, analizând critic adevărurile de plecare ale tuturor ştiinţelor şi sintetizând într'o concepţie unitară toate adevărurile la care ajung ele. Cu acest înţeles, Filosofia este o *necesitate a gândirii,* structuralizată adânc în organizarea psihofizică a omu'ui şi nu cum se crede îndeobşte, că ar fi alcătuită din creaţiuni artificiale, numai ale gândirii unora, fără legătură cu viaţa, elaborate din divertisment sau snobism, ca o pierdere inutilă de vreme şi pentru ei, ca şi pentru acei care le cercetează scrierile. Filosofia trebue privită în *înţelesurile termenilor* cu care se exprimă teoriile date ca răspunsuri problemelor ei — şi nu numai în exprimarea acestor termeni. Explicate, aceste înţelesuri sunt uşor accesibile înţelegerii oricărei minţi normale, chiar şi acelora care n'au o pregătire iniţială în terminologia filosofiei. Fiecare ştiinţă, artă şi profesie, îşi au termenii lor speciali şi necesari, fără ca prin aceasta valoarea lor să fie desconsiderată, dacă nu contestată. Recunoaştem însă greutatea înţelegerii unor termeni ai Filosofiei, cum recunoaştem, mai cu deosebire, obscuritatea şi „grandilocvenţa" căutată intenţionat a termenilor din scrierile unor „filosofi de profesie", fără ca prin aceasta să ne contrazicem afirmarea, că nu Filosofia este greu de înţeles, ci termenii folosiţi de unii filosofi.

A. *Diferite înţelesuri* atribuite Filosofiei:

1. Cuvântul e de origine greacă, inventat se pare de *Herodot,* deoarece se găseşte în dialogul lui Cresus cu Solon, din Istorie când îi spune: „Tu ai vizitat, filozofând, mare parte a pământului pentru a observa....." — Insă, tradiţia atribue lui *Pitagora* inventarea şi întrebuinţarea primă a termenului de: filosof, ca înlocuitor al termenului: *înţelept;* deoarece Pitagoricienii afirmau că „nimeni în afară de Zeus nu este înţelept, iar filosof este acela care se străduieşte să atingă înţelepciunea" (divinitatea). — Sigur este că filosofii greci dinaintea lui Socrate erau numiţi: înţelepţi — sofişti — fizicieni, dar nu filosofi.

2. *Socrate,* se numea el însuşi filosof, cu înţelesul de: *iubitor de înţelepciune în sens moral.*

3. *Platon* conturează Filosofiei obiectul de cercetare la: „ceea ce este real şi etern în lucruri, ca existenţă ideală şi absolută" — denumite Idei, derivate din Ideea Supremă a Binelui şi Frumosului Absolut. Astfel, Filosofia este — pe lângă *teorie* a Inţelepciunii şi *practică* — Artă de a vieţui — armonia gândirii cu viaţa — ştiinţa generală a realităţii ultime — cultură a spiritului. — Filosoful este: înţelept, moralizator, legislator şi om politic totdeodată.

4. *Xenocrat* împarte Filosofia în trei: Logica — Etica — Fizica; cu acest înţeles rămâne pentru *Zenon* şi *Şcoala Stoică,* a cărei preocupare principală era Morala.

5. *Epicur* atribue Filosofiei un înţeles practic — acela de „Artă

de a deveni fericit prin raţiune".

6. *Filosofii Creştini* — Părinţii Bisericii, a căror filosofie este denumită *Patristică*, încearcă să împace şi să unească Dogmatica Creştină cu Filosofia Greacă de după *Platon*, reducând înţelesul Filosofiei la acela de a demonstra raţional credinţa creştină şi a o întări; deoarece, se afirmă că raţiunea fără Credinţă este incapabilă să descopere adevărurile. Astfel, Filosofia devine „slujitoarea Teologiei" *(Ancilia Theologiae)*.

7. *Filosofia Scolastică* a Evului Mediu are înţeles deosebit de al Patristicei Teologice, deoarece singura ei preocupare era raţiunea, prin ale cărei *forme* numai, se putea cunoaşte Universul. Astfel, Filosofia avea înţelesul de: Ştiinţă generală formală a tot ceea ce există — (înţeles menţinut şi în Evul Modern la care adaogăm şi înţelesul de: Alchimie. — (Vezi).

8. *Fr. Bacon* precizează înţelesul de Ştiinţă generală, în mod deosebit: de preocupare tot despre Dumnezeu — Natură — Om, însă în „cauzalitatea primă şi ultimă", nu în aceea de cauzalitate materială, concretă, lăsată pe seama Ştiinţei propriu zise.

9. *Descartes* atribue Filosofiei acelaşi înţeles de: Ştiinţă generală. Arborele este Metafizica (Filosofia), triunchiul Fizica, iar ramurile celelalte ştiinţe, reduse la trei principale: Medicina — Mecanica şi Morala. — Filosofia, ca şi'n înţelesul lui *Bacon*, cercetează „cauzalitatea primă şi ultimă".

10. *Condillac* şi *Hamilton* reduc obiectul Filosofiei numai la: „Analiza Senşaţiilor, considerate Primele Principii ale Cunoaşterii".

11. *Wolf* lărgeşte iarăşi înţelesul la: „Cunoaşterea raţională" a lucrurilor în general, privitor la origina şi natura lor.

12. *Kant* lărgeşte şi mai mult înţelesul, asupra Problemei Morale, deosebind: o Filosofie Teoretică Transcedentală în cunoaşterea existenţii de o Filosofie Practică a conduitei omeneşti — fixând *Criticismul* şi *Imperativele Categorice morale*.

După Kant, Filosofia îşi menţine înţelesul de: Ştiinţă generală fundată pe raţiune.

13. *Fichte* îi precizează şi rolul de: Metodologie, de verificare, atât a cuprinsului de fond logic cât şi a metodei formale, existente în oricare ştiinţă. — Filosofia devine o „Doctrină a ştiinţei, privitoare la metoda de cunoaştere a Primelor Principii" — însă, prin aceasta se reduce la subiectivismul filosofului cercetător; de aceea,

14. *Schelling* şi *Hegel* îi extinde iarăşi înţelesul şi dincolo de Eul subiectiv, la „Fizica Speculativă" contopindu-i existenţa cu „Raţiunea absolută transcedentală". Astfel, revine la înţelesul de Ştiinţă generală, însă speculativă, având ca obiect: gândirea raţională (Logica), natura Universului (Fizica Speculativă) şi sufletul (Psihologia Eului Transcendental).

15. *Herbart* adaugă acestor obiecte şi Etica şi Estetica, orânduindu-le însă cu denumirea de: Metafizică, pentru Fizica Speculativă şi Eul Transcendental: deoarece, atribue Filosofiei un caracter realist de „Critică a conceptelor raţiunii asupra: Gândirii — Naturii şi Sufletului".

16. *Schopenhauer* îi precizează şi mai mult caracterul realist de: „Cunoaştere explicativă a existenţei în general, cercetată în conţinutul ei constatat de experienţă; deoarece, Filosofia nu poate cunoaşte nici Origina, nici Scopul Universului, ci numai Existenţa (natura) lui" astfel Filosofia devine o cunoaştere intermediară între Ştiinţă şi Artă.

17. *A. Comte* îi pozitivează şi mai mult înţelesul, deoarece consideră Filosofia ca o „Fază în

evoluția gândirii", începută cu Faza *teologică*, trecută apoi în Faza *metafizică* și devenită acum Faza *pozitivă*.

Filosofia rămasă la faza metafizică nu mai prezintă nici un interes, față de valoarea cunoștințelor date de faza pozitivă; de aceea, înțelesul real și de valoare atribuit ei este de: „Sistem general al cunoștințelor omenești, cu rolul de a descoperi relațiile dintre Științe și a le coordona rezultatele și principiile".

18. *Spencer* îi atribue același înțeles de: „Cunoaștere total unificată".

19. *Lotze* deosebește înțelesul Filosofiei de al Metafizicei astfel: „Filosofia este dependentă de Științe, deoarece caută o explicare generală și unitară a Universului servindu-se de rezultatele Științelor — pe Când Metafizica cercetează cauza internă a fenomenelor Universului și necesitatea Cauzalității lor".

20. *Wundt* de asemenea, îi atribue înțelesul de: „Sinteză a Cunoștințelor date de Științe", cu scopul de a fixa o concepție unitară despre Lume și Viață, care să satisfacă și cerințele rațiunii și pe cele ale sufletului întreg.

21. *Filosofia Subiectivistă* (Psihologistă) preconizată de *J. Locke* și reprezentată prin: *Tracy — Jouffroy — Hamilton — Brentano — Bencke — Reid — Stewart — Lipps — Joël*, etc., limitează înțelesul Filosofiei la: „Analiza subiectivă a sufletului", din care face punctul de plecare al Cunoașterii explicative a Universului.

22. *Filosofia Intuiționistă* — în care se integrează și *Bergson*, pentru care Filosofia este Cunoașterea Absolutului, deosebită de Știință care-i cunoașterea Relativului — nu mai admite nici unul din înțelesurile date până acum Filosofiei (Iubire de Înțelepciune, Știință a Științelor, Ansamblu, Sistem, Sinteză, Explicarea rațională, speculativă, reală, experimentală, Analiză a Spiritului, Știință a Primelor și Ultimelor Principii, etc.), deoarece îi atribue înțelesul de: Trăire a ceea ce nu cade nici sub cunoașterea rațiunii, nici a simțurilor și care este însești realitatea ultimă a existenței cunostibilă numai prin Intuiția intelectuală și afectivă, ca iubire a Universului Absolut. *(Bergson — Jaspers — Berdiaeff* și precursorul antic. *Plotin)*.

23. *Filosofia Fenomenistă*, reprezentată prin *Husserl*, are înțelesul de: „Descriere a ceea ce se constată prin Intuiție despre esențele existente în domeniul neutru al trăirii".

24. *Filosofia Existențială* are înțelesul de: Cercetare a originii existențelor prin Intuiție.

B. *Concluziune.* Înțelesurile diferite date Filosofiei n'au oprit și nu pot opri gândirea să-și pună întrebări asupra Universului, asupra Omului și asupra lui Dumnezeu, fixate de Filosofie în problemele: Cosmologică — Cunoașterii — Morală și a Creațiunii. (Vezi acești termeni). Teoriile filosofice, ca răspunsuri acestor probleme, puse parțial sau integral, au toate rolul de: a cunoaște explicativ total și unitar Universul, analizând critic pedeoparte cunoștințele de plecare ale tuturor Științelor și sintetizând pe de altă parte într'o concepție unitară toate cunoștințele la care ajung ele. Deși Metafizica și-a menținut același obiect (cunoașterea Existenții în sine), totuși preocuparea de bază a gândirii filosofice a fost și rămâne *Problema Cunoașterii*. Astfel, s'a ajuns să se lege cunoștințele științifice de cele filosofice și religioase, împăcându-se Știința cu Filosofia și Religia, fiecare menținându-și calea, ca

metod de cunoaştere şi cercetare a aceluiaşi obiect: Universul — Omul şi Dumnezeu.

FINALĂ Cauză. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Explicarea unei existenţe prin scopul ei (Vezi, *Cauză).*

FINALISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Teorie care explică Universul prin Cauze finale. (Vezi, *Cauză).* Teorii opuse: Evoluţionism — Transformism — Determinism — Creaţionism — Mecanism.

1. Finalismul nu trebue confundat cu Determinismul, deoarece acesta este un principiu universal: „Totul, (orice), are o cauză"; pe când Finalismul este numai o serie de cauze şi efecte, închisă între un punct iniţial şi altul final (de scop) — astfel că are înţelesul de: Determinism parţial. — (Vezi: *Finalitate* şi *Determinism).*

FINALITATE. — *In Filosofia Generală.* Insuşirea de scop. — Serie de cauze şi efecte, între un termen *iniţial* şi un altul *final* legaţi între ei, printr'o serie de cauze şi efecte care alcătuiesc termenul *intermediar.* Intreaga dificultate a Finalităţii este fixarea termenului iniţial (cauza dela care începe seria) — care nu trebue confundat cu termenul final — (efectul ultim, scopul). Facem şi preciziunea că termenul iniţial nu este Cauza primă, ci o serie de cauze, astfel că numai relativ este „iniţial". Aceiaşi preciziune şi pentru termenul final. Deci seria reală a cauzalităţii (bază a Determinismului) este nedeterminată la ambele capete, fie cauză, fie efect.

1. In domeniul vieţii sufleteşti umane, Finalitatea ia numele de: Cauzalitatea Ideii, sau Cunoştinţă; — în domeniul vieţii sufleteşti la animale, ia numele de: Instinct; iar la plante, unde nu există decât reacţiuni fizico-chimice, ia numele de: Tropism. Termenul general este de: Orientare, sau Adaptare; iar termenii de: Finalitate Intelectuală sau Afectivă, sau Voluntară, se întrebuinţează după cum termenul final al seriei activităţii sufleteşti (scopul) este: Intelectul, Afectul, sau Voinţa.

2. *Finalitatea Externă* are ca scop o altă existenţă decât aceea care este mijlocul realizării acestui scop. — (Ex: omul şi alimentaţia).

3. *Finalitate Internă* are ca scop înseşi existenţa, a e cărei părţi sunt considerate ca mijloace (Ex: organismul animal).

4. *Finalitate Imanentă* rezultă din natura şi desfăşurarea existenţii înseşi care prezintă această finalitate. (Ex: Adaptarea fiinţei la mediu).

5. *Finalitatea Transcendentă* este realizată prin acţiunea exercitată de o altă existenţă în vederea scopului considerat. (Ex: Selecţiunea artificială).

6. *Finalitatea Morală.* (Vezi *Entelechie).*

FIŞA PSIHOLOGICĂ. — *In Metodologie.* Speţă a metodei Observaţiei Externe Psihologice prin care se analizează descriptiv corpul şi sufletul individual, din punct de vedere: ereditar — al influenţelor mediului cosmic şi social — şi al experienţii proprii.

1. Fişa Psihologică alcătuită ştiinţific cuprinde mai cu deosebire rezultatele cercetărilor experimen-

tale prin metodele: Testelor, Aparatelor tehnice ale Psihotehnicei, Anchetelor şi Chestionarelor.

FIZIC. — Sinonim cu Material şi Concret.

Opus este Psihic — Sufletesc — Abstract — Metafizic — Moral — Psihologic — chiar Matematic şi Chimic.

1. Fizicul şi Psihicul — Materia şi Sufletul — alcătuesc cele două elemente ale Universului, fiecare studiate din două puncte de vedere ca realităţi: a) una de manifestare (*fenomene* fizice şi psihice); b) alta în sine (*numene* fizice şi psihice).

FIZICA. — Ştiinţă generală a Materiei, studiată în manifestările ei de: Sunet (obiect special pentru şt. Acusticei) — Lumină (Optica) — Forţa şi Mişcarea (Mecanica), — Electricitatea (Electro Dinamica) — Intinderea, Presiunea, Greutatea, etc.

1. Fizica studiază raporturile exterioare ale fenomenelor materiale între ele; spre deosebire de Chimie, care studiază alcătuirea internă, moleculară, a acestor fenomene.

2. Fizica şi Chimia împreună alcătuesc înţelesul Ştiinţelor Fizice — deosebit de înţelesul Şt. Biologice sau Naturale.

3. Fizica, în vechime avea înţelesul general de Ştiinţă a Cosmosului, cuprinzând şi materia fără vieaţă (Fizica cu speţele ei) şi materia cu vieaţă (Biologia cu speţele ei: Botanica, pentru plante, Zoologia pentru animale şi Antropologia, pentru oameni); — iar cărţile de Fizică din sec. XVII şi XVIII, cuprindeau şi Fizica corpului omenesc, devenită apoi Fiziologie.

FIZICOTEOLOGIE. — Ştiinţă sau Metodă de argumentarea existenţii lui Dumnezeu prin: ordinea, finalitatea şi unitatea alcătuirii Universului, care nu pot fi însuşiri ale întâmplării.

FIZIOGNOMIE. — O Metodă de observaţie Externă Psihologică, mai mult empirică decât ştiinţifică, care are pretenţiunea să cunoască Sufletul după: trăsăturile feţii, conformitatea obrajilor, nasului, ochilor, gurii, etc.

1. Face parte ca speţă, alături de Metodele: Localizării Cerebrale — Chiromancie — Amprentologie — Grafologie — Biografie — Anchetă — Chestionar — (Vezi aceşti termeni) — din Metoda Observaţiei Externă Psihologică.

FIZIOLOGIE. — Speţă a Fizicei (materiei) cu vieaţă — *Biologia* — al cărui obiect este: fizica corpului omenesc în alcătuirea şi funcţiunile lui.

FLEGMATIC. — *In Psihologia Temperamentului.* — Unul din tipurile temperamentale a cărui humoare preponderantă în secreţiune este *apa* şi a cărui *iritabilitate* este înceată, iar *reacţiunea* este intensă durabilă.

1. *Hipocrat* a fixat patru tipuri temperamentale după preponderanţa uneia din cele patru secreţiuni (humori) existente în corpul omenesc, astfel: 1) *Colericul* (fierea) — *Flegmaticul* (apa) — *Melancolicul* (bila neagră) şi *Sanguinul* (sângele), — tipuri care au servit ca bază pentru împărţirea Temperamentelor după iritabilitate şi reacţiune, făcută de Psihologia Contimporană.

FLORĂ. — Regnul vegetal — opus termenului *Faună*, care are înțeles de regn animal.

FOBIE. — *In Psiho-Patologie.* Teamă nejustificată față de anumite obiecte sau acțiuni. — Se întrebuințează și ca Sufix. (Ex: Agora-fobie).

FONETICA. — A. *In Linguistică.* Speță a Științei Gramatica, al cărui obiect este *sonorizarea* cuvintelor unei limbi în exprimarea lor gramaticală.

B. *In Fizică* este denumită *Acustică* și obiectul ei este Sunetul (vibrațiile sonore, auditive).

FOR INTERIOR. — A. *In Morală.* Judecată a conștiinței morale.

B. *Etimologic.* Tribunal — autoritate de judecată, interioară sufletului.

FORMĂ — FOND. — A. *In Geometrie.* Figură — conturul unui corp — independentă de materia (fondul) din care este făcut acel corp.

B. *In Logică.* Regula după care se gândește; iar Fond este înțelesul ce-l are ceea ce se gândește.

C. *In Filosofia Cosmosului. Aristotel* deosebește în orice existență o Cauză formală și o Cauză materială, de fond.

D. *In Filosofia Cunoașterii. Kant* deosebește Formele rațiunii și ale cunoașterii, care stabilesc raporturi de așa natură între Fondul cunoașterii adus de simțuri, încât acest material capătă sens și înțelegere prin ajutorul celor dintâi două Forme apriorice ale sensibilității: Spațiul și Timpul. Celelalte Forme sunt Principiile Rațiunii Pure: Identitatea — Contrarietatea — Terțiul Exclus — Rațiunea suficientă și Valorificarea.

E. *In Filosofia Moralei.* Forma Moralității este alcătuită din legi morale apriorice și imperativ categorice ca și din Judecăți de valoare în aprecierea Fondului conduitei de fapte ale omului.

F. *In Drept.* Forma Dreptului este legea juridică în genere și în special cele de Procedură — iar Fondul este faptul raportat la lege (speța conflictului între părți).

G. *In Pedagogie.* Educația Formală este aceea care are ca obiect regulile pentru formarea sufletului în mod general, în special prin mijlocul studiilor clasice, care dau Cultura Formală — Generală.

1. *Logica Formală* are ca obiect numai Formele gândirii raționale Judecata — Noțiunea — Raționamentul, care se formulează conform Principiilor Rațiunii, — fără nici o preocupare de Fondul cunoștințelor ale căror înțelesuri sunt fixate de Știință.

2. In Logica Judecăților, *Contradicție Formală* între Subiect și Predicat este atunci când amândouă Judecățile Contradictorii au fost formulate — deosebindu-se astfel de *Contradicția Implicită*, când numai o Judecată din cele două este formulată, iar cealaltă este subînțeleasă. (Vezi și *Entimema*).

3. Formalul mai are ca termen opus pe *Tacit;* astfel, când se primește o confidență, un secret, deși nu s'a pretins *formal* a nu

divulga secretul, totuşi se subînţelege angajamentul luat *tacit* de a nu-l divulga.

4. *In Drept,* se întrebuinţează deasemenea termenii de: Contracte formale şi Contracte tacite.

FORMALISM. — Denumire generală dată teoriilor care afirmă că adevărurile Ştiinţelor, în special Matematice, sunt numai simple *forme* bazate pe convenţiuni, simboluri sau definiţiuni — fără nici o preocupare de *fondul* cunoştinţelor sau faptelor.

FORMULĂ. — Exprimare precisă şi scurtă, cuprinzând un adevăr general ce este considerat regulă pentru metoda Deducţiei şi Demonstraţiei, sau în genere pentru Argumentare.

FORŢĂ. — A. *Înţeles general.* Putere, intensitate, vigoare.

B. *In Filosofie.* Principii de acţiune. — *Kant* consideră forţa ca o Existenţă în sine, independentă de orice cauză şi o numeşte „Forţa Fundamentală".

C. *In Mecanica Raţională* (cu cele două spete ale ei: Cinematica şi Dinamica). Forţă, este orice cauză capabilă să producă mişcare; iar Forţă Mecanică, este posibilitatea condiţională a unei mişcări determinate.

D. *In Fizică.* Forţele nu sunt considerate numai ca *posibilităţi,* ci drept cauze reale producătoare de efecte mecanice ca agenţi, cum sunt: lumina — căldura — electricitatea, etc.

E. *In Ştiinţele Sufleteşti.* Idei — Forţe, sunt ideile întovărăşite de sentimente puternice, care determină fapta, voluntară sau involuntară; iar termenul de Forţe Morale, are înţelesul de forţe sufleteşti ale căror efecte, intelectuale, afective şi voluntare, nu pot fi concepute ca mişcări.

FORTIORI A. — *Înţeles gene al.* Ceea ce este *necesar.* (Ex: Deducerea particularului din general se face în mod necesar).

FOTISM. — *In Psiho-Patologie.* Boala sufletească de halucinaţie limitată la sensaţiile vederii. (lumină). Vezi, *Halucinaţie.*

FOTOTROPISM. — *In Biologie.* Însuşirea unor vegetale de a se orienta prin reacţiuni fizico-chimice, care au loc în organizarea lor, sub acţiunea luminii.

Fototropism *pozitiv* când se îndrepta către lumină şi *negativ* când se depărtează.

FRENOLOGIE. — Termen inventat de *Gall* cu scopul de a face o Ştiinţă, speţă a Fizio-Psihologiei, al cărui obiect să fie *localizările cerebrale* (Vezi), iar ca scop, să poată fi o Metodă pentru cunoaşterea Sufletului din cercetarea conformaţiei craniene. Volumul şi pretuberanţele cutiei craniene — se afirmă că — indică localizările cerebrale ale diferitelor fenomene şi stări sufleteşti.

A. Comte o denumeşte: Fiziologie Frenologică.

FREUDISM. — *In Filosofia Psihologiei.* Teorie fixată de *Freud,* care afirmă existenţa în structura de adâncime a sufletului (Inconştient) a tuturor fenomenelor su-

fleteşti gonite *(refulate)* din Conştient şi care au posibilitatea, prin deosebita intensitate ce o posedă, să determine activitatea fenomenelor din Subconştient şi Conştient, fără ştirea şi voia subiectului.

1. Asemenea refulări pot deveni cauze de diferite boli sufleteşti, întrebuinţându-se în îngrijirea lor (Terapeutică), cu mult succes, *Metoda Psihanalizei* (Vezi).

FRICA. — *In Psihologie.* Unul din cele trei afecte originare, prime, împreună cu Mânia şi Simpatia, din care se nasc toate celelalte afecte. Din Frică derivă: Teama — Spaima — Groaza, etc.

FRUMOSUL. — *Inţeles general.* Realitate aflată şi produsă (creată) şi de Natură şi de Om.

1. Frumosul produs de Om formează obiectul Ştiinţei numită Estetică, care se străduieşte să-i determine condiţiunile de *manifestare,* lăsând în preocuparea Filosofiei Esteticei cercetarea Frumosului ca existenţă *în s'ne.*

2. *Frumosul ca manifestare* este considerat în condiţiunile de: a) Formă (ordinea — proporţia — simetria — ritmul — rima — coloritul — sonoritatea — linia, etc.) şi b) Fond (reprezentare de idei şi sentimente superioare).

3. *Frumosul în sine* este conceput de teoriile Filosofiei Estetice în trei feluri: 1) existent exclusiv în Eu, în Suflet. (Teoria Frumosului Subiectiv). 2) existent în Non-Eu, în afară, în relitatea Naturii. (T. Frumosului Obiectiv, Real, Natural) şi 3) existent şi subiectiv şi obiectiv. (Teoria Dualismului Estetic).

4. Frumosul este şi el o cunoaştere, de aceea teoriile asupra naturii, originii şi valorii lui sunt în dependenţă de teoriile asupra naturii, originii şi valorii Cunoaşterii date în Problema Filosofiei Cunoaşterii.

FULGURAŢIE. — Creaţie (emanaţie) din Dumnezeu a primelor existenţe, numite *„monade"* de *Leibnitz* în opera intitulată: Monadologie. (Vezi, *Monade).*

FUNCŢIUNE. — Activitatea proprie a unui element, ca parte al unui întreg aparat (mecanic, fiziologic, sufletesc sau social) însă în dependenţă de funcţiunile celorlalte elemente ale aparatului.

FUNDAMENT. — *Inţeles general.* Bază a gândirii, care justifică o afirmaţie teoretică sau practică — prin analogie cu baza arhitectonică a unei construcţiuni. (Se spune: „o afirmare fondată sau nefondată").

B. *In Filosofia Logicei.* Baza gândirii raţionale, alcătuită din Principiile: Identitatea — Contrarietatea — Terţiul Exclus — Raţiunea Suficientă şi Valorificarea — considerate Forme ale raţiunii, care derivă toate celelalte forme ale raţiunii, din care se alcătuesc celelalte forme logice de: Judecăţi, Noţiuni şi Raţionamente, prin care se dă înţeles şi valoare tuturor cunoştinţelor. — Tot bază a gândirii sunt considerate şi cele două mari Postulate ale Ştiinţei şi anume: Necesitatea Cauzală şi Determinismul. — (Vezi aceşti termeni şi Gândirea. Fundamente).

1. Se mai întrebuinţează termenii: Fundamentul Moralei — Fundam. Metafizicei — Fundam. Inducţiei — Fundam. Gândirii, etc.

GÂNDIREA. — *Comparaţia înţelesurilor* unui Subiect şi Predicat din care rezultă Judecăţi şi Raţionamente, cu precizarea că orice Judecată este Concluzia unui Raţionament şi astfel Gândirea se prezintă ca blocuri de raţionamente, ca argumentări globale. Numai prin analiză — prin disocierea acestor blocuri — aflăm compunerea lor din Judecăţi şi a acestora din Noţiuni, iar mai departe a Noţiunilor din Intuiţii şi a acestora din Senzaţii.

Motive didactice — de înţelegerea întregului prin părţile lui componente — ne silesc să studiem rând pe rând elementele şi operaţiile alcătuitoare ale Gândirii, această vastă operaţie intelectuală de Comparaţie.

1. Gândirea are: ca Fundament (Vezi), principiile raţiunii şi postulatele ştiinţei, ca Operaţiuni, judecăţile şi raţionamentele, iar ca Instrument sau vehicul, are noţiunea.

2. Sufletul observă şi analizează fiecare fenomen în compunerea lui, disociindu-i însuşirile, ca apoi — cu ajutorul Comparaţiei între cunoştinţele căpătate — să determine, prin abstracţie, fiecărui fenomen însuşirile comune şi deosebite ce are cu celelalte fenomene, ca la urmă să generalizeze — tuturor fenomenelor comparate, asociate într'o clasă sau grup — aceste însuşiri comune, ca înţeles atribuit clasei întregi de fenomene.

3. Gândirea (Comparaţia) — fiind o vastă activitate generică — slujeşte: asocierii (Inducţiei), disocieri (Deducţiei), Abstracţiei şi Generalizării astfel: a) Compară cunoştinţele despre fenomene (Percepţii, Intuiţii, şi Reprezentări ale acestora) privitoare la însuşirile lor (Senzaţii) cu scopul de a forma Cunoştinţe despre întreaga clasă de fenomene asemenea (Noţiuni); — b) Compară înţelesurile noţiunilor între ele, în mod *direct* — fără mijlocitor — cu scopul de a fixa raporturile de: calitate, cantitate, relaţie şi modalitate între ele (Judecăţi); — şi c) Compară Judecăţile între ele, respectiv tot înţelesurile noţiunilor însă *indirect* — cu mijlocitor — pentru a ne putea explica fenomenele în derivaţia lor cauzală (Raţionamente).

Cu aceste procedee de Comparaţie, gândirea fixează înţelesuri fenomenelor grupate în clase şi tot aşa mai departe, comparând clasele între ele, ajunge să fixeze ceea ce este *esenţial* în Univers ca înţeles — reducând *multiplicitatea la unitate* şi constatând *uniformitatea* de succesiune şi simultanitate a fenomenelor — prin aflarea cauzelor şi efectelor lor. (Vezi, *Abstracţiunea*).

4. Gândirea face necontenit Comparaţii între înţelesurile noi cucerite de ştiinţă — ca fond al gândirii — derivând prin Inducţie şi Deducţie din Judecăţi vechi (premise), judecăţi noi drept concluzii ale Raţionamentelor Inductive şi Deductive (forme ale gândirii alcătuite pe baza Principiilor raţiunii şi Postulatelor Ştiinţelor). *Fondul* gândirii (înţelesurile care se atribue existenţelor din Univers), realizat prin *formele* gândirii, nu este fixat definitiv, ca adevăruri dogmatice imutabile, deoarece progresează şi'n cantitate şi'n calitate. Istoria gândirii înregistrează acest permanent efort al ei: de a stabili cât mai numeroase cunoştinţe despre Univers şi cât mai ade-

vărate, ca o dovadă a biruinţii omului, din ce în ce mai aproape de ştiinţa adevărată, care-l face să se prosterneze în faţa Creaţiunii. Adevărul este *relativ*, însă devine din ce în ce mai puţin relativ, pe măsură ce este produs de cât mai curată *Gândire Ideală* spre care năzueşte omenirea, ca o chemare şi o misiune divină — îndepărtându-se astfel de *Gândirea Reală*, care duce mai mult la Eroare decât la Adevăr.

GÂNDIREA IDEALĂ. — *In Filosofia Logicei.* Formă a Gândirii, *pură* de orice subiectivism şi *abstractă* de orice fond material, legată şi determinată numai de principiile ei: Identitatea — Contrarietatea — Terţiul Exclus — Raţiunea Suficientă şi Valorificarea. (Vezi aceşti termeni).

O asemenea gândire nu se poate afla la om, deoarece omul este împiedecat să ajungă la ea de gândirea sa reală, însă se poate servi de ea ca un *îndreptar* al gândirii reale, ca o călăuză pe drumul gândirii obiective cu valoare universală, ca un valorimetru al cunoştinţelor sale, mai mult sau mai puţin subiective, prin natura lor.

GÂNDIREA REALĂ. — *In Psihologie.* Gândirea individuală, legată şi determinată: de Totul sufletesc al celui care gândeşte, de corpul în care sălăşlueşte, în special de materia nervoasă şi glandele endocrine, de Temperament şi Caracter, de Ereditate şi Mediul cosmic şi social, de Simţuri, de Afecte, de Interese, Prejudecăţi, Tradiţie, Obiceiuri, etc.

Gândirea Reală duce la adevărul relativ şi la Eroare. *(Vezi).*

GÂNDIREA SOCIALĂ. — *In Psihologie.* Este gândirea individuală reală când începe operaţia Abstracţiunii, fără de care nu se pot concepe relaţiuni sociale; deoarece, fiecare individ ar avea o gândire proprie şi un limbaj propriu al său, colorate de afectivitate şi dorinţele lui. (Vezi *Abstracţiunea).*

1. *Durkheim.* „Gândirea este de natură socială".

2. *R.-Motru.* „Abstracţia dă posibilitatea omului să înţeleagă gândirea semenilor lui, comună cu a lui şi a tuturor din grupul social respectiv, dobândită din comparaţia intuiţiilor şi redată prin cuvinte, semne şi simboluri, ridicându-se astfel dela gândirea sa proprie subiectivă la gândirea socială obiectivă faţă de a lui".

3. Înţelesurile ce fiecare individ dă existenţelor Universului, după teoria Gândirii Sociale — sunt determinate de societate şi fixate apoi în cuvinte, ca mod de gândire general şi impersonal. Limbajul este opera colectivă a societăţii şi Dicţionarul fiecărei limbi cuprinde chiar înţelesurile cuvintelor fixate de societate.

GÂNDIREA ŞTIINŢIFICĂ. — *In Logică.* Calităţile gândirii *reale* personale (subiective, psihologice, empirice), care vrea să devină gândire *ideală* (obiectivă, logică, raţională) ducând mai departe spiritualizarea prin Ştiinţă a Omului şi a Naturii.

1. Aceste calităţi sunt: a) Respectarea regulilor impuse gândirii de: principiile raţiunii, postulatele şi legile ştiinţei ca şi cele ale metodologiei şi aparatelor

tehnice de cercetare. — b) Considerarea Universului ca o unitate, căutând ordinea universală de succesiunea şi simultaneitatea fenomenelor cu credinţa că poate să fie aflată. — c) Valorificarea justă a constatărilor aflate cu sinceritate, fără acceptarea necontrolată a adevărurilor şi fără afirmarea ca dogme a adevărurilor constatate. — d) Independenţa în cercetări, eliminând afectivitatea şi interesul personal, dar realizând cercetările cu tărie, perseverenţă şi curaj.

GEMULE. — Existenţe vitale, concepute de *Darwin* pentru explicarea variaţiei speţelor de vieţuitoare. — (Vezi, *Evoluţia Biologică* şi *Darwinism).*

GEN. — A. *Înţeles general.* Grupare ideală a fenomenelor, cu număr nedeterminat, fiecare fenomen având însuşiri comune cu toate fenomenele grupului. — Sinonim este *Clasă.*

B. *In Gândire.* Genul este rezultatul abstracţiunii şi mai poartă denumirile de: Noţiune, Idee sau Concept.

1. Insuşirile comune — fiindcă sunt esenţiale, caracteristice, specifice — poartă numele de Calitate sau *Conţinut* al Genului sau Clasei, Noţiunii, Ideii sau Conceptului; iar numărul fenomenelor — care au făcut, fac sau vor face parte din gen — poartă numele de Cantitate sau *Sferă.*

Genurile, ale căror conţinuturi sunt *concordante,* (însuşiri de la un gen se găsesc şi în celelalte genuri cu care s'a comparat) sunt orânduite mintal după Sferele lor, (numărul fenomenelor cuprinse în gen), fie dela genuri mari la genuri mici, fie invers. Genurile mici sunt speţe ale genurilor mari.

2. *Genul suprem* este termenul întrebuinţat în filosofie pentru genul din care derivă toate genurile existente, purtând denumirile: Principiu Prim — Substanţă — Unitate — Înţelepciune, etc., după sensul în care se face generalizarea.

3. *In Biologie. Gen* este intermediar între *Speţă* şi *Familie* (încrângătură).

4. *In Estetica Literară:* Gen Liric — Gen Epic — Gen Dramatic şi Gen Didactic, în sistematizarea genurilor literare.

GEN PROXIM. — Genul *imediat* apropiat genului în care este cuprinsă o *speţă,* sau un exemplar al genului.

1. Genul Proxim, împreună cu Diferenţa Specifică, alcătuesc elementele *Definiţiunii Logice* (Vezi).

GENERAL. — Ceea ce aparţine ca înţeles unui gen şi astfel poate fi atribuit tuturor speţelor acelui gen. — Opusul lui este *Singular,* sau *Individual,* sau *Special.*

1. *General* nu trebue confundat cu *Universal,* al cărui opus este *Particular.* Cu termenii: general şi singular se denumesc Noţiunile, iar cu: universal şi particular se denumesc Judecăţile. — (Vezi Judecăţi Universale şi Particulare).

GENERALIZAREA. — Operaţie a Gândirii, prin care se formează cunoştinţe *generale* din cunoştinţe *singulare,* atribuind însuşirile aflate prin Abstracţiune ca fiind comune fenomenelor dintr'un gen, oricărui fenomen care a făcut, face, sau va face parte din acel gen. — (Vezi *Abstracţia).*

1. Generalizarea este Operaţia *asocierii* cunoştinţelor şi se con-

diţionează cu Abstracţia (operaţia *disocierii*).

2. Generalizarea este *logică*, numai când nu se introduc în gen fenomene străine, aparţinând altui gen.

3. Generalizarea dela singular la general se întinde: dela mai puţin general la mai mult general, dela genuri cu sferă mică şi conţinut bogat la genuri cu sferă mare şi conţinut sărac. (Vezi *Conţinut* şi *Sferă*).

GENERAŢIE. — A. *In Psihologie şi Logică.* Definiţia prin *Generaţie*, este aceea prin care se evidenţiază *naşterea* fenomenelor sufleteşti şi a elementelor gândirii logice.

B. *In Sociologia Familiei şi în Ştiinţa Juridică*, la stabilirea filiaţiunii şi a rudeniei persoanelor fizice. Grad de naştere succesivă din acelaş autor comun. Rudeniei de sânge *directă*, din tată în fiu, i se stabilesc gradele prin numărul generaţiilor succesive, fie ascendente, fie descendente; iar rudeniei *indirecte* i se stabilesc gradele prin numărul generaţiunilor ascendente (dela persoana căreia i se caută gradul rudeniei la autorul comun ei şi celorlalte persoane cu care se caută rudenia), adăogat la numărul generaţiilor descendente (dela autorul comun la persoanele cu care se caută rudenia).

C. *In Psihologia Diferenţială.* Totalitatea indivizilor care au cam aceeaşi vârstă. — Durata medie a unei generaţiuni este socotită deobiceiu treizeci de ani.

D. *In Sociologia Filosofică.* „Teoria Generaţiunilor", elaborată de *Lorenz*, afirmă că activităţile sociale (juridice, politice, economice şi culturale), concretizate în instituţiile lor respective, durează atât cât durează o generaţie, schimbându-se apoi cu generaţiile succesive.

GENERAŢIE SPONTANĂ. — *In Filosofia Biologică.* Teorie care afirmă *naşterea* în mod spontan a celor mai simple speţe de vieţuitoare din materia organică şi neorganică — considerate identice în alcătuirea lor de bază — care speţe, prin evoluţie, s'au transformat în numeroase alte speţe dispărute şi actuale. — (Vezi *Evoluţionism Biologic*).

1. Incă din antichitate (*Aristotel* şi *Pliniu*) s'a afirmat generaţia spontană a vieţuitoarelor din materia neorganică, considerată însă de mulţi ca o „generaţie echivocă". *Pasteur* la 1862 a descoperit *microbii*, fapt care a servit lui *Haeckel* să elaboreze Teoria Generaţiei Spontane la 1866 — sprijinită în special pe Teoria Transformismului, elaborată de *Lamark* şi pe Teoria Descendenţii Speciilor, elaborată de *Darwin*. (Vezi aceşti termeni).

GENERIC. — Inţelesul de însuşiri comune ale unui gen, aparţinând tuturor fenomenelor din acel gen. — Opusul Genericului este *Specific*. (Vezi).

GENETIC. — Ceea ce se referă la producerea (naşterea) unei serii de forme succesive, prezentate de o existenţă oarecare: materială sau sufletească. — (Vezi *Geneză*).

1. *Logica Genetică*, aceea care cercetează elementele gândirii

(noţiunile, judecăţile, şi raţionamentele) cum se produc şi se manifestă.

2. *Psihologia Genetică* cercetează fenomenele sufleteşti (intelectuale afective şi voluntare) în desfăşurarea producerii lor succesive.

3. *Clasificarea Genetică* orânduieşte cunoştinţele dela cele mai puţin generale la cele mai generale după ordinea producerii lor — sau după cauzele explicative ale producerii lor, când se face o Clasificare genetică explicativă.

4. *Metoda Genetică.* In Metodologia clasificării ştiinţelor: Orânduirea ştiinţelor după ordinea naşterii obiectelor lor. In Pedagogie: Tratarea obiectelor de învăţământ şi a cuprinsului lor după ordinea în care natura le-a produs şi după ordinea în care gândirea le-a cercetat şi explicat. Metoda genetică poate fi şi *descriptivă* şi *explicativă.*

GENEZĂ. — A. Producere sau Devenire — în înţelesul dat de *Aristotel.*

B. Creaţiune a tot ce există, ca voinţă a lui Dumnezeu — în înţelesul dat de Biblie şi Filosofia Creştină.

C. *Inţeles general.* Seria de forme succesive ce prezintă o existenţă oarecare, materială sau psihică, considerate în raportul lor cu împrejurările care le-au dat naştere.

1. Geneza nu trebue confundată cu *Origina;* deoarece, geneza ca serie presupune existenţa unui punct de plecare al seriei, care este chiar Origina.

2. Deasemenea, geneza nu implică şi explicaţia cauzală a formelor succesive ale seriei; de aceea, se deosebeşte Geneza *descriptivă* de acea *explicativă.*

GENIU. — A. *Inţeles antic.* „*Genius*" — divinitate care prezidează naşterea oamenilor.

B. *In Psihologie.* Cel mai înalt grad de *Inteligenţă,* (Vezi) capabilă de creaţiuni originale excepţionale, calitativ şi cantitativ, în toate domeniile Culturii. — *Talentul* este inferior Geniului, deoarece are mai mult valoare de receptivitate decât de originalitate şi manifestarea lui este într'un singur domeniu al Culturii.

1. Termenul a fost şi este licenţios întrebuinţat în felurite înţelesuri, astfel: Geniul războiului — Geniul afacerilor — Geniul limbii latine, etc., ba chiar se întrebuinţează negativ de valoare, ex: Geniul răului, Geniul minciunii, etc.

GEOCENTRISM. — *In Astronomie.* Teoria lui *Ptolomeu,* care afirmă că pământul *(Geo)* este fixat imobil în centrul Universului — iar toate celelalte astre se învârtesc împrejurul lui.

A fost înlocuită prin Teoria Heliocentrică (Vezi) fixată de *Copernic* şi *Galileu.*

GEODEZIA. — *In Matematică.* Aplicarea la măsurătorile Pământului a calculelor de cantităţi determinate (aritmetice) sau nedeterminate (algebrice). Vezi Matematica.

GEOGRAFIA. — Ştiinţă fizică şi socială, al cărui obiect îl formează regiunile suprafeţei Pământului la epoci determinate, cercetate în multiple manifestări:

fizic (relief-ape), atmosferic, climateric, biologic (botanic — zoologic) şi sociologic (economic — juridic — politic — cultural).

GEOGRAFIE CEREASCĂ. — Speţă a Astronomiei, al cărui obiect este determinarea poziţiunilor stelelor fixe.

GEOLOGIE. — Ştiinţă fizică, al cărui obiect este *pământul*, cercetate numai în structura scoarţei lui, genetic, în natura, origina şi transformările suferite în timp sub influenţa agenţilor fizico-chimici — indiferent dacă şi fiinţele au avut rolul lor în aceste transformări.

GEOMETRIE. — Ştiinţă abstractă şi demonstrativă, speţă a ştiinţelor Matematice, al cărui obiect îl formează: *figurile* (linia şi punctul), mărimile şi poziţiunile lor în spaţiu. Feluri: Geometrie Plană şi Geometrie în Spaţiu, numită şi *Stereometrie*, care este o aplicare a Geometriei Plane.

GEOTROPISM. — *In Biologie.* Însuşirea unor organisme vegetale de a se orienta şi desvolta după direcţia gravitaţiei pământului. — (Vezi, *Tropism*).

1. *Getropism pozitiv* este desvoltarea în privinţa rădăcinilor pivotate (înfipte ca un ţăruş, în pământ), fasciculate, tuberculate; iar cele cu rădăcini ieşite din pământ (adventate) şi cu tulpini desvoltate în sus, în sens opus gravitaţiei, au însuşirea de *Geotropism negat.v.*

GLANDE ENDOCRINE. — (Vezi, *Endocrine*).

GNOMICĂ. — Exprimarea înţelepciunii antice în reguli de conduită morală (Sentinţe morale) chiar şi'n versuri. (Ex: Poezia Gnomică: *Solon — Teogonis*, etc). — Termenul a fost întrebuinţat la origină ca denumire pentru învăţăturile celor şapte înţelepţi ai Greciei.

GNOSĂ. — Cunoştinţă bazată pe raţiune (ştiinţă). Termenul se găseşte în Noul Testament, întrebuinţat de *Sft. Paul*, cu înţelesul de calitate a creştinului de a-şi de seama de superioritatea credinţei lui faţă de acea a păgânilor.

GNOSEOLOGIE. — Altă denumire dată de *Baumgarten* Problemei Cunoaşterii (Vezi).

A. O altă denumire este şi *Epistemologie*, căreia *Baldwin* îi atribue înţelesul general de „cercetarea originii, naturii şi limitii cunoaşterii" — deosebind-o de *Gnoseologie*, care are ca obiect „analiza sistematică a conceptelor întrebuinţate de gândire pentru a interpreta Universul".

B. Pentru *Lalande*, Epistemologia are ca obiect „studiul ştiinţelor considerate ca realităţi, care se: observă, descrie şi analizează". Deci, un studiu aposterioric al: conceptelor, principiilor şi ipotezelor ştiinţelor, ca o Filosofie a Ştiinţelor. — Gneseologia, din contră, are ca obiect „analiza raţională a Cunoaşterii înseşi, studiată aprioric în sensul criticismului Kantian, ca posibilă numai pentru existenţa de manifestare (fenomene) — nu şi pentru existenţa în sine (numen)".

GNOSTICISM. — Metodă, întrebuinţată de unii Filosofi Creştini

din primele două secole ai Creştinismului, pentru a împăca toate religiunile şi a explica marele taine: Incarnarea — Naşterea — Restignirea — Invierea — Sfânta Treime, etc., prin mijlocul raţionalismului Ideilor lui *Platon* şi *Aristotel,* ca şi prin cunoştinţe secrete (esoterice), necunoscute decât de iniţiaţi. (Vezi şi *Cabală*).

GRAFICĂ Metoda. — Metodă demonstrativă Experimentală şi de Observaţie Externă, prin care se arată *vizual* rezultatele unor cercetări orânduite metodic; de obiceiu, într'un sistem de coordonate dreptunghiulare (abscisă şi ordonată) cu: puncte, linii, curbe, litere sau numere şi figuri.

1. *In Psihologia Experimentală.* rezultatele cercetărilor făcute asupra fenomenelor sufleteşti diferite se arată vizual prin grafice speciale, numite: *Curba lui Gaus* şi *Ogiva lui Galton.* (Vezi).

GRAFOLOGIE. — Ştiinţă şi metodă, care se vrea ştiinţifică, al cărui obiect este scrisul personal în alcătuirea lui: forma literilor cu liniile şi unghiurile lor, grosimea, poziţia, legătura între litere, spaţiul dintre ele, etc. Aceste însuşiri ale scrisului sunt caracterologice pentru o persoană şi sunt considerate ca exteriorizări ale Temperamentului şi Caracterului individual.

GRAMATICĂ. — Ştiinţă socială, speţă a Linguisticei, al cărei obiect îl formează legătura comporativă a cuvintelor pentru a formula o vorbire corectă.

Gramatica este *forma* Limbii — şi nu trebue confundată cu *fondul* ei, care este însăşi Vocabularul, vorbirea, cuvintele.

Gramatica cuprinde ca speţe: Fonetica — Morfologia — Sintaxa şi Lexicul (Vocabularul).

1. *Gramatica Comparată.* Studiul comparativ al Limbilor — nu al cuvintelor — din punct de vedere gramatical.

2. *Filologia.* Studiul comparativ al cuvintelor: etimologic (genetic) şi istoric.

3. *Etimologia.* Studiul originii şi transformărilor cuvintelor în timp.

4. *Fonetica.* Studiul sunetelor cuvintelor.

5. *Sintaxa* şi *Ortografia.* Studiul alcătuirii gândirii exprimate.

6. *Morfologia.* Studiul alcătuirii şi flexiunii cuvintelor.

7. *Gramatica Generală.* Studiul regulilor gramaticale în genere, cărora orice Limbă trebue să se supună, deoarece ele sunt însăşi regulele gândirii. — De aci, strânsa legătură între Psihologie, Logică şi Gramatică. (Vezi mai jos).

8. Toate cele de mai sus şi *Lexicul* (vocabularul) sunt speţe ale *Linguisticei.*

GRAMATICA şi LOGICA. — Gramatica este exprimarea gândirii logice şi psihologice — iar gândirea nu este exprimare.

1. *Limbajul* este determinat de nevoile psihologice — sociale ale celui care se exprimă şi ale aceluia căruia i se adresează — nu numai de regulele gândirii logice.

Logică însă, are între alte scopuri şi pe acela de a cerceta exprimarea verbală a gândirii, ca ea să se facă cât mai corect. cât mai identic cu gândirea raţională — fără ca prin aceasta să se confunde Gramatica, care este *exprimare,* de natura concretă,

materială, cu Logica care este *gândire*, de natură abstractă, sufletească.

2. *Logica* — nu este Gramatică, iar elementele Logicei: Noţiunile — nu sunt cuvenite, Judecăţile — nu sunt propoziţiuni şi Raţionamentele — nu sunt fraze.

3. *Noţiunile* sunt înţelesuri ale grupelor de fenomene, pe când Cuvintele exprimă şi un singur fenomen sau o singură însuşire a unui fenomen.

4. *Judecăţile* au necesar Subiect şi Predicat, pe când Propoziţiunile pot fi fără S. şi P.

5. *Raţionamentele* au necesar trei Judecăţi (două premise şi concluzie), pe când exprimarea lor se face în genere numai prin două propoziţiuni (o premisă şi concluzia = *Entimema*).

6. *O Judecată Condiţională ipotetică dijunctivă* — deşi are un singur Subiect şi un singur Predicat între care se urmăreşte a se face legătura înţelesurilor lor — se exprimă totuşi prin două propoziţiuni, fiecare cu S şi P său.

7. *Judecăţi Categorice* se exprimă prin două propoziţiuni Problematice.

8. *Judecăţi Afirmative* se exprimă prin prop. Negative şi invers — ca şi prin propoziţiuni cu dublă negaţie.

9. *Jud. Negative* se exprimă prin prop. Afirmative cu predicat negativ şi invers.

10. *Subiectele şi Predicatele* Judecăţilor nu corespund celor ale propoziţiunilor.

11. *Verbul* de legătură între S şi P. judecăţii (Cópula) nu este acelaşi cu cel al propoziţiunii.

12. Sunt Judecăţi care se exprimă prin propoz. Desvoltate, în care sunt substantive urmate de adjective şi verbe urmate de adverbe — însă, din punct de vedere logic, există tot numai un singur subiect şi predicat şi ca atare o singură judecată. Noţiunile care întovărăşesc S. şi P. judecăţii servesc numai a preciza, prin determinare, înţelesul acestora.

13. Verbul ajutător „a fi", la indicativ „este" — în Judecată, formează şi singur predicatul logic. (Ex: Nevinovăţia invocată este o invenţie). Subiectul (nevinovăţie) este negat cu predicatul (este o invenţie). — Alteori, cu deosebire în limbajul copiilor, judecăţile lor nici nu exprimă pe „este". (Ex: Cal frumos. Om bun, etc).

14. Prin aşa numite „verbe impersonale" se exprimă judecăţi logice cu S. şi P. logic. (Ex: Ninge!).

15. Sunt Judecăţi care se exprimă chiar printr'un s'ngur substantiv. (Ex: Hoţii! Foc!), sau numai interjecţii, semne, simboluri, gesturi, etc. — deoarece *Judecata este spiritualitatea de gândire* — nu materialitatea exprimării.

16. Aşa numitele „propoziţiuni ordinative, imperative" (Ex: Du-te! Vino!), sau „apelative" (Ex: Fereşte-te!) sau „optative" (Ex: Dă-mi!) şi mai cu deosebire acelea „interogative" (Ex: Ce faci? Unde eşti?), acelea care au nevoe de Subiect pentru predicatul dat, sau viceversa (Ex: Ce este sufletul?) şi acelea care cer numai răspunsul monosilabic: da sau nu — toate aceste feluri de Propoziţiuni nu sunt Judecăţi. deoarece sunt lipsite de adeziunea gândirii, numită *Aserţiune* — care este element indispensabil Judecăţii ca şi Subiectul, Predicatul şi Cópula. — (Vezi aceşti termeni).

GRAŢIE. — A. *In Teologie.* Favoare acordată de Dumnezeu Omului, pentru a se ridica până la spiritualitatea de esenţă divină, până a deveni chiar „fiu al Tatălui Ceresc", cu toată căderea lui în păcatul originar.

B. *In Drept.* Ertare, în totul sau în parte, a unei pedepse. Acest drept îl are numai Şeful Statului ca o *prerogativă* în Puterea Judecătorească.

C. *In Estetică.* Insuşiri de forme şi atitudini ale mişcării corpului omenesc — în special: ritm şi proporţii armonioase — ca expresiuni ale Frumosului. *Bergson:* „In faţa Graţiei simţim un fel de abandon, ca o condescendenţă".

GUSTATIVE Sensaţiuni. — *In Psihologie.* Cunoştinţe de însuşiri de gust: dulce, acru, sărat, ardeiat, piperat, amar, etc., ale fenomenelor.

1. Aparatul sensorial respectiv este alcătuit din corpuscule de celule nervoase, numite *papile*, răspândite pe suprafaţa limbii şi'n legătură cu nervii respectivi — care vor duce vibraţiile de gust, prinse de papile, la centrii nervoşi — unde se vor transforma în sensaţiuni respective (cunoştinţe de dulce, acru, etc).

2. Sens. Gustative sunt succesive sau simultane cu Sens. Olfactive. (Vezi).

H

HALUCINAŢIE. — *In Psihologie.* Cunoştinţă falşă despre obiecte — deoarece exteriorizându-se, se constată că nu există nici obiectul nici însuşirile sale considerate existente.

Halucinaţia împreună cu: Iluzia — Visul — Nebunia sunt denumite cunoştinţe anormale (patologice), deoarece este *anormală* interpretarea vibraţiilor fenomenelor prinse de simţuri şi aduse centrilor nervoşi pentru prelucrare în cunoştinţe.

Cunoaşterea acestor vibraţii este *normală*, numai când cunoştinţele rezultate corespund naturii şi însuşirilor fenomenelor existente în afara sufletului dela care pornesc vibraţiile.

Cunoştinţele anormale nu pot fi rectificate în normale de către gândirea celui care le are — chiar dacă li s'a constatat şi explicat cauza, deoarece această cauză se află în chiar organizarea simţurilor a materiei nervoase sau a glandelor endocrine.

(Vezi: *Iluzie — Vise — Nebunie — Eroare).*

HELIOCENTRIC. — *In Astronomie.* Teorie fixată de *Copernic* şi *Galileu*, prin care se afirmă că Soarele (Helios) este centrul sistemului planetar — iar Pământul (Gea) nu este decât o planetă (corp desprins din soare), care se învârteşte şi'mprejurul lui însăşi (mişcare de rotaţie) şi'mprejurul soarelui din care s'a desprins (mişcare de revoluţie).

Heliocentrismul răstoarnă Geocentrismul afirmat de *Ptolomeu.* (Vezi *Geocentric).*

HIBRID. — *In Biologie.* Vieţuitor, animal sau plantă, născut din împreunarea sexuală a indivizilor de *speţe* diferite.

Hibrizii sunt deobiceiu sterili, neproductivi — spre deosebire de *Metişi* (născuţii din indivizi de *rase* diferite).

HIDROLOGIE. — Ştiinţă fizică, al cărei obiect este apa, cu toate

manifestările ei. — O speță a ei este *Apometria* (Vezi).

HILOZOISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Teorie care afirmă, că Universul este alcătuit numai din materie cu vieață — fie că materia are vieață prin ea însești, fie că are vieață prin faptul că participă la acțiunea unui suflet al Universului.

1. La începutul Filosofiei Antice se afirma un Materialism neclar — deoarece se concepeau ca având vieață primele elemente materiale, la care se reducea tot Universul: apa *(Thales)*, aerul *(Anaximene)*, focul *(Heraclit)*, toate acestea la un loc *(Empedocle)*, atomul *(Leucip — Democrit — Epicur)*.

2. Iar primii Filosofi Creștini afirmau un Spiritualism de asemenea neclar — deoarece era conceput Sufletul ca o materie mai subtilă, ca un *suflu* care animă corpul omului. *(Tertulian)*.

3. Chiar Filosofia Materialistă din evul mediu, care-și întemeiază explicarea Universului pe *evoluție* (transformări lente ale materiei), nu admitea nici ea existența independentă a sufletului de corp, deoarece consideră sufletul ca o derivație *(epifenomen)* al materiei nervoase.

4. Astfel, Hilozoismul este mai mult o Teorie Dualistă Cosmologică — deoarece admite și existența materiei și a sufletului.

5. Termenul de Hilozoism este întrebuințat de *Kant;* însă prima oară s'a întrebuințat de *Cudworth* ca denumire Fizicei, cum fusese concepută de Filosofii Stoici.

HIPER.... — *Prefix* — pentru compunerea multor termeni în filosofia contimporană și mai cu deosebire în Psihologia Patologică — cu înțelesurile: a) ceea ce este *deasupra* normalei (Hiperstezie — Hipermnezie) sau b) ceea ce este *dincolo* sau *în afară* de anumită formă păstrând însă aceleași însușiri importante ale acelei forme. (Hiperspațiu — Hiperorganic — Hipergeometric), sau c) în sens prejorativ, pentru a evidenția un *exces* (Hipercritică — Hipertrofia Eului).

HIPERACUZIE. — *In Psiho-Patologie.* Hiperstezia *văzului.* — (Vezi *Hiper* și *Anestezie).*

HIPERHEMIE. — *In Biologia Patologică.* Acumularea unei foarte mari cantități de sânge într'un organ. — Opus este *Hipohemie.*

HIPERESTEZIE. — *In Psihologie.* Sensibilitatea anormal de mare a unui organ, privitor la intensitatea organelor de simț în prinderea vibrațiilor.

HIPEROSMIE. — *In Psihologie.* Hiperestezia mirosului (Vezi: *Hiper* și *Anestezie).*

HIPERSPATIU. — (Vezi: *Metageometrism* și *Parametrie).*

HIPERTENSIUNE. — *In Biologia Patologică.* Circulația sângelui și mișcările inimii anormal de repezi. — Opus *Hipotensiune.*

HIPNOTISM. — (Vezi: *Sugestie* și *Somnambulism).*

HIPO.... — *Prefix* — pentru compunerea multor termeni în Filosofia Contimporană și mai cu deosebire în Psihologia Patologică — cu înțelesul de ceeace este

sub normal. — Opus este *Hiper.* (Vezi).

HIPOCONDRIE. — *In Psiho-Patologie.* Boală sufletească manifestată prin depresiune morală şi manii diferite, însă fără delir.

HIPOSTAZĂ. — A. Termen întrebuinţat de *Plotin* şi Filosofii Creştini cu înţelesul de *substanţă divină.* — „Christos, Fiul lui Dumnezeu este hipostaza Tatălui".

B. *In Filosofia Generală.* Substanţă ca realitate şi Principiu prim al oricărei Existenţe.

C. *In înţeles general* are sensul prejorativ de Abstracţiune falşă şi totuşi considerată realitate şi adevăr.

HISTOLOGIE. — Speţă a Ştiinţei Fiziologia, al cărui obiect este *structura ţesuturilor vii.* O altă denumire este Anatomia Microscopică.

HUMANISM. — Sau Umanism. (Vezi, *Pragmatism).*

I

I. — *In Logică.* Simbol al Judecăţii Afirmative Particulare (Predicatul afirmă numai o parte din Subiect). Ex: Numai o parte din vieţuitoare sunt animale.

IDEAL. — A. *Înţeles general.* Ceea ce este perfect ca satisfacţie intelectuală, afectivă sau morală — model şi scop pentru: gândire, afecţiune şi faptă.

B. *In Filosofia Cunoaşterii.* Adevăr existent în idee — indiferent de realitatea concretă — de natură abstractă deci, concept al gândirii.

C. *In Morală.* Înţeles de Entelehie (vezi). Este perfecţiunea scopului. Când acesta nu se poate realiza în întregime niciodată, atunci Ideal are înţelesul de limită de sus a realizării lui.

IDEALISM. — Termen cu întrebuinţare foarte felurită în teoriile care fac din Idee fundamentul lor. Ideea este concepută ca: Suflet — Conştiinţă — Subiectul care gândeşte — Eu — Raţiune — Abstracţiune — Absolut — Noţiune — Conceput, etc.; într'un cuvânt general, *Gândire* şi aceasta este existenţa din care derivă toate existenţele Universului. Opusă este *Teoria Realismului.* (Vezi).

1. *In Problema Cunoaşterii.* Idealismul afirmă: gândirea cu toate cunoştinţele ei posibile nu se cunoaşte decât pe sine însăşi. — *Descartes* — *Malebranche* — *Leibnitz* afirmă că existenţa realităţilor corespunzătoare cunoştinţelor este garantată fie de Raţiunea Divină, fie de Armonia Prestabilită.

2. Idealismul este opus Realismului, cu remarca ce facem că Teoria Ideilor *(Platon)* este considerată realism (nu idealism), deoarece se afirmă că singura realitate este Ideea.

3. *Idealismul Subiectiv* afirmă că înseşi Principiile Raţiunii Pure ale Cunoaşterii, prin care se poate cunoaşte existenţa de manifestare

a Universului (fenomenele) — nu sunt decât „forme" ale sufletului, care nu depind de realitatea fenomenelor cunoscute, întrucât acestea nu sunt altceva decât propria noastră gândire. *(Kant).*

4. *Idealismul Metafizic* fixat de *Berkeley*, numit Solipsism, afirmă că realitatea existenţii Universului stă în faptul de a putea fi gândită; deoarece singura realitate ca Substanţă primă ontologică este numai Gândirea.

5. *Idealismul Absolut* din Teoriile Postkantiene *(Fichte — Schell ng — Hegel)* — deşi nu admite o existenţă în sine alături de o existenţă de manifestare — — totuşi afirmă deosebirea dintre: ideal şi real — subiect şi obiect — eu şi non-eu — absolut şi relativ, însă mai afirmă că aceste contradicţii (Antinomii — vezi) sunt contopite în unitatea aceleaşi substanţe, care este Absolutul — gândire deasupra gândirii individuale, ca o gândire supraomenească, care face să existe Universul.

6. *Idealismul Critic* nu neagă cu totul realitatea Universului, ci numai o face dependentă de formele de cunoaştere ale gândirii. *(Schopenhauer).*

7. *Idealismul Istoric-Economic* afirmă că cea mai ideală activitate economică (producţia — distribuţia — circulaţia şi consumaţia bunurilor) se realizează prin culturalizarea socială, ca o educaţie integrală a sufletului *(Hegel).* — Opus este Teoria Determinismului Material Economic. *(Karl Marx).*

8. *Idealismul Estetic* afirmă că scopul artei este să creeze o realitate fictivă care satisface mai mult ideea de frumos cerută de suflet, decât o artă care imită sau copiază realitatea.

9. In general, Idealismul este teoria care reduce obiectul Cunoaşterii la subiectul cunoaşterii: Universul nu este altceva decât propria gândire a celui care-l cunoaşte. (Vezi şi lămuririle de sub *Realism* şi *Spiritualism).*

IDEAŢIE. — Funcţiunea naturală a gândirii de a produce Idei şi legături între ele.

IDEE. — A. *In Psihologie.* Cunoştinţa despre o clasă de fenomene comune, care au aceleaşi însuşiri caracteristice, formată din: a) Observarea fenomenelor din clasă, spre a le cunoaşte însuşirile alcătuitoare; b) Comparaţia cunoştinţelor însuşirilor constatate prin Observaţie; c) Abstracţia însuşirilor necomune aflate prin Comparaţie şi d) Generalizarea, atribuirea însuşirilor comune (aflate prin Comparaţie) tuturor fenomenelor din clasă, ca înţeles de calitate *(Conţinut),* care va fi deci raportat la tot numărul de fenomene cuprins în acea clasă *(Sferă).*

B. *In Logică.* Formă, sau element al Gândirii raţionale, constituind Subiectul sau Predicatul oricărei gândiri din comparaţia cărora rezultă Judecăţi şi Raţionamente făcute conform Formelor Prime ale Raţiunii, numite Principii şi anume: Identitatea — Contrarietatea — Terţiul Exclus — Raţiunea Suficientă şi Valorificarea. — Ideea se mai numeşte *Noţiune* sau *Concept.*

C. *In vorbirea curentă.* Idee are înţelesul de Proect urmărit a se realiza. (Ex: Am o idee.); ca şi înţelesul de Opiniune (Ex: Ideea mea este....).

D. *In Teoriile Filosofice* are înţelesuri felurite.

1. Teoria Idealistă *Platoniciană* atribue Ideilor, (scrise totdeauna cu litera iniţială mare), înţelesul de existenţe spirituale, inteligibile, eterne, perfecte- forme şi modele după care sunt făcute toate existenţele sensibile, corporale trecătoare şi imperfecte. — De aci, existenţa a două Lumi: *Lumea Ideilor* şi *Lumea Sensibilă*, în care Ideile sunt orânduite dela cele mai puţin generale la cât mai generale, care cuprind în alcătuirea lor unitară pe cele subordonate — astfel că *Ideea Supremă* este plină de înţelesurile tuturor Ideilor pe care le cuprinde — este însuşi Perfecţiunea.

2. Teoria Empiristă a lui *Locke* întrebuinţează termenul de *Idei sensibile*, formate din sensaţii (Percepţii) şi termenul de *Idei de reflexiune* formate prin intervenţia gândirei comparative.

3. Teoria Criticismului *Kantian* întrebuinţează termenul de *Idei pure*, transcendentale, apriorice, înnăscute.

4. *Idei — Fixe*, cu înţelesul de idei care stăruesc să rămână în conştient permanentizându-se şi dând naştere la felurite boli sufleteşti: manii — obsesii — halucinaţii — delir etc.

5. *Idei — Forţe*, termen întrebuinţat de *Fouillée*, cu înţelesul de idei care au influenţă puternică asupra altora, denumite *Idei reflecte* (umbre), deoarece acestea n'au influenţă asupra altor idei.

6. *Idei — Imagine*, concepute de *Democrit* ca fiind alcătuite din emanaţiunile de: culoare, sunet şi miros ale corpurilor prinse de simţuri. Această Concepţiune stă la baza Teoriei Emisiunii Luminii, a lui *Newton* şi azi la baza Teoriei Vibraţiilor, valabilă pentru toate însuşirile fenomenelor energiei.

7. *Idei — Reprezentative*, cărora *Descartes* le dă înţelesul de idei mijlocitoare între spiritul care cunoaşte şi obiectul cunoscut, având şi însuşiri de ale spiritului şi de ale obiectului prin reprezentările lui.

8. *Idei Adventice, Factice, Innăscute, Adecuate* (Vezi aceşti termeni).

9. In general, se poate spune că s'au dat în Filosofie termenului Idee înţelesurile de: Senzaţie — Percepţie — Reprezentare — Noţiune — Judecată — de Intelect în genere şi de Voinţă, iar *Jouffroy* afirmă că „Ideile sunt fantome, care nasc în noi ca urmări a Percepţiilor". (Vezi *Idoli*).

IDENTITAŢII Principiul. — *In Logică*. Unul din cele cinci principii ale raţiunii, care se exprimă astfel: „Ceea ce este, este — şi ceea ce nu este, nu este. A = A". Fără acest principiu nu există posibilitatea de a stabili Adevărul şi de a-l deosebi de Eroare, deoarece nu există nici o Judecată logică posibilă, nici Raţionament, nici o Gândire logică. — (Vezi *Adevăr* şi *Eroare*).

1. Orice cunoştinţă are un înţeles propriu numai ei, identic cu însuşi cunoştinţă şi fixat, în măsura în care este posibilă cunoştinţa. Dacă, odată cu progresul calitativ şi cantitativ al cercetărilor în timp, se modifică înţelesul unei cunoştinţe şi se fixează ca atare, atunci acest înţeles trebue întrebuinţat *identic* în toate actele de comparaţie ale gândirii cu alte asemenea înţelesuri ale altor cunoştinţe.

2. Înţelesul unei cunoştinţe despre ceva este rezultatul gândirii comparative dintre o cunoştinţă şi o altă cunoştinţă, dintre un înţeles şi un alt înţeles. — *Kant* a fixat patru însuşiri ale înţelesului cunoştinţei asupra

fenomenelor: calitatea — relaţia — modalitatea şi cantitatea numite Categorii (vezi). Acestea alcătuesc cele două elemente ale Noţiunii (Ideii sau Conceptului): Conţinutul şi Sfera (vezi), necesar existente ca înţeles al orcărei noţiuni, acelaşi şi identic pentru toţi câţi întrebuinţează noţiunea respectivă. Numai astfel comparaţiile, care se vor stabili direct şi indirect între noţiunile Subiect şi Predicat ale gândirii, vor fi valabile logic sub denumirea de: Judecăţi şi Raţionamente. Ştiinţa îşi construeşte edificiul său pe Noţiuni, porneşte dela ele şi ajunge la ele; de aceea, înţelesurile de Conţinut şi Sferă ale noţiunilor trebue să fie identice în întrebuinţarea care li se dă.

3. Princip. Identităţii dirijează gândirea logică dintre înţelesurile cunoştinţelor fixând în special Judecăţi Afirmative (vezi), deoarece împreună cu celelalte Principii ale Raţiunii sunt numai forme ale raţiunii aplicabile oricărui înţeles ca material, ca *fond* al gândirii. Dacă acest fond se poate schimba în timp, forma raţiunii (alcătuită din principiile: Identitatea — Contrarietatea — Terţiul Exclus — Raţiunea Suficientă şi Valorificarea) nu se poate schimba, deoarece principiile ei sunt: ideale — perfecte — necesare — pure — apriorice — universale şi normative (Vezi aceşti termeni).

IDENTIC. — A. Insuşirea unei existenţe de a rămâne aceiaşi, oricare modificări i s'ar aduce. (Identitatea Sufletului — Identitatea Existenţei, etc.).

B. Două existenţe sunt identice, când au aceiaşi existenţă *în sine* ca substanţă, cu toată deosebirea dintre însuşirile lor de *manifestare*. (Vezi Idealismul Absolut post Kantian: *Hegel — Schelling — Fichte*). De aci rezultă, că în existenţa de manifestare între fenomene nu există identitate (conform Princip. Identităţii Vezi).

1. *In Matematică.* Identitatea este o egalitate, fie că îi sunt exprimaţi termenii (ex: 2+2=4), fie că valoarea lor este neexprimată (ex: n (a+b) = an+bn); mai cu deosebire în ecuaţia algebrică, unde cei doui termeni ai ei nu sunt egali decât pentru o anumită valoare exprimată, care se atribue simbolurilor cantităţilor de valoare.

„IDENTICE" Noţiuni. — A. Nu sunt posibile în gândirea logică, conform Pr. Identităţii (Vezi), care nu îngăduie atribuirea unui înţeles de conţinut şi sferă decât numai unei singure noţiuni.

B. Manualele de Logică consideră „noţiuni identice ca sferă" pe acelea al căror număr de fenomene cuprins într'o noţiune este identic cu numărul de fenomene existent în cealălaltă; — fapt imposibil logic, deoarece o sferă (ca şi conţinutul respectiv fără de care nu poate exista) nu poate fi atribuită decât numai unei singure noţiuni, conform Pr. Identităţii.

Cuvintele întrebuinţate pentru a exprima un acelaşi înţeles de conţinut şi sferă sunt considerate eronat „noţiuni identice" — când în realitate cuvintele sunt identice, numite gramatical: Sinonime.

IDEOLOGIE. — A. *Speţă a Psihologiei,* al cărui obiect este: Studiul originii şi legilor formării ideilor.

B. *Sociologie Ideologică,* aceea care face analiza ideilor din activităţile sociale, nu pe aceea a faptelor materiale. — Termenul se află întrebuinţat de *K. Marx,* ca opus faptelor economice materiale, în teoria sa cunoscută sub numele de: Materialismul Economic. (Vezi).

IDEOMOTOR. — Termen sinonim cu *Idei — Forţe* (Vezi).

IDIOPATICĂ. — *In Patologie* Stare anormală a organelor într'o boală oarecare; stare care prin ea însesi constitue o boală deosebită de aceea cu care se manifestă împreună.

IDIOSINCRAZIE. — A. *Inţeles etimologic.* Totalitatea însuşirilor sufleteşti care alcătuesc Temperamentul şi Caracterul.

B. *In Psiho-Patologie.* Repulsie afectivă neplăcută şi chiar dureroasă pentru anumite vibraţii prinse de simţuri: vizuale, auditive, olfactive, etc.; — un fel de Sensaţii iluzionate, neconforme vibraţiilor. — Idiosincrazia poate fi şi pentru anumite obiecte şi cunoaşterea lor, ca Percepţii iluzionate.

IDIOT. — A. *Filosofia Stoică* numea astfel pe acei care nu erau iubitori de înţelepciune (filosofi).

B. *Psihologia,* în special aceea Medicală, consideră idioţenia ca pe o boală şi organică şi sufletească: a) *Organic.* oprirea desvoltării normale a corpului în genere: capul mic (microcefal); cantitatea şi calitatea materiei nervoase cerebrale în special şi secreţiunile glandelor endocrine reduse; apoi, diferite infirmităţi: vizuale (cecitate — strabism, etc), auditive (surditate), bâlbâială, guşă, paralizie (hemiplegie), etc. — b) *Sufleteşte,* în special ca însuşiri intelectuale: lipsit de atenţie şi de înţelegerea fenomenelor, chiar acelora materiale ce li se prezintă simţurilor, — ceea ce face pe *Binet* şi *Simon* să asemene pe idioţi cu animalele, cu intelectualitatea copilului de 2 ani. Ei nu pot comunica cu oamenii normali. Ca afectivitate sunt ataşabili, recunoscători, miloşi, deci emotivi; iar ca voinţă sunt sedentari, fără reacţiune şi timizi.

IDIOTISME. — *In Linguistică.* Insuşirea cuvintelor care n'au nici o explicaţie valabilă pentru a fi admise în Limba în care au apărut.

IDIOTISM MORAL. — *In Psihologie.* Absenţa totală (Atrofie) a sentimentelor a'truiste, considerate ca necesar existente în sufletele normale. Şi, fiindcă termenul Moral este uneori luat şi cu înţelesul de Social-sufleteşte în genere, idiotismul moral are şi înţelesul de Atrofie a sentimentelor sociale — culturale: estetice, religioase, morale, ştiinţifice şi naţionale. — *Ribot* denumeşte această stare: *Cecitate morală.*

IDOLATRIE. — *In Religie* Formă primitivă de credinţă religioasă — ca

speţă a Naturismului — care adoră ca Divinităţi existenţe concrete naturale, lucruri sau fiinţe. (Vezi *Naturism*).

1. Idolul este adesea o figură sau corp, de om sau de animal, făcut din pământ, lemn, os sau piatră. Numărul idolilor este mai mic decât al astrelor, lucrurilor şi fiinţelor din Univers; de aceea, în evoluţia formelor religioase, Idolatria constitue o fază mai restrânsă a numărului Divinităţilor decât Animismul şi Astrolatria, — iar după ea vor urma fazele: Politeismul — Triteismul — Duoteismul — Monoteismul.

IDOLI. — *In Psihologia Gândirii.* Umbre sau Fantome ale gândirii care duc la Eroare (vezi), împiedecând aflarea adevărului. — Denumirea este dată de *Bacon*, fixând şi patru feluri de erori-idoli: Idola *Fori* — Idola *Specus* — Idola *Theatri* — Idola *Tribus* (Vezi).

IDOLA FORI. — *In Psihologia Gândirii.* Eroare provenită din limbajul vulgar al pieţii *(fori)*, adoptat mai cu uşurinţă decât limbajul cu înţeles logic, ştiinţific. *(Bacon).*

IDOLA SPECUS. — *In Psihologia Gândirii.* Eroare provenită din cavernele *(specus)* sufletului individual, structuralizată ca efect al: temperamentului, prejudecăţilor, tradiţiei, obiceiurilor, mediului, educaţiei, etc., care sunt contrare gândirii raţionale. *(Bacon).*

IDOLA THEATRI. — *In Psihologia Gândirii.* Eroare provenită din diversitatea teoriilor filosofice grăbite ca piesele de teatru, deoarece asemenea cunoştinţe „filosofice" sunt fictive, deşi se fac eforturi ca ele să fie crezute adevărate.

Bacon nu cuprinde în acest fel de eroare Teoriile filosofice documentate, cu metode raţionale, pe bază de fapte şi realităţi.

IDOLA TRIBUS. — *In Psihologia Gândirii.* Eroare înnăscută, provenită din chiar natura sufletului omenesc (congenitală), deoarece: a) Sufletul, prin gândirea subiectivă ce are, amestecă natura sa proprie cu natura fenomenelor din afară de el, pe care le alterează deformându-le; b) presupune în Univers mai multă ordine şi simetrie decât poate constata; c) admite că fenomenele au legi generale şi fixe, în producerea lor şi de aceea nu mai dă atenţie fenomenelor care înlătură valabilitatea generală a acestor legi. De aci isvorăsc superstiţiile pentru cei care înlătură orice valabilitate cercetărilor fenomenelor; d) admite cu uşurinţă ceea ce îl impresionează numai, depărtându-se astfel de gândirea ştiinţifică; e) caută mai mult „absolutul", nedefinitul, etc. în loc să caute realul fenomenelor legate între ele prin cauzalitate definită.

„IGNORABIMUS". — Aforism filosofic, exprimat plastic de *Dubois-Reymond*, prin care fixează întreaga sa teorie asupra Problemei Cunoaşterii Naturii, afirmând că „nu vom putea cunoaşte" — că

vom ignora totdeauna natura Materiei şi a Forţei, ca şi raportul lor cu Gândirea.

IGNORATIO ELENCHI. — (Vezi, *Elenchi ignoratio).*

ILUMINAT. — A. Acela care primeşte — sau crede că primeşte — inspiraţii directe dela Divinitate în activitatea sa.

B. In Inţeles *pejorativ.* Acela care-şi imaginează numai asemenea „inspiraţii divine".

ILUMINISM. — Teorie care afirmă existenţa inspiraţiilor directe dela Divinitate, indiferent natura lor: intelectuală, raţională afectivă, religioasă, etc. *(Swedenborg — Martinez — Pasqualis).* — Vezi şi Intuiţinism — Misticism.

ILUZIE. — *In Psihologia Gândirii.* Eroare. Cunoştinţa anormală despre fenomene, deoarece li se atribue însuşiri care nu le au, prin greşita interpretare a vibraţiilor lor prinse de simţuri şi duse la centrii nervoşi pentru prelucrare şi interpretare.

1. Cauza Iluziei este aflată în organizarea şi funcţionarea defectă a: simţurilor, materiei nervoase sau a glandelor endocrine; de aceea, asemenea erori nu se pot îndrepta în cunoştinţe valabile, chiar dacă li se ştie cauza, deosebindu-se astfel de erorile gândirii logice. — (Vezi *Eroare* şi *Halucinaţie).*

IMAGINE. — *In Psihologie.* Reproducerea fidelă pe cât este posibil, fie a unei singure însuşiri, fie a tuturor însuşirilor unui fenomen, când acesta nu mai este în contact cu simţurile spre a-i prinde vibraţiile, ca să le transmită apoi centrilor nervoşi pentru prelucrarea în Senzaţii şi Percepţii.

1. Imagina este o stare secundară de cunoştinţă izolată a unor fenomene, care a fost primară în Conştient, a trecut în Subconştient la păstrare şi a fost adusă de acolo (reprodusă) din nou în Conştient, fără să mai fie prezente simţurilor vibraţiile fenomenului, care a ocazionat-o la formarea ei, ca stare primară.

2. Să nu se confunde Imagina cu *Reprezentarea,* care este reproducerea înţelesului unui fenomen, a însuşirilor lui comune cu ale altor fenomene, cu care se găseşte grupat într'o clasă sau gen.

3. De asemenea, să nu se confunde nici cu *Imaginaţia,* care este reproducerea cunoştinţelor în combinări noi unele cu altele, fără ca rezultatele acestor combinări să contrazică legile naturii; fiindcă în acest caz, combinările se numesc *Fantazie.*

IMAGINAŢIE. — *Imaginaţia Reprezentativă* este termenul pentru Imagine şi Reprezentare; iar *Imaginaţie Creatoare* este Imaginaţia propriu zisă şi Fantazia, cărora se datoresc toate descoperirile şi invenţiunile de totdeauna ale civilizaţiei şi culturii. (Vezi *Imagine).*

Feluri. Imaginaţie: Practică — Teoretică — Artistică — Literară — Muzicală, etc. — Ştiinţifică. (Vezi: *Civilizaţie — Cultură).*

IMANENT. — Ceea ce se cuprinde în chiar existenţa căreia i se atribue — nerezultând din nici o altă acţiune exterioară acelei

existenţe. Opus este *Transcendent* şi *Transitiv*.

1. *In Filosofia Creaţiunii Universului.* Teoria Panteistă afirmă că Dumnezeu — creator al existenţii — este imanent creaţiunii sale, confundându-se cu ea, fiind pretutindeni Dumnezeu *(pan-theos);* iar Teoria Deistă afirmă că Dumnezeu — deşi creator al existenţii *(Demiurg)* — este însă transcendent, dincolo, în afară, necuprins în existenţă pe care a creat-o, fixându-i ordinea şi legile de manifestare.

2. *In Filosofia Cosmologică* Teoria Dinamică-Energetică afirmă că forţa este imanentă existenţii cu care se confundă: — iar Teoria Mecanistă afirmă că forţa este transitivă, trecătoare dela o existenţă la alta.

3. *In Filosofia Cunoaşterii.* Teoria Criticismului afirmă că sunt imanente Principiile Raţiunii Pure, iar întrebuinţarea acestor Principii în cunoaşterea Universului se face prin Dialectica Transcendentală *(Kant).*

4. Justiţie Imanentă — Sancţiune Imanentă, — sunt acelea care rezultă din cursul natural al lucrurilor, fără intervenţia artificială a nimănuia.

IMATERIALISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Teorie care afirmă Spiritul ca singură realitate a Universului, iar Materia nu are existenţă reală decât ca Percepţie a Spiritului şi această percepţie are drept cauză directă Voinţa lui Dumnezeu. — Termenul este inventat de *Berkeley*, iar teoria ce a afirmat este opusă contradictoriu, ca o antitiză, teoriei Materialismului (Vezi).

IMBECILITATEA. — *In Psihologia Patologică.* Boală şi organică şi sufletească. a) *Organic:* desvoltarea înceată, anormală, a corpului în genere, în special a cantităţii şi calităţii materiei nervoase cerebrale şi a secreţiunilor glandelor endocrine, capul mic (microcefal) şi alte diferite infirmităţi: paralizie, guşă, bâlbâială, strabism, surditate, etc. b) *Psihic* de asemenea, desvoltări încete calitative, însă cu vădite însuşiri rele sub aspectul moral. Inteligenţa în desvoltarea ei înceată este corespunzătoare vârstei dela 2 la 6 ani, după cercetările întreprinse de *Binet* şi *Simon.* Atenţia nestabilă, Asociaţii repezi, Imaginaţie fantazistă, Înţelegerea cu oamenii normali numai prin vorbire, deoarece imbecilii nu gândesc prin abstracţie ca să poată face posibilă şi comunicare prin scris.

Ca Afectivitate sunt: insensibili la durere, fără sentimente sociale, răsbunători şi răi; iar ca Moralitate sunt: mincinoşi, încăpăţânaţi, leneşi, urăsc munca, cer numai drepturi, gata pentru orice infracţiune disciplinară sau penală, din care cauză sunt socotiţi antisociali *(Sollier)* şi criminali înnăscuţi *(Lombroso).*

Imbecilitatea nu trebue confundată cu *Idioţenia* (Vezi).

IMEDIAT. — *Înţeles general.* Fără mijlocire, nemijlocit. — Opus este *Mediat,* cu mijlocitor, intermediar.

A. Fără intermediar, între Subiectul cunoscător şi Obiectul cunoscut *(Gândire imediată),* ca şi între două obiecte ale gândirii între care se face legătura de

Judecăți, — un obiect al gândirii cu funcțiunea de Subiect și celălalt cu aceea de Predicat.

B. Cu intermediar, între Subiect și Predicat, rezultă Raționamentul, care este astfel o *Gândire mediată.*

1. *Conștiința* este *imediată* — iar *Percepția* este *mediată*, deoarece se formează prin mijlocirea Senzațiilor, care la rându-le sunt și ele mediate fiind provenite prin mijlocirea vibrațiilor prinse dela fenomene și transmise centrilor nervoși pentru prelucrare în senzații.

2. *O Judecată* este *imediată*, când valabilitatea ei nu depinde de altă judecată — iar *Concluzia* unui Raționament este *mediată*. deoarece depinde de Premisele din care s'a derivat.

IMORAL. — Gând — fapt — om — contrar Moralei, ale cărei reguli sunt cunoscute și cu toate acestea nu se respectă.

Să nu se confunde cu *Amoral.* (Vezi).

IMORALISM. — *In Filosofia Moralei.* Teoria lui *Nietzsche* asupra Valorii Judecăților morale, pe care le contestă și prin aceasta neagă chiar Morala însești.

Imoralismul este și denumirea dată tuturor teoriilor morale care înlocuesc Judecățile de valoare în aprecierea conduitei umane prin Judecăți de fapt, înlocuind astfel Conștiința Morală prin realitatea vieții sociale.

IMORTABILITATE. — *In Filosofia Religiei.* Teoria Nemuririi Sufletului, care afirmă „permanența substanței spirituale" — bază a religiilor de totdeauna.

1. Pentru *Kant*, Imortalitatea este un postulat al rațiunii practice — ca posibilitate pentru realizarea perfecțiunii morale până la sfințenie și ca progres n e d e f i n i t e al ființei omenești f i n i t e.

IMPENETRABILITATE. — *In Filosofia Fizicei.* Însușirea materiei datorită căreia două corpuri nu pot ocupa același spațiu în același timp.

1. Legea Impenetrabilității materiei, consideră materia în existența ei de manifestare a cărei esențială însușire este î n t i n d e r e a (nu în existența în sine. Astfel, fenomenele materiale coexistă în spațiu, deosebindu-se de fenomenele sufletești care au însușirea de durată potrivit Legii Succesiunii în timp (un fenomen după alt fenomen).

IMPERATIV. — A. Ceea ce se comandă să se execute fără condiții.

B. *In Psihologie.* Însușirea unei Gândirii, care conține o hotărîre a Voinței, exprimată fie prin expresiunea gramaticală *trebue.* fie prin modul imperativ al verbului care arată hotărîrea voinței. (Ex: Mergi! Vino!).

1. *Kant* a fixat două feluri de imperative ale gândirii morale: ipotetice și categorice, după cele două feluri ale comandamentelor rațiunii. — a) Cele *ipotetice* sunt comandamente subordonate unei condițiuni de interes. (Ex: Să faci așa, fiindcă aceasta e condiția să realizezi scopul ce ai!) Acest fel de imperative aparțin Moralei Relative. — b) Imperativele *Categorice* sunt comandamente nesubordonate nici unei condițiuni de interes — sunt alte rațiunii însești — deci cu valoare intrinsecă, în sine. (Ex: Să faci așa, ca fapta ta să fie lege morală, la care să te supui fără nici o constrângere exterioară!

Acest fel de imperative aparţin Moralei Absolute bazată pe voinţa liberă, raţională, dreaptă şi bună. Asemenea Morală Formalistă poartă numele de rigorism, deoarece se face abstracţie de afectivitatea sufletului, care este un element hotărîtor al voinţei, pe lângă cel al raţiunii.

IMPLICIT. — A. Un *Obiect* al cunoaşterii este implicit în altul, când acest „altul" este rezultatul celui dintâi, având aceiaşi valoare şi aceleaşi condiţiuni.

B. O *idee* este implicită în altă idee, când prima nu poate fi gândită fără cea de a doua.

C. Un *fapt*, un *fenomen*, sau o *însuşire* sunt implicite în altele, când experienţa arată că cele de al doilea sunt legate de cele dintâi. — Opus este *Explicit*. (Vezi).

IMPRESIE. — A. *Înţeles general.* Orice produs sufletesc cu însuşire afectivă dominantă de plăcere sau neplăcere — rezultată din contactul simţurilor cu fenomenele existenţii, fără participarea gândirii raţionale.

B. *In Filosofia Cunoaşterii.* Teoria Empiristă şi în special *D. Hume* consideră Impresia, ca formarea de prima oară în Conştient a cunoştinţelor, înainte de trecerea lor în Subconştient, — deosebind astfel Impresia de Idee, care este revenirea, reproducerea din Subconştient în Conştient a cunoştinţelor trecute acolo şi păstrate ca ştiri secundare după ce s'au format ca stări primare. (Vezi, *Imagine*).

C. *In Psihologia Contimporană.* Impresia este excitarea organelor de simţ prin acţiunea vibraţiilor fenomenelor, care se transmit apoi prin nervi centrilor nervoşi, pentru a le prelucra în fenomene sufleteşti.

IMPULSIUNE. — A. *In Psihologia Voinţei.* Indemn către mişcare, fără reflexiune (deliberare) — provenit din structura de iritabilitate repede a Temperamentului în primul rând şi apoi din cauza excitantului extern care-l provoacă. *Ribot* consideră impulsiunea drept cauză explicativă a boalei Voinţei numită *Abulie* (Vezi).

IMPULSIV. — *In Psihologie.* Însuşire caracterologică defavorabilă, atribuită acelora care nu reflectează (deliberează) în deajuns pentru a stăpâni impulsiunile către acţiuni reprobabile.

IMPUTABILITATE. — *In Morală — Drept.* Responsabilitate derivată din intenţiunea săvârşirii unui act oprit de legea morală sau juridică.

IMUABIL. — A. *In Filosofia Cosmologică.* Ceea ce nu se schimbă în timp, fiind în afară de el. (Spaţiul şi Timpul sunt cele două existenţe în care se găseşte tot Universul).

B. *In Filosofia Creaţiunii.* Imuabil este unul din atributele lui Dumnezeu — Creatorul Universului — considerat Imens în Spaţiu, Etern şi Imuabil în timp.

IN ADJECTO. — Vezi, *Adjecto In.*

INCLINAŢII. — *In Psihologie.* Stări sufleteşti cu însuşiri dominante de afectivitate (plăceri — neplăce-

ri) şi voinţă (îndemnuri către mişcare), cu intensitate mică dar cu durată lungă şi care sunt considerate structuri temperamentale.

1. *Ca Afectivitate,* se deosebesc de Emoţii, (care au intensitate puternică, sguduitoare, dar durată scurtă) şi de Pasiuni sau Patimi (care au şi intensitate puternică şi durată lungă, rupând prin aceasta echilibrul care există normal între Inclinaţiuni).

2. *Ca Voinţă,* se deosebesc de Instincte, deoarece Inclinaţiile au un scop mai mult sau mai puţin determinat, conştient — chiar dacă nu sunt conştiente şi mijloacele cu care se va realiza scopul propus.

3. Sunt fixate trei clase de înclinaţiuni: egoiste (personale, individuale, altruiste (sociale) şi superioare (ştiinţifice, estetice morale, religioase şi filosofice).

INCLUSIUNE. — *In Logică.* Noţiunile cu sferă mică dar cu conţinut bogat sunt cuprinse (incluse) ca speţe în noţiuni cu sferă mare dar cu conţinut sărac, ca gen.

INCONDIŢIONAT. — Absolut. — Termen întrebuinţat de *Kant:* Filosofia Incondiţionatului, căruia *Hamilton* îi opune: Filosofia Condiţionatului (relativului).

INCONESABIL. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Ceea ce nu poate fi cunoscut, deşi are existenţă reală neîndoelnică.

1. Termenul este întrebuinţat de *Spencer* în opera: Primele Principii — însă prin el se denumeşte şi Filosofia Agnostică: Criticismul Kantian — Pozitivismul lui Comte — Evoluţionismul lui Spencer. (Vezi aceşti termeni).

INCONSEVABIL. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Ceea ce este de necrezut, fiind o imposibilitate contradictorie.

1. *Hamilton* întrebuinţează termenul inconsevabil pentru două ipoteze contradictorii, deoarece dacă una din ele este necesar adevărată, atunci cealălaltă este necesar falşă.

2. *Mill* întrebuinţând şi el acest termen nu admite Teoria Tezei — Antitezei şi Antinomiei (Vezi aceşti termeni).

INCONŞTIENTUL. — *In Filosofia Psihologiei.* O Problemă contimporană de cea mai mare importanţă, deoarece prin Inconştient se explică multe fenomene sufleteşti, mai cu seamă cele anormale, patologice. — Este considerat bază a structurii întregului suflet, ca un fond moştenit cu puteri latente, dar puternice, ca posibilităţi structuralizate adânc în chiar organizarea materiei nervoase. Scopul Inconştientului (finalitatea) este să facă posibil Conştientul numai prin efectele lui, deoarece „el nu apare niciodată în zona conştientă" *(R. Motru).*

B. *Înţeles general.* Insuşirea unor fenomene sufleteşti de a nu putea fi înţelese, ştiute, explicate, nici *cum* şi nici *când* şi *unde* s'au format în sufletul individual. Alte fenomene sufleteşti au această însuşire a explicaţiunii şi ele se numesc *Conştiente.* Concepând astfel alcătuirea sufletului în privinţa c l a r i t ă ţ i i fenomenelor sale, se distinge şi o a treia zonă, *Subconştientul,* in-

termediară între Conştient şi Inconştient. Datorită însuşirii de existenţă, pe care o au fenomenele sufleteşti de a se succede unul după altul în timp, ele trec din Conştient în Subconştient şi de aci în Inconştient unde se structuralizează în individualitatea organică şi sufletească, atât a individului cât şi a speţei, prin ereditate. Datorită altei însuşiri a fen. sufleteşti — aceea de a reveni, de a se reproduce devenind din stări trecute (secundare) iarăşi stări actuale — facem preciziunea, că numai acelea păstrate în Subconştient se pot reproduce, pe când cele structuralizate în Inconştient nu se mai reproduc în Conştient, însă ele influenţează puternic şi formarea fen. sufleteşti noi în Conştient şi reproducerea celor din Subconştient în Conştient.

C. *In Filosofia Cosmologică.* *Hartman* consideră Inconştientul ca Principiu intelectual şi de voinţă, care se manifestă pretutindeni în Univers, ca materie şi gândire. Pentru noi care-l gândim este inconştient, însă el este în sine *supraconştient.* — Tot astfel, *Bergson* şi *Ribot* fac din Inconştient tendinţă a existenţii în sine, forţă din care derivă toate fenomenele Conştiinţei (sufletului).

D. *Pentru unii Psihologi.* Sufletul în structura lui nu are decât două zone: Conştientul şi Inconştientul, iar pentru alţii: Conştientul şi Subconştientul, identificând şi unii şi alţii Inconştientul şi Subconştientul.

1. *Hartman* spune: „Inconştientul este legătura care uneşte organismul şi conştiinţa într'o individualitate unitară organico-psihică — isvorul cel plin de viaţă de unde curge legalitatea făptuirii materiale şi spirituală conştient, într'o armonie veşnic reînnoită — fiinţa care se manifestă în ambele laturi ale fenomenului".

2. *Diferite înţelesuri.* a) Existenţă fără conştiinţă. (Ex: Atomul în filosofia materialistă). b) Acela care n'are conştiinţă de ceea ce se petrece în el, fie faţă de fenomenele externe lui, fie faţă de propriile lui fenomene interne. c) Fenomene sociale (religioase, politice, economice, juridice, etc.) care nu pot fi explicate în apariţia lor şi astfel sunt considerate ca realităţi permanente şi distincte de manifestarea lor. d) Fenomene sufleteşti fără fixarea atenţiunii asupra lor, care devin conştiente în măsura în care se concentrează asupra lor atenţiunea voluntară. Astfel se consideră că sunt: sugestiile — amneziile — anesteziile — dedublările personalităţii, etc.

INDEFINIT. — A. *Înţeles general.* Mărime care poate creşte continuu. — Opus este şi *Infinitul* şi *Finitul* (Vezi).

B. *In Filosofia Cunoaşterii.* *Kant* consideră Indefinitul ca o categorie a Posibilităţii Judecăţilor cu Predicat negativ. (Vezi).

INDETERMINAT. — A. *Înţeles general.* Posibilitatea de determinări multiple şi felurite indefinit.

B. *In Matematică.* Problemă indeterminată, ale cărei date sunt insuficient determinate, făcând

astfel posibile soluțiuni felurite și infinite ca număr.

C. *In Psihologie.* Stare sufletească indeterminată ca voință, care poate să ia mai multe hotărîri.

INDETERMINISM. — *In Filosofia Voinței.* Teorie care afirmă că voința nu este efectul unei determinări, deoarece este o *cauză în ea însăși* — Cauză primară — și ea determină faptele omului. (Vezi: *Liberul Arbitru* și *Determinismul).*

INDICE CEFALIC. — *In Psihologia Experimentală.* Formulă matematică, cu care se determină cele trei tipuri rasiale, prin măsurătoarea lățimii și lungimii maxime a craniului. Această formulă este: se înmulțește cu 100 lățimea maximă și se împarte rezultatul cu lungimea maximă, câtul rezultat este indicele cefalic. S'a constatat că este până la 80 pentru tipul rasial *Dolicocefal,* între 80 și 85 pentru *Mezocefal* și peste 85 pentru *Brahicefal.*

INDIVIDUALITATE. — *In Biologie.* Ființă, care nu poate fi divizată fără a face să-i piară chiar existența. — Părțile divizate nu mai poartă același nume cu al ființei din care ele s'au divizat.

1. Termenul se întrebuințează numai pentru ființe și după cum acestea sunt mai evoluate cantitativ și calitativ în privința organelor și funcțiunilor lor cu atât și individualitatea lor este mai evoluată. Materia nervoasă și glandele endocrine, fixează în special valoarea individualității organice și sufletești, prin care individul se detașează prin evoluție din grupul speței (fără ca să se desprindă definitiv), pentru ca să ajungă la independență față de acel grup.

INDIVIDUALITATEA ORGANICĂ. — *In Psiho-Biologie.* Unitatea corporală a unei ființe, determinată de moștenirea ei biologică — care îi alcătuește și sufletul temperamental, când este vorba de om. (Vezi *Evoluția Organică).*

INDIVIDUALITATEA PSIHICĂ. — *In Psihologie.* Unitatea sufletească a ființei-om determinată de forțele spirituale ale mediului cosmic și social (economic, juridic, politic, cultural), ca și de experiența vieții ca trăire proprie. — Selecțiunea și Lupta pentru existență, spațiu, supremație, constituesc Legea variațiilor individualităților sufletești, ca și a acelor organice. (Vezi *Evoluția Biologică).*

1. Legea universală a Evoluției face, ca din Sufletul Intreg și Unitar, să se desprindă individualități sufletești, la fel cum din Existența Universală se desprind treptat individualități organice. Asemănarea aceasta nu merge până la identitatea celor două individualități: deoarece, Sufletul are o însușire proprie — aceea de a avea o finalitate de valoare (scop) în existența lui — pe care nu o are Materia organică, sau neorganică. Această finalitate determină sufletului încordări de voință susținută, pentru a se spiritualiza tot mai mult prin Cultură, ne mai fiind în cauză aici un determinism fatal, cum este acela care stăpânește individualitatea organică. Cu cât viața este mai evoluată, mai variată — cu atât individul își afirmă o formă proprie de trăire,

un stil personal de viaţă, o unitate sufletească, o individualitate psihică, aparte şi deosebită de unitatea socială din care face parte. Marile individualităţi psihice, (Creatorii în: Religie — Morală — Artă — Ştiinţă — Filosofie), au misiunea să înalţe viaţa socială, prin transformarea forţelor sufleteşti latente în om spiritualizându-l din ce în ce mai cantitativ şi calitativ şi prin aceasta spiritualizând şi Universul în care vieţuieşte. Asemenea individualităţi sunt Personalităţi energetice creatoare *(R. Motru)*, care îşi închină gândirea, simţirea şi fapta lor întreagă, pentru perfecţionarea sufletului omului. Ele depăşesc motivele şi scopurile conduitei personale, fiindcă în sufletul lor individual este sufletul social, conştiinţa solidarităţii — în timp, cu generaţiile următoare şi în spaţiu, cu grupuri sociale din ce în ce mai mari, până la Umanitatea întreagă şi până la Tot ce există în Univers.

2. Fiecare Individualitate psihică este necesar cuprinsă în Evoluţia Universală, cu înţelesul că: existenţa individuală este trecătoare, însă existenţa Totului Sufletesc — în care ea este încorporată ca unitate — rămâne statornică şi nepieritoare *(Wundt — Durkheim — A. Comte)*.

3. *Precizare.* Individualitatea psihică făureşte *Caracterul* (vezi), după cum individualitatea organică determină *Temperamentul* (vezi); iar amândouă contribue la făurirea *Personalităţii energetice* (vezi), creatoare de progres şi spiritualizare. Amândouă individualităţile sunt dependente şi între ele şi faţă de mediul cosmic şi social — pe când Personalitatea se poate ridica deasupra acestor individualităţi, ca o **supra structuralizare** a lor — şi poate schimba mediul, organizându-l şi chiar cârmuindu-l, făurind prin această *Cultura* (vezi) şi *Civilizaţia* (vezi), conform idealului ce-şi propune să înfăptuiască.

4. *Patologia Individualităţii* organice şi psihice se explică prin necompleta lor organizare şi prin desorganizare. Tendinţele vitale psiho-fizice, sunt aşa de puternice uneori faţă de unitatea de identitate a acestor individualităţi încât o sparg, o desfac, o desorganizează, producând diferite boli sufleteşti *(Psiho-nevroze)* şi chiar nebunia totală *(Demenţa)*. Alte ori, desorganizarea este de aşa fel, că se produc mai multe individualităţi, manifestate fie una după alta (succesiv), fie împreună (concomitent) — numite impropriu *„Personalitate multiplă"* (dublă, triplă, etc.). — Psiho patologia Medicală admite şi *Disoluţiuni* (desfaceri) ale individualităţii unitare.

INDIVIDUAL. — Ceea ce aparţine, nu numai unui individ ca fiinţă, ci oricărui exemplar unic dintr'un grup de fenomene, chiar materiale.

1. *Psihologia Individuală.* Studiul deosebirilor sufleteşti între indivizi.

2. Individualul se opune Colectivului şi *Socialului.*

INDIVIDUALISM. — A. *In Psihologie.* Tipul sufletesc, cu tendinţa de a trece peste obligaţiile solidarităţii sociale, fără ca prin aceasta să fie necesar un egoist, în ceea ce urmăreşte să realizeze.

B. *In Sociologia Generală.* Teorie care afirmă, că scopul vieţii în comun a oamenilor este desvoltarea Individului, căruia Societatea trebue să-i servească ca **mijloc**. — Opusă este teoria care afirmă, că Societatea este **scopul** vieţii, iar Individul este mijloc.

C. *In Sociologia Politică.* Sisteme de guvernământ — numite liberale sau democratice — bazate pe legi juridice, prin care se acordă cât mai numeroase libertăţi individuale tuturor conducşilor, reducându-se astfel în cât mai largă măsură Autorităţile Statului, constrângătoare pentru individ.

D. *In Filosofia Valorii.* Teorie care afirmă superioritatea valorilor individuale faţă de cele sociale; deoarece, toate asemenea valori sociale (economice, juridice, politice şi culturale de tot felul), sunt efectul activităţii individualităţilor sufleteşti ridicate la *Personalităţi Creatoare* (vezi).

Opusul Individualismului este *Socialismul* (Etatismul) cu felurite aspecte: Colectivism — Totalitarism — Corporativism — Sindicalism — Comunism — Bolşevism, etc.

INDOIALĂ. — *In Psihologie.* Gândirea de comparaţie a înţelesurilor subiectului şi predicatului, fără ca să se termine printr'o Judecată afirmativă sau negativă.

1. *Înţelesul etimologic:* A se reţine, a se opri.

2. *Descartes* a demonstrat că îndoiala (Dubito) trebue să fie punctul de plecare al filosofiei în căutarea adevărului. El a formulat aforismul: *„Dubito, ergo cogit; cogito, ergo sum"* (mă îndoesc, deci cuget; cuget, deci exist).

INDOIALA METODICĂ. — *In Metodologie.* Principiu de bază al Metodei Ştiinţifice de cercetare, fixat de *Descartes.* Cere, să nu se admită nici o afirmare făcută fără o critică raţională, deoarece numai aceasta duce la evidenţa afirmării. (*„Dubito, ergo cogit"*).

1. Indoiala Metodică să nu se confunde cu *Scepticismul* (Vezi).

2. *Descartes* fixează această metodă ştiinţifică în lucrarea: Discours de la Methode, care cuprinde şase capitole: 1) Consideraţiuni asupra Ştiinţelor. 2) Reguli principale ale metodei. 3) Aforisme scoase din această metodă. 4) Bazele metafizice. 5) Scurtă privire asupra Fizicei şi asupra unor probleme de Medicină, cu deosebirea între sufletul animal şi cel omenesc. 6) Motivele fixării acestei metode spunând: „După ce am studiat mai mulţi ani în cartea lumii şi am ajuns să adun câteva experienţe, m'am hotărît într'o bună zi să mă cercetez pe mine însumi şi să întrebuinţez toate forţele spiritului, ca să găsesc căile care trebuesc urmate pentru aflarea adevărului".

INDUCŢIE. — A. *In Psihologie.* Operaţia gândirii prin care se urcă dela adevăruri generale (particulare sau singulare, numite *inductoare)* la adevăruri mai generale şi prin aceasta mai puţin numeroase (numite *induse*), indiferent dacă sunt afirmări sau negări logice.

B. *In Logică.* Metodă raţională care se serveşte de Raţionamentul Inductiv, datorită căruia se alcătueşte o Concluzie cu adevăr general, din premise cu adevăruri particulare sau singulare. Prin Inducţie, se reduce multiplicitatea şi felurimea fenomenelor din Univers la înţelesuri din ce în ce mai generale, îngăduind

gândirii să-şi reprezinte Unitatea şi Ordinea universală.

1. *Gândirea* se îmbogăţeşte neîncetat cu noţiuni noui, prin aceeaşi vastă operaţie a ei, care este *Comparaţia* (vezi). Orice fenomen poate fi înţeles, situându-l ca parte al unei grupe de fenomene asemenea, al cărui înţeles îl avem deja fixat.

2. Gândirea însă, face şi verificarea acestor înţelesuri fixate de ştiinţa *de până acum*, dacă ele mai corespund sau nu ştiinţei *de acum*. Astfel, se modifică înţelesurile fenomenelor în raport cu progresele ştiinţei, prin Metoda Deducţiei (vezi), care este opusă Inducţiei. — Ştiinţa oferă gândirii material de înţelesuri din ce în ce mai generale, sub formă de Judecăţi Universale, care vor servi drept mijloc (premise) la stabilirea comparaţiilor dintre un Subiect şi Predicat, ce nu se pot lega într'o concluzie decât prin acest mijloc. Asemenea Judecăţi Universale, care sunt chiar Legile ştiinţifice, au putut fi fixate târziu în evoluţia gândirii; de aceea şi gândirea deductivă se face după aceea inductivă în istoria gândirii. Insă, gândirea deductivă apare cu pronunţat caracter de preponderanţă faţă de cea inductivă, odată cu progresul ştiinţelor.

3. *Gândirea Inductivă* rămâne forma primă a gândirii, când nu sunt încă fixate în intelect judecăţi universale. Ex: Gândirea la copil şi primitiv (Vezi).

4. *Concluzia* în gândirea inductivă poate fi contrazisă de fapte; însă, nu poate fi în cea deductivă, deoarece nu se poate concepe să nu fie adevărat şi pentru parte, ceea ce este adevărat pentru întreg. (*Dictum de omni, dictum de nullo*).

5. Gândirea inductivă este dependentă de fapte f o n d al cunoştinţelor; pe când cea deductivă este determinată de f o r m ă raţiunii prin principiile: Identitatea — Contrarietatea — Terţiul Exclus — Raţiunea Suficientă şi Valorificarea (vezi). Insă nu trebue să se uite, că adevărurile din Judecăţile Universale, dela care porneşte Deducţia, au putut fi fixate numai prin Inducţie. (Vezi *Inducţia Aristotelică* şi *Deducţia*).

INDUCŢIA ARISTOTELICĂ (Formală. — Metodă, fixată de *Aristotel*, prin care se totalizează într'un înţeles general, exprimat uşor, toate adevărurile particulare din premisele dela care porneşte gândirea, fără ca să adauge nimic cantitativ adevărului realizat (aşa cum reuşeşte să obţină Inducţia Baconiană — Ştiinţifică). Această metodă este *limitată* numai la numărul adevărurilor particulare, care urmează să fie totalizate într'un adevăr general, iar Metoda Baconiană se aplică unui număr *nelimitat* de adevăruri particulare.

Concluzia, în Inducţia Aristotelică, însumează numai adevărurile particulare din premise — pe când în Inducţia Baconiană se depăşesc aceste adevăruri.

Baza Inducţiei Aristotelice este chiar Principiile Raţiunii, ca *forme* ale gândirii, indiferent de fondul cunoştinţelor ei — pe când baza Inducţiei Baconiene este chiar *fondul* cunoştinţelor gândirii, fixat prin admiterea credinţei în Cauzalitatea şi Determinismul fenomenelor.

INDUCŢIA BACONIANĂ (Ştiinţifică). — Metodă, fixată de *Bacon*, prin care gândirea se ridică dela

adevăruri mai puţin cuprinzătoare la adevăruri mai generale, care depăşesc numărul adevărurilor dela care porneşte gândirea; deoarece ele rămân deschise, gata să cuprindă şi alte adevăruri particulare.

Concluzia Inducţiei Baconiană capătă valoare numai pe baza c r e d i n ţ e i în Uniformitatea fenomenelor, în Cauzalitatea şi Determinismul lor; astfel, că adevărurile din asemenea concluziuni anticipatoare, se impun numai ca *necesitate de fapt* şi numai când ele sunt verificate prin experiment — pe când adevărurile din Concluziunile Inducţiei Aristotelice sunt adevăruri *necesare de drept,* ele fiind derivate din formele raţiunii, nu din faptele experienţii.

Astfel — strict logic — Inducţia Baconiană nu este o metodă logică alcătuită din raţionamente logice, care se cer necesar formate conform formelor raţiunii; totuşi are indiscutabilă valoare ştiinţifică, deoarece a n t i c i p e a z ă adevărurile făcând prin aceasta dovada spiritualităţii gândirii umane. (Vezi *Inducţia Aristotelică).*

1. Inducţia Baconiană constitue obiectul aşa numitei „Problema Fundamentului Inducţiei", cu întrebările: a) In care cazuri şi condiţiuni se poate considera verificată concluzia unei asemenea inducţiuni? b) Se poate alcătui o regulă logică precisă a unei asemenea inducţiuni? (Vezi şi *Fundament).*

INDUCŢIA MATEMATICĂ. — Speţă a Inducţiei Aristotelice (vezi), prin care se aplică o relaţie stabilită pentru unul din termenii unei egalităţi de clasă la toţi ceilalţi termeni ai clasei, fie că au număr finit, fie infinit. (Ex: O teoremă fiind stabilită pentru relaţia $n = 1$, dacă se dovedeşte că e adevărată de $n = 1$, atunci va fi adevărată şi pentru n număr de ori. Proba de verificare, deşi nu este anterior făcută pentru fiecare din termeni, totuşi este admisă neîndoielnic).

INERENT. — A. *In Filosofia Cosmologică Kantiană.* Raportul dela Existenţa de manifestare (fenomen) la Existenţa în sine (numen), deoarece fenomenul există prin numen.

B. *In Logică.* Raportul dela Predicat la Subiectul judecăţii, deoarece Subiectul există numai prin Predicat.

INERŢIE. — A. *Înţeles general.* Lipsă de iniţiativă — mişcare.

B. *In Fizică.* Insuşirea corpurilor de a rezista într'un oarecare fel la mişcare; trebuind să se întrebuinţeze forţă, pentru a le determina mişcarea.

INFANTILISM. — Degenerescenţă — Oprirea desvoltării individualităţii organice şi sufleteşti a oamenilor maturi la aceea a copilului *(infans).* (Vezi *Individualitate* Organică — Psihică).

INFERENŢĂ. — *In Psihologie.* Operaţie generală a gândirii, prin care se admite o judecată, al cărui adevăr nu este verificat direct în

virtutea unei legături a ei cu alte judecăți considerate adevărate.

1. *Inferența Mediată* (mijlocită) sau Raționament (inductiv sau deductiv), când stabilirea raportului între înțelesurile subiectului și predicatului gândirii se poate face numai prin mijlocirea altui termen de comparație — spre deosebire de *Inferență Imediată* (sau Judecată), când nu este nevoe de un mijlocitor pentru a fixa raportul de înțeles între S și P.

2. Inferența dela Particular la Particular, afirmată de *John S. Mill*, (sau dela singular la singular) este gândirea prin Analogie (vezi) dela un adevăr particular (singular) la un altul tot asemenea.

INFINIT. — Ceea ce n'are limită în nicio direcțiune. — Mărimea mai mare decât orice mărime. — Nu trebue confundat cu *Indefinitul*. (Vezi).

1. „Infinit este numai Dumnezeu". *(Descartes)* — „Dumnezeu are însușiri infinite și fiecare însușire este infinită". *(Spinoza)* — „Infinit de infinit este Dumnezeu". *(Malebranche)*.

2. *Infinitul Mare*. Termenul se întrebuințează numai pentru mărimile variabile, care cresc nedefinit — nu infinit. Tot asemenea, *Infinitul Mic* pentru mărimile variabile în descreștere până la zero. Termenul este întrebuințat impropriu însă pentru ființele microscopice.

INFINITIZIMAL Calcul. — (Vezi *Diferențial Calcul*).

INHIBIȚIE. — A. *In Psihologie*. Legea inhibiției sistematice: „Oricare fenomen sufletesc, tinde să oprească a se produce și a se manifesta (făcând chiar să dispară) acele fenomene sufletești care-i sunt protivnice, în sensul că nu se pot asocia pentru un scop comun". *(Paulhan)*.

B. *In Fiziologie*. Acțiunea exercitată de un centru nervos asupra altuia, având ca rezultat slăbirea și chiar suprimarea efectelor ce ar putea produce centrul nervos influențat.

1. In Voința Deliberativă, în care se găsesc mobile și intențiuni protivnice, vor învinge acelea care au mai mare putere inhibitorie, ca să oprească pe celelalte de a determina voința la hotărîre — urmând ca acest scop să-l realizeze ele. Voințele tari au deci inhibiție puternică.

2. *In Psiho-Patologia Fiziologică*. Puterea inhibitorie a unor fenomene sufletești slăbește Vitalitatea, fiind considerate *astenice*. (De ex: unele sensațiuni de miros, de timbru auditiv, etc.. sau sentimente de frică, tristețe, etc., sau idei fixe).

INNĂSCUT. — A. *Înțeles general*. Ceea ce aparține naturii unei ființe dela nașterea sa — înainte de orice contact cu lumea înconjurătoare.

B. *In Filosofia Cunoașterii*. Se afirmă existența ideilor înnăscute *(apriorice)* de către Raționalism și a celor dobândite *(aposteriorice)* de către Empirism.

1. Termenul este întrebuințat de *Toma din Aquino* în expresiunea „Scientia innata".

2. *Descartes* admite numai câteva idei înnăscute i m e d i a t, între care Perfecțiunea; — însă admite și altele înnăscute m e d i a t (Vezi *Adventice*).

3. *Leibnitz* consideră toate Principiile Primare ale Cunoașterii ca înnăscute.

4. *Kant* deasemenea; însă le consideră numai ca **forme** ale cunoașterii (goale de orice conținut material ca fond), care vor da înțelegere și valoare cunoștințelor aduse de simțuri și experiență.

INNEISM. — *In Filosofia Cunoașterii.* Teorie care afirmă existența ideilor înnăscute. — Alte denumiri sunt: Nativism, Apriorism, Criticism, Idealism, Raționalism, Conceptualism, cu aspecte felurite.

INSTABILITATE MINȚALĂ. — *In Psiho-Patologie.* Boală de a trece cu repeziciune dela o stare sufletească la alta, chiar cu totul opusă. (Ex. dela veselie la tristețe, dela liniște la furie, etc.).

INSTINCT. — A. *In Psihologie.* Indemnuri către mișcări anumite pornite din adâncul alcătuirii organice și sufletești, pentru realizarea de scopuri inconștiente. — Instinctele sunt comune tuturor ființelor din aceeași specie, constituind pentru sufletul animalelor importanta lor însușire de orientare. Ele se prelungesc pe scara animală și la om, însă sufletul acestuia are pentru orientare pe lângă instincte și Conștiința (vezi), manifestată prin: Intelect — Afectivitate și Voință (din care face parte și instinctul, ca formă de voință, pe lângă celelalte trei forme: Voință Spontană — Voință Reflexă și Voință Deliberativă).

B. *In Filosofie.* Originea instinctului este afirmată în teorii felurite, fiind determinată de concepția asupra problemelor generale de filosofie, ce are cel care-și pune probl. originii instinctului.

1. *Teoria Finalismului,* ca răspuns Probl. Scopului Universului (neorganic, organic, sufletesc) cuprinde și Probl. Originii Instinctului. — Începând din filosofia greacă și până în sec XVIII prin a) Finalismul Creaționist transcendent și imanent, instinctul era explicat sumar ca având originea în **Divinitatea creatoare** a Universului. — b) Finalismul Naturalism, reprezentat prin *Cuvier*, afirmă că instinctul își are originea în **organismul** viețuitorului, care îi și determină manifestările. — c) Finalismul Sufletesc Conștient, reprezentant prin *Ravaison*, afirmă existența Instinctului alături de a **Voinței**, amândouă forțe, deopotrivă de conștiente asupra scopului ce-l urmăresc. — *Romanes* admite pe lângă instincte primare, rezultate direct din structura organică supusă selecțiunii naturale (cum afirmă Finalismul Naturalist) și instincte secundare, câștigate prin **adaptarea conștientă** la mediu. — d) Finalismul Sufletesc Inconștient. *H. Spencer* consideră originea instinctelor în **memoria organizată**, care — prin deasă repetiție — se transformă din memorie conștientă în inconștientă. „Instinctul este o acțiune reflexă compusă, restrâns la aparatul nervos-mușchiular, care este agentul special al vieții sufletești". — *Bergson* și mai categoric face din instinct un mijloc de **orientare** al sufletului mai puternic chiar decât rațiunea. El pornește din Elanul vital, care este motorul vieții, în ceea ce are ea mai profund. Însuși Intuiția creatoare (mijloc de cunoaștere superior rațiunii) derivă în mare măsură tot din Instinct. — *Ribot* spune: „Instinc-

tul apare ca rezultatul și al unei activități sufletești și al unui automatism perfect inconștient, datorat deprinderilor ereditare".

INSTRUCȚIE. — *In Educație.* Imbogățirea cunoștințelor (Intelectului) prin învățământ și studiu, fără preocupare de celelalte însușiri sufletești: Afectivitatea și Voința.

1. Pedagogia stăruește tot mai mult, ca educația să nu fie numai intelectuală, sau numai afectivă (estetică), sau numai a voinței (morală), fixând ca ideal: educația integrală (a tuturor acestor însușiri sufletești) și armonică.

INTEGRAL. — *In Matematică.* Calculul integral este partea doua a Calculului Infinitizimal (partea întâia fiind Calcul Diferențial) prin care se elimină cantitățile infinit de mici din calculul Infinitizimal pentru a ajunge la ecuații de cantități finite (determinate) dela ecuațiile diferențiale nedeterminate.

INTEGRARE. — A. *Înțeles larg.* Incoporarea (intrarea) unei părți în întreg, sau constituirea unui tot sistematic.

B. *In Psihologie. Herbart* îi dă înțeles de Apercepție — încorporarea unui fenomen sufletesc nou în cele vechi — și-i dă mare importanță în metodica educației intelectuale, considerând-o „treaptă formală a gândirii de înțelegere".

C. *In Filosofia Cosmologică. Spencer* îi atribue triplu înțeles de: a) trecerea dela o stare difuză, imperceptibilă. b) creșterea materiei într'un sistem dat și c) scăderea mișcării interioare, dintr'un sistem mecanic alcătuit din mai multe corpuri.

D. *In Biologie.* Stabilirea unei interdependențe strânse între organele vieții.

E. *In Sociologie.* Interdependență strânsă între membrii feluritelor grupe sociale: familie, comună, stat, etc.

INTELECT. — *In Psihologie.* Insușirea de orientare a sufletului uman de a căpăta cunoștințe (știri despre existență).

1. Sinonim: Cunoștință (vezi). — Nu trebue confundat cu Inteligența (vezi), cum impropriu este întrebuințat în unele manuale de Psihologie.

INTELECTUALISM. — A. *In Filosofia Cosmologică.* Teoria care reduce întregul Univers la intelect; în înțeles general de gândire. — Sinonim cu Idealism. *(Descartes — Spinoza — Leibnitz — Wolf — Hegel,* etc.).

B. *In Filosofia Cunoașterii.* Teorie care reduce Cunoașterea fie la elementul: sensațiuni (Empirism — Sensualism — Asociaționism — Aposteriorism), fie la elementul: idei, noțiuni, concepte (Idealism — Naționalism — Conceptualism — Apriorism — Raționalism — Nativism), fie la amândouă elementele sensațiuni și idei (Empiro — Raționalism — Criticism). — Astfel, Intelectualismul înlătură participarea Afectelor și a Voinței în alcătuirea Cunoașterii.

C. *In Filosofia Structurii Sufletului.* Intelectualismul reduce la intelect celelalte două însușiri de

orientare ale sufletului: Afectivitatea și Voința, deoarece le consideră ca derivări ale Intelectului. *(Herbart)*, sau cu valoare secundară față de valoarea intelectului și prin urmare trebue să fie subordonate acestuia. *(Toma din Aquino)*. — Astfel Intelectualismul se opune Intuiționismului. — Voluntarismului și Pragmatismului (deoarece această teorie admite și Voința alături de Intelect cu care se confundă chiar. — Adesea se întrebuințează ca termen opus: Antiintelectualismul. (Vezi și lămuririle de sub *Scepticism*).

INTELIGENȚA. — *In Psihologie.* Posibilitatea de orientare în viață, ca o putere de valoare individuală, folosind toate însușirile sufletului: cunoașterea și cunoștințele — simțirea și efectele — voința și realizările ei. — Să nu se confunde cu Intelectul.

1. Gradele inteligenții deasupra normalului merg până la Geniu și dedesubt, succesiv se înșirue: Prostia — Debilitatea mintală — Imbecilitatea și Idiotenia, ca limită ultimă.

2. Timpurile inteligenții normale: practic-teoretic, subiectiv-obiectiv analitic-sintetic, spontan-receptiv, etc.

INTELIGIBIL. — Însușirea unui fenomen de a putea fi explicat în cauza și efectul lui, înglobându-l într'o lege cauzală, ca efect al Cauzalității Universale.

1. *Principiul Inteligibilității* este Principiul Rațiunii Suficiente și Postulatele gândirii: Necesitatea Cauzală și Determinismul. (Vezi acești termeni).

INTENSITATE. — *In Psihologie.* Însușire de putere (tărie) a oricărui fenomen, sau stare sufletească: intelectuală, afectivă și voluntară *(Fouillée)*.

INTENSIV. — Ceea ce are intensitate (putere). — *Cantitate intensivă,* calitatea unei existențe căreia i se pot deosebi grade de intensitate în variația ei.

INTENȚIUNE. — A. *In Psihologia Voinței.* Scopul urmărit conștient, de intelect sau afect, ca mobile și motive pentru realizarea unei fapte, indiferent de mijloacele de realizare și de efectele materiale realizate.

B. *In Filosofia Moralei.* Morala formală este aceea care acordă Valoare Binelui, respectiv faptei, numai după intențiunea săvârșirei ei.

C. *In Dreptul Penal.* Responsabilitatea și pedeapsa este în legătură cu intențiunea săvârșirii faptei penale (infracțiunii) și poartă numele „animus deliquendi".

INTERDEPENDENȚĂ. — Dependența reciprocă între părțile unui tot: între însușirile intelectuale — afective și voluntare ale oricărui fenomen și stare sufletească; între cele trei puteri de conducere ale statului democrat: legislativă — executivă și judecătorească; etc.

INTERES. — A. *In Psihologie.* Ceea ce determină cuiva stări sufletești dorite de el, (interes subiectiv). — Se studiază la capitolul Voință,

deși în natura lui intră însușirea Afectivă, ca preponderentă.

B. *In Pedagogie.* Regulă metodică educativă: a determina interes pentru ceea ce se cere știut și înfăptuit de cel educat.

C. *In Filosofia Moralei.* Morala Utilitaristă (a interesului) acordă valoare Binelui (respectiv faptei) după valoarea efectelor ce are fapta: de a fi (trebuincioasă) și de a produce plăcere, bucurie, fericire. (Vezi) Morala *Edonistă* și *Eudemonistă.*

1. Interesul, constitue una din bazele fundamentale ale Studiului activității omenești și a judecăților de valoare, acordate acestora.

2. Interes *General.* Suma intereselor comune indivizilor unui grup social. Interes *Public* și Interes *Privat,* termeni întrebuințați în activitatea Juridico-Politică, în special în Legislație (Ex: Legi de interes public sau privat).

3. Interesul față de persoane este sinonim cu Simpatie.

4. Însușirea principală în natura interesului este Afectivitatea, (plăcerea, bucuria, fericirea). Vezi *Edonism* și *Eudemonism.*

INTERNAȚIONAL Drept. — *In Metodologia Științei Dreptului.* Speță a Dr. Public, care cuprinde drepturile și datoriile statelor între ele (Dr. Internațional Public) și ale cetățenilor unui stat față de alt stat (Dr. Internațional Privat). — Sinonim cu Dreptul Ginților.

INTRINSEC. — (Vezi opusul: *Extrinsec).*

INTROSPECȚIUNEA. — *In metodologia Psihologiei.* Observarea interioară, subiectivă, directă — opusă observației externe, obiective, indirecte — fie că se urmărește cunoașterea sufletului individual în el însuși, fie ca suflet omenesc în genere. — Spețele ei sunt Autobiografia și Carnetul Psihologic (vezi).

1. *Condițiunile* ei: a) să se facă imediat aparițiunii fenomenelor de introspectat, b) să se repete, pentru a obține o cunoaștere mai exactă, c) să se complecteze cu alte metode de cercetare psihologică.

2. Desavantajul ei este: nu pot avea valoare obiectivă rezultatele ei, deoarece o persoană nu poate fi în același timp și subiect observator și obiect de observat.

INTUIȚIA. — A. *In Psihologie.* Cunoștința completă (cu toate simțurile, ajutate pe cât posibil de aparate tehnice), a tuturor însușirilor unui fenomen prezent simțurilor. — Ca operație de Cunoaștere este: sinteza sensațiilor obținute din contactul cu fenomenul prezent.

B. *In Filosofia Cunoașterii.*

1. *Kant* întrebuințează termenii: Intuiția Spațiului și Intuiția Timpului, cu înțelesul de idei (noțiuni, concepte), alcătuite din materialul adus de simțuri (experimental, aposterioric, empiric). Cu ajutorul acestora Rațiunea — cu formele ei de idei înnăscute (raționale, apriorice, native, pure) — dă înțelesuri de: calitate, cantitate, relație și modalitate, tuturor fenomenelor cunoscibile.

2. *Descartes* consideră Intuiția ca fiind „Cunoașterea adevărului evident — principiu și bază a raționamentului discursiv".

3. *Leibnitz:* „Cunoașterea în

care se poate gândi dintr'o dată toate noţiunile alcătuitoare ale obiectului gândit".

4. *Hamilton:* „Cunoaşterea individului".

5. *Kant,* întrebuinţează şi termenul: Intuiţie Intelectuală, cu înţelesul de „realitate transcendentală care aparţine numai Fiinţei Supreme".

6. *Fichte* şi *Hegel,* admit posibilitatea Intuiţiei intelectuale pentru gândirea umană.

7. *Schopenhauer,* consideră Intuiţia ca o cunoaştere dintr'o dată a raporturilor dintre existenţe (nu a naturilor), fără ajutorul ideilor raţiunii. Forma ei perfectă este în Contemplaţia estetică.

8. *Bergson,* o consideră ca o cunoaştere s u i g e n e r i s, asemănătoare instinctului şi simţului artistic, prin care se află ceea ce existenţele au în ele însile: „Intuiţia este o speţă a simpatiei intelectuale, prin care se intră în interiorul obiectului, pentru a se contopi cu ceea ce există unic şi neexprimat în el".

9. *Poincaré,* explică invenţiunea în matematică prin intuiţie — considerată: „siguranţă şi repeziciune a judecăţii, ca divinaţie instinctivă — sentimentală, prin care se înţeleg armoniile şi relaţiile ascunse dintre cantităţi".

INTUIŢIONISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Teoria care afirmă posibilitatea cunoaşterii realităţii direct prin o stare afectivă specială numită Intuiţie — ca o altă cale, decât aceea a simţurilor (Empirism), sau a raţiunii (Raţionalism), sau a simţurilor şi a raţiunii (Empirism — Raţionalism sau Criticism). Vezi lămuririle de sub Sentiment.

INŢELEPCIUNEA. — *In Filosofia Moralei Antice.* Virtutea Binelui. — Sinonimă cu Prudenţa (vezi).

INVENŢIA. — — A. *In Psihologie.* Combinarea fenomenelor sufleteşti vechi, pentru a realiza altele noi — Sinonism cu Imaginaţia (vezi).

B. *In Tehnologie* are înţeles restrâns de: concretizări materiale, unelte şi maşini, ca aplicaţiuni ale cunoştinţelor ştiinţifice tehnice.

Invenţia nu trebue confundată cu *Descoperirea,* deoarece aceasta n'are însuşirea noutăţii, cum are Invenţia.

INVERSIUNEA. — A. *In Logică.* Inlocuirea subiectului unei Judecăţi prin predicat şi vice versa, cu scopul de a realiza şi c a n t i f i c a r e a predicatului, devenit subiect. — Astfel, se corectează eroarea congenitală a gândirii: de a nu se putea cantifica decât subiectul judecăţii prin determinarea făcută de predicat.— Sinonim este *Conversiunea.*

B. *In Psiho-Patologie.* Boală a instinctului sexual invertit: al femeii cu al bărbatului şi vice versa.

1. Inversiunile Judecăţilor. a) Judecata *A* rămâne tot *A* când subiectul şi predicatul sunt alcătuite din cuvinte sinonime, considerate impropriu în manualele de logică ca fiind „noţiuni identice" (vezi); b) *A* devine *I,* când sfera subiectului este subordonată sferei predicatului (numărul fenomenelor cuprinse în *S* este mai mic decât al predicatului c) *I* rămâne tot *I,* când sferele sunt încrucişate (o parte din *S* există într'o parte a predicatului); d) devine *A,* când sfera *S* e subordonată lui

P. ; e) *E* rămâne *E;* f) judecata *O* nu se poate inversa.

2. In Inversiune se schimbă numai înțelesul de *cantitate* (universal — particular) — nu și cel de calitate (afirmație-negație).

3. Inversiunea să nu se confunde cu *Reciproca* (vezi).

INVERSIUNEA CONTRA-POZIȚIE. — *In Logică.* Schimbarea ca formă gramaticală, a unei Judecăți logice în Propozițiune, prin schimbarea și a *calității S* și *P;* nu numai schimbarea Cantității, ca la Inversiune (vezi). Fondul logic rămâne însă același. (Ex: „Unele corpuri sunt organice", poate fi exprimată afirmativ, ca formă gramaticală: „Unele corpuri sunt neorganice").

IPOTEZA. — *In Metodologie.* Metodă a științelor Experimentale, în special Fizico-Chimice, prin care se anticipează cauzele și efectele fenomenelor. — Se bazează pe Analogie (vezi) și amândouă se bazează pe Inducție (vezi). — Anticipările (bănuelile), ce fac aceste metode, sunt numai p r o b a b i l i t ă ț i de adevăr, până ce ele vor fi verificate prin Experiență (vezi).

1. Fără anticiparea (ipoteza) cauzelor și efectelor fenomenelor, n'ar putea fi posibilă nicio cercetare științifică. Gândirea aceasta — ca o *credință* — are drept fundamente postulatele: Cauzalitatea și Determinismul (vezi).

2. *Analogia,* pe care se bazează Ipoteza, este atribuirea înțelesurilor cauzale, ale unor fenomene cunoscute, tuturor fenomenelor analoage (asemenea), chiar dacă ele n'au fost cercetate și deci stabilite înțelesurile lor.

3. *Feluri* de Ipoteze: A) P e r m a n e n t e, care nu se pot verifica experimental, din cauza naturii obiectului lor; B) V e r i f i c a b i l e. Numite unele: a) *speciale* — verificabile direct prin experiment, iar celelalte b) *generale* sau teorii — verificabile indirect, în timp, prin orice mijloc, deoarece obiectul lor este să sintetizeze tot ce s'a putut cunoaște, fie în domeniul unei singure științe, fie în general, făcând legătura tuturor adevărurilor, pentru a reduce la o concepție unitară, universalitatea cantitativă și calitativă a existențelor.

4. *Reguli:* a) Pentru Ipotezele speciale: să fie necesare științific — să fie sprijinite pe Analogie — să fie verificabile direct prin Experiment. b) Pentru Teorii: să fie sinteza științifică a tuturor adevărurilor timpului, când ele se emit sau se admit și să servească progresului culturii.

IPOTETICE Judecăți. — *In Logică.* Orice afirmare care are nevoe de admiterea unei condițiuni. (Ex: *S* este *P,* numai dacă *S* este *M.*).

1. Judecata Ipotetică este exprimată prin două propozițiuni, legate prin expresiunea: „dacă" și poate lua forma dijunctivă prin expresiunea: „sau". (Ex: *S* este sau *P,* sau *M*).

2. Jud. Ipotetice și Dijunctive se întemeiază pe Judecăți particulare — și când servesc ca premise unui raționament deductiv, acesta se numește atunci: Silogism Ipotetic, sau Dijunctiv.

3. *Kant,* le-a fixat funcția categoriei de Relație, între subiect și predicatul gândirii. (Vezi *Categorii).*

IPOTETICE. Silogisme. — *In Logică.* Raționamentele Deductive, dela adevăruri generale condițio-

nate la adevăruri particulare, drept consecinţe ale condiţiunilor. (Ex: Dacă este adevărat că *S* este *M* fiindcă *M* este *P*, atunci *S* este *P*. Tot astfel, dacă este adevărat că *S* nu este *M* fiindcă este *P*, atunci *S* nu este *P*. — „Dacă se înţelege o teorie, (condiţia), atunci ea nu se uită", (consecinţa). — Aceasta este Judecata Ipotetică, dela care porneşte gândirea ca adevăr general, (premisă majoră), a raţionamentului deductiv din care va deduce un adevăr particular, drept concluzie — astfel: „Acei care au citit teoria, au înţeles-o. — Aceasta este judecata de legătură, cu aceea de sus şi cu aceea care va urma drept concluzie. Este numită: premisă minoră a raţionam. deductiv şi este totdeauna o Judecată Categorică, fie afirmativă ca aceea din exemplul de mai sus, fie negativă, astfel: „Acei care au citit teoria, nu au înţeles-o". — Concluzia gândirii va fi determinată, de afirmarea sau negarea condiţiei din premisa majoră, dela care a pornit gândirea şi care s'a făcut în premisa minoră. — Astfel, în cazul afirmării condiţiei, se va afirma şi consecinţe, conchizând: „Deci, acei nu vor uita teoria"; iar în cazul negării condiţiei, se va nega şi consecinţa: „Deci, acei vor uita teoria".

1. Felurile de mai sus poartă numele de: Silogism Ipotetic Modus Ponens (cel cu afirmarea condiţiei) şi Sil. Ip. Modus Tollens (cel cu negarea condiţiei adevărului, dela care a pornit gândirea).

ISTORIE GENERALĂ. — *In Metodologie. Ştiinţă,* al cărei obiect este cercetarea tuturor fazelor succesive, în timp, prin care trece Universul în parte sau în total, dela origină până la faza actuală cercetării. Ex: Istoria Gândirii — Istoria Culturii — Ist. Artei — Ist. Popoarelor — Ist. Românilor — Ist. Chimiei, etc. — Din aceste cercetări rezultă: a) *Cunoaşterea* a ceea ce a fost în trecut; b) *Înţelegerea* a ceea ce este în prezent şi c) *Prevederea* a ceea ce va fi în viitor; acestea condiţionate de stabilirea „Seriilor" continui de faze, care să fie cercetate în continuare, în originea lor şi în cauzalitatea lor.

ISTORIA POPOARELOR. — *In Metodologie.* Ştiinţă Socială, al cărui obiect îl formează Seriile de fapte cronologice din viaţa popoarelor, explicate în originea şi cauzalitatea lor. *Prezentul* explicat prin *Trecut* şi proiectat în *Viitor* ca o necesitate cauzală. Faptele apar astfel ca efecte şi se vor repeta, ori de câte ori vor reveni cauzele determinate, deoarece faptele istorice sunt r e v e r s i b i l e (pot să revină). — Faptele istorice, deşi sunt unice, însă prin comparaţia lor, se pot detaşa reguli generale, prin abstracţie. — Tendinţa Istoriei este să devină o Istorie a Culturii, păstrându-şi însuşirea ei principală: de a avea ca obiect trecutul de fapte sociale, asupra cărora să facă Judecăţi de valoare. Prin aceasta se şi deosebeşte de Sociologie, care face numai Judecăţi de constatare asupra faptelor sociale.

1. *Metodele Istoriei. Xenopol* afirmă, că Istoria este o ştiinţă de serii, deoarece faptele istorice nu se repetă decât cel mult sub forme asemănătoare şi în acest caz nu-şi are loc în cercetarea istorică, nici gândirea deductivă, nici cea inductivă, ci numai aceea dela particular la particular *(Inferenţa)*. — Insă, Metodologia Istoriei are următoarele reguli ştiinţifice de critică: a) *Analiza* isvoarelor şi documentelor, ca vestigii istorice (monumente, edificii, morminte, cronici, anale, biografii, hărţi, tratate politice, acte publice şi private, etc). b) *Critica* mărturiilor scrise sau orale, transmise prin tradiţie, care se vor compara şi confrunta. a) *Sinteza*, pentru a stabili judecăţi de valoare asupra materialului adunat şi analizat.

2. Ştiinţele auxiliare Istoriei sunt: Arheologia, (studiul monumentelor), Heraldica (st. armelor), Numismatica (st. monedelor şi a medaliilor), Epigrafia (şt. inscripţiilor) — Paleografia (studiul manuscriselor) şi Ceramografia (studiul vaselor).

ISTORIA CRONOLOGICĂ. — Constată numai, fără ca să şi explice cauzal. Obiectul este redus la faptele unice, ca serii continui ale individualităţilor, considerate subiectiv, că „ele creiază istoria". De aceea, asemenea istorii sunt mai mult Biografii şi chiar Autobiografii, scrise prin slujitori personali, pentru a întări autoritatea Stăpânitorului în educaţia colectivă a poporului respectiv.

ISTORIA NAŢIONALĂ — IDEALĂ. — Să aibă ca obiect: solidarizarea fiecărui cetăţean naţional şi în special a tineretului, cu Statul şi Naţiunea, cu Instituţiile ei sociale prezente (economice-juridice-politice-culturale), considerate efecte necesare ale unei desvoltări succesive, care trebuesc cercetate în trecut până la naşterea lor, pentru a se făuri viitorul fiecăruia şi al Naţiunii, prin muncă ştiinţifică de vocaţii şi merite personale. Istoria Universală a Popoarelor, să fie mijloc de înţelegere a Istoriei Naţionale, în special a structurii instituţiilor şi nevoilor prezentului, ca apoi să se fixeze idealul istoric social al Naţiunii.

ISTORIC DETERMINISM. (Vezi *Materialism Istoric* şi *Determinism*).

ISTORIC (Ev). — Perioadă de timp, în istoria universală sau naţională, cuprinsă între evenimente aşa de însemnate, că au putut schimba cu totul vieaţa socială.

1. Astfel, *Evul Antic* (Popoarele vechi), durează dela 5000 în. Ch. până ce pe ruinele imperiului roman cuceritor al tuturor popoarelor contimporane lui, vin şi se aşează străinii îndepărtaţi („barbarii"), care se amestecă cu Romanii, formând Popoare noi şi apoi State noi.

2. *Evul Mediu* (Popoarele noi), durează dela 476 d. Ch. — căderea Romei — până ce, descoperirile geografice şi invenţiile: praful de puşcă şi tiparul, modernizează vieaţa politică a statelor mici (feude) în state mari, conduse de Impăraţi şi Regi, care silesc prin forţă pe Papi, să renunţe la pretenţiile de stăpânire teritorială politică. Se modernizează şi vieaţa economică-juridică, prin bogăţiile aduse de descoperirile geografice; dar mai ales, se modernizează vieaţa culturală, prin tipăriturile puse la îndemâna câtor mai mulţi.

3. Evul Modern început la 1453 — căderea Constantinopolului — durează până când ideile de Libertate şi Egalitate, profesate de umanariştii gânditori ai sec. XVIII, prind a se înfăptui prin revoluţiile succesive ale tuturor popoarelor, care înlocuesc forma de guvernământ a Absolutismului (Despotismul) cu Democratismul desfiinţând clasele sociale cu privelegiile aristocraţiei şi numai datoriile poporului (clasă de jos).

4. Evenimentele actuale au şi ele aspectul sfârşitului *Evului Contimporan*, început cu revoluţia franceză din 1789, pentru a marca un Ev nou istoric.

ISTORISM. — *In Filosofia Socială.* Teorie, care afirmă, că o unitate socială oarecare este determinată în activităţile ei: economice — juridice — politice — culturale, în primul rând de condiţia ei istorică şi apoi de celelalte condiţii: cosmologică — biologică — psihică.

ISTORIE Pre. — Sinonim cu *Paleetnologie.* (Vezi).

J

JUDECATA. — A. *In Psihologie.* Sinonim cu *Gândirea* (vezi). Vastă operaţie de comparaţie asupra cunoştinţelor, elaborate din materialul adus de simţuri în contactul lor cu existenţa, la care participă sufletul întreg. — In înţeles restrâns, este cunoştinţa raportului în care se află un subiect cu predicatul cu care se compară.

B. *In Drept.* Hotărîrea instanţelor judecătoreşti ale Statului, după cercetarea probelor, prin care se pretinde un drept vătămat.

C. *In logică.* Adevărul formal, realizat din comparaţia directă, fără mijlocitor, a înţelesurilor fixate de ştiinţă, noţiunilor subiect şi predicat (fără să se intereseze, în momentul comparaţiei, de adevărul fondului material atribuit de ştiinţă, acestor înţelesuri). Astfel, Judecata este o formă a gândirii raţionale, bază a celorlalte forme: Noţiunea şi Raţionamentul, derivată din formele prime ale raţiunii, considerate Principii Fundamentale ale gândirii logice şi anume: Identitatea — Contrarietatea — Terţiul Exclus — Raţiunea Suficientă — Valorificarea. (Vezi acestea).

1. Prin Judecată Logică, se obţine adevărul asupra raporturilor de: calitate — cantitate — relaţie şi modalitate, în care se găsesc înţelesurile noţiunilor subiect şi predicat comparate.

2. Gândirea Logică începe cu Judecata, nu cu Noţiunea (deoarece acestea fiind rezultate din comparaţia însuşirilor fenomenelor grupate în aceiaşi clasă, sunt astfel tot elaborări ale Judecăţii. Gândirea elaborează Noţiuni, numai pentru ca ele să devină subiecte şi predicate, cărora să le compare înţelesurile, stabilind astfel Judecăţi şi Raţionamente. Noţiunile izolate în gândire, nu sunt nici adevărate nici falşe; numai când le comparăm înţelesurile lor (judecăm), stabilim adevărul sau eroarea lor.

3. *Elementele Judecăţii* sunt patru: Subiectul — Predicatul — Cópula — Aserţiunea. (Vezi).

4. *Felurile Judecăţii* sunt denumite de *Kant* Proprietăţi formale

și Categorii (vezi) de: calitate — cantitate — relație — modalitate, fiecare cu câte trei aspecte. Insă, toate comparațiile posibile, pentru a se determina Subiectul gândirii de către predicat, se fac totdeauna prin afirmarea sau negarea, în totall sau în parte, a subiectului — rezultând astfel patru feluri de Judecăți: A, E, I, O. (Vezi).

5. *Kant* fixează și Judecăți: analitice (demonstrative, apriorice) și sintetice (generalizatoare).

6. *Descartes.* „Nici imaginația și nici simțurile, nu sunt în stare să ne asigure că un lucru e adevărat, dacă n'ar veni în ajutor judecata".

7. *Aristotel.* „Judecata este o propoziție, care afirmă sau neagă, ceva despre ceva".

8. *Precizare.* Judecata nu trebue confundată cu Propoziționea, nici subiectul — predicatul și cópula judecății logice, cu cele ale propoziționii gramaticale. (Vezi *Gramatica — Logica).*

JUSTIȚIE. — A. *In Sociologie Juridico-Politică.* Instanțele Judecătorești (autorități publice), fixate de organizarea politică a Statului.

B. *In Drept.* Sinonim cu Dreptatea. *Justinian* o definește astfel: „Voința constantă și continuă de a da fiecăruia dreptul ce i se cuvine". Este fixată în legi juridice cuprinzătoare de Drepturi și Datorii.

C. *In Morală.* Una din cele patru virtuți cardinale, fixate de filosofia morală greacă, despre care *Socrate* spune că este: „Cea mai frumoasă dintre virtuți, deoarece procură cea mai mare utilitate".

D. *In Filosofie.* Conformitatea voinței la legea morală, concepută ca fiind de origină divină și cuprinzând în special ideea de libertate. — *Kant* spune: „Orice acțiune este justă, când nu devine o piedică, pentru acordul libertății fiecăruia cu libertatea tuturor". — Justiția este însești Morala, sau cel puțin un minim de morală, în sensul de Dreptate, nu de Legalitate. (Vezi, *Dreptul — Morala).*

1. *Termeni uzuali:* Gândire justă (adevărată) — Constatare — Descriere justă (exactă, precisă, corectă, riguroasă) — Judecată de apreciere justă (obiectivă, nu subiectivă după interese, afecte, etc).

2. Ideea Milei nu se opune Justiției, cum se opune Legalității.

JUSTIFICARE. — A. Dovedirea netemeiniciei unei învinuiri, prin dovedirea dreptății de a fi gândit ceea ce a gândit, de a fi spus ceea ce a spus, sau de a fi făcut ceea ce a făcut.

B. *In Filosofia Cunoașterii.* — *Malebranche* afirmă existența Judecăților și Raționamentelor de Justificare, prin care se dovedește rațiunea sentimentelor. — *Ribot* de asemenea, afirmă justificarea Raționamentelor Afective.

K

KABALĂ. — (Vezi *Cabală*).

KALEIDOSCOPIC. — *In Filosofia Biologică.* Denumire, dată schimbărilor coordonate din transformarea speciilor vieţuitoarelor, asemănătoare schimburilor de culoare şi figuri din aparatul Kaleidoscopului.

KINESTETICE Sensaţiuni. — *In Psihologie.* Cunoştinţe despre însuşirea de încordare (relaxare) a muşchilor şi tendoanelor, care execută sau nu o mişcare. De aceea, se mai numesc Sensaţiuni de Mişcare. (Vezi).

1. Există nesiguranţa asupra faptului, dacă aceste sensaţiuni dau sau nu cunoştinţa şi a forţei de încordare (inervaţia). Cu acest înţeles a fost inventat termenul, de către *Bastian.*

L

LAMARKISM. — *In Filosofia Biologică.* Teorie a: Transformismului, Descendenţii, Transmutaţiunii sau Evoluţiei biologice, prin care *Lamark,* în opera: Filosofia Zoologică (1809) spune: „Speciile vieţuitoarelor nu sunt toate din acelaş timp. Ele s'au coborît unele din altele şi stabilitatea lor este relativă şi vremelnică. (Vezi şi Evoluţia Biologică şi Generaţia Spontană).

LEGALITATE. — *In drept.* Conformitatea cu legea juridică fixată în Dreptul pozitiv. — O faptă poate fi legală, fără a fi şi morală.

In Morală. Conformitatea cu legea morală (Moralitatea). — O faptă morală, nu este totdeauna şi legală.

1. *Kant* nu consideră faptă morală pe aceea conformă numai **exterior** cu legea morală (determinată de cauze externe), deoarece moralitatea pretinde determinări **interioare**, ca Imperative categorice (Vezi).

LEGE. — A. *Înţeles general.* Regulă, cuprinzând o cunoştinţă valabilă, ca adevăr de anumit grad, despre existenţa: fizică, fiziologică şi sufletească, exprimând raporturi constante — regulă, căreia trebue să se conformeze existenţa, pentru a se putea realiza.

B. *In Filosofie.* Legi Naturale, Divine sau Morale, a căror origine este căutată în Divinitate, sau în Substanţe Prime, de natură materială sau sufletească.

C. *In Filosofia logicei.* Legile Gândirii Raţionale, din care derivă adevărul. Ele sunt: Identitatea — Contrarietatea — Terţiul Exclus — Raţiunea Suficientă — Valorificarea.

D. *In Psihologie.* Legi, după care se manifestă fenomenele sufleteşti dela naşterea lor — legi genetice şi legi de raporturi, fie între ele, fie cu fenomenele fiziologice ale corpului în care ele sălăşluesc. (Ex.

Legea Asociației — Legea lui Fechner-Weber, etc.).

E. *In Drept* și *Morală*. Reguli de conduită.

F. *In Sociologie:* economică, juridică, politică, culturală sunt legi: economice, juridice, estetice, etc.

G. *In general.* Legile constituesc unul din cele patru elemente ale existenței oricărei științe: obiect — metodă — legi — prevedere. Ele conțin sintetizarea adevărurilor obținute despre fenomene, fie sub aceiași constatare, fie sub aceiași explicare cauzală; deoarece, principala preocupare a științei este să reducă multiplicitatea la unitate ca, apoi să prevadă cauzele și efectele fenomenelor, pe care să le verifice și în urmă să le generalizeze, prin gândirea inductivă bazată pe uniformitatea de cauzalitate și determinismul universal.

1. Am atribuit Legii, înțelesul de adevăr de un anumit grad. *Gradele adevărului* sunt: Axioma — Postulatul — Teorema sau Legea. — toate derivate din Principiile Rațiunii: Identitatea Contrarietatea — Terțiul Exclus — Rațiunea Suficientă — Valorificarea și Fundamentele Gândirii științifice: Cauzalitatea și Determinismul. (Vezi acestea).

2. *Legile Științifice* sunt: a) **globale** (constată în bloc și general numai manifestarea fenomenelor), b) **explicative** analitice (fenomen cu fenomen), explicative sintetice (grupe din ce în ce mai cuprinzătoare și exprimate în formule cantitative, numite de aceea și legi cantitative). Acestea sunt legile cele mai de valoare, constituind idealul orcărei științe, de a-și formula astfel adevărurile obținute. — Legile explicative sunt cele mai complete, deoarece ele au în vedere toate cele patru însușiri ale înțelesului fenomenelor: calitate — cantitate — relație — modalitate.

3. *Kant* întrebuințează, că sinonim Legii morale individuale, termenul de Precept sau Maximă, rezervând termenul de Lege morală pentru faptele asemănătoare tuturor oamenilor, în raport cu ideea de Bine.

4. *Bossuet* întrebuințează termenii: Legea Veche și Legea nouă, pentru Vechiul și Noul Testament, considerându-le ca exprimând Voința lui Dumnezeu.

LEGEA lui WEBER. — *In Psiho-Fiziologie.* (Vezi Fechner).

LETARGIE. — *In Psiho-Patologie.* Sinonim: Catalepsie (vezi). *Charcot* o consideră deosebită, fiindcă din amândouă și Somnambulism face cele trei spețe ale *Hipnozei* (vezi).

LIBER ARBITRU. — *In Filosofia Voinței.* Teorie care afirma libertatea Voinței și Responsabilitate deplină. — Opuse ei sunt teoriile: Determinismul și Fatalismul. (Vezi Arbitru Liber).

LIBER EXAMEN. — *In Morală.* Sinonim cu Autonomie (vezi).

LIBERALISM. — A. *In Sociologia Economică.* — Teorie care afirmă ca ideal economic Libertatea activităților: de producție, distribuție, circulație și consumație ale bunurilor, fără ca Statul să intervină prin legi în relațiile economice și mai ales fără ca Statul să aibă monopoluri și nici chiar întreprinderi economice de niciun fel. — Opusă este teoria Socialismu-

lui (Etatismului), cu feluritele ei aspecte: Intervenţionism — Corporatism — Comunism, etc. (Vezi *Socialism*).

B. *In Sociologia Politică.* Teorie care afirmă reducerea puterii executive (autorităţilor constrângătoare) la minimul, faţă de celelalte două puteri de guvernământ (p. legislativă şi p. judecătorească), care să fie independente de p. executivă.

C. *In Sociologia Juridică.* Teorie care afirmă ca ideal juridic: acordarea de garanţii suficiente, prin legi date conduşilor, contra posibilităţii arbitrarului conducătorilor.

LIBERTATE. — A. *Înţeles general.* Lipsa oricărui obstacol care să împiedice o acţiune.

B. *In Sociologia Politică.* Lipsa oricărei constrângeri în afară de lege, impusă conduşilor de autorităţile Statului. Asemenea libertate politică, limitează puterea conducătorilor.

C. *In Drept.* Libertatea este dreptul: de a face orice nu este oprit de legea juridică şi de a refuza executarea a ceea ce legea nu obligă a se face, sau a se da.

D. *In Filosofia Dreptului.* Libertatea este dreptul natural al omului, alături de Egalitate (vezi), fundamente ale tuturor Libertăţilor publice.

E. *In Psihologie.* Libertatea sufletească, are înţelesul de Conştient — în special, de Voinţă liberă — opusă Inconştientului, Impulsiunilor, Instinctelor şi tuturor Influenţelor mediului social: tradiţie, obiceiuri, modă, prejudecăţi, etc. *Fouillé:* „Libertatea este maximum de independenţă a Voinţei".

F. *In Filosofia Voinţei.* Liberul Arbitru este opus Determinismului. (Vezi).

C. *In Filosofia Cunoaşterii. Kant* afirmă existenţa Libertăţii Transcendentale (inteligibile — numenale), care nu depinde de fenomene.

LIBIDIO. — *In Filosofia Sufletului. Freud* derivă, toate însuşirile sufletului de manifestare afectivă şi voluntară, din iubirea şi instinctul sexual, exprimate de el prin termenul „l i b i d i o".

LIMITATIVE Judecăţi. — *In Logică.* Judecăţi, care nu sunt socotite de *Kant,* nici afirmative (*S* este *P*), nici negative (*S* nu este *P*), ci *nedefinite* (*S* este *Non P* = Sufletul e nemuritor). — Toate aceste feluri de judecăţi alcătuesc posibilitatea (categoria) comporaţiei logice între înţelesurile de C a l i t a t e al subiectului şi predicatului unei gândiri. (Vezi Categorii).

LIMITĂ. — A. *In Filosofia Cunoaşterii.* Limita Cunoaşterii, este determinarea întinderii posibilităţii ei numai pentru existenţa de manifestare (fenomene), deoarece dincolo de limita fenomenelor — în existenţa în sine — Cunoaşterea n'are nici o posibilitate.

B. *In Matematică.* Limita Mărimii, este însuşirea unei mărimi finite (determinate) de care se poate apropia o altă mărime va-

riabilă la infinit, fără ca să o poată întrece.

LINGUISTICA. — *In Metodologie.* Ştiinţă generală a limbii, care cuprinde ca spete: Etimologia — Filologia şi Gramatica alcătuită şi ea din: Morfologie — Sintaxă — Ortografie — Lexic — Fonetică, şi alături de Gramatica Comparată şi Gramatica Generală. (Vezi toate acestea).

LOCALIZARE. — *In Psihologie.* Putinţa de a recunoaşte fenomenele sufleteşti vechi, venite din Subconştient în Conştient, spre a nu fi considerate că sunt noui, formate în Conştient şi netrecute încă în Subconştient. — Această posibilitate este chiar *Memoria,* care se defineşte prin putinţa de localizare: în timp, când s'a format fen. sufleteşti memorate — şi în spaţiu, unde s'au format, şi în care împrejurare spaţială. *(Ribot).*

LOCALIZĂRI CEREBRALE. — *In Psiho-Fiziologie.* Teorie şi Metodă de Observaţie Externă Psihologică, care afirmă existenţa unor regiuni (locuri) bine determinabile în centrii nervoşi — în special în creer (cerebru), pentru fenomenele şi stările sufleteşti importante: atenţie, memorie, voinţă, limbaj, emoţii, etc. Aceste regiuni au corespondentul lor pe cutia craniană, într'o anumită conformaţie cu felurite protuberanţe (umflături), după care se poate cunoaşte metodic stările şi fenomenele sufleteşti localizate. — Sinonom cu Frenologie (vezi). — Asemenea localizări au fost afirmate de: *Broca — Gall — Wundt — Lotze — Lombroso* — etc.

LOGIC. — Însuşirea cunoştinţelor de a putea fi adevărate, când sunt alcătuite conform gândirii raţionale.

LOGICA. — A. *Înţeles general.* Ştiinţa aflării şi explicării adevărului, realizat în toate obiectele gândirii. Înţelesul ei, ca al oricărei Ştiinţe, se determină prin arătarea celor patru elemente constituente ale ştinţei: Obiect — Metodă — Legi — Scop. — 1) Obiectul, este Raţiunea numai în manifestările ei, ca fenomen (nu ca numen, existenţă în sine, de care se preocupă Filosofia Logicei) — 2) Metoda, este Comparaţia Raţională prin Generalizare şi Determinare, baze ale Inducţiei şi Deducţiei. — 3) Legile, sunt: Identitatea — Contrarietatea — Terţiul Exclus — Raţiunea Suficientă — Valorificarea — considerate Principii ale Raţiunii — şi Cauzalitatea, Determinismul — considerate Fundamente ale Gândirii Ştiinţifice. — 4) Scopul, este multiplu: a) să afle, să explice şi să prevadă adevărul cel mai pur de subiectivitate; b) să fixeze adevărul în forme de: noţiuni — judecăţi — raţionamente; c) să facă legături sintetice între numeroasele şi feluritele adevăruri parţiale, reducând astfel multiplicitatea la unitate; d) să verifice, dacă adevărurile fixate de ştiinţe, sunt făcute cu respectarea legilor raţiunii; e) să facă astfel ca adevărul fixat, să fie admis şi de cei care nu l-au creat; f) să

exprime adevărul, cât mai complet, clar şi simplu, posibil.

B. *Logica este una,* deoarece şi gândirea raţională este una şi identică cu ea înseşi. Ei îi revine misiunea: să unifice adevărurile diferitelor ştiinţe despre existenţa fenomenală *(de manifestare)* — aşa cum, Filosofiei îi revine acelaşi rol, pentru existenţa numenală *(în sine).* Insă, se atribue formelor gândirii raţionale, întrebuinţate în fiecare ştiinţă, denumirea ştiinţei respective, astfel: Logica Istorică — Log. Matematică, etc.

C. Logica cuprinde: 1) *Logica Generală* (teoretică, elementară, formală, deductivă-inductivă) şi 2) *Logica Specială* (aplicată — metodologică).

D. Termenul, se găseşte întrebuinţat prima oară de *Cicero.*

1. *Logica Formală,* denumită „pură", de *Kant* are ca obiect f o r m e l e raţiunii, în manifestarea lor de gândire, indiferent de f o n d u l gândirii, unde se vor aplica ele. (Vezi: Formă — Fond). Este denumită şi Log. Elementară, deoarece aceste forme sunt chiar elementele raţiunii, în derivarea lor de: noţiuni — judecăţi — raţionamente, care vor constitui cele trei capitole ale Logicei Formale (Elementare) pe care noi am denumit-o *Log. Generală,* deoarece cuprindem aici şi studiul asupra Principiilor Raţiunii: (Identitatea — Contrarietatea — Terţiul Exclus — Raţiunea Suficientă — Valorificarea şi studiul asupra Fundamentelor Gândirii Ştiinţifice: Cauzalitatea şi Determinismul, ca şi vasta operaţie a gândirii logice, care este: Comparaţia prin Abstracţie şi Determinare, bază a Inducţiei şi Deducţiei, deci a oricărui adevăr şi a oricărei metode, pentru aflarea lui.

2. *Logica Metodologică,* denumită „aplicată", de *Kant,* are ca obiect: regulele, după care noţiunile — judecăţile — raţionamentele se aplică şi se organizează, de către gândirea raţională, pentru a fixa Metodele tuturor ştiinţelor în parte şi înţelesul complet al adevărului: aflarea — verificarea — adoptarea — fixarea — unificarea şi exprimarea lui). Prin această însuşire practică de aplicare, Metodologia este considerată şi Artă: deşi, o Metodă este alcătuită din o serie de operaţiuni mintale, teoretice (deci este Ştiinţă), spre deosebire de Artă, care presupune o serie de operaţiuni fizice — manuale. Logicei îi revine misiunea, să raţioneze asupra procedeelor întrebuinţate de fiecare ştiinţă, pentru a le valorifica sistematizându-le, ca Metode logice. Înţeleasă astfel Metodologia — ca parte aplicată a Logicei — va' căuta, să descopere lipsurile şi erorile cercetărilor, spre a le orienta activitatea cu reguli metodice raţionale. Prin aceasta, va căpăta consideraţiunea de „Ştiinţă a ştiinţelor". (Vezi Metoda şi Metodologie).

3. *Logica Educativă.* Logica înbogăţeşte calitativ gândirea. Învaţă: cum se ajunge la adevăr, cum se deosebeşte el de eroare, cum se impune, celor care-l cercetează şi celor ce li se comunică; sau, cel puţin învaţă, să se folosească adevărul, aplicându-l în vieaţă — îndepărtând astfel gândirea de cauzele erorilor. *(J. S. Mill:* „In educaţia modernă, nimic nu contribue mai mult la formarea cugetătorilor exacţi, pătrunşi de adevăratul înţeles al cuvintelor şi propoziţiunilor. Logica este studiul cel mai eficace pentru începutul educaţiei elevilor în filosofie").

4. *Obiecţiuni Logicei:* Princi-

piile şi regulele raţiunii, fiind necesare, se pot respecta de gândirea justă şi fără ca ele să fie în prealabil cunoscute prin studiul logicei. Savanţii — în munca lor creatoare de adevăr — au elaborat regulile gândirii lor proprii, fără să fi studiat mai întâi Logica şi Metodologia. Nu se inventează metode, gândind în abstract. Numai făcându-se ştiinţă în concret. se pot stabili: mijloacele, care convin cercetărilor, dificultăţile de învins şi procedeele, cu care se pot învinge ele. — Obiecţiunea cea mai importantă este faptul, că Inconştientul — Instinctul — Sentimentul — Intuiţia Creatoare — Inspiraţia, etc. au foarte mare rol în descoperirea celor mai multe adevăruri. (*Bergson, Ribot, Poincaré, Cl. Bernard, Goblot, Malapert,* etc).

5. Felurite denumiri şi înţelesuri. *Aristotel* a denumit-o „Organon", cu înţelesul: Judecăţi de Apreciere, pentru deosebirea Adevărului de Eroare. — *Bacon de Verulam* a denumit-o „Novum Organum" cu înţelesul: Ştiinţă a Inducţiei (nu a Deducţiei silogistice, cum a fost înţeleasă de Aristotel). — *J. S. Mill,* îi atribue înţelesul: Deducţie specială de verificare, prin Inducţie. — *Kant:* Ştiinţa pură a legilor raţiunii, ca forme apriorice, necesare cunoaşterii fenomenelor, ca fond. — *Wundt:* Ştiinţa legilor gândirii, care fac posibilă cunoştinţa de sinteze ştiinţifice. — *Külpe:* Ştiinţa principiilor formale ale gândirii. *Lipps:* Ştiinţa, prin care se desprinde Cunoaşterea a ceea ce este aprioric din aposterioric. — *Oberweg:* Ştiinţa legilor normative ale Cunoaşterii. — *Jerusalem:* Teoria formelor gândirii juste. — *Keynes:* Ştiinţa operaţiunilor intelectuale prin care se poate cunoaşte, care cunoştinţe sunt valide şi care nu sunt (în cunoaşterea adevărului), pentru a avea dreptul a trece, dela judecăţi date la alte judecăţi, drept consecinţe. — *Hegel:* Ştiinţa Ideii în elementul abstract al gândirii. — *Hamilton:* Logica are ca obiect, nu numai formele gândirii opuse fondului, ci toate formele necesare orcărei gândiri, prin care se determină experienţa şi se stabilesc legile fundamentale ale realităţii. — Logicienii şcoalei *Port-Royal,* o consideră: Arta de a conduce raţiunea în cunoaşterea lucrurilor, atât pentru instruirea personală cât şi a altora. — *Aikius:* Rolul Logicei este, a ne ajuta să gândim clar şi obiectiv. a ne exprima exact, a valorifica just afirmările altuia şi argumentele de susţinerea acelei afirmări. — *Nelson:* Ştiinţa raporturilor cele mai generale. — *Morgan:* Examenul acelei părţi a raţionamentului, care formează deduceri. Ea nu se ocupă de adevărul de fapte, opiniuni sau presumţiuni, din care este dedus adevărul; deoarece preocuparea ei este numai să constate adevărul concluziei, dacă sunt adevărate premisele. — *Ribot,* îi atribue înţelesul: Logică — a raţiunii şi a sentimentului — aşa cum se exercită în fapt gândirea. — *Baldwin:* Logică Genetică, pentru studiul originii Cunoaşterii raţionale considerată ca o funcţiune sufletească, care cuprinde ca diviziune a ei: Logica Reală, al cărui obiect este explicarea ideii de realitate şi cunoaşterea realului. — *Lalande* admite denumirea de „Logică Pură", întrebuinţată în trei înţelesuri: 1) Logică formală, 2) Logică obiectivă, opusă gândirii psihologice, subiective, 3) Logică aprioriică Kantiană, fundată pe principiile pure ale raţiunii, independentă de orice cunoaştere prin simţuri. — *Lachelier* întrebuinţează denumirile: 1) Logica Obiectivă, ştiinţă a adevărului obiectiv existent în lucruri, deci transcendent gândirii. 2) Logica Subiectivă, ştiinţă a adevărului

subiectiv- alcătuit de propria gândire, care trebue să se conformeze lucrurilor, pentru a le cunoaşte. 3) Logica Silogistică, ştiinţă a adevărului ipotetic cerut necesar de gândire, atunci când presupunându-se adevărate premisele, trebue să fie şi concluzia lor. — *Blondel:* Logică Generală, ca ştiinţă a gândirii şi a vieţii, cu diferite denumiri: Logica Socială — Log. Morală — Log. Juridică, etc. — *Mentré* îi atribue denumirea „Tehnică Generală" tehnica tehnicelor intelectuale: deoarece studiază procedeurile generale, prin care gândirea deosebeşte adevărul de eroare. — *Jevons* consideră Logica, ca o speţă a Matematicii; iar *De Boole* face din Matematică, ramură a Logicei. — *T. Maiorescu* o defineşte: Ştiinţă a argumentării, după legile raţiunii.

LOGICISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Denumire dată teoriilor, care fac din Logică baza oricărei cunoaşteri. — Termenul este întrebuinţat în înţeles de Raţionalism (vezi).

LOGISTICĂ. — Denumire dată Logicei, care întrebuinţează algoritme felurite: simboluri, numere, litere, semne. (Vezi *Algoritm).*

LUCRU. — A. *Înţeles general.* Tot ceea ce poate fi gândit, presupus, afirmat sau negat — de o existenţă permanentă sau trecătoare, reală sau aparentă, cunoscută sau necunoscută.

B. *In Filosofia Cunoaşterii.* Sinonim cu Obiect. Tot ceea ce poate fi perceput prin simţuri, fie ca fenomene cu însuşiri, fie ca raporturi între fenomene. Vezi teoria Empirismului. — Lucrul în sine, termen întrebuinţat de *Kant* este Existenţa în sine, fără să aibe nevoe de nici o însuşire şi de niciun determinant sau cauză, ca să existe. Vezi teoria Apriorismului. Sinonim cu: Numen — Substanţă — Principiu, etc.

LUME. — Sinonime: *Cosmos — Existenţă — Univers.* (Vezi).

LUMEA CA VOINŢĂ ŞI REPREZENTARE. — Expresie, care sintetizează întreg sistemul filosofic al lui *Schopenhauer,* astfel:

A. *In Problema Cunoaşterii* afirmă întâietatea şi superioritatea Voinţei, faţă de Intelect şi Afectivitate. Voinţa este element primar, cauza primară, lucru în sine, numen: iar intelectul este element derivat, efect al Voinţei, fenomen. Voinţa este neschimbătoare, permanentă, perfectă; iar Intelectul este schimbător, în devenire, supus perfecţiunii şi în dependenţă de corpul în care sălăşlueşte, ca o funcţiune a lui; pe când faţă de Voinţă, corpul este dependent de ea, ca o funcţiune a ei. — Numai Intelectul Geniului este pe deasupra Voinţei. — Formele cunoaşterii sunt: Cauzalitatea — Spaţiul — Timpul, deoarece numai prin ele se poate cunoaşte. Ele însă sunt făurite de Voinţă.

B. *In Problema Cosmologică* afirmă: Lumea este reprezentarea mea. S'ar părea că există o lume obiectivă şi fără o fiinţă care să o cunoască. Aceasta însă numai în abstract; deoarece în concret, în fapt, se întâmplă tocmai con-

trariul anume: lumea este numai o reprezentare a sufletului fiinţei. Ceea ce prind Simţurile din lume nu sunt nimic, până ce nu intervin formele cugetării (Cauzalitatea — Spaţiul — Timpul), care să le prelucreze şi să le dea înţeles şi valoare. Acestea însă funcţionează ca *derivări ale Voinţei* — Principiul unic şi fundamental al întregului Univers.

LUMINA NATURALĂ. — *In Filosofie.* Sinonim cu Raţiunea, ca sumă de adevăruri imediate şi evidente. — *Descartes:* Facultatea dată de Dumnezeu, prin care nu se cunoaşte decât ceea ce este adevărat, ceea ce este clar şi direct — fără ajutorul religiei şi nici al filosofiei. — Expresiunea este întrebuinţată de *Filosofii Creştini,* ca şi de *Descartes* şi *Leibnitz;* iar originea se găseşte în *Evanghelia lui Ioan* cu înţelesul: Lumină adevărată — „Verbul" — care spiritualizează omul.

M

MACROCOSMOS. — *In Filosofia Cosmologică.* Sinonim cu Universul întreg. Sunt teorii care afirmă o corespondenţă, între fiecare din părţile alcătuitoare ale corpului omenesc (Microcosmos) şi părţile alcătuitoare ale Universului (Macrocosmos).

MAGIE. — A. *Înţeles General.* Ştiinţa şi Arta Magilor, de a produce efecte extraordinare prin procedee oculte, misterioase. — *Magia Ceremonială.* Sistem de practică în forme rituale; la început cu înţeles religios, pentru a îndupleca Divinităţile de care era plin Universul, în concepţia mult răspândită a Naturismului (vezi). — *Magia Naturală.* Sistem de experienţe asupra naturii fizice, pentru producerea a felurite fenomene a căror cauză nu era cunoscută. (Ex: piatra filosofală — elixirul tinereţii, al vieţii, etc.).

B. *In Sociologia Culturală.* Se afirmă, că prin Magie a intrat omul în raport de sentimente şi acţiune directă cu Universul şi Divinitatea. Ea a contribuit la alcătuirea Ştiinţei — Artei — Tehnologiei, printre primele fiind: Medicina — Astronomia — Filozofia — Morala — Dreptul. — Ceea ce are Magia ca spiritualitate este, că Universul este condus de **forţe**, că efectele fenomenelor sunt asemănătoare cauzelor care le produc şi că fenomenele Universului se pot influenţa reciproc, odată ce ele au fost în contact unul cu altul, chiar şi când contactul nu mai este actual. — Magia a putut fi productivă pe terenul Cultural, numai după ce preoţimea cu adevărat înţeleaptă a celor dintâi religii, a dat naştere marilor invenţiuni ştiinţifice ale omenirii primitive, prin împiedecarea şi împuţinarea numeroaselor **tabu-uri** (de care nu se putea nimeni atinge), existente în Religiile naturis-

te-totemiste (Vezi Totem — Religie — Ştiinţă — Tehnologie).

1. Magia este opusă Religiei, deşi există asemănări între ritualele lor, însă acţiunea şi scopul acestora este deosebit deoarece: a) Magia afirmă priceperea intelectuală asupra stăpânirii forţelor Naturii, fiindu-i indiferentă credinţa celui care face apel la ajutorul ei şi care-i plăteşte priceperea şi ajutorul cerut; pe când Religia, afirmă tocmai credinţa în Divinitate, din motive spirituale. b) Ca scop, Magia urmăreşte materializarea, particularul, concretul, practica pozitivă, tehnica şi obţinerea de foloase personale, ea fiind o profesie; — pe când Religia, tinde la apropierea de Divinitate prin: spiritualizare, abstracţiune, metafizică mistică, ajutorul preoţimei, care este un har, o taină divină — nu o profesie. c) Prin Magie *se constrânge* Divinitatea, prin forţe oculte, să dea ceea ce i se reclamă — pe când prin Religie se roagă Divinitatea, să acorde ceea ce i se imploră.

2. Prin Magie şi Religie, omul a reuşit să se depăşească pe sine, căpătând încredere în puterile lui către spiritualizare. La început, omul ignorant şi slab, în faţa Naturii plină de forţe necunoscute (oculte) care-l înfricau, a fost determinat să ceară milă, îndurare, ajutor Divinităţilor închipuite de el. De aci, a luat naştere o tehnică anumită a rugăciunii, un ritual executat numai de aceia care au priceperea să tălmăcească voinţa Divinităţilor, existente în Natură, acolo unde nu putea şti orişicine locul. — Astfel a luat naştere profesiunea Magilor şi cu ea şi Magia. Magii apăreau că binefăcători ai semenilor lor; nu numai îngăduiţi de Zei, ci aleşi, pentru a pune în legătură pe oameni cu toate Zeităţile, bune şi rele. — Recunoşteau însă, că puterea lor ascunsă nu le poate fi de folos lor înşile, ci numai altora. — Magia, joacă rol important chiar şi după apariţia castei preoţeşti, atâta vreme cât aceasta se ţine departe de mulţime, în sferele abstracte ale înţelepciunii, ale spiritualităţii şi ale credinţei, lăsând pe om — setos de legătura cu Divinitatea — pe seama magilor profesionişti. — Şi astăzi, chiar în societatea zisă cultă, persistă practice ale Magiei sub felurite aspecte.

3. Termenul Magie vine dela denumirea unui trib al Mezilor. *(Herodot)*, din care se recrutau preoţii din casta sacerdotală a Mezilor şi Perşilor. Romanii îl întrebuinţau, pentru a denumi puterea de a produce fapte supra naturale prin vrăjitorie.

MAGNETISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Teorie, care afirmă ecsistenţa unui fluid magnetic, de natură animală, emanând din materia nervoasă a unor persoane şi'n anumite condiţiuni, capabil să influenţeze: gândul — simţirea — fapta altor persoane, ba chiar şi corpurile neînsufleţite.

MAHOMEDANISM. — *In Religia Monoteistă.* Credinţa într'un singur Dumnezeu (Alah) propovăduită de Mahomed — Profetul lui Alah — ale cărui învăţături alcătuesc *Coranul,* Cartea Sfântă a mahomedanilor.

MAIOTICA. — *In Pedagogie.* Metodă de învăţământ, fixată de *Socrate* care afirmă: adevărul se află în noi înşine, însă trebue scos la iveală prin întrebări logice, care să aducă ca răspuns Judecăţi şi Raţionamente inductive (dela par-

ticular la general) şi deductive (dela general la particular). Vezi Dialectica, cu care nu trebue confundată.

1. Termenul are înţeles etimologic de „artă a moşitului". — *Platon,* în scrierea Menon cu numeroase dialoguri, evidenţiază valoarea acestei metode, fixată cu competenţă de magistrul său Socrate, care era fiu de moaşă.

MAJOR Termen. — *In Logică.* Acea premisă — din cele două ale silogismului categoric — care are funcţiunea de Predicat în Concluziune, (nu acela dintre cei trei termeni ai Silogismului, care are mărimea (Sfera) cea mai mare, cuprinzând deci şi termenul mijlocitor şi pe cel mic, cum este cazul numai în figura I silogistică — (vezi). — Sinonim cu Termenul Mare. — Este numit astfel de *Aristotel.*

MAJORĂ Premisă. — *In Logică.* Acea premisă — din cele două ale Silogismului categoric — care cuprinde Termenul Major (vezi), fie ca subiect, fie ca predicat, comparat cu Term. Mijlocitor (vezi). — In Silogismul Ipotetic, sau în cel Dijunctiv, premisa majoră cuprinde judecata ipotetică, sau pe cea dijunctivă (alternativă). Vezi acestea.

MÂNIA. — *In Psihologie.* Afectivitate de neplăcere, considerată sentiment primar — originar (împreună cu Simpatia şi Frica), din care isvoresc numeroase alte sentimente secundare — derivate; duşmănia, ura, răzbunarea, etc.

MANICHEISM. — *In Filosofia Moralei.* Teoria care afirmă existenţa a două puteri contradictorii: Binele şi Răul, permanent în luptă, prin care se explică, nu numai conduita omenească, dar şi întregul Univers.

1. Numirea vine dela *Manicheus,* preot persan, care a încercat să asemene Dualismul religios: Ormuzd — Binele şi Ahriman — Răul, din religia lui Zoroastru — cu Ingerul şi Diavolul, din religia Creştină.

MANIE. — *In Psiho - Patologie.* Orice formă de boală sufletească cu manifestări impulsive şi violente în faptă, iar în gând cu preocupări bizare, gusturi anormale şi idei obsedante. — Uneori mania este limitată, la o anumită faptă sau la un anumit gând, gust, etc. (Ex: vezi *Cleptomanie).*

MĂRIME. — A. *In Matematică.* Cantitatea întinderii spaţiale, geometrice, deosebită de cantitatea aritmetică, care comportă raporturile de: mai mare — mai mic — egal. Astfel, Cantitatea, este posibilitatea mai multului — mai puţinului, a ceea ce poate fi mărit sau micşorat.

B. *In Logică.* Sfera (întinderea) nu trebue confundată cu cantitatea (numărul), deoarece numai Noţiunile au Sferă şi, comparate una cu alta, sunt în această privinţă: exclusive — „identice"(?) — ordonate — încrucişate; pe când Judecăţile au cantitate, putând fi universale sau particulare. — Noţiunea, considerată singură este: generală — parţială — singulară şi

niciodată: universală sau particulară — acestea fiind calităţi exclusive ale Judecăţii; tot astfel, o judecată nu poate fi generală — parţială — singulară, — acestea fiind calităţi exclusive ale Noţiunii.

MARXISM. — *In Filosofia Sociologiei Economice.* — Denumire dată teoriilor care afirmă, că activitatea economică a unei societăţi (numită „infrastructura socială" de *Karl Marx),* determină pe toate celelalte activităţi sociale: juridice — politice — culturale, considerate ca „supra-structură socială", derivate din infrastructura economică.

1. Marxismul afirmând această întâietate a economicului, a cărei natură este materială, este deci o teorie *materialistă;* iar pentru faptul, că afirmă determinarea celorlalte activităţi sociale din aceea economică, este o teorie *deterministă* — şi în sfârşit, fiindcă afirmă şi evoluţia istorică a societăţii spre desfiinţarea Capitalismului, este şi o teorie *istorică.* — Pentru toate acestea, Marxismul mai poartă denumirea de Materialism Determinist Istoric — opus Idealismului Istoric, afirmat de Hegel. (Vezi).

2. Marxismul este un aspect al Socialismului denumit Socialism ştiinţific, deoarece se sprijină pe o bogată observaţie de fapte ca material, din care induce adevăruri cu caracter de generalitate. — Evoluţionismul Istoric Determinist pe care-l afirmă, este „Sforţarea conştientă şi totdeauna contrariată a oamenilor, de a ieşi din condiţiunile sociale în care se găsesc". — Capitalului i se atribue înţelesul: acumulare de bunuri din partea patronilor întreprinderilor economice, prin „plusvaloare". Astfel, bunurile se produc prin muncă, cel mai important factor de producţie faţă de natură şi capital şi totuşi, munca este salariată de patroni cu o valoare, un preţ mult mai ieftin decât preţul (valoarea) bunurilor produse. Diferenţa aceasta, constitue plusvaloarea şi ea este reţinută de patron, frustând astfel lucrătorul de cea mai mare parte a muncii lui. Acest fapt, de spoliere a muncii, este organizat chiar de legile economice ale Statului, deoarece se admite existenţa patronilor în întreprinderile economice. Soluţia reclamată de o cât mai ideală dreptate socială este: o altă bază juridică de legi economice, care să organizeze astfel întreprinderile de producţie, ca lucrătorii să fie proprii lor patroni, spre a se împărţi între ei plus-valoarea muncii lor. Pentru aceasta însă, lucrătorii trebue să se organizeze în „lupta de clasă", lupta politică, care să le aducă guvernarea Statului, prin care vor suprima existenţa claselor sociale, prin desfiinţarea întreprinderilor particulare de producţie economică deţinută de clasa Capitaliştilor, în dauna clasei Proletarilor muncitori. — „Lupta la care asistăm azi este de un interes tragic, căci ea va fi cea din urmă. Sfârşitul comediei capitaliste va veni sub forma diferitelor crize economice, care vor sili pe capitalişti să capituleze şi aceasta, atunci când s'ar crede capitalismul la maximum de desvoltare, fiindcă atunci el va sfârşi prin autodistrugere, sau prin sinucidere". *(K. Marx).*

MASSA. — *In Fizică şi Mecanica Raţională.* Teoria asupra Materiei, afirmă că massa este cantitatea de materie aflată într'un corp — indiferent de mărimea lui — care rămâne constantă, oricare ar fi transformările prin care ar trece

materia; deoarece, ea nici nu se micşorează, fără ca să se adauge sau să se scadă ceva materiei. — *Hamilton* consideră massa şi rezistenţa (vezi) drept calităţi secundo-primare ale materiei.

MATEMATICA. — Ştiinţă generală, al cărei obiect este alcătuit din: 1) Cantitatea pură, a) determinată, finită (Aritmetica) şi b) nedeterminată (Algebra). 2) Spaţiul, care delimitează figurile, linia şi punctul — mărimile şi poziţiile lor (Geometria). 3) Mişcarea, forţa şi viteza (Mecanica cu Cinematica şi Dinamica).

1. *Matematica Aplicată:* Geodezia — Geometria în Spaţiu — Trigonometria — Astronomia (vezi acestea), în calculele cărora intră cantităţile, spaţiul şi mişcarea cu forţă şi viteză.

2. Istoric. *Pitagora* şi discipolii săi, înţelegeau prin Matematică: Aritmetica — Geometria — Astronomia şi Armonica, ca ştiinţe ale finalităţii existenţelor Universului. — *Platon*, care în Filosofia Cosmologică afirmă existenţa a două lumi: Lumea Sensibilă şi Lumea Ideilor, face din obiectul matematicei (cantitatea, spaţiul şi mişcarea), existenţa intermediară între aceste două Lumi, astfel: a) prin însuşirile multiplicităţii şi *divizibilităţii* acestor obiecte ale ei, matematica face parte din Lumea sensibilă; iar b) prin însuşirile omogenităţii, unităţii şi identităţii lor, face parte din lumea Ideilor. — *Aristotel* consideră Matematicele ca ştiinţe abstracte, pure, ale cantităţii, măsurii, spaţiului şi mişcării şi, tot astfel rămân considerate şi azi, ca ştiinţe formale, independente de realitatea materială a existenţelor la care se aplică.

MATERIA. — *Înţeles general.* Realitatea Universului, cu dublă existenţă: în sine (numen) şi în manifestare (fenomen). Existenţa în sine, constitue preocupări ale Filosofiei şi asupra ei s'au emis diferite Teorii — iar existenţa de manifestare, formează obiectul diferitelor Ştiinţe, zise materiale, concrete, fizice şi asupra lor s'au fixat cunoştinţe valabile, numite Adevăruri ştiinţifice. — Opusă Materiei este Sufletul — altă realitate a Universului, de asemenea cu dublă existenţă ca mai sus. — Însuşirile de manifestare ale Materiei sunt: exterioritatea în spaţiu, întinderea, forma, impenetrabilitatea, greutatea, coexistenţa în aceiaşi durată de timp şi cunoaşterea lor prin simţuri, ajutate de aparate tehnice; iar ale Sufletului sunt: interioritatea într'un corp cu vieaţă, intensitatea, durata, succesiunea în timp, finalitatea de orientarea vieţuitorului şi cunoaşterea lor prin observaţia internă. Materia nu se poate reduce la Corpuri, Figuri sau Intindere.

1. *In Filosofia Cosmologică.* Materia este considerată de Teoria Materialismului, ca Principiu unic al Universului şi ca Primă cauză şi natură a tot ceea ce există.

2. *In Filosofia Cunoaşterii.* Incepând dela *Aristotel*, Materia are înţeles de fond (conţinut. material, însuşiri, real, etc.) al cunoaşterii — opus formei cunoaşterii. — Astfel, termenii opuşi: fond şi formă, sunt întrebuinţaţi, nu numai la corpurile materiale, ci la orice obiect al gândirii. Materia cunoaşterii o formează ceea ce se cunoaşte — iar forma Cunoaşterii este felul, metoda, mijlocul

prin care se obţine cunoaşterea — raportul, pe care gândirea îl stabileşte între subiectul şi predicatul gândirii (ca termeni materiali).

3. *In Filosofia Moralei.* Materia unei fapte, o formează ceea ce se făptueşte — iar Forma unei fapte, este felul în care este determinată executarea faptei.

4. *Observare.* Materia, trebue deosebită de: a) **corpuri** — deoarece materia este posibilitatea nedefinită a însuşirilor corpurilor; b) de **figură**, deoarece aceasta este numai una din multiplele însuşiri ale corpurilor (deci ale materiei); c) de **întindere**, deoarece aceasta este posibilitatea nedefinită a figurilor.

MATERIA Nervoasă. — *In Psiho-Fiziologie.* Considerată bază a legăturii dintre corp şi suflet — împreună cu glandele endocrine. Elementul ei fundamental este Neuronul, alcătuit din celulă şi fibră axilă. Organizarea celulelor în masse, formează Centrii Nervoşi — iar a fibrelor, formează Nervii. Centrii nervoşi sunt în general trei: creerul (cerebru) — măduva spinării (spinal) — ganglionii (ganglionar), fiecare în legătură cu nervii respectivi: sensitivi — motori — asociatori. Legăturile dintre centri şi nervi, alcătuesc sistemele nervoase: cerebral — spinal — ganglionar, care legate între ele dau Sistemul general nervos: cerebro-spinal-ganglionar.

MATERIALISM. — A. *In Filosofia Cosmologică.* Teorie care afirmă, că Prima existenţă a Universului este materia — originea şi cauza tuturor existenţelor — Substanţa şi Principiul Prim. — *V. Conta:* „Nu există în Univers altă substanţă decât materia, care este Forţă, mişcare continuă şi veşnică, formând legea Ondulaţiei universale". — Sunt diferite forme de Materialism: unele care exclud existenţa Sufletului — altele care o admit, însă ca o derivare (epifenomen) a materiei nervoase. Opuse sunt teoriile: Spiritualism, Pozitivism, Idealism, Fenomenism, Agnosticism. (Vezi şi lămuririle de sub Spiritualism).

B. *In Filosofia Cunoaşterii.* Teorie, care afirmă existenţa materiei ca o realitate obiectivă, independentă de sufletul-subiect, care o cunoaşte *(Realismul).* — Cunoaşterea este rezultatul, pe de o parte al organizării materiei nervoase, iar pe de altă parte al materialului adus de simţuri, din Universul din afară şi independent în suflet. *(Empirismul).*

C. *In Filosofia Moralei.* Teorie, care afirmă criteriul şi valoarea Binelui după efectele materiale ale faptei *(Utilitarismul).*

D. *In Filosofia Sociologiei.* Vezi Materialismul Istoric.

MATERIALISM Istoric. — *In Filosofia Sociologiei.* Teorie care afirmă, că Activitatea Socială Economică (Producţia bunurilor prin: natură, muncă, capital, antreprenor, stat; Împărţirea bunurilor între factorii care l-au produs; Circulaţia dela producător la consumator a bunurilor şi Consumaţia lor) — este activitatea determinată a tuturor celorlalte activităţi sociale (juridice — politice — culturale). — Teoria este socotită

materialistă, deoarece condițiunile și activitățile unei unități oarecare sociale sunt de două naturi: materiale și spirituale. Activitatea Economică și condiția cosmică care o secundează, sunt prin natura lor materiale. — Termenul este inventat de *Engels*, pentru a denumi Teoria Determinismului Economic a lui *K. Marx*. (Vezi Marxismul). — Opusă este Teoria Idealismului Istoric (*Hegel*).

MATERIARHAT. — *In Sociologie.* Formă de viață familiară în evoluția societății primitive, în care autoritatea în familie este exercitată de către femeea-mamă, considerată și stăpâna exclusivă a averii familiare. De aci, moștenirea bunurilor se făcea în linie femenină maternă: dela mamă la fiică. Funcțiunile religioase, juridice și chiar militare în familie și trib, le exercita femeea. — Opusă este forma Paterhiarhatului (Autoritatea tatălui).

MAXIMALISM. — (Vezi: *Comunism — Bolșevism*).

MAXIMĂ. — Exprimarea scurtă, dar cuprinzătoare, a unei întregi gândiri rezumată într'un principiu: de logică, de morală, de drept, etc.

1. Termenul este des întrebuințat de *Locke*, cu înțelesul de „judecăți admise fără probă, rezultate din convențiuni tacite, care pot conține și erori". — *Leibnitz*, îi atribue înțelesul de axiomă — adevăr evident prin el însuși. — *Kant*, îi restrânge înțelesul la: „regulă de conduită morală, considerată valabilă prin voința proprie a celui care o adoptă".

MECANICĂ. — Știință Fizică-Matematică, al cărei obiect este mișcarea în ea însești, cercetată și în Timp și în Spațiu.

1. *Ampère* o divide în: a) Cinematică (mișcarea proprietăților geometrice, în raport cu Timpul — fără considerarea massei și a forței); b) Statică (forța, în stare de echilibru — fără considerarea mișcării); c) Dinamică (mișcarea, producătoare de forță-viteză).

2. Feluri: A. *Mecanica Teoretică* (abstractă — rațională), al cărei obiect este teoria legilor mișcării și forței, rezumate de *Appell* în două probleme: a) Care este mișcarea unui sistem de corpuri sub acțiunea unor forțe date? și b) Care sunt forțele capabile să determine o mișcare dată unui sistem de corpuri? — B. *Mecanica Aplicată* (concretă), al cărei obiect este construcția uneltelor și mașinilor, întreținerea și întrebuințarea lor.

MECANISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Teoria care afirmă Mișcarea, ca Principiu al Universului, la care se reduce toate existențele (fizice — fiziologice — sufletești). Existența este deosebită de Forță și de Mișcare, deoarece ea este inertă, imobilă, statică, incapabilă de vreo modificare proprie — Opusă este teoria Dinamismului, care identifică Existența cu Forța, considerată: mobilă, dinamică și capabilă de toate modificările proprii. Tot opuse sunt și Teoriile: Evoluționismul și Finalismul.

B. *Înțeles general.* Serie de faze subordonate și dependente una de

alta — sau sistem de forţe în mişcare. (Vezi şi lămuririle de sub *Finalism).*

1. *Mecanism Fizic* (forţe fizice, materiale — în mişcare).

2. *Mecanism Vital* (forţe biologice — fiziologice şi fizico-chimice, la care sunt reduse toate fenomenele vieţii).

3. *Mecanism Psihic*, (forţe ale Conştiinţei, care dacă sunt considerate ca derivări ale forţelor vitale — în special ale funcţiunilor materiei nervoase — se ajunge la Mecanismul Fizic — Materialist).

4. Când Mecanismul exclude Forţa — ca element constitutiv al lui — atunci se opune, nu numai Dinamismului ci şi Energetismului. *(A. Rey.* „Energetica şi Mecanismul Cunoaşterii").

4. *Liard:* „Orice fenomen este mecanic, când este determinat de condiţiuni antecedente invariabile" — excluzându-se deci orice putere ocultă, orice finalitate internă sau imanentă.

6. *Descartes* şi *Leibnitz* identifică mecanismul cu Intinderea şi Mişcarea, deosebind prin aceasta Sufletul de Materie, deoarece sufletul n'are nici întindere, nici mişcare.

7. *In Metodologie.* Explicaţia mecanistă este opusă explicaţiunii relaţiunilor funcţionale între fenomene. (Ex: Mecanismul Atenţiei — Senşaţiei — Silogismului, etc).

MEDIAT. — A. Ceea ce este dependent — condiţionat — de o altă existenţă.

B. *In Logică.* Comparaţia între înţelesurile subiectului şi predicatului gândirii este mediată, când se face printr'un termen mijlocitor (intermediar), căpătând forma Raţionamentului. — Opus este Imediat (fără intermediar). Vezi Judecata.

MEDIU. — A. *Înţeles general.* Ceea ce este de mărime mijlocie între două mărimi extreme: mare şi mică. — Sau, poziţia de egală distanţă între două extreme. — (*Aristotel* consideră Virtutea ca medie — mijlocie — între abstinenţă şi exces).

B. *Înţeles logic.* Ceea ce este intermediar (mijlocitor) ca funcţiune. — *Newton* întrebuinţează termenul de „mediu interstelar" cu înţelesul de mijlocitor între astre. — Logica consideră Termenul Mediu ca mijlocitor, pentru a se putea compara înţelesul unui subiect cu al unui predicat. De asemenea, termenul Principiul Mediului exclus (Terţiului exclus): „Din două judecăţi opuse contradictoriu una este adevărată, dacă cealaltă este falşă"; sau „Dacă două judecăţi sunt opuse contradictoriu, atunci adevărul — sau falsitatea — uneia implică respectiv falsitatea — sau adevărul — celeilalte".

C. *In Fizică.* Ceea ce este interpus între două (sau mai multe) corpuri, transmiţând o acţiune fizică dela unul la celălalt.

D. *In Biologie. Mediu ambiant.* Ceea ce condiţionează viaţa unei fiinţe. Mediul interior al organismului este determinat de raportul lui cu celule alcătuitoare. *(Geoffroy Saint Hilaire).*

E. *In Ştiinţele Sociale.* Termenii: mediu psihic, mediu intelectual, mediu social, mediu moral, etc. sunt foarte întrebuinţate dela *A.*

Comte şi *Tarde,* cu acelaş înţeles de mijlocire, de condiţionare. — *Balzac,* în: Comedia Umană, aseamănă societatea cu Natura şi individualităţile omului cu Speţele animalelor, fiecare fiind condiţionate de mediul în care vieţuesc.

MEDIU Termen. — *In Logică.* Termenul — noţiunea sau noţiunile — care mijlocesc comparaţia dintre *S* şi *P* gândirii, urmărită drept concluzie a Raţionamentului care se face. — Sinonim cu Termenul Mijlocitor (vezi).

MELANCOLIC. — *In Psihologia Temperamentului.* Tipul, cu secreţiunea abundentă a „humoarei" bila neagră şi cu excitabilitate înceată, dar cu reacţia intensă, durabilă.

1. *Hipocrat* a fixat patru tipuri temperamentale, după preponderanţa uneia din cele patru feluri de humori (secreţiuni) existente în corpul uman: a) apa — tipul Flegmatic; b) sângele — tipul Sanguin; c) fierea — tipul Coleric; d) bila neagră — tipul Melancolic.

2. Psihologia Contimporană menţine tipurile fixate de Hipocrat, însă le caracterizează după excitabilitate şi reacţie.

MELANCOLIE. — *In Psiho-Patologie.* Tristeţe permanentă şi anormală, deoarece este produsă de imaginaţia bolnavă — nu de natura împrejurărilor externe. — Are forme numeroase. *Baldwin* deosebeşte şase tipuri.

MEGALOMANIE. — *In Psiho-Patologie.* Sinonim cu Nebunia grandoarii. Bolnavul — datorită unei imaginaţii fantaziste — manifestă atitudini de personagii puternice, bogate, a tot ştiutoare, etc. crezându-se chiar şi Dumnezeu.

MELIORISM. — *In Filosofia Moralei.* Teorie optimistă, care afirmă posibilitatea unei lumi şi unei vieţuiri personale mai bune (melior), prin înţelegerea şi eforturile omului de a preţui vieaţa, având mai mult Bine decât neantul, nefiinţa, moartea — cum afirmă Pesimismul, sau Scepticismul.

MEMORIA. — *In Psihologie.* Recunoaşterea fenomenelor sufleteşti vechi ca atare, ştiindu-se când şi unde s'au format ca fenomene noui. (Localizare în timp şi spaţiu).

1. Memoria este o „Judecată de anterioritate" *(Goblot),* deoarece deosebeşte ceea ce este nou, de vechiu — păstrat în Subconştient şi revenit în Conştient. Deci, Memoria nu este nici Păstrarea fenom. sufleteşti asociate — nici Reproducerea lor (Imagine sau Reprezentare). Acestea sunt numai condiţiuni ale ei.

2. Memoria, este retrăirea (reviviscenţa) fenom. sufleteşti vechi (secundare) ca noi (primare), dar ştiindu-se că sunt vechi. Prin aceasta se face posibilă învăţarea. Baza ei de plecare este Asocierea fenomenelor sufleteşti şi de aceea se numeşte *Memorie Asociativă* — deosebită de memoria animalelor, bazată numai pe retentivitatea (plasticitatea) materiei nervoase, numită *Memorie Organică,* care face numai recunoaşteri globale — nu individuale conştiente — ca memoria omului.

3. *Factorii* Memoriei sunt: a) de natură **psihică** (libertatea

conştiinţei de alte preocupări — odihnă — interes — voinţă — repetare — înţelegerea a ceea ce se cere memorat — atenţie voluntară) — şi b) de natură organică (alcătuire şi funcţionare fiziologică sănătoasă — vârstă — sex — bune condiţiuni de alimentare — higenă), la care adăogăm şi c) factori de natură cosmică (temperatură — timpul zilei, dimineaţa, seara — etc).

4. *Feluri:* a) după însuşirile de orientare ale sufletului (memorie intelectuală cu speţele: vizuală, auditivă, olfactică, tactilă, etc.) — memorie afectivă (retrăiri de plăceri şi neplăceri provocate de amintirea faptelor şi gândurilor, cu care au fost întovăroşite la prima lor trăire) — memorie Voluntară; — b) după calitatea recunoaşterii (fidelă, rapidă, concentrată, distributivă, de cuvinte, de numere, de propoziţiuni, etc.) — c) după cantitatea recunoaşterii (globală: mecanică, inferioară, animală — şi individuală: asociativă, superioară conştient umană).

5. Boala memoriei este *Amnezia* cu diferite aspecte: generală — parţială — hipermnezie — afazia.

6. Teorii: *Ribot:* „Memoria este în primul rând fapt material biologic şi apoi sufletesc". — *W. James* de asemenea, numind-o „coeficientul fiziologic de păstrare". (Unele spirite sunt ca ceara: tot ce le isbeşte se gravează în ele şi nu se şterge; altele ca gelatina, care nu păstrează urme întipărite în ea). — *Spencer:* „Memoria poate fi considerată ca un instinct care naşte, deoarece instinctul este o memorie organizată". *Bergson.* consideră „două feluri de memorii teoretice independente": (una mecanistă, care face recunoaşterea prin deprinderea rezultată din repetiţie — alta conştientă, care face recunoaşterea în experienţă imediată a trecutului, recunoscut de conştiinţă ca atare). — *Claparède,* consideră memoria întovăroşită şi chiar determinată de sentimente (Memoria Afectivă). — *V. Conta* — ca şi filosofia materialistă — afirmă că este „o metamorfozare a materiei".

7. Menţionăm şi înţelesul dat memoriei ca amintire, în expresiunile: „omagiu memoriei unui personalităţi — sau unui eveniment oarecare".

8. *Claparède,* inventează termenul Memorabilitate, în Psihologia Mărturiei — atribuindu-l, ca însuşire a unor împrejurări de fapte, care se reţin de martori şi se reproduc mai exact decât altele.

MEMORIZARE. — *In Didactica Pedagogică.* Diferite procedeuri tehnice pentru „învăţarea pe dinafară". — Termenul este întrebuinţat de *Kant,* iar *Claparède* o consideră „metodă" a memoriei.

MENTALITAE. — *In Psihologie.* Spiritualitatea intelectuală, afectivă şi morală a unei persoane — considerată în general drept credinţe şi obicinuinţe fundamentale caracteristice. — Deseori, se întrebuinţează cu înţeles pejorativ, de valorificarea inferioară a spiritualităţii cuiva.

META... — Prefix, întrebuinţat în compunerea unor termeni filosofici şi ştiinţifici, având înţelesul de: peste — deasupra — dincolo — superior normei. (Ex: Metafizică — Metamorală — Metalogică — Metageometrie — Metapsihică — Metaempirică — Metaraţională). — Un alt termen este şi *Hiper*...

METAEMPIRIC. — *In Filosofia Cunoașterii.* Ceea ce este: peste — dincolo — după — deasupra, cunoașterii prin simțuri și aparate tehnice (experiențe sensoriale, empirice).

METAFIZICĂ. — A. *Înțeles etimologic.* Ceea ce este peste — dincolo — după — deasupra, existențiî fizice de manifestare — fie a existențelor de dincolo de cunoaștere (Probl. Cosmologică), fie a modului special de cunoaștere, sau gândire. (Probl. Epistemologică, a Cunoașterii).

B. *Înțeles general.* Sinonim cu Filosofia; deci, ceea ce este „existență în sine".

1. Termenul este întrebuințat prima oară, ca titlu dat studiilor lui *Aristotel,* despre tot ce nu avea ca obiect Materia (fizicul) — de către discipolul său *Andronic din Rhodos,* care-i adunase într'un singur volum omagial toate studiile. Partea întâia a operei, purta titlul de: Fizică — iar a doua, pe cel de: Metafizică, fiindcă urma „după Fizică".

2. Preocupări metafizice a avut însă gândirea, ca o necesitate, dela chiar începutul gândirii. Ele au luat cu timpul forma Teoriilor Filosofice și cele dintâiu, au fost privitoare la existența întreagă, la Univers, la Cosmos — alcătuind răspunsuri la Problema Cosmologică, care cuprinde întrebări asupra: naturii, originii și scopului Universului. — Apoi, au fost formulate și celelalte probleme: Problema Cunoașterii, Pr. Morală și Pr. Creațiunii. — — (Vezi toate acestea sub termenul *Filosofie).*

METAGEOMETRIE. — *In Filosofia Matematicei.* Teorie care afirmă posibilitatea unui număr *n* de dimensiuni — și prin aceasta fiind: peste, dincolo, deasupra, Geometriei lui *Euclide,* care a fixat trei dimensiuni formelor spațiale (înălțime, lățime și adâncime). — Sinonimi sunt termenii: *Hiperspațiu* și *Parametrie.*

METAPSIHICĂ. — *In Psiho-Patologie.* Stări sufletești anormale, considerate ca derivări ale unor stări necunoscute precis în existența lor. Ex: Telepatia — Transfertul Conștiinței — Divinația, etc.). — Sinonim cu *Parapsihică.* — Termenul este întrebuințat ca titlul unei lucrări importante: „Tratat de Metapsihică", a lui *Ch. Richet.*

METEMPSIHICĂ. — *In Filosofia Psihologiei.* Teorie, care afirmă încorporarea sufletului unei persoane — după moarte — în corpul altei viețuitoare (umane, animale, vegetale) și tot așa mai departe, deoarece sufletul are vieață „fără de sfârșit".

1. Filosofia Pitagoreică explica Nemurirea Sufletului prin Metempsihoză. — Mai poartă denumirea de *Transmigrațiunea Sufletului etern.* — Termenii sunt des întrebuințați în Filosofia Creștină. — *Brunschwieg* admite, ca Transmigrația sufletului să ia sfârșit, prin absorbirea într'o realitate spirituală în care să-și piardă individualitatea.

METODĂ. — *In Logică.* Combinarea elementelor gândirii logice (Noțiuni — Judecăți — Raționamente), cu scopul de a servi drept mijloc, pentru aflarea adevărului în feluritele grupe de existențe a-

semenea aflate în Univers. Fixarea lor o face *Metodologia* (vezi). — Metoda, nu trebue considerată sinonimă cu Tehnica, deoarece ea este alcătuită din o serie de operaţii l o g i c e (mintale) — pe când Tehnica, este alcătuită din o serie de operaţiuni m a n u a l e.

1. Metodele sunt numeroase fiindcă numeroase sunt şi grupele asemenea de existenţe aflate în Univers, care alcătuesc obiectele de cercetare ale numeroaselor Ştiinţe. Astfel, fiecare Ştiinţă are, necesar: pe lângă un Obiect propriu şi o Metodă specială — potrivită obiectului său — pentru aflarea şi fixarea adevărurilor, care sunt realizate în: Legi, Teoreme, Postulate, Axiome, Principii.

2. Metodele, deşi sunt nume roase şi variate, totuşi se reduc la două: Inducţia (Sinteza) şi Deducţia (Analiza) — deoarece şi elementele gândirii logice se reduc la două feluri de raţionamente: inductive şi deductive.

3. Inducţia şi Deducţia se reduc şi ele la vasta operaţie a gândirii, care este Comparaţia cu Observaţia rezultatelor ei — considerate ca Metode de sistematizarea adevărurilor aflate.

4. Metoda generală: Observaţia, are ca speţe: a) Observaţia internă (Introspecţiunea) cu formele: Autobiografia şi Carnetul Psihologic; b) Observaţia externă cu formele: Biografia — Fişa Psihologică — Grafologia — Chiromancia — Fiziognomia — Amprentologia — Statistica — Graficul — Monografia — Descrierea — Psihanaliza.

5. Met. generală: Inducţia, are ca forme: Inducţia Aristotelică şi Baconiană — Clasificarea — Definiţia — Asocierea — Abstracţia — Generalizarea — Sinteza.

6. Met. generală: Deducţia, are formele: Demonstraţia — Diviziunea — Dialectica — Maiotica Socratică — Disocierea — Analiza.

7. O metodă specială analitică şi sintetică, bazată pe Analogie şi Ipoteză, este Experimentul cu formele: Ancheta — Chestionarul.

8. *Observare.* — Metoda Intuiţionistă (intelectuală, afectivă, instinctivă) şi Metoda Revelaţiei Divine — sunt metode care nu aparţin metodelor logice, deoarece nu sunt bazate pe Raţiune, ca obiect al Logicei. — (Vezi toate aceste Metode).

METODOLOGIE. — Ştiinţă, care are drept obiect procedeurile (metodele) de cercetarea Universului pentru: aflarea adevărului, verificarea, adaptarea, fixarea, unificarea şi exprimarea lui — deosebindu-l de Eroare (vezi).

1. Metodologia urmăreşte: să descopere lipsurile procedeurilor întrebuinţate de cercetătorii Universului, să le orienteze activitatea şi să le fixeze regului precise de cercetare (metode). — Este deci indispensabilă: Filosofiei, Ştiinţei, Artei, Moralei şi Religiei, constituind chiar baza Problemei Cunoaşterii şi a Epistemologiei (vezi).

2. *Kant* — în Critica Raţiunii Pure — deosebeşte Logica elementară Transcendentală, de Metodologia Transcendentală, căreia îi atribue drept obiect alegerea acelor procedeuri raţionale în cercetarea fenomenelor Universului, care satisfac mai bine nevoile intelectuale.

3. Metodologia este Logică Aplicată, deoarece metodele fixate de ea sunt chiar aplicarea Noţiunilor — Judecăţilor şi Raţionamentelor, studiate de Logica Teoretică (Elementară — Formală) care le consideră ca Elemente şi Forme ale raţiunii. — Prin aceasta, Metodologia este şi Artă; însă precizăm, că nu-şi

pierde însuşirea esenţială de a fi Ştiinţă, deoarece oricare Metodă fixată de ea este alcătuită din o serie de operaţiuni m i n t a l e (abstracte, teoretice) — pe când Arta, aşa cum îi statorniceşte Tehnologia înţelesul, este alcătuită din o serie de operaţiuni m a n u a l e (concrete, fizice), sengurele care sunt aplicaţiuni practice ale ştiinţei teoretice abstracte. — (Vezi *Metodele).*

MEZOCEFAL. — *In Bio-Psihologia Experimentală.* Denumirea uneia din cele trei tipuri de rase umane, fixate prin Indicele cefalic (vezi).

MICROCEFAL. — *In Bio-Psihologia Experimentală.* Impreună cu Macrocefal şi Mezocefal alcătuesc cele trei tipuri de rase umane, fixate prin *Indicele Cefalic* (vezi).

MICROCOSMOS. — *In Filosofia Cosmologică.* Existenţa individuală complexă, considerată un „mic Univers", în care se reflectă „Universul mare" (Macrocosmos).

1. *Leibnitz,* numeşte astfel Existenţele prime şi ultime (Monadele), din care afirmă, că este alcătuit Macrocosmosul.

MIJLOCITOR Termen. — *In Logică.* Denumire dată Noţiunii (sau noţiunilor) de care se serveşte gândirea, pentru a putea să stabilească legătura (raportul de Comparaţie) între înţelesul subiectului şi predicatului gândirii. Această „mijlocire" fiindu-i funcţiunea lui în gândire, este propriu să fie numit: Termen Mijlocitor (nu Termen Mijlociu sau Mediu, cum stărueşte a fi numit în manualele de Logică).

1. Gândirea de Comparaţia înţelesurilor subiectului şi predicatului, făcută indirect (prin mijlocitor), se numeşte Raţionament, căruia i se atribue în alcătuirea lui trei termeni: Mare (major) — Mijlociu (mediu — Mic (minor). Termenii „mare" şi „mic" se dau noţiunilor subiect şi predicat, între care se urmăreşte fixarea unui raport de comparaţie, drept Concluzie a raţionamentului. Denumirile acestea de: mare-mijlociu-mic, nu trebuesc considerate ca m ă r i m i (Sferă) a noţiunilor care alcătuesc termenii — ci ca f u n c ţ i u n i, ca rol în gândire, indiferent de mărimea (sfera) unuia faţă de a celuilalt. In Raţionamentul deductiv (Silogism), termenul mare are funcţiunea de predicat al gândirii (concluziei) — iar în raţionamentul inductiv, pe aceea de subiect. Tot astfel, termenul mic are funcţiunea de subiect, în concluzia raţionamentului deductiv şi aceea de predicat, în raţionamentul inductiv.

2. Funcţiunea Termenului Mijlocitor este îndeplinită, numai când se poate lega (compara) odată cu subiectul gândirii şi odată cu predicatul — legături numite: Premisele raţionamentului, ca funcţiuni — în natura lor ele fiind Judecăţi logice. In aceste premise, term. mijlocitor poate să aibă şi funcţiunea de subiect şi pe aceea de predicat, fie a subiectului gândirii iniţiale — fie a predicatului. (Vezi, *Figurile Silogismului).*

3. Când pentru legătura dintre *S.* şi *P.*, gândirea are nevoe de mai mulţi termeni mijlocitori decât unul, atunci rezultă *Polirafionamente.*

MILENARISM. — *In Filosofia Religiei şi Moralei.* Teorie care afirmă

venirea unei epoci de o mie de ani (milenîu) — prezisă în *Apocalips* — când triumful Binelui asupra Răului, va fi înfăptuit.

MIMETISM. — A. *Înțeles general.* Imitație, asemănare.

B. *În Biologie.* Schimbările produse în ființa unei plante sau unui animal, pentru conservare sau apărare, permanente sau întâmplătoare, imitând sau asemuindu-se cu mediul în care viețuește. — *Baldwin* deosebește mimetismul („schimbări de adaptare la mediu, automate sau conștiente voluntar", extinzându-l prin aceasta și la om) de animetismul automat, redus numai la schimbările automate, mecanice, ca rezultat al asemănării și repetiției (Vezi *Instinct*).

MINIMALISM. — *În Filosofia Socială.* Teorie, care revendică un *minim de socializare* a proprietății individuale — spre deosebire de Maximalism, care afirmă Comunizarea maximă a acesteia.

MINOR Termen. — *În Logică.* Denumire dată Noțiunii (sau noțiunilor), care are funcțiunea de Subiect în concluzia raționamentului deductiv (silogism) și pe aceea de Predicat în concluzia raționamentului inductiv. El se găsește și într'una din Premisele raționamentului, comparat cu termenul mijlocitor, fie cu funcția de subiect, fie cu aceea de predicat.

MINORĂ Premisă. — *În Logică.* Premisă dintr'un raționament, alcătuită din termenul minor (Vezi) legat cu termenul mijlocitor (Vezi).

MINTAL. — A. *Înțeles general.* Sufletesc psihologic, spiritual.

B. *În Psiho-Patologie.* Boală mintală (Alienație mintală), este turburarea permanentă în funcțiunile sufletești (intelectuale, afective și volitive).

MINTALĂ Rezervă. — Exprimarea necompletă a unei gândiri — rezervându-se exprimarea circumstanței rămasă în gândire, numai când va fi descoperită falsitatea exprimării inițiale necomplete. — Ea constitue un mijloc neloial de comunicarea gândirii întregi, făcută cu scopul de „a înșela fără a minți".

MIOPIE. — *În Psiho-Patologie.* Boală vizuală, cauzată de Convergența peste normal a Cristalinului, care face ca razele de lumină, venite dela o depărtare mai mare de 15 m., să se concentreze înaintea retinei — nu pe retină, cum este normal. — Opusă ei este Hipermetropia. Ambele sunt spețe ale *Ametropiei* (Vezi).

MIRACOL. — A. *În Filosofia Religiei.* Manifestare a Divinității, înțeleasă de oricine, făcută cu scopul de a determina și a întări Credința. *Le Roy* „Miracolul nu comportă explicațiuni cauzale fizice, fiind inseparabil de credință. Din credință derivă, credinței se adresează și prin credință se înțelege". — *Bergson:* „Miracolul este actul spiritual (individual sau

colectiv), acţionând neobişnuit de superior calitativ, prin bogăţiile şi resursele profunde ale spiritului, ca o exaltare produsă, ca o lumină, prin graţia lui Dumnezeu".

B. *Înţeles restrâns.* Ceea ce este de admirat. Astfel, se spune: „Un miracol de frumuseţe, de înţelepciune, de perfecţiune, etc.".

MIS... MISO.., — *In Linguistică*, Prefixe, cu funcţiunea de a exprima aversiunea faţă de înţelesul cuvântului la care se alătură. Ex.: Misantrop — aversiunea faţă de oameni; Misoghin — faţă de femeie; Misolog — faţă de raţiune; Misoneism — faţă de ceea ce este nou; etc.).

MISTER. — A. *In Religiile antice.* Practicele, ritualele şi doctrinele, deşi erau publice şi legale, aveau înţelesuri secrete rezervate numai iniţiaţilor.

B. *In Teologia Creştină.* Ceea ce credinciosul trebue să creadă, deşi nu poate fi înţeles ceea ce se crede.

C. *In Filosofie.* Ceea ce este ascuns sub un simbol. *Pascal:* „Orice existenţă ascunde un mister, ca un voal al lui Dumnezeu".

D. *Înţeles comun.* Ceea ce este inexplicabil.

MISTICĂ. — A. *Înţeles general.* Credinţa în forţe, în influenţe şi în acţiuni necunoscute, nici prin simţuri nici prin acţiune şi totuşi existente ca realităţi.

B. *Înţeles restrâns* numai în Filosofia Religiei, conform sensului etimologic: stare sufletească complexă (intelectuală — afectivă — volitivă), prin care se rupe orice legătură cu lumea externă — sufletul rămânând liber, pentru legătura cu Dumnezeu. (Vezi *Extaz*).

MISTICISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Teorie, care afirmă posibilitatea cunoaşterii prin Sentiment (Intuiţia intelectuală — afectivă — instinctivă), cu valoare superioară simţurilor şi raţiunii, deoarece astfel se poate cunoaşte şi existenţa în sine a fenomenelor, prin contactul direct şi imediat al sufletului (fără simţuri şi raţiune) cu realitatea însăşi.

B. *In Filosofia Moralei.* Misticismul este conduita vieţii cu aspiraţiunea către absolut, prin purificarea voită şi ascetism, pentru realizarea unei vieţi individuale şi sociale mai perfecte.

1. Câteva înţelesuri date de filosofi. *Schopenhauer:* „Quietismul, adică părăsirea voinţii, Ascetismul, adică distrugerea intenţionată a voinţii şi Misticismul, adică Conştiinţa identităţii fiinţei sale însăşi cu întregul Univers — au aşa de intime legături între ele, încât acela care se socoteşte partizan al unuia din aceste sisteme este determinat să le primească şi pe celelalte". — *Höffding:* „Prin Misticism se realizează o nimicire a Conştiinţei proprii, urmată de absorbirea cu entuziasm în gândirea unică a Divinităţii — unica existenţă absolută, permanentă şi neschimbătoare". — *Boutroux:* „Misticismul este extazul, prin care se comunică cu Fiinţa infinită, care este Dumnezeu". — *V. Cousin:* „Reacţiune contra Scepticismului, caracterizată prin înlocuirea raţiunii prin

Sentiment şi Imaginaţie". — *R. Motru:* „Amestecul sentimentului în actele Cunoaşterii". (Vezi: Intuiţionismul, Bergson).

2. In înţeles comun, are nuanţă pejorativă dată teoriilor cunoaşterii, care neglijează metoda observaţiei prin simţuri, sau pe aceea raţională *(Goblot)* — ca şi teoriilor cosmologice, care neglijează realitatea externă, afirmând numai o realitate internă *(Bouglé)*.

3. Termenii: misticism ştiinţific — filosofic, — etc., sunt improprii, urmând a se întrebuinţa termenii: iraţionalism — intuiţionism, etc. *(Rauzoli)*.

MITOLOGIA. — Cuprinde povestiri legendare, fabuloase, simbolice, cu personaje şi întâmplări plasate în împrejurări de timp şi spaţiu nedeterminate istoric şi nici concret. Ele reprezintă idei abstracte (deşi origina lor este populară şi anonimă), care la acea epocă nu puteau să fie nici elaborate astfel, nici înţelese astfel. Cele mai obişnuite idei sunt acelea privitoare la forţele naturii, reprezentate prin fiinţe omeneşti, ale căror fapte au înţelesuri simbolice.

1. *Mitul,* constitue o formă inferioară de gândire şi exprimare, a ceea ce mai mult se simte afectiv, decât se gândeşte intelectual. Origina lor se află în aceiaşi necesitate a omului, de a-şi explica total sau parţial Universul, în fundamentalele întrebări despre: Natură — Om — Dumnezeu, care vor stărui apoi în gândire ca Probleme ale Filosofiei. Şi aşa de necesare sufletului sunt răspunsurile acestor întrebări, că asemenea mituri au constituit o adevărată Credinţă — ca şi teoriile filosofice elaborate după ele.

2. *Platon,* a fost el însuşi silit, să inventeze „mitul Cavernei", pentru exprimarea şi înţelegerea Teoriei Ideilor sale, pe care nu a putut să o formuleze mai precis şi mai inteligibil, prin dialectica demonstraţiei raţionale de care se servea obişnuit.

MNEMO. — A. *In Fiziologie.* Posibilitatea fiinţei, de a păstra în organismul său urmele excitaţiunii lumei externe. — Termenul este propus de *Semon* şi aparţine Mitologiei antice, deoarece *Mnemosina* era zeiţa Memoriei — zeiţa tuturor Artelor.

B. *In Psihologia Didactică.* Termenul de *Mnemotehnică,* are înţelesul de procedeu (metodă), fixat de tehnica asociaţiei fenomenelor sufleteşti, pentru uşurarea memoriei, prin stabilirea unor legături anumite între fonomenele, care trebuesc: temeinic păstrate, repede reproduse şi uşor recunoscute. (Vezi *Memoria*).

MOBIL. — A. *In Fizică.* Insuşirea Corpurilor de a se mişca.

B. *In Filosofia Cosmologică. Aristotel* deosebeşte Mobil (ceea ce se mişcă) de: Motor (ceea ce determină mişcarea, schimbarea). Primul mobil este Cerul superior, motor a tot ceea ce există.

C. *In Psihologia Voinţii.* Elementul intelectual sau afectiv, care tinde să producă un act voluntar. Faza Intenţiunii, în Voinţa Deliberativă, este alcătuită din: obişnuinţe, deprinderi, instincte, stări afective — spre deosebire de Motivarea intenţiunii, care e alcătuită din stări intelectuale: intuiţii şi idei.

B. *In Sociologia Economico-ju-*

ridică. Bunuri corporale, care pot fi mutate dintr'un loc într'altul, fără a le strica structura şi funcţiunea.

MOBILISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Denumire dată de *M. Gide* teoriilor care afirmă, că fondul existenţelor din Univers este numai mişcare, numai transformare continuă, fără legi fixe şi astfel, fără putinţa de a le organiza raţional.

MOD. — A. *Înţeles comun.* Fel de a fi — însuşire — calitate.

B. *In Psihometrie.* Valoarea întâlnită des în cursul unei serii de măsurători, făcute asupra aceluiaş obiect *(Claparède)* — iar seria cu mai multe asemenea valori, este numită de *Thorndike:* Seria multimodală. Când se măsoară însuşiri biologice (înălţime, greutate, etc.), se spune: Moduri biometrice — iar pentru însuşiri sufleteşti, se spune: Moduri psihometrice.

C. *In Psihologia Diferenţială.* Modul este Obişnuinţa, după *Tarde,* caracterizat prin imitaţia contimporanilor — iar opus este Obiceiul, care este imitaţia generaţiilor trecute.

D. *In Filosofia Cunoaşterii.* Orice determinare (predicat) atribuită unui subiect.

E. *In Logică.* Modul Figurii unui Silogism, este forma pe care o ia silogismul, determinată de calitatea şi cantitatea judecăţilor din premise. (Vezi Figuri silogistice).

1. Cele patru feluri de judecăţi: A. E. I. O. (vezi), aranjate în grupe de câte trei (două premise şi o concluzie), determină 64 forme (moduri) silogistice, care se reduc la 12 — câte patru pentru fiecare din cele trei figuri silogistice. Spre a se uşura memorizarea lor, fiecare mod are un nume convenţional, ale cărui vocale determină calitatea şi cantitatea (A. E. I. O.) celor trei judecăţi, din care este alcătuit silogismul obţinut. (Ex.: Modul 1 figura I, este silogismul cu premisa majoră A, premisa minoră A şi concluzia tot A. Numele convenţional al modului este „Barbara", fiindcă are în cuprinsul lui pe toate cele trei vocale A, simbol al judecăţilor afirmative universale din care e format silogismul obţinut).

MODALITATE. — *In Logică.* Unul din cele patru puncte de vedere (calitatea — cantitatea — relaţia — modalitatea), după care gândirea construeşte Judecăţi între subiectul şi predicatul gândirii — şi anume acela din care rezultă judecăţile: 1. Asertorice (Ex: Este adevărat în fapt, că S este P) 2. Problematice (Este posibil, ca S să fie P) 3. Apodictice (Ex: Este necesar, ca S să fie P). (Vezi *Categorii*).

1. Modalitatea pentru *Aristotel,* este interpretată *obiectiv,* ca o proprietate a legăturii între înţelesurile subiectului şi predicatului — pe când pentru *Kant,* este interpretată subiectiv, ca o atitudine a sufletului faţă de această legătură între S şi P; aceea, de a o declara adevărată, falsă, posibilă sau necesară. Aceste forme ale modalităţii sunt considerate drept „postulate ale gândirii empirice" astfel: a) este *posibil,* ceea ce se acordă cu condiţiunile formale ale experienţii; b) este *real,* ceea ce se

acordă cu condiţiunile materiale ale experienţii şi c) este *necesar*, ca fenomenele Universului să se lege unul de altul în mod continuu. — Acestea sunt modalităţile în care sufletul poate gândi asupra datelor simţurilor.

MOLECULĂ. — *In Filosofia Cosmologică.* Cea mai mică massă materială izolabilă, la care se poate ajunge împărţind un corp omogen, fără să i se altereze natura lui chimică. — Molecula este alcătuită din Atomi, însă ea nu se poate împărţi, deoarece s'ar descompune în atomi, care au alte însuşiri decât ale moleculei, care sunt: întindere, mişcare, forţă, viteză, pe care se bazează Teoria Mecanicistă. (Vezi: Atomicismul — Mecanismul — Monadismul).

1. *Gassendi* a fixat deosebirea dintre moleculă şi atom. — iar întrebuinţarea lor în Chimie a fost făcută de *Avogardo*, care deosebeşte Moleculă integrantă (molecula propriu zisă) şi Moleculă elementară, iar *Ampère* numeşte Particulă — molecula şi Moleculă — atomul.

MONADĂ. — *In Filosofia Cosmologică.* Monada este o substanţă simplă, nedivizibilă şi indestructibilă, veritabil atom al Naturii, element alcătuitor al tuturor existenţelor, având însuşirile spirituale ale Percepţiei, la care se reduce tot Universul, reflectat în Monadă ca într'un microcosmos *(Leibnitz)*.

1. Termenul este vechiu, de origină pitagoriciană, întrebuinţat de *Platon* şi de Filosofii creştini, cu înţelesul etimologic de Unitate, de Fiinţă absolut simplă, de Dumnezeu. — *Leibnitz* şi-a fundat sistemul filosofic (Monadismul) pe monade în opera Monadologie, intitulată astfel de discipolul său *Erdmann*.

2. Monada nu are întindere, cum are atomul, de aceea nu are nici însuşirile mecanice ale mişcării. Monadismul este astfel opus Mecanismului Atomist — principiul monadelor fiind de natură spirituală şi intern lor — este deci o teorie dinamică spirituală, idealistă. (Vezi Dinamismul şi teoriile opuse: Atomismul — Mecanismul — Materialismul).

MONERA. — *In Filosofia Biologiei.* Cele mai simple fiinţe, alcătuite numai din plasmă, având forme variabile. *Haeckel* le-a afirmat existenţa şi a construit Teoria Generaţiunii Spontanee (Vezi).

MONISM. — *In Filosofia Ontologică.* Denumire dată teoriilor, care afirmă o singură Substanţă la origina Universului, din care derivă toate existenţele. (Materialismul, afirmă materia ca substanţă primă şi ultimă — iar Spiritualismul, afirmă sufletul). — Tot asemenea, la origina Cunoaşterii Empirismul afirmă elaborările din datele simţurilor (sensaţiile) — iar Raţionalismul, pe cele ale raţiunii. — Termenul este inventat de *Cr. Wolf*. — Opus Monismului este Dualismul (Vezi).

1. Termenul are înţelesuri numeroase, de aceea trebue întrebuinţat cu prudenţă. — *Haeckel* îi atribue înţelesul de „filosofie a unităţii materiei" (Monism Materialist), iar *Hegel*, pe cel de „filosofie a unităţii sufletului" (Monism Idealist). — *Eucken* împarte teoriile moniste în: materialiste şi idealiste — iar pe acestea în: egoiste şi pluraliste.

— *Ostwald* îi atribue înţelesul de teorie fizică, care afirmă Energia ca singură realitate, având ca moduri: materia, gravitaţia, căldura, electricitatea şi gândirea. (Vezi Personalismul Energetic). — *Carus* îl lărgeşte înţelesul, afirmând că asupra oricărei probleme, există un singur adevăr independent de acţiunea individuală — că toate adevărurile se reduc la unitate şi Credinţa religioasă se poate concilia cu Ştiinţa, fără nicio pierdere pentru ele. — Redăm şi înţelesul restrâns la un domeniu limitat (Monism moral — estetic, etc.), însă cu acelaşi înţeles general, de reducere a multiplicităţii şi varietăţii la unitate.

MONOGENEZĂ. — *Înţeles general.* Unitatea originii privitoare la existenţe asemenea: ştiinţe, religii, instituţii juridice, speţe de vieţuitoare, etc. — Opus este *Poligeneză.*

MONOGRAFIE. — *In Metodologie.* Metodă specială Sociologiei pentru studierea unităţilor sociale: familia — satul — oraşul, etc., prin Descrierea celor observate metodic, asupra existenţii lor statice (cosmice — biologice — psihice — istorice) şi asupra activităţii lor dinamice (economice — juridice — politice — culturale).

MONOIDEISM. — A. *In Psihologia Atenţiei.* Concentrarea conştiinţei asupra unei singure idei (fenomen sufletesc). — Intre însuşirile de manifestare ale sufletului este şi aceea a succesiunii fenomenelor lui, — unul câte unul — trecând din Conştientul, în care se formează, în Subconştientul, în care se păstrează.

B. *In Psiho-Patologie.* Permanentizarea în Conştiinţă a unui singur fenomen sufletesc (idee, sentiment, voinţă), dând naştere la diferite boli sufleteşti de hipnoză *(Janet).*

MONOMANIE. — *In Psiho-Patologie.* Boală sufletească cronică şi sistemat limitată la un singur ordin de idei, ca preocupări de gând şi faptă, păstrând celelalte funcţiuni sufleteşti normale *(Esquirol).*

MONOTEISM. — *In Filosofia Religiei.* Teorie care afirmă existenţa unui singur Dumnezeu creator al Universului — opusă Duoteismului — Triteismului — Politeismului. (Vezi Deism — Teism — Panteism).

1. *M. Müller* deosebeşte Monoteismul, ca teorie afirmând un singur Dumnezeu, de *Henoteism* — denumire dată religiilor, care nu admit decât cultul unei singure Divinităţi, fără ca prin aceasta să nege existenţa şi a altora. — *A. Loisy* propune pentru acest înţeles termenul de *Monolatrie.*

2. *Monoteismul* este ultima fază a formelor de credinţă religioasă. Omului credincios, i se pretinde acum să se înalţe la concepţia, că îi stă în putere lui să învingă Răul (afirmat în credinţele Duoteiste şi Triteiste). Zeul Răului este desfiinţat, iar cel al Binelui rămâne singura Divinitate căreia i se închină, concepută ca unică substanţă şi origină a tot ceea ce există, perfectă, desăvârşită, absolută.

3. *Mozaismul,* după numele lui Moise alesul lui Jehova, la evrei — *Creştinismul,* după numele lui Christos Fiul lui Dumnezeu, la

creştini şi *Mahomedanismul*, după numele lui Mahomed profetul lui Alah — sunt cele trei religii monoteiste. (Vezi *Budismul*).

MORAL. — A. *In Psihologia Caracterului.* Insuşire de valoare, dată faptelor omeneşti şi persoanelor care urmăresc şi realizează Binele — obiect al Ştiinţei Moralei şi Eticei. — Opus este Imoral.

B. *Înţeles general.* Ceea ce este privitor la obiceiuri, ca reguli de conduită, admise la o epocă şi o societate determinată. *(Durkheim — L. Bruhl).*

C. *In Filosofie.* Cercetarea problemelor Binelui şi Răului în natura, origina, scopul şi valoarea lor.

D. *In Metodologie.* Ştiinţe Morale, sinonim cu Ştiinţe sufleteşti, noologice, sociale, normative, abstracte, etc. — *Cabanis:* Totalitatea fenomenelor sufleteşti, opuse celor corporale. — *Descartes:* Ceea ce este privitor la faptă (voinţă) şi sentiment — opus, la ceea ce este logic (intelect) şi metafizic.

MORALĂ. — Ştiinţă normativă, al cărei obiect este Binele Practic, spre deosebire de Etică (Binele Teoretic). Astfel, Morala este o aplicare a Eticei — artă de a înfăptui binele, concretizat în viaţa unui om, popor, a unei familii, profesii epoci, etc., — fără ca prin aceasta să-şi piardă însuşirile de Ştiinţă, care sunt: obiect propriu legi (norme), metodă şi scop.

1. Obiectul său (Binele practic), este concretizat în datoriile individuale şi sociale: familiale, profesionale, naţionale, umanitare: — Legile sale, sunt principiile morale ale Dreptăţii, Libertăţii, Responsabilităţii şi Solidarităţii; — Scopul său, este înfăptuirea progresului moral prin desăvârşirea omului, care să-l ducă la Personalitatea creatoare de valori culturale din realizările concrete ale vieţii; — Metodele sale, sunt Observaţia, Inducţia prin Analogie şi Evidenţa raţională a ideii de Bine.

2. Sistemele de Morală sunt numeroase şi variate, — tot astfel sunt şi înţelesurile date obiectului său, totuşi se pot grupa în trei sisteme: a) *Morala Datoriei Formale* (Imperativul categoric), după care Binele este numai ceea ce se conformează formelor categorice ale Legii Morale; b) Morala Binelui personal, conceput fie ca utilitate (interes), fie ca plăcere, fie ca fericire; c) *Morala Binelui Social,* conceput ca un produs al societăţii, care determină conduita personală prin sancţiunile de recompensă şi pedeapsă — obiecte ale aprobării, sau desaprobării sociale.

3. Deosebirea dintre Morală (Morală specială) şi Etica (Morală Generală) se mai face evidentă şi prin cuprinsul lor — deoarece, în Morală se concretizează numai unul din răspunsurile numeroase şi variate date problemelor Binelui (fie teoretic, de cel care a elaborat răspunsul, fie practic de acei care înfăptuesc practic normele de vieaţă, fixate teoretic de gânditor) — pe când în Etică sunt cuprinse toate răspunsurile la toate problemele Binelui, devenind prin aceasta o Ştiinţă a Moralelor, o istorie, sau o enciclopedie, a sistemelor morale. — Astfel se spune: Morala lui Kant, sau: a unei epoci, familii, profesii, om, etc. — şi nu se spune Etica acestora. (Vezi *Etica).*

MORALISM. — Denumire dată de *Fichte* propriei sale teorii morale

(Reiner Moralismus), din care face principiul suprem al filosofiei pentru înfăptuirea legi morale.

MORFOLOGIE. — *Înţeles general.* Studiul formelor alcătuirii unui întreg din formele componente. — Are din ce în ce mai întinsă întrebuinţare în ştiinţă. Ex. în: Biologie — Fiziologie — Linguistică — Geologie — Sociologie, etc.

MOTIV. — *In Psihologia Voinţei.* Cauză de natură sufletească care produce, sau tinde să producă, un îndemn către mişcare (Voinţă). — Înţeles restrâns, este numai de cauză intelectuală, spre a se deosebi de Mobil (cauze afective, instinctive, interese).

MOTOR. — A. *In Filosofia Cosmologică.* Primul motor — Dumnezeu — cauza tuturor schimbărilor Universului, fără ca el să se schimbe. *(Aristotel).*

B. *In Psiho-Fiziologie.* Nervi motori — acei care transmit muşchilor, tendoanelor şi oaselor, îndemnurile către mişcare, date de centrii nervoşi. — Se mai numesc Nervii centrifugali.

C. *In Psihologie.* „Nu există fenomen de conştiinţă care să nu aibă într'un grad oarecare elemente motoare" *(Ribot).* (Vezi, Idei Forţe, Motoare). — Tipul Motor, este acela la care apar dominante Reprezentările cunoştinţelor privitoare la mişcări de orice fel — spre deosebire de tipurile: vizual şi auditiv, la care predomină cele vizuale şi auditive.

MOTRICITATE. — *In Psiho-Fiziologie.* Funcţiunea motrică (de mişcare, de reacţiune) — opusă Funcţiunii receptive (prin care se dobândesc cunoştinţe — sensaţii, din datele — vibraţiile, prinse de simţuri).

MULTIPLICITATE. — Ceea ce este numeros şi felurit, fără ca să fie necesar, ca numărul şi varietatea să fie determinate. Intrebuinţare obişnuită: Multiplicitatea fenomenelor Universului, a fenomenelor sufleteşti şi a celor materiale.

MUNCA. — *In Filosofia Socială.* Sforţarea conştientă a omului, pentru a produce Bunuri materiale şi sufleteşti.

1. Munca trebue să constitue o problemă de Filosofie Socială, pe care să se fundamenteze temeinic o nouă concepţie pentru preţuirea vieţii individuale şi sociale, în realizarea unei mai active spiritualizări a omului. Să nu mai fie munca un „blestem al păcatului originar făptuit de Adam", o umilinţă şi o inferioritate — ci o virtute şi o înălţare a omului, un imn şi o rugăciune *(Carlyle).* Pentru aceasta, se cere ca ea să fie ştiinţifică. Nu orice muncă este creatoare de valori, fie chiar numai materiale: şi nu orice om poate îndeplini orice muncă, orice profesiune. Ştiinţa vremii cere o Orientare şi o Selecţiune profesională. Psihologia Experimentală, se străduieşte în Laboratoarele de Psihotecnică, să afle aptitudinele şi vocaţiunile sufleteşti, căutându-le prin metode ştiinţifice în structura de adâncime a sufletului, ca ele să fie cât mai reale şi temeinice. Pe aceste aptitudini şi vocaţiuni se întemeiază Orientarea şi Selecţiunea profesională, care se fac

prin aparate tehnice de Psihometrice (Vezi). — Tehnologia şi Metodologia intervin şi ele în Problema Muncii, pentru a fixa metodele de aplicat în realizarea muncii creatoare în orice profesie, prin adaptarea, pe de o parte a aptitudinilor omului la feluritele unelte şi maşini — iar pe de altă parte, a acestora la aptitudinele omului, realizându-se astfel principiul: maximum de randament, cu minimum de efort.

2. Economia Politică face din muncă factor de producţiunea avuţiilor, (bunurilor) alături de: natură — capital — antreprenor — Stat.

3. Sociologia face din muncă scopul societăţii, ca activitate producătoare de bunuri: economice — juridice — politice — culturale.

4. La sfârşit de ev istoric — cum ne afirmăm credinţa că ne aflăm — munca va da un nou înţeles şi o valabilă preţuire vieţii individuale şi sociale, drept caracteristică a noului ev istoric care va începe.

MUSCULARE. (Sensaţiuni). — *In Psihologie.* Cunoştinţe despre însuşirea de contractare a muşchilor, când execută o mişcare.

1. Mişcarea se execută nu numai de muşchi, ci şi de articulaţiuni — de aceea, denumirea de Sens. Muşchiulare se cere înlocuită prin Sensaţiuni Cinestetice, sau Kinestetice.

2. Organul sensorial le este alcătuit din corpuscule de celule nervoase aflate în muşchi şi articulaţiuni, în legătură cu nervii respectivi, care vor conduce vibraţiile de contractare ale muşchilor şi articulaţiilor la centrii nervoşi, spre a fi transformate în sensaţiuni — cunoştinţe ale acestor contractări.

MUTAŢIONISM. — *In Filosofia Biologiei.* Teorie, care afirmă transformări bruşte (mutaţiuni), dela o speţă de vieţuitoare la altele, prin sexualizarea reciprocă între speţe, dând naştere prin ereditate la speţe noi, variate.

1. Teoria afirmă existenţa aşa numitelor „perioade de proliferare", când vieţuitoarele se aruncă în vârtejul vieţii sexuale, rezultând de aici descendenţi de speţe noi, dacă reuşesc să se adapteze la mediu *(De Vries).* — Vezi Evoluţionismul.

N

NATIVISM. — A. *In Filosofia Cunoaşterii.* Teoria, care afirmă existenţa ideilor înnăscute în Conştiinţă. — Sinonim cu *Ineism.*

B. *Înţeles general.* Denumire dată teoriilor, care afirmă existenţa înnăscută (congenitală) a diferitelor funcţiuni sau elemente sufleteşti: atenţie, memorie, raţiune, vocaţiuni artistice, etc.

NATURA. — *Felurite înţelesuri:* 1. Tot ce există în sine şi ca manifestare. Sinonim cu Univers. 2. Tot ce face parte din existenţa înseşi fără nimic care să fie produsul unor cauze externe ei. 3. Tot ce prezintă o ordine necesară fenomenologică, fixată în legi explicative. 4. Principiu activ, voinţă manifestată prin ordine şi regularitate. 5. Tot ce Dumnezeu a creiat. 6. Tot ce se produce în Univers şi om, fără calcul şi re-

flexiune. 7. Tot ce se mişcă prin cauze mecanice. 8. Tot ce nu are suflet. 9. Tot ce este obişnuit să fie şi să se întâmple. 10. Principiu al judecăţilor de apreciere (valoare).

NATURALISM. — A. *In Filosofia Cosmologică.* Teorie, care afirmă că nu există nimic în afară de Natură, cu înţelesul de existenţe, care se mişcă prin cauze mecanice, cunoscute prin propria experienţă, în mod natural.

B. *In Filosofia Moralei.* Teorie, care afirmă că viaţa morală este prelungirea vieţii biologice — iar idealul moral este satisfacerea nevoilor şi instinctelor naturale voinţei de a trăi.

C. *In Filosofia Esteticei.* Teorie, care afirmă existenţa Frumosului aşa cum se prezintă el în natură — fără „înfrumuseţarea" şi fără idealizarea lui de către artist.

NATURAL. — Are tot aşa de numeroase înţelesuri ca şi Natura — având ca termeni opuşi: Artificial — Afectat — Convenţional — Dobândit — Omenesc — Gândit — Sufletesc — Divin — Revelat — Supranatural — Monstruos — Legitim — Legal — Pozitiv.

1. *Kant* deosebeşte, în individualitatea psihofizică a unei persoane, trei aspecte: a) Naturalul (dispoziţia de moment) — Temperamentul (firea permanentă, de a fi sanguin, melancolic, flegmatic, coleric) — c) Caracterul (actul de voinţă, prin care persoana îşi propune norme de conduită morală).

2. *Rousseau* întrebuinţează termenul de „Stare de natură", atribuit omului sau societăţii — cu înţeles opus stării de civilizaţie.

NATURAL Drept. — Cuprinde norme (reguli) juridice, legiferate sau nu, scrise sau nescrise, a căror executare este impusă de înseşi ordinea naturală, firească, a legăturilor dintre oameni. — Prin aceasta, ele au caracterul de norme morale. *Rousseau* şi Revoluţia Franceză le-a numit Drepturile Omului. — Opus este Dr. Pozitiv. (Vezi).

NATURALĂ Istorie. — *In Metodologie.* Ştiinţă care are ca obiect cercetarea existenţelor organice şi neorganice, privitor la repartizarea lor în spaţiu şi evoluţia lor în timp.

NATURALE Ştiinţe. — *In Metodologie.* Denumire dată ca gen tuturor ştiinţelor, care au ca obiect materia în general: fizică — chimică — biologică. Mai poartă denumirile de Ştiinţe Cosmologice şi Ştiinţe Concrete. — Opusul lor sunt Ştiinţele Sufleteşti (Noologice — Morale — Sociale — Abstracte — Normative).

1. Din Ştiinţele Naturale fac parte ca speţe: Fizica — Geologia —Higrologia — Chimia — Biologia — Anatomia — Neurologia — Endocrionologia — Botanica — Zoologia — Antropologia — Paleontologia — Paleetnologia — Preistoria — Entologia — Etnografia — Ontogenia — Geografia. (Vezi aceasta). — In înţeles restrâns, Şt. Naturale nu cuprind Fizica şi Chimia.

NATURISM. — A. *In Filosofia Religiei.* Teorie, care afirmă că isvo-

rul religiunilor a fost personificarea şi adoraţia existenţelor şi forţelor Naturii Concrete — în care se credea că sălăşluesc spirite bune şi rele. — Speţele Naturismului sunt: Animismul — Astrolatria — Zoolatria — Idolatria — Fetişismul — Totemismul. (Vezi acestea).

B. *In Filosofia Moralei.* Teorie, care afirmă ca ideal moral individual şi social „întoarcerea la natură".

NAŢIUNE. — *In Sociologie.* Totalitatea oamenilor care au: 1) aceiaşi origină biologică; 2) aceiaşi conştiinţă proprie, manifestată economic — juridic — politic — Cultural; 3) acelaşi sol propriu, pe care s'a fixat temeinic şi 4) acelaşi trecut istoric, actualizat în prezent şi proiectat în viitorul comun de aspiraţii naţionale.

1. *In Filosofia Sociologiei.* Privitor la formarea (origina) naţiunii sunt: A. Teoriile Voluntariste (franceze), care afirmă prioritatea factorului sufletesc al Voinţei, de afirmare a Conştiinţei de naţiune, faţă de ceilalţi factori sociali: cosmic — biologic — istoric. — B. Teorii Mecaniciste: istorice — biologice — cosmice (germane), care afirmă fie prioritatea trecutului istoric, fie a biologicului de rasă (Nazism), fie a cadrului cosmic: sol, subsol, climă, etc., faţă de factorul social al Conştiinţei, în alcătuirea Naţiunii. — C. *Renan* afirmă Teoria Dinastiilor, după care Naţiunile îşi datorează existenţa lor conducătorilor lor dinastici: eroi, împăraţi, regi, etc.

2. Naţiunea este deosebită de Naţionalitate; deoarece, aceasta este numai poporul naţional al unui Stat, care stăpâneşte politic un teritoriu fix şi determinat. Astfel, Naţiunea poate fi extinsă într'unul sau mai multe State, cum poate chiar să nu formeze un Stat (Evreii). — Statele sunt omogene, naţionale, când majoritatea covârşitoare a populaţiei este de o singură naţionalitate — spre deosebire de Statele eterogene. O Naţiune ajunge Stat, numai când se organizează politic, sub diferite autorităţi de conducere, pe un teritoriu fix determinat.

3. Naţionalitatea este o stare de naştere, de origină; astfel, ea nu se poate nici pierde, nici dobândi. Este impropriu a o considera sinonimă cu Cetăţenia, care este o stare de drepturi în Stat, ce se poate câştiga (dobândi) sau pierde. — Însuşi legiuitorul comite această inconsequenţă intitulând astfel „Legea pentru dobândirea şi pierderea naţionalităţii române?!"

NEANT. — Ceea ce nu există — fie absolut, fie limitat la o existenţă determinată.

1. *Pascal:* „Sufletul creştin consideră ca neant tot ceea ce durează mai puţin decât sufletul, fiind în acelaşi timp şi fără putinţă de a îndeplini dorinţa sufletului. Astfel, neant este cerul, pământul, părinţii, amicii, duşmanii, avuţia, sărăcia, etc".

2. *Kant,* consideră Neantul ca o categorie, sinonimă cu Nimic.

NECESAR. — *Înţeles general.* Ceea ce nu poate fi altfel de cum este — indiferent dacă se aplică la relaţiuni, la judecăţi, la fapte, sau la existenţe considerate izolat.

1. Este necesară înlănţuirea cauzelor şi efectelor într'un sistem dat. — Este necesar raportul dintre mijloc şi scop, dintre condiţie şi condiţionat, dacă acest

scop nu poate fi realizat decât prin acel mijloc, sau dacă acest condiţionat nu poate fi atins decât prin acea condiţie. — Este necesară dependenţa judecăţii, derivată din sistemul de judecăţi care o implică *(Schopenhauer)*. — Este necesară judecata, a cărei contradictorie implică contradicţie — ca şi judecata, a cărei contradictorie este cunoscută ca falsă a priori. — Este necesar (prin raport la un scop) mijlocul unic al realizării acelui scop. — Este necesară existenţa, care nu depinde — pentru a exista — de nici o altă existenţă, cauză sau condiţie (Dumnezeu, pentru *Descartes* şi Substanţa, pentru *Spinoza*).

2. Adevăr Necesar este acela care n'admite contradicţie — deoarece atunci ar fi absurd sau fals. Adevărurile necesare sunt Principiile Raţiunii: Identitatea — Contrarietatea — Terţiul exclus — Raţiunea suficientă — Valorificarea şi consecinţele acestora, numite Postulate ale gândirii ştiinţifice: Cauzalitatea — Determinismul — cu toate adevărurile de axiome, teoreme şi legi derivate.

NECESITATE. — *In Logică.* Calitate a ceea ce este necesar (Vezi), considerată de *Kant* ca una din cele trei speţe ale categoriei Modalitate (realitatea — posibilitatea — necesitatea), după care subiectul gândirii unei judecăţi este determinat de predicat, din acest punct de vedere.

1. Necesitatea este *absolută* sau categorică, dacă este considerată ca valabilă în orice caz — este ipotetică, dacă este subordonată la o cauză sau condiţie.

2. Necesitate *Cauzală* (Vezi Cauzalitate).

3. Necesitate *Empirică.* Acea care face imposibil să nu existe un fenomen, atunci când sunt existente cauzele care-l determină. — Se mai numeşte şi Necesitate de fapt, ca o speţă a Necesităţii imanente. Postulatele gândirii: Cauzalitatea şi Determinismul, care fac posibile ştiinţele, sunt consecinţele acestei necesităţi empirice (de fapt). Vezi Cauzalitate şi Determinism.

4. Necesitatea *Imanentă.* Aceea care provine din înseşi natura existenţii fenomenelor — cuprinzând şi Necesitatea Logică (de drept), cu principiile raţiunii necesare (Vezi) şi Necesitatea Empirică (de fapt).

5. Necesitatea *Logică* este impusă gândirii în special de principiul Contrarietăţii şi se exprimă prin judecăţi apodictice (Vezi).

6. Necesitatea *Transcendentală.* Aceea care ar trebui să fie (ideală); se exprimă prin judecăţi imperative categorice şi ipotetice (Vezi).

7. Necesitatea *Morală.* Aceea prin care se alege cea mai bună regulă de conduită morală. *Leibnitz* o deosebeşte de Necesitatea metafizică (absolută).

8. Necesitate *Fatală,* inevitabilă. (Vezi Fatalism).

9. *Înţeles concret.* Ceea ce este necesar ca mijloc pentru un scop. (Ex: Diviziunea gândirii în elementele ei sunt necesară înţelegerii ei ca tot).

NEGATIV. — A. *In Linguistică.* Cuvinte Negative, sunt acelea formate din prefixele: *a* (anorganic) — *ne* (nedivizat) — *in* (invizibil), prin care se arată lipsa însuşirii înţelesului cuvântului căruia i se adaogă.

B. *In Matematică.* Mărimi Negative, arătate prin semnul *minus,* sau ceea ce poate fi numărat *invers* unei direcţii date.

C. *In Logică.* Termenul Negativ

este opus celui Pozitiv şi Judecata Negativă este opusă celei Afirmative (Vezi).

D. *Înţeles general.* Atitudinea spirituală, de a se opune unei teorii, credinţe sau afirmaţiuni, fără a pune nimic în locul a ceea ce se neagă.

1. *In Filosofie* nu se admite existenţa termenilor negativi, deoarece ei nu corespund nici unei realităţi. Ideea Negativă nu poate fi definită, nici prin prezenţa unor însuşiri — fiindcă ar deveni pozitivă — nici prin absenţa acestora. *Siqwart* şi *Hamilton* spun, că nu se poate concepe o negaţiune fără ideea concomitentă afirmaţiei ei — deoarece nu se poate nega existenţa unui lucru, fără ca mai întâiu să se gândească acea existenţă care se neagă.

NEMURIREA Sufletului. — *In Filosofia Vieţii.* Teorie care afirmă sufletului o vieaţă în afară de Timp, — care nu are nici Inceput cu vieaţa corpului, nici Sfârşit cu moartea corpului. Toate religiunile se bazează pe nemurirea sufletului. (Vezi *Metempsihoză).*

NEO... — A. *In Filosofia.* Prefix, adăogându-se unei teorii, sistem sau şcoli filosofice anterioare, pentru a se reda astfel înţelesul unei teorii noi, care continuă pe acea veche. (Ex: Neoplatonism — Neocriticism — Neoscolastică — Neolamarkism — Neovitalism, etc.).

B. *In înţeles general* se extinde înţelesul şi în alte domenii. (Ex: în Linguistică: Neologism).

NEOLOGISM. — *In Linguistică.* Cuvânt de origină străină, introdus într'o limbă, în care prin deasă întrebuinţare s'a încetăţenit, ca un cuvânt nou, cu raţiunea lui de a fi necesar.

NEURASTENIE. — *In Psiho-Patologie.* Etimologic este Slăbiciune nervoasă. — *Dr. Dubois* o numeşte Psihoastenie, deoarece îi atribue înţelesul de Slăbiciune sufletească. — Are felurite aspecte. Cel mai frequent este *Instabilitatea.*

NEUROLOGIE. — *In Şt. Naturale.* Speţă a Biologiei, al cărui obiect este Neuronul — element de bază al materiei nervoase. — Termenii de Neuron şi Neurologie au fost inventaţi de *Ramon Y. Cajal,* dela care a rămas statornicit, că celula şi fibrele (din care e alcătuit neuronul) nu sunt elemente separate şi distincte — cum se afirma de cercetătorii anteriori. — La noi citâm pe: *I. Marinescu* şi *Parhon,* consacraţi în asemenea cercetări.

NEVROZĂ. — *In Psiho-Patologie.* „Nevrozele sunt turburări sau opriri în desvoltarea funcţiunilor nervoase". *(P. Janet).* Ele sunt: idei fixe — obsesiuni — amnezii — fobii — ticuri — anestezii — turburări ale limbajului articulat — ale instinctelor, etc. Sunt deosebite, deoarece aspectele acesteia sunt considerate ca „deteriorări ale funcţiunilor nervoase vechi" *(Dr. Dubois).*

NIHILISM. — A. *In Filosofia Cunoaşterii.* Teoria care afirmă, că

nu se poate cunoaşte nimic *(nihil)* în afară de Eul celui care gândeşte. Obiectul cunoaşterii fiind Eul propriu, Nihilismul apare ca un aspect al Idealismului — opus Realismului, care afirmă cunoaşterii ca obiect, o realitate de „substanţă externă Eului" *(Hamilton)*.

B. *Înţeles general.* Teorie, care n'admite existenţa a nimic Absolut.

C. *In Filosofia Moralei.* Teorie, care neagă existenţa adevărului moral şi a ierarhiilor de valori.

D. *In Sociologia Politică.* Teorie care afirmă ca ideal social, Statul fără nici o autoritate constrângătoare pentru libertăţile exclusive ale individului. *(Kropotkin)*. — Vezi Anarhia.

NIRVANA. — *In Filosofia Moralei.* Teorie care afirmă, că Virtutea supremă este desfiinţarea fiinţei sufleteşti (nu a celei corporale), cu scopul de a putea intra în existenţa universală, în Nirvana. Moartea nu desfiinţează fiinţa sufletească, deoarece aceasta trece în alte existenţe corporale *(Metempsihoză)*.

1. *Schopenhauer:* „Nirvana — credinţă budistă — înseamnă suprimarea cu voinţă proprie a fiinţei Eului, prin el însuşi, pentru a se contopi cu Existenţa Totului".

NOMINAL. — Ceea ce este privitor la cuvinte *(nomina)* — şi nu la existenţe reale. Se spune: Existenţă nominală — Valoare nominală — Definiţie nominală.

1. *In Gramatică.* Ceea ce este privitor la Nume comune şi proprii — spre deosebire de verbe. (Propoziţiunea Nominală, este aceea care nu cuprinde verbe — eliptică de predicat; iar Propoziţiunea Verbală, este aceea care cuprinde un verb la un mod personal. Ex: Gândesc — Lucrez, etc).

NOMINALISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Teorie care afirmă, că ideile ce avem drept cunoştinţe generale despre grupe de existenţe sunt simple numiri, cuvinte, termeni fără nicio existenţă, nici în afară de Eul gânditor (cum afirmă Realismul), nici în Eul care gândeşte aceste idei — concepte (cum afirmă Idealismul şi Conceptualismul). Ideile sunt numai cunoştinţe virtuale — nu actuale şi reale. Altă denumire este *Terminism.*

1. *Condillac:* „Ideile abstracte şi generale, sau arta de a raţiona, se reduc la un limbaj bine alcătuit". — *Goclenius:* „Realitatea unei idei generale şi abstracte se reduce la un nume". — *Hobbes:* „Nu există idei generale, ci numai semne generale".

2. *Nominalismul Ştiinţific* înglobează toate teoriile contemporane care substitue idei convenţionale, comode şi utile adevărului şi cunoaşterii realului. *(Le Roy)*. Astfel, se refuză orice valoare obiectivă legilor ştiinţifice — ca o reacţiune contra teoriilor, care fac din Ştiinţă şi Raţiune singura cale a Cunoaşterii Universului.

NON-EU. — Orice existenţă care este în afară de Eu — care nu este Eu, sufletul celui care gândeşte, simte şi voeşte. (Vezi *Eul*).

NOOLOGIE. — Ştiinţă nouă, care-şi propune drept obiect: analiza şi clasificarea diferitelor tipuri suflе-

teşti, ca activităţi spirituale. *(M. Mentré).*

1. *Ştiinţe Noologice.* Denumire dată de *Ampère* tuturor ştiinţelor care au ca obiect sufletul — indiferent din ce punct de vedere este cercetat. Ele sunt: Psihologia, Psihofiziologia, Psihopatologia, Psihiatria, Pedagogia, Pedologia, Logica, Metodologia, Tehnologia, Etiologia, Etologia, Etica, Morala, Estetica, Religia, Teologia, Linguistica cu toate aspectele ei, Istoria, Dreptul, Economia Politică, Sociologia, etc. — Denumiri sinonime sunt: Ştiinţe psihice, sufleteşti, spirituale, abstracte, sociale, morale, normative, etc. — Opus este termenul de Ştiinţe Materiale — Cosmologice (Vezi).

2. *Crusius* identifică Noologia cu Psihologia; *Hamilton* îi dă înţelesul de ştiinţă a raţiunii pure (Logica) — iar *Eucken,* pe acel de ştiinţă a creaţiunilor spirituale. *Kant* întrebuinţează termenul de Filosofi Noologişti, pentru raţionalişti — opunându-l termenului de Filosofi Empirişti.

NORMAL. — Ceea ce este aşa cum trebue să fie — conform unei *reguli* — chiar dacă această regulă este determinată de experienţa faptelor, iar valoarea ei apriorică este numai prezumată.

1. *Înţelesul comun.* Ceea ce este mijlocia într'o serie de fapte, ca valoare — sau ceea ce se întâmplă în majoritatea cazurilor asemenea.

2. *In Psiho-Patologie.* Stare Normală, este sinonimă cu absenţa de anomalii — cu sănătatea — cu starea obişnuită a organelor şi sufletului, considerată ca ideal în terapeutica medicală.

NORMĂ. — Ceea ce trebue să fie ca: ideal, regulă, scop, model, etc. — admiţând deci, ca regulă practică, o judecată de valoare asupra faptelor şi deosebindu-se prin aceasta de *Lege* — care are o regulă teoretică.

1. *Wundt* consideră trei grupe fundamentale de Norme: ale gândirii raţionale (Adevărul) — ale acţiunii voluntare (Binele) — ale reprezentării sentimentelor (Frumosul). Adevărul Normativ are scopul să realizeze Ştiinţa şi Filosofia, ca regulă practică (normă de gândire — Binele Normativ, să realizeze Morala ca regulă de vieaţă — Frumosul şi Credinţa, să realizeze Arta şi Religiozitatea.

2. *Ştiinţe Normative.* Acelea al căror obiect este alcătuit din judecăţi de valoare, considerate ca scop al lor. — Termenul este întrebuinţat de *Wundt* în Diviziunea Ştiinţelor, opus celui de Ştiinţe Explicative.

3. Normativul nu trebue confundat cu Imperativul, deoarece o normă nu este necesar o lege (un imperativ obligatoriu) — ci o recomandare, o regulă de apreciere, un ideal. *L. Brühl:* Nu există ştiinţe care creiază norme pentru a fi impuse imperativ. — *L. Boisse:* Este greu — în general — să se conceapă un ideal care să nu implice obligaţia de a-l şi realiza; însă şi în Morală este un ideal — în particular — care nu este obligatoriu: acela „de a-ţi face mai mult decât datoria".

NOŢIUNE. — *In Psiho-Logică.* Element al gândirii, derivat şi alcătuit conform principiilor Raţiunii — ca şi celelalte două elemente: Judecata şi Raţionamentul — cuprinzând cunoştinţa generală despre fenomenele asemenea, grupate într'o clasă sau grup, obţinută din operaţiunile de bază ale

gândirii: 1) Observarea şi Analiza celor observate: 2) Comparaţia lor; 3) Abstracţia şi Generalizarea prin Sinteză — cu scopul de a deveni Subiect sau Predicat unei Judecăţi şi unui Raţionament.

1. a) Din prima operaţiune — Observarea şi Analiza — rezultă cunoaşterea alcătuirii fiecărui fenomen, din grupul care se urmăreşte a fi cunoscut în totalitatea lui: anume, rezultă cunoştinţele: Sensaţii, Percepţii, Intuiţii, Reprezentări de ale acestora. b) Din operaţiunea Comparaţiei — bază a gândirii — rezultă asemănări şi deosebiri între însuşirile fenomenelor din grup; sunt asemenea toate câte sunt comune tutuor fenomenelor, alcătuind *Conţinutul* lor; iar numărul fenomenelor, care au asemenea însuşiri comune, alcătuesc *Sfera*. c) Din Abstracţiune rezultă Conţinutul — înlăturând însuşirile necomune şi reţinând pe cele comune — pentru ca prin Generalizare, să se atribue acest Conţinut tuturor fenomenelor care fac parte, sau vor face parte, din grup — numit Sferă.

2. Din cele de mai sus rezultă: a) Elaborarea Noţiunii este rezultatul unor serii de Judecăţi; b) Gândirea fixează Conţinutul şi Sfera Noţiunilor, pentru ca ele să servească drept material de comparaţie în Judecăţi şi Raţionamente. — In Judecăţi, noţiunile cu sfera şi conţinutul lor, au funcţiunea de Subiect şi Predicat şi între ele se stabilesc, prin comparaţie, dacă însuşiri de ale subiectului se găsesc în predicat (J. afirmative), sau nu se găsesc (J. negative) şi dacă se găsesc sau nu, în întreg subiectul (J. universale), sau numai în parte (J. particulare). — In Raţionamente se mai adaogă între subiect şi predicat — numite Termen Mare şi Termen Mic — alte noţiuni cu funcţiunea de mijlocirea legăturii dintre acestea, — numit Termenul Mijlocitor (Vezi). — c) *Elementele* noţiunii sunt: Conţinutul şi Sfera, cu care noţiunea este cu necesitate identică, deoarece dacă ele se schimbă atunci acea noţiune devine o altă noţiune. Ele se exprimă printr'o propoziţiune, al cărei subiect este noţiunea însesi, iar predicatul este înţelesul de conţinut, ca rezultat al Judecăţii elaborate mintal, constituind chiar definiţia noţiunii. Intre ele este un raport invers proporţional, deoarece la conţinut bogat corespunde sferă mică şi la conţinut sărac corespunde sferă mare. — d) Noţiunea este o abstracţiune, necoresponzându-i în afară nimic concret, decât cuvântul, prin care se exprimă în vorbire ideea de ceea ce au esenţial (însuşiri comune, asemenea) fenomenele grupate în clase, aşa cum au fost concepute de gândire. De aci denumirile: Noţiune, Idee, Concept, Formă, Element de gândire.

3. *Feluri:* a) Noţiuni logice (obiective, ştiinţifice), când gândirea care le elaborează, se conformează regulelor stabilite de logică pentru operaţiile ei, arătate mai sus. b) Noţiuni psihologice (subiective, empirice), când sunt elaborate fără respectarea regulelor logice. — Privitor la obiectul lor, noţiunile sunt: a) substantivele b) adjectivale şi c) verbale — deoarece se raportează la clase de fenomene (substantive), care au însuşiri (adjective) şi care sunt în mişcare (verbe). — După conţinutul lor sunt: Concordante şi Opuse contradictoriu, sau contrare; iar după sferă sunt: Supraordonate, Subordonate, Incrucişate şi Exclusive. Sunt improprii denumirile, ca feluri: identice, individuale, generale, concrete, abstracte, simple, complexe, etc.

4. *In Filosofia Cunoaşterii.* No-

ţiunile au înţelesuri felurite: Înnăscute (apriorice, raţionale, formale) şi Dobândite (aposteriorice, empirice, de fond) — Reale şi Nominale, etc. — *T. Maiorescu* o lămureşte astfel: „Noţiunea cuprinde esenţa lucrurilor ce s'au prezentat conştiinţei noastre, alegând din reprezentările lor numai părţile importante şi lăsând pe celelalte în umbră. In acest proces de abstracţiune, noţiunile fiind oarecum materialitatea senşaţiilor şi reprezentărilor primitive, devin eterice şi pierd sensibilitatea, devenind curate obiecte ale gândirii".

NUMĂR. — *In Filosofia Gândirii.* Una din cele mai fundamentale şi uniforme categorii ale gândirii (Vezi Categorie), cu înţelesul de cantitate compusă, din unităţi determinate şi necesar succesive una alteia, fără intervenţia unei alte unităţi. Numai prin mijlocul fracţiei se poate trece dela o unitate la alta următoare, servindu-se de oricâte intermediare; însă, fracţiunile iau ca unităţi de măsură mărimile cele mai mici *(numitorul)*, pentru a le număra, câte din ele *(numărătorul)*. Ca să se ajungă la continuitate, trebue să se presupună aceste unităţi ca fiind infinit de mici — şi aceasta, duce la Calculul Infinitizimal. (Vezi).

1. *Fracţiunile,* au fost introduse pentru împărţirea unei unităţi concrete într'un oarecare număr de părţi egale.

2. In *Numerele zecimale,* cantitatea zero a fost întrebuinţată, pentru a determina lipsa unităţilor întregi dintr'un ordin oarecare.

3. *Numărul irațional* în Geometrie, s'a introdus în raporturile de mărimi inconmensurabile (diagonala şi latura pătratului — diametrul şi circomferinţa).

4. *Numerele imaginare,* s'au introdus în rădăcinile ecuaţiilor. Ele nu reprezintă nici o valoare determinată — de aici şi numirea ce li s'a dat *(Milhaud).*

5. *Ideea numărului* implică: reprezentarea unităţilor, identităţii şi enumerării lor în serie (Timp) şi transformarea seriei în sumă (Spaţiu) — cea mai importantă din condiţiuni — deoarece, dacă se urmăreşte realizarea unei succesiuni de unităţi se obţine o serie de aceştea, însă nu un număr *(L. Boisse).* Deosebirea făcută de *Kant,* între Geometrie (ştiinţa spaţiului) şi aritmetică (Şt. timpului) dispare, deoarece formarea ideii de număr necesită şi forma coexistenţii spaţiale şi a simultaneităţii în timp. — *Kant* defineşte astfel numărul: „Este unitatea rezultată din sinteza multiplului unei intuiţii oarecare, compusă din elemente omogene, făcând să apară timpul şi înţelegerea acestei intuiţii"). — *Helmholtz:* „Numerile sunt o serie de semne arbitrar alese pentru care nu se admit ca regulate sau naturale, decât un singur fel de a se succeda unul pe altul". — *Renouvier* face, din Principiul Numărului, fundamentul teoriei sale filosofice, care afirmă: a) categoria numărului se aplică la toate fenomenele existenţei; b) nici un număr nu poate fi infinit, deoarece orice serie concretă de elemente ale existenţii este limitată.

NUMEN. — *In Filosofia Cosmologică şi a Cunoaşterii.* Existenţa în sine, care nu poate fi valabil cunoscută, pentru a constitui adevăruri ştiinţifice — aşa cum poate fi cunoscută existenţa de manifestare (fenomen).

1. Numenul este în afară de gândire, deoarece devenind obiect al acesteia, fie prin simțuri fie prin rațiune, — atunci devine fenomen. Cunoașterea însă, trebue să răspundă întrebărilor puse de gândirea de totdeauna asupra: originii, naturii și scopului numenului (Probleme ale Filosofiei) — dar răspunsurile nu pot fi decât Ipoteze de adevăr, numite Teorii. — *Kant* afirmă că numenul se poate cunoaște prin rațiunea practică (morală), deoarece tot aceasta garantează și existența numenului.

2. Termenul este întrebuințat de *Platon* în Teoria Lumii Ideilor; iar *Kant*, construește pe el și pe opusul lui (fenomen), sistemul Criticismului său (Vezi).

O

O. — *In Logică.* Literă cu care se simbolizează Judecata negativă particulară (Predicatul gândirii nu atribue însușiri de ale sale unei părți din totalitatea subiectului). Ex: Unele viețuitoare nu sunt plante.

OBICEIU. — *In Psiho-Biologie.* Mișcări ale ființei (acte), impuse individului și rezultate din repetarea lor — fie de individ, fie de toți indivizii din speță — care micșorează, din ce în ce efortul fizic și conștiința necesare executării acestor acte, până la completa lor dispariție și atunci actele se transformă în Automatisme (Vezi).

1. Instinctul — și o serie de mișcări vitale — se consideră o obișnuință ereditară a speței.

2. *In Biologie.* Organul vital se adaptează, prin obișnuință, cheltuind cât mai puțină energie fiziologică.

3. *In Psihologie.* Efortul sufletesc în gândire (intelect), simțire (afecte) și faptă (voință) scade, prin obișnuință, până la dispariție: însă, odată cu efortul, scade și conștiința executării acestor acte sufletești până la dispariție, aducând după sine și dispariția impresionabilității.

4. *In Educația Morală.* Obiceiurile, devenite Deprinderi, sunt excelente mijloace pentru realizarea moralității.

5. *In Sociologie.* Obiceiurile unităților sociale (familie, profesie, sat, regiune, națiune, stat), devin Tradiții structuralizate în conștiința socială. *(Tarde).*

OBIECT. — *Înțeles general.* Ceea ce este reprezentat prin cunoștințe — ceea ce este gândit — ceea ce se are în vedere.

1. Diferite înțelesuri. *Schopenhauer:* „Tot ceea ce există pentru cunoaștere; — deci lumea întreagă, nu este decât un Obiect pentru subiectul care cunoaște, într'un cuvânt este o reprezentare". — *Pascal:* Ceea ce se urmărește a se realiza prin gândire. — *Maine de Biran:* Ceea ce este cunoscut prin Percepțiuni având însușiri fixe, independent de dorințele și opiniunile subiectului care cunoaște aceste percepțiuni. — *Descartes:* Ceea ce are o existență prin sine, independentă de cunoașterea subiectului.

2. *In Metodologie.* Obiect al unei științe, este partea din Univers pe care aceea știință o studiază.

OBIECTIV. — A. *In Filosofia Scolastică.* Ceea ce constitue o reprezentare a gândirii — nu o realitate independentă, existând prin ea însăşi. — *Descartes* întrebuinţează termenii: de „existenţă obiectivă", pentru tot ceea ce se poate cunoaşte şi „existenţă formală", pentru tot ceea ce există în afară şi independent de cunoaştere. — *Kant* inversează înţelesul acestor două expresii. Pentru el, *Obiectiv* este realitatea în ea înseşi, independentă de orice cunoaştere. Termenul este opus lui *Subiectiv*, cu înţelesul de ceea ce este aparent, nereal — şi cu înţelesul de ceea ce este individual. Kant, întrebuinţează termenul de Obiectiv, pentru ceea ce este valabil pentru toţi oamenii. — *Cl. Bernard* întrebuinţează termenii: de „cunoaştere obiectivă sau exterioară", împrumutată observaţiei şi experienţei şi „cunoaştere subiectivă sau interioară", derivată din principul conştiinţei proprii, care dă evidenţa absolută şi necesară.

B. *In Logică.* Gândirea obiectivă, este aceea realizată prin respectarea regulelor raţiunii universale, valabile pentru toate minţile normale — degajată de Gândirea subiectivă, legată de individualitatea fiecăuia.

OBIECTIVARE. — A. *In Psihologie.* O stare sufletească (cunoştinţă — afect — voinţă) se exteriorizează (obiectivează) prin cuvinte şi mişcări (gesturi, mimică, pantonimică, etc.).

B. *In Filosofia lui Schopenhauer.* Manifestarea lucrului în sine (considerat a fi Voinţa) în formă de fenomene.

OBIECTIVISM. — A. *In Filosofia Cunoaşterii.* Denumire, dată teoriilor care afirmă posibilitatea cunoaşterii pentru o realitate independentă de subiectul care cunoaşte. — Sinonim cu Realism (Vezi).

B. *In Filosofia Moralei.* Teorie, care afirmă că Morala are o existenţă independentă de conduita şi opiniunile indivizilor. *Baldwin:* Binele moral constă în realizarea unei anumite stări de fapt, independentă de dispoziţiunea sufletească a agentului subiectiv care realizează fapta.

OBIECTIVITATE. — A. *In Filosofie.* Ceea ce este obiectiv în înţelesurile arătate sub Obiectiv (Vezi).

B. *Înţeles general.* Însuşire de valoare atribuită gândirii degajată de subiectivism. (Vezi Gândire).

OBLIGAŢIUNE. — A. *Înţeles general.* Forma de necesitate, care caracterizează legile naturale şi sociale: economice, juridice, morale, etc.).

B. *In Drept.* Legătura de drept *(vinculum juris)*, prin care o persoană este constrânsă către o alta, să facă sau să nu facă, să dea sau să nu dea, un oarecare lucru *(Justinian)*.

C. *In Morală.* Obligaţiunea, rezultă din natura omului — nu dintr'o convenţiune ca aceea ju-

ridică — în atât cât este omul capabil să deosebească Binele de Rău, pentru a înfăptui binele şi a se feri de rău.

OBSCUR. — A. *In Logică.* a) O gândire este obscură, când nu se poate şti precis care sunt elementele ei de bază (noţiunile) şi care sunt urmările ei ca acte comandate de ea. b) o idee este obscură, când nu se poate recunoaşte şi înţelege care îi este înţelesul de conţinut şi sferă (Vezi).

B. *In Psihologie.* O cunoştinţă este obscură, când vibraţiile au fost prea slabe pentru a putea fi prinse de organele de simţ, sau acestea au fost bolnave în organizarea şi funcţiunea lor. De asemenea, o Memorie este obscură, când fenomenele sufleteşti, fie că nu s'au păstrat temeinic în Subconştient, fie că de acolo n'au fost reproduse în Conştient, fie că acesta nu le mai poate recunoaşte când şi unde s'au format ele (Localizarea în timp şi în spaţiu). — In general, se consideră Obscurul sinonim cu Subconştientul şi Inconştientul (Vezi).

OBSCURANTISM. — *Înţeles pejorativ.* Denumire, dată teoriilor lipsite de claritate şi în special, doctrinelor politice contrare difuzării în massa poporului a drepturilor ce acesta are la conducerea statului.

OBSERVAŢIA. — *In Metodologie.* Metodă de bază a cunoaşterii în constatarea fenomenelor şi însuşirilor lor — auxiliară tuturor metodelor şi necesară tuturor ştiinţelor.

Prin Observaţie nu se aduce nici o modificare fenomenelor, deoarece se mărgineşte numai să constate ceea ce este în mod natural, spontan — nu artificial, provocat, cum procedează metoda Experimentului. Mijloacele ei sunt simţurile şi aparatele tehnice, valorificate prin posibilitatea de a putea fi întrebuinţate cu pricepere de observator.

1. *Feluri.* a) Observaţia directă, care are ca obiect fenomenele spontane cu care se poate pune nemijlocit în contact. b) Observaţia indirectă, când se caută intenţionat, cu voinţă, fenomenele de observat. c) Observaţia externă, care are ca obiect fenomene din afara (Non-Eul) observatorului. d) Observaţia internă (Introspecţiunea), al cărei obiect sunt numai fenomenele sufleteşti ale Eului celui care observă.

2. Observaţia serveşte de bază, în special metodelor: Analiza şi Descrierea (Vezi) şi este considerată metodă specială a Ştiinţelor Naturale.

3. O ramură specială a acestei metode este *Critica Mărturiei,* al cărei obiect este să stabilească, în ce măsură sunt adevărate mărturiile (afirmările) altora, asupra fenomenelor ce n'au putut fi observate direct, personal, de către cercetătorul lor. Metoda are mare însemnătate, atât în cercetările istorice, teoretice, cât şi'n practica cercetărilor juridece.

4. *Observaţia Psihologică.* Metodă specială a sufletului, de două feluri: internă (Introspecţiunea) şi externă cu speţele: Biografia — Fişa Psihologică — Sta-

tistica — Graficul — Grafologia — Amprentologia — Fiziognomia — Craniologia şi chiar Chiromancia. (Vezi toţi aceşti termeni).

OBSESIE. — *In Psiho-Patologie.* Prezenţa în suflet, a unei reprezentări, a unei imagini, a unei preocupări de gând sau faptă, care stăruieşte să rămână în centrul sufletesc, fără ca efortul de voinţă să o poată alunga din Conştient în Subconştient şi dacă reuşeşte să facă aceasta pentru câtva timp, obsesia are puterea să revină. — *P. Janet* o deosebeşte de Ideea fixă.

OCAZIE. — Imprejurarea, care provoacă, determină sau uşurează, ajută, la producerea unui efect de către o cauză. (Vezi Cauză ocazională).

OCAZIONALISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Teorie concepută de *Malebranche,* prin care se afirmă că Dumnezeu singur este cauza (antecedentul), care produce orice existenţă ca efecte (consequenţe); — prin aceasta, Dumnezeu este cauza derivării oricărui consequent. Astfel, antecedentul nu este cauza consequentului — cum se afirmă de Teoria Cauzalităţii necesare (Vezi), cu care nu trebue confundată teoria Ocazionalismului.

OCULT. — Insuşire, afirmată unor forţe (puteri) supranaturale sau naturale, necunoscute în prezent şi fără putinţă de a le cunoaşte în viitor.

1. „Ştiinţe Oculte" al căror obiect îl formează forţele (puterile) oculte, secrete, ascunse misterioase. — Denumirea de „ştiinţe oculte" este improprie, deoarece noţiunile alcătuitoare: ştiinţă şi ocult, sunt noţiuni opuse contradictoriu (una înlătură pe cealaltă). Nu se poate atribui unei ştiinţe ca obiect, ceea ce este ocult, — deoarece chiar prin înţelesul lui, ocultul nu poate fi obiect al unei ştiinţe.

2. Sub această denumire se înţeleg: Magia — Kabala — Astrologia — Alchimia — Spiritismul.

OLFACTIVE (Sensaţii). — *In Psihologie.* Cunoştinţe despre însuşirea de miros a fenomenelor. Organul de simţ este alcătuit din Corpuscule de celule nervoase, răspândite în nările (fosele) nasului şi în legătură cu nervii olfactivi, care transmit vibraţiile de miros prinse dela fenomene, centrilor nervoşi pentru a fi transformate în sensaţii respective (cunoştinţe de miros).

1. Ele sunt simultane şi succesive cu cele gustative, dând naştere anihilării unui miros prin altul şi producerii unui miros nou din amestecul mai multora. — Amândouă aceste feluri de sensaţiuni au rolul, în special să prevină organismul de eventuale intoxicări.

OMNIPOTENŢĂ. — *In Filosofia Religiei).* Impreună cu Omniprezenţa şi Omniştiinţa alcătuesc atributele tradiţionale ale Divinităţii: 1) Puterea lui Dumnezeu este infinită. Nimic nu stă în afară de Atotputerea Sa. 2) Prezenţa lui Dumnezeu este întreagă şi pretutindeni (Atotprezenţa). 3) Ştiutor a toate câte sunt şi vor fi (Atotştiutor). — *Leibnitz,* în Teo-

dicee, comentează aceste atribute.

OMOGEN. — *Principiul Omogenităţii* — întrebuinţat de *Kant* şi *Schopenhauer,* — afirmă că materia cunoaşterii chiar, este astfel alcătuită, încât reuneşte lucrurile în speţe şi genuri, conform materiei lor proprii — nu în nevoi de organizare ale gândirii. — Ambii, opun omogenitatea principiilor: Specificaţia şi Continuitatea. — Vezi opusul: *Eterogen.*

OMOLOG. — Alt termen pentru Ononim şi Sinonim. Acelaşi înţeles atribut mai multor cuvinte, considerate impropriu „noţiuni identice" (Vezi).

OMUL. — *In Filosofie.* Problemele Filosofiei au ca obiect: Dumnezeu — Natura — Omul. Incepând cu *Socrate,* centrul problemelor filosofice a fost omul şi'n special, cunoaşterea Naturii şi a lui Dumnezeu, de către Om. Şi Problema omului este alcătuită din aceleaşi întrebări existente în toate problemele filosofiei, anume: natura — origina — scopul.

1. Omul este *alcătuit* din Corp (materie) şi Suflet. Aceste elemente sunt considerate: fie derivate unul din celălalt (Materialismul afirmă derivarea Sufletului din Materie, sau neagă existenţa sufletului ca realitate; iar Spiritualismul invers) — fie că sunt considerate existente împreună dela început (Dualismul Psiho-material). Impreună, aceste elemente alcătuiesc individualitatea omului, organică şi sufletească (Vezi); iar legătura dintre ele se face prin cele mai importante organe ale corpului: materia nervoasă şi glandele endocrine.

2. *Origina* omului, ca problemă a filosofiei, a căpătat două răspunsuri (teorii) fundamentale: a) Teoria Creaţionismului teologic, afirmată de religii, Biblie şi filosofia Spiritualistă, după care omul a fost creiat de Dumnezeu. — b) Teoria Transformismului (evoluţionismul biologic, descendenţa, transmutaţia, etc.), după care omul este o speţă de vieţuitoare ca oricare alta, derivată din altă speţă şi aşa mai departe de-a-lungul evoluţiei vieţii şi Universului. Speţa imediat anterioară speţei umane, se afirmă că este „Pitecantropus erectus" — omul maimuţă — al cărui schelet s'a descoperit în Java la 1894 de către *Dr. Dubois.* Cu mult înainte, *Lamarck, Darwin* şi *Wallace,* au afirmat origina omului din maimuţă. A 32-a vertebră — ultima din coloana vertebrală, numită vertebra „coccigiană" (a cozii) — serveşte ca dovadă a descendenţii omului din maimuţă, deoarece această vertebră — acum atrofiată din cauza lipsii funcţiunii ei — face dovada că omul a avut coadă. — *Haeckel* emiţând teoria Ontogeniei (Vezi), construeşte arborele genealogic al omului pornind dela primele vieţuitoare: protozoarele şi ajungând la vertebrate, le împarte pe acestea în antropoide şi mamifere, încheind cu ultima speţă a vieţuitoarelor: omul.

3. *Finalitatea* (scopul) omului este să realizeze perfecţionarea sa şi a naturii, prin cât mai desăvârşită spiritualitate. Orientarea sa în vieaţă este deosebită de a celorlalte vieţuitoare — deoarece la plante, ea se reduce la reacţiuni de natură fizico-chimică în interiorul fiinţei (Tropisme); la animale, orientarea adaogă acestor reacţiuni (Tactisme) şi

mişcările de natură psiho-fizică, determinate din adâncurile alcătuirii fiinţei (Instincte); iar la om, orientarea adaogă acestora mijlocul specific al Conştiinţei sale (Raţiunea), care duce pe om la cunoaşterea sa proprie, la cunoaşterea Universului şi a lui Dumnezeu.

ONIRIC. — *In Psihologie.* Sinonim cu Visul. Conştiinţa onirică, este starea sufletească în timpul visului. — Unii psihologi identifică Subconştientul cu această conştiinţă onirică *(Jastrov).*

ONTAL. — *In Filosofia Cosmologică.* Sinonim cu Numenal (existenţa de manifestare). Vezi *Ontologie.*

ONTOGENEZĂ. — *In Filosofia Biologiei.* Evoluţia unei fiinţe, dela prima sa formă embrionară până la ultima fază a statorniciei sale, ca individualitate organică şi sufletească. — Ontogeneza leagă individul, prin naşterea sa, de a fi individ din aceiaşi speţă — deosebindu-se de Filogeneză, care este evoluţia unei speţe, legând o speţă, prin naşterea sa, de o altă speţă şi tot aşa mai departe din speţă în speţă, legând speţele prezente (istorice) de cele dispărute (preistorice). — *Haeckel* afirmă prin: „Ontogeneza reproduce Filogeneza", că aceasta este legea biogentică fundamentală.

1. Ontogeneza a fost afirmată încă din 1628 de către *Harvey* şi susţinută de *S. Hilaire, Meckel* şi *Serres* formulată astfel: „Organogenia umană este o anatomie comparată transitorie".

2. *Ontogeneza* nu este sinonimă cu *Ontogenia,* deoarece aceasta priveşte întreaga fiinţă, pe când ontogeneza este numai ontogenia unui organ vital, a unei funcţiuni sau însuşiri izolate.

ONTOLOGIA. — *In Filosofia Cosmologică.* Problemă, care are ca obiect „existenţa ca existenţă" *(Aristotel),* numită de *Clauberg* şi „Ontosofie", iar de *Bacon* „Prima Filosofie". — *D'Alambert* o denumeşte „Metafizică Generală", fixându-i ca obiect existenţele — fie sufleteşti, fie materiale — cercetate în însuşirile lor generale: existenţa — posibilitatea — durata, cărora le fixează principii explicative de care se servesc toate ramurile filosofiei. — *Cournot* spune: „Această idee abstractă şi generală a substratului sau a substanţei existenţelor formează piatra unghiulară a filosofiei". — *Lalande:* „Ontologia rămâne la înţelesul de Metafizica substanţei, având ca obiect cunoaşterea existenţelor în ele însile, fără preocuparea de ceea ce acestea au ca însuşiri, sau ca aparenţe. Ea se deosebeşte de Metafizica Cunoaşterii care are ca obiect stabilirea cunoştinţelor apriorice, aflate în orice cunoaştere" — aşa cum consideră *Kant,* Ontologia.

ONTOLOGIC. — A. *Înţeles general.* Ceea ce aparţine Ontologiei.

B. *In Filosofia Religiei.* Argumentul Ontologic pentru afirmarea lui Dumnezeu, constă în dovedirea existenţei Sale prin chiar analiza însuşirilor ce are ca esenţă. Chiar ateul are ideea unei existenţe omnipotentă şi omnişti-

entă, ca cea mai mare posibilă. Chiar dacă n'ar exista Dumnezeu, mintea trebue să conceapă o existență, care să întreacă pe toate celelalte, știind că ar putea exista una asemenea cu cea dintâi concepută. Astfel, este cu neputință ca o existență, concepută ca cea mai mare posibilă, să nu existe. — *Descartes* afirmă trei probe pentru existența lui Dumnezeu: ontologică — cosmologică — fizioteologică.

C. *In Filosofia Cosmologică.* Ontologia are — după *Renan* — înțelesul opus termenului Fenomenal.

ONTOLOGISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Denumire dată teoriilor care afirmă existența în sine, ca existență, ca substanță, a realităților pe care le cercetează, independent de sufletul care le gândește ca atare. — Opusă este teoria Psihologismului, care subordonează substanța, existenței sufletului care o gândește *(Gioberti).*

ONTOS. — *In Filosofia Cosmologică.* Existența primă, care nu presupune și nu admite nicio existență anterioară, fiind de sine stătătoare, însă din ea derivă toate celelalte existențe. — Are diferite denumiri: Substanță — Principiu — Cauză — Cunoștință — Noțiune — Calitate — Adevăr, etc. — Privitor la timp, ontosul este numit *Prim Cronologic,* după cum privitor la adevăr, este numit *Prim Logic.*

ONUS PROBANDI. — *In Metodologie.* Expresiunea aceasta: „sarcina probei", de origină latină, întrebuințat în materie juridică, a trecut și'n domeniul filosofiei. — *Digeste:* „Proba incumbă celui care afirmă — nu celui care neagă". — *Renan* „Nu este sarcina noastră să demonstrăm imposibilitatea miracolului — ci a miracolului — (a celor care-l susțin) este sarcina dovedirii lui".

OPINIE. — Gândirea asupra unui oarecare subiect, care poate fi și adevărată și falsă (părere). Ea este o gândire necomplet logică, din cauza insuficienței motivelor ei.

1. *Platon* îi atribue înțelesul de cunoștință pe calea simțurilor, care nu poate fi niciodată exactă. — *Kant,* pe acela de afirmare a unui adevăr, făcută cu conștiința insuficienței subiective a judecății, pe care o cuprinde afirmarea.

2. *Opinie Publică,* este gândirea colectivă a unei societăți asupra unui subiect oarecare.

OPOZIȚIE. — A. *Înțeles etimologic.* Pozițiuni a două existențe, una față de cealaltă și a amândorura față de un același punct.

B. *Înțeles general.* Rezistență sau luptă. *Tarde:* „Orice opoziție adevărată, implică un raport între: două forțe, două tendințe, două direcții".

C. *In Logică:* a) Două noțiuni sunt opuse — în privința înțelesurilor lor de Conținut (însușiri esențiale) — în două moduri: Contrare sau Contradictorii (Vezi). b) Două judecăți — având același

subiect şi predicat — sunt opuse, când diferă, fie în privinţa calităţii (afirmative-negative), fie în privinţa Cantităţii (universale-particulare), fie în privinţa amândoura. — Opoziţia lor este de patru forme: contrarietatea — subcontrarietatea — contradicţia — subalternarea, sau relaţia inversă (supraordonare — subordonare).

1. Sunt opuse contradictoriu: a) Jud. Universal afirmativă *A.* cu Judecata Particular negativă *O.* şi Jud. Universal negativă *E.* cu Jud. Particular afirmativă *I.* şi reciproc. — Sunt opuse contrariu: *A.* cu *E.* şi reciproc. — Sunt opuse subcontrariu *I.* cu *O.* şi reciproc. — Sunt negaţiuni supraordonate *O.* cu *E.* şi subordonate *E.* cu *O.* — Sunt afirmări supraordonate *I.* cu *A.* şi subordonate *A.* cu *I.*

2. *Observare.* Judecăţile cu subiect alcătuit din aşa zisa „noţiune singulară", individuală, sunt opuse numai în privinţa calităţii şi opoziţia este contradictorie (cu necesitate una din două — sau *I.* sau *O.*).

3. Opoziţia Judecăţilor (Schimbarea înţelesului de calitate şi cantitate al raportului dintre subiectul şi predicatul gândirii), se face cu scopul de a constata evidenţa Principiilor Raţiunii: Identitatea — Contrarietatea — Terţiul exclus — Raţiunea suficientă — Valorificarea.

OPTIMISM. — A. *In Filosofia Moralei.* Teorie, care afirmă existenţa Binelui superioară Răului, în înţelesul că lumea aşa cum este şi viaţa — care ne este dată să o trăim — este cea mai bună (optimă) şi cea mai fericită din Lumile posibile *(Leibnitz — Spinoza — Stoicii).* — Opusul ei este Pesimismul, deoarece afirmă că viaţa este şi rămâne iremediabil rea şi orice am face o înrăim şi mai mult.

B. *In Psihologie.* Structură sufletească, datorită căreia se capătă convingerea că Binele urmărit, într'o indiferent care împrejurare, se va realiza; iar perspectiva nereuşitei, ca o realitate a Răului, se ignorează.

ORDINE. — A. *Înţeles general.* Idee fundamentală a gândirii, prin care elementele sale se succed trecând dela unul la altul, chiar dacă în realitate ele sunt simultane. Este deci o coherenţă, o legătură, bazată pe un raport calitativ, cantitativ, mecanic sau teleologic şi cuprinde: determinări în spaţiu, în timp şi în număr — serii de fenomene — raporturile lor de legi (cauze şi efecte) — sistematizări în genuri şi speţe — organizări sociale — norme morale, juridice, estetice etc. *(A. Comte).* — Opusul Ordinei este Desordinea (gândirea confuză sau absenţa gândirii).

1. Relaţia de ordine între elementele gândirii poate fi de mai multe grade: a) în sensul, că locul unui element ca termen al gândirii este exact determinat în raport cu alţi termeni, chiar dacă nu se poate vedea cu uşurinţă, prin gândire directă, acest fapt. b) în sensul, că locul fiecărui termen pare să fie determinat printr'o raţiune generală — conform principiilor raţiunii şi postulatelor gândirii ştiinţifice (Cauzalitatea — Determinismul — cu diferitele legi ale ştiinţei). c) în sensul, că locul fiecărui termen este determinat

printr'o raţiune suficientă, intelectuală sau afectivă, cu valoare de finalitate (scop). Ex: Ordinea socială (juridică, economică, politică, morală, culturală) — sau ca idee metafizică, de ordine absolută. *(Parodi).*

2. *In Matematică.* Ordinea serială, este existenţa unei relaţii transitive asimetrice între mai mulţi termeni. *(Couturat).*

3. *In Sociologie.* Ordinea socială, este asigurată prin executarea legilor juridice şi morale de către populaţie. — Opuse ei sunt: Revoluţiile şi Anarhia.

4. *In Biologie.* Ordinul, este grupa de vieţuitoare plasată între: Clasă şi Familie.

5. *In Psihologie.* Clasă de: idei, sentimente, fapte — când se urmăreşte o sistematizare de valoare între ele.

6. *In Profesiuni:* Ordinul Avocaţilor, al Medicilor, etc.

7. *In Metodologie.* Sistematizarea noţiunilor, judecăţilor şi raţionamentelor, prin Clasificarea, Diviziunea şi Definiţia lor, cu scopul de a le face mai uşor inteligibile.

ORGAN. — A. *In Biologie.* Ţesuturi vii de naturi deosebite, alcătuite din celule astfel organizate, încât toate participă la aceiaşi funcţiune a vieţii (Ex: inima, stomacul, etc.). — Organul se deosebeşte de *Aparat,* deoarece acesta este alcătuit dintr'un sistem de organe, care participă la o funcţiune generală a vieţii. (Ex: Aparat Circulator, Digestiv, etc.). — La rândul lor, Aparatele vitale sunt organizate în Sisteme vitale.

B. *Inţeles general.* Organ, este partea dintr'un corp (fiinţă, maşină, societate), care îndeplineşte o anumită funcţiune.

ORGANICISM. — *A. In Filosofia Biologiei.* Teorie, care afirmă că Vieaţa este rezultatul mecanic al organizării ţesuturilor vii formate din celule (organe), fiecare având o funcţiune anumită de îndeplinit.

B. *In Filosofia Sociologiei.* Teorie, care identifică societatea cu organismul unui vieţuitor, anume: Celulei, îi corespunde în structura societăţii, Individul — Ţesuturilor vii, le corespund clasele sociale — Organelor, le corespund Profesiunile economice de producţie, circulaţie, etc. — Aparatelor organice, le corespund Autorităţile de conducere politică — Sistemelor organice, le corespund Instituţiile sociale: Biserica, Şcoala, Armata, etc.

C. *In Psiho-Patologie.* Teorie care afirmă, că orice boală sufletească provine din leziune organică.

1. Analogiile Organicismului social sunt uneori fantaziste. *Schaeffe,* în „Structura şi Vieaţa corpului social", face din armată, sistemul muscular — din muncitori, sistemul digestiv — din comercianţi, sistemul circulator — din centrele de producţie economică, face inimă şi artere — din porturi, face gură şi plămâni — din autorităţile conducătoare ale statului, face creerul mare, mijlociu, mic — etc. *Spencer, A. Comte, Espinas,* etc. deşi consideră societatea ca un organism, fac însă analogii până la un punct şi numai simbolic.

2. *Organicismul* şi *Rasismul,* sunt aspecte ale Teoriei Biologice Sociale, care afirmă că Societatea în toate condiţiunile ei de structură (cosmică — psihică — isto-

rică), ca şi în toate activităţile ei (economice — juridice — politice — culturale), este determinată exclusiv de condiţia ei biologică (vieaţă, sănătate vigoare, rasă, etc.).

ORGANUM. — Denumire dată scrierilor de Logică ale lui *Aristotel.* — Sinonim cu Organon. Denumirea este întrebuinţată cu acelaşi înţeles de *Bacon* (Novum Organum), de *Lambert* (Neues Organon) şi de *Strada* (Ultimum Organum); iar *Kant,* întrebuinţează termenul în înţelesul de Logică specială a fiecărei ştiinţe, deci ca o metodă, fiindcă Logica formală a gândirii în general, o numeşte *Canonun.*

1. Scrierile lui Aristotel asupra Logicei, denumite Organum, sunt: Categoriile (Vezi) — Interpretarea (propoziţiunea şi judecata) — Analitica (raţionamentul silogistic, deducţia, clasificarea şi definiţia) — Topica (silogismele probabile, tratate în opt cărţi) — Sofismele (adevăr şi eroare).

ORIENTARE PROFESIONALĂ. — *In Psihologia Experimentală.* Alegerea profesiunii, corespunzătoare aptitudinilor şi vocaţiunilor individuale, cunoscute prin metode experimentale: *Teste* şi aparate tehnice de Psihometrie. Ea este strâns legată de Selecţiunea Profesională — alegerea indivizilor, corespunzători unei anumite profesiuni, ale cărei condiţiuni sunt anticipat cunoscute şi determinate ştiinţific (Vezi Munca).

ORIGINE. — A. *Înţeles general.* Inceputul unei existenţe în timp, primă apariţie, naştere, realitate anterioară şi primă, din care derivă prin transformare toate realităţile, fapt care a dat naştere la Ceva, principiu şi raţiune de a fi a tuturor existenţelor derivate. (Vezi *Ontologie).*

1. Origina, este o problemă care ocupă un loc important în Filosofie, având numeroase aplicaţiuni: în Ştiinţă, Religie, Morală şi Artă. Ex: Originea Cunoaşterii (Ideilor) — Originea Binelui şi Răului — Originea Frumosului — Originea Vieţii — Originea Speţelor — etc. Gândirea filosofică, reduce multitudinea şi varietatea existenţelor la Unităţi de origine, căutând să explice cum au apărut ele în timp.

ORTOGENEZĂ. — *In Filosofia Biologiei.* Teorie concepută de *Eimer,* prin care afirmă că organismul cuprinde în el direcţiuni predeterminate de manifestare, executate fatal; însă, factori externi lui îl fac să treacă dela o formă la alta. Eimer, compară aceste transformări organice cu un Kaleidoscop (Vezi).

OSTENSIV. — *In Metodologie.* Probe directe, prin care se arată dependenţa, a ceea ce s'a demonstrat, de principiile (adevărurile generale) dela care s'a pornit demonstraţia. Termenul este întrebuinţat de *Leibnitz.* — Opusul lui este *Apagogic* (probe indirecte — reducere la absurd). Vezi acest termen.

P

PALEETNOLOGIE. — Ştiinţa popoarelor, care nu mai există. Studierea lor se face după vestigii (rămăşiţe) — Sinonim cu *Preistoria.*

PALEONTOLOGIE. — Ştiinţa vieţuitoarelor în genere, care nu mai există. Studierea lor se face după fosile (rămăşiţe).

PALINGENEZIE. — A. *Înţeles general.* Renaştere, regenerare.

B. *In Filosofia Biologiei.* Renaşterea tuturor fiinţelor; în sensul, că fiecare fiinţă poartă în existenţa ei germeni indestructibili de vieaţă, datorită cărora fiinţa — după moartea ei numai aparentă — renaşte sub o formă nouă. *(Ch. Bonnet).*

C. *In Filosofia Cosmologică.* Întoarcerea periodică eternă, a tuturor existenţelor Universului, prin aşa numitele „revoluţiuni cosmice". *(Stoicii).*

D. *In Filosofia Sociologiei.* Renaşterea formelor sociale. *Ballanche* afirmă, că un popor este ca şi un individ: acelaşi ciclu al vieţii se repetă şi se perfecţionează între indivizi, existând o formulă generală a istoriei tuturor popoarelor, deoarece fiecare reproduce aceiaşi serie de revoluţiuni cerute de scopul providenţial al umanităţii. — Palingenezia este un adevăr *esoteric* (secret, mistic, din interior, împărtăşit şi înţeles numai de cei iniţiaţi) — pe când *Metempsihoza* este un adevăr *exoteric* (ca o formă externă a Palingeneziei).

E. *In Filosofia Chimiei.* Teorie, care afirmă renaşterea plantelor din cenuşa rămasă după arderea lor. *(Meyerson).*

F. *Renouvier* atribue Palingeneziei înţelesul de Credinţă — nu de ştiinţă.

PAN... — *In Linguistică.* Prefix grec, cu înţelesul de: Tot, Pretutindeni, In întregime. — Are două întrebuinţări principale: a) nimic nu există în afară de ceea ce arată înţelesul termenului, căruia i se adaogă ca prefix. Ex. *Panteism:* nimic în afară de Dumnezeu. — *Pancossism:* nimic în afară de Universul Material. — *Pantelism:* nimic în afară de finalitate (scop) — etc. b) echivalent al adjectivului universal, pentru înţelesul termenului căruia i se adaogă ca prefix. (Ex. *Panspermic:* prezenţa germenilor de vieaţă pretutindeni, universal. — *Pangeneză:* contribuirea la formarea embrionului, a tuturor elementelor venite din toate părţile corpului generator (mamei) — *Iebranche* de către *Chv. Krause,*

PANCALISM. — *In Filosofia Esteticei.* Teorie, care afirmă frumosul ca normă pentru orice formă artistică — alături de Realul, din care se pot alcătui aceste forme. *(Baldwin).*

PANENTEISM. — Denumire dată Panteismului lui *Spinoza* şi *Malebranche* de către *Chv. Krause,* cu înţelesul etimologic de „viziune

în Dumnezeu". Teoria afirmă, că Dumnezeu depăşeşte Universul — nu numai că este „pretutindeni" în el.

PANGENEZĂ. — *In Filosofia Biologiei.* Teorie, concepută de *Buffon* şi precizată de *Darwin,* prin care se afirmă Ereditatea prin germinaţie în tot regnul vieţuitoarelor. La formarea embrionului, în corpul generator al mamei, contribue toate elementele corpului său.

PANLOGISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Teorie care afirmă, că tot ceea ce este existenţă reală poate fi cunoscută prin raţiune. — Termenul este inventat de *Erdmann,* pentru a denumi sistemul filosofic al lui *Hegel;* iar *Couturat,* denumeşte tot astfel filosofia lui *Leibnitz.*

PANPSIHISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Afirmarea făcută de teoriile spiritualiste, că întreg Universul este suflet, existent pretutindeni. — *Flournoy:* „După cum materia nervoasă a fiinţei umane este manifestarea conştiinţei sale — tot astfel, orice existenţă materială ascunde înapoia ei o existenţă sufletească".

PANTEISM. — *In Filosofia generală.* Teorie care afirmă, că Dumnezeu este totul: a) singura realitate, iar Universul este totalitatea manifestărilor sau emanaţiilor Sale, care n'au nici realitate permanentă, nici substanţă deosebită. Panteismul lui *Spinoza* şi Emanatismul filosofilor *Alexandrini*). b) singura realitate este Universul, iar Dumnezeu este suma a tot ce există. (Panteismul materialist al lui *Holbach,* sau naturalist al filosofilor *Stoici,* bazat pe cercetarea raţională a naturii — nu pe raţionamente abstracte şi apriorice, ca Panteismul lui *Spinoza* şi Panteismul lui *Schopenhauer* (Vezi).

PANTELISM. — *In Filosofia generală.* Sistem filosofic, care afirmă în problema Cosmologică, că Substanţa întregului Univers este forţa spirituală a Voinţei; — în problema Cunoaşterii, afirmă de asemenea Voinţa, ca bază a oricărei Cunoaşteri; — tot astfel, în problema Morală afirmă Voinţa, ca origine şi natură a Binelui, iar în problema Creaţiei, afirmă Voinţa supremă a Divinităţii *(Schopenhauer).*

PARA... — *In Linguistică.* Prefix grec, cu înţelesul de: lângă, de-alungul, către, contra (Ex: Paralelism — Paradox — Parasitism — şi alte cuvinte compuse, existând din antichitate sau formate de dată veche. — In cuvintele de dată mai nouă, acest prefix are înţelesul de deviaţie dela regulă, dela normal. (Ex. *Parafazie:* boală, datorită căreia se înlocuesc cuvintele juste prin cuvinte oarecare, fără niciun raport de înţeles între ele. — *Parabulia:* boală, datorită căreia funcţiunile simţurilor sunt denaturate, intervertite, etc.).

PARADOX. — Cunoştinţa contrară

adevărului, ca opiniune general admisă, susținută uneori fără convingere, pentru plăcerea de divertisment, sau pentru aceea de „a minuna" auditoriul căreia i se adresează.

PARALELĂ. — *Înțeles general.* Relație între două acțiuni, fapte, idei, teorii, opere, persoane, etc. cărora li se atribue valori de același ordin, comparate punct cu punct, deoarece de-a-lungul manifestării lor se constată o corespondență între ele.

PARALELISM. — A. *In Filosofia Psihologiei.* Teorie, care afirmă existența a două serii paralele, dar deosebite, de realități în alcătuirea ființei umane: fiziologice nervoase și sufletești — și oricărui fenomen sufletesc îi corespunde un processus nervos determinat, însă fără ca între aceste două serii de fenomene să fie vreo influență reciprocă. Seria fenomenelor sufletești este continuă și constantă, pe când aceea a fenomenelor fiziologice este intermitentă *(Paulham).* — Asemenea Paralelism Psiho-Fiziologic este impropriu denumit astfel, deoarece nu există „paralelism", decât dacă există corespondență punct cu punct, termen cu termen, între cele două serii.

B. *In Filosofia Cosmologică.* Teoria Paralelismului Psiho-Fizic, concepută de Dualismul Hilozoist (Vezi) al filosofilor antesocratici și fixate de *Spinoza* și *Leibnitz*, afirmă existența realităților: Suflet și Materie, ale căror manifestări sunt paralele, fără a se influența sau produce reciproc.

PARALOGISM. — *In Logică.* Gândirea rezultată din nerespectarea fără voie a regulelor logice fixate pentru raționament, chiar dacă concluzia derivată nu este falsă. — Se deosebește de Sofisme, deoarece nerespectarea regulelor raționamentului se face intenționat, pentru a înșela buna credință a altuia.

1. Paralogisme Transcendentale, sau Psihologice — astfel denumește *Kant* raționamentele dialectice, prin care psihologia rațională crede, că poate demonstra derivarea unității sufletului ca substanță, din unitatea sufletului care gândește; acesta, fiind considerat ca modificare a celui dintâiu.

PARAMETRIE. — *In Filosofia Matematicei.* Sinonim cu Metageometrism. (Vezi).

PARAMNEZIE.—*In Psiho-Patologie.* Boală a memoriei de origine fiziologică cerebrală, datorită căreia nu se poate recunoaște, că fenomenele sufletești actuale în conștiință la un moment dat sunt noi, atunci formate — nu sunt vechi, din cele revenite din Subconștientul unde s'au păstrat. Bolnavul are iluzia memoriei și crede că recunoaște în toate împrejurările de timp și spațiu, în detaliu oricare fenomen sufletesc la un moment dat, ca și cum l-ar retrăi integral, așa cum s'a trăit când s'a format. — Paramnezia se consideră impropriu sinonimă cu Falsa

Memorie, deoarece aceasta este o Pseudoamnezie.

PARANOÏA. — *In Psiho-Patologie.* Boală sufletească în general. Înţelesul restrâns este de nebunia raţionării sistematice, cu sau fără halucinaţii. (Ex: persecuţie, delir romantic şi diferite monomanii). *Kraepelin* deosebeşte două clase: 1) Adevărata Paranoïa, cuprinzând stările paranoice: delirul sistematic, prin raţionări sistematice fără halucinaţii şi fără slăbirea inteligenţii globale, delir care deşi progresează, totuşi nu duce la demenţă. 2) Stări paranoide ale demenţei precoce, cuprinzând delirul cu halucinaţii, progresiv, care duce la demenţă. — Paranoïa se crede, că este rezultatul unei hipertrofii derivate şi ele din intoxicări ale unor centri nervoşi din creer.

PARAPSIHIC. — *In Psihologie.* Stare sufletească temporară, frecventă în faza pubertăţii (13—14 ani) şi adolescenţii (17—19 ani), manifestată prin visări romantice, manii, obsesii, irascibilitate, cu treceri rapide la stări opuse: dela visare la acţiune, dela veselie la tristeţe, etc. — Termenul este întrebuinţat de *Flournoy* cu înţelesul de fenomene telepatice, de previziune şi de spiritism.

PARASITISM. — Înţeles pejorativ, cu întrebuinţare socială dată termenului biologic de nutrire a unui vieţuitor (plantă sau animal), prin folosirea hranei absorbită, ingerată, digerată şi chiar asimilată de alt vieţuitor.

PARCIMONIEI Legea. — A. *In Logică.* Reducerea multiplicităţii şi varietăţii fenomenelor la unitatea de succesiune şi simultaneitate, pentru a le explica cât mai perfect posibil, cu cât mai mică cheltuială de gândire. — Mai poartă denumirea: Principiul Economiei sau al Simplicităţii.

B. *In Psihologia Comparată* are aplicaţia specială de a nu explica reacţiunile unui animal ca fiind rezultate din facultăţile superioare sufleteşti, ca de ex: raţiunea, gândirea, când foarte bine asemenea reacţiuni pot fi explicate prin facultăţi inferioare, ca asociaţii, deprinderi, etc. — Parcimonia este numită aci Principiul lui *Morgan.*

PARIUL LUI PASCAL. — A. *In Filosofia Religiei.* Expresiunea prin care se arată îndemnul filosofului *B. Pascal*, de a se admite existenţa lui Dumnezeu de acei care sunt în alternativa acestei credinţe, deoarece „acel care admite existenţa lui Dumnezeu câştigă totul, iar acela care ar pierde asemenea pariu nu pierde nimic".

B. *Kant, în Critica Raţiunii pure,* defineşte pariul astfel: „Este piatra de încercare obişnuită, pentru a şti dacă ceea ce pretinde cineva este pentru el o simplă părere, sau este o credinţă hotărîtă".

C. *Înţeles comun.* Pariul este convenţia executării unei obligaţiuni stabilită, de către persoana cu păreri deosebite, într'o anumită chestiune, faţă de persoana a că-

rei părere se va dovedi că a fost acea adevărată.

PARTICULAR. — A. *Înțeles general.* Ceea ce aparține unei singure existențe, sau mai multora care alcătuesc un grup, însă nu la toate. — Este opus lui Universal.

B. *In Logică.* Se deosebește de Special, Singular și Individual: a) Este noțiunea, considerată numai într'o parte a Sferei (întinderii, mărimii, numărului de fenomene pe care-l cuprinde). b) Este judecata, prin care predicatul afirmă sau neagă numai o parte din sfera subiectului (Judecata Afirmativă Particulară *I*, și Negativă Particulară *O*). Ea aparține proprietății formale a categoriei Cantitate, stabilită de *Aristotel* și *Kant*. (Vezi Categorie).

1. *Observări:* Gândirea are defectul congenital de a nu putea cantifica decât subiectul său, în precizarea însușirilor ce i se fac de către predicat. Astfel, în momentul gândirii când se fixează cât din subiect (Tot — Parte sau numai un Singue exemplar) este sau nu este predicat, acesta rămâne necantificat. Va trebui să facă gândirea o înlocuire a predicatului prin subiect (Conversiune sau Inversiune), spre a putea să cantifice fostul predicat, devenit acum subiect. 2) Apoi, gândirea cantificând numai subiectul, nici nu poate preciza care este anume acea parte din subiect, pe care o afirmă sau o neagă predicatul. (Vezi *Erori Congenitale*).

PARTI-PARȚIALĂ. — *In Logică.* In toria Cantificării predicatului judecății, fixată de *Hamilton*, este Judecata, al cărui subiect și predicat sunt luate particular, între ele fiind un raport de sferă *încrucișat*. Judecata Parti-Parțială afirmativă se confundă cu Judecata Afirmativă Particulară. *(Liard).*

PARTI-TOTALĂ. — *In Logică.* Judecata, al cărui subiect este luat particular și predicatul este universal, între ele fiind un raport de sferă ordonat: subiectul supraordonat predicatului. Judecata Parti-Totală negativă se confundă cu Judecata Negativă Particulară. *(Liard).* — Vezi Parti-Parțială.

PASIUNE. — *In Psihologie.* Stare sufletească afectivă — de plăcere și neplăcere — cu intensitate puternică și durată lungă, despre ceea ce sufletul știe (Intelect), voiește și făptuește (Voință). Prin intensitate și durată, Pasiunile se deosebesc de celelalte două feluri de afecte: Emoții și Inclinațiuni.

1. *In Linguistică.* Neologism, sinonim cu Patimă; însă, pentru afectele care urmăresc și realizează Binele se întrebuințează cuvântul Pasiune, iar Patimă, pentru Rău.

2. *In Filosofie. Aristotel* și Filosofia Scolastică îi atribue înțelesul de Neexistență (pasivitate) — opus existenții (activitate) și le consideră făcând parte din cele zece Categorii. — *Descartes* îi atribue înțelesul de Cunoștințe existente în gândire — opuse cunoștințelor de acțiune (Voința gândirii). — *Condillac, Kant, Hegel* și mulți din Psihologii moderni îi atribue înțelesul de Tendință de acțiune (voință)), înto-

vărăşită de simţuri (afecte) şi cunoştinţe (intelect) destul de puternice ca să domine viaţa sufletească, fie prin puterea afectelor ce are, fie prin durata de stabilitate şi permanenţă a acţiunii sale. — „Pasiunea este o Inclinaţie centrală, căreia i se subordonează toate celelalte" *(Malapert şi Ribot).*

3. *In Psihologia — Patologică.* Stare de sensibilitate anormală, datorită căreia se rupe echilibrul mintal. Se deosebesc: a) pasiuni maniace şi b) cronice, derivate din sgârcenie.

PATOLOGIE. — Ştiinţă Psiho-Fiziologică Medicală, al cărui obiect este cercetarea bolilor sufleteşti şi ale materiei nervoase, împreună cu ale glandelor endocrine. Este deci înrudită cu Neurologia şi Endocrinologia. — Nu trebue considerat adjectivul: Patologic ca fiind sinonim cu Anormal; deoarece, acestea poate fi şi supra-normal, arătând un progres, o valoare — pe când Patologicul este totdeauna un regres, o inferiorizare.

1. *Kant* îi atribue înţelesul de Pasiuni, deosebind „iubirea patologică, care este sentiment — de iubirea morală, care este voinţa de a face Bine".

PATOPSIHOLOGIE. — „Parte a Psihologiei care studiază bolile sufleteşti, — deosebită de Psiho-Patologie, care este partea Patologiei care studiază soarta acestei boli". *(Münsterberg).*

PATRULATERUL lui BOETIUS. — *In Logică.* Concretizarea grafică printr'un patrulater, a Opoziţiunii Judecăţilor, făcută de *Boetius,* pentru a face evidente principiile raţiunii: Identitatea, Contrarietatea, Terţiul exclus, Raţiunea suficientă, Valorificarea — din care derivă întreaga gândire logică.

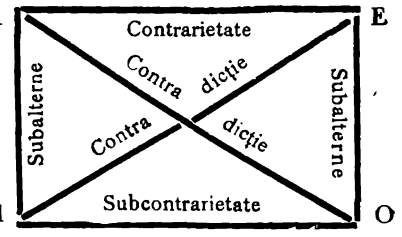

Contrarietatea: Ambele (*A* şi *E*) pot fi false, însă nu pot fi adevărate, ambele.

Subcontrarietatea: Ambele (*I* şi *O*) pot fi adevărate, însă nu pot fi false, ambele.

Contradicţia: Ambele (*A* şi *O* — *E* şi *I*) nu pot fi nici adevărate, nici false, fiindcă una trebue primită cu necesitate.

Subalternarea: Dacă e adevărată *A* (sau *E*) este adevărată şi *I* (sau *O*), însă nu şi invers; dacă este falsă *I* (sau *O*), este falsă şi *A* (sau *E*).

PEDAGOGIE. — A. *Înţeles etimologic.* Denumirea sclavului însărcinat să se ocupe de copiii stăpânului.

B. Ştiinţa normativă a Educaţiei, al cărui obiect îl formează influenţele sistematizate şi conştiente, pentru a realiza educaţia corpului şi sufletului omenesc, conform unui ideal propus. Ea se bazează în special pe: Psihologie — Fiziologie — Morală — Sociologie.

1. *Littré* îi dă o definiție cu înțeles etimologic: Pedagogia este educația morală a copiilor. — *Marion:* Știința educației fizice, intelectuale, afective și morale. — *Durkheim:* Pedagogia nu este nici însești Educația, nici Arta educatorului și nici Știința educației în înțeles propriu, deoarece ar însemna să fie o cercetare a genezii sistemelor educative, ceea ce nu este Pedagogia. Ea este o „teorie practică", fiindcă teoria are obiect să fixeze sistemele educative și mijloacele acestora puse la dispoziția educatorilor. — *Blum:* Cuvântul Pedagogie implică înțelesul de artă, având preocupări finaliste și normative — nu pe cel de știință, care să caute legi științifice. — *Claparède* propune termenul „Pedotehnie" pentru înțelesul Pedagogiei Practice, care să cuprindă: Pediatria, Pedologia și Istoria Pedagogiei. Aceasta, deoarece în vorbirea curentă s'a restrâns înțelesul Pedagogiei la tehnica pur școlară a educației copiilor, mai cu seamă în perioada școalei primare.

PEDOLOGIE. — Știința educației copilului, speță a Pedagogiei Generale căreia i se restrânge obiectul de cercetare dela om la copil, deoarece acesta are o structuralizare fizică și sufletească mai deosebită de a adultului. (Vezi Pedagogia).

1. Pedologia nu trebue confundată cu Pedotehnia sau Pediatria (Pedometria), fiindcă sufixele: logie și tehnie (atrie — metrie), adăogate la finele cuvântului pedos (copil) au înțelesuri deosebite: *Logia,* presupune cercetarea prin rațiune a legilor și este deci Știință — iar *Tehnica,* presupune aplicarea legilor teoretice ale științei și este deci Artă. (Metria — Atria, este măsurătoarea experimentală).

2. Termenul este fixat de *Chrisman* în 1894, cu înțelesul de teorie, a cărei Pedagogie trebue aplicată în Educație.

PEDOMETRIE. — Speță a Pedagogiei Experimentale — deci și a Psihologiei Experimentale — al cărei obiect este măsurarea însușirilor fiziologice și sufletești ale copilului, cercetat experimental, cu scopul fixării legilor științifice asupra cunoașterii lui, care vor servi Educației.

PEDOTEHNIE. — Speță a Tehnologiei, cuprinzând și Pedometria, cu înțeles de Artă a aplicărilor practice rezultate din legile științifice ale Pedagogiei și Pedologiei. — Cuvântul este inventat de *Decroly* în 1906 cu prilejul înființării la Bruxelles a Societății, care poartă acest nume.

PERCEPȚIE. — A. *In Psihologie.* Cunoștința despre un fenomen prezent simțurilor, rezultată din sinteza senzațiilor despre fiecare însușire în parte a acelui fenomen. — Tot cunoștința unui fenomen prezent simțurilor este și Intuția, însă este deosebită de Percepție prin calitate, deoarece ea presupune sinteza tuturor senzațiilor căpătate prin voința de a le cunoaște, întrebuințând toate simțurile și chiar aparatele tehnice, pentru a prinde vibrațiile tuturor însușirilor fenomenului ce se urmărește să fie cunoscut.

B. — *In Filosofia Cunoașterii.* Numeroase și variate înțelesuri: 1) Facultate a priceperii; 2) Act al priceperii; 3) Cunoștință rezul-

tată din actul priceperii; 4) Cunoştinţă în genere; 5) Conştiinţa Eului despre cunoştinţele şi afectele ce are; 6) Afecte care întovărăşesc Cunoştinţele, etc. — Astfel, Percepţia a fost considerată ca Intelect, ca Afect, ca Voinţă şi chiar ca toate la un loc. (Conştiinţă).

1. Înţelesul psihologic de Sinteză a sensaţiilor, cuprinde o gândire complexă de judecăţi asupra sensaţiilor care se sintetizează şi odată alcătuită, ea trece din Conştient în Subconştient pentru asociere şi păstrare ca toate fenomenele sufleteşti — iar atunci când revine în Conştient, poartă numele de Imagine şi Reprezentare. (Vezi aceşti termeni).

2. *Bacon* şi *Leibnitz* îi atribue înţelesul de Conştiinţă a Simţirii, a *modificărilor* afective produse în suflet, de vibraţiile venite din Non-Eu elaborate în sensaţii (Intelect). Astfel, percepţia este fenomenul afectiv care întovărăşeşte fenomenul intelectual. — *Leibnitz* însă îi atribue şi înţelesul de act al cunoaşterii, care cuprinde o multitudine de cunoştinţe într'o unitate. — *Descartes* şi *Spinoza* numesc Percepţie orice act de cunoaştere. — *Kant:* Actul de gândire voluntară prin care se organizează sensaţiile prezente, se interpretează şi se completează prin imagini, amintiri şi reprezentări — opunându-se prin aceasta obiectului extern care se cunoaşte. — *Wundt:* Percepţia este Sinteză creatoare aperceptivă.

PERCEPŢIONISM. — *În Filozofia Cunoaşterii.* Teoria sinonimă Realismului — care afirmă posibilitatea cunoaşterii Universului, prin Percepţiuni, ca un Non-Eu exterior spiritului. — (*Schopenhauer, Spencer, Bergson, Hamilton* etc.) cu două aspecte: 1) afirmarea Eului ca realitate de cunoaştere imediată individuală a realităţii Non-Eului *(Descartes, Berkeley)* 2) afirmarea realităţii Eu-lui şi Non-Eului, amândouă câştigate ca formaţiuni secundare ale Cunoaşterii *(J. St. Mill, W. James, Baldwin).*

PERDURABILITATE. — Ceea ce durează mult timp. Însuşire dată unei existenţe comparată cu alta. *(Meyerson).*

PERENITATE. — A. *Înţeles etimologic.* Ceea ce durează un an întreg.

B. *În Filosofie.* Ceea ce durează infinit în timp, etern.

PERIPATETICI. — Denumire dată filosofilor discipoli ai lui Aristotel, care în Filosofia Cunoaşterii introduc judecăţile ipotetice (dacă *S* este *M* atunci este *P*) şi pe cele disjunctive (sau *S* este *M*, sau este *P*). — În sens etimologic, Peripatetic (a se plimba) este denumirea dată metodei, prin care Aristotel preda Filosofia discipolilor săi plimbându-se printre coloanele lui Licheion, existente în grădina şcoalei înfiinţată de el.

PERSOANĂ. — A. *În Filosofie.* Fiinţă umană, înzestrată cu raţiunea de a deosebi adevărul de eroare şi binele de rău *(Leibnitz, Kant).* Considerată sinonimă cu Individualitatea, se prezintă sub două aspecte: fizic (persoană fizică) şi sufletesc (persoană psihică: intelectuală, afectivă-artistică şi volitivă-morală). Termenul atribuit ca

însușire lui Dumnezeu a format baza problemei Creaționismului în sec. XIX sub forma întrebării: „Dumnezeu este personal". (Vezi Teismul, Deismul, Panteismul).

B. *In Drept.* Existență capabilă de Drepturi și Datorii legale, deosebindu-se: a) persoană *fizică* (omul considerat individual) și b) persoană juridică (asociații de oameni: Stat, comună, profesii, etc. fie că sunt alcătuite din inițiativă particulară sau publică (de Stat), fie că sunt de utilitate particulară sau publică. Ele se mai numesc „Persoane Morale de Drept Public sau Privat, de Utilitate Publică sau Privată", și sunt înființate numai de legea juridică, de drept, explicându-se prin aceasta numirea de „Persoane Juridice"). — Personal (drept personal) este opus Lucrului, care e drept real).

1. *Etimologic.* Persoană, înseamnă mască de teatru și de aci: personaj, rol, caracter, funcțiune, demnitate *(R. Eucken).* — Filosofia Stoică atribue omului un rol (persoană) în viață. — Filosofia Creștină în problema Trinității întrebuințează înțelesul de Ierarhie a demnității Divine. — Filosofia Morală, înțelesul de Realizarea binelui de cea mai înaltă valoare. — Filosofia Estetică și Științifică, de asemenea întrebuințează înțelesul laudativ de valoare, dată celor care realizează Frumosul și Adevărul. (Vezi Personalitate și Individualitate).

PERSONALITATE. — A. *In Filosofia Psihologiei.* Supraorganizarea individualității sufletești, datorită căreia persoana se ridică deasupra mediului: cosmic, biologic și social (economic, juridic, politic și cultural), organizându-l și adaptându-l trebuințelor lui culturale. Din realitatea concretă a vieții, Personalitatea creiază valori culturale (filosofie, știință, artă, morală și religie).

B. *Înțeles general.* Persoana care întrunește în cel mai înalt grad calitățile superioare sufletești, remarcându-se fie prin influența ce o exercită în mijlocul societății, fie prin funcțiunea ce ocupă.

C. *In Psiho-Patologie.* Bolile personalității — Dedublarea personalității, etc. sunt tulburări ale individualității sufletești, ale Eului, considerat că este în mod normal unul singur, permanent și identic cu sine. *Ribot* întrebuințează acești termeni, deși mai proprie este expresiunea „Boli, sau Dedublări, ale unității sufletești individuale".

PERSONALISM. — A. *In Filosofia Religiei.* Denumirea dată teoriilor, care afirmă că Dumnezeu are existența unei persoane. — Opuse sunt teoriile Panteiste.

B. *In Filosofia Cosmologică.* Teoria lui *Renouvier,* care face din Personalitate Centrul Universului și Categoria supremă a existenții.

PERSONALISM ENERGETIC — Teoria profesorului *R. Motru,* prin care afirmă că individul însuși își făurește Personalitatea, ca pe o suprastructură a individualității sale psihice prin Voință tare, care să aleagă cele mai valoroase scopuri ale trăirii, pentru realizarea

valorilor culturale necesare preţuirii şi fericirii vieţii prin muncă energetică intelectuală şi afectivă. Personalismul Energetic creează Cultura şi Civilizaţia — Tehnica şi Arta, conform idealului ce-şi propune.

PERSPECTIVISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Teorie prin care *Nietzsche* afirmă, că orice cunoştinţă este o „perspectivă", deoarece este relativă la trebuinţele vieţii celui care cunoaşte.

PESIMISM. — A. *In Filosofia Moralei.* Denumire dată teoriilor, care afirmă existenţa Durerii şi Răului în vieaţă cu putere dominantă asupra Bucuriei şi Binelui, ba chiar afirmând că nu există Bucurie şi Bine, deoarece vieaţa este o suferinţă *(Schopenhauer).* Pesimismul este opus Optimismului şi Meliorismului fie afectiv, fie volitiv (moral), fie metafizic (cunoaştere transcendentală).

B. *Înţeles general.* Inclinaţie sufletească individuală, de a privi vieaţa şi împrejurările ei numai protivnice Binelui şi Bucuriei, aşteptând ca toate evenimentele vieţii să se desfăşoare defavorabil.

PETITIO PRINCIPII. — *In Logică.* Eroarea, înlocuirii subiectului propus gândirii într'un raţionament, cu un alt termen ca subiect — făcută intenţionat. Prin aceasta, regula formală a raţionamentului — care cere trei termeni în gândire, fiecare cu funcţiunea precizată de: subiect, predicat, mijlocitor, şi identici fiecare cu înţelesul lor — este nerespectată. Eroarea intenţionată făcută astfel se numeşte Sofism „de fond-material", deşi ea provine din nerespectarea legii formale a raţionamentului, derivată din formele principiilor raţiunii: Identitatea, Contrarietatea, Terţiul exclus, Raţiunea suficientă, Valorificarea. Mai poartă denumirea de *Petere Principii.*

PITIATICA. — *In Psiho-Patologie.* Metodă de a trata şi vindeca bolile fizio'ogice-sufleteşti prin persuasiune. (Vezi Psihoterapeutică).

PLĂCERE. A. *In Psihologie.* Sufletul are ca însuşiri de orientare: intelectul — afectul — Voinţa, toate trei existente necesar în fiecare fenomen sufletesc, inseparabile şi ireductibile. — Plăcerea, împreună cu opusul ei Neplăcerea, alcătuesc cei doi poli ai afectivităţii (simţirii) care întovărăşesc cunoştinţele (intelectul) şi îndemnurile către mişcare şi faptă (voinţă). Astfel, plăcerea nu se poate decât simţi. Definiţia ei se realizează prin determinarea condiţiunilor în care ea se produce, ceea ce constitue obiectul teoriilor Morale asupra Plăcerii şi Durerii. Nu trebue confundată cu Bucuria sau cu Fericirea.

B. *In Morală.* Este considerată ca obiect al Binelui de către *Epicur,* însă cu precizarea superiorităţii plăcerilor spirituale faţă de cele produse prin satisfacerea simţurilor. Legea supremă a vieţii este înlăturarea Durerilor, care ar putea zădărnici Plăcerile spirituale. *Bentham* alcătueşte o Aritmetică a Plăcerilor, deci privite

numai cantitativ — iar *St. Mill,* o Estetică a plăcerilor, privite calitativ. Asemenea concepţiuni asupra Binelui alcătuiesc Teorii Utilitariste: Hedoniste şi Eudaimoniste.

PLASMA GERMINATIVĂ. — *In Filosofia Biologiei.* In teoria Evoluţionismului vital, *Weismann* afirmă existenţa în organele sexuale a unei rezerve celulare nediferenţiată, care se transmite din generaţie în generaţie fără să dispară (să moară) niciodată, capabilă să reproducă fiinţa întreagă. Aceasta este Plasma Germinativă, deosebită de *Plasma Somatică,* care este diferenţiată şi capabilă să alcătuiască numai organe parţiale ale corpului, dispărând (murind) odată cu ele.

PLURALISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Teoria care afirmă o pluralitate de existenţe în Univers, individuale şi independente una de alta, fără a se putea reduce sau contopi într'o unitate de substanţă primă şi ultimă — cum afirmă Monismul (materialist sau spiritualist) şi nici în două asemenea unităţi, cum afirmă Dualismul Cosmologic.

Termenul este întrebuinţat de *Lotze, Herbart, W. James* şi atribuit filosofiei lui *Renouvier.* — Pentru *Wolf* şi *Kant* are înţelesul opus Egoismului, în sensul de Solipsism (Vezi). Filosofia contemporană îi atribue înţelesul de teză prin care: diversitatea, eterogenitatea şi discontinuitatea existenţelor, duc gândirea filosofică către: identitate, omogenitate şi continuitate. Pluralitatea şi variabilitatea duc la unitatea de succesiune şi coexistenţă.

PLUTOCRAŢIE. — *In Sociologia Economico - Politică.* Conducerea, stăpânirea celor bogaţi — ca stare de fapt, nu ca sistem legal de guvernământ — în special a patronilor marilor întreprinderi economice (industriale, comerciale, financiare), care au o înrâurire dacă nu directă, în orice caz indirectă asupra conducătorilor autorităţilor statului. *Renau,* spune: „Numesc plutocraţie starea societăţii, unde bogăţia este nervul principal al vieţii, unde nu poţi ajunge nimic dacă nu eşti bogat, unde capacitatea şi moralitatea se evaluează după averea ce ai...".

PNEUMATOLOGIE. — *In Filosofia Cunoaşterii.* „Cunoaşterea speculativă a sufletului, derivată în parte din Teologia naturală şi în parte din Teologia revelată". *(D'Alambert.* — Se mai numeşte şi Metafizică particulară a fiinţei spirituale. — Termenul este întrebuinţat de Filosofii *Gnostici,* de *Leibnitz* şi *Kant,* cu înţelesul de „Spiritualism substanţialist".

POLIMATIE. — A. *Etimologic.* Ştiinţă multă, abudentă. Acumulare de cunoştinţe numeroase, însă nesistematizate. *Malebranche* îi dă înţelesul pejorativ de „falsă ştiinţă".

POLIREALISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Teorie, care afirmă existenţa mai multor realităţi în Univers: realitate materială (sensibilă), spirituală (logică), morală, estetică, etc. *(F. Rauh).*

POLISILOGISM. — *In Logică.* Formă de gândire, alcătuită din

mai multe raţionamente deductive (silogisme) astfel legate între ele, încât concluzia fiecăruia din ele devine una din premisele celui următor. Cel dintâi se numeşte *Prosilogism* şi cel din urmă *Episilogism.*

1. Polisilogismul, ca şi Judecata şi Raţionamentul, este tot o comparaţie de legătură (raport) între un subiect şi un predicat, însă făcută mai „indirect" ca la raţionament, prin mijlocirea a mai mult decât un singur termen de legătură între *S.* şi *P.* Câţi termeni mijlocitori sunt, tot atâtea şi Si'ogisme în Polirationament.

2. Când silogismele acestea sunt exprimate prin Entimene (o singură premisă şi concluzia), atunci Polisilogismul — respectiv *Polientimema* — se numeşte *Sorit*, aristotelic sau goclenian (Vezi).

POLITEISM. — *In Filosofia Religiei.* Teorie sau credinţă, care afirmă existenţa mai multor Divinităţi. Este considerată ca formă primitivă a Religiei. (Vezi Animismul cu diferitele lui aspecte).

POLITELISM. — *In Filosofia Finalităţii.* Teorie, care afirmă existenţa mai multor scopuri (finalităţi), realizabile prin acelaşi mijloc. *(Bouglé).*

POLITICA. — *In Sociologie.* Una din cele patru activităţi sociale (economică, juridică, politică, culturală) şi anume aceea prin care unitatea socială respectivă este condusă de conducătorii ei aleşi sau numiţi. Formele de conducere (po'i.ice) sunt numeroase şi variate, putându-se fixa pe axa a doi poli: a) Individualismul (individul considerat scop al vieţii sociale, servindu-i ca mijloc pentru realizarea scopurilor lui grupul social întreg) şi b) Socialismul (societatea considerată scop, iar individul mijloc).

POSIBILITATE. — *In Logică.* Una din cele trei speţe ale categoriei Modalitate (realitate — necesitate — posibilitate), după care gândirea construeşte judecăţi, comparând înţelesul unui subiect cu al unui predicat. Judecăţile care exprimă Posibilitatea se numesc *Judecăţi Problematice.*

1. Posibilitatea are două înţelesuri: a) ceea ce este posibil în mod obiectiv (independent de subiectul care gândeşte, deci valabil pentru toţi) şi b) ceea ce este posibil numai subiectiv. a) In înţelesul obiectiv, se spune „Ceea ce este logic posibil", la ceea ce nu implică contradicţie. — „ceea ce este fizic posibil" la ceea ce satisface condiţiile generale ale experienţii *(Kant)*, la ceea ce nu este în contradicţie cu nici un fapt stabilit, la ceea ce este mai mult sau mai puţin probabil. Sau „ceea ce este moral posibil", la ceea ce nu este în contradicţie cu regulele morale, psiho'ogice, sociale, stabilite. b) In înţelesul subiectiv „este posibil" ca cel care gândeşte să gândească adevărat (logic) sau fals, despre ceea ce s'a întâmplat, se întâmplă, sau se va întâmpla, reducând chiar Posibilul — la Probabil.

POSTULAT. — *In Logică.* Grad de adevăr, care poate fi demonstrat. El constitue fundament al gândirii deductive, când se admite în mod general adevărul cuprins în el. Prin aceasta are acelaş rol în gândire, ca şi Prin-

cipiile raţiunii: identitatea, contrarietatea, terţiul exclus, raţiunea suficientă, valorificarea, care sunt considerate ca cele mai înalte grade de adevăr, evidente prin ele înşile, fără ca să mai fie demonstrate (Axiomele); iar adevărurile de primul grad, acelea care trebuesc demonstrate, sunt legile ştiinţifice (Teoremele). Postulatele gândirii ştiinţifice sunt: *Cauzalitatea* şi *Determinismul.*

1. Din Postulate se pot deriva consecinţe în număr nedeterminat, deoarece nu se poate constata niciodată vreo contradicţie a postulatului. Astfel, el este o Ipoteză verificată prin consecinţele sale.

2. Postulatele *matematice,* sunt cele trei dimensiuni ale spaţiului geometriei lui *Euclide.* Obişnuit se formulează astfel: „Dintr'un punct nu se poate duce decât o singură paralelă la o dreaptă dată".

3. Postulatele *Gândirii empirice. Kant* numeşte astfel cele trei speţe ale categoriei Modalitate (necesitate — relaţie — posibilitate), după care gândirea construeşte judecăţile: a) apodictice *(S* este necesar *P);* b) asertorice *(S* este P) şi *c)* problematice *(S* poate fi *P).*

4. Postulatele *Raţiunii practice. Kant* numeşte astfel cele trei postulate fundamentale ale moralei şi credinţei: libertatea, nemurirea sufletului şi existenţa lui Dumnezeu — toate trei derivate din credinţa în Binele Suveran.

5. Postulatele *Gândirii logice.* Vezi Fundamentele raţiunii şi ale gândirii ştiinţifice.

POTENŢIAL. — Ceea ce există ca posibilitate, virtual — nu ca act care se săvârşeşte.

1. *In Mecanica raţională.* Energia potenţială, este funcţiunea potenţială, este funcţiunea poziţiei corpurilor şi a forţelor, care o poate exercita corpurile unul asupra altuia — deosebită de Energia cinetică, care este funcţiunea massei şi a vitezei, ca forţe ale mişcării.

2. *In Fizică.* Potenţial electric, sinonim cu Intensitatea, puterea.

3. *In Psihologie.* Potenţial sufletesc, idem.

POZITIV. — *In Logică.* Termen general, prin care se exprimă prezenţa însuşirilor unei oarecare realităţi. — Opus este Negativ, care exprimă absenţa însuşirilor.

1. Pozitiv are numeroase înţelesuri. A) *Privitor la obiecte* (lucruri); a) Ceea ce este stabilit prin ordinea divină, sau prin faptele omului. b) *Leibnitz* spune, că există adevăruri eterne, necesare şi adevăruri pozitive, legi ale naturii date de Dumnezeu, de care depind toate existenţele şi pe care le cunoaştem, fie prin experienţă (aposterioric), fie prin raţiune (aprioric). c) *Bacon:* Cunoaşterea este pozitivă, când este realizată prin experienţă, chiar dacă nu se poate cunoaşte raţiunea de a fi a unor asemenea cunoştinţe, impuse existenţii naturii prin voinţa lui Dumnezeu. d) *A. Comte:* Cunoaşterea reală, actuală, efectivă, a ceea ce există — opusă cunoaşterii himerice a existenţii în sine — şi care trebue să existe. e) In Matematică, este Pozitivă calificarea opusă Negativei, prin care se determină sensul în care este măsurată o mărime, plecând dela origina ei naturală sau convenţională şi exprimată prin semnul (+). B) *Privitor la persoane.* a) Pozitiv, este individul precis şi determinat, în afirmaţiuni *(Leibnitz).* b) cine este interesat, urmărind avantaje reale. c) cine se ocupă cu ştiinţele practice,

sau are profesiuni lucrative (producătoare în primul rând de bunuri concrete).

POZITIV (Drept). — *In Ştiinţa Dreptului.* Speţă, care cuprinde reguli juridice, legiferate de puterea conducătoare respectivă, a unei unităţi sociale organizate. Se mai numeşte Drept *Real* sau Drept Scris. — Opus este Drept Natural.

POZITIVĂ (Filosofie). — Filosofie, ale cărei teorii la problemele ce-şi pune, se întemeiază pe adevărurile indiscutabile stabilite de ştiinţele pozitive. (Vezi *Pozitivism).*

POZITIVE (Ştiinţe). — Ştiinţe sau fragmente de ştiinţe, ale căror rezultate obţinute prin raţiune (aprioric), pot fi verificate prin experienţă. *(Cournot).*

POZITIVISM. — *In Filosofia Generală.* Sistem filosofic, care la Problema Cosmologică răspunde prin teoria Realismului, cu înţelesul că singura realitate este ceea ce este pozitiv, existent ca manifestare şi folositor. O existenţă în sine, transcendentală, numenală, nu există. — La Problema Cunoaşterii răspunde că nu poate exista cunoaştere aprioricâ, ci numai una bazată pe faptele experienţii, concretizată în Ştiinţele Pozitive (vezi), care trebue să fie fundamentul oricărei cunoaşteri, inclusiv a celei filosofice, deoarece Pozitivismul este fapta superioară şi ultimă a gândirii omeneşti, ce a urmat după faza metafizică (a abstracţiunii, a gândirii concretului prin ideea abstractă), după cum aceasta a urmat şi ea primei faze a gândirii naive, supranaturale, faza teologică. — La Problema Morală, răspunde că Binele este ceea ce este util, folositor şi practic. — La Problema Ontologică, afirmă existenţa sufletului social colectiv, singura realitate, — înlăturând prin aceasta orice realitate de natură supranaturală, divină. Religia este înlocuită prin Cultul individual, familial şi social, care să ducă la perfecţionarea fiinţei prin formula: „Iubirea, ca principiu — Ordinea, ca bază — Progresul, ca scop". — Pozitivismul îşi are origina în filosofia lui *Condorcet, D. Hume, J. St. Mill, Spencer, Renan, Taine,* etc., însă *A. Comte* este considerat „părintele filosofiei pozitiviste". (Vezi şi lămuririle de sub Scepticism şi pe cele de sub Spiritualism).

PRAGMATIC. — *Înţeles general.* Însuşirea, dată acelor cunoştinţe, impuse de viaţa practică, drept convingeri sufleteşti, ca necesităţi de fapt, pentru reuşita scopurilor propuse — deosebite de cunoştinţele evidente, certe, ca necesităţi de drept, impuse de principiile raţiunii, nu de nevoile vieţii. Valoarea de adevăr a convingerilor Pragmatice — indiferent natura lor — va fi determinată de reuşita lor.

PRAGMATISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Teorie, concepută de *Peirce* şi formulată de *W. James,*

care afirmă că valoarea cunoașterii este de natură practică, utilitară — nu teoretică. „Adevărurile" sunt numai ipoteze provizorii, până la verificarea și confirmarea lor de viață și realitățile ei. Dacă nu este imposibil, în orice caz este foarte greu a se demonstra rațional ideile fundamentale din teoriile care se fac, deoarece aceste idei nu sunt adevăruri evidente, ci sunt numai credințe, impuse de necesitatea de fapt a vieții. — Pragmatismul se mai numește și *Umanism*. El caracterizează filosofia contemporană engleză și americană a Utilitarismului. — Teorii opuse: Dogmatism, Scepticism, Fenomenalism, Criticism, Pozitivism, Agnosticism, Antiintelectualism. (Vezi și lămuririle de sub Scepticism).

PRACTIC. — *Înțeles general.* Fapta acțiunea, care urmărește realizarea utilului prin mijloace concrete și simple. — Opus este Teoretic, sau Abstract, Speculativ.

1. Înțelesurile sunt variate. *Kant* îi atribue două înțelesuri: a) acțiune asupra naturii, aplicând adevărurile științifice și o numește Tehnică. b) acțiune pentru înfăptuirea Binelui, numită Morală practică.

Leibnitz: Practic este sistemul de morală care determină fapta și prescrie ceea ce trebue să fie, pentru a evita tristețea și a realiza bucuria.

Aristotel, divide gândirea și prin aceasta științele în trei grupe: practice — teoretice — poetice.

Descartes: Practica, este exercitarea unei activități voluntare, care să modifice mediul.

Levy Brühl: Practica, determină regulele conduitei individuale și sociale, sistemul drepturilor și datoriilor, raporturile morale și juridice între oameni. — In înțeles strict utilitar, se spune: „interes practic" privitor la bani, la bunuri sau la o profesie; „spirit practic", care nu se preocupă decât de câștiguri materiale, fără preocupări de ceea ce este ideal, ca adevăr, frumos, bine etc.; „caracter practic", sinonim cu egoist, care urmărește avantaje materiale, fără scrupule asupra mijloacelor cu care le realizează; „simț practic", are acela care știe să-și organizeze viața, afacerile, lucrările, etc., în spirit eficace și economic.

PRECIZIUNE. — A. *Etimologic:* Abstracțiune.

B. *Înțelesul general.* Insușire de grad a unei Cunoștințe, care nu mai lasă gândirea în îndoială. Gradul preciziunii este mai mic decât al *Exactității,* care este absolută, riguroasă ca în Matematică și mai mare decât Aproximația. Măsurătorile de orice fel sunt numai precise sau aproximative și nu exacte, deoarece acest grad este conceput numai teoretic, ideal. — Opus Preciziunii este ceea ce este Vag.

PREDESTINARE. — *In Filosofia Finalității.* Teorie, care afirmă că fiecare om are destinul lui definitiv fixat dinainte, de a fi mântuit sau blestemat. *Leibnitz* spune: este deosebire între destin și predestinare, deoarece predestinarea cuprinde în sine un destin absolut și anterior considerațiunii

faptelor bune sau rele ale celor predestinaţi".

PREDETERMINISM. — *In Filosofia Cosmologică Finalistă.* Teorie, care afirmă Determinarea tuturor existenţelor Universului prin voinţa Lui Dumnezeu Atoateştiutor şi Atotputernic, ca o necesitate divină şi eternă. — *Kant* deosebeşte Determinismul de Predeterminism.

PREDICABIL. — *In Logică.* Tot ceea ce gândirea atribue ca predicat unui subiect. *Aristotel* fixează trei grupe: genul, propriul (esenţialul) şi accidentalul (întâmplătorul). — Filosofia *Scolastică* le fixează numărul la cinci: genul, speţa, diferenţa, propriul, accidentalul. — *Kant* le numeşte Categorii (vezi), al căror număr îl fixează la douăsprezece, iar *Schopenhauer* alcătueşte un tablou cu toate judecăţile universale, care pot să fie afirmate aprioric asupra; spaţiului, timpului şi materiei — cele trei categorii generale.

PREDICAT. — *In Logică.* Funcţiunea ce are în gândire termenul (noţiunea sau noţiunile), cu care se compară celălalt termen al gândirii despre care se gândeşte, având funcţiunea de Subiect. Orice gândire de comparaţie (Judecăţi şi Raţionamente) au aceste două elemente: subiectul şi predicatul. Scopul gândirii este să raporteze în mod necesar predicatul la subiect, aflând astfel dacă înţelesul subiectului, comparat cu înţelesul predicatului, este afirmat sau negat, în total (universal) sau în parte (particular), de către predicat. De aci rezultă, că *predicatul este acela care hotărăşte gândirea,* în sensul că determină: ce este, cum este şi ce face subiectul.

1. Erorile de gândire se săvârşesc prin predicat: de regulă, când este întrebuinţat contrar principiilor raţiunii, dar şi prin faptul că *numai subiectul se cantifică în gândire,* iar predicatul rămâne necantificat. Va trebui să se facă înlocuirea lui prin subiect şi reciproc (Inversiunea — Conversiunea), ca să se poată şi el cantifica. — O altă cauză de erori provine şi din faptul, că predicatul cantificând în parte (Particular) subiectul, când îl afirmă sau neagă, nu determină şi care este acea parte afirmată sau negată.

2. Predicatul — prin funcţiunea ce are — este scop al gândirii (determinarea subiectului); iar existenţa lui e alcătuită din una sau mai multe noţiuni de natură adjectivală sau verbială, ca însuşiri ale subiectului.

3. Adeseori, subiectul este exprimat cu noţiunea nedefinită a pronumelor şi atunci predicatul determină subiectul prin chiar numirea definită a lui, care este de regulă o noţiune, sau mai multe, de natură substantivală. (Ex: Ei sunt soldaţi; acesta este un ceasornic, etc).

4. Predicatul are obişnuit sfera mai mare decât subiectul, însă uneori este invers şi în acest caz, predicatul este o noţiune, numită impropriu „individuală" exprimată adesea printr'un nume propriu. (Ex: Acesta este Mihai).

5. Predicate verbale, sunt acelea formate din verbe, cu sau fără complemente gramaticale. Predicatele nominale, sau Numele predicative, sunt formate

din substantive, cu sau fără atribute gramaticale, împreună cu verbul ajutător: este. — Predicatului alcătuit din mai multe complemente, i se măreşte Conţinutul (calităţile), dar i se micşorează Sfera (numărul fenomenelor), prin comparaţia lui cu subiectul.

6. Prin flexiunea limbii, verbele, predicatele, se pot substantiva şi adjectiva, cum acestea se pot verbaliza. Astfel, Predicatele verbale se transformă în Predicate nominale şi invers.

7. In judecăţile exprimate gramatical prin propoziţiuni desvoltate — în care subiectul şi predicatul sunt alcătuite din substantive urmate de adjective şi atribute, ca şi din verbe urmate de adverbe şi complemente — există tot numai un singur subiect logic şi un singur predicat; deoarece, nu numărul de noţiuni (cuvinte) formează subiectul şi predicatul unei gândiri, ci funcţiunea acestora. Tot astfel, aceste propoziţiuni desvoltate constitue tot o singură judecată, indiferent de numărul propoziţiunilor: deoarece, noţiunile care întovărăşesc subiectul şi predicatul ca atribute şi complemente, servesc numai să precizeze înţelesul de conţinut şi de sferă ale acestora. (Vezi, Logica şi Gramatica).

PREFORMAŢIE. — *In Filosofia Biologiei.* Teorie, care afirmă că toate organele şi însuşirile ereditare ale fiinţei există în germen, nediferenţiate şi nedeosebite de organele şi însuşirile care le vor produce. — Este cunoscută sub numele de: Teoria Preformaţiei germenilor a lui *Weismann*, sau „Preformism" şi este opusă Teoriei Epigenezei. (Vezi). Vezi şi Evoluţionismul Biologic.

PREISTORIE. — Speţă a Istoriei, al cărui obiect îl formează popoarele de altădată, care nu mai au fiinţă. Studiul lor se face după *vestigii* (rămăşiţe, urme de de ale lor) — nu după documente scrise, sau tradiţiuni, ca la popoarele istorice — şi chiar după inducţii de raţionamente apriorice. Sinonim cu *Paleetnologia.*

PRELOGICĂ. — *In Sociologie.* Termen, întrebuinţat de *L. Brühl,* atribuit individualităţilor sufleteşti care alcătuesc societăţile primitive, în înţelesul că acestea nu urmăresc explicarea cauzală a fenomenelor.

PREMISE. — *In Logică.* Judecăţi, care au funcţiunea — în gândirea de raţionament — să mijlocească realizarea unei judecăţi între subiectul şi predicatul gândirii, ce va alcătui concluzia raţionamentului. In raţionamentul deductiv (silogism), una este premisă majoră, iar cealaltă minoră.

1. Gândirea va trebui să găsească una sau mai multe noţiuni, ale căror înţelesuri să poate fi comparate succesiv cu ale subiectului şi predicatului gândirii, drept concluzie. Aceste noţiuni intermediare, cu funcţiunea de mijlocitoare, se numesc Termenul Mediu în raţionament (sau Termeni Medii în poliraţionament); iar Judecăţile realizate, între termenul mediu pe de o parte şi subiectul şi predicatul gândirii iniţiale pe de altă parte, sunt Premisele gândirii din Concluzie.

2. Termenul Mediu, care se găseşte numai în premise, poate fi folosit de gândire, fie cu funcţiunea de subiect, fie cu a-

ceea de predicat, alcătuind Figurile Silogistice (Vezi).

3. Premisele raţionamentului sau polirаţionamentului, care sunt judecăţi logice necesare gândirii, se pot exprima printr'un număr mai mic de propoziţiuni gramaticale, indicându-se însă subînţelegerea lor (lipsa lor din exprimare, nu din gândire) prin expresiile: „deoarece" şi „fiindcă". Gândirea exprimată astfel se numeşte: Entimemă — Polientimemă — Sorit (Vezi).

PREMOŢIE FIZICĂ. — *In Filosofia Religiei.* Teorie, care afirmă intervenţia lui Dumnezeu în mod fizic, pentru determinarea omului la anumite fapte, fără voinţa lui, fiindcă aşa este voia Domnului *(Bossuet,* şi *Malebranche).* Vezi Predeterminism şi Predestinare.

PRENOŢIUNI. — *In Logică.* Noţiuni, ale căror înţelesuri le află omul de ştiinţă în limbajul comun, înainte de studiul faptelor şi fenomenelor cuprinse în ele, trebuind adesea să schimbe aceste înţelesuri, rectificându-le eventualele confuziuni şi erori. — Termenul este întrebuinţat de *Bacon* şi *Durkheim.*

PREŞTIINŢĂ. — *In Filosofia Religiei.* Una din însuşirile tradiţionale ale lui Dumnezeu: cunoaşterea perfectă a viitorului, a tot ceea ce se va întâmpla.

PREZENŢĂ (Tabelă). — *In Metodologie.* Una din cele trei speţe ale metodei Experimentale — pe lângă cele două: tabela de Absenţă şi tabela de Comparaţie, fixate de *Bacon* — anume aceea, prin care se notează (pe o tabelă, tablou) toate cazurile, chiar diferite, care cuprind fenomenul de explicat experimental cu toate înfăţişările întovărăşitoare, cu scopul să se descopere cauza formală a fenomenului dorit a se explica, prin comparaţia dintre ele. (Vezi Experimentul şi Tabele).

PREZENTĂRI — *In Psihologie.* Denumire generală dată fenomenelor sufleteşti formate prima oară în conştiinţă. — Acestea poartă denumirea de *Reprezentări,* când trec — prin natura lor de a fi succesive — din Conştient în Subconştient şi revin (se prezintă din nou) în Conştient.

PREZENTAŢIONISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Teoria lui *Hamilton,* prin care se afirmă că Materia, cu însuşirile ei prime, poate să fie cunoscută prin perceperea acestor însuşiri. — Un alt termen sinonim este *Realismul Natural.* (Vezi).

PRIM-PRIMĂ. — A. *Înţeles general.* Existenţă, care nu este precedată şi nu presupune nicio altă existenţă, niciun alt antecedent — ea fiind de sine stătătoare şi din ea derivând toate celelalte existenţe.

B. *Înţeles cronologic.* Ceea ce este: cel dintâiu, cel mai vechiu în timp, într'o serie asimilată unei succesiuni, sau într'o succesiune temporală. (Ex: Primele zile ale anului — Primii filosofi greci, etc.).

C. *In Logică.* Judecăţi Prime, sunt acelea care nu sunt deri-

vate din altele. Adevăruri, Principii Prime, sunt acelea care se impun gândirii şi se admit fără îndoială, iar adevărul lor serveşte ca explicaţie, ca fundament, altor adevăruri derivate din ele. — Acelaşi înţeles se atribue şi Premiselor raţionamentelor deductive.

B. *In Psihologie.* Ceea ce este punctul de plecare genetic în alcătuirea cunoştinţelor, afectelor şi voinţei.

E. *In Filosofia Cosmologică.* Substanţă Primă — Existenţă Primă — Principiu Prim — Calitate Primă — etc., la care se reduce ontologic tot Universul.

F. *In Filosofia Cunoaşterii.* Element Prim (senzaţie — idee — concept — raţiune — etc.), din care derivă toată cunoaşterea.

PRIMA FILOSOFIE. — Denumire dată de *Aristotel* cercetărilor privitoare la ceea ce este Prim în problema ontologică a Cunoaşterii. — Pentru alţi filosofi, termenul este sinonim cu Metafizică (cu înţelesul de Prim în problema Ontologică — Cosmologică).

PRIMARĂ. — A. *In Filosofia Cosmologică.* Calităţi Primare, sunt acele însuşiri ale unui corp fără de care el nu poate exista. (Ex: cele trei dimensiuni, care dau forma, suprafaţa şi volumul; apoi, întinderea, rezistenţa, etc.). Ele sunt deosebite de Calităţile Secundare — acelea, fără de care corpul poate exista, fie chiar dacă ar fi suprimate numai prin gândire, prin abstracţie — cum sunt: culoarea, mirosul, gustul, etc.

B. *In Filosofia Cunoaşterii.* Teoria Empirismului, reprezentată prin *Locke,* afirmă calităţile primare ca existenţe reale în corpuri; pe când calităţile secundare, sunt existente numai în cunoştinţele noastre ca Senzaţii, lor corespunzându-le în corpuri numai manifestări (moduri) ale calităţilor primare.

PRIMAT. — Ceea ce are, ca valoare sau ca putere, supremaţia sau cel mai înalt grad. *Kant* întrebuinţează expresiunea: „Primatul Raţiunii practice asupra Raţiunii teoretice", iar *Schopenhauer:* „Primatul Voinţei asupra Intelectului, subordonat ei".

PRIMITIV. — A. *Înţeles cronologic.* Ceea ce este cel mai vechiu, nemai existând nimic înainte, care să poată fi cunoscut în aceeaşi ordine. (Ex: Starea primitivă a pământului — Textul primitiv al unei scrieri, etc.).

B. *Înţeles ontologic.* Existenţa, din care derivă alte existenţe. (Vezi Prim-Primare).

C. *Înţeles calitativ.* Ceea ce este simplu, rudimentar, neorganizat, executat fără pricepere (în Tehnologie şi Artă).

D. *In Sociologie.* Popoare şi oameni primitivi, sunt cei mai vechi cunoscuţi în istorie, sau cei actuali, dar cu civilizaţie inferioară. *Levy Brühl:* „Membrii societăţilor cele mai simple ce cunoaştem".

PRIMORDIAL. — Ceea ce este de primă importanţă şi trebue să fie considerată ca atare. Se spune:

„Interesul primordial este ca ordinea să fie asigurată...". — Uneori, are înţelesul de: ceea ce este cel mai vechiu.

PRINCIPIU. — A. *Înţeles general.* Ceea ce este la început, prim, punct de plecare — absolut sau relativ, cronologic (în timp), logic (ca adevăr) sau ontologic (ca natură, ca origină). Principiul este opus Consecinţei, (efectului, consequentului), întru cât el este cauza, antecedentul. Pentru a se exprima acest înţeles, trebue spus „Principiu Prim".

1. Termenul are numeroase înţelesuri: A. Cosmologic (ca existenţă). *Aristotel:* Cauză primă, origină a efectelor. *Condillac:* Începutul existenţii, punctul de plecare. *Pascal:* Cauza primă a existenţelor este Dumnezeu, după cum este şi finalitatea (scopul) lor. *Lavoisier:* Element component, concret, ale cărei însuşiri explică alcătuirea compusului din asemenea elemente. Ex: Principiile, care intră în compunerea zahărului, sunt hidrogenul, oxigenul şi carbonul. B. In Logică. Adevărul de diferite grade (axiome, postulate, teoreme şi legi), dela care porneşte gândirea în Deducţie şi care este prin aceasta în afară de orice îndoială, servind astfel de Fundament gândirii (Vezi). *A. Lalande:* Asemenea adevăruri (Principii) pot să se schimbe în cursul evoluţiei ştiinţei. *Kant* şi filosofia criticismului afirmă, că aceste principii cuprind adevăruri care sunt: formale — ideale — perfecte — necesare — pure — apriorice — universale şi normative. (Vezi acestea). C. In Ştiinţă. Principiu, este adevărul de bază pe care se fundamentează toate cercetările şi constatările. D. Înţeles normativ. Regulă sau normă de acţiune, de purtare, în Morală, Drept, Artă, etc. Expresiunea „în principiu", are înţelesul de ceea ce trebue să fie conform normei generale stabilite.

2. Filosofia Scolastică deosebea: a) principii de existenţă *(essendi)* b) de acţiune *(fiendi)* şi c) de cunoaştere *(cognoscendi).*

3. Principiile, cu toate înţelesurile lor variate, cuprind două idei: a) aceea a fundamentului certitudinii (adevăruri la care gândirea se supune necesar şi care garantează adevărurile, consecinţe ale lor, mai puţin certe şi evidente) şi b) aceea a adevărurilor considerate puncte de plecare în gândire, pentru a organiza şi unifica consecinţele lor.

PRINCIPIILE RAŢIUNII. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Sunt înseşi Raţiunea, obiect al Logicei, îndreptar al gândirii reale către gândirea ideală, călăuză a celui ce gândeşte subiectiv şi real pe calea gândirii obiective şi cu valoare universală.

Datorită lor: 1. gândirea afirmă sau neagă, în total sau în parte, înţelesul unui subiect de către predicatul său — înţelesuri, care sunt totdeauna identice în gândire cu sfera şi conţinutul lor. (Principiul Identităţii: „Ceea ce este, este; ceea ce nu este, nu este") 2. gândirea stabileşte, că ceea ce este adevărat nu poate în acelaş timp să fie fals şi reciproc. (Principiul Contrarietăţii, numit impropriu al Contradicţiei: „Contrariul adevărului este eroarea".) 3. gândirea formală, alcătuind între acelaş subiect şi predicat o judecată afirmativă şi una negativă, în mod necesar trebue să admită pe una şi să respingă pe cealălaltă, deoarece o a treia posibilitate nu există.

(Principiul Contradicţiei sau al Tertiului exclus: „Din două judecăţi contradictorii una este adevărată, iar cealălaltă falşă.) 4. gândirea atribue tuturor existenţelor o cauză explicativă, chiar dacă în momentul gândirii acea cauză nu este încă descoperită. (Principiul Raţiunii Suficiente: „Raţiunea găseşte explicarea oricărei existenţe"). *Leibnitz* spune „Nimic nu este fără raţiunea de a fi", iar *Schopenhauer:* „Impătrita rădăcină a raţiunii suficientă se reduce la Cauzalitate". 5. gândirea atribue un înţeles normativ, de valoare, la tot ceea ce gândeşte. (Principiul Valorificării: „Nimic fără valoare" pentru viaţă"). — Aceste principii ale raţiunii sunt denumite *Principii Prime*, deoarece ele nu derivă din altele, ci ele dau naştere tuturor elementelor, formelor şi operaţiilor gândirii logice. Finalitatea (scopul) lor este să fundamenteze gândirea raţională, ale cărei instrumente, ca vehicule de gândire, sunt Noţiunile; iar ca operaţie vastă, asupra cunoştinţelor de orice fel, este Comparaţia. După însuşirile ce au, ele sunt: formale — ideale — perfecte — necesare — pure — apriorice — universale şi normative. (Vezi aceşti termeni). Prin aceste însuşiri, raţiunea cu principiile ei este o gândire ideală, ce n'o poate avea omul, deoarece gândirea lui este reală, legată de corpul în care sălăşlueşte, legată de temperament, de ereditate, de mediul fizic şi social, de simţuri, de afecte, interese, prejudecăţi, obiceiuri, tradiţie, etc. De aceea, adevărul realizat de gândirea umană este relativ, însă devine din ce în ce mai puţin relativ, pe măsură ce este cât mai mult produs din gândirea ideală, spre care năzueşte omenirea ca o chemare şi misiune divină.

PROBABIL. — Posibilul, care are mai multe motive să fie, decât să nu fie. (Posibilul are şi raţiunea de a fi şi pe aceea de a nu fi). Este probabil, evenimentul care se aşteaptă să se întâmple. Dacă acest eveniment aşteptat se repetă, atunci legea generală în virtutea căreia se prevede repetarea lui va fi considerată ea însăşi ca probabilă. Probabilitatea, constitue baza gândirii Inducţiei (dela particular la general); fundament al cercetărilor ştiinţifice, fiind Probabilitatea cauzelor şi a determinismului. *Lalande:* „Noţiunea Probabilităţii rămâne cea mai obscură noţiune".

PROBABILITĂŢII (Calcul). — *In Matematică.* Raportul, dintre numărul posibilităţilor unei speţe determinate şi numărul posibilităţilor genului, care cuprinde acea speţă. (Ex: Probabilitatea numerelor prime mai mici ca 100, raportată la suta primelor numere, este 26:100) — Cu acest înţeles este mai proprie denumirea Măsura Probabilităţilor, decât Calcul Probabilităţii.

PROBABILISM. — A. *In Filosofia Cunoaşterii.* Teoria, care afirmă numai o valoare probabilă adevărului, pretins că se poate cunoaşte. Nu există adevăr „absolut şi universal" — ci numai opiniuni, unele mai probabile ca altele. *(Cournot).*

B. *In Filosofia Moralei.* Pentru a nu făptui Răul şi a nu fi sancţionat pentru aceasta, este deajuns să te fi conformat opiniunii

probabile a mediului social contimporan, asupra normelor de Bine şi Rău.

PROBLEMĂ. — A. *Înţeles general.* Orice întrebare, în special de natură raţională, speculativă, teoretică, dar şi de natură practică, ce este greu de rezolvat; din care cauză, capătă adesea răspunsuri deosebite, chiar contradictorii.

B. *In Filosofie.* Toate problemele se pot reduce la trei întrebări, asupra: naturii — originii — scopului (valorii), fie a întregului Univers (Problema Cosmologică), fie a cunoaşterii (Pr. Cunoaşterii), fie a binelui (Pr. Morală), fie a frumosului (Pr. Estetică), fie a credinţei (Pr. Religiei), etc.

PROBLEMATICE (Judecăţi). — *In Logică.* Judecăţi în care gândirea fiind în îndoială asupra înţelesului subiectului şi predicatului său, nici nu afirmă şi nici nu neagă. Ele se exprimă astfel: Subiectul *poate* să fie predicat.

1. Jud. Problematice exprimând posibilitatea, împreună cu Jud. Asertorice, care exprimă realitatea (*S* este *P*) şi *cu* Jud. Apodictice, care exprimă necesitatea (*S* este necesar *P*), alcătuesc cele trei speţe ale categoriei. *Modalitatea* raportului, stabilit de gândire între subiectul şi predicatul său. (Vezi Categorii).

PROCESSUS. — *Înţeles general.* Serie de fenomene succesive — în special fiziologice (vitale) şi sufleteşti (individuale, sociale)—prezentând o unitate anumită şi formând un tot, ce se poate considera ca parte, împreună cu alte asemenea părţi ale altui tot şi tot aşa mai departe.

1. In Filosofia şcoalei din Alexandria, are înţelesul de „act etern, prin care Dumnezeu a creiat Universul" şi acela de „act etern, prin care cele trei ipostaze divine derivă una din alta". — Filosofia Patristică Creştină (a Sfinţilor Părinţi), şi-a însuşit acest înţeles, redactând Simbolul Credinţei, privitor la: Tatăl — Fiul — Sfântul Duh.

2. Processus, nu trebue confundat cu Fenomen, deoarece „processus este funcţiunea activă, care produce ca rezultat fenomenul interpretat prin legile raţionale ale ştiinţei". *(Dwelshauvers).*

3. Expresia „processus în infinitum", are înţeles de progres continuu; — opus „regressus în infinitum".

PROFIL PSIHOLOGIC. — *In Metodologia Psihologiei Experimentale.* Speţă a metodei de Observaţie externă psihologică, prin care se înfăţişează în mod concret, vizual sub forma unui grafic întocmit metodic — însuşirile caracterologice sufleteşti ale unui individ, sau ale unui colectiv, cercetate şi aflate prin metoda Testelor şi aparatelor de psihometrie. (Vezi Testul). Aceastâ metodă este inventată de *Rossolino.*

PROGRES. — *In Filosofia Finalităţii.* Mers înainte, gradat şi continuu, într'o direcţie determinată, de mai mare valoare — fază a evoluţiei, către o fază mai evolutivă (diferenţiară, definită, concentrată, coherentă, omogenă), conform legilor evoluţiei. — Opus este Regres (revenire înapoi), sau

Recurență, pentru evoluția biologică.

1. Progresul nu este sinonim cu Evoluția, întrucât aceasta poate implica și Regresul. *Pascal,* consideră progresul ca o linie în zig-zag: sue, înaintează, cu două mărimi și coboară, se întoarce cu o mărime și tot așa mai departe. *Ribot,* afirmă o regresiune progresivă în stările psihopatologice.

2. „Progresul la infinit al gândirii intelectuale și morale" este mersul înainte dela adevărat la mai mult adevărat, dela moral la mai moral.

3. *In Logică.* Soritul progresiv este polientimema care începe prin subiectul concluziei (Vezi).

4. *In Metodologie.* Sinteza este progresivă, deoarece îmbogățește cantitativ cunoștințele.

5. *In Psiho-Patologie.* Distrugerea progresivă a Memoriei — Legea regresiunii *(Ribot).*

6. *Sociologie. Progresul* este o necesitate istorică, o finalitate colectivă, manifestată asupra transformărilor sociale. *A. Comte).*

7. *In Matematică.* Serie de numere crescânde; fiecare termen al seriei (număr) este alcătuit, în progresia aritmetică prin adăogirea aceluiași număr (Ex: 1-2-3-4-5...), iar în progresia geometrică prin înmulțirea aceluiași număr (ex: 1-2-4-8-16..). Se spune prin analogie: „oarecare termeni sunt în progresie, când se pot aranja cantitativ, crescând sau descrescând".

PROLEGOMENE. — Expunere preliminară, servind ca introducere într'o oarecare știință, sau teorie filosofică. — Termenul este întrebuințat de *Kant.*

PROPEDEUTICĂ. — Ansamblu de cunoștințe indispensabile cercetării aprofundate, într'un oarecare domeniu științific. Este considerată ca o logică specială fiecărei științe și ca o programă analitică a cuprinsului fiecărei științe. *Kant* spune: „Propedeutica este vestibulul științei".

PROPORȚIE. — *In Matematică.* Exprimarea raporturilor de mărimi (cantitative).

1. Proporționale, sunt două cantități numai când schimbările mărimilor lor sunt așa fel, că raportul inițial exprimat între ele. rămâne constant, același. Iar când aceste schimbări sunt produse de mărimi nedeterminate și nu este cunoscută nici relația matematică care le explică existența, atunci aceste mărimi nu sunt proporționale — ci sunt funcțiuni — una funcțiunea celeilalte.

PROPOZIȚIUNEA. — Nu trebue confundată cu Judecata — cum nu pot fi confundate Gramatica și Logica. (Vezi acestea). Logicienii denumesc antecedentul și consequentul judecății ipotetice „propoziții", deoarece fiecare din ele luate izolat nu pot fi nici adevărate, nici false. Ele n'au Aserțiune (vezi), care este element principal al judecății.

PROPRIU. — Ceea ce aparține unei existențe (individ — speță — gen) și numai acesteia, fără distincția de ceea ce este esențial sau accidental.

1. Propriul nu este permanent, pe când Esențialul este și prin aceasta caracterizează, definește. acea existență a individului, a speței sau a genului.

2. Diferite înțelesuri: a) Sino-

nim cu Particular sau Special (Ceea ce nu aparţine decât unui singur exemplar dintr'o speţă, sau dintr'un gen). — b) „Amor-propriu" este cu înţelesul de pronume posesiv în locul celui reflexiv: iubirea de sine însuşi. — c) Sinonim cu, vrednic a juca un oarecare rol Ex: „Are rolul propriu să realizeze..." — d) Cuvânt propriu este acela care convine înţelesului logic ce trebue să-l aibe. — e) etc.

PROPRIETATEA. — A. *Înţeles etimologic.* Ceea ce este propriu (Vezi Propriu).

B. *Înţeles general.* Ceea ce aparţine în întregime cuiva, ca însuşire, calitate.

C. *In Drept.* Ceea ce regula juridică a Dreptului Natural (nescris), sau a celui Real (scris), fixează ca drept asupra unui bun, de a-l folosi *(jus utendi)*, a-i lua roadele *(jus fruendi)* şi a dispune de el *(jus abutendi)*.

PROSILOGISM. — *In Logică.* Silogismul dintr'un Polisilogism dela care porneşte gândirea, având funcţia de Premisă Majoră, din care derivă premisa Silogismului următor. (Vezi Polisilogism).

PROSPECTIV. — *In Logică.* Însuşire atribuită gândirii, de a putea anticipa viitorul prin cunoaşterea trecutului şi prezentului. „Savoir, c'est prevoir". *(A. Comte).* — Adesea, se întrebuinţează sinonim cu *Prospecţie,* însă impropriu, deoarece acest termen are înţelesul de însuşire a gândirii, orientată către acţiune şi gândire practică, finalistă. *(Blondel).*

PROTENSIV. — *In Filosofia lui Kant.* Calitatea de mărime în timp (durată). — Opus, Extensiv (calitatea de mărime în spaţiu).

PROTOTEZA. — *In Metoda Experimentală.* Termen propus de *Ostwald,* cu înţelesul de Ipoteze care se pot verifica în stadiul actual al ştiinţei — spre deosebire de ipotezele propriu zise (Teoriile), care nu se pot verifica. — Sinonim cu Ipoteză Parţială. (Vezi *Ipoteza).*

PROVIDENŢĂ. — *In Filosofia Religiei.* Înţelepciunea şi Bunătatea Divină, exercitată asupra Lumii de Dumnezeu, Creatorul ei. — *Malebranche* deosebeşte: a) Providenţa generală, prin care s'a creat Universul cu legile lui de ordine şi finalitate (scop) şi b) Providenţa particulară, prin care Dumnezeu intervine în cursul evenimentelor existenţii Universului şi vieţii personale a fiecăruia.

PRUDENŢĂ. — *In Filosofia Moralei.* Suma cunoştinţelor teoretice, necesare pentru realizarea fericirii vieţii. — Sinonimă cu Înţelepciunea. *Filosofia antică,* o considera virtute cardinală, alături de alte trei asemenea virtuţi: Justiţia — Curajul — Temperanţa; iar *Filosofia Modernă,* o considera sinonimă cu Prevederea, prin care se evită neplăcerile şi pericolele vieţii.

Kant deosebeşte: a) Imperative categorice ale Prudenţei, cu înţelesul de abilitate, artă de a trăi fericit, scop dorit de toţi oamenii; b) Imperative categorice ale Raţiunii, cu înţelesul de executarea datoriilor morale şi c) Imperative Problematice, cu înţelesul de abilitate pentru realizarea unui oarecare scop urmărit.

PROXIM. — Ceea ce este în imediată apropiere. — *Cauză proximă,* aceea care este imediat înaintea efectului. — *Efect proxim,* acela care urmează imediat cauzei. — *Gen proxim* al unei speţe, acel gen imediat, cel mai mic în mărime (sferă), în care este cuprinsă acea speţă. El constitue împreună cu Diferenţa specifică cele două elemente ale Definiţiei logice. (Vezi).

PSEUDO... — *Prefix,* cu înţelesul de fals, greşit, eronat, care se adaugă acelor termeni cărora li se contestă exactitatea adevărului cuprins în înţelesul lor.

PSEUDOCONCEPT. — *In Psihologie.* Idei generale (concepte) false, derivate din experienţa practică a vieţii, cărora nu le corespund în afară existenţe reale. — *B. Croce,* le numeşte Pseudoconcepte *empirice,* deosebindu-le de cele *abstracte,* cum sunt cele din Geometrie, (care, deşi se pot defini exact, nu pot fi realizate aşa cum sunt concepute) şi de conceptele *pure* (care sunt şi definite exact şi realizabile efectiv).

PSEUDOESTETICĂ. — *In Artă.* Frumuseţe naturală falsă *(Lalo),* deosebită de frumuseţea „anestetică" a lucrurilor (care determină sentimentul satisfacţiei speciale, numit Sentimentul naturii); la rându-i, deosebită şi ea de frumuseţea estetică, aflată numai în creaţiunile de artă, nu în Natură, ca realitate.

PSEUDOESTEZIE. — *In Psiho-Patologie.* Sensaţie, căreia nu-i corespunde nicio vibraţie care să fi fost prinsă de organele senzoriale şi transmisă apoi centrilor nervoşi pentru prelucrarea ei în cunoştinţă. De aceea, mai poartă denumirea de Pseudosensaţie şi pentrucă, individul care are asemenea sensaţii este conştient de falsitatea lor, se mai numesc şi False sensaţii, fără ca prin aceasta să se confunde cu Halucinaţia, deoarece în asemenea caz individul nu are conştiinţa falsităţii sensaţiilor halucinate.

PSEUDOMNEZIE. — *In Psihologie.* Falşă memorie, deoarece nu se pot recunoaşte când şi unde, în ce împrejurare, s'au format fenomenele sufleteşti venite din Subconştient în Conştient, din care cauză ele sunt considerate ca fiind noi, atunci formate. — Nu trebue confundată cu *Paramnezia.* (Vezi).

PSIHIC. — *Înţeles etimologic.* Suflet, realitate cu dublă existenţă: a) o existenţă în sine — suflet numenal — asupra căruia cercetările n'au putut fixa cunoştinţe valabile recunoscute cât mai universal în timp şi spaţiu (adevă-

ruri), ci s'au putut emite numai ipoteze de adevăr (ieorii). Această existenţă în sine formează obiectul Filosofiei, cu problemele asupra naturii, originii şi finalităţii sufletului. — b) o altă existenţă, de manifestare — suflet ca fenomen — asupra căruia s'au putut fixa adevăruri din ce în ce mai calitative şi cantitative (legi) şi care formează obiectul ştiinţei Psihologiei cu diferitele ei speţe. (Vezi *Suflet*).

1. *Maxwell*, consideră Psihicul cu înţeles de manifestări telepatice, de previziunea viitorului, etc. sinonim cu *Parapsihicul* (facultăţi noi sufleteşti, necunoscute).

2. *Lalande*, deosebeşte Psihicul de Psihologie, deoarece psihicul are înţeles de existenţă, pe când psihologic are pe cel din gândire, de cercetare a existenţei acesteia.

3. *P. Janet*, înlătură cu totul întrebuinţarea acestui termen, deoarece fenomenele de cercetare, ca obiect al unei ştiinţe, se denumesc prin adjectivul tras din numirea acelei ştiinţei. Ex: Psihologia se ocupă cu fenomene psihologice (nu psihice) — Geologia cu fen. geologice (nu geice) — Astronomia cu fen. astronomice (nu astrice), etc.

PSIHIATRIE. — Mai mult Artă decât ştiinţă, deoarece obiectul ei este vindecarea bolilor sufleteşti — nu cunoaşterea acestor boli în cauzalitatea lor, care rămâne ca obiect al ştiinţei Psihopatologiei.

PSIHOANALIZĂ. — Mai mult Metodă decât ştiinţă, deoarece obiectul ei este cercetarea prin Analiza a Inconştientului şi Subconştientului, în special bolnavilor mintali, cu scopul de a descoperi acolo cauzele bolilor lor, care sunt provenite — cum se afirmă — din stări sufleteşti reprimate şi gonite (*refulate*) din Conştient. (*Freud*).

1. Psihoanaliza se bazează pe asociaţia stărilor sufleteşti, pe memorie, pe dorinţe şi imagini combinate în sistematizări de idei subconştiente (*complexe*), a căror prezenţă neştiută, determină turburările sufleteşti şi fiziologice. Aceste Complexe, odată descoperite şi aduse din Subconştient în Conştient, prin întrebări puse cu pricepere de psihanalist şi apoi interpretate răspunsurile date de bolnav, mai cu deosebire asupra relatărilor ce el face spontan şi asupra viselor lui — încetează a mai produce turburările respective.

2. In alcătuirea Complexelor, are mare rol stările sufleteşti relative la funcţionarea glandelor sexuale; de aceea, se numesc *Libido* şi *Complexul lui Oedipos*.

PSIHODINAMICĂ. — A. *In Filosofia Psihologiei*. Teorie, care afirmă alcătuirea fenomenelor sufleteşti din processe ale energiei de mişcare (dinamice).

B. *In Metodologie*. Metodă, care măsoară fenomenele sufleteşti în alcătuirea şi manifestarea lor, prin efectele dinamice ce ele produc.

PSIHOFIZICĂ. — Ştiinţă psihologică experimentală şi comparată, a raporturilor măsurabile cantitativ între fenomenele sufleteşti şi cele fiziologice, pentru a se dovedi *legătura* dintre corp şi

suflet în special şi dintre materie şi spirit în general, afirmată de Teoria Dualismului Cosmologic. — Termenul este înlocuit prin Psihologie Fiziologică, sau Psihologie Experimentală. (Vezi şi *Psihometrie*).

1. Reprezentanţi de seamă sunt *Weber* şi *Fechner*. Legea psihofizică Weber-Fechner, este formula prin care se rezumă rezultatul cercetărilor experimentale asupra fenomenelor psihofiziologice: „Sensaţia variază cu logaritmul excitaţiei".

2. *Claparède*. îi atribue înţelesul de Totalitatea măsurătorilor asupra cauzelor externe, producătoare de fenomene sufleteşti.

PSIHOFIZIOLOGIE. — Sinonim cu Psihofizică (vezi), însă cu înţeles exact de Studiu al relaţiilor dintre fenomenele psihofiziologice.

PSIHOGNOZIE. — Speţă a Psihologiei Experimentală (aplicată), care are ca obiect 1) determinarea şi diagnosticarea stării sufleteşti actuale, aşa cum se prezintă în momentul cercetării ei — de aceea se numeşte Psihodiagnostic — şi 2) să prevadă evoluţia stării diagnosticate, numindu-se şi Psihopronostic. — *W. Stern*, care face asemenea precizări, deosebeşte Psihognozia de Psihotehnică, deoarece aceasta din urmă are ca obiect aflarea mijloacelor (metodelor), prin care se pot influenţa şi modifica (educa) fenomenele sufleteşti. — *Ampère*, atribue Psihognoziei înţelesul de Critică a Psihologiei.

PSIHOGRAFIE. — Primă diviziune a Psihologiei după *Ampère*, deoarece „înaintea de a explica un fenomen sufletesc, trebue să fie descris în toate înfăţişerile lui". — *Ostwald*, îi dă înţelesul de Artă de a descrie fenomenele sufleteşti ale unei persoane. (Vezi Profil psihologic şi Psihogramă).

PSIHOGRAMĂ. — *In Psihologia Experimentală*. Grafice construite special, în care se arată aptitudinile respective, cerute pentru exercitarea unei anumite profesiuni şi valoarea acestor aptitudini. Termenul complet este deci *Psihogramă Profesională*.

PSIHOID. — *In Filosofia Biologiei*. Teoria Neovitalistă afirmă în alcătuirea fiinţei existenţa unui „factor psihoid", cu înţelesul de determinant al funcţiunii de creştere şi adaptare a organelor *(Driesch)*.

PSIHOLEXIE. — *In Metodologie*. Denumire dată de *Claparède* metodei, prin care se descriu însuşirile calitative ale fenomenelor sufleteşti — deosebită de Psihometrie, care urmăreşte măsurarea însuşirilor cantitative.

PSIHOLOGIC. — Ceea ce aparţine Psihologiei ca ştiinţă a sufletului. Sinonim cu Mintal. (Vezi Psihic).

1. Expresiunea: „Din punct de vedere psihologic", are înţelesul de restrângere a înţelesului unui termen oarecare numai la înţelesul lui dat de Psihologie. Astfel, Binele privit din punct de vedere psihologic, este restrângerea înţelesului noţiunii de Bine numai la binele individual, sau numai la aspectul lui de faptă săvârşită — şi nu la înţelesul de

normă, sau lege morală. — Tot astfel, Gândirea psihologică şi Gândire logică, (vezi) etc.

PSIHOLOGISM. — A. *In Filosofia Cunoaşterii.* Denumirea dată teoriilor, care reduc orice problemă filosofică (logică, morală, estetică, metafizică, etc.) la o problemă psihologică. — *Couturat:* Psihologismul este pretenţia Psihologiei de a absorbi întreaga Filosofie, sau cel puţin de a-i servi ca bază în toate soluţiunile ei. — *Berthelot:* Psihologismul are aceeaşi pretenţie ca şi Sociologismul.

PSIHOLOGIE. — A. Speţă a ştiinţelor sufleteşti (denumite: psihice, spirituale, noologice, abstracte, sociale, morale, normative), şi anume aceea, al cărei *obiect* este totalitatea fenomenelor sufleteşti (intelectuale — afective — voluntare) studiate: genetic (cum iau naştere), evolutiv (cum apar în timp) şi cauzal (cum se explică) — atât în *fondul* lor de conţinut (legat de realitatea fiziologică şi materială din care se formează), cât şi în *forma* lor (dată de configuraţia sufletului întreg, individual sau colectiv). Astfel, această totalitate sufletească, ca obiect al Psihologiei, este concretizată în formele: Eul şi Configuraţia — Individualitatea şi Temperamentul — Personalitatea şi Caracterul — Cultura de Intelect, Afect şi Voinţă — Determinism cosmic, biologic şi social — Ereditate, etc. (Vezi acestea).

B. *Psihologia ca metodă,* este o ştiinţă de Observaţie internă şi externă şi în mare măsură, ştiinţă Experimentală inductivă, ale cărei rezultate se sistematizează analitic şi sintetic în Descrieri, Clasificări, Diviziuni şi Definiţii. Numirile speciale ale metodelor în Psihologie sunt: 1) Introspecţiunea cu: a) Autobiografia şi b) Carnetul Psihologic; 2) Observaţia internă cu: a) Biografia, b) Fişa Psihologică, c) Statistica, d) Graficul, e) Amprentele Digitale, f) Fiziognomia, g) Localizările Cerebrale, h) Craniologia şi chiar i) Chiromancia; 3) Experimentul Psihologic cu: a) Ancheta, b) Chestionarul, c) Testul, d) Psihometria cu aparate tehnice şi e) Psihanaliza. (Vezi aceasta).

C. *Psihologia ca legi,* este o ştiinţă şi de constatare şi de explicare, formulând adevăruri (legi) şi globale şi analitice şi cantitative.

D. *Ca scop,* urmăreşte prevederea genezei (naşterii) şi evoluţiei fen. sufleteşti, făcând astfel din ce în ce mai valoroase, calitativ şi cantitativ, cunoştinţele despre suflet, pe care le fixează apoi ca norme, pentru realizarea unui suflet mai valoros în manifestările lui.

1. Sufletul, ca obiect al Psihologiei Generale, poate fi cercetat din felurite puncte de vedere şi prin aceasta se formează diferite Psihologii, astfel: Umană — Animală — Primitivă — Individuală — Socială — Infantilă — Pedagogică — Profesională — — Medicală — Patologică — Masculină — Femenină — Politică — Economică — Juridică — etc., toate acestea înglobate în de-

numirea de *Psihologie Diferențială.*

2. Termenul de Psihologie este întrebuințat în sec. XVI de *Goclenius;* însă, cu înțeles propriu de Știință a sufletului, îl întrebuințează *Wolf* la 1732—1734, ca titlul dat cercetărilor sale asupra fenomenelor sufletului, care se pot observa (Psihologia Empirică) și asupra acelor, care neputându-se observa, trebue recunoscute totuși ca existente prin rațiune (Psihologia Rațională).

3. Psihologia a devenit o știință pozitivă experimentală cercetată în laboratoare de psihotehnică și prin aceasta, ea nu numai că este independentă de alte științe și de filosofie, ba chiar are pretenția, ca problemele ei să devină fundamentul tuturor problemelor filosofice. (Psihologicism). — Ca o reacțiune contra acestei tendințe, sunt filosofi care contestă Psihologiei chiar însușirea de știință a sufletului. *Lachelier:* „Adevărata știință a sufletului, a gândirii în ea înseși, este Metafizica".

PSIHOLOGIE COMPARATIVĂ. — Speță a Psihologiei Generale, știință și metodă, al cărei obiect este să fixeze existența unor corelațiuni precise între structura organică a ființei și a stărilor sufletești corespunzătoare, care să servească drept criterii de apreciere (etaloane de valorificare), în comparația ce se va face între ele și alte fenomene sufletești. Deosebirile ce se vor constata vor fi „diferențe psihologice".

1. In înțeles larg, obiectul său este comparația psihologiei diferitelor ființe, sau clase de ființe. (Ex: Psihologie comporată, a popoarelor, profesiilor, indivizilor).

2. Înțeles special, este de comparație a psihologiei omului cu a diferitelor animale. *(Claparède).*

PSIHOLOGIE DIFERENȚIALĂ. — Denumire generală dată diferitelor spețe de psihologii, după punctele de vedere deosebite sub care se cercetează sufletul, anume: speță animală, grup social, rasă, sex, vârstă, profesie, evoluție culturală, etc.

PSIHOLOGIE EMPIRICĂ. — Speță a Psihologiei Generale, al cărei obiect este numai fondul de conținut material al fenomenelor sufletești, legat de realitatea fiziologică și materială externă (din care se alcătuește acest material). Opus este *Psihologia Rațională* (Vezi).

PSIHOLOGIE EXPERIMENTALĂ.— Speță a Psihologiei Generale — știință și metodă — al cărei obiect este stabilirea raporturilor măsurabile între fenomenele sufletești și cele fiziologice, prin metode experimentale: ancheta, chestionarul, testul, psihometrie cu aparate tehnice și psihanaliză.

PSIHOLOGIE INDIVIDUALĂ. — Speță a Psihologiei Diferențială, al cărei obiect este fixarea deosebirilor psihologice între indivizi *(Binet),* în ceea ce privește mai cu deosebire formarea Caracterului lor *(Wundt).* Acestui înțeles i se mai dă denumirea de Etologie *(J. St. Mill)* și Psihologie Diferențială *(Stern).*

PSIHOLOGIE PATOLOGICĂ. — Speță a Psihologiei Generale, al cărei obiect este studiul bolilor sufle-

teşti prin observaţia directă a bolnavilor, pentru a fixa explicaţiuni cauzale valabile (legi) şi pentru starea de de sănătate mintală şi pentru starea normală, morbida, de boală *(Dumas)*. — Psihologia Patologică nu trebue confundată cu Psihiatria, care e mai mult artă (a Medicinei) decât ştiinţă, întrucât obiectul ei este vindecarea bolilor sufleteşti — nu cunoaşterea lor, care rămâne pe seama Psihologiei Patologice.

PSIHOLOGIA RAŢIONALĂ.— Speţă a Psihologiei Generale, al cărei obiect este numai alcătuirea sufletului ca formă apriorică, ca substanţă primă, din care derivă celelalte forme şi ele apriorice, înnăscute: sufletul individual şi colectiv — individualitatea şi temperamentul — personalitatea şi caracterul — intelectul, afectul şi voinţa, etc. Aceste forme ale sufletului, au rolul să dea înţeles şi valoare materialului adus aposterioric de simţuri — de care se ocupă Psihologia Empirică. *(Wolf)*. Prin obiectul său, Psihologia Raţională capătă înţeles de Filosofie a Psihologiei.

PSIHOMETRIE. — Speţă a Psihologiei Experimentale, al cărei obiect este pe de o parte inventarea aparatelor de măsurat raporturile dintre fenomenele sufleteşti şi fenomenele fiziologice, ale corpului în care sufletul sălăşlueşte — iar pe de altă parte, efectuarea înseşi a acestor măsurători. — Sinonim cu *Psihotehnică*.

1. Ca aparate tehnice indicăm: A) Pentru corp: a) cântarul (greutatea corpului), b) metrultoază (înălţimea), c) metrulpanglică (robusticitatea), d) compasul craniometric şi echerul (conformaţia capului şi indicele cefalic, pentru determinarea tipurilor rasiale: brachicefal, mezocefal şi dolicocefal. — B) Pentru fenomenele fiziologice: a) dinamometrul şi ergograful (energia vitală la oboseală), b) pletismograful (presiunea sângelui în vase), c) stigmograful (contracţiunea vaselor sanguine la emoţii), d) compasul esteziometru (la reacţiile tactile ale senşaţiilor), e) algesiometru (reacţiile de durere la intensitatea excitaţiilor tactile), d) aparatul cu perle (la dexteritatea manuală). — C) Pentru Suflet: numeroase şi felurite teste, ca şi aparate tehnice industriale — profesionale (unelte şi maşini, adaptate ştiinţific pentru aflarea (depistarea) vocaţiunilor şi aptitudinilor, necesare în orientarea şi selecţionarea profesională, cerute imperativ de munca ştiinţifică, creatoarea maximului de randament cu minimum de efort.

PSIHOTEHNICĂ — Sinonim cu *Psihometria*. (Vezi).

PSIHOTERAPIE. — *Artă a Medicinii*, pentru vindecarea bolilor în genere şi în special ale celor denumite „nervoase", prin metoda (terapeutică) sufletească a sugestiei diferitelor imagini, reprezentări, idei, sentimente, tendinţe, etc. care se cred în legătură cu starea bolnavului. (Vezi metoda specială a Psihanaliziei).

PSIHOZĂ. — *In Psihopatologie*. Boală a sufletului, în special a însuşirilor intelectuale de orientare, căreia nu i se poate a-

tribui leziuni organice corespunzătoare în corp. — Termenul nu are încă un înţeles, fixat valabil, general.

1. Psihoză halucinatorie cronică, este denumirea dată de *Dumas* bolii sufleteşti intelectuale, caracterizată prin: a) halucinaţii dese, în special auditive; b) deliruri sistematizate şi c) printr'o evoluţie către Demenţă precoce şi Apatie afectivă.

PSIHTACISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Denumire dată de *Leibnitz* teoriei Nominalismului excesiv, care reduce creaţiunile abstracte ale gândirii (ideale) la valoarea numai de exprimări gramaticale (cuvinte, numiri), nefăcând prin aceasta nicio deosebire între om şi papagal (numit *psittacus*).

PUR. A. *Înţeles general.* Ceea ce nu conţine nimic străin înţelusului substantivului, căruia îi serveşte ca adjectiv.

B. *In Filosofia Cunoaşterii. Kant:* Oricare cunoaştere ce nu depinde de experienţă; deci, neavând nimic străin de ea înseşi şi fiind apriorică în întregime. — Astfel sunt: Intuiţia pură a spaţiului şi timpului — Conceptele pure ale înţelegerii — Ideile Raţiunii pure — Principiile Raţiunii pure.

C. *In Filosofia Moralei.* Ceea ce nu cuprinde nimic străin Binelui. — *Bentham,* în calculul aritmetic al moralei sale utilitariste, întrebuinţează termenul de „puritate a plăcerii" străină de orice grijă sau durere.

PURGAŢIA PASIUNILOR. — *In Filosofia Moralei. Aristotel* stabileşte legea aceasta, pentru a exprima afirmarea, că o pasiune oarecare are posibilitatea să fie purgată *(curăţită)* de elementele ei vătămătoare.

PUTERE. — Insuşirea de a putea înfăptui ceva, ca virtualitate — nu înseşi actul înfăptuit. — *Leibnitz,* întrebuinţează termenul de Putere activă, cu înţelesul de Forţă activă, isvor al acţiunii, cauzalitate eficace. (Vezi *Intensitate*).

Q

QUADRIVIUM. — Denumire dată în Evul Mediu, ciclului superior de învăţământ, având ca studiu următoarele patru obiecte: Aritmetica (care îngloba şi Fizica), Geometria, Muzica (care îngloba şi Acustica) şi Astronomia (care îngloba şi Optica). Acestea, împreună cu: Gramatica, Retorica şi Logica — ale ciclului inferior numit Trivium — alcătuiau cele şapte obiecte ale culturii scolastice *(Şapte Arte Liberale),* predate în Facultatea de Filosofie, denumită şi Facultatea Artelor. — Adăogăm însă, că obiectul care domina toate aceste „şapte arte liberale" era Teologia.

QUANTĂ. — A. *In Filosofia Cunoaşterii.* Denumirea dată de *Kant* celor două intuiţii: ale spaţiului

şi timpului, pentrucă ele exprimă *cantitatea cunoştinţelor.*

B. *In Filosofia Fizicei.* Denumire dată de *Poincaré* şi *Planck* unităţilor de variaţie ale energiei, aflată în corpurile fizice.

QUASI-CONTRACT. — *In Filosofia Sociologiei.* Denumire dată de *L. Bourgeois,* legăturii dintre indivizii componenţi ai unei unităţi sociale oarecare, dându-i înţelesul de angajament voluntar, fără o convenţie anterioară, tacită sau expresă, a părţilor care se angajează. Fiecare persoană a grupului social îşi ia de bună voe angajamentul, de a executa pentru solidaritatea grupului anumite lucrări, după cum şi grupul însuşi îşi ea acelaşi angajament. — Termenul este întrebuinţat din Dreptul Civil.

QUIETIV. — *In Filosofia lui Schopenhauer.* Cunoştinţa supremă a Voinţei, care dă sufletului întreg linişte, calm şi odihnă.

QUIETISM. — *In Filosofia Teologiei.* Teorie, care afirmă că Perfecţiunea şi Binele Suveran se obţine prin contemplarea pură a Divinităţii, fără să fie necesar pentru aceasta niciun ritual religios.

QUINTESENŢA. — A. *Înţeles etimologic.* A cincia esenţă.

B. *In Filosofia Cosmologică.* Termenul este inventat de primii filosofi, pentru a se putea determina compunerea cerului şi astrelor, cărora nu li se atribuiau aceiaşi compunere ca a corpurilor terestre, din cele patru esenţe: apă, pământ, aer şi foc — cum se fixase de filosofia până la *Empedocle;* iar *Cicerone* îi atribue înţelesul de „materie a sufletului".

C. *Înţelesul general.* Esenţă pură, extrasul cel mai concentrat care conţine însuşirile caracteristice. (Ex. Quintesenţa unei: gândiri, teorii, scrieri, a vieţii, ca şi a unui corp fizic oarecare).

R

RĂDĂCINA. — *In Filosofie.* Sinonim cu: origină, cauză, principiu. — *Schopenhauer,* intitulează lucrarea sa asupra raţiunii suficiente, căreia îi afirmă patru origini sau cauze, astfel: „Impătrita rădăcină a Raţiunii Suficiente".

RADICAL. — *In Filosofie.* Ceea ce priveşte: originea, cauza, rădăcina unei existenţe; deci, ceea ce este: de sine stătător, independent, fără adaosuri sau restricţii. — *Kant* întrebuinţează termenul „rău radical", cu două înţelesuri: 1) răul efectiv, real, fără nicio legătură cu binele şi 2) răul natural uman, ca păcat originar al corupţiei omului.

RADICALISM. — A. *In Filosofia Cunoaşterii.* Denumirea generală, dată teoriilor care afirmă: fie raţiunea singură şi exclusivă a Cu-

noaşterii, fie senzaţiile şi asociaţia lor.

B. *In Filosofia Moralei.* Denumire dată teoriilor care afirmă utilitarismul exclusiv: ca natură, origină şi scop al binelui.

C. *In Filosofia Politică.* Teoriile care afirmă superioritatea guvernării reprezentative a condusilor.

D. *In Filosofia Socială.* Teoriile care afirmă liberalismul în producţie şi consumaţie; etc.

Radicalismul este afirmat în special de filosofia engleză şi este reprezentat în special prin: *Bentham, James, Mill şi J. S. Mill.*

RAŢIONABIL. — A. *In Filosofia Omului.* Insuşirea fiinţei umane de a avea raţiune. „Omul este un animal raţionabil". *Leibnitz:* Insuşirea prin care omul capătă cunoştinţă despre el însuşi, despre Univers şi ştiinţă, despre Dumnezeu.

1. *Înţeles laudativ.* Denumire dată gândirii sănătoase, conformă principiilor şi judecăţilor de valoare admise în mod general — gândire justă nealterată de sentimente, prejudecăţi şi interese — gândire, care duce la bune raporturi sociale şi la preţuire calitativă a vieţii.

RAŢIONAL. — *In Logică.* Insuşirea gândirii când este conformă formelor raţiunii, denumite Principii ale Raţiunii.

1. *Hegel:* Tot ceeace este raţional, este real — şi tot ceea ce este real, este raţional.

A. Comte: Raţional, este ceeace este logic şi conform unei bune metode de cercetare.

2. *In Matematică.* Număr raţional, este acela care poate să fie exprimat sub forma unui raport între două numere întregi. — Mecanica raţională, este cercetarea prin metoda deductivă a tuturor chestiunilor de mecanică: massă, forţă, viteză, inerţie.

RAŢIONALISM. — A. *In Filosofia Cunoaşterii.* Teorie, care afirmă că numai prin raţiune se formează cunoştiinţele de orice fel; astfel că, originea cunoaşterii este raţiunea. Orice cunoştinţă valabilă ca adevăr este rezultatul necesar al principiilor raţiunii, care au însuşirile de a fi: formale, ideale, perfecte, necesare, pure, apriorice, universale şi normative (*Descartes — Spinoza — Hegel*). — Simţurile nu pot să dea decât o cunoştinţă confuză şi provizorie; iar experienţa, nu este posibilă decât dacă datele ei sunt trecute prin raţiune singura care le poate da un înţeles şi o valoare (*Kant*). — Raţionalismul este deci opus Empirismului.

B. *In Filosofia Teologiei.* Teorie, care afirmă raţiunea ca singurul metod pentru realizarea raportului dintre om şi Divinitate, neadmiţând decât dogmele religiei bazate pe raţiune şi excluzând astfel sentimentul şi intuiţia, cărora nu le acordă nicio valoare. — Pentru aceasta, Raţionalismul teologic este considerat ca Ireligionism şi este opus: Fideismului, Misticismului, Intuiţionismului, etc. — Termenul datează din sec. XVII şi este atribuit lui *Bacon,* dar până în sec. XIX a fost întrebuinţat numai cu înţelesul teologic. *Leibnitz* spune: „Teologii raţionalişti".

1. *Diferite aspecte şi denumiri.* Raţiunea este alcătuită din în-

seşi formele cunoaşterii (Formalismul), a căror existenţă este înnăscută (Inneismul — Nativismul), mai înainte de orice experienţă a vieţii individuale (Apriorismul) şi raţiunea este formată din idei (Idealismul), sau concepte (Conceptualismul) şi trebue considerată ca unica şi singura cunoaştere (Monismul raţionalist).

2. *Teorii opuse* rezultate din afirmarea Raţionalismului: Cunoaşterea nu este nici revelaţie supranaturală, cum afirmă Intuiţionismul mistic — nici gândire supraintelectuală, cum afirmă Intuiţionismul intelectual — nici sentiment supraorganizat (Intuiţionismul afectiv) — nici sensaţii date de simţuri (Sensualismul) — nici percepţii alcătuite din sensaţii (Percepţionalismul) — nici reprezentări (Reprezentaţionalismul) — nici asociaţii, ale acestor elemente ale sensibilităţii (Asociaţionismul) — cu un cuvânt: cunoaşterea nu este nimic din experienţa individuală (Empirismul).

3. *Monismul raţionalist*, înlătură şi Dualismul empiro-raţionalist, numit şi Criticism, care afirmă o cunoaştere dublă în alcătuirea ei: şi raţiune şi simţuri (experienţă). Formele raţiunii sunt „goale" fără materialul adus de simţuri, iar acesta este „orb" fără interpretarea raţiunii, singura care dă înţeles şi valoare acestui material.

4. *Filosofia Cunoaşterii*, este alcătuită din trei probleme (întrebări): a) originea, b) obiectul şi c) valoarea cunoaşterii; astfel că Raţionalismul — ca teorie asupra problemei originii — are legături şi cu teoriile asupra obiectului şi cu cele asupra valorii cunoaşterii, anume:

A. Corespondenţa între gândire şi realitatea universului — afirmată de raţionalism — este explicată în mod deosebit; ceea ce constitue următoarele teorii, ca speţe ale raţionalismului: a) Raţionalismul antic *(Socrate, Platon, Aristotel)* afirmat şi de *Fichte, Hegel* şi *Schelling;* b) Raţionalismul nativist *(Decsartes);* c) Raţionalismul intuiţionist *(Spinoza);* d) Raţionalismul aprioric *(Leibnitz, Kant);* e) Apriorismul logic *(Cohen)* şi Raţionalismul contimporan *(Lalande, Goblot, Hamelin,* etc).

B. Corespondenţa între Raţionalism şi teoriile asupra obiectului Cunoaşterii (împărţite în trei grupe: Realismul, Idealismul şi Fenomenalismul), dă naştere la diferite teorii ca aspecte şi speţe: astfel: 1) pentru Realism, există speţele: a) R. Presocratic; b) R. Platonician epistomologic; c) R. Aristotelic (al formei şi fondului); d) R. Medieval; e) R. Parţial *(Locke);* f) R. Raţionalist *(Descartes);* g) R. Metafizic *(Kant);* h) R. Epistemologic *(Hegel, Fichte, Schelling);* i) R. Ontologic *(Schopenhauer);* j) R. Idealist; Critic *(Wundt);* k) R. Transfigurat *(Spencer)* l) R. Pragmatic *(James);* m) R. Fenomenologic *(Renouvier);* — 2) pentru Idealism, există speţele: a) I. Empirist *(Berkeley);* b) I. Raţionalist-idealist *(Malebranche);* c) I. Subiectiv *(Fichte);* d) I. Obiectiv *(Schelling);* e) I. Aprioric *(Cohen);* f) I. Dialectic *(Hamelin, Matisse, Weber);* g) I. Neoidealist, englez şi american *(Green, Bradley Howison, Royce);* 3) pentru fenomenalism, există speţele: a) F. Metodologic *(Hume);* b) F. Pozitivist *(Mill, Lange, Mach);* c) F. Nepozitivist logic *(Frank, Carnap Reichenbach).*

RAŢIONAMENT. — *In Logică.* Element, sau formă a gândirii raţionale, prin care se realizează un raport de comparaţie între înţe-

lesurile unui subiect şi predicat, datorită mijlocirii unui termen numit impropriu „mediu", al cărui înţeles poate fi gândit (comparat) şi cu subiectul şi cu predicatul gândirei dorită a se realiza. Deci, un raţionament este alcătuit din trei termeni, fiecare cuprinzând una sau mai multe noţiuni, dar fiecare îndeplinind necesar o funcţiune precizată şi anume: 1) un termen este Subiectul gândirii; 2) un altul este Predicatul şi 3) cel de al treilea este Termenul Mijlocitor. Gândirea ca să poată realiza o judecată (comparaţie) între subiectul şi predicatul său (numită Concluzie), trebue să formeze mai întâiu alte două judecăţi (numite Premise): una între termenul mijlocitor şi subiect şi alta între acelaşi termen mijlocitor şi predicat, indiferent funcţiunea de subiect sau predicat ce gândirea poate să dea acestor termeni. Astfel, subiectul urmărit în Concluzie poate fi predicat în premise, iar predicatul poate fi subiect.

1. *Scopul raţionamentului* este acelaşi ca şi al Judecăţii: să afle adevărul: însă, nu orice concluzie derivată oricum şi din orice premise duce la adevăr, ci numai acela care se conformează principiilor raţiunii, din care rezultă reguli — denumite „legi ale raţionamentului" — stabilite de Logică. Gândirea, face prin raţionament şi verificarea înţelesurilor noţiunilor, al căror singur scop este să servească drept instrument (mijloc) pentru gândirea de Judecăţi şi Raţionamente. Astfel, gândirea constată cu acest prilej al raţiomentului, dacă înţelesurile fixate de ştiinţa *de până atunci* (când se face raţionamentul), mai corespund sau nu ştiinţei *de acum*, putând schimba înţelesul vechiu necorespunzător cu un alt înţeles nou, după cum poate fixa fenomenelor noui (cunoscute acum) înţelesuri de prima dată. Ştiinţa oferă gândirii, drept material, înţelesuri de noţiuni din ce în ce mai generale sub formă de Judecăţi Universale, care vor servi la stabilirea comparaţiei ce nu se pot face direct, fără mijlocitor, între un subiect şi predicat. Intervine acum în gândire Inteligenţa, pentru a descoperi termenul mijlocitor, ca să poată face posibilă legătura dintre subiect şi predicat, drept concluzie a gândirii. Asemenea *judecăţi universale*, devin legi ştiinţifice şi se formează cu greu, deci apar târziu şi de aceea gândirea aceasta — numită *Deductivă* — apare şi ea târziu în timpul istoric al gândirii. Aceste judecăţi universale, dela care porneşte Deducţia ca premise, cuprind adevăruri generale pentru *tot subiectul* gândirii; astfel că nu se poate concepe să nu fie adevărate şi pentru *parte*, care este concluzia gândirii. Fenomene şi întâmplări noi, nu pot contrazice concluzia în gândirea deductivă — aşa cum se poate întâmpla în gândirea inductivă, fie că aceasta numai însumează adevărurile premiselor (ca în Inducţia Aristotelică), fie că le depăşeşte (că în Inducţia Baconiană) pe baza ipotezei că ceea ce este adevărat pentru unele cazuri, este adevărat şi pentru toate cazurile analoage; deşi acestea nu sunt încă cercetate, totuşi se admite analogia lor pe baza Raţiunii Suficiente, a Cauzalităţii necesare şi a Determinismului. Gândirea organizează **f o n d u l** cunoştinţelor, ca material el ei, fixându-le înţelesuri de: calitate, cantitate, relaţie şi valoare. care se cer identice în

comparaţiile de judecăţi şi raţionamente ce se vor face cu ele. Necontenit, gândirea face comparaţii între înţelesurile noi cucerite de ştiinţă — şi prin aceasta derivă judecăţi noi (Concluziuni), prin Deducţie şi Inducţie, din judecăţi vechi; iar *formele* raţiunii (Principiile: Identitatea, Contrarietatea, Terţiul Exclus, Raţiunea Suficientă şi Valorificarea), servesc ca regului pentru alcătuirea de noi şi noi Noţiuni, Judecăţi şi Raţionamente, cu care gândirea îşi continuă vasta ei operaţie de comparaţie prin abstracţie şi generalizare, fixând totodată şi reguli pentru metodele tuturor ştiinţelor, spre aflarea adevărului. Intreaga gândire este Comparaţie, şi comparaţia este Judecata, iar judecata trebue necesar să fie probată prin una din cele două căi posibile: a) calea *directă* a observaţiei şi experienţei personale şi b) calea *indirectă* a Raţionamentului, care este cea mai firească; deoarece, dacă s'ar reduce probarea adevărului din judecăţi la prima cale, atunci gândirea ar avea un ritm foarte încet şi anevoios. Adăogăm şi faptul, că nu toate judecăţile pot fi probate pe calea experienţei, deoarece nu toate noţiunile alcătuitoare ale judecăţilor îşi au geneza în experienţă. Gândirea începe prin comparaţie şi sfârşeşte prin comparaţie. *Raţionamentul, Judecata şi Noţiunea* — elementele la care se reduce gândirea — *nu sunt decât rezultate ale comparaţiei.* Gândirea reală se prezintă ca blocuri de raţionamente, ca argumentări globale şi numai prin analiză, prin disocierea acestor blocuri, aflăm alcătuirea lor din judecăţi şi a acestor din noţiuni. Operaţia aceasta o facem din motive didactice, de înţelegerea întregului prin înţelegerea părţilor alcătuitoare. — *Boisse:* „Raţionamentul nu este o operaţie discursivă, ci o serie de raporturi de intuiţii continuate şi legate între ele. — *„Lalande:* „Raţionamentul este operaţiunea reconstruirii unităţii unui act de gândire din termeni separaţi". — Gândirea, prin comparaţia de raţionament, derivă noţiuni din intuiţii comparate între ele, derivă judecăţi din noţiuni comparate între ele, şi derivă iarăşi raţionamente din judecăţi comparate între ele. O judecată este necesar adevărată, dacă şi judecăţile din care este ea derivată sunt adevărate şi tot aşa mai departe, adevăruri noi sunt derivate din adevăruri vechi. Gândirea se îmbogăţeşte cantitativ şi calitativ, cu înţelesuri noi de noţiuni ştiinţifice, prin acelaşi mijloc fundamental al ei, care este comparaţia. Orice fenomen din Univers poate fi înţeles, situându-l în locul lui logic, anume în grupa de fenomene din care el face parte şi al cărei înţeles general de grupă îl avem deja stabilit. După aceasta, gândirea compară înţelesurile de grupă între ele (noţiunile) ordonându-le în speţe şi genuri. Astfel, generalizează prin abstracţie, reducând multiplicitatea fenomenelor la înţelesuri din ce în ce mai generale, pentru ca să-şi poată reprezenta unitatea ordinei universale. Asemenea gândire e obţinută prin Inducţie. Adevărurile generale, dela care porneşte gândirea prin Deducţie, au fost aflate tot pe calea gândirii prin Inducţie. Insă, odată cu progresele ştiinţei şi în dependenţă de ele, gândirea deductivă apare cu pronunţat caracter de preponderanţă faţă de gândirea inductivă, care rămâne să fie forma primară a raţionamentului, atunci când în intelect nu s'au fixat încă judecăţi universale din adevăruri generale.

2. *Valoarea Raţionamentului*, constă în aproba adevărul unei judecăţi rezultată din compararea

unui subiect cu un predicat. Şi, deoarece oricare judecată poate fi concluzia unui raţionament, rezultă că adevărul din concluzie, este garantat de adevărul premiselor şi bineînţeles şi de respectarea legilor raţionamentului deduse din principiile raţiunii, fiindcă nu orice concluzie, derivată oricum şi din orice premise, duce la adevăr.

3. *Legile Raţionamentului*, sunt extrase chiar din înţelesul ce s'a dat şi trebue să-l aibe raţionamentul astfel: 1) Să aibe trei termeni: Subiect, Predicat şi Termen mijlocitor, necesar identici cu ei însuşi, în sensul că nu li se vor schimba înţelesurile dela o judecată la alta, în cele două sau mai multe premise şi concluzie. 2) Premisele, să mijlocească Concluzia, prin termenul mijlocitor comparat cu fiecare din ceilalţi doi termeni (subiectul şi predicatul); deci, Termenul mijlocitor trebue să fie numai în premise, fie ca subiect, fie ca predicat. 3) Concluzia, să realizeze comparaţia subiectului cu predicatul propus, ca rezultat al premiselor.

4. *Felurile raţionamentului.* Mai sus, s'a fixat înţelesul Gândirii inductive şi deductive, fără ca să se identifice gândirea cu raţiunea (al cărei înţeles este acela al principiilor: Identitatea, Contrarietatea, Terţiul Exclus, Raţiunea Suficientă şi Valorificarea, care o alcătuesc şi sunt deci înseşi raţiunea). Astfel, pe aceste Principii (pe raţiune) se fundamentează numai Raţionamentul Deductiv — numit şi Silogism, iar gândirea prin Inducţie se fundamentează pe Postulatele ştiinţifice: Cauzalitatea şi Determinismul (vezi aceasta), ceea ce face ca aşa numitul fel de „Raţionament Inductiv", să nu fie un raţionament propriu, logic. Tot astfel, aşa numitul „Raţionament prin Inferenţă" (vezi). — Un fel de raţionament propriu, logic, este Poliraţionamentul Deductiv — numit şi Polisilogism, sau Sorit.

RAŢIONAMENT DEDUCTIV. — *In Logică.* Operaţie intelectuală derivată din principiile raţiunii, prin care gândirea disociază şi extrage (deduce) un adevăr particular şi simplu drept concluzie, dintr'un adevăr general şi compus, fixat într'o judecată universală cu funcţiune de premisă majoră. Valoarea teoretică şi practică a acestui raţionament este arătată la Silogism, cu care este sinonim. Pe el se sprijină metodele: Deducţia, Demonstraţia, Diviziunea şi Analiza. (Vezi acestea şi Raţionamentul).

RAŢIONAMENTUL INDUCTIV. — *In Psihologie.* Operaţie intelectuală derivată din postulatele ştiinţifice: Cauzalitatea şi Determinismul, prin care gândirea asociază şi generalizează (induce) un adevăr general şi compus drept concluzie, din mai multe adevăruri particulare şi simple fixate în judecăţi particulare, cu funcţiunea de premise. Prin faptul, că fundamentul unei asemenea gândiri nu-l constitue principiile raţiunii (Identitatea, Contrarietatea, Terţiul Exclus, Raţiunea Suficientă şi Valorificarea), numai impropiu este numit „raţionament inductiv". (Vezi Raţionamentul).— Ştiinţele teoretice, în special cele experimentale (Fizica şi Chimia, se servesc de gândirea inductivă formulând adevăruri generale din cele particulare, prin analogie şi

pe ea se sprijină metodele: Inducţia, Generalizarea, Abstracţia, Clasificarea şi Sinteza (Vezi acestea).

RAŢIONAMENTUL INFERENŢĂ. — *In Psihologie.* Operaţia intelectuală, prin care gândirea „trece dela un adevăr particular la alt adevăr particular". Este impropriu numit „raţionament imediat", deoarece fundamentul lui nu este raţiunea şi principiile, iar pe de altă parte n'are nici constituirea unui raţionament din trei termeni: mare — mijlocitor — mic, care să se raporteze între ei prin comparaţia înţelesurilor lor. (Vezi Raţionamentul).

RAŢIONAREA. — *In Logică.* Operaţia gândirii cu formele raţiunii (noţiunea —judecata—raţionamentul), deduse din principiile ei (Identitatea, Contrarietatea, Terţiul exclus, Raţiunea suficientă şi Valorificarea), asupra fondului de cunoştinţe, fie existente în intelect ca material vechiu, fie că sunt nou formate. (Vezi Gândirea — Raţionamentul — Reflexiunea).

RAŢIUNEA. — Formă generală a gândirii adevărului, alcătuită din alte forme ca derivări ale sale, numite Principii ale raţiunii. (Vezi acestea). Pe baza lor se alcătuesc alte forme noi: noţiunea, judecata şi raţionamentul — denumite Elemente ale gândirii adevărului, în care se condensează, se explică şi se valorifică, tot fondul de cunoştinţe deja existente în intelect, ca material adus de simţuri din non-eul realităţii Universului. Raţiunea, ca fenomen (existenţă de manifestare), este studiată de Logică şi Metodologie; iar ca nume (existenţă în sine), este cercetată de Filosofie în Problema Cunoaşterii. — Raţiunea nu trebue confundată cu Reflexiunea (raţionarea) şi nici cu Raţionamentul. (Vezi aceasta).

1. *Felurite înţelesuri.* a) Etimologic. Raţiunea este participiul lui *reor* (a crede, a gândi) şi se întrebuinţa, înaintea epocii clasice, cu înţelesul de Calcul şi Raport. — *Lucreţiu* şi *Cicero* a introdus în filosofie termenul de Raţiune. — *Sft. Toma din Aquino,* îi dă înţelesul de Facultate de a combina noţiuni şi judecăţi, proprie numai omului — opusă Intelectului, considerat Facultatea cunoaşterii intuitive superioare. — *Bossuet,* îi dă înţelesul de Raţiune normativă, care depăşeşte cunoaşterea prin simţuri. — *Schopenhauer:* Facultatea omului de a forma noţiuni generale, prin care se deosebeşte de animale. — *Descartes:* Facultatea de a judeca just, deosebind binele de rău, adevărul de eroare, frumosul de urît, printr'un sentiment interior, spontan şi imediat. — *Malebranche:* Consimţământul întreg dat judecăţilor, care sunt aşa de adevărate încât nu li se pot refuza acest consimţământ. — *Leibnitz:* Cunoaşterea naturală, opusă cunoaşterii revelate (credinţei), ca şi cunoaşterii prin experienţă. Ea este alcătuită dintr'un sistem de Principii apriorice, al căror adevăr nu depinde de experienţa simţurilor. — *Kant,* precizează acest înţeles de Principii formale ale raţiunii, pure de orice subiectivism aposterioric şi tot astfel se menţine înţelesul Raţiunii şi astăzi. — *Fenelon:* Facultate de a cunoaşte dintr'o

dată atât realul cât şi absolutul, deosebit de ceea ce este aparent sau întâmplător. — *Fichte, Hegel* şi *Schelling:* Facultate de a cunoaşte existenţa în sine (numenul) şi absolutul, spre deosebire de *Kant,* care atribue raţiunii numai Puterea de a cunoaşte existenţa de manifestare (fenomenul). — *Spinoza,* consideră raţiunea ca un Raport. — *Taine:* Principiu de explicaţie teoretică a cauzelor şi efectelor. — *Cournot:* Facultate de a concepe raţiunea de a fi a existenţii, etc.

2. Ideea centrală a acestor înţelesuri este aceea de *Principii ale gândirii,* din care sunt derivate concluziuni valabile în mod general, ca un acord evident între lucruri (existenţe) şi gândirea tuturora.

RAŢIUNEA PRACTICĂ. — *In Filosofia Moralei.* Termen întrebuinţat de *Kant,* cu înţelesul de Facultate a raţiunii, care elaborează spiritului Principii apriorice de viaţă morală, aplicate practic la trăirea vieţii, cu scopul de a realiza Binele şi Moralitatea. Tot din Raţiunea practică se derivă şi ideile de: Libertate, Nemurirea sufletului şi Dumnezeu. Ea se deosebeşte de Raţiunea pură (speculativă).

RAŢIUNEA PURĂ. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Termen întrebuinţat de *Kant,* cu înţelesul de Facultate a raţiunii, care elaborează gândirii Principii apriorice pentru aflarea adevărului asupra fenomenelor, constituind astfel Ştiinţa. Aceste principii nu sunt derivate din experienţă, fiind apriorice, universale, necesare, ideale, perfecte, pure de orice subiectivism, formale şi normative. In ele se vor turna, ca în tipare, materialul adus de simţuri, pentru a căpăta înţeles şi valoare prin ajutorul intuiţiilor de timp şi spaţiu — aceastea, ca singure idei (intuiţii) alcătuite din experienţa simţurilor. Insă, prin aceste Principii ale raţiunii pure, nu se poate cunoaşte decât existenţa de manifestare *(fenomenele)* — ele fiind incapabile să cunoască şi existenţa în sine *(numenul).*

RAŢIUNEA SUFICIENTĂ. — *In Filosofia Logicei.* Principiu aprioric al raţiunii, ca formă de gândire alături de celelalte principii: Identitatea, Contrarietatea, Terţiul exclus şi Valorificarea, exprimat astfel: Oricare fenomen îşi are un înţeles de calitate, cantitate, relaţie şi modalitate — îşi are raţiunea lui suficientă — pe care gândirea îl va afla neîndoielnic, cu necesitate, deşi în prezent n'are posibilitatea să-l afle. Sau: Raţiunea are suficiente mijloace să afle înţelesul oricărui fenomen. Gândirea omenească, are credinţa acestei posibilităţi a raţiunii şi prin aceasta realizează adevăruri statornicite în progresele din ce în ce mai calitative şi cantitative ale ştiinţei. Principiul Raţiunii suficiente constitue fundamentul Inducţiei, prin care se induc adevăruri noi în concluzia gândirii, ce nu erau cuprinse în judecăţile — premise, dela care a pornit gândirea. — *Leibnitz:* Sunt două mari principii ale raţiunii: Contradicţia şi Raţiunea sufici-

entă, datorită căruia este cu neputinţă să nu se afle cauza, sau cel puţin raţiunea determinată a ceea ce există, sau nu există — *Schopenhauer*, în lucrarea „Împătrita rădăcină a Raţiunii suficiente" divide acest principiu în cele patru rădăcini (cauze, origini), ale sale, astfel: 1) principiul raţiunii suficiente a ceea ce se va înfăptui; 2) pr. r. s. a cunoaşterii; 3) pr. r. s. a existenţelor; 4) pr. r. s. a explicării cauzale — cel mai însemnat, întrucât la el se pot reduce celelalte.

RĂUL. — *In Filosofia Moralei.* Existenţa Răului, alături şi opus Binelui, constitue o foarte grea problemă, dată fiind postularea Atot putinţei şi bunătăţii fără limită a lui Dumnezeu, creatorul Universului — deci şi al Răului. Toate religiunile admit Binele şi Răul în luptă veşnică.

RAZA VIZUALĂ. — *In Psiohlogie.* Termen impropriu, deoarece există *rază de lumină* — nu rază vizuală — adică vibraţii ale energiei de lumină emanând dela corpuri, care pot fi prinse de aparatul sensorial al vederii: ochiul.— „Raza vizuală", este direcţia razei de lumină, ca o linie geometrică între corpul dela care porneşte şi retina ochiului ce o primeşte.

RE (IN). — *In Filosofia Cunoaşterii.* Termen în Teoria Nominalistă, asupra problemei valorii cunoaşterii, cu înţelesul de: în realitate — opus termenului, In Abstracto. (Vezi).

REACŢIUNE. — A. *Înţeles general.* Acţiunea de răspuns la o acţiune primită.

B. *In Psiho-Fiziologie.* Acţiunea sufletului şi corpului, ca răspuns la o excitaţie primită de centrii nervoşi şi glandele endocrine, indiferent natura şi originea ei. — Timpul de Reacţiune, este durata de timp scursă între excitaţie şi reacţie. Reacţia este deci un efect, care poate avea ca rezultat modificarea chiar a agentului provocator.

C. *In Psihologie şi Sociologie,* are înţelesul special de Acţiune, prin care sufletul individual sau social, modificat într'un anumit sens de o acţiune oarecare, se poate modifica din nou, însă într'un sens deosebit, contrar, celui dintâiu, datorită conştiinţei ce are de a fi depăşit măsura justă în prima reacţiune. *Spencer* afirmă chiar, că linia progresului social este o linie în zig-zag, de acţiune şi reacţiune, de progres şi regres. Frântura de linie cu direcţia înainte (care reprezintă progresul) este de două ori mai mare decât frântura de linie cu direcţia înapoi (care reprezintă regresul. *Mentré* propune înlocuirea termenului de Reacţiune prin *Recurenţă.* (Vezi).

REAL. — *In Filosofia Cosmologică.* Existenţă neîndoelnică (chiar dacă nu se poate cunoaşte actul) de dincolo, dinăuntru sau dedesubtul oricărui fenomen, de sine stătătoare şi existentă în sine. — Acest înţeles îl au şi termenii: Sub·

stanță, Principiu prim, Cauză primă, Idee primă, Numen; iar termenii opuși sunt: Posibilitatea, Aparența, Manifestarea, Fenomenul.

REALISM — IDEALISM — FENOMENISM. — *In Filosofia Cunoașterii.* Denumiri generale date celor trei teorii posibile asupra problemei Obiectului cunoașterii, astfel: 1) *Realismul,* afirmă că obiectul cunoașterii este o realitate deosebită și independentă de subiectul (gândirea) care cunoaște — considerată această realitate ca o Substanță obiectivă. 2) *Idealismul,* afirmă dimpotrivă că obiectul cunoașterii este propria gândire a eului care cunoaște — considerat ca o substanță subiectivă, negându-se astfel existența unei realități externe, ca Substanță obiectivă. 3) *Fenomenismul,* afirmă că obiectul cunoașterii îl formează numai existențele de manifestare (fenomenele), ale eului și ale non-eului, negând existența în sine de Substanță obiectivă și subiectivă. Se mai numește și Imanentism. — Aceste teorii, considerate forme generale ale răspunsurilor date problemei, au că pătat numeroase și felurite aspecte și spețe.

1. Filosofia Cunoașterii a început cu problema *Originii* cunoașterii (problema metodei), căreia i s'au dat ca răspunsuri de asemenea trei teorii posibile: Raționalismul — Empirismul — Empiro — raționalismul, sau Criticismul. (Vezi). Răspunsurile asupra problemei *Obiectului* cunoașterii: Realismul — Idealismul — Fenomenalismul, sunt oarecum independente de cele ale problemei obiectului cunoașterii, deoarece s'au putut formula teorii Realiste sau Idealiste, având ca bază fie Raționalismul, fie Empirismul, fie Criticismul. — In ceea ce privește însă răspunsurile problemei asupra *Naturii* existenții, din Filosofia Cosmologică, care constituesc teoriile: Materialismul — Spiritualismul — Paralelismul psiho-fizic, se constată o vădită dependență a acestora față de teoriile: Idealismul sau Realismul din problema obiectului cunoașterii, când se are în vedere modul cum sunt soluționate întrebările acestor probleme. Astfel întrebarea: „Ce există în Univers", nu poate fi soluționată decât în funcție de întrebarea: „Există Universul ca obiect independent de subiectul (gândirea) care-l cunoaște". — Acest fapt explică importanța Filosofiei Cunoașterii față de aceea Cosmologică, ca și față de aceea Morală și Religioasă, fiindcă problemele acestora sunt soluționate în funcțiune de răspunsurile date problemelor: Originei, Obiectului și Valoarei cunoașterii.

2. Realismul cu aspectele lui. — A). *Realismul Presocratic.* Primii filosofi greci dinaintea lui Socrate, admiteau concepția populară a unui realism nou și nereflectat (spontan), spre deosebire de realismul reflectat (filosofic) de mai târziu. Astfel admiteau existența unei „lumi externe" ca obiect al cunoașterii integrale. *Democrit* însă, deși admite existența lumii ca fiind reală, totuși cunoașterea ei integrală nu se poate face. Tot astfel, *Heraclit, Parmenide, Empedocle,* și *Anaxgoras,* au afirmat că lumea externă nu este exact așa cum ne spun simțurile că este. — B). *Realismul Platonician,* numit și Epistemologic (al cunoașterii). Neagă existența unei lumi externe existență ca reală prin sine, cunoscibilă prin sim-

ţuri, dar afirmă ca reală existenţa Ideilor, independente de subiectul cunoscător, ca Principii ale cunoaşterii, permanente, neschimbătoare, ale căror reflecte dau lumea externă, aparentă şi sensibilă. Astfel *Platon* este un realist, nu idealist. — C). *Realismul Aristotelic.* Numit al Formei şi Fondului, deoarece prin acestea înlocueşte Ideile lui Platon, considerând *forma* ca existenţă reală pură şi *fondul* ca o existenţă posibilă numai ea reală. — D). *Realismul Scolastic,* numit şi Medieval. Este opus Nominalismului, care admite lumea externă ca reală, totuşi cunoaşterea ei o consideră dependentă de subiectul cunoscător — pe când Scolasticii afirmau că ideile sunt existenţe reale, drept cunoştinţe ale lumii externe reale. — E). *Realismul lui Locke* — numit şi Parţial. Admitea că sunt reale *numai* însuşirile lumii externe de: rezistenţă, întindere, mişcare şi număr — considerate „calităţi primare" — permanente şi fixe; iar toate celelalte însuşiri — numite „calităţi secundare" — erau considerate schimbătoare, aparente, deci nereale. — F). *Realismul lui Descartes,* numit şi Raţional. Afirmă certitudinea existenţii lumii externe creată de Dumnezeu, ca şi a ideilor ce avem despre această lume, care exprimă adevărul. Nu se poate admite, că ar fi falsă cunoştinţa despre lumea externă ce ne a fost dată de Dumnezeu. Această lume externă există prin înseşi însuşirea ei esenţială: întinderea. — G). *Realismul lui Kant,* numit şi Metafizic. Afirmă existenţa unei lumi obiective (numenale), dincolo şi independent de subiectul care o gândeşte, fără ca ea să se poată cunoaşte. Lumea sensibilă (fenomenală) n'ar fi cum este „o aparenţă", dacă n'ar exista o lume inteligibilă, reală, deşi inconoscibilă. — H). *Realismul Postkantian,* numit şi Epistemologic, reprezentat prin *Fichte, Schelling* şi *Hegel.* Afirmă realitatea lumii suprasensibile, iar pentru faptul că afirmă idealitatea lumii sensibile prin raţiune — este prin aceasta şi Idealism. — I). *Realismul lui Schopenhauer,* numit şi Ontologic. Deşi afirmă: „Lumea este reprezentarea mea" şi ar părea că este un Idealism această afirmare, însă această lume este Voinţă, substanţă obiectivă, în sine, şi prin aceasta este independentă de subiectul care gândeşte: deci, afirmă Realismul în problema Cosmologică şi Idealismul, în problema Cunoaşterii). — J). *Realismul lui Reid, Hamilton* şi *Maine de Biran,* numit şi Contimporan. Afirmă, că este înnăscută credinţa realităţii unei lume externe. — K). *Realismul lui Wundt,* numit şi Ideal — realism critic, deoarece afirmă şi idealitatea lumii sensibile şi realitatea lumii suprasensibile, în mod critic, după cercetare raţională, nu fără rezerve. — L). *Realismul lui Spencer,* numit Transformat, sau Transfigurat: deoarece, cunoaşterea lumii externe transformă (transfigurează) această lume, care nu se poate cunoaşte integral. Cunoştinţele, nu sunt nici numai subiective şi nici numai obiective. Cauza care le produce — care este realitatea lumii externe — este inconoscibilă. — M). *Realismul Filosofilor Pragmatici,* numit şi Parţial, reprezentat prin *W. James.* Afirmă că realitatea lumii externe este un produs al nevoilor subiective de acţiune, deoarece omul transformă lumea externă după trebuinţele sale *(Bergson),* fără ca prin aceasta să se nege în întregime realitatea lumii externe, ci numai parţial. — N). *Realismul Filosofilor Fenomenişti,* reprezentat prin *Husserl* şi *Hartmann.* Afirmă realitatea esenţelor lumii externe şi neagă realitatea ca

fenomen a acestei lumi, deoarece aceasta este produsul subiectului care o cunoaşte.

3. *Idealismul cu aspectele lui.* — A). *La origină,* în sec. XVII, prin *Leibnitz.* Idealismul a avut înţeles opus Materialismului, deoarece se afirma în problema cosmologică-ontologică existenţa de natură spirituală a Universului. — *Berkeley,* care afirma existenţa spiritului ca substanţă primă, numea această a lui teorie, Imaterialism. — B). *In filosofia contimporană,* i s'a dat pe lângă înţelesul de mai sus şi pe acel de răspuns la problema obiectului cunoaşterii, deoarece afirmă că lumea externă este o reprezentare a eului, a subiectului care o cunoaşte. „Nu există obiect (lumea externă), fără subiect. A fi, este a fi perceput" *(Esse est percipi).* — *Platon,* deşi este considerat „reprezentantul clasic al Idealismului" fiindcă afirmă că realitatea ultimă sunt Ideile, totuşi este şi rămâne realistă teoria Ideilor sale. deoarece le afirma acestora o existenţă obiectivă, independentă de subiectul care le gândeşte. — C). *Idealismul lui Berkeley,* numit şi Empirist. Afirmă că toată lumea externă ca obiect al cunoaşterii este produsul subiectiv al senşaţiilor. Dumnezeu a creat lumea externă, imprimând în suflete sub formă de sensaţii, imaginea ei. — D). *Idealismul lui Malebranche,* numit Semiidealism raţional, deoarece se fundamentează pe afirmarea, că ideile despre lumea externă sunt chiar această lume cu lucrurile cuprinse în ea — nu imagini ale acestora; iar originea acestor idei este în Dumnezeu, care face ca acestea să fie externe, perfecte şi neschimbătoare — nu aşa cum este gândirea, vremelnică, imperfectă şi schimbătoare. — E). *Idealismul lui Fichte,* numit şi Transcendent, critic, absolut. Afirmă, că Eul crează şi forma şi fondul de conţinut al cunoaşterii lumii externe, obiective — care deci, nu există deosebită de subiectul care o cunoaşte. Eul creează lumea, ca obiect pentru a putea gândi; însă, dincolo de Eul individual şi mărginit, există un Eu infinit şi absolut, care este creatorul lumii externe integrale. La rândul lui, acest Eu infinit este rezultatul unei Existenţe Absolute, unei Fiinţe Supreme, aflată permanent în conştiinţa noastră. Prin aceasta idealismul lui Fichte devine mistic şi panteist. — F). *Idealismul lui Schelling,* numit şi Obiectiv, deoarece afirmă existenţa unui Spirit Universal şi obiectiv, care produce şi lumea externă (non-eul) şi pe cea internă (eul subiectiv); amândouă deci, forme de manifestare, fenomene sau imanenţe corelative. — G). *Idealismul lui Cohen* numit Aprioristic, deoarece afirmă că lumea se cunoaşte prin o gândire apriorică, pură, supraindividuală — iar nu printr'una empirică, subiectivă şi individuală. Există forme generale ale cunoaşterii, care sunt şi rămân totdeauna aceleaşi pentru orice gândire individuală şi prin aceasta se creiază idei asupra lumii externe. — H). *Idealismul integral dialectic* în Franţa, reprezentat prin: *Hamelin, Brunschwieg, Weber* şi *Matisse,* nu mai face nicio deosebire între idei şi lucrurile reprezentate prin ele, între subiectiv şi obiectiv; deoarece gândirea, ca totalitate sufletească (intelectuală, afectivă şi voluntară), îşi construeşte pe cale dialectică obiectul său de cunoaştere (realitatea). Filosofia Cunoaşterii, trebue să se reducă la un studiu critic al ştiinţei pozitive creată de gândire, deoarece nu există altă realitate decât ideea produsă de logica ştiinţifică. Eul şi Non-eul trebue

să dispară. Ştiinţa reprezintă singura realitate. — I). *Idealismul în Anglia şi America,* reprezentat prin: *Green, Caird, Bradley, Howison* şi *Royce,* afirmă un idealism metafizic spiritualist pe baze religioase, întru cât reduce întreaga existenţă a lumii externe la spirite.

4. *Fenomenismul cu aspectele lui. — A). Fenomenismul lui D. Hume,* numit Metodic, deoarece neagă ambele substanţe: ale materiei şi ale spiritului, ale non-eului şi eului, ale obiectului şi subiectului, care nu sunt decât închipuiri. Totul se reduce la fenomene obiective (ale lumii) şi subiective (ale eului). — B). *Fenomenismul lui Mill, Lange şi Mach,* numit Pozitivist, deoarece se bazează pe consecinţele teoretice pozitive, afirmând că sensaţia şi posibilităţile ei de combinări alcătueşte întreaga gândire (intuiţii, noţiuni, judecăţi, raţionamente) şi prin acestea, însuşi fundamentul adevărului. Lumea externă se reduce la relaţiuni posibile de sensaţii, care dau naştere fenomenelor ei, fiindcă lucruri cu existenţă în sine ca substanţă, nu există. Credinţa în realitatea lumii externe este înnăscută, ca o prejudecată. Elementul ultim al realităţii este sensaţia. Astfel că, Filosofia trebue să se mărginească la studiul acestora, ca o cunoaştere descriptivă de ansamblu a faptelor de percepţie. — C). *Fenomenismul în Austria şi Cehoslovacia,* numit şi Neopozitivism logic, reprezentat prin: *Schlick, Franck, Carnap, Wittgenstein* şi *Reichenbach,* afirmă că Filosofia şi Ştiinţa trebue să se mărginească la sistematizări ale cunoştinţelor căpătate prin simţuri din experienţă, părăsind cercetările metafizice asupra substanţei materiei şi sufletului, deoarece acestea nu există. (Vezi Introducerea în Filosofie de *Al. Posescu*).

REALITATEA. — A. *Înţeles general.* Ceea ce există — fie ca realitate de manifestare, fie ca realitate în sine, fie că se consideră numai într'unul din elementele sale componente, fie în totalitatea ei.

B. *In Logică.* Una din cele trei speţe ale categoriei Modalitatea (realitatea, posibilitatea, necesitatea), fixate de *Kant* — şi anume aceea după care gândirea construeşte judecăţile asertorice când compară înţelesurile subiectului şi predicatului între ele. (Ex. *S* este *P;* Materia este concretă).

RECEPT. — *In Psihologie.* Insuşirea cunoştinţelor alcătuite din vibraţiile primite de simţuri. Termenul este format prin analogie cu termenul *Concept* (idee).

RECEPTIVITATE. — *In Psihologie.* Insuşirea fenomenelor sufleteşti de a primi modificări calitative dela diferite cauze externe, considerate ca forţe. Este o speţă a Pasivităţii şi este opusă Spontanietăţii. — In Psihologia Reacţiei, are înţelesul de Acţiune exercitată de feluriţi stimuli senzoriali (lumină, sunet, etc.) asupra fiinţelor. *(Piéron).*

RECIPROCĂ. — A. *In Logică.* Insuşirea judecăţii ipotetice, alcătuită — cum se ştie — din două propoziţiuni, astfel ca ipoteza uneia să fie consecinţa celeilalte şi consecinţa primei, ipoteza celei de a doua. Judecata reciprocă nu trebue confundată cu Inversiunea, sau Conversiunea Judecăţii (Vezi).

B. *Înțeles general.* Însușirea cauzei unui fenomen de a fi chiar efectul său — și însușirea efectului de a fi cauza sa.

C. *In Matematică.* Se numește reciproca unei judecăți, o a doua judecată, a cărei concluzie este alcătuită cu ipoteza primei judecăți, fie în total, fie în parte — și invers. *(Hadamard).*

RECIPROCITATEA. — *In Logică.* Una din cele trei specie ale categoriei Relațiunea (substanța, cauzalitatea, reciprocitatea), fixate de *Kant* și anume aceea după care gândirea construește judecăți disjunctive, când compară înțelesurile subiectului și predicatului între ele. Ex: *S* este sau *P*, sau *M*. (Vezi *Categorii*).

RECUNOAȘTEREA. — *In Psihologie.* Este însești Memoria; adică, posibilitatea de a ști când, cum și unde, un fenomen sufletesc venit în Cunoștință, a fost format prima oară ca stare primară. — Sinonim cu Localizarea în timp și spațiu. (Vezi *Memoria*).

RECURENȚĂ. — A. *Înțeles general.* Ceea ce revine asupra lui însuși. — Este o speță a Reacțiunii (Vezi).

B. *In Biologie.* Revenirea unei specie de viețuitoare, sau chiar numai al unui singur organ, la speța sau tipul anatomic anterior. (Vezi *Degenerescență*).

C. *In Matematică.* Recurența demonstrativă, sau Demonstrația prin recurență — termeni întrebuințați de *Poincaré* cu înțeles de Demonstrație, prin care se stabilesc adevăruri (concluzii) din ce în ce mai generale pentru orice cantități. Ex: „Se stabilește o teoremă pentru $n = i$. Dacă se demonstrează că este adevărat de $n = i$, atunci este adevărat și de n ori — și se trage astfel concluzia, că este adevărat pentru toate numerile întregi". *(Poincaré).*

REDUCTOR. — *In Psihologie.* Denumire dată fenomenelor sufletești (imagine, reprezentare, idee, raționament, etc.), care împiedecă pe altele să fie reale în Conștient. — Termenul este des întrebuințat de *Taine.* I se mai spune „imagină antagonistă".

REDUCERE. — A. *In Metodologie.* Operația logică dela general la particular. — *Duhamel* o consideră sinonimă cu Analiza și o numește Regresiune.

B. *In Logică,* are înțelesul restrâns de operație, prin care figurile silogistice se reduc numai la figura întâia (termenul mijlocitor este subiect într'o premisă și predicat în cealălaltă). Sinonim cu Regresiune.

C. *In Matematică.* Reducerea la absurd. Operația prin care se demostrează că o judecată dată este falsă, când se deduce din ea o altă judecată cunoscută ca falsă, sau o judecată opusă contrară ei. (Vezi sinonimul, *Apagogic*).

D. *Înțeles general.* Operația, prin care se micșorează un oarecare înțeles în importanță sau întindere, sau se constrânge cineva să

admită un anumit înțeles atribuit unei existențe.

1. Să nu se confunde, Reducerea la absurd cu Proba prin absurd (operația, prin care se demonstrează că o judecată este adevărată, când se deduce din ea o altă judecată cunoscută ca falsă, sau o judecată opusă contradictoriu ei).

REDINTEGRARE. — *In Psiho-Patologie.* Revenirea în sufletul bolnavului mintal, din Subconștient în Conștient, a întregului ansamblu de stări sufletești din care face parte un oarecare fenomen sufletesc bolnav (idee fixă, halucinație, obsesie, etc.). — Mai poartă denumirea de Legea totalității. *(Hamilton. Höffding).*

REFLEX. — *In Psihologie.* Una din cele patru specie ale Voinței (îndemnurilor către mișcare): Voința spontană, V. reflexă, V. instinctivă și V. deliberativă — și anume acel îndemn către mișcare, prelucrat de centrul nervos ganglionar — spinal, din vibrațiile din afara corpului prinse de simțuri, al cărui efect este o mișcare (sau secrețiune) imediată, reflexă (lipsită total de conștiință, din care cauză este numit și Voință mecanică, inconștientă, fără gândire). — Trebue deosebită însă de Voință automată sau Automatism, deoarece aceasta la origine a fost conștientă, dar prin repetare s'a transformat în obișnuință. (Vezi Deprindere). Nu trebue confundat Actul reflex — care este mișcare rezultată din Voința reflexă — cu aceasta, care este cauza celeia dintâi.

1. Se întrebuințează ca specie termenii: — A). *Reflex elementar,* în care intră minimum de prelucrare nervoasă a excitațiilor externe aduse de simțuri. — B). *Reflex asociat* (condițional, conjonctiv), acela determinat de o excitație diferită de natura lui, dar care s'a asociat cu aceea proprie lui, care l-a determinat prima oară și care, actual producerii lui, lipsește *(Pavlov, Dontchef — Dezeuze).*

REFLEXIUNE. — A. *In Psihologie.* Sinonim cu Gândire. Termenii: Psihologie reflexivă, Metodă reflexivă, Analiză reflexivă, au înțelesul de cercetare a condițiunilor gândirii individuale, colective, sau generale — ca unitate sufletească, pentru a înțelege mai bine cauzele și efectele.

B. *In Filosofia Cunoașterii. Locke,* îi atribue înțelesul de act al gândirii, în care subiectul — persoana care cunoaște — și obiectul cunoscut, alcătuesc o identitate, întru cât se referă la sine însuși. Reflexiunea și Sensația sunt singurele forme ale experienței și ale cunoașterii. — *Leibnitz:* Reflexiunea, nu este altceva decât o atenție la ceea ce se petrece în noi. — *Jouffroy:* Psihologia este fizica reflexiunii, cum celelalte științe sunt ale atențiunii. — *Kant:* Reflexiunea este conștiința raportului unor reprezentări date, cu diferitele noastre isvoare de cunoaștere. Reflexiunea transcendentală, este operația prin care se cercetează, dacă comparația reprezentărilor duce la rațiune, sau

la intuiția sensibilă. Fa cuprinde ideile de identitate și diversitate, de convenență și neconvenență, de interioritate și exterioritate, de materie (fond) și formă.

REFULARE. — *In Psihologie.* Operație prin care se alungă din Conștient în Subconștient, fără voie și chiar fără știrea subiectului, stările sufletești ce-i sunt fie penibile, fie oprite să se manifeste, din felurite motive: teamă, rușine, etc. — Termenul este întrebuințat de *Freud.* (Vezi complexe și Psihanaliză).

REGN. — *In Metodologie.* Diviziune, cuprinzând totalități generale de existențe unite sau guvernate de același principiu, de aceiași însușire comună esențială, etc. Ex: Cele trei regnuri ale naturii sunt: regnul mineral, r. vegetal și r. animal. De asemenea: regnul fizic, regnul sufletesc, etc.

REGRES. — Vezi termenul opus, Progres — ca și Evoluție, Regresiune și Degenerescență.

REGRESIUNE. — A. *In Logică.* Sorit regresiv, este Polirațiunamentul deductiv (polisilogism). In general, este gândirea prin raționament dela consecințe la principii, dela efecte la cauze. (Vezi *Reducere*).

B. *In Psihologie.* Legea regresiunii. Distrugerea progresivă a Memoriei, dela nestabil la stabil. Uitarea fenomenelor sufletești se face în sens invers câștigării (formării) lor: se uită la începutul degenerescenții memoriei, cele de curând câștigate și apoi regresiv în timp, cele câștigate mai târziu, mai îndepărtat. *(Ribot).*

C. *In Sociologie.* Transformările sociale (juridice, economice, politice, culturale) opuse progresului *(Durkheim).* Vezi Progres.

D. *In Biologie.* Transformările viețuitoarelor în sens opus Evoluției. (Vezi). Intoarcerea unei spețe, unui organ, sau unei funcțiuni — la speța, sau tipul anatomic și funcțional anterior, mai vechiu sau rudimentar. (Vezi Degenerescență și Atavism). — Sinonim cu *Recurență.*

RELATIV. — Înțelesuri numeroase: A. Ceea ce poate fi afirmat fără rezervă, deoarece depinde de un alt termen, fără de care nu poate fi înțeles. *(A. Comte).* — B. Ceea ce nu poate fi apreciat (ca bun, exact, adevărat, folositor, etc.), decât prin comparație cu media existențelor de aceiași natură. — C. *Liard:* Relativul, nu se poate concepe decât prin contrastul cu existența în sine (absolutul). — D. Ceea ce nu e suficient prin el însuși pentru a fi, deoarece depinde de altă existență. — E. Ceea ce constitue o relație între doi sau mai mulți termeni, concepuți independenți de această relație. — *Relativ,* nu trebue confundat cu *subiectiv,* cu Imperfect, sau Mediocru.

RELATIVISM. — A. *In Filosofia Cunoașterii.* Teorie, care afirmă că orice cunoștință este efectul

unei relaţiuni. Adevărul este posibil numai ca o relaţie, ca o dependenţă între fenomene, singurele ce pot fi cunoscute, nu existenţele lor; iar aceste cunoştinţe ale relaţiilor nu sunt dogme, adevăruri netăgăduite, posibile pentru orice existenţă, fie de manifestare (fenomen), fie în sine (numenale). — *J. S. Mill:* Nu cunoaştem un lucru decât în relaţie cu un alt lucru şi deci în relaţie în primul rând, cu sufletul cu care cunoaştem. (Vezi Realism — Idealism — Fenomalism). — *Kant:* Nu cunoaştem decât în relaţie cu Timpul şi Spaţiul — cele două forme ale intuiţiei sensibile. Materialului adus de simţuri i se poate da înţeles şi valoare de către Principiile Raţiunii prin Spaţiu şi Timp.

B. *In Filosofia Cosmologică.* Teoria Relativităţii, fixată de *Einstein* în „Relativitatea restrânsă" (1905) şi „Relativitatea generală" (1913).

1. *Relativismul,* a fost afirmat de gândirea clasică prin *Arcesilau* (Jumătatea sec. III-lea în. Ch.) şi *Carneade* (jumătatea sec. II în. Ch.) sub numele de Probabilism. (Vezi). — Filosofii *Epicurieni,* au afirmat că spaţiul şi timpul n'au existenţă de substanţă absolută. — *Lucretius,* spune că Timpul nu se poate concepe decât în relaţie cu mişcarea, sau starea de repaos a lucrurilor. — *Galileu* şi *Newton* de asemenea, afirmă imposibilitatea gândirii de a deosebi mişcările uniforme şi identice de translaţiune a pământului şi astrelor în timp şi spaţiu. — *Poincaré,* afirmă şi relativitatea ireductibilă a spaţiului, imposibil de gândit ca vid. — *Einstein,* a demonstrat relativismul celor trei dimensiuni ale geometriei lui Euclid, făcând din Geometrie o parte a Fizicei; deoarece spaţiul geometric este în relaţie de timp, care devine astfel a patra dimensiune a spaţiului — o relaţiune constantă între variaţiile lor, numită Intervalul întâmplărilor *(Intervalul lui Einstein)* — singura realitate afirmată de teoria relativismului. Spaţiul nu mai este infinit şi absolut, ci finit şi relativ, deşi fără margini — un spaţiu considerat curb, a cărui curbură se închide în sferă, astfel că razele de lumină pot străbate spaţiul fără să fie oprite de vreo limită. „Nimic sensibil nu poate străbate abizurile siderale negre şi mute, care împresoară insula noastră stelară. Privirile ne sunt prizoniere pentru totdeauna pe această gigantică monadă... dar totuşi, foarte mică. Ce pretenţie absurdă pentru om, să cuprindă Universul în câţiva centimetri cubi de substanţă cenuşie". *(Einstein).*

RELAŢIE. — *In Logică.* Unul din cele patru puncte de vedere (calitatea, cantitatea, relaţia, modalitatea), denumite Categorii (vezi), după care gândirea construeşte judecăţi — şi anume acelea prin care, din comparaţia înţelesurilor subiectului şi predicatului între ele, rezultă judecăţile: 1) *Categorice,* pentru speţa de relaţie, a Substanţei cu însuşirile sale (Ex: *S* este *P*); 2) *Ipotetice,* pentru speţa Cauzalitate, relaţia dela cauză la efect (Ex: Dacă *S* este *R*, atunci este *P*); 3) *Dijunctive,* pentru speţa Reciprocitate, relaţia de acţiune reciprocă (Ex: *S* este sau *R* sau *P*).

1. *Relaţia,* a fost considerată şi de *Aristotel* drept categorie a gândirii, cu înţelesul de însuşire a două sau mai multe obiecte ale gândirii de a putea fi înţelese împreună într'un act intelectual în felurite raporturi: de identitate, de succesiune, de coexistenţă, de corespondenţă, de cauzalitate, etc.

2. *Hamelin* consideră relaţia, ca cea mai simplă lege a gândirii alcătuită din trei faze: teză, antiteză, sinteză, în înţelesul că admiţându-se un termen al gândirii, atunci gândirea implică şi un al doilea termen (ca predicat sau ca subiect) şi amândoi aceşti termeni implică gândirea unui al treilea termen în raport cu ei. Cei doi termeni opuşi (teza şi antiteza), n'au înţeles decât printr'un al treilea, care-i cuprinde pe amândoi ca părţi ale lui (sinteza).

RELIGIE. — Cea mai caracteristică manifestare a sufletului individual şi social, care *crede* într'o ordine superioară lumii în care trăeşte, ca răspuns problemelor despre Univers şi Vieaţă. Este considerată ca Ştiinţă, având ca obiect explicarea raporturilor dintre om şi Dumnezeu, prin sentimente şi rituale practicate în Biserică. — *Durkheim* o defineşte astfel: „Sistem solidar de credinţe şi practici relative la lucruri sfinte (deosebite de lucrurile profane), care unesc într'o comunitate morală numită Biserică pe toţi cei care aderă la ea". — *Brunetière:* „Religia este sinonimă cu Supranaturalul". — *Boutroux:* „Sistem individual de sentimente, credinţe şi practici obişnuite, având ca obiect pe Dumnezeu". *Rousseau:* „Totalitatea credinţelor în existenţa şi bunătatea lui Dumnezeu, în spiritualitatea şi Nemurirea sufletului, în obligativitatea acţiunii morale — credinţe considerate ca o revelaţie a conştiinţei şi lumii interioare, existente în sufletul oricărui om, ca o religie naturală". (Vezi Magia).

1. Principalele forme ale credinţei religioase: Totemismul — Animismul — Fetişismul — Zoolatria — Astrolatria — Idolatria — Politeismul — Triteismul — Duoteismul — Monoteismul. (Vezi acestea).

2. *Evoluţia* formelor de credinţă religioasă: — Teoria lui *A. Comte:* Dela Zoolatrie şi Fetişism la Monoteismul creştin. — *Durkheim:* Dela Totetism derivă toate formele. — *Pr. I. Mihălcescu,* afirmă că evoluţia formelor religioase este naturală şi se face necesar după următoarele legi ştiinţifice ale progresului, astfel: a) progres în cadrele cultului religiei unităţii sociale respective: clan, familie, fratrie, trib, cetate, naţiune, afirmând prin aceasta interdependenţa dintre societate şi religie; b) progres în reprezentarea Divinităţii. Evoluţia dela totemism la monoteism printr'o continuă individualizare şi singularizare a Divinităţilor; c) progres în practicele de ritual religios. Evoluţia dela descântece, vrăjitorie, magie la rugăciune, veneraţie şi speranţa convingerii pe baze raţionale, a existenţii lui Dumnezeu.

3. *Teorii asupra Originii* credinţei religioase: — *Taylor,* îi afirmă originea în sufletul individual. — *M. Müller,* îi afirmă originea în sentimentul de adoraţiune, faţă de imensitatea Universului şi a măreţiei forţelor lui, faţă de nimicnicia omului. — *Durkheim,* îi afirmă originea în

societate, în vieaţa în comun a oamenilor şi o consideră fundamentul celorlalte activităţi sociale: juridice, economice, politice şi culturale. — *Spencer,* îi găseşte originea în cultul morţilor.

4. *Etimologia* termenului Religie nu este fixată. *Lucreţiu,* o consideră obligaţie cu privire la anumite practici faţă de zei şi oameni, îndeplinită dintr'un sentiment de teamă şi scrupul. Aceasta face pe *Reinach,* să definească religia: „un ansamblu de scrupule, care pun obstacol liberei exercitări a facultăţilor omeneşti". — *Schopenhauer,* consideră religia ca o ficţiune, care va dispare din mintea omului îndată ce un oarecare grad de perfecţiune intelectuală va fi atins; — atunci, „ruina religiei va fi desăvârşită".

REMINISCENŢĂ. — A. *In Filosofia lui Platon.* Putinţa de a cunoaşte adevărul, este amintirea (reminiscenţa) stării trecute de vieţuire cu Zeii, când sufletul era în legătură directă şi imediată cu Ideile. — De aci, Raţionalismul mistic al lui *Platon* în Problema Originii cunoaşterii.

B. *In Psihologie.* Revenirea fenomenelor sufleteşti din Subconştient în Conştient, fără a le putea recunoaşte că sunt fenomene vechi, (când, unde şi cum s'au format, ca stări primare). Aşa dar, nu este Memorie (vezi). *Condillac* şi *Maine de Biran* însă, o consideră sinonimă cu Recunoaşterea, — deci cu Memoria.

REMUŞCAREA. — *In Psihologie şi Morală.* Sentiment de durere morală, determinat de conştiinţa unei fapte rele. — *P. Janet:* „Este durerea ca o muşcătură a inimei, care torturează sufletul după săvârşirea unei acţiuni vinovate".

REPREZENTARE. — A. *In Psihologie.* Speţă (ca şi Imagina, Imaginaţia şi Fantazia) a posibilităţilor revenirii fenomenelor sufleteşti (Reproducerea) din Subconştient în Conştient, când obiectul care le-a cauzat nu mai este prezent simţurilor — şi anume, aceea reproducere a înţelesului fenomenelor, adică a însuşirilor esenţiale, caracteristice. (Vezi *Imagine*).

B. *Înţeles general.* Prezentarea actuală şi concretă a imaginii unui lucru absent, ireal, sau imposibil a-l percepe direct prin simţuri. (Ex: Reprezentarea Raiului sau Iadului, etc.).

C. *In Drept şi Politică.* Inlocuirea uneia sau mai multor persoane, în exerciţiul drepturilor lor sau în apărarea intereselor lor. — Sinonim cu *Mandatul* (Procura).

REPRODUCEREA. — A. *In Psihologie.* Posibilitatea fenomenelor sufleteşti — trecute din Conştientul în care s'a format, în Subconştientul în care se păstrează — de a reveni în Conştient. Este a doua condiţie a Memoriei (Recunoaşterii), împreună cu Păstrarea prin Asociere, care este prima condiţie. — Sinonim cu *Reversibilitate.*

B. *In Filosofia lui Kant.* Legea Reproducerii — cu înţelesul dat cunoştinţelor prezentate împreună — de a se chema una pe alta în conştiinţă din subconştient. — Si-

nonimă cu Legea Asociației de contiguitate. (Vezi Asociația).

REPUBLICA. — *In Sociologia Politică.* Formă de guvernământ a unui Stat, a cărui autoritate supremă de conducere este încredințată de popor, unei persoane, două, sau trei, pe timp mărginit. — Opusul ei este Monarchia (Principat, Regat, Imperiu). — *Aristotel* în Retorica, distinge patru forme de guvernământ: Democrația, Oligarhia, Aristocrația și Monarhia (Tirania). — La origină a avut înțeles de interese (lucruri) care privesc statul *(res publica).*

RESPECT. — A. *In Psihologia Morală.* Sentiment de considerațiune și stimă, față de valoarea unei persoane sau a unui ideal. — *Kant:* „Respectul este tributul ce nu se poate refuza meritului moral". — Principiile: „Respectă-te pe tine însuți" și „Respectă pe aproapele tău ca pe tine însuți". sunt considerate fundamente ale Moralei de *Wundt.*

B. *Înțeles general.* Abținerea de a nu aduce vreo încălecare a drepturilor unei persoane, sau vreo nesocotire a unei reguli oarecare, de ordin juridic, moral, intelectual, etc. (Ex: Respectul persoanei umane — Respectul adevărului, etc.).

RESPONSABILITATE. — A. *In Sociologie.* Datorie a vieții sociale, de a da socoteală (a răspunde) de faptele săvârșite, față de semeni, față de Dumnezeu, față de legile juridice și față de legile morale, religioase — elemente care fixează această datorie.

B. *In Filosofia Cunoașterii și Moralei.* Responsabilitatea constitue o problemă cu adânci rădăcini în toate aspectele vieții sociale organizate, în special responsabilitatea juridică și morală, ce nu pot fi despărțite. Două teorii opuse s'au emis asupra problemii, Voinței, deci a Faptei și Responsabilității legate de voință, anume: Liberul Arbitru și Determinismul, împăcate însă în mare măsură prin cuceririle științifice actuale. Responsabilitatea este chiar Libertatea, deoarece acestea sunt două fețe ale aceleași realități: fapta omenească; una este cauză, cealaltă efect. Vechea teorie a Liberului Arbitru, afirmă libertatea integrală și absolută a omului și deci îl face responsabil de fapta săvârșită cu toate consecințele ei. Teoria științifică a Determinismului, neagă realitatea libertății integrale și absolute și deci nu admite o responsabilitate fără limite. Această teorie a precizat înțelesul Libertății Voinței, considerând-o ca o condițiune de realizarea unei ființe umane, cât mai înălțată în evoluția ei de progres, către Personalitatea spiritualizată prin cultură. Libertatea omului nu mai este concepută ca o entitate, ca o taină miraculoasă, ca un mit, existentă în sufletul oricăruia numai prin faptul că este om — ci este o cucerire treptată, prin străduință susținută de culturalizare, luptând contra instinctelor rele și poftelor de tot soiul, oprite de legile morale și juridice. Numai o asemenea libertate este un „drept" — cum impropriu i se spune, deoarece ea este o *datorie* a omului, de a se spiritualiza prin cultură, devenind o Personalitate. Către această libertate, astfel înțeleasă, trebue să tindă e-

ducaţia şi pe măsură ce ea se realizează, se înfăptueşte şi o responsabilitate din ce în ce mai integrală. De Responsabilitate este legată Sancţiunea, ca pedeapsă sau recompensă. (Vezi *Personalitate*).

C. *In Psihologie.* Explicarea Responsabilităţii ştiinţifice se află în actul sufletesc individual al voinţei superioare şi anume, în faza numită a Deliberării conştiinţei, fiindcă aci se pregătesc motivele şi mobilele, de natură şi putere variată, care vor duce la hotărîrea de executare a faptei. (Vezi *Deliberarea*). Motivele şi mobilele acestea, trebuesc educate conform legilor morale şi juridice, ce fixează ca imperative ale vieţii următoarele principii: Libertatea, Responsabilitatea, Dreptatea şi Solidaritatea. (Vezi *Morala*). Prin ele se fixează cel mai valoros scop moral al vieţii şi se realizează cele mai potrivite mijloace intelectuale şi afective pentru înfăptuirea scopului propus, ajungându-se astfel la un Personalism energetic creator de valori culturale în toate domeniile.

D. *In Drept.* Responsabilitatea civilă, este obligaţia de a repara daunele suferite de o altă persoană de pe urma faptei tale, directe sau indirecte. Responsabilitatea penală, integrală sau parţială, este determinată în genere de intenţiunea săvârşirii faptei penale *(animus deliquendi)*.

REVERSIBIL. — A. *In Psihologie.* Insuşirea fenomenelor sufleteşti de a reveni în Conştient, din subconştientul în care se păstrează după ce au fost formate în Conştient. — Sinonim cu Reproducerea şi Reviviscenţa. Nu trebue înţeleasă această revenire în înţelesul de totală exactitate.

B. *In Fizică.* Teoria Reversibilităţii materiei, afirmă transformările suferite de materie într'un sens, ca şi în sensul invers. *Pellat:* „In realitate nu se pot produce transformări riguros reversibile; însă, este suficientă constatarea că facem asupra materiei, pentru a se gândi asupra acestora — tot astfel, cum se poate gândi asupra cercului sau elipsei, cu toate că nu se poate realiza în toată rigoarea un cerc sau o elipsă".

C. *In Drept.* Insuşirea unui drept, care poate sau trebue să revină altei persoane decât posesorului actual.

REVIVISCENŢĂ. — *In Psihologie.* Sinonim cu Reversibil şi Reproducere. Termenul este o metaforă a înţelesului etimologic „reîntoarcerea la vieaţă", întrebuinţat în Biologie, privitor la microorganisme, când se conservă în stare de vieaţă latentă şi pusă în apă, reîncep să manifeste fenomene vitale. Tot astfel, fenomenele sufleteşti care „trăesc" în Conştient, când ele sunt formate; trec după aceasta în Subconştient, în stare latentă de vieaţă şi de acolo vin iarăşi în Conştient să „retrăiască".

REZIDURI. — *In Metodologie.* Metoda Rezidurilor este o speţă a metodei Experimentului, împreună cu: metoda Concordanţei, m. Diferenţei şi m. Variaţiilor Concomitente, stabilite de *St. Mill* — şi anume aceea, care urmăreşte să descopere cauzele şi efectele fenomenelor singulare rămase (rămăşiţe, reziduri), care fac excepţie dela explicarea cauzală, dată întreg grupului de fenomene în care

acestea sunt înglobate. Când sunt date două grupe de fenomene, succesive sau concomitente (împreună), așa fel ca un grup să fie cauza celuilalt și dacă în acest caz, se pot stabili toate împrejurările grupului „cauză" — afară de una — care produce pe fiecare din fenomenele grupului al doilea ca „efecte" ale sale — cu excepția unuia singur — atunci, acest fenomen rămas singur (rezidiu) va fi efectul cauzei fără corespondent al fenomenului din grupa întâia (a cauzelor). — *Herschel* și *Whewell*, îi restrânge înțelesul, la Metoda de a scoate dintr'un efect numeric cantitatea care rezultă din legi deja cunoscute, cu scopul de a reduce fenomenul la un fel de rezidiu, care se va cerceta pentru a-i descoperi și acestuia legea sa explicativă. — (Vezi *Tabelele lui Bacon*).

REZISTENȚA. — *In Fizică.* Forță a materiei, a cărei existență se poate constata prin sensațiile musculare, care ne dau cunoștința de efortul mușchilor pentru a o învinge. Astfel, rezistența ca manifestare a materiei este relativă și nu trebue confundată cu Impenetrabilitatea (imposibilitatea absolută ca două corpuri să ocupe același spațiu în același timp), care este deci o existență în sine, apriorică, a materiei. (Vezi *Materie — Forță*).

REZOLUȚIE. — A. *In Psihologie.* Hotărîrea, care sfârșește o deliberare mintală. (Vezi Voința Deliberativă).

B. *In Logică.* Este considerată de *Cournot* ca sinonimă Analizei (descompunerea unei gândiri generale în judecățile alcătuitoare) și opusă Deducției sintetice.

RIGORISM. — *In Filosofia Moralei.* Denumire dată teoriilor asupra Binelui și'n special teoriei lui *Kant* care refuză să admită în morală, acțiuni indiferente (nici bune nici rele), cum refuză să recunoască valoare morală acțiunilor determinate de alte mobile, decât respectul și conformarea față de legile morale.

RITM. — A. *Înțeles general.* Însușirea de periodicitatea unei mișcări, sau a unui processus oarecare. Ex: Succesiunea zilei după noapte, a verii după primăvară, a repaosului după muncă, a trezirii după somn, etc. *Boisse*, afirmă că ritmul este o noțiune subiectivă, „este sufletul duratei", deoarece propriu zis el nu aparține mișcării înseși.

B. *In Estetică.* Ritmul, este o creație artistică, un ritm interior — deosebit de Măsură, care este un ritm exterior. In Muzică în special, ritmul trebue deosebit de măsură. — *Combarieu* precizează, că măsura este diviziunea unei opere muzicale în părți, având fiecare aceiași durată; este o succesiune regulată și repetată de timp, care odată fixată la începutul compoziției, rămâne neschimbată — pe când ritmul, este alcătuit dintr'o diviziune suprapusă măsurii, deoarece părțile n'au aceiași durată, în mod necesar egală. Ritmul poate să coincidă cu măsura în anumite puncte, însă această coincidență

nu rămâne permanentă şi continuă în tot cuprinsul compoziţiei artistice.

ROMANTISM. — In *Filosofia Generală.* Romantism filosofic, este denumirea dată teoriilor care fac apologia: Intuiţiei, ca metod de cunoaştere — Libertăţii şi Spontaneităţii de gândire şi faptă — Pasiunilor şi Intereselor în Morală, etc., ca o reacţiune contra filosofiei clasice, raţionale. — Reprezentanţii: *Fichte, Schelling, Novalis, Schlegel, Schleiermacher* şi chiar *Schopenhauer.*

S

S. — *In Logică.* Literă, cu care se simbolizează subiectul unei judecăţi, alcătuită cum se ştie din patru elemente: subiect, predicat, còpulă şi aserţiune. (Vezi *Judecata*).

SACRU. — *In Filosofia Religiei.* Ceea ce constitue obiect al unei credinţe religioase. Termenul corelativ este Profan. — *Durkheim,* afirmă că aceşti doi termeni n'au înţeles unul fără celălalt. „Ceea ce este *sacru,* acţionează asupra a ceea ce este *profan,* printr'o energie absolută de valoare incomparabilă". (Vezi Religie).

SACRIFICIU. — A. *In Filosofia Religiei.* 1) Indeplinirea unui ritual religios, prin care un obiect sau o fiinţă este făcută sacră (sfântă). 2) Actul prin care se aduce o jertfă Divinităţii, sau chiar ritualul prin care numai se reprezintă această jertfire.

B. *In Filosofia Moralei.* Renunţarea voluntară, consimţită din motive de raţiune morală, la un drept, un interes, o dorinţă, sau chiar la vieaţă, cu scopul jertfirii pentru îndeplinirea unui bun moral mai valoros decât bunurile jertfite.

C. *In Psihologie.* Este forma cea mai desăvârşită a sentimentului primar al Simpatiei.

SANCŢIUNE. — A. *In Sociologie Morală-Juridică.* Recompensă sau pedeapsă, ca urmare a Responsabilităţii celor făptuite, după cum aceasta este urmarea Libertăţii. (Vezi *Responsabilitate*). Sancţiunea se exercită de societate, prin legile ei juridice sau morale; însă, există şi o sancţiune a sufletului însuşi: sancţiunea conştiinţei de satisfacţii sau remuşcări, ca sancţiune naturală, care se confundă cu igiena fiziologică, intelectuală şi morală — ca şi o sancţiune divină, exercitată de Dumnezeu, fie în vieaţa aceasta, fie la judecata de apoi, în trecerea fiecăruia dela vieaţa pământească la cea viitoare.

B. *In Sociologia Politică,* termenul şi-a păstrat înţelesul etimologic de Graţie, de aprobare, dat unei legi sau unui tratat, prin care acestea capătă însuşirea de obligativitate. (Ex: Sancţiunea unei legi, sau tratat,

dată de Parlament sau Capul Statului).

„SANGUIN. — *In Psihologie.* Unul din cele patru tipuri ale Temperamentului (Coleric, Flegmatic, Melancolic şi Sanguin). fixate de: 1) *Hipocrat,* după preponderanţa uneia din cele patru secreţiuni interne (humori): fierea, apa, bila neagră şi sângele, existente în orice corp omenesc — şi 2) de *Psihologii contimporani,* după excitabilitate şi reacţie specifică. Sanguinul este tipul, a cărei secreţiune preponderantă este sângele şi a cărui excitabilitate este repede, dar reacţia îi este slabă.

SCEPTICISM-DOGMATISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Denumiri date celor două grupe de teorii, ca răspunsuri problemei Valoarei cunoaşterii şi anume: *Scepticismul,* tăgăduieşte posibilitatea cunoaşterii existenţii în sine şi deci nu-i atribue nicio valoare — iar *Dogmatismul,* afirmă această posibilitate, fie pe calea simţurilor (Dogmatismul empirist), fie pe calea raţiunii (Dog. raţionalist), atribuind cunoştinţelor valoarea de adevăr absolut (dogmă). Intre aceste teorii extreme sunt teoriile intermediare: Criticismul — Pozitivismul — Agnosticismul — Pragmatismul — Antiintelectualismul.

1. *Dogmatismul raţionalist.* Gândirea filosofică a început cu o încredere absolută în aflarea adevărului. *Socrate,* admitea existenţa în gândire a unor noţiuni generale („Concepte"), cuprinzătoare de adevăruri despre ceea ce este universal şi neschimbător în Univers. — *Platon,* deasemenea admitea existenţa Ideilor, ca primă substanţă a tot ceea ce se află în Univers, care se pot cunoaşte pe calea gândirii dialectice; deoarece, gândirea nu are decât să-şi amintească de vieaţa anterioară, când spiritul a trăit în această „Lume a Ideilor". — *Aristotel* a fost şi raţionalist şi empirist, deoarece admitea existenţa „ideilor generale", cuprinzătoare a ceea ce este universul în lucruri; însă, pentru a le verifica adevărul, trebue să fie confruntate cu datele simţurilor, din care se scoate cunoştinţele particular adevărate, pe calea inducţiei supuse apoi deducţiei, ca generalizările să poată avea valabilitate. Silogismul descoperă un adevăr din altul, mergând până la adevărurile cele mai generale (Principiile), impuse cu necesitate gândirii ca un produs al intelectului activ, ca axiome, care n'au nevoe să mai fie dovedite şi nici nu pot să fie. — *Descartes,* plecând dela îndoiala metodică (Dubito), a dovedit existenţa gândirii raţionale (Cogito) şi din aceasta a dedus existenţa lui Dumnezeu, al cărui atribut este adevărul absolut (veracitatea) şi pe care a întemeiat existenţa Universului şi posibilitatea cunoaşterii. — *Spinoza,* afirmă de asemenea adevărul „ideilor adecuate", esenţă a gândirii umane, a căror origine este în Dumnezeu, putându-se ajunge la ele prin însuşirile raţiunii de evidenţă şi claritate. — *Malebranche,* deşi deosebeşte două feluri de idei care sunt realitatea înseşi, afirmă de asemenea existenţa lui Dumnezeu, prin „ideile clare şi distincte" pe care gândirea le cunoaşte printr'o intuiţie directă. — *Kant* şi el se poate considera un dogmatic în ceea ce priveşte afirmarea principiilor raţiunii pure

de natură apriorică, deşi limitează posibilitatea cunoaşterii la existenţa fenomenelor. — Continuatorii săi: *Fichte, Schelling, Hegel, Wolf* şi *Cohen*, ca şi raţionaliştii idealişti francezi din filosofia contimporană: *Hamelin, Lalande, Goblot*, afirmă posibilitatea şi valoarea cunoaşterii prin raţiune, ca rezultat al activităţii gândirii asupra realităţii, deşi admit şi o altă realitate, pe care gândirea nu o poate cunoaşte, ea fiind iraţională.

2. *Dogmatismul Empirist* tăgăduieşte existenţa ideilor apriorice ale dogmatismului raţionalist, dar afirmă posibilitatea şi valoarea cunoaşterii prin simţuri, ca singură cale a adevărului. — *Epicur*, afirmă că raţiunea îşi are originea în simţuri, iar eroarea provine numai din interpretările date sensaţiilor, al căror adevăr rămâne şi este absolut. — *Zenon* şi *Stoicienii*, restrâng valoarea de adevăr numai: precepţiilor „cataleptice" (care au putere de convingere imediată), reprezentărilor acestora şi ideilor alcătuite din ele. — *Bacon* sistematizează empirismul, stabilind legile inducţiei adevărurilor generale din datele simţurilor. — *J. Locke*, deosebeşte în lucruri însuşiri primare (întinderea, forma şi mişcarea), care alcătuesc obiectul real al Universului şi sunt cunoscute cu valoare de adevăr, întru cât sunt reale, permanente şi universale, faţă de celelalte însuşiri secundare (culoare, gust, miros, etc.), care sunt simple impresii subiective, schimbătoare, ale unei existenţe ce nu se poate cunoaşte. — *Berkeley*, afirmă că toate cunoştinţele căpătate prin simţuri sunt adevărate, sunt chiar lucrurile cunoscute, adevărate prin ele însile ca idei existente în spiritul creator al Universului, în Dumnezeu, care se poate cunoaşte astfel chiar prin cunoaşterea creaţiunilor sale. — *J. S. Mill*, afirmă ca şi *Kant*, un dogmatism parţial numai asupra existenţii fenomenale, însă cunoscut pe calea simţurilor, ale căror date vor fi prelucrate de gândire nu pe calea raţiunii apriorice, cum afirmă *Kant*).

3. *Scepticismul* porneşte dela afirmarea, că adevărul nu se poate cunoaşte de oameni, dela îndoială, ca stare sufletească înainte de orice raţiune. — De aceea, sunt gânditori care nu acordă Scepticismului integral valoare de teorie filosofică. Indoiala, care-i stă la bază, nu este nici afirmarea nici negarea logică, documentată sistematic cu argumente asupra problemelor cunoaşterii. Este mai mult o atitudine sufletească, o necredinţă în adevăr, un gust de „îndoială pentru îndoială" *(Descartes)*. Insă, restrâns înţelesul Scepticismului la îndoială, numai asupra posibilităţii cunoaşterii existenţii în sine ca substanţă, sau asupra posibilităţii cunoaşterii adevărului absolut, atunci este o teorie a filosofiei. Astfel, *Saisset* afirmă că cea mai profundă, cea mai serioasă şi cea mai originală teorie sceptică, este filosofia lui *Kant*. — Scepticismul, ca îndoială integrală, nesistematizată, începe cu Diogene: „Cine se oferă garant pentru un adevăr se pregăteşte la nefericire". — *Xenofan:* „Chiar dacă din întâmplare am descoperi adevărul, n'am putea fi siguri că-l posedăm, fiindcă nu avem de unde să ştim". — *Democrit:* „In realitate nu ştim nimic, fiindcă adevărul se află în adâncimi". — *Empedocle:* „Fiecare crede numai ceea ce întâmplarea l'a făcut să vadă". — *Heraclit:* „Adevăruri asupra lucrurilor nu se pot fixa, fiindcă acestea sunt în continuă schimbare". — *Protagoras:* „Omul este măsura lucrurilor; a celor ce sunt, fiindcă sunt şi a celor ce

nu sunt, că nu sunt". — *Gorgias:* „Nimic nu există. Neființa este neființă. — In general, filosofii aceștia sofiști erau nepreocupați de problema cunoașterii, deoarece scopul lor era de natură practică: acela de a dobândi succes în arta oratoriei, care o profesau. Insă Scepticismul se sistematizează cu *Pyrrhon,* care fixează zece categorii de motive care duc la îndoială. Acestea, fac să se renunțe la gândirea aflării adevărului și astfel, să nu se mai definească nimic, să nu se mai emită opinii și chiar să nu se mai vorbească, deoarece așa se câștigă deplina liniște sufletească (ataraxia), fericirea desăvârșită. — *Arcesilau* și *Carneade,* documentează negarea dogmatismului raționalist antic și în special a celui empirist, afirmând că nu există adevăruri absolute, ci numai grade de adevăruri probabile (Probabilismul), al căror criteriu este controlul reciproc al simțurilor. — *Agripa,* reduce la cinci categoriile de motive care duc la îndoială — iar *Sextus Empiricus* a sistematizat scepticismul, afirmând că adevărul rămâne necunoscut, deoarece gândirea interioară ființei noastre n'are cum să cunoască lucrurile exterioare ei. — Scepticismul antic reapare în sec. XVII cu *Erasmus, Rabelais* și *Voltaire,* cu scopul de a justifica libertatea de gândire — iar alți sceptici, ca *Huët, Pascal* și *Lamenais,* fac din scepticism mijlocul prin care afirmă credința în Dumnezeu, după cum *Montaigne,* afirmă un scepticism antireligios, deoarece și credințele religioase se contrazic ca și dogmatismul. — *D. Hume,* este considerat ca ultimul sceptic, deși teoria sa se apropie de un dogmatism empirist, deoarece nu se îndoia de adevărul senzațiilor, cum se îndoia de cel al rațiunii. El face critica ideii de cauzalitate universală, cuprinzând ideea de succesiunea efectului din cauză, care provie din cunoașterea simțurilor (senzații), asupra cărora gândirea face felurite asociații. Știința este o simplă înregistrare de observări ale experienții trecute, fără să aibe posibilitatea prevederii în viitor, decât numai ca probabilitate. Ceea ce se poate cunoaște prin jocul asociațiilor de senzații, sunt numai însușirile existenței de manifestare ale Universului, iar substanța acestei existențe nu poate să fie cunoscută.

4. *Criticismul,* reprezentat prin *Kant,* documentează critic tăgăduirea și a Dogmatismului și a Scepticismului, afirmând că Realitatea are o dublă existență: de manifestare (fenomenală) și în sine (numenală). Cunoașterea este posibilă numai pentru lumea fenomenală și chiar în mod absolut. Simțurile aduc fondul cunoașterii ei, iar rațiunea prin formele ei apriorice (spațiul, timpul, cauzalitatea și principiile-categorii), interpretează — dând înțelegere și valoare acestui fond. Lumea numenală însă, nu poate fi cunoscută de rațiune prin formele sale, dar ea există și trebue să existe, fiindcă astfel n'ar avea de unde veni lumea fenomenală pe care o cunoaștem ca reală.

5. *Pozitivismul,* reprezentat prin *A. Comte,* nu se ocupă de lumea numenală, metafizică, pe care nici nu o afirmă cum a făcut *Kant,* nici nu o neagă ca Scepticismul. Singura preocupare este lumea fenomenelor, a faptelor și a raporturilor lor, a căror cunoaștere trebue să constitue singurul obiect al Științei și al Filosofiei. Criticismul se întemeiază pe apriorismul rațiunii, care duce la o cunoaștere teoretică — pe când Pozitivismul, se bazează pe cunoașterea prin simțuri, care duce la un relativism practic și social de adevăruri și relație, devenind astfel Filosofie

socială, nu numai o Teorie asupra valorii cunoașterii. Cercetarea evoluției gândirii în genere, duce la existența celor trei faze: teologică, metafizică și pozitivă, care este aceea actuală, la care trebue să se mărginească oricare cercetare a adevărului. — Pozitiviști în Franța: *Taine* și *Renan*. In Anglia: *Mill* și *Spencer*. In Germania: *Feuerbach, Avenarius, Mach*.

6. *Agnosticismul*, reprezentat prin *Spencer*, afirmă existența lumii numenale, absolute, care nu se poate cunoaște, cum susține și Criticismul; dar se deosebește de acesta, prin faptul că afirmă cunoașterea lumii sensibile prin experiență (ca și Pozitivismul) — nu prin ideile apriorice ale rațiunii. Apoi, această cunoaștere nu este absolută (Criticismul), ci de trei ori relativă: a) fiindcă, presupune relația dintre un subiect cunoscător și obiectul de cunoscut; b) fiindcă, o relație între fenomene stabilește asemănări și deosebiri și c) fiindcă, aceste asemănări și deosebiri determină cunoașterea fenomenelor. Prin acest triplu relativism al cunoașterii, Agnosticismul se deosebește de Pozitivism (a cărui speță este), deoarece acesta se întemeiază pe structura actuală a gândirii: de a se preocupa de fenomene și de raporturile dintre ele, părăsind vechile structuri sau faze ale teologiei și metafizicei, — cum se deosebește și prin faptul că afirmă existența Absolutului, deoarece Relativul fără Absolut ar fi el însuși Absolut.

7. *Pragmatismul*, reprezentat prin *W. James*, tăgăduește și valoarea absolută a adevărului și baza lui apriorică rațională, afirmând că adevărurile sunt dependente de gândirea subiectului cunoscător, care le creiază în funcțiune de gradul satisfacerii nevoilor de utilitate și succes în vieață. Principiile gândirii, axiomele, nu sunt nici rezultate din experiență, nici legi universale înnăscute gândirii — ci cunoștințe subiective, care și-au dovedit utilitatea lor în toate împrejurările vieții prin care li s'au verificat adevărul. In asemennea cunoștințe gândirea crede, întrucât folosesc orientării în vieață și nu există știință, care să nu-și întemeieze adevărurile pe această credință. Un adevăr care nu folosește la nimic este o imposibilitate. — *F. C. S. Schiller* numește „Umanism" teoria sa, deoarece afirmă existența adevărului util omenirii întregi. Utilitatea socială, constitue criteriul suprem al adevărului de cel mai mare grad.

8. *Antiintelectualismul* reprezentat prin *Nietzsche* și *Bergson*, însă în mod deosebit, astfel: *Nietzsche* tăgăduește posibilitatea cunoașterii absolute; este deci un agnostic, afirmând o cunoaștere relativă și numai privitoare la interese biologice și sociale. Asemenea cunoaștere este rezultatul inteligenții de orientare în vieață, care-și făurește singură așa zisele „adevăruri", ce nu sunt în realitate decât erori, destinate să dea vieții posibilitatea folosirii naturii în scopuri practice, nu teoretice. „Știința este alcătuită pe simboluri utile, cu aproximații de adevăruri teoretice". Există însă o cale, alta decât a intelectului, pentru cunoașterea reală, anume: *intuiția artistică* (beția dioniziacă), ca o „viziune directă a existenții", ce poate să o aibe numai artistul; însă, asemenea cunoaștere nu se poate comunica altora. — *Bergson*, tăgăduește și el intelectului (rațiune sau simțuri) posibilitatea aflării adevărului, deoarece el este un instrument de acțiune, nu de cunoaștere și de aceea deformează realitatea după interesele ce are. Așa numita „Logică" este o gândire limitată la solide,

la lumea materiei, şi aci rolul percepţiei este redus: să schiţeze în conştiinţă, nu imaginea obiectului perceput, ci posibilitatea de acţiune asupra acestui obiect. Există însă o cale, alta decât a intelectului, pentru cunoaştere reală, anume: *intuiţia creatoare,* cu ajutorul căreia pătrundem în „substanţa unică şi inexprimabilă a realităţii faptelor". — Prin această afirmare, *Bergson* este considerat pozitivist, deşi e antiintelectualist, intermediar între dogmatism şi scepticism.

SCHEMĂ. — A. *Înţeles general.* Reprezentarea grafică a unei existenţe sufleteşti, sau a unei mişcări, care prin natura ei n'are formă şi deci nu se poate figura.

B. *In Filosofia lui Kant.* Schematism, are înţelesul de combinare a principiilor raţiunii pure cu intuiţiile pure ale timpului şi spaţiului, pentru a se putea interpreta şi valorifica cunoştinţele alcătuite din materialul adus de simţuri.

SCHEMATISM ABSTRACT. — *In Filosofia lui Bergson.* Se afirmă existenţa în gândire a unor „tendinţe", prin care se chiamă cunoştinţele concrete din Subconştient în Conştient, pentru ca prin ele să se poată înţelege cunoştinţele abstracte, care devenite apoi concrete vor trece din Conştient în Subconştient, la păstrare de unde vor fi rechemate şi ele ca tendinţe în acelaşi scop. (Vezi şi *Asociaţia*).

SCHIZOFRENIE. — *In Psihopatologie.* Sinonimă cu Demenţa precoce. *(Rogues).*

SCOLASTICA. — A. *Înţeles general.* Denumire dată teoriilor profesate în „Şcolile de filosofie" (Şcoala lui *Platon, Aristotel, Zenon, Epicur,* Şcoala Alexandrină, Bizantină, a Evului Mediu, Kantiană, etc.).

B. *Înţeles propriu,* restrâns la Filosofia profesată în şcoli bisericeşti şi universităţi între sec. X—XVII, fundată în special pe teoriile lui *Aristotel,* urmărind concilierea religiei cu filosofia şi ştiinţa, prin mijlocul argumentărilor raţionale silogistice. Scolastica, este reprezentată prin Sfinţii Părinţi ai Bisericii creştine, în special prin *Sft. Augustin* şi *Sft. Toma din Achino.*

C. *Înţeles prejorativ.* Denumire dată excesului de formalism, fără contact cu realitatea de fond a vieţii şi experienţii.

SCRUPUL. — A. *Înţeles general.* Excesul de conştiinţă în îndeplinirea obligaţiilor, care duce la îndoială şi ezitarea faptei.

B. *In Filosofia Religiei. Reinach* defineşte religia: „Totalitate de scrupule, care împiedecă liberul exerciţiu al facultăţilor sufleteşti". — Deci, scrupul are înţeles de Obstacol.

C. *In Psihopatologie.* Boala numită Delirul scrupulului, produce scrupule excesive şi cu nimic justificate, obsedante şi permanente, cum sunt fobiile, ca boli ale voinţei. *(P. Janet).*

D. *Etimologic. Scrupulus,* este piatră mică şi prin metaforă i s'a dat înţelesul de: cea mai mică greutate, ca unitate de măsură în cântărirea obiectelor.

SECUNDAR. — A. *Înţeles general.* Ceea ce există ca derivat a ceea ce este primar — efect al existenţii prime, considerată cauză a sa. (Vezi *Cauză* şi *Primară*).

B. *In Biologie.* Fenomene sufleteşti secundare, sunt acelea care revin, se reproduc, din Subconştientul unde se păstrează, în Conştientul în care s'au format ca fenomene primare. (Vezi Memoria, Imagina, Reprezentarea, Reproducerea, Revivis enţa).

C. *In Mecanică.* Secund şi opusul său Primar, se întrebuinţează de *Hamilton* cu înţelesul de însuşiri ale fenomenelor mecanice de rezistenţă şi massă.

SELECŢIUNE. — A. *Înţeles general.* Alegerea celor mai valoroase exemplare, vegetale, animale sau omeneşti, făcută de natură sau de voinţa omului, din puncte de vedere deosebite.

B. *In Filosofia Biologiei.* Explicare transformării evolutive a speţelor. (Vezi Evoluţionismul Biologic).

C. *In Psihologie Experimentală.* Aflarea aptitudinilor şi vocaţiunilor individuale sufleteşti, necesare practicei de valoare a oricărei profesiuni.

1. *Selecţiune artificială.* Alegerea celor mai valoroase exemplare (vegetale, animale, omeneşti), făcută conştient de om, prin cercetarea teoretică a mijloacelor necesare, care se vor fixa în metode de aplicare practică. — Este deci şi cercetare ştiinţifică şi artă de aplicare a teoriei metodei.

2. *Selecţiune Naturală.* Este alegerea de mai sus făcută în mod natural (de Natură), fără nicio intervenţie conştientă a omului. — *Darwin* în Originea Speţelor, explică transformarea evoluată a speţelor biologice, prin adaptarea la mediul în care vieţuitoarele trăiesc şi condiţionează adaptarea de: 1) Concurenţa vitală (lupta pentru viaţă) şi 2) Selecţiunea naturală (alegerea speţelor celor mai valoroase în această luptă a vieţii). Vieţuitoarele (speţele) cele mai bine adaptate, vor supravieţui şi se vor perpetua; iar cele slab adaptate, sau neadaptate, vor dispare şi tot aşa mai departe de-a-lungul evoluţiei. (Vezi *Darwinism).*

3. *Selecţiunea Profesională.* Speţă a selecţiunii artificiale, privitoare la aflarea aptitudinilor şi vocaţiunilor individuale, necesare practicării valoroase a profesiunii spre care este orientat. Omul nu poate exercita valoros oricare profesie, ci numai aceea pentru care are aptitudini şi vocaţie — singurele ce dau creaţii de valoare. O temeinică concepţie de viaţă individuală şi socială pentru o mai activă spiritualizare a omului se fundamentează pe muncă, care se cere să fie tot mai ştiinţifică. Ştiinţa vremii impune Orientarea şi Selecţiunea profesională. Psihologia Experimentală se străduieste în laboratoarele de psihotehnică, să afle aptitudinile şi vocaţiile individuale, căutându-le prin metodele Psihometriei în structura de adâncime a sufletului, ca ele să fie reale şi temeinice. (Vezi *Psihometrie).*

4. *Selecţiunea sexuală.* Speţă a selecţiunii naturale, care constă în preferinţa unui sex pentru anumite însuşiri necesare şi dorite ale celuilalt sex, ca şi în atracţiunea exercitată de unele exemplare ale speţei — masculi sau femeli — faţă de exemplarele sexului opus. — *Vries* şi *Nissl,* explică evoluţionismul biologic prin existenţa în viaţa indivi-

zilor speciilor a unor „perioade de proliferare" succesive, un fel de vârtej de viață sexuală, în care se încrucișează indivizii diferitelor specie. Urmașii acestor încrucișări eterogene dau naștere la specie noi, dacă reușesc să se adapteze la mediu. *(Teoria Mutației).*

SEMANTICA. — *In Metodologie.* Știință, al cărei obiect este studiul istoric al înțelesului cuvintelor (noțiunilor) cu diferitele lor schimbări în timp. — Termenul este întrebuințat de *Bréal* (1897), ca titlu al studiului făcut asupra acestui obiect. — *Locke,* consideră Semantica drept specie a Logicei, deoarece pe aceasta o consideră ca știință a vorbirii exacte. — Este considerată și specie a *Semiologiei* (știința simbolurilor sociologice în genere), cuprinzând astfel și *Simbolica.* (Vezi).

SENSAȚIE. — A. *In Psihologie.* Cunoștința unei singure însușiri a fenomenului prezent simțurilor. Însușirile de: lumină și culoare, sunet, gust, miros, temperatură, asperitate, netezime, etc., sunt calitățile fizice ale fenomenelor, care se manifestă sub formă de vibrații ale energiei. Organele de simț (ochiul, urechea, limba, nasul, etc.) au scopul să prindă aceste vibrații, iar unii nervi (senzitivi, sau centri petali, sau aferenți) au funcțiunea să conducă vibrațiile, care au excitat organul de simț (numite acum excitații), la centrii nervoși (creer, măduvă, ganglioni), unde se vor prelucra excitațiile (de natură fizică) — în existență sufletească (de cunoștința lor), însoțite inseparabil de plăceri sau neplăceri (afecte) și de îndemnuri către mișcare (voință).

B. *In Filosofia Cunoașterii.* Sensația este considerată de teoria Empiristă (cu toate aspectele ei: Sensualism, Percepționism, Reprezentaționism, Asociaționism, Dogmatism empiric, Aposteriorism, Nativism), ca origină și natură a tuturor cunoștințelor. (Vezi *Empirism* și lămuririle de sub *Scepticism*).

1. Fiecare organ de simț este specializat pentru prinderea numai a unui singur fel de vibrații (ochiul prinde lumina, urechea sunetul, limba gustul, etc) și această funcțiune este denumită „Energia specifică a simțurilor" de către *Müller.*

2. Fiecare fel de vibrație are o intensitate a ei, cuprinsă într'un maximum și minimum — numite „pragul de sus și de jos", de către *Weber* și *Fechner* — ca limite de intensitate, în afara cărora nu mai pot fi prinse vibrațiile energiei de către organele de simț.

3. Fiecare sensație are intensitate și durată în timp, ca oricare fenomene sufletesc. Intre intensitatea sensației și a excitației corespunzătoare există un raport, fixat prin *Legea lui Weber* (Vezi).

4. Există atâtea feluri de sensații, câte organe de simț în funcțiune normală sunt.

5. Sensație izolată, singulară, independentă și pură, nu există: deoarece, pe de o parte simțurile prind în același timp mai multe vibrații, iar pe de altă parte activitatea materiei nervoase nu poate fi redusă numai la elaborarea unei singure sensații. Numai din nevoi didactice de învățământ și înțelegere se consideră

sensaţia ca „prim element de cunoaştere", deşi ea este o abstracţiune. Tot astfel, nu există sensaţie singulară şi independentă de afectivitate (plăceri şi neplăceri) şi de voinţă (îndemnuri către mişcare) şi nici toate acestea împreună nu există, decât ca totalitate de Conştiinţă, ca bloc sufletesc, ca Eu şi Configuraţie. (Vezi). — *W. Stern,* plecând dela faptul că nu există sensaţie singulară, analizează sensaţia generală alcătuită din sensaţii simple, care nu sunt distincte una de alta. — *Wundt,* consideră vibraţiile externe prinse de simţuri ca fenomene numai de mişcare. — *Descartes,* în filosofia Cosmologiei, afirmase că Universul se reduce la: întindere, figură şi mişcare. — *Müller* afirmă, că ceea ce se transmite materiei nervoase pentru prelucrarea în sensaţie nu este numai vibraţia obiectului exterior, ci calitatea nervului respectiv, care prinde acea vibraţie — *Bourdon* şi *Dumas* afirmă, că cele patru feluri de excitanţi (mecanici, fizici, chimici şi electrici), consideraţe că aparţin câte unul la un fel de sensaţie, în realitate se află întrunite toate într'o singură sensaţie. Ex: o sensaţie tactilă poate fi determinată: de un excitant mecanic (o lovitură sau apăsare), de unul fizic (temperatură), de unul chimic (un miros) şi de un curent electric (contracţiune). Psihologia însă, consideră pe fiecare din acestea ca sensaţii individuale: tactilă, calorică, olfactică, musculară. — *Spencer,* reduce toate excitantele la un „şoc nervos, ca ultimă unitate de cunoştiinţă, din care rezultă toate celelalte stări sufleteşti, ca moduri de integrare ale acestei ultime unităţi". — *Bossuet:* Sensaţia este prima stare sufletească, din contactul corpului cu obiectele externe.

6. Sensaţia a fost considerată sinonimă cu Afectivitatea astfel: *Cicero:* „sensaţia este facultatea de a simţi plăcere sau durere". — *Bossuet:* „Operaţiile sensitive ale simţurilor, se numesc sentimente sau sensaţii. Plăcerea şi durerea întovărăşesc operaţiunile simţurilor. Şi unele şi altele sunt sentimente sau sensaţii". — Iar Psihologia sec. XIX în general, făcea deosebirea următoare: sensaţiile aveau înţeles de stări afective având ca origină corpul, iar sentimentele erau tot stări afective, dar cu originea în reflexiune. *(Lalande).*

SENSIBIL. — Însuşirea unei existenţe ale cărei însuşiri (vibraţii) pot fi prinse de organele simţurilor, pentru a putea fi transformate în cunoştinţe (sensaţii). — Termenul este foarte mult întrebuinţat în Filosofie ca: Lumea sensibilă fenomenală (cunoscibilă) — în opoziţie cu: Lumea transcendentală, numenală (necunoscibilă). Vezi Criticismul Kantian.

SENSIBILITATE. — A. *Înţeles general.* Însuşirea unui vieţuitor (plantă, animal, om) de a se orienta.

B. *In Psihologie.* Numeroase înţelesuri: a) Orientarea sufletului uman prin cunoştinţe (Intelect), prin plăceri şi neplăceri (Afecte) şi prin îndemnuri către mişcare (Voinţă). — b) Orientarea numai prin Intelect, în înţelesul dat de *Kant:* „Sensibilitatea este capacitatea de a primi reprezentările obiectelor, în felul cum ele ne afectează pentru formarea intuiţiilor". — c) Orientarea numai prin Afecte şi Sensaţii. *A. Jacques:* „Capacitatea de a simţi sentimente şi sensaţii". — d) Orientarea prin Afecte şi Tendinţe voluntare. *Boirac:* „Facultatea de simţi, în special de a

iubi şi urî, cuprinzând fapte pasive (sentimente şi emoţii) şi tendinţe active". — e) Tip temperamental uşor influenţabil (excitabil), mai cu deosebire asupra durerilor şi bucuriilor altora. — f) *Ribot*, îi dă un înţeles pur fiziologic, considerând-o însuşire a elementelor anatomice şi o defineşte: „proprietatea de a primi excitaţiuni şi de a reacţiona în consecinţă". — g) înţeles de fineţe a simţurilor, în a putea distinge nuanţele de: culoare, sunet, etc. numită „acuitatea simţurilor".

SENSITIV. — *In Psiho-Fiziologie.* Ceea ce aparţine Sensibilităţii: iritabilitatea şi excitabilitatea organelor de simţ, care determină sensaţii.

SENSORIAL. — *In Psiho-Fiziologie.* Ceea ce aparţine organelor şi aparatelor de simţ, în formarea cunoştinţelor.

SENSUALISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Speţă a teoriei Empirismului, ca răspuns problemei Originii cunoaşterii, fixată de *Condillac* (1746—1754), prin care afirmă originea, în cunoştinţele date prin simţuri (sensaţii), nu numai a elementelor cunoaşterii: sensaţii, percepţii, idei, judecăţi, raţionamente, — cum afirmase până la el Empirismul — ci şi a pretinselor „facultăţi" ale cunoaşterii: Atenţia şi Memoria, considerate ca înnăscute. De aceea, *Condillac* împreună cu *Bacon, J. Locke* — înaintaşii săi şi cu *J. S. Mill* şi *Spencer* — urmaşii săi, sunt filosofii care au fundamentat teoria Empirismului.

1. La problema Originii cunoaşterii, două sunt marile teorii care s'au emis: *Empirismul*, care afirmă originea în simţuri şi *Raţionalismul*, în raţiune şi activitatea ei. Iar ca teorie deosebită s'a emis *Intuiţionismul*, care afirmă originea într'o iluminare a spiritului, supra empirică şi supra raţională, de natură mai mult afectivă.

A. In *Evul Antic.* Empirismul a apărut în filosofie, după Raţionalismul antic reprezentat prin Socrate, Platon, Aristotel — odată cu teoriile morale ale lui Epicur şi Zenon, care căutau să fixeze un criteriu de vieaţă morală, fundat pe reguli de purtare neschimbătoare. — Sensaţiile de plăcere şi durere, au fost criteriul fixat de *Epicur* şi de aci şi-a extins teoria şi asupra problemei Cunoaşterii, afirmând că sensaţia este originea cunoştinţelor şi adevărului. Eroarea provine nu din sensaţii, care sunt totdeauna adevărate, ci din greşita lor interpretare. Realitatea întreagă se află în sensaţii. — *Zenon* şi *Stoicii* deosebeau printre sensaţii, fiindcă nu toate duc la adevăr, aşa numitele „percepţii cataleptice" cu însuşirea de certitudine (asentiment al spiritului) şi din acestea, afirmau că derivă toată cunoaşterea (anticipări şi noţiuni comune. — B. In *Evul Mediu.* Empirismul reapare în teoria Nominalismului, reprezentată prin Sft. *Anselm*, *Roscelin* şi *Occam*, care afirmau că ideile sunt simple numiri şi că ele n'au existenţă, dacă nu sunt alcătuite din sensaţii. — C. In *Evul Modern:* — *Fr. Bacon* sistematizează metodic empirismul prin fixarea regulelor Inducţiei şi tăgăduirea Deducţiei şi a Silogismului, ca valoare pentru aflarea adevărului, ca şi a revelaţiilor mistice. Erorile sunt cauzate tocmai de ideile înnăscute, structuralizate în gândire, de unde apar ca fantome (Idoli). —

Locke, tăgăduește existența ideilor înnăscute de orice fel, afirmând că sufletul la nașterea omului este „tabula rasa", gol de orice conținut și că toată bogăția sufletească (cunoștințe, afecte și voință) își are originea în simțuri și în experiența vieții; însă, distinge: experiența externă, numită, „sensație" și experiența internă, numită „reflexiune", care apare după cea dintâi, ca un produs al atenției. Ideile sunt și ele: „simple" căpătate pe calea unui singur simț, sau a mai multora, când intervine reflexiunea ca să le asocieze — și idei „compuse", opera reflexiunii, fie că sunt construite din idei simple, fie că sunt percepute direct cu simțurile, și ele sunt exprimate prin cuvinte, instrument necesar reflexiunii. — *Condillac*, după *Berkeley* și *D. Hume*, reduce empirismul numai la sensații, înlăturând, facultățile de reflexiune" afirmate de *Locke*, ca și deosebirea experienții interne și externe, ideile simple de cele comune; deoarece „reflexiunea nu este în fond decât sensațiile asociate și comparate între ele, iar pretinsele facultăți ale spiritului (Atenția și Memoria, considerate ca înnăscute), nu sunt decât deprinderi obținute pe calea simțurilor și cu ajutorul sensațiilor. Atenția, este o sensație rămasă singură, persistentă în suflet. Memoria, este revenirea unei sensații produsă altădată. Noțiunea, Judecata și Raționamentul, nimic altceva decât comparații de sensații. Astfel, întreaga cunoaștere a Universului este reprezentată prin Sensații, care sunt chiar realitatea înseși. Acest fel de cunoaștere este însoțită totdeauna de plăcere și neplăcere, datorită cărora spiritul progresează în aflarea adevărului. — D. *Evul Contimporan*, face să apară empirismul lui *J. S. Mill* cu mare răsunet în filosofie, deoarece fundamentează Logica pe sensații, criticând logica tradițională fundată pe rațiunea deductivă (Silogism), fixată de *Aristotel*. Noțiunile din logica raționalistă sunt înlocuite prin „grupuri de sensații" comparate între ele; tot așa mai departe, înlocuește judecățile și raționamentele prin „inferența dela particular la particular" obținută pe calea inducției, având ca bază principiul uniformității de succesiune și coexistență al tuturor existențelor care presupune ideea cauzalității universale. — *H. Spencer*, dă empirismului un fundament evoluționist, afirmând cunoașterea prin sensații, ca produs al experienții vieții, iar viața, considerată ca produsul evoluției materiei. Sufletul întreg (cunoaștere, afectivitate, voință) este produsul funcțiunilor biologice evoluate, cum acestea sunt produsul evoluat al materiei neorganice și organice. Datorită desvoltării progresive a simțurilor, în alcătuirea și funcțiunea lor, ia naștere cunoașterea din ce în ce mai cantitativă și calitativă, în scopul ei de a afla adevărul destinat orientării în viață. — Și pentru Spencer, gândirea prin raționament este un raport de asemănării și deosebiri, o comparație între datele simțurilor, din care se alcătuesc noțiuni și judecăți prin abstracțiune și generalizare. Însă, admite structuralizări ale cunoașterii, ca „forme și funcțiuni" sufletești, a căror origine se găsește în experiența speciei, nu în aceea a individului, fără ca prin aceasta să le dea înțelesul de forme apriorice raționale. De aci, se susține uneori că Spencer este un empiro-raționalist în problema Cunoașterii (așa cum este socotită teoria lui *Kant*). Vezi *Apriorismul* — *Criticismul*.

SENSUALITATE. — *In Psihofiziologie*. Ceea ce privește dorințele și

plăcerile erotice ale amorului fizic, determinate temperamental de organizarea psihofizică. — Nu trebuesc confundaţi termenii *Sensual*, sau *Sensualitate*, cu teoria filosofiei cunoaşterii, numită *Sensualism* (Vezi).

SENTIMENT. — A. *In Psihologie.* 1. Un înţeles general. Sinonim cu afectivitatea (plăceri şi neplăceri), indiferent originea, natura lor de intensitate sau durată şi scopul lor. In acest înţeles, este una din cele trei însuşiri de orientare ale sufletului: intelect, afect (sentiment) şi voinţă, prin care individul simte plăceri sau neplăceri, despre ceea ce ştie despre Univers şi el însuşi (Intelect), cum şi despre ceea ce făptuete el, cu voie sau fără voie (Voinţa).

2. Un înţeles restrâns. Afecte cu intensitate puternică şi durată lungă, care întovărăşesc totdeauna cunoştinţele superioare (ideile), astfel: a) sentimentul ştiinţific, logic, întovăroşeşte ideea de Adevăr; b) sent. estetic, ideea de frumos; c) sent. moral, ideea de Bine; d) sent. religios, ideea de Dumnezeu; e) sent. naţional, ideile de Patrie şi Naţiunea. Aceste idei condensează cultura de totdeauna a tuturor timpurilor, de aceea sentimentele care le întovăroşesc se numesc şi *culturale.*

B. *In Filosofia Psihologiei contimporane.* Sentimentul (afectul), împreună cu Intelectul şi Voinţa, alcătuesc finalitatea de orientare a sufletului; toate trei, existente ca însuşiri inseparabile şi ireductibile ale Totului sufletesc (Bloc, Configuraţie, Eu, Conştiinţă).

C. *In Filosofia Cunoaşterii.* Sentimentul, ca afectivitate, a fost considerat uneori când Intelect (sensaţie), când Voinţă (tendinţe, înclinaţiuni şi dorinţe către mişcare). — Astfel, *Cicero:* „Sensaţia este facultatea de a simţi plăcere sau durere". — *Bossuet:* „Operaţiunile sensitive ale simţurilor se numesc sentimente sau sensaţii. Plăcerea şi durerea întovăroşesc operaţiunile simţurilor; atât unele cât şi altele sunt sentimente sau sensaţii". — Psihologia sec. XIX făcea deosebirea: sensaţiile, erau reduse la stări afective derivate ca origine din modificările fiziologice; iar sentimentele, erau stările afective derivate din reflexiune. — *Ribot* cuprinde în studiul Sentimentului, următoarele: plăcerea şi durerea, emoţia, simpatia şi orgoliul, sentimentele sociale, morale, religioase, estetice, intelectuale şi instinctele (de conservare şi sexual). — *Wundt,* atribue sentimentului rol determinant în alcătuirea cunoaşterii. — *Ziegler,* afirmă: „Sentimentul este resortul oricărei cunoştinţe". — *Horvicz,* de asemenea: „Toate actele de cunoaştere se clădesc exclusiv pe o temelie de sentiment. Gândirea este pusă în mişcare de sentiment". — *Schopenhauer:* „Sufletul omului are resortul în inimă, nu în cap".

D. *In Problema Originii Sufletului.* Cele trei însuşiri: intelectul, sentimentul şi voinţa (considerate inseparabile şi ireductibile

de teoria Blocului sufletesc a filosofiei psihologiei actuale), au fost reduse numai la una, din care au derivat celelalte două. Astfel: a) Teoria Intelectualistă — reprezentată prin *Herbart,* ca şi de toţi filosofii raţionalişti şi empirişti din filosofia cunoaşterii — reduce sufletul la Intelect, din care derivă sentimentul şi voinţa; b) Teoria Voluntaristă — reprezentată prin *Schopenhauer,* ca şi prin filosofii biologi, care derivă sufletul din instinctele şi tendinţele vieţii — face din Voinţă cauza primă, din care derivă intelectul şi sentimentul; c) Teoria Afectivă intuiţionistă — reprezentată prin *Filon* şi *Plotin* în filosofia antică, prin filosofii teologi ai evului mediu şi modern, prin *Bergson* în filosofia contimporană — reduce sufletul, în finalitatea lui de orientare, la o stare specială de afectivitate: Intuiţia.

E. *Alte înţelesuri* atribuite Sentimentului: a) plăceri sau dureri determinate de motive morale — nu de cauze organice; b) emoţiuni şi înclinaţiuni altruiste — opuse celor egoiste; c) grad de conştiinţă în privinţa claritătii. (Ex: Am sentimentul că ceea ce gândesc este adevărat); d) opiniune, părere, credinţă.

1. *Intuiţionismul,* este teoria din problema originii cunoaşterii, care afirmă existenţa în suflet a unei stări afective speciale, ca singură capabilă pentru cunoaşterea realităţii şi a adevărului absolut, tăgăduind asemenea valoare Raţionalismului şi Empirismului. Este considerată teorie mistică şi originea ei se găseşte în filosofia indiană. Termenul a apărut în filosofia antică prin expresiunea: „extazul mistic", cu înţelesul de trăire interioară prin tăcere totală, pentru a realiza o comunicare directă, dar neexprimabilă, cu Fiinţa absolută a eului, care a rupt orice legătură cu non-eul (lumea externă). — *Filon,* afirmă posibilitatea cunoaşterii directe a lui Dumnezeu pe calea extazului (ieşirii din sine însuşi), care duce la o iluminare spontană, prin care sufletul se topeşte în Fiinţa absolută după dese extazuri, însă fără ca să se poată realiza o cunoaştere completă a lui Dumnezeu. Intuiţionismul lui *Filon* este numai o iluminare afectivă, nu una intelectuală. — *Plotin* sistematizează teoria, deoarece studiase filosofia indiană, persană şi greacă. El afirmă existenţa unei realităţi absolute, ca unitate (Unul), din care derivă tot Universul; aceasta nu poate fi cunoscută prin gândirea limitată numai la ceea ce se petrece în timp şi spaţiu, — însuşiri, pe care nu le are Absolutul, ce poate fi cunoscut exclusiv prin „inteligenţa, transformată de iubire, a celor iniţiaţi la o purificare şi înfrumuseţare a sufletului". — *Dionisie Areopagitul* şi cu el toţi filosofii creştini (ai evului mediu şi modern — ca o reacţiune contra filosofiei Scolastice ce urmăreau fundarea religiei pe raţiune — afirmă calea extazului mistic, a intuiţiei, a contemplaţiei supraintelectuale şi supra-afectivă pentru cunoaşterea Fiinţei absolute. — *Bergson* defineşte astfel intuiţia: „O specie de simpatie intelectuală, prin care ne transportăm în interiorul lu-

crurilor, pentru a coincide cu ceea ce au ele unic şi neexprimabil" şi din ea face „cale" (metodă), pentru cunoaşterea în genere. In *Evoluţia Creatoare,* ca lucrare de sistematizare a teoriei sale, consideră intuiţia ca o funcţiune, identică oarecum cu instinctul, derivată din sentimentul direct şi profund al vieţii. Instinctul şi intuiţia, deşi ca natură deosebite, se completează reciproc; amândouă sunt structuralizate adânc în alcătuirea vieţii, pe când gândirea, prin raţiune sau simţuri, este exterioară. Din această cauză, cunoaşterea prin gândire este limitată la raporturile exterioare ale lucrurilor, la raporturi mecanice; iar cunoaşterea prin intuiţie-instinct, fiind interioară vieţii şi sufletului de adâncime, ea singură poate duce la cunoaşterea lăuntrică a lucrurilor, la cunoaşterea adevărată a substanţei realităţii. — Prin aceasta însă, Intuiţionismul este socotit ca *Iraţionalism.* sau *Antiintelectualism.* (Vezi şi lămuririle de sub Scepticism).

SERIE. — A. *Înţeles general.* Ordonarea unor termeni după variaţia uneia, sau mai multor însuşiri anumite. — *Durand:* „Seria, este forma elementară a oricărei clasificări, putându-se înfăţişa în progresie aritmetică (cantitativă), crescătoare sau descrescătoare, deci cu variaţiuni măsurabile".

B. *In Filosofie.* Serie liniară, O succesiune de termeni astfel orânduiţi, ca fiecare dintre ei să nu aibă decât un singur antecedent şi un singur consequent imediat. — Opusă Seriei circulare, sau închise. — *A. Comte* întrebuinţează obişnuit acest termen, pentru a înfăţişa diferite aspecte ale vieţii sociale: economice, juridice, politice, culturale (religioase, artistice, ştiinţifice, morale).

SILOGISM. — *In Logică.* Forma tipică a raţionamentului deductiv, care n'admite decât trei termeni în gândire (Subiectul, Predicatul şi Mijlocitorul), alcătuind trei judecăţi: două Premise (una majoră şi alta minoră, cuprinzătoare a unui adevăr general exprimat sub formă de judecată universală), din care se disociază un adevăr particular exprimat în o a treia judecată, numită Concluzie.

1. *Precizare.* Termenul: General, nu este identic cu Universal, care se întrebuinţează numai pentru judecăţile, unde predicatul afirmă sau neagă subiectul în întregime, în toată cantitatea lui (Vezi cantificarea subiectului). Astfel, pot exista judecăţi universale, mai mult sau mai puţin generale unele faţă de altele, ca mărime a subiectului determinat de predicat. In toate cele trei *Figuri silogistice* (vezi), se află *Moduri* (vezi) alcătuite din judecăţi universale, atât ca premise cât şi drept concluzie; însă în mod necesar, premisa majoră are subiectul mai general decât subiectele premisei minore şi concluziei.

A). *Regulile Silogismului.* Pe lângă regulile raţionamentului în genere, anume: (a) trei termeni, cu funcţiunea de subiect, predicat şi mijlocitor, necesar identici cu înţelesul lor, fixat în judecăţile ce se formează cu ei (premisele şi concluzia); b) premisele, să mijlocească concluzia prin termenul mijlocitor, aflat astfel numai în premise; c) concluzia, să cuprindă rezultatul premiselor, legând subiectul cu predicatul în înţelesurile lor, — silogismul mai are ca reguli speciale:

1. Un adevăr general, fixat într'o judecată universală (afirmativă sau negativă) — numită premisă majoră — necesar mai general decât celălalt adevăr, fixat în premisa minoră (afirmativă sau negativă, universală sau particulară) şi decât adevărul dedus în concluzie.

2. Premisele, să fie alcătuite necesar din cel puţin o judecată universală şi una afirmativă.

3. Mijlocitorul, să se afle necesar odată într'o premisă de judecată universală şi niciodată identic cu subiectul concluziei.

4. Concluzia este necesar: a) afirmativă, când ambele premise sunt j. afirmative; b) negativă, când o premisă este j. negativă; c) particulară, când o premisă este j. particulară.

5. Predicatul concluziei, niciodată identic cu subiectul său (întrucât, acesta ar echivala ca un singur termen să fie şi subiect şi predicat, contrazicând astfel prima regulă a raţionamentului în genere, care necesar are trei termeni deosebiţi ca înţeles).

6. Silogismul are trei Figuri determinate de funcţiunea de subiect sau predicat, ce se dă termenului mijlocitor în cele două premise.

7. Fiecare figură silogistică are câte patru Moduri determinate de calitatea (afirmativă sau negativă) şi de cantitatea (universală sau particulară) a premiselor. (Vezi *Figuri Silogistice*).

B). *Precizare.* Manualele de Logică stăruesc să afirme existenţa „noţiunilor identice". Acestea, nu au existenţă logică, ele fiind numai în Gramatică, exprimări a unei noţiuni prin cuvinte sinonime. Din această cauză, am găsit necesare explicările amănunţite ale regulilor silogismului. (Vezi *Identice noţiuni*).

C). *Valoarea Silogismului* este chiar valoarea gândirii prin deducţie. Un adevăr se cere să fie probat, prin simţuri sau prin raţiune, de oarece calea intuiţiei de natură afectivă, afirmă numai adevărurile, nu le şi probează. Insă, nu orice adevăr poate fi probat prin experienţa simţurilor, ci numai acelea care s'au format pe această cale. Apoi, chiar dacă ar fi posibilă această cale — cum afirmă Empirismul — gândirea ar avea un ritm încet şi anevoios. De aceea, calea disocierii prin raţiunea deductivă (a adevărului particular al concluziei din adevărul general al premiselor), îşi are valoarea ei evidentă; mai cu deosebire, că în Logică nu se pune problema adevărului general, cuprins în premisa majoră. Silogismul are valoare teoretică şi practică, fiindcă este un metod didactic: de explicare, a generalului prin particular şi de verificare, a clasificării particularelor în general. Este valabilă critica adusă de Logica inductivă, că adevărul concluziei din silogism este „implicit" aflat în premisa majoră — dar tot aşa de valabilă este şi valoarea ce are un adevăr *explicit* (cum este concluzia silogismului), faţă de un adevăr *implicit* (cum este premisa majoră). Adevărurile particulare, fiind implicit cuprinse în cele generale, prin aceasta nu şi-au fixat definitiv înţelesul lor, deoarece ele sunt în curs de noi şi noi cercetări. Prin silogism însă, ele pot să-şi definitiveze şi să-şi întregească înţelesul de concluziuni. Şi mai este de reţinut faptul, că derivarea concluziei se face din amândouă premisele, dintr'o sinteză a lor realizată prin aflarea termenului mijlocitor, care este rezultatul unui efort de gândire, luminat de Inteligenţă (vezi). — Aşa dar, valoarea silogismului rămâne evidentă faţă de ştiinţa practică, prin aplicarea adevărurilor generale la cazuri particu-

culare; după cum rămâne evidentă valoarea raționamentului inductiv, prin formularea adevărurilor generale din cele particulare.

D). *Precizare.* Nu este întotdeauna necesar, ca adevărul din concluzie să fie deja existent, implicit, în premisa majoră din care se deduce. Astfel este în silogismul al cărui adevăr general din premisa majoră este o judecată sintetică (un adevăr nou pentru cel care gândește). Aci, concluzia derivată prin deducție, aduce subiectului gândirii un predicat nou în mintea celui care gândește, adică un înțeles nou, ce n'a putut fi „inclus implicit" în premisa majoră. Ex: Nici majora $M=P$, nici minora $S=M$, nu cuprind nimic despre concluzia $S=P$, deoarece $S=M$ cuprinde numai înțelesul lui M, existent atunci când s'a formulat — nu și înțelesul lui viitor. Este neîndoios, că *înțelesul noțiunilor nu este fixat absolut pentru totdeauna* — în prezent și viitor. Realitatea de cunoscut pe de o parte și gândirea pe de alta, nu sunt identice decât într'o gândire ideală, pură — nu reală, omenească, care năzuește numai la ea și reușește treptat, să ajungă la cât mai adevărate înțelesuri ale realității. Așa fiind, înțelesul din premisa $S=M$ va fi și el sporit cu timpul și va aduce în concluzia $S=P$ un mai valoros înțeles, decât era inclus în $S=M$ ca premisă de plecare. Numai în cazul când s'ar crede, că $S=M$ cuprinde un înțeles definitiv fixat, valabil pentru totdeauna, numai atunci concluzia $S=P$ nu va aduce nimic nou, ea fiind inclusă implicit în $S=M$. Ca dovadă a celor precizate aducem și faptul, că adevărurile din axiomele și teoremele matematice au ca înțeles numai câteva însușiri și totuși, din ele se deduc concluziuni cu bogate înțelesuri de însușiri, care deci nu sunt cele implicite.

E). *In concluzie.* Valoarea silogismului este teoretică și practică; sporește și calitativ și cantitativ adevărurile, ca și raționamentul inductiv, care — din punct de vedere al Logicei raționale bazată pe principiile rațiunii: identitatea, contrarietatea, terț ul exclus, rațiunea suficientă și valorificarea — nu este o operație a logicei, deoarece el se bazează pe postulatele științei: Cauzalitatea și determinismul. (Vezi acestea și Inducția, Deducția, Abstracția, Generalizarea).

SIMBIOZĂ. — A. *In Biologie.* Viețuirea împreună a unor ființe, alcătuind o aceiași vieață organică la care contribuesc fiecare — spre deosebire de *Parazitism,* în care o ființă trăiește din resursele de vieața ale altor ființe, cărora nu le dă în schimb nimic din resursele sale proprii.

B. *In Sociologie* este des întrebuințat, prin analogie.

SIMBOL. — A. *In Psihologie.* Un oarecare semn concret, natural sau artificial, care provoacă indiferent ce stări sufletești. — *Ferrero* deosebește: simboluri *intelectuale,* destinate să producă imagini sau idei și simboluri *emotive,* destinate să producă plăceri și neplăceri.

B. *In Religie.* La origine, simbol avea înțelesul de Recunoaștere între creștini. — Nu trebue confundat cu *Dogma.* — *Boisse:* „Trecerea dela dogmă la simbol este strâns legată, însă deosebirea între ele este aceea care există între sentiment și idee". — Simbolul Credinței (Crezul), redactat de Sfinții Părinți la Niceea, cuprinde dogma religiei ortodoxe.

SIMBOLICA. — A. *In general.* Teorie asupra simbolurilor, care n'au valoare prin ele însile, ci numai ca posibilitate de reprezentare. Astfel Logica simbolică. Gândire simbolică, Scriere simbolică, Artă simbolică, etc.

B. *In Religie.* Istorie a religiunilor, considerată de *Ampère* ştiinţă, al cărui obiect este cercetarea practicelor religioase (ritualelor) şi dogmelor secrete, a căror înţelegere fusese rezervată numai celor iniţiaţi. (Vezi *Esoterism* şi *Kabalism).* — Extinzându-i-se înţelesul la simbolurile sociologice în general, poartă numele de *Semiologie* cuprinzând şi *Semantica* (vezi).

SIMBOLISM. — A. *In general.* Teorie, care afirmă că toată gândirea se reduce la cunoaşterea simbolurilor realităţii. *Spencer:* „Interpretarea tuturor fenomenelor în termeni materiali, de mişcare şi de forţă, nu este altceva decât reducerea simbolurilor complexe ale gândirii la simboluri mai simple şi tot aşa mai departe cu reducerea, până ce simbolurile nu se mai pot reduce, rămânând simple simboluri". (Vezi şi *Nominalismul,* care reduce ideile cunoaşterii la simple numiri (cuvinte). Ori, Limbajul este exemplul tipic al simbolismului.

B. *In Estetică.* Teorie asupra creaţiei frumosului în artă. — *Ribot:* „Stare sufletească în care cunoaşterea se disociază în emoţie, datorită căreia artistul îmbracă lucrurile în propria sa gândire afectivă".

SIMETRIE. — A. *In general.* Orânduirea fenomenelor existenţii, astfel ca unele să corespundă celorlalte. Simetria presupune *Analogia* (vezi) şi uneori se confundă cu ea.

B. *In Filosofia lui Cournot.* Simetria are un foarte mare rol. Prin ea ni se arată locul ocupat de oricare ştiinţă în seria cunoştinţelor şi prin aceasta, chiar alcătuirea gândirii. El afirmă existenţa unei „simetrii generale a Universului". Dacă se orânduesc, în seria în care par că se prezintă în mod natural: forţele mecanice, forţele moleculare şi chimice, vieaţa vegetală şi vieaţa animală, se constată un fel de simetrie între forţele chimice şi vieaţa vegetală pe deoparte şi altă simetrie, între forţele mecanice şi vieaţa animală.

C. *In Matematică.* Simetria este însuşirea a două figuri geometrice, care pot să fie astfel aşezate, ca fiecare punct al uneia să corespundă unui punct al celeilalte, — determinat prin scoborîrea unei perpendiculare pe o dreaptă, sau pe un plan, din unul din acele puncte ale primei figuri, iar prelungirea acestor perpendiculare să aibă lungimea egală. — In Algebră, o formulă este simetrică prin raport la două (sau mai multe) variabile *a* şi *b,* dacă ea se menţine şi când se înlocueşte a prin b (Ex: $(a+b^2) = a^2 + 2ab + b^2$).

SIMILAR. — Sinonim cu *Asemenea,* în totul sau chiar numai în parte. — Similitudine, idem cu Asemănare. Alţi termeni similari: *Alegorie — Parabolă.*

SIMPATIE. — A. *In Psihologie.* Stare sufletească afectivă conştientă,

prin care se simt şi se înţeleg bucuriile şi durerile altora. — *Ribot:* „Simpatia creează, la doi sau mai mulţi indivizi, dispoziţiuni afective asemănătoare"; sau „fenomen sufletesc, în virtutea căruia o fiinţă reproduce modificările simţite de o altă fiinţă". — *Bergson:* „Comunicare interioară a două fiinţe. Simpatia este instinct şi dacă poate să-şi extindă obiectul, gândind asupra ei însuşi, atunci poate să dea cheia înţelegerii fenomenelor vieţii generale, care nu poate fi dată de simţuri sau raţiune, mărginite numai înţelegerii materiei". (Vezi *Intuiţionismul* şi lămuririle date de sub Sentiment. — *A. Smith:* „Simpatia este isvorul simţirii noastre afective pentru suferinţele altora, situându-ne în locul lor prin imaginaţie". — Afectele (plăcerile şi durerile), în totalitatea lor, sunt considerate că derivă numai din trei afecte, numite „primare" şi anume: Frica, Mânia şi Simpatia. Din Simpatie derivă: dragostea, iubirea, prietenia, respectul, veneraţia, adorarea, etc.

B. *Înţeles comun.* Ataşament între persoane, bazat pe asemănarea înclinaţiunilor ca voinţă, a emoţiilor ca afectivitate şi a ideilor ca intelect.

SIMPLISM. — Denumire dată tendinţei de a concepe şi înfăţişa lucrurile mai simple decât sunt, desconsiderându-se astfel însuşiri importante ale lucrurilor, ceea ce duce inevitabil la eroare. — *Littré:* „Simplismul este afectarea simplicităţii în stil sau maniere".

SIMPLU. — Ceea ce nu se poate împărţi, fără ca prin aceasta să se considere că opusul său este *Compus.* — Ceea ce nu conţine elemente adăogate.

1. *L. Robin:* Compusul este reunirea părţilor componente prin juxtapunere — pe când Simplu, este independent de orice juxtapunere de timp, spaţiu sau mişcare, deoarece se găseşte în întregime în oricât de mică parte din acestea, fără să i se adaoge nimic. Compusul şi Simplul se presupun unul pe altul şi nici nu se pot înţelege unul fără altul.

2. *Hamelin:* „Simplul are calitatea sa caracteristică de a exista indiferent de compoziţia spaţială sau temporală".

SIMŢURI. — *In Psiho-Fiziologie.* Numire dată organelor de simţ şi aparatelor lor, atunci când realizează orientarea vieţuitorului; deci, nu trebuesc identificate cu organele şi aparatele de simţ, deoarece ele presupun o funcţiune, o activitate.

1. Pe această funcţiune îşi fundamentează teoria Empirismului din Filosofia Cunoaşterii afirmarea, că originea tuturor cunoştinţelor este sensaţia ca rezultat al funcţiunilor simţurilor. (Vezi *Empirism* şi *Sensaţie).*

2. *Bun simţ.* Posibilitatea de a deosebi cu uşurinţă, în mod spontan, adevărul de eroare şi binele de rău, apreciind lucrurile la justa lor valoare. — *Descartes,* îi atribue înţelesul raţiunii. — *A. Comte,* cu toată filosofia Pozitivismului, afirmă: „Adevăratul spirit filosofic constă în înlocuirea speculaţiilor raţionale metafizice prin bun simţ, este o stare normală şi sănătoasă a inteligenţii şi judecăţii".

3. *Simţ Comun.* — *Aristotel* şi cu el filosofia Empirismului, îi atribue înţelesul: de simţ central, care coordonează sensaţiile individuale comune aceluiaşi obiect, pentru a realiza astfel Percepţia. (Vezi). Filosofia contimporană însă, îi atribue înţelesul: de totalitatea opiniunilor general admise, asupra orcăror chestiuni într'un anumit spaţiu şi anumit timp, cărora trebue să te conformezi. (Vezi *Adevăr).*

4. *Simţ Moral.* Posibilitatea de a deosebi în mod spontan binele de rău în realitatea concretă a vieţii, ca simţ special al conştiinţei morale. — *P. Janet:* „Unii oameni săvârşesc răul fără scrupul şi remuşcări, ca şi când ar fi orbi şi surzi la orice discernământ asupra binelui şi răului".

SIMULTANEITATE. — Existenţă în acelaşi timp a fenomenelor. — *Lalande:* „Două evenimente sunt simultane, când ele sunt raportate la acelaşi moment de timp, fie aproximativ, fie riguros exact, însă ştiindu-se că ele nu sunt cauză sau efect unul altuia". (Vezi Succesiunea în timp a fenomenelor sufleteşti şi Coexistenţa în spaţiu a fenomenelor materiale).

SINCRETISM. — A. *Înţeles etimologic.* Acordul, înţelegerea de moment, a două concepţiuni deosebite pentru a face faţă unui pericol comun, deşi între acestea există deosebiri fundamentale.

B. *In Filosofie.* Acordul unor teorii deosebite, care numai superficial sunt considerate deosebite, fiindcă sunt vagi şi netemeinic documentate. — *Renan:* Gândirea trece prin trei etape: 1) O privire generală şi confuză asupra celor ce vrea să cunoască, etapă numită Sincretism — 2) O cercetare analitică a părţilor întregului de cunoscut, etapă numită Analiză — şi 3) O recompunere a întregului din părţile componente analizate, etapa Sintezei. — (Vezi *Antiteză*).

SINDICALISM. — *In Filosofia Sociologiei Marxiste.* Mai mult metodă de activitate decât teorie, deoarece baza Sindicalismului este organizarea muncitorilor manuali în sindicate, considerate ca singurul mediu prielnic desvoltării conştiinţei de clasă, adică a sentimentului şi ideii de comunitate a intereselor, care trebue să unească pe toţi muncitorii proletari contra capitaliştilor burghezi. Prin sindicate se va realiza o nouă organizare socială, cu o comunizare a bunurilor de producţie, circulaţie şi consumaţie economică, — „o morală nouă a producătorului muncitor, opusă moralei burgheze a consumatorului rentier şi trândav cărturar" *(Sorel)* — o nouă concepţie despre om, gândire şi faptă fundamentală astfel: „Noi, sindicaliştii, nu suntem quietişti, substanţialişti, partizani ai realităţii absolute, ci suntem mobilişti, fenomenişti, partizani ai devenirii, moştenind dela *Hegel*, prin *Proudhom* şi *Marx*, o filosofie a cărei „categorie" esenţială este progresul documentat prin tezele lui *Bergson*". (Ed. Berth).

1. Sindicalismul este considerat ca un Neo-Marxism, reprezentat prin *Sorel* şi *Berth* — împreună cu Neo-Marxismul Reformist, re-

prezentat prin *Bernstein* şi *Labriola*. Afirmă însă, ca şi Marxismul, lupta de clasă cea adevărată, aceea revoluţionară, născută din conştiinţa de clasă, dată de organizarea în sindicate, întrebuinţând ca mijloace de luptă: intrarea sindicatelor în Internaţionala Muncii şi Greva generală, considerată de *Sorel* că trebue să fie „mitul muncitorimii". Atunci se va dovedi, că munca este creatoare oricărei bogăţii. — *Sorel:* „Sindicalismul realizează ceea ce este adevărat în Marxism, scoţând în relief faptul, că lupta de clasă este alfa şi omega socialismului" *Garriguet:* „Sindicalismul urmăreşte suprimarea patronului şi înlocuirea atelierului capitalist (privat, sau de stat), printr'un atelier socialist. Organizarea în sindicate trebue să întreţină spiritul de luptă, nu ca să învioreze ura, ci ca să aţâţe flacăra pentru isbândă, respingându-se orice concurs din partea burghezimei, orice intervenţie a statului". — *Sorel:* „Totul se reduce la ucenicia revoluţionară a proletariatului, care nu trebue să se mai preocupe ca socialiştii, de organizarea socială, deoarece aceasta este deja organizată de Capitalism, rămânând numai ca în locul capitalismului să se instaureze proletariatul". Sindicalismul va aduce o nouă ordine juridică. *Berth:* „Dreptul muncitoresc este negaţia radicală a dreptului burghez. Noua autoritate socială va fi constituită de sindicatul profesional sau grupul de sindicate, care vor forma ceea ce Ruşii numesc Soviet".

2. Sindicalismul nu prezintă numai o singură formă. Forma Social-Democrată afirmă numai comunizarea mijloacelor de producţie economică privitoare la marea proprietate agricolă, industrială, comercială şi bancară. Iar de curând s'a extins sindicalizarea şi la muncitorii intelectuali (profesionişti liberi şi funcţionari publici şi particulari).

SINDROM. — *In Psiho-Fiziologia Medicală.* Denumire dată fenomenelor sufleteşti şi fiziologice anormale, care întovăroşesc diferite boli; însă, nu constituesc prin ele însele boli independente. (Ex: Durerea, febra, etc.).

SINERGIE. — A. *Inţeles general.* Conlucrarea mai multor mişcări (funcţiuni) deosebite, ca să producă un efort comun. — Ex: In Fiziologie circulaţia, respiraţia, digestia, etc. în corpul omenesc sunt sinergice). In Ec. Politică (munca, capitalul, natura, antreprenorul, statul, în producerea evoluţiilor sunt sinergice), etc.

B. *In Fizică.* Două forţe sunt sinergice, când efectele lor se contopesc şi sunt antagonice, când se resping.

C. *In Psihologie.* Sinergia, ca acord şi contopire a îndemnurilor către mişcare (Voinţă) — este opusă Sinesteziei, ca acord şi contopire a stărilor afective şi intelectuale *(Ribot).* Vezi şi *Sinopsie.*

D. *In Morală,* este „armonia sentimentelor şi voinţelor unei persoane cu ale alteia" *(Fouillée).*

SINGULAR. — A. *Inţeles general.* Ceea ce este individual, unic, sau considerat astfel.

B. *In Gramatică.* Numele proprii, sau numele comune precis determinate ca unice. Ex: cartea de pe birou, fotografia din faţă, etc.

C. *In Logică.* Judecata, care are drept subiect un termen singular,

nu poate fi decât o judecată universală şi niciodată una particulară.

1. *Singularul,* nu trebue confundat cu *Particularul,* nici *Generalul* cu *Universalul;* deoarece singular şi general, sunt denumiri ai termenilor judecăţii (subiect sau predicat), date pentru arătarea întinderii lor (sferii) adică a numărului de fenomene care-l cuprind — iar denumirile, de particular şi universal, sunt date — pentru arătarea diferitelor judecăţi, după cum predicatul afirmă sau neagă, numai în parte subiectul (Jud. Particulare), sau în întregimea lui (Jud. Universale).

SINONIM. — A. *In Linguistică.* Sunt sinonime cuvintele, care au acelaşi înţeles. — Un alt termen este *Omolog.*

B. *In Logică.* „Noţiuni sinonime, sau identice după sfera lor" — este o expresie cu totul improprie, deoarece nu există asemenea noţiuni. Un înţeles nu poate aparţine logic decât numai unei singure noţiuni, însă acest înţeles poate fi exprimat prin mai multe cuvinte; astfel că aceste cuvinte sunt sinonime — nu înseşi noţiunile. (Vezi *Identitatea*).

1. *Sinonimice.* Denumirea dată de *Baldwin,* Judecăţilor logice şi morale, a căror valoare este valabilă pentru toate minţile aparţinând aceluiaşi grup social la o epocă anumită.

SINOPSIE. — *In Psihologie.* Acordul şi contopirea razelor vizuale pentru a se alcătui imagina. *Flournoy* o numeşte „Sinestezie Vizuală". (Vezi *Sinergie*).

SINTEZA. — A. *Înţeles general.* Compunerea unui tot din elementele date separat. — Opus este Analiza.

B. *In Metodologie.* Metdoă generală de gândire logică, pentru aflarea adevărului general din compunerea mai multor adevăruri singulare din care el este alcătuit — sau metoda, prin care se recompune un întreg din părţile sale componente.

Sinteza este o speţă a metodei generale numită *Asocierea cunoştinţelor,* care cuprinde gândirea dela singular şi particular — la general şi universal (concretizată în metodele: Generalizarea, Clasificarea, Inducţia. Sinteza) şi este opusă celeilalte metode generale, numită *Disocierea cunoştinţelor,* alcătuită din gândirea dela general şi universal — la singular şi particular (concretizată în metodele: Concretizarea, Diviziunea Deducţia, Analiza). — *Duhamel:* „Sinteza consistă în pornirea dela judecăţi recunoscute ca adevărate, din care se vor extrage alte judecăţi drept consecinţe necesare ale lor şi tot aşa mai departe, până se ajunge la aceea care se va recunoaşte ea înseşi ca adevărată". — *Hamelin:* „Fuziunea unei Teze şi a unei Antiteze într'o noţiune sau judecată nouă, care să le cuprindă pe amândouă datorită unui punct de vedere superior, este Sinteza".

C. *In Filosofia Cunoaşterii.* Două Teze (afirmaţiuni demonstrate), opuse una alteia, formează o Antiteză (numită de *Kant* „Antinomie") şi când poate fi înlăturată opoziţia dintre ele prin introducerea în gândire a unui punct de vedere superior ambelor teze, atunci concluzia la care se ajunge este Sinteza *(Hegel).*

D. *In Logică.* Judecata Sintetică, este aceea în care predicatul nu-şi are înţelesul cuprins în subiect, în chiar momentul gândirii (comparaţiei ce se face între înţelesurile subiectului şi predicatului). — Opusul ei este Jud. Analitică (*Kant*).

E. *In Psihologie.* Tipul caracterologic Sintetic, este acela care urmăreşte să reducă multiplicitatea şi varietatea existenţelor, şi a cunoştinţelor lor, la unitatea de ansamblu a ceea ce este permanent şi esenţial, constituind o însuşire a gândirii filosofice. — Opus este Tipul Analitic.

SINTEZA CREATORE. — A. *In Filosofia Psihologiei.* Denumire dată teoriei lui *Wundt*, care afirmă că Totul sufletesc este mai mult decât o „sumă" a fenomenelor sufleteşti; deoarece, el este o *sinteză*, care cuprinde un plus peste această sumă, dat de spontaneitatea conştiinţei, prezentă oricând pentru a da înţelegere şi valoare cunoştinţelor, afectelor şi voinţelor izolate şi lipsite de înţeles, dacă nu sunt sintetizate de Totul sufletesc, care prin aceasta este deci o „Sinteză creatoare".

SISTEM. — A. *Înţeles general.* Organizarea părţilor într'un întreg cu un scop determinat. Ex: sistem planetar, sistem de forţe, sistem de genuri şi speţe în Clasificări şi Diviziuni, etc.

B. *In Fiziologie.* Sistem Organic, este organizarea cu scopul efectuării unei funcţiuni vitale a organelor de aceiaşi natură. (Ex: sistemul nervos, vascular, osos, etc.). Să nu se confunde Sistemul cu Aparatul organic, care este şi el tot o organizare de părţi pentru executarea unei funcţiuni vitale, însă a organelor de natură deosebită. (Ex: aparatul digestiv, circulator, etc.).

C. *In Filosofie.* Sistem Filosofic, este organizarea teoriilor (răspunsurilor) date diferitelor probleme filosofice (întrebări), cu scopul alcătuirii unei concepţii unitare. — Să nu se confunde Sistemul cu Teoria filosofică, deoarece aceasta cuprinde numai organizarea argumentelor, prin care se afirmă răspunsul la o singură problemă a filosofiei.

SOCIAL. — A. *Înţeles general.* Relaţia de tovărăşie între oameni. — *Durkheim:* „Constrângerea şi influenţa exercitată asupra unui individ, de către ceilalţi indivizi componenţi ai grupului social". Omul este definit ca „animal sociabil", întrucât nu poate vieţui decât în tovărăşie (societate) cu alţi oameni. *(Aristotel).* — Opus este *Individual.*

B. *In Sociologie.* Orice fenomen privitor la constituirea (Morfologia, Statica) şi activităţile (Dinamica) unei societăţi.

SOCIAL (Probleme). — Întrebări privitoare la: originea, evoluţia, natura (constituirea, morfologia), activităţile (funcţiunile) şi idealul societăţii în genere, sau a diferitelor ei forme de unităţi sociale: familia, satul, oraşul, etc.

SOCIALISM. — A. *Înţeles general.* Denumire dată oricărei concepţii de critică a organizării sociale.

Termenul se consideră a fi inventat de *P. Leroux* în 1850, care spune: „Când am inventat termenul de Socialism, pentru a-l opune celui de Individualism, nu m'am aşteptat ca după 20 de ani să fie întrebuinţat cu aşa de variate înţelesuri celui care i l-am dat: de conciliere a termenilor: libertate, egalitate, unitate, fraternitate".

B. *In Filosofia Sociologiei.* Denumire dată în general teoriilor asupra problemelor sociale, privitoare la: originea, evoluţia, natura şi scopul societăţii în genere şi în special, teoriilor asupra problemelor economice, care afirmă că cel mai important dintre factorii de producţie (natura, munca, capitalul, antreprenorul) este munca, cu deosebire aceea fizică, manuală. Socialismul are felurite aspecte sub formula: „Individul mijloc — societatea scop" şi este opus Individualismului (liberei concurenţe), a cărei formulă este: „Societatea mijloc — individul scop".

1. In trecutul îndepărtat, dreptul de proprietate privată a fost criticat în celebrele concepţiuni utopice ale lui *Platon, Morus, Campanella* până la gânditorii socialismului egalitar *(Morelly Mably, Brissot, Godwin,* ale căror teorii, au fost sintetizate de *Babeuf,* care a fost decapitat în timpul Directoratului revoluţiei franceze (1796), pentrucă a voit să realizeze „Societatea Egalilor, ca reacţiune a revoluţiei socialiste contra revoluţiei burgheze".

2. Socialismul Economic al sec. XVIII, este egalitar, „deoarece toţi oamenii au aceleaşi nevoi şi aceleaşi facultăţi". Formula este „Fiecăruia după trebuinţele sale". — In sec. XIX, apar socialiştii propriu zişi, ale căror concepţiuni sunt deosebite de ale economiştilor; deoarece, aceştia făcând critica proprietăţii private, cer desfiinţarea ei, pe când economiştii o considerau legitimă şi necesară. Şi economiştii şi socialiştii afirmau acelaşi scop: organizarea economică pentru maximum de producţie, însă repartizarea ei să nu se facă egalitar şi nivelator „fiecăruia după trebuinţe" — ci „fiecărui după capacitatea de muncă, după merit". *Saint-Simon* şi socialiştii din şcoala sa colectivistă, afirmă ideea că munca singură dă valoare producţiunii, realizată prin cooperarea naturii şi capitalului — idee, care va servi ca bază teoriilor asociaţioniste din Anglia ale lui *Thomson* şi *Owen* şi mai târziu în Germania, teoriilor comuniste ale lui *Marx* şi *Engels,* cu precizarea că ideea aparţine lui *Ricardo* ale cărui Principii de Economie Politică (1817), publicate în Anglia, sunt considerate baze ale marxismului.

3. *Teoria Saint-Simonistă.* Se adresează mai mult intelectualilor, afirmând marele rol în producţie al întreprinderilor centralizate, faţă de individualismul liberei concurenţe. Aci se întâlnesc ideile: lupta de clase, exploatarea omului de către om, organizarea muncii, instrumentele de producţie, asociaţia ca formă superioară a producţiei. Marxistul *Engels* spune: „In Saint-Simon este o perspicacitate genială, graţie căreia apreape toate ideile se găsesc la el în germene". Pentru Saint-Simonişti, baza fundamentală a organizării social-economice este *problema repartizării bunurilor* (proprietăţii), ca muncitorii să primească partea dreaptă a valorii bunurilor produse, adică partea cea mai mare, dată fiind superioritatea muncii faţă de capital — şi, aceasta să se realizeze cât de imediat, prin

voința mijloacelor întrebuințate.— *Enfantin:* „Interesul social general este interesul muncitorilor, iar interesul particularilor este acela al leneșului, care trăește pe spinarea muncitorului".

4. *Socialismul de Stat* ca o reacțiune contra influenței crescânde a Individualismului și Liberalismului politic, afirmând necesitatea intervenției Statului în organizația social-economică. In Germania, a luat numele de „Socialism de catedră" iar în Franța, pe cel de „Intervenționism". *Marx* și *Engels*, îi atribue următorul înțeles în Manifestul Comunist dela 1848: Exproprierea proprietății funciare și Centralizarea creditului industriei și comerțului în mâinile Statului — acestea însă, numai ca măsură provizorie pentru trecerea la comunizarea proprietății private.

5. *Marxismul.* (Vezi Comunism Bolșevism, Sindicalism, Marxism).

6. Alte diferite numiri: a) *Socialismul Reformist* (evoluționist). Afirmă posibilitatea reformelor economice de comunizarea bunurilor pe cale legală — nu prin violență. — b) *Socialismul Revoluționar.* Afirmă din contră, realizarea comunizării prin violență (forță). c) *Socialism Experimental* (fără program). Afirmă că nu se poate dinainte determina precis organizarea economică-socială, care va rezulta din desființarea proprietății private. (Neo-Marxismul Reformist și Sindicalist.—d) *Socialism Asociaționist.* Afirmă asociația liberă, după un plan stabilit, pentru soluționarea problemelor social-economice *(Owen, Fourier, L. Blanc).* — e) *Socialismul Democrat.* Urmărește în special scopul educativ-politic al democratizării integrale a statului, ca aceasta să devină emanația directă a voinței populare, pentru realizarea intereselor de libertate, dreptate și solidaritate ale muncitorimii. — f) *Socialismul Aristocratic-Conservator.* Afirmă că individul separat de stat este o abstracțiune și numai prin încorporarea lui în stat își găsește realizarea drepturilor, garanția fericirii morale și materiale, ca și posibilitatea înfăptuirilor culturale (științifice, filosofice, artistice, morale, religioase), sintetizate în organizarea statului ideal și impersonal. — g) *Socialismul Pur.* Afirmă lupta pentru a garanta tuturor muncitorilor un salariu just, considerând munca (lucrătorului, savantului, artistului, etc.) ca o participare voluntară la opera colectivă de culturalizare și civilizare. *(Hegel, Carlyle, Rodbertus).* h) etc.

SOCIALIZARE. — *Înțeles general.* Organizarea socială, pe baza înlocuirii proprietății individuale (susținută de teoriile Individualiste) prin proprietatea socială, comună, colectivă, sindicală, corporativă (susținută de teoriile: Socialism, Comunism, Colectivism, Sindicalism, Corporatism). Această organizare constitue idealul de cât mai multă Dreptate și Bună stare între oameni, dorit de toate teoriile sociale — însă, mijloacele de socializare și mai cu deosebire limita socializării proprietății individuale, formează cea mai importantă problemă a socializării, deosebind numeroasele teorii sociale.

SOCIETATEA. — Termen general atribuit oricărei tovărășii omenești, bazată pe conștiința fiecărui membru al tovărășiei, că se află în relații necesare cu ceilalți membrii. Sunt considerate unități sociale: familia, comuna, (tribul), națiunea, statul, umanitatea în-

treagă — organizate în forme sociale, voluntare sau spontane (naturale).

A). *Insuşirile generale* ale societăţii sunt: a) o alcătuire din elementele cosmice, biologice, sufleteşti şi istorice, formând morfologia *(Statica)* socială şi b) o manifestare de activităţi economice. juridice, politice, şi culturale, formând funcţiunea *(Dinamica)* socială.

B). *Insuşirile speciale* sunt: a) acţionează în grup; b) îşi creiază Instituţii felurite ca structuri sociale, apărate prin sancţiuni morale sau juridice, scrise şi nescrise, contra celor care le nesocotesc, făcându-se astfel simţită constrângerea socială; c) realizează valori spirituale comune; d) determină o conştiinţă proprie socială.

Societatea are ca problemă generală raportul între individ şi societate, cu aspectele diferitelor raporturi între: individ, familie, profesiune, naţiune, stat şi umanitate; iar problemele speciale asupra originii, naturii şi scopului societăţii au dat naştere la felurite şi numeroase teorii de filosofie socială. Citâm teoriile: Contractualismul (originea societăţii este într'un contact tacit între indivizii care o compun). — Naturalismul (originea este în instinctul de sociabilitate). — Organicismul (natura societăţii este asemenea unui organism vital). — Psihologicismul (natura societăţii este un conglomerat de suflete individuale). — Socio.ogismul (societatea are un suflet al ei propriu, deosebit de sufletul individual, ca o sinteză a activităţilor sufleteşti individuale, concretizate în Instituţii sociale existente pe deasupra indivizilor). — Socialismul, cu diferitele şi numeroasele lui aspecte privitoare la finalitatea (scopul) societăţii — opus Individualismului.

Societatea constitue obiectul ştiinţei, Sociologia.

1. Diferite înţelesuri atribuite Societăţii; a) Grupul indivizilor între care există raporturi organizate şi servicii reciproce *(Lalande)*. — b) Asociaţii al căror scop final poate fi nutriţia, reproducerea, relaţia de apărare comună, sau simpla plăcere ce poate rezulta din tovărăşia semenilor *(Espinas)*. — c) Asociaţie consolidată în instituţii garantate prin constrângerea colectivităţii *(Durkheim)*. — d) Grupurile omeneşti (familie, trib, cetate, naţiune, etc.) considerate existenţe de sine stătătoare *(A. Comte)*. — e) Societatea se alcătueşte datorită instinctului de sociabilitate din om, numit filantropie *(Leibnitz)*. — f) Asociaţia de fiinţe prin ceea ce au ele de imitat una dela alta, sau prin ce au asemenea drept „cópii vechi ale aceluiaşi model" *(Tarde)*.

SOCIOCENTRISM. — Concepţie sufletească individuală, care consideră societatea căreia aparţine ca fiind „centrul lumii" — după cum Antropocentrismul reduce tot Universul la om — sau Egocentrismul îl reduce la sine însuşi — Termenul este întrebuinţat de *Durkheim*.

SOCIOGRAŢIE. — *In Sociologia Politică*. Forma de guvernământ, a cărei putere de conducere o deţine societatea organizată ca un tot organic. — Termenul este întrebuinţat de *A. Comte*.

SOCIOLATRIE. — Atribuirea însuşirilor cultului (veneraţie, adorare, recunoştinţă etc.) societăţii în care trăieşti. — Termenul este întrebuinţat de *A. Comte*.

SOCIOLOGIE. — *In Metodologie.* Ştiinţă a vieţii şi sufletului social — ştiinţă a societăţii — considerată „ştiinţă generală a tuturor ştiinţelor sufleteşti" (noologice), după cum Fizica este considerată ştiinţa generală a tuturor ştiinţelor materiale, iar Filosofia, sinteza tuturor ştiinţelor, artelor, religiilor şi moralei. — Termenul este inventat de *A. Comte,* după ce mai întâiu întrebuinţa termenul Fizica Socială, opus Fizicei Materială şi Fizicei Biologică.

1. Sociologia cuprinde probleme asupra structurii *(Statica)* societăţii şi asupra activităţii *(Dinamica).* Statica la rândul ei cuprinde problemele: Cosmică, Biologică, Psihică, Istorică — iar Dinamica cuprinde problemele asupra activităţilor: Economică, Politică, Juridică, Culturală. Ca problemă generală a Sociologiei este raportul dintre Individ şi Societate, cu aspectele diferitelor raporturi dintre unităţile şi formele sociale. (Vezi *Societatea).*

2. Sociologia, fiind ştiinţa generală a ştiinţelor sufleteşti, va avea cu acestea raporturi strânse, astfel: a) cu Geografia, privitor la problema cosmologică; b) cu Biologia, Istoria, Psihologia, asupra problemelor biologică, istorică, psihică; c) cu Economia Politică, Dreptul, Politica, asupra problemelor: economică, juridică, politică şi d) cu Pedagogia, Religia, Morala, Arta, Linguistica, Logica, Filosofia, asupra problemei activităţii culturale.

3. Totuşi, Sociologia îşi are toate elementele constitutive ale unei ştiinţe: obiect, legi, metode şi scop, proprii.

SOCIOLOGISM. — *In Filosofia Istoriei.* Denumire dată teoriei, care afirmă că problemele filosofiei şi în special cele religioase sunt dependente de vieaţa în comun a oamenilor. — Termenul este întrebuinţat de *Boutroux,* ca opus teoriilor spiritualiste şi în special „teoriei Experienţii religioase şi Filosofiei acţiunii".

SOFISM. — *In Logică.* Eroare voită în gândirea silogistică, prin nerespectarea principiilor raţiunii (identitatea, contrarietatea, terţiul exclus, raţiunea suficientă şi valorificarea), a postulatelor gândirii ştiinţifice (cauzalitatea şi determinismul) şi a regulilor fixate de Logică pentru alcătuirea noţiunilor, judecăţilor şi raţionamentelor. Eroarea este făcută cu scopul de a convinge buna credinţă, nu cu acela de a spune adevărul, sau chiar cu scopul de a înşela. Pentru a se ascunde eroarea voită de gândire, se pune o deosebită grije spre a nu fi descoperită. — Erorile nevoite se numesc *Paralogisme.*

1. Manualele de Logică consideră două feluri se sofisme: a) de fond *(materiale),* anume: Ignorarea subiectului gândirii (ignoratio elenchi) — întrebuinţarea unui termen sinonim subiectului drept explicare a lui (petitio principii, sau tautologie) — considerarea unui neadevăr drept adevăr, ca punct de plecare al gândirii deductive (error fundamentalis) — înlocuirea înţelesului iniţial al unui termen, prin adăugarea sau suprimarea de însuşiri ale înţelesului atribuit în cursul gândirii (error accidentalis) — şi b) *sofisme formale* rezultate din nerespectarea „formelor" gândirii. Considerăm im-

proprie această deosebire, fiindcă toate erorile provin din nerespectarea formelor gândirii raționale, în special ale silogismului, derivate și ele din principiile raționii și postulatele gândirii. (Vezi toate aceste „Sofisme materiale").

SOFIST. — A. *Înțeles general.* Acela a cărui gândire și documentare este formală, verbală, nesprijinită pe înțelesurile reale ale termenilor întrebuințați în gândire, dar care are totuși abilitatea să treacă drept adevăr documentat, ceea ce el susține.

B. *In Filosofia antică.* Sofistul era un profesionist al gândirii, care știa de toate (fără niciun înțeles prejorativ); iar Sofistica, era arta (metoda) de a face oameni superiori prin învățarea formelor gândirii *(Platon)*. Începând însă cu epoca lui *Aristotel*, sofiștii și sofistica capătă înțelesul prejorativ dat mai sus.

SOLIDARISM. — *In Filosofia Sociologiei.* Denumire dată teoriilor sociale, care afirmă legătura de interpendență între individ și societate și în special teoriilor, care afirmă interdependență între principiile moralei, politicei și economiei *(Bouglé)*.

SOLIDARITATE. — A. *Înțeles genera.* Dependență reciprocă între părțile unui tot.

B. *Etimologie.* Are înțeles juridic, de datorie a debitorilor către același creditor, fie prin faptul lor, fie prin faptul legii. — Responsabilitatea crimei, era deasemenea solidară în primele faze ale Dreptului.

C. *In Sociologie.* Termenul este întrebuințat mult de *A. Comte, Bourgeois* și *Durkheim* cu înțelesul, de datorie moral-socială a solidarității, drept „garanție a excesului de individualism, sau a pretențiilor comunismului contimporan" *(Jacob)*. — Noțiunea Solidarității implică trei feluri de raporturi între indivizi: 1) raporturi de fapt (ale legăturilor dintre ei); 2) raporturi de reciprocitate (dela fiecare la toți, dela toți la fiecare și dela fiecare la fiecare); 3) raporturi inseparabile de conștiință morală *(Bernès)*.

SOLIPSISM. — *In Filosofia Cunoașterii.* Mai mult o atitudine sufletească decât o teorie filosofică (cum este și Scepticismul), afirmând fără să dovedească, că singura realitate ce se poate cunoaște este însăși sufletul, iar modificările lui proprii, concretizate în Univers, constitue sufletul propriu (solus ipse). — *Kant*, i-a dat înțeles de *Egoism*.

SOMA. — A. *Înțeles general.* Sinonim termenului Corp. Este întrebuințat de filosofia biologică, ca opus Sufletului, sau Principiului vital.

B. *In Filosofia Biologiei.* Teoria lui *Weismann* îi atribue înțeles de Corp individual, opus Plasmei germinative. (Vezi Evoluționismul biologic).

SOMATIC. — Sinonim termenului Corporal, opus celui de Spiritual, sau Vital. (Vezi *Soma*).

SOMNAMBULISM. — *In Psiho-Patologie.* Boală care începe prin somn în timpul căruia bolnavul execută diferite acte (vorbeşte, scrie, merge, etc.) într'un fel de vis activ, despre care însă nu-şi aminteşte la deşteptarea din somn. Poate fi: natural sau spontan şi artificial sau provocat, în care caz se poate comunica prin vorbă cu bolnavul. *(P. Janet).* Vezi Sugestia.

SORIT. — *In Logică.* Polisilogism (mai multe silogisme, deoarece există mai mulţi termeni mijlocitori între subiectul şi predicatul gândirii), în care se derivă o singură concluzie din toate premisele, alcătuită în două feluri: a) din subiectul primei premise şi predicatul ultimei premise (ex: A=B, B=C, C=D, D=E, deci A=E), numit Sorit-Aristotelic şi b) din suiectul ultimei premise şi predicatul primei premise (ex: D=E, C=D, B=C, A=B, deci A=E), numit *Sorit Goclenian.*

Precizări: 1) *Termenii mijlocitori,* în Soritul Aristotelic sunt specie ale aceluiaşi gen, ca noţiuni cu sfere ordonate. Genul se disociază, se analizează şi de aceea se mai denumeşte, *Sorit Analitic* — pe când în Soritul Goclenian, speţele se asociază, se sintetizează în genul lor şi de aceea se mai denumeşte *Sorit Sintetic.*

2) *Gândirea,* în Soritul Aristotelic, analizând prin descompunere termenul mijlocitor iniţial — care este predicatul premisei întâia — face ca el să devină subiect în premisa doua, unde acum este alt predicat (adică o altă speţă a predicatului prim, imediat subordonată), care devine subiect în premisa treia (unde iarăşi, predicat este a altă speţă imediat subordonată a predicatului al douilea) — şi tot astfel până la ultima premisă, al cărui predicat devine predicatul concluzici, legat de subiectul gândirei din prima premisă. — Prin această operaţie, termenul mijlocitor s'a tot micşorat ca înţeles. premisă cu premisă, a regresat şi de aceea soritul aristotelic se mai numeşte şi *Sorit Regresiv.* Concluzia fiecărui silogism serveşte astfel de premisă minoră următorului silogism. — In mod invers, gândirea în Soritul Goclenian compunând, sintetizând, termenul mijlocitor pregresează ca înţeles, premisă cu premisă şi de aceea se mai numeşte şi *Sorit Progresiv.* Concluzia fiecărui silogism serveşte astfel de premisă majoră silogismului următor.

3. Soritele se pot descompune în Silogismele alcătuitoare, concluzia primului devenind premisa majoră sau minoră a celui următor.

4. Pentru Filosofia Sceptică, soritul avea înţeles de Sofism (vezi), deoarece prin el se argumenta dela cea mai precisă evidenţă la cea mai mare nesiguranţă, printr'o tranziţie graduală continuă şi pe nesimţite.

SPAŢIU. — Mediul în care situăm toate corpurile, toate mişcările, toate întinderile determinate, ce se pot cunoaşte. — *Lalande:* „Spaţiul nu este nici lucru nici cunoştinţă, ci un produs al spiritului: o abstracţie pentru *Mach, Höffding,* etc. sau o formă apriorică pentru *Kantieni*".

1. *Höffding* deosebeşte: a) spaţiul psihologic sau relativ, acela dat prin sensaţii, sau odată cu ele şi b) spaţiul matematic sau absolut, acela dat prin abstrac-

ţiune (nu prin intuiţie), singurul care este omogen şi continuu. — Unii Psihologi, acordă fiecărui organ de simţ posibilitatea de a cunoaşte câte un spaţiu, astfel: spaţiul vizual, tactil, muscular, etc. *(W. James).* — Alţii, admit numai trei forme fundamentale spaţiale: vizual, tactil, muscular *(Jwanowski);* iar alţii, nu admit decât o singură formă, cea vizuală *(Rauzoli).*

2. Spaţiul Geometric, sau spaţiul propriu zis, are următoarele patru însuşiri: a) este omogen; isotrop (toate direcţiile lui au aceleaşi proprietăţi); c) continuu şi de) nelimitat — cărora Geometria elementară Euclidiană le mai adaugă alte două însuşiri: a) are trei dimensiuni (adică dintr'un punct se pot duce numai trei trepte perpendiculare între ele) şi b) se pot construi figuri asemenea pe tot cuprinsul lui. — Fără aceste două din urmă însuşiri, spaţiul este întrebuinţat în Geometria Non-Euclidiană sau Hiperspaţială, sau *Metageometrism.* (Vezi).

SPECIAL. — Ceea ce este limitat ca aparţinând unei specii. Sinonim cu Singular, însă nu şi cu Particular. — Opus este Generic. (Vezi *Singular, Particular* şi *Generic).*

SPECIFICAŢIE. — A. *In Metodologie.* Metodă, prin care se deosebesc speţele aceluiaşi gen prin diferenţele lor specifice (însuşirile speciale, singulare, fiecărei speţe). — *Kant* afirmă o lege a specificaţiei (opusă legii omogenităţii), cu înţelesul de imposibilitate de a ajunge la realul unei intuiţii prin oricât de mare număr de specificaţiuni; iar *Eisler,* aceleaşi legi îi atribue înţelesul, de posibilitatea diviziunii unei noţiuni în noţiuni inferioase.

B. *Înţelesul comun* este de determinare precisă a unei idei sau a unui fapt, pentru a le deosebi de altele şi a nu le confunda.

SPECIFICITATE. — Ceea ce este specific, ca însuşire esenţială a unei speţe, fără de care nu poate exista şi care este comună, asemenea cu însuşirea specifică şi a celorlalte exemplare alcătuitoare ale aceleaşi speţe. Prin aceste însuşiri specifice, se deosebesc unele de altele speţele aceluiaşi gen. (Vezi *Diferenţă Specifică*).

SPECULATIV. — Judecată de apreciere (valoare), atribuită operaţiunilor gândirii raţionale teoretice, al cărui scop este aflarea adevărului pur de orice subiectivitate şi experienţă, independent de orice aplicaţiune practică. — In sens pejorativ, are înţeles de gândire artificială de pură construcţie dialectică, a cărei valoare este îndoielnică.

SPEŢĂ. — A. *In Logică.* Insuşirea unei noţiuni (cunoştinţa unei clase de fenomene), de a fi cuprinse toate fenomenele sale într'o altă noţiune cu un număr mai mare de fenomene, numită *Gen.* (Vezi Sferă şi Noţiuni subordonate). Speţa, deşi este mai mică ca număr de fenomene decât Genul, are însă însuşiri mai numeroase, drept calitate. (Vezi *Conţinut*).

B. *In Biologie.* Grupul vieţuitoarelor alcătuind un tip comun,

ereditar, bine definit, care nu se pot împreuna şi reproduce cu altc speţe decât limitat — aşa cum se pot împreuna între ele vieţuitoarele aceleaşi speţe, şi reproduce nelimitat. *(Goblot).*

C. *In Linguistică.* Caz singular, la care se aplică un adevăr general. Astfel se spune „în speţă vorbind, aplicaţiunea este..." — sinonim cu „în cazul considerat..."

In Logică. Precizări: 1). O aceiaşi noţiune poate fi şi speţă şi gen, faţă de alte noţiuni, anume: a) speţă, faţă de o noţiune supra-ordonată ei ca număr de fenomene (sferă) şi b) gen, faţă de o noţiune subordonată.

2). Genul, poate ajunge prin subordonare din speţă în speţă până la speţa ultimă, care să numai cuprindă în sfera ei decât un singur fenomen, — cum sunt aşa numitele „noţiuni singulare". (Vezi).

SPIRIT. — A. *Înţeles general.* Sinonim cu Suflet, Psihic şi Gândire. (Vezi aceşti termeni).

B. *In Teologie,* are înţelesul mistic, de Principiu al vieţii şi al Divinităţii. Dumnezeu, îngerii, demonii şi sufletele după moarte, sunt numai Spirite.

C. *In Filosofia Cosmologică şi a Cunoaşterii,* are înţeles personal, de Realitate gânditoare, subiectul care cunoaşte obiectul de cunoscut. — Este deci opus Materiei şi Naturii.

D. *In Linguistică.* Se întrebuinţează ca însuşire a gândirii, sau a sufletului în genere, astfel: spirit ştiinţific, sau spiritul politeţii, sau simplu: spirit, ca ascuţime de gând şi ironie. (Vezi *Spiritual*).

SPIRITISM. — Teorie, care afirmă că spiritele morţilor supravieţuiesc, păstrând şi un fel de corp material ca un voal, însă invizibil — şi mai afirmă, că se poate comunica cu ele prin anumite practici şi în special, prin mijlocirea unor indivizi dotaţi cu însuşiri specifice, numiţi *Medium*-uri.

1. Spiritismul îşi are originea în Credinţe, în Filosofia religiei şi'n Spiritualism, cu care nu trebue confundat (vezi); deoarece. Spiritismul caută să materializeze sufletul prin felurite experienţe. ca manifestări materiale ale spiritului morţilor: ridicări de mese, scaune, etc, sunete diferite, la instrumente muzicale sau bătăi şi lovituri în obiecte, mulagii pe diferite substanţe ca imprimări de forme corporale omeneşti, fotografii şi chiar apariţiuni corporale. — Spiritiştii se clasifică în: religioşi, ştiinţifici, şi evoluţionişti, împărţiţi în numeroase secte şi şcoli. Sunt mulţi oameni de ştiinţă, de litere şi filosofi, care admit şi chiar practică Spiritismul, ce se vrea documentat ştiinţific. Citâm pe *B. P. Haşdeu* cu lucrarea sa: *Sic Cogito.* (Astfel cuget), care afirmă că Spiritismul este o credinţă-ştiinţă. Credinţa se întemeiază pe principiile: Dumnezeu, Nemurire şi Deşertăciune; iar ştiinţa, pe principiul Evoluţionismului biologic, prin care se explică existenţa lui Dumnezeu şi derivarea supra-omului, altruist desăvârşit — deosebit de cel al lui *Nietzsche,* voluntar şi egoist. El numeşte acest proces, „evoluţie metafizică": prin faze din ce în ce mai perfecte, evoluţia materiei ajunge la exteriorizări foarte fine, invizibile chiar prin care se manifestă spiritele morţilor. — Alţi reprezentanţi ai spiritismului: *Lombroso* (Hipnotism şi Spiritism), *Flammarion*

(Fenomenele Spiritismului), *Gh. Richet,* cu numeroase lucrări, etc.

SPIRITOLOGIE. — Termen propus de *Haşdeu* pentru cercetările spiritiste, astfel: „Spiritismul cuprinde miezul tuturor religiunilor; se împacă bine cu ştiinţele şi are rădăcini adânc înfipte în Biologie, fiind o ştiinţă a vieţii supraomului. Această ştiinţă nouă are ca surori: Antropologia şi Sociologia, deasemenea ştiinţe ale Biologiei şi i s'ar putea zice „Spiritologie".

SPIRITUALISM-MATERIALISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Denumiri date în general celor două grupe de teorii, care răspund problemei ontologice: Ce este Existenţa (Lumea, Universul, Cosmosul) astfel: 1) *Spiritualismul* susţine existenţa Spiritului (sufletului), fie ca existenţă primă şi ultimă (negând prin aceasta orice existenţă reală materiei), fie numai ca existenţă primă din care derivă materia, sau ca realitate, sau ca aparenţă; — 2) *Materialismul* susţine existenţa Materiei, deasemenea fie ca existenţă primă şi ultimă (negând orice existenţă reală sufletului), fie numai ca existenţă primă din care derivă sufletul, sau ca realitate, sau ca aparenţă. — Fiecare în parte aceste teorii extreme, susţinând numai o singură existenţă în alcătuirea Universului, sunt considerate *Teorii moniste:* Monismul Materialist şi Monismul Spiritualist. — Grupa de teorii, care susţine existenţa şi a spiritului şi a materiei, — ambele existenţe dintr'un început, fără să fie una cauza celeilalte — poartă denumirea de *Dualism Cosmologic* şi uneori Paralelism Psiho-Fizic; iar, grupa de teorii care susţine, că neputându-se cunoaşte existenţa ca Substanţă nici a spiritului nici a materiei, atunci singura „realitate" a Universului nu este decât existenţa de manifestare, de Fenomene, ale spiritului şi materiei şi această grupă poartă denumirea de *Fenomenism,* având aspecte ca: Agnoticismul, Pozitivismul şi Idealismul post-Kantian (deoarece toate acestea tăgăduesc o existenţă substanţială (numenală) şi spiritului şi materiei).

1. Spiritualismul şi Materialismul, documentează fiecare ce este spiritul şi ce este materia, însă întâmpină mari greutăţi răspunzând întrebării: Ce este Vieaţa, deoarece între existenţele materiale (fizice) şi cele spirituale (sufleteşti) se interpun existenţele fiziologice, biologice (ale vieţii), legate de cele sufleteşti.

2. *Dualismul Cosmologic.* Este concepţia comună a minţii, impusă de constatarea isbitoarei deosebiri dintre fiinţele mişcătoare şi corpurile inerte, structuralizată în suflete prin credinţele religioase, care postulează nemurirea sufletului şi a principiului spiritual ce întreţine vieaţa.

A). *Filosofia Antică.* Deşi începe prin a susţine o concepţie monistă, reducând Universul la câte o existenţă materială: apa *(Thales* — aerul *(Anaximene)* — focul *(Heraclit)* — pământul, adăogat acestora la un loc *(Empedocle),* totuşi atribue vieaţă acestei materii. Teoria aceasta poartă denumirea de *Hilozoism* (Vezi). — *Anaxogora,* este pri-

mul filosof care susţine ideea unei existenţe spirituale pe lângă aceea a existenţei materiale, datorită căreia se explică ordinea universală. Vieaţa este derivată din acest *spirit cosmic,* care se încorporează vremelnic în fiinţe. — *Aristotel* reia ideea, afirmând că materia este o simplă posibilitate a spiritului, considerat *formă* şi principiul vital al întregei existenţe.

B). *Filosofia Modernă.* Are ca reprezentant al Dualismului pe *Descartes* — care plecând dela îndoiala sa metodică: mă îndoiesc de orice şi prin aceasta cuget („Dubito, ergo cogit"), însă de propria mea îndoială nu pot să mă îndoiesc, fiindcă mă gândesc, cuget şi deci exist ca fiinţă cugetătoare („Dubito, ergo cogit; Cogito, ergo sum") — susţine existenţa fără extensiune (întindere), care este sufletul ce gândeşte, deosebită de existenţa extinsă, care este materia ce nu gândeşte. Sufletul (spiritul) este legat de Corpul omenesc (materie), fiind localizat în glanda pineală a creerului şi prin aşa numitele „spirite animale", conduce mişcările corpului. Această comunicare dintre spirit şi materie (problema grea a Dualismului şi a întregei filosofii cosmologice) prin spirite animale, este înlocuită de *Berkeley* prin „cauze ocazionale" (vezi Ocazionalismul) şi de *Leibnitz* prin „armonia prestabilită" (vezi) dintre „monade" — denumire ce dă existenţelor ultime de natură spirituală, care alcătuesc şi spiritul şi corpul, a căror legătură este dinainte stabilită de Creator, aşa cum există între toate monadele Universului.

C). *Filosofia Contimporană.* Are ca reprezentanţi ai Dualismului pe: *Th. Reid* în Scoţia şi pe *Collard, Jouffroy, Cousin, Maine de Birau, Ravaisson* în Franţa, unde este păstrat tot sec. XIX sub denumirea de Spiritualism. Aceiaşi greutate a problemei de a explica legătura dintre corp (care este materie extinsă în spaţiu, cu modificări sub forme de mişcări) şi spirit (care este conştiinţa fără întindere, cu modificări de durată în timp, cu neputinţă să fie reduse la modificări mecanice), a făcut ca Dualismul să se menţină ca teorie valabilă comună în Probl. Cosmologică.

3. *Monismul Spiritualist.* Spre deosebire de concepţia comună, gândirea filosofică a căutat să reducă totdeauna multiplicitatea la unitate, la o substanţă unică. Astfel, Dualismul se reduce la Monism, mai cu deosebire că prin aceasta se înlătură şi greaua problemă a comunicării (legăturii) dintre Spirit şi Materie.

A). *Filosofia Antică.* Are ca reprezentanţi pe: — *Socrate,* care dovedeşte prin metoda sa dialectică puternicia şi permanenţa Raţiunii şi a Ideilor generale ale ştiinţei, faţă de simţuri şi nestabilitatea materiei sensibile, care apare şi dispare neîncetat. — *Platon* de asemenea, susţine ca singură existenţă: Lumea Ideilor suprasensibile (Spiritul), a cărei slabă aparenţă o formează Lumea sensibilă (Materia); aceasta, „este ceea ce nu este", nu are nici o proprietate, fiind supusă unei permanente deveniri, este nedeterminată, divizibilă şi neseparată de spaţiu; totuşi ea opune rezistenţă, formelor dorite de Idee să le realizeze şi prin aceasta Platon îi acordă o oarecare realitate, depărtându-se astfel de Monismul spiritualist. — *Plotin,* susţine ca singură existenţă spirituală: unitatea desăvârşită a Unului (Unicului), care ca Bine Absolut dă existenţă Gândirii (prima fază de existenţă a Lumii) — ca o cópie a sa, care doreşte să se apropie şi să revină în Unicul din care a derivat.

Materia nu există ca substanţă, ci este produsul gândirii şi ea tot ca o cópie a *Unicului,* singura ce are existenţă ca substanţă. — Spiritualismul filosofiei antice (prin susţinerea ca existenţă unică a spiritului *gânditor*), poartă denumirea de *Pan-Logism.*

B). *Filosofia Modernă — Contimporană.* Spiritualismul susţine existenţa unică a sufletului în genere (nu numai ca raţiune, gândire), ceea ce face ca acest spiritualism să poarte denumirea de *Pan-Psihism,* reprezentat prin: — *Leibnitz,* care reduce existenţa la elemente numite „Monade", de natură spirituală, având ca însuşire esenţială forţa atribuită de Monada Absolută — Dumnezeu. Şi Leibnitz se îndepărtează de Monismul spiritual, deoarece nu numai că nu neagă existenţa materiei, dar o concepe şi pe ea alcătuită tot din monade, mai puţin perfecte ca ale sufletului lui. — *Herbart,* susţine şi el că Universul în existenţa sa este alcătuit din elemente simple spirituale, numite „Reali". — *Lotze* de asemenea, susţine existenţa unei „Pluralităţi" de existenţe spirituale metafizice, din a căror mişcare derivă materia, pe care o percepem ca o creaţie a sufletului individual şi el derivat dintr'o substanţă unică: Spiritul Absolut. — Tot astfel *Berkeley, Hegel* şi *Fichte,* postulează existenţa unui Spirit Absolut, pentru a se îndepărta de Teoria Solipsismului, care susţine existenţa numai a Spiritului individual. (Vezi), — *Schopenhauer,* susţine ca singură existenţă spirituală: Voinţa cosmică inconştientă, prin care sufletul individual îşi reprezintă Universul. *(Lumea ca Voinţă şi Reprezentare,* este titlul teoriei sale). — *Nietzsche,* şi el susţine voinţa cosmică, dar ca o tendinţă către Putere şi Forţă, care să doteze pe Supra-omul stăpân al Universului şi a celor slabi şi nevolnici; iar *Wundt,* susţine spiritualitatea unei Sinteze Creatoare, între Voinţă şi Intelect. — Spiritualismul, fundamentat pe Voinţa aceasta supraindividuală, poartă denumirea de *Pan-Telematism.*

4. *Monismul Materialist.* Susţine că existenţa primă şi ultimă a Universului este Materia, iar sufletul, sau nu există, sau este o derivare a materiei organizate.

A). *In Filosofia Antică.* Este reprezentat prin: *Leucip, Democrit, Epicur* şi *Lucreţiu,* ale căror teorii sunt denumite *Atomiste,* deoarece susţin că materia care este substanţa Universului este alcătuită din particule indivizibile numite „Atomi", identici în calitate, din care se formează şi sufletul însuşi.

B). *In Filosofia Evului Mediu,* a Sfinţilor Părinţi, Patristica (vezi). De asemenea, se concepea sufletul alcătuit tot din materie, dar mai fină, cu un suflu care anima corpul. (Citäm şi pe *Tertullian* ca filosof creştin).

C). *In Filosofia Modernă.* Materialismul, reprezentat prin *Gassendi* în epoca Renaşterii, apare în Anglia prin *Hobbes,* care nu mai admite existenţa atomilor şi ca atare divizibilitatea materiei, ci reduce Universul la Mişcarea fizică, singura ce produce senzaţiile şi ca atare sufletul: iar în Franţa, apare prin *Holbach* şi *Helvétius,* care susţin şi ei că sufletul este o funcţiune a corpului organic şi în special a sistemului nervos.

D). *In Filosofia Contimporană.* Reapare în Germania prin *R. Wagner* şi *K. Vogt,* cu aceiaşi concepţie ca în Franţa şi prin naturaliştii *Büchner* şi *Haeckel,* care fundamentează materialismul pe Evoluţionismul cosmic şi De-

terminismul biologic al fenomenelor sufletești.

5. *Monismul Substanței.* Este denumirea dată Teoriilor cosmologice, care susțin alcătuirea Universului dintr'o „Substanță", care nu este nici spirit, nici materie, nici amândouă, însă din ea pot deriva, ca Fenomene, și existențe spirituale și sufletești.

A). *În Filosofia Modernă.* Este reprezentat prin *Spinoza,* care susține că substanța unică este Dumnezeu, iar spiritul și materia sunt atribute ale sale: astfel, pretutindeni în Univers este Dumnezeu — teorie numită *Pan-Teism.* (Vezi).

B). *În Filosofia Contimporană.* Este reprezentat prin: *Schelling,* care susține ca substanță unică: Principiul Absolut și prin *Fechner,* care susține că spiritul și materia sunt numai două puncte de vedere deosebite, din care se privește o aceiași unică substanță: a Conștiinței absolute, atotștiutoare și atotputernică, ce este Dumnezeu. — Teoria se numește *Paralelism Psiho-Fizic.*

6. Problema Ontologică a Substanței cosmologice este înlăturată prin teoriile:

A). *Fenomenismul,* empirist sau raționalist astfel: *D. Hume* și *J. St. Mill,* ambii susțin că nu există Substanță (nici materială nici spirituală), ci numai Fenomene. Universul este un Complex de Sensații, prezente și viitoare. despre realitatea așa cum apare. — *Kant* și Filosofii idealiști Neo-Kantieni de asemenea, susțin că principiile rațiunii (Categoriile), fiind produse ale gândirii, nu dau cunoștințe valabile decât asupra fenomenelor. — Kant, postulând și o existență de substanță în sine, numenală, comite o inconsequență, deoarece nu se poate cunoaște, ceea ce nu există — susțin Neo-Kantienii *(Fichte, Hegel, Schelling)* și de aceea, aceștia au tăgăduit o asemenea existență numenală. Kant însă, a afirmat-o din nevoia de a da o cauză, o derivare, existenții fenomenale, a cărei realitate trebue să fie totuși explicată.

B). *Agnosticismul.* Reprezentat prin *H. Spencer,* care susține că nu putem cunoaște Esența absolută, deoarece n'avem nicio, relație cu ea. Astfel, cunoștința nu poate fi decât relativă.

C). *Pozitivismul.* Reprezentat prin *A. Comte,* care susține că nu mai poate fi preocupată gândirea acum în faza ei pozitivă când a trecut de faza teologică (a explicărilor religioase), ca și de faza metafizică (a explicărilor speculative) — de problema Esenții substanței, ci numai de realitatea care cade sub simțuri și asupra căreia se gândește, ca fiind singura realitate pozitivă. (Vezi și lămuririle de sub *Realism).*

SPONTAN — A. *Înțeles general.* Ceea ce aparține propriei inițiative, indiferent dacă este rezultatul unui determinism interior; însă, fără provocarea niciunei influențe externe fenomenului denumit astfel. — Termeni opuși: Provocat, Artificial, Receptiv, Reflectat.

B. *În Psihologie.* Reacțiunea imediată la oricare excitație, fără participarea reflexiunii (gândirii).

SPONTANĂ (Voință). — *În Psihologie.* Una din cele patru spețe ale Voinței (Deliberativă, Instinctivă, Reflexă, Spontană) și anume: acel îndemn către mișcare, de natură organică, interior corpului. — Să nu se confunde cu *Actul Spontan,* deoarece acesta este mișcarea — *nu voința* — ce urmează ca efect al voinței spontane.

STATIC. — A. *Înțeles general.* Ceea ce este în repaos, în echilibru, fără schimbare sau mișcare. — Opus *Dinamic.*

B. *In Mecanică* (știința mișcării). Se studiază în partea numită Statică, condițiunile de echilibru forțelor, care acționează asupra corpurilor în repaos — iar în Dinamică, condițiunile mișcării.

C. *In Sociologie* (știința tovărășiilor omenești). Se studiază în Statica Socială, condițiunile de existență sau de cadru (cosmic, biologic, psihic, istoric) — făcându-se abstracțiune de activitățile sociale (economică, juridică, politică, culturală), pe care le studiază Dinamica Socială *(A. Comte).*

STATICE (Sensații). — *In Psihologie.* Cunoștințe despre însușirea de echilibru a propriului corp. Organul sensitiv se găsește în urechea internă, alcătuit din trei canale semicirculare pline cu un lichid (endolimfă), în care plutesc câte un corpuscul, numit otocist sau otolit, în legătură cu nervii respectivi statici, ce vor transmite vibrațiile de echilibru centrilor nervoși, pentru preiucrarea lor în sensații respective. — Alte denumiri: Sensații de Echilibru, sau Senz. Stereognostice.

STATISTICĂ. — *In Metodologie.* Metodă specială Sociologiei, prin care se strâng și se coordonează numeroase fapte sociale, astfel ca să rezulte raporturi numerice între ele și cauzele care le dau naștere.

STEREOGNOSTIC. — Ceea ce arată direcțiunea în spațiu. — In Psihologie, se întrebuințează ca sinonim Sensațiile Statice (Vezi).

STIL. — *In Filosofia Esteticii.* Stilul este în antichitate instrumentul cu vârf ascuțit, necesar gravării în ceară.

In mod figurat, Stilul este individualitatea spiritului, în alegerea cuvintelor, imaginelor și mai cu seamă în construcția frazelor *(Séailles).* — Felul personal de a reda realitatea, interpretând-o sau creând-o cu o tehnică caracteristică *(Paulhan).* — Stilul este o armonie. Nu este nici realitatea gravă și rece, care nu spune nimic sentimentului, nici tumultul de imagini și acțiuni, ce nu spun nimic gândirii; el se adresează sufletului întreg *(Bersot).* — Stilul este omul *(Boileau).* — Este amprenta gândirii asupra naturii *(Ch. Blanc).*

STIMUL. — *In Psiho Fiziologie.* Ceea ce produce o activitate sufletească sau fiziologică (a celulei, țesutului, organului, aparatului sau sistemului). — Sinonim cu Excitant. (Vezi *Excitație*).

STOICISM. — Sistem filosofic întemeiat de *Zenon,* fundamentat pe orientarea *vieții morale* spre înțelepciune și virtute, considerându-se ca secundare problemele teoretice ale filosofiei (pr. cosmologică, ontologică și a cunoașterii). Ceea ce face pe om nefericit, este interesul mare pentru avere, reputație și demnitate, care nu depinde de om și totuși iau forma și in-

tensitatea pasiunilor ce întunecă raţiunea. Înţeleptul nu este dominat de pasiuni, ci îşi conformează vieaţa după natură, raţiune şi virtutea cea mai înaltă: *nepăsarea.*

In Problema Cosmologică, stoicismul susţine *Finalismul* (o lege a destinului fixează cursul existenţelor Universului în înlănţuirea lor cauzală); iar în Pr. Ontologică, susţine un Monism panteist dinamic (Universul este de natură Divină, o forţă imanentă răspândită peste tot ca o raţiune universală). In Pr. Cunoaşterii, susţine un Empirism realist (nu există nimic care să nu poată fi cunoscut prin simţuri. Din senzaţii se alcătuesc percepţiile cataleptice, care au în sine puterea convingere imediată). — Reprezentanţii stoicismului: *Zenon, Cleanthe, Chrisip, Seneca, Epictet, Marc-Aureliu, Montaigne.*

SUBALTERNE (Judecăţi). — *In Logică,* însuşirea a două Judecăţi ce au acelaşi subiect şi predicat de aceiaşi calitate (Afirmative sau Negative), însă de cantităţi deosebite (Universale faţă de Particulare). Astfel, judecata afirmativă particulară este subalternă judecăţii afirmative universale. Din adevărul universalei se derivă adevărul particularei, iar din falsitatea particularei derivă falsitatea universalei — dar nu şi invers. (Vezi *Opoziţia Judecăţilor*).

SUBCONŞTIENT. — *In Filosofia Psihologiei.* 1. Un grad de posibilitate a Conştiinţei de a-şi explica fenomenele sufleteşti, când şi cum s'au format (alături de celelalte două grade: Conştientul şi Inconştientul) şi anume, gradul de explicare îndoielnică, neprecisă.

2. Alt înţeles. Este dat de Teoria structurii sufleteşti considerată ca un Bloc (Gestalt), ca un Tot sufletesc; anume, înţelesul de regiune a sufletului, în care trec să se păstreze fenomenele sufleteşti formate în regiunea Conştientului, ca apoi să revină (din Subconştient în Conştient) fie în aceiaşi formă (Memorie), fie sub diferite combinări (Imaginaţie şi Fantazie). — Unele teorii susţin numai două regiuni de structură sufletească: Conştientul şi Subconştientul sau Inconştientul. (Vezi *Inconştientul* şi *Subliminal*).

SUBCONTRARE (Judecăţi). — *In Logică.* Insuşirea a două judecăţi, care au acelaşi subiect şi predicat, de cantitate particulare, dintre care una este afirmativă, iar cealaltă negativă. Ele pot fi amândouă adevărate, dar nu pot fi amândouă false. (Vezi *Opoziţia Judecăţilor*).

SUBIECT. — A. *Înţeles general.* O existenţă căreia i se atribue însuşiri.

B. *In Logică.* Unul din cele patru elemente ale oricărei judecăţi: Subiect, Predicat, Cópulă Aserţiune (vezi acestea) şi anume, termenul despre care se gândeşte, adică acela care are funcţiunea să primească dela predicatul gândirii afirmarea sau negarea însuşirilor sale, în total sau numai în parte. — De regulă, este alcătuit din noţiuni substantivale.

C. In Filosofia lui *Kant.* Are înţelesul de Eu, unul şi identic, opus fie multiciplităţii şi varietăţii de însuşiri, fie la tot ceea ce este în afară, ca un Non Eu

despre care Eul gândeşte. Acest Eu — subiect este deosebit de Eul — substanţă (în sine, Eul — numenal) conceput ca absolut, nu prin opoziţie la multiplicitatea şi varietatea însuşirilor ca Eul — subiect (deoarece fiind absolut n'are însuşiri), dar ca unitate şi indentitate. (Vezi *Obiect*).

D. *In Psihologia Experimentală.* Persoana asupra căreia se fac experienţe psiho-fiziologie.

SUBIECTIV. — Înţelesuri numeroase: A) Ceea ce aparţine subiectului individual, singur, considerat ca Eu, Conştiinţă, suflet prin opoziţie fie cu alte subiecte, fie cu obiectul gândirii (Non Eul). — B) Denumire caracterologică, dată aceluia care gândeşte după dorinţele, interesele, impresiunile sale proprii, sau după ale altora (opinie publică, tradiţie, prejudecăţi, etc.) şi nu după regulile raţiunii obiective. — C) Gândirea omenească în genere, ca o „lume" deosebită de lumea oiectivă materială. — D) Ceea ce este aparent, nereal, iluzoriu. (Ex: sensaţiile sunt subiective).

SUBIECTIVĂ (Metodă). — Metoda observării interne (Introspecţiunea) — opusă metodei de Observaţie externă. (Vezi).

SUBIECTIVĂ (Filosofie). — Filosofia, care se preocupă de tot ceea ce priveşte subiectul care gândeşte. — Termenul este întrebuinţat de *Boirac,* astfel: „Omul este subiect al gândirii şi acţiunii. Psihologia, Logica şi Morala alcătuesc deci Filosofia subiectivă".

SUBIECTIVISM. — A. *In Filosofia Cunoaşterii.* Denumire dată teoriilor, care susţin că orice cunoaştere este datorată subiectului care gândeşte. Numai ceea ce afectează Eul poate fi cunoscut.

B. *In Filosofia Cosmologică.* Denumire dată teoriilor, care susţin că Eul este singura existenţă, întrucât prin el se face posibilă oricare altă existenţă.

C. *In Filosofia Moralei.* Teoriile, care susţin că Binele şi Răul îşi au originea în buna stare şi suferinţa individului, în emoţiile personale de aprobare şi indignare.

SUBLIM. — *In Psihologie.* Sentimentul de Frumos cel mai înalt — măreţia infinită a forţelor deslănţuite ale naturii, în faţa cărora sufletul se simte pulveriazt, strivit şi chiar înfricat. — Frumosul este măsurat, determinat, ordonat, proporţionat armonizat şi produce satisfacţie, plăcere şi fericire în suflet (*Kant* şi *Ribot*).

SUBLIMARE. — *In Psihologie.* Înlocuirea instinctelor şi sentimentelor inferioare prin instincte şi sentimente superioare. — Termenul este inventat de *S. Freud.*

SUBLIMINAL. — *In Filosofia Psihologiei.* Stări sufleteşti sub pragul conştiinţei, care nu pot fi explicate când şi cum s'au format. (Vezi *Subconştient — Inconştient*).

SUBORDONARE. — A. *Înţeles general.* Relaţia de dependenţă, a unui termen de altul, al unui fapt de altul, sau al unei persoane de alta.

B. *In Logică.* Noţiune subordonată, este aceea care se găseşte cuprinsă ca speţă într'o altă noţiune cu sferă mai mare, care îi este gen şi deci îi este supraordonată.

SUBREPŢIUNE.— Denumire dată de *Kant* însuşirilor fenomenelor materiale (lumină, sunet, căldură, gust, etc.), ca proprietăţi reale ale corpurilor situate în spaţiu şi manifestate în timp, care depind numai de subiectivitatea Eului şi n'au valoare obiectivă, apriorică, ideală, a spaţiului şi timpului.

SUBSTANŢĂ. — A. *In Filosofia Cosmologică.* Existenţa în sine şi prin sine, nedeterminată de nicio altă existenţă, principiu unic şi permanent identic în însuşirile sale, fie ca materie (Materialismul), fie ca spirit (Spiritualismul), fie ca amândouă (Paralelismul, sau Dualismul Psihofizic).

B. *In Logică.* Categorie apriorică, rezultă din judecata categorică, prin care se afirmă sau neagă un predicat subiectului gândirii. (Vezi Categorii şi Spiritualism — Materialism).

C. *In Linguistică.* Ceea ce este esenţial, într'o teorie, carte, acţiune, etc.

D. *In Fizică — Chimie.* Corp, ale cărei însuşiri fizico-Chimice se deosebesc de ale altor corpuri.

SUBSTANŢIALISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Denumire dată teoriilor care susţin existenţa Substanţei (Vezi). — *Renouvier,* consideră aceste teorii ca realiste (Vezi *Realismul*).

SUBSTRAT. — Existenţă, care serveşte ca bază altei existenţe. Înţeles sinonim cu Substanţă uneori, însă se întrebuinţează în general şi pentru existenţa de manifestare (fenomene) şi pentru existenţa în sine (numen).

SUFLET. — A. *In Psihologie.* Este obiectul de cercetare al acestei ştiinţe ce are să se preocupe numai de existenţa lui de *manifestare* — rămânând pe seama Filosofiei, preocuparea de existenţa lui *în sine.* — Astfel, fenomenelor sufleteşti li se atribue următoarele însuşiri:

1. *De existenţă:* a) sunt „interioare" (se manifestă în corp cu vieaţă); b) se succed în timp (trecând din „regiunea" Conştientului unde se formează, în aceea a Subconştientului unde se păstrează, pentru a reveni în Conştient); c) au durată şi intensitate (tărie); d) sunt înlănţuite, contopite şi neseparate, de Totul sufletesc individual şi colectiv (Eu, Configuraţie, Bloc, Gesthalt); e) sunt ireversibile (nu mai pot fi retrăite exact în aceleaşi însuşiri, când revin din Subconştient în Conştient); — f) sunt cunoscute direct, nemijlocit, prin Observare internă (Introspecţiune) — nu indirect, prin mijlocirea simţurilor şi aparatelor tehnice, că tot ceea ce nu este suflet (materia, noneul).

2. *Însuşiri de finalitate* (scop). Fenomenele sufleteşti dau vieţuitorului orientarea prin: a) ştiri, cunoştinţe (Intelect); b) simţămintele de plăceri şi neplăceri despre ştiri şi fapte (Afec-

te); c) îndemnuri către mişcare şi fapte, ca reacţiuni la cele ştiute şi simţite (Voinţă). — Vezi Psihic, Spirit, Psihologie.

B. *In Filosofia Cosmologică.* (Vezi Realism, Idealism, Fenomenism).

C. *In Filosofia Ontologică.* (Vezi Spiritualism, Materialism).

D. *In Filosofia Cunoaşterii.* (Vezi Naţionalism, Empirism, Criticism, Intuiţionism, Sentiment, Scepticism, Dogmatism).

A. *Precizări.* 1. Sufletul, ca fenomen divizat pentru cercetarea lui din punct de vedere deosebite, constitue obiectul ştiinţelor numite felurit: Psihice, Spirituale, Sufleteşti, Noologice, Abstracte, Morale, Sociale, Normative — care cuprind Psihologia şi celelalte ştiinţe, arătate sub termenul Noologice (ştiinţe). — Vezi.

2. Fenomenele sufleteşti sunt extrem de vaste şi variate; de aceea se studiază de diferite ştiinţe, care au însă toate acelaşi scop: să constate, să explice, şi să sistematizeze variatele aspecte sub care ele se formează, evoluează, se diferenţiază şi se leagă cauzal între ele.

3. Un foarte mare număr dintre ele se explică prin Inconştient şi Subconştient, ce alcătuesc regiunile de adâncime ale structurii sufleteşti, cercetate prin metoda Psihoanalitică, aplicată şi ca terapeutică medicală pentru vindecarea bolilor sufleteşti.

4. Toate, se manifestă prin finalităţile: Intelect, Afect, Voinţă — inseparabile, ireductibile şi raportate la un anume suflet individual.

5. Sunt indisolubil legate de corpul în care se manifestă, ca şi de mediul cosmic, biologic şi cultural în care sunt situate. Legătura cu corpul, se face în special prin materia nervoasă şi glandele endocrine; iar cu mediurile arătate, prin instituţiile economice, juridice, politice şi culturale.

6. Odată formate, ele se păstrează, se reproduc, se recunosc şi se combină între ele; — a) se formează prin Atenţie şi Gândire, din care rezultă: Senzaţii, Percepţii, Intuiţii, Reprezentări, Noţiuni, Judecăţi, Raţionamente, Asocieri, Disocieri, Comparaţii, Abstracţii, Generalizări şi Apercepţie; — b) se păstrează prin Asocieri; — c) se reproduc prin Imagini şi Reprezentări; — d) se recunosc, localizându-se în spaţiul şi timpul când s'au format, prin Memorie; — e) se combină între ele prin: Apercepţie Imaginaţie şi Fantazie.

7. Sunt studiate şi în *fondul* lor de conţinut material, legat de realitatea fiziologică şi fizică din care se formează — şi în *formele* sufletului întreg de: Eu şi Configuraţie, Individualitate şi Temperament, Personalitate şi Caracter, Intelect, Afect şi Voinţă, Ereditate, Determinism cosmic, biologic şi cultural, Eu individual şi social.

B. *In Filosofie.* Preocupări de existenţa în sine a sufletului, asupra originii, naturii şi scopului său, au alcătuit diferite Teorii filosofice. Concepţia populară, atribue sufletului o existenţă de abur, de suflu, de umbră (animus) şi fiecare răspunde la întrebările asupra sufletului, prin Raţiunea lui suficientă. (Vezi).

Teoriile filosofice: a) unele susţin existenţa sufletului alături de aceea a materiei (Dualismul sau Paralelismul Psiho-Fizic); b) alte teorii susţin numai sufletul, ca singură existenţă de origină, din care derivă tot Universul, deci şi materia (Spiritualismul monist cu diferitele lui aspecte-

(vezi); c) iar altele susţin derivarea sufletului din materie şi în special din funcţiunea materiei nervoase (Materialismul monist şi Fenomenismul, vezi).

C. Câteva înţelesuri date Sufletului, de filosofi. — *Platon:* O Lume de Idei creată. — *Aristotel:* O formă internă într'un corp organic. — *Descartes:* O substanţă gânditoare, alături de substanţa întinsă a materiei, dela care primeşte ştiri. — *Spinoza:* O înfăţişare de conştiinţă a substanţei unice care e Dumnezeu, alături de cealălaltă înfăţişare a forţei materiale de mişcare. — prezentată prin percepţii de cu- *Leibnitz:* O existenţă unică renoaştere (monade). — *Kant:* Forme de cunoaştere (categorii), în care se toarnă realitatea fenomenelor materiei pentru a căpăta înţeles şi valoare. — *Schopenhauer:* Voinţă şi reprezentare. — *Bergson:* Elan vital.

SUGERARE. — *In Psihologie.* A provoca o sugestie, făcând să ia naştere în sufletul propriu sau al altuia, o anumită idee, sentiment, sau voinţă.

SUGESTIE. — *In Psiho-Patologie.* Pătrunderea şi fixarea în Conştientul unei persoane, pentru un oarecare timp, fără voinţa sa deliberativă, conştientă, a unei ideaţii afective — voluntare (fie că vine din afară, fie că naşte din propria ideaţie ca Autosuegstie), căreia persoana trebue să i se supună automat, deşi poate avea cunoştinţă că sufere această influenţă, însă din cauza depresiunii energiei sale psihice, pierde posibilitatea reflexiunii şi împotrivirii. Sugestionatul trăeşte ideaţia sugerată, ca străină de sufletul său propriu, ca şi cum ar fi trăirea altui suflet. (Vezi *Hipnotism, Somnabulism, Telepatie*).

SUGESTIVITATE. — *In Psiho-Patologie.* Însuşirea de a sugestiona uşor pe alţii, sau de a fi uşor sugestionat. — *Binet,* deosebeşte cinci speţe cu tipuri de sugestivitate. — *P. Janet,* deosebeşte numai două: normală şi patologică. — *Wundt,* numeşte Sugestivitate străină, aceea suferită dela altă persoană şi ea trebue executată la producerea unei anumite împrejurări.

SUPERSTIŢIE. — *In Psihologie.* Credinţe şi obiceiuri false din trecutul sufletului omenesc, neconforme legilor naturii şi adevărului, structuralizate în sufletele actuale ca *Survivanţe* (Vezi). — *Blondel:* „Superstiţiosul, spre deosebire de credinciosul religios, voieşte să se servească de Dumnezeu pentru scopurile lui egoiste". (Vezi *Magia*).

SUPRANATURAL. — Ceea ce este deasupra naturii şi gândirii, ce posibilitate de explicaţie.

1. Adevăr supranatural, este acela care nu se poate obţine decât pe calea revelaţiei divine. — *Malabranche:* „Efecte naturale, sunt acelea care derivă din legile generale, stabilite de Dumnezeu pentru producerea şi conservarea tuturor existenţelor — iar Efecte supranaturale, sunt acelea care nu depind de aceste legi". — *Blondel:* „Nimic fizic, metafizic, sau miraculos, nu este supranatural, decât ceea ce duce la legătura cu Dumnezeu".

SUPRAOM. — Termen întrebuinţat de *Goethe, Herder, Haşdeu* şi în deosebi de *Nietzsche,* care spune: „In omenire trebue să apară un tip superior, o speţă umană mai puternică, având alte condiţiuni de producere şi de conservare decât omul obişnuit. Expresiunea acestei idei, simbolul acestui tip este cuvântul Supraom. Comparat cu omul, este ceea ce acesta este comparat cu maimuţa — este omul de geniu: artistul".

SUPRAORDONARE. — A. *In logică.* Noţiune supraordonată, este aceea care cuprinde ca gen în sfera ei alte noţiuni ca speţe, numite subordonate.

B. *In Metodologie.* Supraordonarea şi subordonarea logică a noţiunilor condiţionează metodele: Clasificarea, Diviziunea şi Definiţia (Vezi).

SUPRASENSIBILĂ. — *In Filosofia Cosmologică.* Existenţa în sine, deasupra existenţii sensibile cunoscută prin simţuri. (Vezi: Numen, Substanţă, Realism, Idealism, Spiritualism).

SUPRASTRUCTURA. — Termen întrebuinţat de *K. Marx,* cu înţelesul de derivare din activitatea economică (infrastructură) a celorlate activităţi sociale: juridică, politică şi culturală, considerate suprastructură. (Vezi *Marxism*).

SUPRATRĂIRE. — *In Psiho-Biologie.* Reapariţia unei însuşiri, sufleteşti sau organice, la un individ sau chiar la speţă, de mult dispărută la acea specie sau la generaţiile intermediare. — Altă denumire este *Survivanţă.* (Vezi Atavism, Embriologie, Teratologie).

SURDITATE VERBALĂ. — *In Psiho-Patologie.* Boală datorită căreia bolnavul nu înţelege sunetele cuvintelor, deşi vibraţiile sonore sunt prinse de aparatul auditiv şi transmise centrilor nervoşi pentru prelucrare. — Altă denumire, *Cecitate verbală.* (Vezi).

SURVIVANŢĂ. — Sinonim cu Supratrăire. (Vezi).

SUVERAN. — A. *Înţeles general.* Ceea ce are cea mai mare putere, cea mai însemnată autoritate şi valoare prin ea însăşi, fără să depindă de o alta.

B. *In Morală.* Binele suveran. Este obişnuit întrebuinţat în teoriile filosofilor antici şi chiar moderni, cu înţelesul de Virtute supremă, absolută, care întrece şi conţine pe toate celelalte virtuţii, deoarece acestea sunt virtuţi numai relative, ce servesc ca mijloace pentru realizarea numai în parte a Binelui suveran. — Astfel, pentru *Socrate* şi *Platon* era Înţelepciunea; pentru *Aristotel,* Bucuria înţelepciunii; pentru *Zenon,* Impasibilitatea înţelepciunii; pentru *Kant,* Datoria imperativă categorică; pentru *Epicur,* Plăcerea înţelepciunii; pentru *Schopenhauer,* Voinţa suverană şi Înţelepciunea perfectă, prin care se poate ajunge la lepădarea de vieaţă pământească, pentru a trece în Nirvana; etc.

C. *In Politică.* Suveran, este autoritatea supremă, individuală (Monarhul) sau colectivă (Poporul), căreia aparţine dreptul de conducere şi dela care derivă

toate drepturile celorlalţi locuitori ai statului. (Vezi *Autoritate*).

SUVERANITATE. — *In Sociologia Politică.* Suveranitate internă şi externă — sinonim cu Independenţa statului de a se conduce de sine, fără intervenţia altor state. Istoria înregistrează state *suverane*, cărora li se supun alte state, numite *suzerane*.

SUZERANITATE. — *In Sociologia Politică.* Situaţia unui stat, lipsit de independenţă (suveranitate), a cărui conducere politică este dependentă, de unul sau mai multe state, în mod formal şi care sunt astfel suverane celui suzeran.

Ş

ŞTIINŢĂ. — A. *Ca activitate.* Este cercetarea raţională a Universului în manifestarea lui de fenomene, infinite ca număr şi variate ca însuşiri, din care cauză gândirea este în imposibilitate să ştie şi să înţeleagă, aşa cum voieşte, unitatea de totalitate universală a acestor fenomene. Spre a ajunge la acest scop, ştiinţa studiază Universul — care este unul singur — împărţindu-l în grupe de fenomene şi astfel îl cercetează parte cu parte; ba chiar, o singură parte este cercetată din diferite puncte de vedere.

1. Aceste părţi ale Universului şi punctele de vedere din care se studiază părţile, formează obiectul diferitelor ştiinţe, care devin din ce în ce mai numeroase. Omul de cultură însă, va trebui să facă necesar corelaţiuni sintetice între rezultatele fiecărei ştiinţe, pentru a unifica într'un singur To', adevărurile descoperite, aşa cum un singur Tot este şi Universul cercetat fragmentar.

2. Ştiinţa, după ce îşi fixează obiectul, va trebui să-şi fixeze şi mijloacele de studiu (Metode), pentru a putea constata, organiza, explica şi prevedea apariţia fenomenelor din obiectul său.

3. *Ca rezultat al gândirii.* Ştiinţa este un sistem de adevăruri, cât mai calitative şi cantitative, fixate în legi ştiinţifice. Prin aceasta, ştiinţa nu poate fi decât generală şi niciodată particulară. — *Lalande:* Oricare ştiinţă se compune din judecăţi de valoare, fiind un sistem finalist şi normativ, obligator sui generis pentru toţi.

4. *Elementele ştiinţei.* Sunt deci patru: Obiect, metodă, legi şi finalitate (scop) care e prevederea, considerată de *A. Comte* ca suficientă pentru a defini ştiinţa *(Savoir c'est prevoir).* După aceste elemente se face în Metodologie diviziunea ştiinţelor după: obiect, legi, metode şi scop.

5. *Ştiinţa ca obiect.* Este opusă Filosofiei, deoarece *calitativ,* Filosofia cercetează existenţa în sine (nu existenţa de manifestare), dar se sprijină pe rezultatele ştiinţelor, dând în acelaşi timp indicaţiuni acestora, prin diversele teorii asupra principiilor ultime ale Universului; iar din punct de vedere *cantitativ,* Filosofia cercetează întreg Universul — pe când Ştiinţa, parte cu parte.

6. *Ştiinţa Pură.* Are ca obiect fixarea legilor fenomenelor, care prin natura lor sunt abstracţiuni pure, ce vor servi Ştiinţelor Aplicate la cercetarea concretă a fenomenelor. Ştiinţa Pură şi cea

Aplicată, amândouă sunt însă Ştiinţe Teoretice, deosebite de Ştiinţele Practice sau Arte, întrucât acestea sunt explicaţiuni ale adevărurilor teoretice pure şi aplicate.

7. *Artele.* Sunt Ştiinţe Practice deoarece scopul lor este să producă Bunuri pentru satisfacerea nevoilor, fie materiale însumate în Civilizaţie, fie sufleteşti însumate în Cultură. Astfel, Ştiinţa are şi un scop practic, pe lângă cel teoretic de constatarea şi explicarea fenomenelor. Omul este indisolubil legat de Univers şi forţele lui, pe care necesar trebue să le cunoască prin Ştiinţă şi să le folosească prin Artă. Teoria ştiinţei, devine astfel condiţia necesară a Practicei ei. Civilizarea omului se face prin arte (Tehnică) şi de aci porneşte spre Culturalizare, care la rându-i creează necontenit civilizaţia.

ŞTIINŢIFIC. — Insuşirea a ceea ce este conform adevărului realizat pe calea metodelor ştiinţei, fixate de Logica metodologică. — Sinonim cu Adevăr, Obiectiv, Raţional — şi opus Eroarei, Subiectivului, Empiricului.

ŞTIINŢIFICISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Denumire dată teoriilor, care susţin că singura cunoaştere valabilă este aceea realizată prin metodele ştiinţei şi ca atare, aceea cuprinsă în ştiinţe. Ştiinţa cunoaşte existenţa aşa cum este şi rezolvă toate problemele fără excepţie: filosofice, morale, religioase, estetice, etc. (Vezi *Pozitivism*).

T

TABELELE lui Bacon. — *In Metodologie.* Pentru fixarea metodei inducţiei, *Bacon* porneşte în Experiment dela trei Tabele, în care să se noteze şi să se adune materialul necesar pentru determinarea însuşirii obiective, comună tuturor cazurilor observate, ajungând astfel la aflarea *Cauzei formale* a fenomenului cercetat. Prin aceasta rolul tabelelor este: 1) de a împiedeca ideile false, care ar putea să se prezinte spontan gândirii şi 2) de a provoca şi orienta o primă ipoteză de explicarea fenomenului, care va trebui apoi să fie verificată prin experiment şi eventual rectificată.

1. Aceste tabele sunt: a) *T. de Prezenţă,* alcătuită din cât mai multe cazuri felurite sub care se poate prezenta fenomenul cercetat. — b) *T. de Absenţă,* alcătuită din cazurile apropiate de cazurile din tabela de prezenţă, în care însă fenomenul de cercetat este absent. — c) *T. de Grade comparative,* alcătuită din împrejurările în care fenomenul de cercetat se prezintă cu grade de variaţii, mai multe sau mai puţine.

2. Aceste Tabele, devin la *J. S. Mill,* adevărate metode ale Inducţiei experimentale, întrucât prin acestea (Concordanţa, Diferenţa, Variaţia concomitentă şi Rezidurile) se ajunge la determinarea Cauzei *Eficiente,* explicative, a fenomenului cercetat, adică antecedentul invariabil şi necondiţionat — nu numai la Cauzele Formale, ca prin Tabelele lui Bacon. (Vezi aceste Metode şi Experimentul).

TABÙ — *In Sociologia Religiei.* In-

ţelesul etimologic: Ceea ce este considerat *interzis* a se face, fără o motivare a vreunei sancţiuni juridice, sau a unei sancţiuni divine. — *Durkheim:* „Ceea ce este interzis credincioşilor a întrebuinţa, sau chiar a atinge — fapt considerat ca un sacrilegiu". — *Reinach:* „Trecerea dela tabù la interdicţia motivată, raţională, este chiar istoria progresului gândirii umane".

TABULA RASA. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Expresie întrebuinţată de *Aristotel* şi *Sft. Toma din Aquino* pentru afirmarea, că la naşterea fiecăruia sufletul său este gol de orice idee înnăscută, este ca o tabelă netedă (*tabula rasa* — din felul tabelelor pe care se scria în antichitate), pe care încă nu este scris nimic. — *J. Locke*, în epoca modernă, susţine aceiaşi idee în teoria sa Empirică, însă înlocueşte înţelesul de tabelă antică, cu o foaie de hârtie nescrisă, albă.

TACTILE (Senaţii). — *In Psihologie.* Cunoştinţe asupra însuşirilor fenomenelor, de rezistenţă, asperitate şi netezime. — Alt termen: Sensaţii de pipăit.

1. Organul senzorial respectiv este alcătuit din corpuscule de celule nervoase răspândite sub piele, ce sunt în legătură cu nervii respectivi tactili, care au funcţiunea să transmită vibraţiile, de asperitate, netezime şi rezistenţă, prinse şi devenite excitaţii, la centrii nervoşi pentru prelucrarea lor în sensaţii tactile.

TACTISME. — *In Fiziologie.* Denumire dată Tropismelor (reacţiunilor de natură fizico-chimică), la excitaţiile primite de animale, (Vezi *Tropism*).

TANGIBIL. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Însuşirea materiei de a putea fi în contact (de a atinge) cu simţurile, spre a fi cunoscută.

TAUTOLOGIE. — *In Logică.* Eroare de gândire, voită (Sofism) sau nu (Paralogism), întrucât subiectul şi predicatul gândirii care se cer comparate în înţelesurile lor, fie direct (Judecată) fie prin mijlocitor (Raţionament), nu sunt în realitate decât o singură noţiune exprimată prin cuvinte sinonime; unul sau unele, considerate numai *formal* ca subiect — altul sau altele, considerate tot formal predicat. (Vezi *Sofisme* şi *Petito Principii*).

TAXINOMIE. — *In Metodologie.* Acelaşi înţeles cu al metodelor: Clasificării şi Diviziunii. (Vezi acestea).

TEHNICĂ. — *In Tehnologie.* Ansamblu de operaţiuni manuale, fizice, fixate de ştiinţa Tehnologiei, pentru producerea Bunurilor, care să satisfacă atât trebuinţele concrete, practice (însumate în Civilizaţie), cât şi pe cele abstracte, teoretice, sufleteşti (însumate în Cultură). — Sinonim Tehnicei este Arta, în înţeles general.

1. Aceste operaţiuni fizice sunt concretizări ale adevărurilor teoretice, fie ale ştiinţelor pure, fie ale celor aplicate. (Vezi *Ştiinţă*).

2. Nu trebue confundată Tehnica cu Metoda, deoarece aceasta din urmă constă în operaţiuni *mintale,* de gândire logică, — nu în operaţiuni *manuale,* fizice.

TEHNOLOGIE. — Ştiinţă, ale cărei adevăruri sunt considerate numai din punct de vedere al aplicaţiilor practice, utilitare — nu din acela al valorilor logice, teoretice (cum sunt adevărurile ştiinţelor propriu zise). Scopul ei este inventarea uneltelor, maşinilor şi tehnicei (artei), cu care ele urmează să fie folosite.

TEISM. — *In Filosofia Creaţiunii Universului.* Teorie, care susţine existenţa unui singur Dumnezeu, personal creator al Universului, pe care-l conduce în manifestările lui. (Vezi *Deism* şi *Panteism*).

TELEOLOGIE. — *In Filosofia Finalităţii.* Atribuirea unei finalităţii (scop) tuturor existenţelor şi cercetarea acestei finalităţi. — Alte denumiri: Teleologism şi Finalism. — Opus este Mecanismul şi în parte Evoluţionismul. (Vezi aceşti termeni).

TELEPATIE. — *In Filosofia Psihologiei.* Teorie şi practică, prin care se susţine posibilitatea transmiterii chiar dela distanţă foarte mare a ideilor, sentimentelor şi voinţei unei persoane către o altă persoană, numai prin mijlocul comunicării sufletelor lor, fără niciun mijloc concret, material (simţuri, telefon, telegraf, televiziune, etc.).

1. *Halucinaţie Telepatică.* Este reprezentarea imaginativă sau halucinatorie a unei persoane, care corespunde unui eveniment real întâmplat la mare distanţă. Ex: moartea unei rude sau a unui amic, etc., *(Marillier).* — Alt termen este *Telest zie.*

TEMPERAMENT. — *In Psihologie.* Este sufletul, determinat din amestecul alcătuirii organice individuale, moştenită şi câştigată — şi în special al materiei nervoase şi glandelor endocrine. (Vezi).

1. *Temperamentul* — împreună cu sufletul făurit de individ din: ereditatea sa, influenţele mediului şi experienţa proprie, zi de zi, cu trudă, ca o biruinţă personală, prin instrucţie, educaţie, şi cultură, numit *Caracter* — alcătuesc împreună cele două mari structuri ale sufletului, considerate *forme,* în care se va turna fondul de material dat de experienţa propriei trăiri şi de influenţa mediului cosmic şi social.

2. Temperamentul şi Caracterul deşi au structuri deosebite, totuşi se influenţează reciproc, prin aceiaşi explicaţie a unităţii fenomenelor sufleteşti inseparabile şi ireductibile, care constitue baza cercetărilor psihologice.

3. Temperamentul, este ereditar şi în mică măsură modificabil prin voinţa omului (educaţie), — pe când Caracterul, este dobândit prin voinţă puternică, luminată de intelect şi încălzită de sentimente superioare. Aci se plasează cele mai mari valori ale sufletului: Credinţa, Binele, Frumosul, Adevărul şi Patria, ce alcătuesc realităţile de totdeauna ale culturii: religioase, morale, artistice, ştiinţifice şi naţionale.

4. Iritabilitatea temperamentului este disciplinată prin voinţă, care opreşte reacţiunile netrecute prin gândirea deliberativă *(Inhibiţie),* în aşa fel ca să nu se

ajungă nici la impulsivitatea voinţei nedeliberate, dar nici la deliberarea fără de sfârşit *(Abulie)* la lipsă de voinţă, de hotărîre. Psihologia Experimentală pune la dispoziţie metoda Testelor de iritabilitate, reacţiune şi emotivitate, ca şi Chestionare şi Anchete pentru cunoaşterea Temperamentului şi Caracterului. Intreaga afectivitate, de plăceri şi neplăceri cu intensitate mică dar cu durată prelungită uneori cât vieaţa persoanei, numită *Inclinaţiune* — ca şi afectivitatea sguduitoare, cu intensitate puternică dar durată scurtă, numită *Emoţie* — amândouă aceste afectivităţi sunt determinate de Temperament.

5. Au fost stabilite Tipuri caracterologice, după feluriţi factori componenţi, în care să fie înglobate Temperamentului şi Caracterul fiecăruia. Astfel:

A). Patru tipuri, fixate de *Hipocrat:* Coleric, Flegmatic, Melancolic, Sanguin. (Vezi).

B). Două tipuri, fixate de *Jung:* Extrovertit şi Introvertit. (Vezi).

C). Trei tipuri, după însuşirea finală de orientare în vieaţă a sufletului: Intelectualul, Afectivul, Voluntarul.

D). Două tipuri, fixate de *Ribot,* care dă preponderanţă Afectivităţii şi Voinţei (faţă de Intelect) şi de aceea tipurile sunt: a) *Amorfii* (fără caracter, instabili, se contrazic, n'au direcţie unică de gândire şi faptă) şi b) *Caractere,* din care fac parte următoarele cinci speţe: Sensitivii (umilii, contemplativi, emotivii), Activii mediocri şi Activii mari, Apaticii (inerţii, indiferenţii), Intelectualii creatori de idei şi Temperaţii (echilibru între intelect, afect şi voinţă).

E). Opt tipuri, fixate de *Heymans,* după combinările dintre Intelect, Afect, Voinţă şi anume: Amorf, Apatic, Coleric, Flegmatic, Nervos, Pasional, Sanguin şi Sentimental.

F). Două tipuri, după felul metodelor generale de gândire: Analiticul (care cercetează generalul în amănuntele concrete particulare) şi Sinteticul (care vrea să înţeleagă generalul în esenţa lui abstractă, spirituală).

G). Două tipuri, după intensitatea voinţei: Tari şi Slabi.

H). Două tipuri, după durata voinţei: Perseverenţii şi Capricioşii.

I). Trei tipuri, după moralitate: Moralul, Amoralul şi Imoralul (vezi).

J). Patru tipuri, după însuşirile specifice ale caracterelor tari: Voinţa tare, Judecată raţională, rapidă şi Sentimente superioare.

TEMPERANŢĂ. — *In Morală.* Una din cele patru virtuţi cardinale, fixate de *Platon* (Temparanţa, Curajul, Justiţia, Inţelepciunea), cu ajutorul cărora se poate atinge Binele Suveran şi anume aceea, de Renunţare la plăcerile moleşitoare ale satisfacerii dorinţelor corporale.

TENDINŢĂ. — A. *Inţeles general.* Ceea ce tinde către realizarea unui scop, care nu este încă actual, sau nu se poate realiza în întregime.

B. *In Psihologie.* Denumire generală atribuită îndemnurilor de mişcare spontană, având un pronunţat caracter afectiv.

C. *In Filosofia lui Bergsno.* Vezi Inclinaţie şi Schematismul Abstract.

TEOCRAŢIE. — *In Sociologia Politică.* Conducerea unui Stat, printr'un guvernământ reprezentând autoritatea clericilor (slujitori ai lui Dumnezeu).

TEODICEEA. — Una din cele patru ramuri ale Filosofiei (Psihologia — Logica — Morala — Teodiceea), predate în liceele franceze între 1840—1880 şi anume aceea, în care se proba existenţa lui Dumnezeu şi a atributelor Sale tratându-se şi: Providenţa, Destinul, Nemurirea sufletului, Datoriile către Dumnezeu.

1. Termenul a fost creat de *Leibnitz*, ca titlu al lucrării în care argumentează Bunătatea lui Dumnezeu, contra criticelor aduse de Ateişti, bazate pe existenţa Răului în lume.

TEOLOGIA. — Metodă în Filosofia Teodiceei, prin care se probează existenţa lui Dumnezeu, a atributelor sale şi a raporturilor dintre Dumnezeu, Om şi Univers, pe calea revelaţiei mistice. Afirmările Teologici sunt dogmatice (deasupra oricărei critici), întrucât valoarea lor este dată de convingerea credinţei — nu de evidenţa raţiunii. Fiecare religie îşi are Teologia şi Dogmatica sa proprie, fundamentate pe Cuvântul lui Dumnezeu păstrat în Cărţile Sfinte. (Vezi Convingere şi Evidenţă, Credinţă şi Raţiune, Teosofie).

1. *Feluri:* Teologie Revelată; T. Naturală (bazată numai pe raţiune şi experienţă); T. Fizică (pe ordinea materiei în Univers); T. Pozitivă (pe documente ale Sfinţilor Părinţi, Patristica, ale Conciliilor reprezentanţilor bisericii şi ale scrierilor teologicienilor filosofi); T. Morală (pe scopurile morale ale fiinţei umane fixate de voinţa lui Dumnezeu: etc).

TEOLOGICĂ (Fază). — *In Filosofia lui A. Comte.* Fază primă a gândirii umane (anterioară fazei Pozitive, actuale şi fazei Metafizice, intermediare), când cunoaşterea Universului se fundamenta pe credinţe religioase, mistice, supranaturale. (Vezi *Pozitivismul*).

TEORIE. — A. *In Metodologie.* Sinonim metodei Ipotezei generale, neverificate — aşa cum sunt toate răspunsurile date întrebărilor despre existenţa în sine (numenală) a Universului, a Omului şi a lui Dumnezeu, fixate de problemele Filosofiei. (Vezi *Ipoteză*).

B. *Înţelesul etimologic.* Contemplarea lui Dumnezeu.

C. *In Filosofie.* Teoria Cunoştinţei, este denumirea improprie a Problemei Cunoaşterii. (Vezi).

TEORETIC. — Ceea ce este abstract, speculativ, raţional, ştiinţific — opunându-se înţelesului de practic, concret, sensibil, empiric, tehnic.

1. In Diviziunea ştiinţelor. *Aristotel* împarte ştiinţele în: practice, poetice, teoretice (Matematica, Fizica şi Teologia).

TEOSOFIE. — Metodă în Filosofia Teodiceii, prin care se probează existenţa şi atributele lui Dumnezeu şi a raporturilor dintre Univers, Om şi Dumnezeu numai pe calea *raţiunii* (spre deosebire de Teologie, care are acelaşi obiect, dar probaţiunea se face pe calea *revelaţiei mistice.*

1. *In Filosofia Cunoaşterii.* Se denumesc astfel teoriile, care susţin că printr'o aprofundare a

vieții interioare sufletești se ajunge la cunoașterea lui Dumnezeu și la o înțelepciune specială, ale cărei posibilități de cunoaștere depășesc rațiunea. Prin aceasta, teoria capătă un caracter mistic, având legături adânci cu Budismul; iar filosofii, pretind că au legături directe cu Dumnezeu dela care obțin comunicări divine. — *Ed. Schuré* spune, că Teosofia antică profesată în India, Egipt și Grecia cuprindea patru părți: a) Teogonia (știința principiilor absolute); b) Cosmogonia (știința realizărilor spiritului în materie, ca principiu etern în spațiu și timp); c) Psihologia (știința evoluției sufletului în fazele existenței sale universale) și d) Fizica (știința naturii terestre materiale). Acestor patru științe le corespund patru arte: a) Teurgia (realizarea comunicării sufletului cu principiile absolute și spiritele superioare, studiate de Teogonie); b) Astrologia (realizarea cunoașterii destinului, din cunoașterea astrelor dată de Cosmogonie); c) Psihiurgica (realizarea cunoașterii spiritului prin magie, telepatie, ocultism și evoluția fazelor sufletului, cercetate de Psihologie) și d) Alchimia (vezi).

TERAPEUTICA. — *In medicină.* Arta tămăduirii bolilor, organice și sufletești.

TERATOLOGIE. — *In Biopatologie.* Știință a monștrilor. — *G. Saint-Hilaire* explică acest fenomen, ca fiind o oprire a evoluției organice la o fază embrionară, fie a unui întreg organism, fie numai a unei părți din el. (Vezi *Embriologie* — *Atavism* — *Survivanță*).

1. Trebue știut, că embrionul uman trece în evoluția lui din fază în fază; așa cum a documentat *Haeckel*, prin legea biologică: evoluția ontogenetică (a unui singur viețuitor dintr'o speță), reproduce evoluția filogenetică (a tuturor indivizilor dintr'o speță). — Nașterea monștrilor, este astfel o formă a Atavismului îndepărtat (moștenire dela rangul animal la cel uman).

TERMEN. — A. *Înțeles general.* Limita unei durate de timp, sau întinderi materiale — sfârșitul — capătul.

B. *In Linguistică.* Sinonim Cuvântului.

C. *In logică.* Element constitutiv al Judecății: Termenul Subiect și Termenul Predicat, indiferent dacă sunt alcătuiți din câte una sau mai multe noțiuni, precum și al Raționamentului: Termenul mare, major — Termenul mic, minor — Termenul mijlocitor, medius. (Vezi și acești Termeni).

D. *In Matematică.* Termenii unei proporții, numerice sau algebrice.

TERMICE (Sensații). — *In Psihologie.* Altă denumire dată sensațiilor calorice, sau de temperatură. (Vezi *Calorice*).

TERMINISM. — *In Filosofia Cunoașterii.* Altă denumire dată *Nominalismului.* (Vezi).

TERMINOLOGIE. — *In Logică.* Fixarea termenilor în Filosofie, Știință, Artă, etc., care să corespundă logic înțelesurilor lor (ca fond al gândirii, exprimat prin acești termeni).

TESTUL. — *In Psihologia Experimentală.* Una din metodele ex-

perimentale, specială Psihologiei, cu care se produc în sufletul examinatului anumite fenomene sufleteşti voite de experimentator, exprimate fie prin anumite mişcări corporale, fie prin răspunsuri, verbale, scrise sau grafice, cerute special de Testul întrebuinţat. Aceste răspunsuri sunt valorificate, calitativ şi cantitaiv, prin raportarea lor la anumite unităţi de măsură, special fixate după, vârstă, sex, mediu social, naţional, profesie, etc. pentru fenomenele sufleteşti experimentate — numite *Etaloane,* sau *Bareme.*

1. Natura Testului, întrebările ce cuprinde şi răspunsurile care trebuesc date, sunt opera laboratoarelor de Psihologie Experimentală consacrate ştiinţific ca atare. Sunt Teste individuale şi colective, de grup, după cum se aplică la una sau la mai multe persoane deodată — precum şi Teste unitare şi complexe, după cum se aplică la unul sau mai multe fenomene sufleteşti deodată. Sunt considerate Teste şi celelalte speţe ale metodicei experimentale psihologice: Ancheta — Chestionarul şi chiar Aparatele tehnice speciale, numai dacă sunt fixate pentru ele Etaloane (bareme) de valorificare.

2. Cuvântul este de origină engleză, ca verb *„to test"* şi înseamnă a proba, iar *Cattell* a făcut substantivul „the test" (probă).

3. Valoarea metodei Testului este puţin apreciată la noi, deşi tot mai necesară se face datoria Selecţiunii şi Orientării Profesionale, pentru ca Munca să realizeze legea ce i s'a fixat, de a da „maximum de randament cu minimum de efort", fie că este vorba de munca intelectuală, fie de munca fizică.

TEZĂ. — *In Filosofia lui Fichte.* Unul din cei trei termeni ai gândirii (Teză, Antiteză, Sinteză) şi anume acela, care se opune Antitezei; aceştia se conciliază prin cel de al treilea termen (Sinteza), care aduce un punct de vedere superior şi comun amândorora. (Vezi Antiteză şi Sinteză).

TIMPUL. — Durata dintre un eveniment anterior şi unul posterior, prin care Prezentul devine Trecut, sau se proectează în Viitor. — *Newton,* consideră Timpul ca o existenţă de sine stătătoare. — *Leibnitz, Kant* şi Teoria Idealismului, îl consideră că este un produs al gândirii. — Pentru unii sociologi, Ideea de timp s'a format din repetarea regulată a sărbătorilor religioase *(Huert).* — Pentru *Bergson,* timpul este o durată cu schimbări continui. (Vezi *Durată*).

1. *Aristotel:* „Există unul şi acelaşi timp, care va curge în mod asemănător şi simultan în două mişcări, ce pot fi deosebite şi pot naşte independent una de alta, însă timpul rămâne acelaşi, absolut".

2. *Lucretius:* „Timpul nu există prin el însuşi, ci numai prin obiectele cunoscute cu simţurile din care rezultă noţiunile de: trecut, prezent şi viitor. Timpul nu se poate concepe în sine, independent de mişcare sau starea de repaos a lucrurilor".

3. *Newton:* „Timpul absolut, adevărat şi matematic, considerat în sine şi fără legătură cu lumea exterioară şi obiectele ei, curge uniform prin propria-i natură".

4. *Kant:* „Timpul nu este o idee empirică, derivată din ex-

perienţă. El este o reprezentare necesară apriorică, care serveşte ca bază oricărei cunoaşteri prin simţuri, fără de care nu se poate cunoaşte realitatea fenomenelor. Nu este însă o noţiune dedusă din formele raţiunii pure, ci este o *formă a intuiţiilor* simţurilor. El nu există prin el însuşi, nu este inerent lucrurilor, ci este o derivare a gândirii prin intuiţii: însă, are o valoare obiectivă numai în legătură cu fenomenele (fiindcă numai pe acestea le socotim ca obiect de cercetare al simţurilor), nu şi cu existenţa în sine (numene). — *Poincaré* şi *Einstein* susţin teoria relativităţii timpului şi spaţiului. (Vezi *Spaţiu*).

TIP. — Fenomenul sau individualul dintr'o clasă, care reprezintă mai plastic însuşirile caracterologice ale clasei întregi.

1. Pentru *Platon*, este reprezentarea schematică, care exprimă ceea ce au lucrurile ca esenţial. — Pentru *Epicur* şi *Zenon*, este imprimarea în spirit a lucrurilor sub formă de imagini, prin care se alcătueşte cunoaşterea lor.

2. *In Psihologie*, este des întrebuinţat. (Vezi Reprezentarea şi Temperament).

TOPICA. — *In Logică*. Aflarea ideilor (noţiunilor) generale, pentru dovedirea prin argumentare silogistică a noţiunilor particulare. — *Aristotel* are opt cărţi de logică silogistică, numite *Topica*, făcând parte din *Organon*. (Vezi).

TOTALITATE. — A. *In Logică*. Idee fundamentală a gândirii, în stabilirea raporturilor de comparaţie între înţelesurile de cantitate ale subiectului şi predicatului gândirii, prin care predicatul afirmă sau neagă subiectul în total, alcătuind Judecăţi Universale, afirmative sau negative. — *Kant*, o consideră una din cele douăsprezece categorii ale raţiunii pure. (Vezi *Categorii*).

B. *Înţeles egneral*. Suma părţilor alcătuitoare ale unui tot.

TOTEM. — *In Sociologie*. Strămoşul comun tuturor indivizilor care alcătuesc unitatea socială a *Clanului* (societăţi primitive existente şi azi la Australieni şi Indienii din America de Nord). Totemul este o idee religioasă (nu una biologică, de rasă) şi în mod concret, el este fie un animal, fie o plantă, fie un obiect oarecare, socotit ca sfânt (tabù), neputând fi atins fără a se comite un sacrilegiu. (Vezi *Tabù*).

1. *Intichiuma* este ziua anului, ca mare sărbătoare religioasă, când Totemul poate fi atins şi chiar mâncat de membrii clanului (dacă este animal sau plantă), care se consideră prin aceasta şi mai solidar uniţi între ei.

TOTEMISM. — *In Religie*. Cea mai simplă şi mai primitivă formă de credinţă religioasă, bazată pe Totem (vezi). Triburile (clanurile) totemiste au şi cultul morţilor, al focului, al soarelui, al lumii, al spiritelor, etc. — ajungând unele (Polinezieni de pildă) la adevărata desvoltare sufletească: acceptă Creştinismul, fără să mai treacă prin formele intermediare ale credinţei: Animismul, Fetişismul, Zoolatria, Astrolatria, Idolatria, Po-

liteismul, Triteismul şi Duoteismul. (Vezi acestea).

TRADIŢIE. — *Înţeles etimologic.* Verbul „transmitere" s'a schimbat în „ceea ce s'a transmis" din generaţie în generaţie ca intelect, afect şi voinţă, de suflet colectiv, de conştiinţă socială, celor care alcătuesc o familie, o naţiune, o profesie, etc. — Se întrebuinţează termenii: Tradiţie *orală* şi Tradiţie *scrisă*, după cum ceea ce s'a transmis s'a făcut prin vorbă (oral), sau scris (documente).

1. *Tarde*, consideră Tradiţia ca o forţă spirituală, a imitaţiei generaţiilor trecute de către generaţia actuală. Ea se statorniceşte în suflete sub formă de *Obiceiuri*, extinse la societatea întreagă — care nu trebuesc confundate cu *Obişnuinţa*, deoarece aceasta este o deprindere, redusă la un singur individ. De asemenea, Tradiţia şi Obiceiul, nu trebuesc confundate cu *Moda*, fiindcă aceasta este o imitaţie a semenilor şi în prezent. (Vezi acestea).

TRADIŢIONALISM. — A. *In filosofia Sociologiei.* Teorie, care susţine ca ideal de organizare socială pe aceea bazată pe Tradiţie (vezi), întrucât aceasta este singura realitate concretă a conştiinţei sociale şi nu trebue înlocuită prin abstracţiuni teoretice, străine de sufletul social. In consecinţă, trebuesc păstrate formele politice, economice, juridice, culturale, ele fiind expresia adevăratelor trebuinţe sociale. — Teorie asemănătoare *Conservatorismul.* — Opuse sunt: *Revoluţionalismul* şi *Liberalismul.* (Vezi).

B. *In Filosofia Cunoaşterii.* Denumire dată teoriilor, care susţin că adevărul nu poate fi cunoscut decât plecând dela tradiţie şi în special, dela tradiţia religioasă păstrată de Biserică, întrucât originea adevărului se află în revelaţia divină *(Lamennais).*

TRANS... — Ceea ce este *dincolo, peste...* Prefix, întrebuinţat mult în Filosofie. Adăogat unui termen, face ca înţelesul său să devie opus termenului nou format, întrucât denumeşte o existenţă deosebită, dincolo, peste, în afară de existenţa denumită fără prefix. (Ex: Trans-Cendant, Trans-Formism, Trans-Formare, etc.).

TRANSĂ. — *In Psiho-Patologie.* Denumire dată stărilor anormale sufleteşti: de somnabulism, hipnoză, alterări de personalităţi, letargii, crize extatice şi în special, stărilor în care se află *medium*-ul când manifestă asemenea fenomene sufleteşti.

TRANSCENDENT. — A. *In Filosofia Cosmologică.* Ceea ce este existenţă în sine, dincolo, *peste* existenţa de manifestare; nu se confundă cu ea, dar produce efecte în ea. (Vezi Cauză Primă — Substanţă — Principiu Prim-Transitiv).

B. *In Filosofia Cunoaşterii.* Ceea ce este *dincolo* de orice cunoaştere prin simţuri. — *Kant* numeşte Principii Imanente, pe acelea cu care se cunoaşte realitatea sensibilă şi Principii Transcenden-

te, pe acelea care depăşesc realitatea sensibilă. — Opus este *Empiric* şi *Imanent.*

C. *In Filosofia Creaţiei.* Teoria Deistă consideră pe Dumnezeu creatorul Universului, că este transcendent a ceea ce a creat *(Leibnitz).*

TRANSCENDENTALISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Denumire dată teoriilor, care susţin forme apriorice de cunoaştere dincolo, peste, funcţiunea simţurilor. — *Emerson,* denumeşte astfel Teoriile Idealiste şi *Kant,* Principiile Raţiunii, Categoriile şi Intuiţiile pure de timp şi spaţiu, deoarece acestea sunt formele prime, apriorice, dincolo de cunoaşterea prin simţuri, peste ele şi neconfundându-se cu ele. Numai prin aceste forme transcendente pot căpăta înţeles şi valoare datele experienţii simţurilor. — (Vezi *Criticism* şi *Realism-Idealism*).

TRANSDUCŢIE. — *In Pedologie* (Pedagogia infantilă). *Stern* susţine existenţa unei deosebite Metode de argumentare în gândirea copilului, „care trage concluziuni prin analogie, identitate şi diferenţă", numită Transducţie.

TRANSFERT. — A. *Înţeles general.* Trecerea unei existenţe oarecare (obiect material, sau fenomen sufletesc) în locul alteia.

B. *In Psihologie.* Transfert de *sensaţiuni* (dela o persoană care prinde vibraţiile, la alta care sesisează sensaţia respectivă acestor vibraţii fără ca să le fi prins); Transfert *de sentimente.* Starea afectivă avută faţă de un obiect oarecare, transferată faţă de alt obiect *(Ribot* şi *J. Sully);* Transfertul *valorilor* (trecerea valorilor dela existenţa simbolizată la simbol, dela efect la cauză, etc.) — *Bouglé:* „Transformarea mijloacelor în scopuri, nu este decât un caz particular al transfertului de valoare, care guvernează toată viaţa sentimentală".

TRANSFORMARE. — A. *Înţeles general.* Trecerea dela o primă la altă formă.

B. *In Logică.* Trecerea dela forma unei judecăţi (de ex. particular-afirmativă) la altă formă (universal-afirmativă), prin înlocuirea subiectului prin predicat. — Sinonim cu *Inversiune,* sau *Conversiune* (Vezi).

TRANSFORMISM. — *In Filosofia Biologiei.* Teorie, care susţine că speciile vieţuitoarelor nu sunt fixe şi distincte, ci variabile şi susceptibile de a se transforma una din alta, de regulă din o specie anterioară dispărută. — Altă denumire este *Transmutaţie.* (Vezi Evoluţionismul Biologic).

1. *Lamarck,* în Filosofia Zoologică, explică Transformismul prin adaptarea constantă a vieţuitoarelor la mediul fizic şi variabil. — *Darwin,* în Originea Speciilor, îl explică prin adaptarea ce rezultă din Concurenţa vitală (lupta vieţii) şi Selecţiunea naturală.

2. *Transformismul.* Nu trebue identificat cu *Evoluţionismul,* deoarece el este limitat numai la Problema Biologică şi la ipote-

zele din teoriile lui Lamarck şi Darwin; pe când Evoluţionismul, este teoria extinsă la întreaga Problemă Cosmologică, privitoare la originea, alcătuirea şi scopul Universului, alături sau intermediară între cele două teorii opuse una alteia: *Mecanismul* (care explică Universul ca o cauzalitate naturală a Forţei prin ea însăşi, întâmplătoare, neraţională şi fără scop, singura existenţă ca lege a naturii) — şi *Finalismul*, care-l explică prin existenţa unui Principiu existent în Univers *(imanent)*, sau exterior Universului, de asupra, dincolo de el *(transcendent)*. — Vezi Deismul şi Teismul pentru Finalismul transcendent; iar Panteismul, Panlogismul şi Pantelematismul pentru Finalismul imanent.

3. *Evoluţionismul.* Nu explică Universul prin cauze finaliste, imanente sau transcendente, dar nici prin cauzalitatea unei forţe oarbe pur mecanice, care să fi dat naştere ca efect la alcătuirea complicată şi totuşi armonică a existenţelor Universului, în special la materia organică şi apariţia vieţii şi a sufletului. De aceea Evoluţionismul, admiţând existenţa cauzelor naturale pe care se fundează Mecanismul materialist, explică ordinea universală, viaţa şi sufletul, ca fiind transformări *lente şi succesive* în timp foarte îndepărtat ale materiei, lipsită iniţial de orice organizare. — *Spencer:* „Evoluţia este o trecere a materiei şi a mişcării, dela o stare omogenă, indefinită şi incoherentă — la stare eterogenă, definită şi coherentă".

TRANSITIV. — *In Filosofia Cosmologică.* Denumire dată existenţii acţiunii sau cauzei, care face să derive din ea alte existenţe ca efecte, dar prin aceasta ea îşi pierde existenţa ei *de cauză* şi trece în existenţa *de efecte.* Astfel, că nu trebue identificat cu *Transcendent* (Vezi).

TRANSMIGRAŢIE. — *In Filosofia Religiei.* Altă denumire dată *Metempsihozei* (Vezi).

TRANSNATURAL. — *In Filosofia Creştină.* Insuşirea atribuită omului şi destinului său, de a nu fi nici Naturală (ca a tuturor celorlalte fiinţe), nici Supranaturală (ca a îngerilor).

TRANSRAŢIONALISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Insuşirea atribuită omului, ca o caracteristică proprie, de a fi convins de existenţa unei lumi cu puteri supranaturale, misterioase şi necunoscută de ştiinţă, întrucât cunoaşterea ei este dincolo de posibilitatea raţiunii.

TRIVIUM. — Denumire dată în Evul Mediu primului ciclu de învăţământ superior, cuprinzând trei obiecte: Gramatica — Retorica — Logica, după care urma *Quadrivium* (Vezi).

TROPI. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Denumire dată de Scepticismul filosofilor greci, argumentelor prin care contestau valoarea cunoaşterii, prin simţuri, prin raţiune şi prin orice cale. (Vezi *Scepticismul*).

TROPISM. — *In Filosofia Biologiei.* Orientarea plantelor, prin reacţiuni de natură fizico-chimică la influenţele exercitate asupra

lor de mediul cosmic în care vieţuiesc. — Speţe ale Tropismului: *Fototropismul, Geotropismul, Heliotropismul* (Vezi).

1. Tropismele sunt *pozitive*, când planta se îndreaptă către influenţa exercitată asupra ei tinzând să se apropie de ea — şi sunt *negative*, când tinde să se depărteze.

2. Evoluţionismul biologic susţine, că lumea plantelor devine în timp lumea animală şi aceasta devine lumea umană; astfel că orientarea la animal va menţine tropismele (denumite acum *Tactisme* de *Jennings* şi *Loeb*) şi lor li se va adăuga *Instinctele* — şi tot aşa orientarea la om, va menţine orientarea animală către i se va adăoga *Conştiinţa*, sau sufletul propriu zis.

TRUISM. — *In Logică.* Altă denumire dată *Tautologiei* (Vezi). — *Leibnitz* le numeşte „judecăţi frivole", ele fiind inutile adevărului.

U

UBICUITATE. — A. *Înţeles general.* Însuşirea de a fi pretutindeni prezent în spaţiu.

B. *In Filosofia Religiei.* Teologia atribue lui Dumnezeu *Omniprezenţa*, ca sinonim *Ubicuităţii.*

UCRONIE. — *In Filosofia Istoriei.* Denumire dată de *Renouvier* faptelor de cultură şi civilizaţie care nu s'au produs, dar care se pot produce în viitor, ca o consecinţă a progresului.

ULTIM. — A. *Înţeles general.* Ceea ce a ajuns la locul de unde nu se poate merge mai departe (la cel din urmă loc).

B. *In Filosofia Ontologică.* Se întrebuinţează împreună cu Prim. Astfel: Cauză primă şi ultimă — Principiu prim şi ultim — Substanţă primă şi ultimă. (Vezi *Prim*).

UMANISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Teoria, care susţine în problema valorii, că adevărul este condiţionat de alcătuirea fiinţei umane. Este o formă a Pragmatismului, denumită astfel de *F. Schiller* (Vezi şi lămuririle de sub *Scepticism — Pragmatism*).

UNICITATE. — Însuşirea de a fi unic, singur — nu ca parte dintr'o multiplicitate.

1. Nu trebue confundat cu ceea ce este Unul, care se numeşte Unitate, întru cât *Unicitatea* este negarea Multiplului ca număr, pe când Unitatea este element al numărului. Ex: Monoteismul, susţine unicitatea lui Dumnezeu. (Vezi *Singular*).

UNITATE. — Însuşirea de a fi unul, o parte dintr'o multiplicitate, dintr'un tot, considerată aşa cum este ea, ca *parte*.

1. In Filosofia lui *Plotin*. Principiul Prim al Universului, din care derivă toate existenţele, este denumit *Unul*.

2. *In Matematică.* Unităţile, alcătuesc numerile cardinale aritmetice. Are şi înţelesul de Mărime de bază, pentru măsurarea altor mărimi de aceiaşi speţă Ex: lungimea de un metru, ca uni-

tate de măsură a lungimilor — capacitatea de un litru — greutatea de un Kgr, etc.

UNIVERS. — Existența întreagă, fie ca manifestare (fenomene), fie absolută în sine (numen). — Uneori sinonim cu Lume și Cosmos (Vezi).

1. Unii filosofi, ca *Epicur* și *Spencer*, susțin existența mai multor Lumi în Univers. *A. Comte* deosebește Lumea, care este relativă — de Universul, care este absolut. Relativismul, consideră Universul numai ca totalitate a fenomenelor existente în timp și spațiu.

2. *In Filosofie.* Universul constitue obiectul problemei *Onto- Cosmologică* asupra: originii, alcătuirii și scopului universului. (*Vezi* Mecanism — Finalism — Evoluționism și Materialism — Spiritualism — Fenomenism).

UNIVERSAL. — *Înțeles general.* Ceea ce aparține tuturor existențelor din Univers; sau în înțeles restrâns, tuturor existențelor care alcătuesc subiectul unei gândiri oarecare și tuturor oamenilor. Astfel: Ordine (Cauză, Necesitate) Universală, Legi Universale, Principiu universal. Legi morale universale, Principiile rațiunii universale, etc. — Opus este *Particular* (Vezi).

UNIVERSALE (Judecăți). — *In Logică.* Fel de judecăți care au însușirea formală a categoriei Cantitate și anume, pe aceea prin care predicatul gândirii afirmă sau neagă despre toată cantitatea subiectului (sfera), despre tot numărul fenomenelor cuprins în el ca noțiune. Astfel sunt două feluri de judecăți universale: afirmative simbolizate în Logică prin litera *A* și negative prin *B*.

1. *Este necorect* să se spună: „o judecată este universală, când subiectul ei este universal sau general" deoarece tot jud. universală este și atunci când subiectul este singular (un nume propriu sau un fenomen individualizat) Ex: Ceasornicul acesta este de argint. Sau, Craiova este un municipiu. Etc.) Singularul prin însăși natura lui nu se poate cantifica numai în parte, particular. — (Precizarea de mai sus este valabilă, fiindcă se admite existența „noțiunilor singulare" și se tratează despre ele în manualele de Logică).

2. Tot așa de necorect este să se spună: „judecata este particulară, când subiectul său este particular". Este corect însă când se spune: „o judecată este universală (sau particulară) când subiectul ei este gândit universal (sau particular) de către predicatul său", deoarece ne duce la înțelesul ce-l are predicatul în judecată: să atribue sau nu însușiri de ale sale subiectului. fie tuturor fenomenelor ce el cuprinde ca noțiune (Jud. universală, afirmativă sau negativă), fie numai unei părți din numărul acestora (Jud. particulară, afirmativă sau negativă). Universal are ca opus Particular și nu trebue identificat Universalul cu Generalul și nici Particularul cu Singularul, sau Specialul. (Vezi acești termeni și *Cantificarea predicatului*).

UNIVERSALIA. — *In Filosofia Cunoașterii.* Scolastica Evului Mediu denumea astfel următoarele cinci idei (noțiuni): Genul — Speța — Diferența — Propriul — Accidentalul, fiindcă le considera Universale.

1. Aceste cinci Universale sunt derivate din General, astfel: din *sfera* lui (numărul, cantitatea de existențe individuale cuprinse în el) derivă Genul și Speța; iar din *conținutul* lui (calitatea, însușirile existențelor cuprinse în el) derivă: Diferența, Propriul (esențialul) și Accidentalul (întâmplătorul).

UNIVERSALISM. — A. *Înțeles general.* Denumirea dată teoriilor filosofice care susțin existența unei realități ca un Tot unic, universal, în care existențele sunt indisolubil legate între ele. — Opus este *Individualismul,* care consideră existențele, izolate între ele, fără legături care să le unească în Totul universal.

1. *In Filosofia Finalistă.* Universalismul susține că toți oamenii sunt supuși voinței lui Dumnezeu, destinați prin aceasta către spiritualizare și perfecțiune *(Leibnitz).*

2. *In Filosofia Sociologiei. A. Comte,* susține că individul este un mijloc al societății, servind perfecționării ei ca familie, națiune sau umanitate, considerate aspecte ale Universalității sociale — singura valoare căreia trebue să i se subordoneze valorile individuale. (Vezi *Individualism — Socialism).*

UNIVERSALITATE. — Totalitatea existențelor Universului. (Vezi *Universalism*).

UNIVERSALIZARE. — *In Logică.* Operația gândirii de a trece dela individual și particular — la general și universal, fie că sunt considerate existențele în producerea lor în timp, fie în asemănarea lor. (Vezi *Clasificarea*).

UNIVOC. — *In Logică.* Condiția adevărului cuprins în idei (noțiuni), de a avea un singur înțeles în toate operațiile de judecăți și raționamente ce gândirea face cu aceste idei, conform principiului fundamental al rațiunii: „O cunoștință este egală și identică cu înțelesul ei" (Vezi *Princip. Identității*). — Opus este *Echivoc* (Vezi).

UTIL. — A. *Înțeles general.* Însușirea de a satisface o trebuință a vieții practice ca interes imediat.

UTILITARISM. — A. *Înțeles general.* Denumire dată teoriilor filosofice de orice fel, care fac din ideea utilului fundamentul oricărei valori de cunoaștere și faptă (acțiune).

B. *In Filosofia Moralei.* Denumire generală dată teoriilor morale, care identifică binele cu Utilul (Interesul practic), cu Plăcerea *(Hedonismul)* și cu Fericirea *(Eudaimonismul),* acestea fiind spețe ale Utilitarismului. (Vezi aceste torii).

1. Utilitarismul afirmă: Binele este Plăcerea, iar Răul este Durerea. Virtutea morală constă în posibilitatea de a prevedea efectele plăcute sau dureroase ale faptei și de a le aprecia ca atare, măsurându-le între ele. Astfel, se vor Săvârși acele fapte care dau cea mai mare cantitate de plăcere și cea mai mică de durere, realizând o adevărată contabilitate sufletească morală. *Beutham* fixează o *Aritmetică* a plăcerilor bazată pe cantitatea lor, iar *St. Mill,* o *Estetică* a plăcerilor bazată pe calitatea lor, armonizând între ele plăcerile și interesele

individuale cu cele sociale, subordonând pe cele mai puțin calitative celor mai mult calitative. Prin aceasta, **Mill** admite existența Binelui ca superior Plăcerii, apropiindu-se de Eudaimonism: pe când **Beutham** și Hedonismul, identifică Binele cu Plăcerea și prin aceasta susțin Utilitarismul propriu zis, fundat pe realizarea trebuințelor practice ale vieții.

2. Utilitarismul este un efect al progresului Tehnicei, care a dat mare încredere omului în puterile lui și l'a făcut să ridice utilul, interesul și plăcerea la ranguri de valoare sufletească morală; iar, din punct de vedere istoric, Utilitarismul este o derivare a teoriei morale fixate de *Epicur* în „regula aurului", care fixează că Binele suprem nu este plăcerea, ci Lipsa Durerii singura care asigură liniștea sufletească, fericirea („ataraxia"). Vezi *Etica — Morala — Imperativul categoric.*

UTOPIE. — A. *Înțeles general.* Ceea ce nu se poate realiza ca ideal propus, deoarece nesocotește realitatea. Este mai mult un sentiment, o credință, un vis, o nădejde sau o fantazie.

B. *In Filosofia Sociologiei.* Asemenea organizări „utopice" ale societății au fost imaginate de *Platon, T. Morus* (care-și intitulează concepția chiar „Insula Utopia"), *Campanela* (o intitulează „Cetatea Soarelui"), *Cabet* („Călătorie în Icaria"), etc. — *Sorel,* spune că multă vreme socialismul n'a fost decât utopie, operă a teoreticienilor fără nicio legătură cu viața concretă socială, însă datorită organizării lucrătorilor în sindicate și „mitului grevei generale", socialismul a devenit o regulă de organizare necesară societății. (Vezi *Socialism — Sindicalism*).

1. *Höffding:* Numeroase lucrări utopice, în realitate sunt expuneri critice a relelor și abuzurilor timpului, conchizând la necesitatea unei organizări sociale în care acestea să dispară: însă, fără ca prin aceasta să fixeze și modul de realizare a organizării noi suprapuse celei vechi.

2. *A. Comte,* atribue Utopiei un rol important în progresul științei în genere, deoarece fundamentul este același: invent a creatoare și ipoteza. *Le Roy:* „Logica Invenției se bazează pe memetoda utopică".

V

VALOAREA. — A. *In Filosofia Cunoașterii.* Problema Valorii Cunoașterii, a căpătat drept răspunsuri teoriile: Dogmatismul — Scepticismul — Criticismul — Pozitivismul — Agnosticismul — Pragmatismul și Antiintelectualismul. (Vezi acestea și lămuririle de sub *Scepticism*).

B. *In Sociologia Economică* are înțelesul de posibilitate și grad de satisfacere a trebuințelor fizice și sufletești, distingându-se: a) valoarea *obiectivă,* echivalentă cu prețul și valoarea *subiectivă,* nedeterminată de legile economice, ci de cele sufletești individuale.

VALORIFICAREA Gândirii. — *In Filosofia Logicei.* Valoarea, este considerată *formă* a raţiunii adânc structuralizată în suflet, ca şi celelalte forme: Identitatea, Contrarietatea, Terţiul exclus (Contradicţia) şi Raţiunea suficientă, denumite Principii ale raţiunii. (Vezi acestea).

1. Prin Valorificare se află dacă gândirea este adevărată sau eronată, deoarece Adevărul şi Eroarea sunt chiar valorificarea gândirii. Înţelesul complet, de valoare al unei cunoştinţe, este fixat prin: *calitate, cantitate, relaţie* şi *modalitate.* Comparaţia înţelesurilor subiectului şi predicatului oricărei gândiri trebueşte făcută în întregime, din toate aceste puncte de vedere ale valorii. Faptul că Principiul valorificării nu apare în gândirea unuia sau altuia, tot aşa de uşor şi necesar cum apar celelalte principii ale raţiunii, aceasta nu îndreptăţeşte negara sau desconsiderarea lui; este la fel de inadmisibilă, ca şi negara sau desconsiderarea celorlalte principii ale raţiunii, când gândirea reală omenească nu le aplică în toată puritatea lor, străină de orice subiectivism. Fără asemenea puritate, gândirea nu aplică valabil nici adevărul valorii de cultură, deşi este structuralizat şi el ca *formă a sufletului.* Varietatea de înţeles a valorilor, atribuită noţiunilor este explicabilă faţă de înţelesul de existenţă, întru cât *existenţa* este mai stabilă ca *valoarea,* dar nici ea nu este permanentă în timp, imuabilă, ci se schimbă şi înţelesurile de existenţă odată cu progresul ştiinţei. care fixează asemenea înţelesuri. (Vezi Cuvânt introductiv şi *Axiologia).*

VANITATE. — A. *In Etimologie.* Ceea ce este *van,* fără valoare, fără consistenţă, vid, iluzoriu.

B. *In Psihologie.* O tendinţă, de natură voluntară şi afectivă de a provoca şi căuta admiraţia, elogiul, sau numai aprobarea semenilor. — Nu trebue identificată cu Orgoliul.

1. *A. Comte:* Vanitatea şi Orgoliul sunt două înclinaţiuni, deşi amândouă urmăresc superioritatea, ascendenţa personală faţă de a semenilor; însă, vanitatea isvorăşte din trebuinţa de a fi aprobat prin convingerea semenilor pentru aceasta — pe când orgoliul, isvorăşte din trebuinţa de a domina pe alţii, de obiceiu prin forţă, fără să simtă nevoia convingerii altora.

2. *Lalande,* contestă aceste înţelesuri, afirmând că orgolioşii nu se servesc întotdeauna de forţa constrângerii pentru a li se recunoaşte şi aproba calităţile, fiindu-le suficient sentimentul superiorităţii lor, reale sau imaginare şi izolându-se chiar de semeni; iar vanitoşii, caută admiraţia altora prin exagerarea calităţilor ce ei au cu adevărat.

VARIAŢII CONCOMITENTE. — *In Metodologie.* Una din speţele metòdei Experimentului Inductiv, indicate de *Herschell* şi fixate de *St. Mill,* astfel: „Când un fenomen oarecare variază într'un fel şi variază cu el şi un alt fenomen într'un oarecare fel, atunci el este sau cauza sau efectul acestuia". (Vezi *Concomitenţă* şi *Experimentul*).

VEDELE. — *In Filosofia Indiană.* Titlu a patru cărţi filosofice, în care se tratează în special legătura dintre Om şi Univers într'o

Substanță spirituală unică și eternă, care a creat Universul și a luminat conștiința, pentru o continuă solidaritate cu toate existențele.

VELEITATE. — *In Psihologie.* Posibilitatea voinței de a se înfăptui, însă înfăptuirea este tot amânată, sau chiar niciodată executată, din cauza lipsei motivelor puternice care să o determine. (Vezi *Abulie*).

VERBALE Noțiuni. — *In Logică.* Una din cele trei grupe de noțiuni (substantivale — adjectivale — verbale) în care se orânduesc toate noțiunile și anume, acelea care cuprind înțelesurile verbelor.

1. Noțiunile, ca idei asupra *existențelor,* sunt referitoare la înțelesurile lor și prin natura lor gramaticală sunt substantive, iar prin aceea reală, sunt existențe ce nu pot fi lipsite de însușiri (adjective, în gramatică) și nici concepute decât în continuă acțiune (verbe). Adăugăm și faptul că prin flexiunea limbii adjectivele și verbele se pot substantiva și reciproc, reducându-se prin aceasta existența la unitate. (Vezi *Gramatica* și *Logica,* ce nu trebuesc identificate).

VERBALISM. — A. *In Filosofia Cunoașterii.* Altă denumire dată *Nominalismului* (Vezi).

B. *Înțeles prejorativ.* Abuzul de cuvinte (vorbe), ce nu cuprind înțelesuri logice ca fond, ci numai exprimări multiple de coloratură, care mai mult întunecă decât luminează gândirea. (Vezi *Psihtacism*). — Altă denumire, *Verbomania,* propusă de *Ossip-Lourié* și *Beția de cuvinte,* propusă de *T. Maiorescu.*

VERIDIC. — *In Logică.* Altă denumire dată cunoștințelor obiective, adevărate. — Sinonim cu *Veritabil.*

VERIDICITATE DIVINĂ. — *In Filosofia Religiei.* Dacă se susține posibilitatea de a cunoaște adevărul prin voința lui Dumnezeu — omul are însă numai posibilitatea de a afirma adevărul (veridicul), deoarece numai Dumnezeu singur este Atotștiutor și prin aceasta, este chiar adevărul (Veridicitatea Divină).

VID. — *In Fizică.* Spațiul pur, lipsit de orice corp material cunoscut și existent în locul (spațiul) considerat astfel.

VIEAȚĂ. — *In Filosofia Generală.* Problemă fundamentală, cu aceleași întrebări comune tuturor problemelor filosofice: originea, natura și scopul vieții (biologice, sufletești, individuale și sociale).

1. *In Filosofia Cosmologică.* A). *Mecanismul* materialist. Consideră vieața, ca o derivare a materiei și forței, lipsită de orice finalitate conștientă. — B) *Finalismul,* imanent sau transcendent. O consideră ca o derivare a sufletului universal sau Divin. — C) *Evoluționismul.* Deși o consideră ca o derivare a materiei, însă e rezultată din transformări succesive și neîntrerupte în timp; astfel că apariția vieții, este concomitentă unei anumite organizări a materiei. (Vezi *Spiritualism*).

2. *In Filosofia Biologiei.* Vieața este totalitatea fenomenelor de organizare corporală în continuă

transformare și activitate — în special de nutriție și reproducere — cu o durată dela naștere până la moarte. (Vezi *Transformism*).

3. *Câteva concepții.* Vechiul Testament consideră viața de natură materială, pe când Noul Testament concepe Viața Eternă, Viața Spiritului. Astfel Sfinții Evangheliști *Matei, Luca* și *Ion:* „Acela care-și iubește viața o va pierde, iar aceluia căruia îi va displăcea viața în această lume îi va fi păstrată Viața Eternă". — *Lamarck.* „Viața nu este decât un fenomen fizic. Toate fenomenele vitale sunt datorite cauzelor mecanice" — *Nägeli,* susține existența unei vieți universale, neexistând corpuri, cu și fără viață. — *Dastre:* „Cristalizarea corpurilor materiale este viață". — *Bergson:* „Principiul universal este Elanul Vital". — *Schopenhauer:* „Viața este o veșnică luptă și durere, rezultată din voința de a trăi, fundament al vieții și al existenții întregi". — *Maine de Birau* deosebește trei vieți suprapuse: 1) Viață animală (de nutriție și reproducere, de impresii și reacții). 2) Viața umană (ca rezultat al conștiinței de sine și voinței libere) și 3) Viața spirituală (îndreaptă către Dumnezeu). — *Filosofia contimporană.* Leagă de viață ideea de valoare spirituală, de natură afectivă, chiar mistică, dându-i înțelegere și prețuire de Cult al vieții. Singurul bun al vieții este însuși viața. (Vezi *Vitalismul*).

VIEAȚĂ VIITOARE. — *In Religie.* Altă denumire a Nemuririi, a Imortalității, a Vieții Eterne — viață, care n'are durată în timp, n'are sfârșit, chiar după ce sufletul părăsește la moarte corpul, acest al său lăcaș temporal. (Vezi *Metempsihoză* și *Transmigrație*).

VINDICTA PUBLICĂ. — *In Sociologia Juridică.* Răzbunarea colectivă contra infractorilor de mare gravitate penală, ca o reacțiune a moralei grav atinse. *Höffding,* o consideră Instinct omenesc derivat din instinctul de conservare și aci găsește și originea justiției penale. — *Laas,* o consideră drept răzbunare moralizatoare socială.

VIOLENȚA. — A. *Înțeles general.* Forța fizică, contra obstacolelor de orice natură care-i rezistă, întrebuințată contrariu legilor juridice sau morale.

B. *In Psihologie.* Indemnurile către mișcare, scăpate de sub controlul voinței deliberative.

1. Filosofia lui *Nietzsche* și Sindicalismul revoluționar (vezi), susțin „acțiunea directă" în viață, violența. *Sorel,* în *Reflexiuni asupra violenței,* deosebește forța de violență astfel: „Forța este a burghezimei, care urmărește supunerea tuturor autorităților față de ea pe când Violența proletară, vrea să suprime Statul".

VIRTUAL. — A. *Înțeles general.* Existență posibilă în viitor, întrucât cuprinde toate condițiunile ca să se întâmple. (Vezi *Potențial*).

B. *In Filosofia Scolastică.* Existență în esență, deși nu este în actualitate. — Opus este *Formal* (Vezi).

C. *In Teologia Creștină.* Se consideră virtuală prezența lui Christos în Sfânta Impărtășanie.

VIRTUTE. — A. *Înțeles comun.* Puterea unei cauze (fizice sau psihice) de a produce efecte. Ex: Gândirea se face în virtutea ra-

ţiunii. —Mişcarea se face în virtutea forţei. Etc.

B. *In Morală.* Motivele sufleteşti intelectuale şi afective, care voiesc şi realizează fapta Binelui.

1. *Socrate,* considera Înţelepciunea ca Virtute Supremă. — *Platon,* Prudenţa, Curajul, Temperanţa şi Dreptatea, ca Virtuţi Cardinale. — *Aristotel* deosebea a) Virtuţile Intelectuale, al căror obiect sunt ştiinţa şi contemplaţia şi b) Virtuţile Morale, al căror obiect sunt faptele vieţii practice, anume: Dreptatea, Mărinimia, Libertatea, Curajul şi Prietenia. — *Sfântul Toma din Aquino,* consideră Credinţa, Speranţa şi Mila, drept Virtuţi Teologice creştine. — *Montesquieu,* face din iubirea Patriei şi a legilor Virtuţi Politice — *Kant,* deosebeşte Virtutea (care este principiul de autonomie internă al faptelor şi scopurilor morale, urmărind perfecţiunea de sine şi a altuia) de Justiţie (care este principiu eteronom, de constrângere externă la executarea legilor juridice). — *Höffding,* deosebeşte Virtutea de Datorie, astfel: „Datoria presupune o concentrare a sentimentului moral asupra unui fapt izolat, pe când Virtutea este o dispoziţie permanentă de a face binele".

2. Înţeles restrâns de Virtute. Se atribue Curajului la bărbaţi şi Castităţii la femeie, iar cel de Fidelitate conjugală în căsnicie.

VISUL. — A. *In Psihologie.* Stări sufleteşti în timpul somnului (cunoştinţe, afecte, voliţiuni) necontrolate de Conştiinţă, manifestându-se ca Iluzii şi Halucinaţii. (Vezi).

B. *In Filosofia Spiritistă.* Este considerat ca o comunicare a spiritului cu alte spirite. (Vezi *Spiritismul*).

C. *In Filosofia Pozitivistă.* Este un joc al sensaţiilor şi reprezentărilor, rezultat din cauze organice şi din slăbirea legăturii dintre organism cu funcţiunile lui şi conştiinţă.

D. *In Filosofia Inconştientului.* Este evadarea în conştient a stărilor sufleteşti gonite (refulate) în inconştient.

VITAL. — Ceea ce este esenţial şi necesar vieţii pentru a exista.

VITALISM. — A. *In Filosofia Biologiei.* Denumire dată teoriilor biologice, care susţin că fenomenele vieţii (vitale) au însuşiri speciale, deosebite de cele fizice sau chimice, datorită cărora vieaţa manifestă o forţă vitală neasemănătoare şi ireductibilă forţei materiei inerte, fizice.

B. *In Filosofia lui Bergson.* Elanul Vital, susţinut în *Evoluţia creatoare,* astfel: „Elanul originar al vieţii trece din generaţie în generaţie de germeni, prin intermediul organismelor desvoltate, care formează între germeni trăsura de unire. Acest elan, conservându-se pe drumurile evoluţiei pe care se răspândeşte, este cauza profundă a deosebirilor speţelor, cel puţin a acelora care-şi transmit acest elan vital creind speţe noi. Elanul se îmbucăţeşte din ce în ce, pe măsură ce se comunică (din generaţie în generaţie). El este finit, limitat, este odată pentru toţi, dar poate primi ajutor".

VIŢIUL. — A. *Înţeles comun.* Ceea

ce este greşit, defectuos, dăunător, rău.

B. *In Morală.* Deprinderea de a înfăptui Răul moral. — Opus *Virtuţii.*

C. *In Psihologie.* Sufletul stăpânit de patimi, lipsit de puterea voinţei deliberative.

VIZIUNE. — A. *In Psihologia Patologică.* Altă denumire dată *Halucinaţiei* (Vezi).

B. *In Filosofia Intuiţionismului.* Sinonim cu Intuiţie (intelectuală, afectivă şi mistică revelată).

1. *Viziunea în Dumnezeu.* Teoria lui *Malebranche* în problema Cunoaşterii, prin care susţine că ceea ce se cunoaşte nu este decât ideea existenţelor care sunt în Dumnezeu. „Ceea cunoaştem, Dumnezeu ne face să cunoaştem".

VIZUALE (Senzaţii). — *In Psihologie.* Cunoştinţe despre însuşirile de lumină (alb, negru) şi de culoare (roş, portocaliu, galben, verde, albastru, indigo şi violet) rezultate din prelucrarea de centrii nervoşi a excitaţiilor respective, aduse aci de nervii sensitivi vizuali, după ce aceştia le-au prins ca vibraţii ale fenomenelor.

1. Organul vizual — ochiul — este alcătuit din: *Sclerotica,* un înveliş protector cu o deschizătură în faţă (corneea), prin care intră vibraţiile, de lumină sau culoare şi o altă deschizătură în spate, prin care ies terminaţiile nervului optic răspândite în retină, mergând spre centrul cerebral; *Coroida,* un ţesut de vase sanguine care nutresc ochiul, acoperit cu o membrană neagră *(pigment)* ce face să fie întuneric în *Camera obscură* a ochiului; *Irisul,* un disc circular derivat din coroidă, are şi el o deschizătură, *(pupila); Cristalinul,* lentilă care resfrânge (refractă) vibraţiile de lumină şi culoare; *Corpul ciliar* muschiular, care acomodează vederea la diferite distanţe prin mărirea sau micşorarea pupilei, pentru a pătrunde vibraţiile de lumină şi culoare: *Retina,* straturi de celule în formă de bastonaşe, pentru lumina alb — negru şi în formă de conuri, pentru cele şapte culori, precum şi terminaţiile nervului optic; *Punctul orb,* locul unde nervul optic se desface în ramificaţii, pentru a se integra în retină şi *Pata galbenă,* locul de pe retină deasupra Punctului orb, unde se formează imaginea obiectelor. — In celulele retinei se produc processe *chimice* de agregare şi dezagregare, după cum în cristalin se produc processele *fizice* ale refracţiei.

2. Însuşirile senzaţiilor vizuale sunt: *Intensitatea* (tăria), *Puritatea* (lipsa totală de alb sau negru) şi *Saturaţia* (amestecarea cu alb sau negru). Senzaţiile de lumină (negru şi alb) sunt numai subiective, deoarece Negrul este produsul unei totale lipse de vibraţii — iar Albul este combinarea între ele a celor şapte culori. Roş, Portocaliu şi Galben sunt excitante, Verdele este neutrul, iar Albastrul, Indigo şi Violet sunt calmante, întrebuinţându-se în terapeutica bolilor mintale.

3. Boli. (Vezi: *Acromatopsia — Daltonismul — Miopia — Presbiţia).*

VOCAŢIE. — *In Psihologie.* Însuşiri sufleteşti individuale, necesare realizării valoroase a unui studiu, a unei arte sau profesii în genere. Valoarea vocaţiei este su-

perioară valorii aptitudinilor *(R. Motru)*. Existenţa amândorura se găseşte în structura de adâncime a sufletului şi pot să fie descoperite (depistate) prin metodele experimentale ale testelor şi aparatelor tehnice de psihometrie. Alegerea profesiunilor trebue făcută conform aptitudinilor şi vocaţiunilor individuale prin *Orientarea Profesională;* iar alegerea indivizilor corespunzători unei anumite profesiuni, ale cărei condiţiuni sunt anticipat cunoscute şi determinate ştiinţific, se face prin *Selecţiunea Profesinoală.* (Vezi *Munca*).

VOINŢA. — *In Psihologie.* Una din cele trei însuşiri de orientare ale oricărui fenomen sufletesc, legată inseparabil de celelalte două (Afectul şi Intelectul) ca şi de Totul sufletesc şi anume, însuşirea prin care individul este îndemnat să făptuiască ceea ce ştie şi simte (conştient sau nu) din cauze (excitante): fizice, fiziologice sau sufleteşti.

1. Aceste Indemnuri către mişcare nu trebuesc identificate cu înseşi mişcarea (fapta, acţiunea), căci pe lângă faptul că mişcarea este efectul voinţei, dar ele sunt şi de naturi deosebite: voinţa este suflet, iar mişcarea este fenomen material.

2. Sunt cuprinse în Voinţă: Spontanele, Reflexele, Instinctele, Voinţa deliberativă, Deprinderile, Automatismele, Sugestia şi Imitaţia. (Vezi acestea).

3. *In Filosofia Voinţei.* Problema Libertăţii voinţei, la care răspund teoriile: Liberul Arbitru — Determinismul — Fatalismul. (Vezi).

4. *In Filosofia Ontologică* a sufletului. Se reduc cele trei însuşiri finale de orientare: intelectul, afectul şi voinţa, numai la Voinţă, prin Teoria Voluntaristă — după cum prin Teoria Intelectualistă, se reduc numai la Intelect, şi prin Teoria Intuiţionistă, numai la Afecte. (Vezi *Voluntarism — Intelectualism — Intuiţionism*).

VOLUNTARISM. — A. *In Filosofia Cosmologică.* Speţă a teoriei Spiritualiste, care susţine drept Principiu prim al Universului Voinţa, din care derivă toate existenţele. *Schopenhauer* îşi intitulează teoria „Lumea ca Voinţă şi Reprezentare". (Vezi *Spiritualism — Nirvana — Vieaţa*).

B. *In Filosofia Ontologică* a sufletului. Se afirmă Voinţa ca Principiu prim al Sufletului, din care derivă celelalte două însuşiri ale sale: Intelectul şi Afectul *(Wundt)*.

D/N

36128.8.i.01

ANTICARIAT
Lei 15

ORIENTARE IN FILOSOFIE

B. A. R. P. R.

FANU - AL. DUȚULESCU
CRAIOVA

DICȚIONARUL FILOSOFIEI

(ÎNȚELESURILE A 1300 TERMENI)

SCRISUL ROMANESC S. A. / CRAIOVA